

Suttantapiṭake Majjhimanikāye

Majjhimaparṇāsapāliya saṁvaṇṇanābhūta

Bhadantamahābuddhaghosatttherena katā

Papañcasūdanī nāma

MAJJHIMAPARṆĀSATṬHAKATHĀ

Romanized from Myanmar version published in 1971

© Buddhasāsana Society

Aṭṭhakathā Series 12

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka ခ kha ဂ ga ဃ gha င ṇa
 ဇ ca ဆ cha ဇ ja ဈ jha ဠ ña
 တ ta ဌ tha ဒ da ဝ dha ဏ ṇa
 ပ pa ဖ pha ဗ ba ဘ bha မ ma
 ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa ဟ ha ဠ la ၊ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

ာ = ā ဲ = i ဳ = ī ဴ = u ဵ = ū ံ = e ့ = o
 က ka ကာ kā ကိ ki ကိ kī ကု ku ကု kū ကေ ke ကေ ko
 ခ kha ခါ khā ခိ khi ခိ khī ခု khu ခု khū ခေ khe ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

ကက kka	ယ န္ဂha	က န္ဓha	ဈ dhya	ဠ pla	ဣ lla
ကက kka	ဇ cca	က န္ဓha	ဇ dhva	ဠ pba	ဣ lya
ကျ kya	ဆ ccha	က န္ဓha	ဇ nta	ဠ bbha	ဣ lha
ကြ kri	ဇ jja	က န္ဓha	န ntva	ဈ bya	ဣ vha
က kla	ဇ jjha	က tta	န ntha	ဠ bra	ဣ sta
က kva	ည ñña	က ttha	န nda	ဠ mpa	ဣ stra
ဈ khya	ဉ ñha	က tva	န ndra	ဠ mpha	ဣ sna
ဇ khva	ဉ ñca	ကျ tya	န ndha	ဠ mba	ဣ sya
ဇ gga	ဆ ñcha	ကြ tra	န nna	ဠ mbha	ဣ ssa
ဠ ggha	ဉ ñja	န dda	ဈ nya	ဠ mma	ဣ sma
ဈ gya	ဉ ñjha	န ddha	န nha	ဈ mya	ဣ sva
ဂ gra	ဇ tta	ဈ dya	ဠ ppa	ဣ mha	ဣ hma
က ṅka	ဌ ttha	ဠ dra	ဠ ppha	ဣ yya	ဣ hva
န ṅkha	ဉ dda	န dva	ဈ pya	ဣ yha	ဠ lha
န ṅga					

၁ ၂ ၃ ၄ ၅ ၆ ၇ ၈ ၉ ၁၀
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

Majjhimaparṇāsattakathā

Mātikā

Piṭṭhaṅka

1. Gahapativagga

1. Kandarakasuttavaṇṇanā			1
2. Aṭṭhakanāgarasuttavaṇṇanā			8
3. Sekhasuttavaṇṇanā			11
4. Potaliyasuttavaṇṇanā			24
Kāmādīnavakathāvaṇṇanā			30
5. Jīvakasuttavaṇṇanā			32
6. Upālisuttavaṇṇanā			36
7. Kukkuravatikasuttavaṇṇanā			70
8. Abhayarājakumārasuttavaṇṇanā			76
9. Bahuvedanīyasuttavaṇṇanā			80
10. Apaṇṇakasuttavaṇṇanā			81

2. Bhikkhuvagga

1. Ambalaṭṭhikarāhulovādasuttavaṇṇanā			88
2. Mahārāhulovādasuttavaṇṇanā			91
3. Cūḷamālukyasuttavaṇṇanā			99
4. Mahāmālukyasuttavaṇṇanā			101
5. Bhaddālisuttavaṇṇanā			104
6. Laṭṭhikopamasuttavaṇṇanā			114
7. Cātumasuttavaṇṇanā			120
8. Naḷakapānasuttavaṇṇanā			124
9. Golīyānisuttavaṇṇanā			127
10. Kīṭāgirisuttavaṇṇanā			129

Mātikā

Piṭṭhaṅka

3. Paribbājakavagga

1. Tevijjavacchasuttavaṇṇanā			136
2. Aggivacchasuttavaṇṇanā			137
3. Mahāvacchasuttavaṇṇanā			139
4. Dīghanakhasuttavaṇṇanā			141
5. Māgaṇḍiyasuttavaṇṇanā			146
6. Sandakasuttavaṇṇanā			154
7. Mahāsakuludāyisuttavaṇṇanā			163
8. Samaṇamuṇḍikasuttavaṇṇanā			183
9. Cūḷasakuludāyisuttavaṇṇanā			186
10. Vekhanasasuttavaṇṇanā			191

4. Rājavagga

1. Ghaṭikārasuttavaṇṇanā			193
2. Raṭṭhapālasuttavaṇṇanā			199
3. Maghadevasuttavaṇṇanā			213
4. Madhurasuttavaṇṇanā			220
5. Bodhirājakumārasuttavaṇṇanā			222
6. Aṅgulimālasuttavaṇṇanā			226
7. Piyaṇḍikasuttavaṇṇanā			237
8. Bāhitikasuttavaṇṇanā			238
9. Dhammacetiyasuttavaṇṇanā			240
10. Kaṇṇakatthalasuttavaṇṇanā			245

5. Brāhmaṇavagga

1. Brahmāyusuttavaṇṇanā			249
2. Selasuttavaṇṇanā			272
3. Assalāyanasuttavaṇṇanā			278
4. Ghoṭamukhasuttavaṇṇanā			281

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
5. Caṅkīsuttavaṇṇanā			283
6. Esukārīsuttavaṇṇanā			292
7. Dhanañjānisuttavaṇṇanā			293
8. Vāseṭṭhasuttavaṇṇanā			294
9. Subhasuttavaṇṇanā			302
10. Saṅgāraṇasuttavaṇṇanā			307

Majjhimaṇṇāsattakathāya mātikā niṭṭhitā.

Majjhimanikāya

Majjhimaṇṇāsattakathā

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

1. Gahapativagga

1. Kandarakasuttavaṇṇanā

1. **Evam me sutanti** Kandarakasuttam. Tattha **Campāyanti** evaṃnāmake nagare. Tassa hi nagarassa ārāmapokkharāṇī-ādīsu tesu tesu ṭhānesu campakarukkhāva ussannā ahesum, tasmā Campāti saṅkhamagamāsi. **Gaggarāya pokkharāṇiyā** tīreti tassa Campānagarassa avidūre Gaggarāya nāma rājamahesiyā khaṇitattā **Gaggarāti** laddhavohārā pokkharāṇī atthi, tassā tīre samantato nīlādipaṇcavaṇṇakusumapaṭimaṇḍitaṃ mahantaṃ Campakavanaṃ, tasmim Bhagavā kusumagandhasugandhe Campakavane viharati. Tam sandhāya “Gaggarāya pokkharāṇiyā tīre”ti vuttaṃ. **Mahatā bhikkhusaṃghena saddhinti** adassitaparicchena mahantena bhikkhusaṃghena saddhim. **Pessoti** tassa nāmaṃ. **Hatthārohaputtoti** hatthācariyassa putto¹. **Kandarako ca paribbājakoti** Kandarakoti evaṃnāmo channaparibbājako. **Abhivādetvāti** chabbaṇṇānaṃ ghanabuddharasmīnaṃ antaraṃ pavisitvā pasannalākhārāse nimujjamāno viya, siṅgīsuvaṇṇavaṇṇaṃ dussavaraṃ pasāretvā sasīsaṃ pārupamāno viya, vaṇṇagandhasampannacampakapupphāni² sirasā sampaticchanto viya, Sinerupādaṃ upagacchanto puṇṇacando viya Bhagavato cakkalakkhaṇapaṭimaṇḍite alattakavaṇṇaphullapadumasassirike pāde vanditvāti attho. **Ekamantaṃ nisīdīti** chanisajjadosavirahite ekasmim okāse nisīdī.

1. Hatthācariyaputto (Sī, Syā)

2. Vaṇṇagandhasampannaṃ campakapupphapiḷandhanaṃ (Ka)

Tuṇhībhūtaṃ tuṇhībhūtaṃ yato yato anuviloketi, tato tato tuṇhībhūtamevāti attho. Tattha hi ekabhikkhussāpi hatthakukkuccaṃ vā pādakukkuccaṃ vā natthi, sabbe Bhagavato ceva gāravena attano ca sikkhitasikkhatāya aññamaññaṃ vigatasallāpā antamaso ukkāsitasaddampi akarontā sunikhāta-indakhilā viya nivātaṭṭhāne sannisinnaṃ mahāsamudda-udakaṃ viya kāyenapi niccalā manasāpi avikkhittā rattavalāhakā viya Sinerukūṭaṃ Bhagavantaṃ parivāretvā nisīdimsu. Paribbājakassa evaṃ sannisinnaṃ parisāṃ disvā mahantaṃ pītisomanassaṃ uppajji, uppannaṃ pana antohadayasmiṃhyeva sannidahitum¹ asakkonto piyasamudāhāraṃ samuṭṭhāpesi. Tasmā **acchariyaṃ bhoti**-ādimāha.

Tattha andhassa pabbatārohanaṃ viya niccaṃ na hotīti **acchariyaṃ**. Ayaṃ tāva saddanayo². Ayaṃ pana Aṭṭhakathānayo, accharāyogganti **acchariyaṃ**, accharaṃ paharituṃ yuttanti attho. Abhūtapubbaṃ bhūtaṃ **abbhutaṃ**. Ubhayampetaṃ vimhayassevādhivacanaṃ. Taṃ panetaṃ garaha-acchariyaṃ, pasamsā-acchariyanti duvidhaṃ hoti. Tattha “acchariyaṃ Moggallāna abbhutaṃ Moggallāna, yāva bāhāgahaṇāpi nāma so moghapuriso āgamaessati”ti³ idaṃ garaha-acchariyaṃ⁴ nāma. “Acchariyaṃ Nandamāte abbhutaṃ Nandamāte, yatra hi nāma cittuppādampi parisodhessati”ti⁵ idaṃ pasamsā-acchariyaṃ nāma, idhāpi idameva adhippetāṃ, ayañhi taṃ pasamsanto evamāha.

Yāvañcidanti ettha **idanti** nipātamattaṃ. **Yāvāti** pamāṇaparicchedo, yāva sammā paṭipādito, yattakena pamāṇena sammā paṭipādito, na sakkā tassa vaṇṇe vattum, atha kho acchariyamevetāṃ abbhutamevetanti vuttaṃ hoti. **Etaparamaṃ yevāti** evaṃ sammā paṭipādito eso bhikkhusaṃgho tassāpi bhikkhusaṃghassa paramoti etaparamo, taṃ etaparamaṃ. Yathā ayaṃ paṭipādito, evaṃ paṭipāditaṃ katvā paṭipādesum, na ito bhiyyoti attho. Duttiyanaye evaṃ paṭipādessanti, na ito bhiyyoti yojetabbaṃ. Tattha **paṭipāditoti** ābhisamācārikavattaṃ ādim katvā sammā apaccanīkaṭṭhapaṭipattiyaṃ yojito. Atha kasmā ayaṃ

1. Sannisīdetum (Sī), sannisīditum (Syā)

3. Vi 4. 419; Am 3. 45 piṭṭhesu.

5. Am 2. 446 piṭṭhe.

2. Tantinayo (Syā, Ka)

4. Garahaṇacchariyaṃ (Sī)

paribbājako atītānāgate Buddhhe dasseti, kimassa tiyaddhajānanañāṇaṃ atthīti. Natthi, nayaggāhe pana ṭhatvā¹ “yenākārena ayaṃ bhikkhusaṃgho sannisinno danto vinīto upasanto, atītabuddhāpi etaparamaṃyeva katvā paṭipajjāpesuṃ, anāgatabuddhāpi paṭipajjāpessanti, natthi ito uttari paṭipādanā”ti maññamāno anubuddhiyā evamāha.

2. Evametaṃ Kandarakāti pāṭi-ekko anusandhi. Bhagavā kira taṃ sutvā “Kandaraka tvaṃ bhikkhusaṃghaṃ upasantoti vadasi, imassa pana bhikkhusaṃghassa upasantakāraṇaṃ tuyhaṃ apākaṭaṃ, na hi tvaṃ samatimsa pāramiyo, pūretvā kusalamūlaṃ paripācetvā Bodhipallaṅke sabbaññutaññāṇaṃ paṭivijjhi, mayā pana pāramiyo pūretvā ñātattacariyaṃ lokattacariyaṃ Buddhattacariyaṃ ca koṭiṃ pāpetvā Bodhipallaṅke sabbaññutaññāṇaṃ paṭividdhaṃ, mayhaṃ etesaṃ upasantakāraṇaṃ pākaṭaṃ”ti dassetuṃ imaṃ desanaṃ ārabhi.

Santi hi Kandarakāti ayampi pāṭi-ekko anusandhi. Bhagavato kira etadahosi “ayaṃ paribbājako imaṃ bhikkhusaṃghaṃ upasantoti vadati, ayaṃ ca bhikkhusaṃgho kappetvā pakappetvā kuhakabhāvena iriyāpathaṃ saṅṭhapento cittaṇa anupasanto na upasantākāraṇaṃ dasseti. Ettha pana bhikkhusaṃghe paṭipadaṃ pūrayamānāpi paṭipadaṃ pūretvā matthakaṃ patvā ṭhitabhikkhūpi atthi, tattha paṭipadaṃ pūretvā matthakaṃ pattā attanā paṭividdhaguṇeḥeva upasantā, paṭipadaṃ pūrayamānā uparimaggassa vipassanāya upasantā, ito muttā pana avasesā catūhi satipaṭṭhānehi upasantā. Taṃ² nesaṃ upasantakāraṇaṃ dassessāmī”ti “iminā ca iminā ca kāraṇena ayaṃ bhikkhusaṃgho upasanto”ti dassetuṃ “santi hi Kandaraka”ti-ādimāha.

Tattha **arahanto khīṇāsavāti**-ādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ Mūlapariyāyasuttavaṇṇanāyameva vuttaṃ. Sekhapaṭipadampi tattheva vitthāritaṃ. **Santatasīlāti** satatasīlā nirantarasīlā. **Santatavuttinoti** tasseeva vevacanaṃ, santatajīvikā vātipi attho. Tasmim̐ santatasīle ṭhatvāva jīvikaṃ kappenti, na dussīyaṃ maraṇaṃ pāpuṇantīti attho.

Nipakāti nepakkena samannāgatā paññavanto. **Nipakavuttinoti** paññāya vuttino, paññāya ṭhatvā jīvikaṃ kappenti. Yathā ekacco sāsane

1. Nayaggāhena pana vatvā (Ka)

2. Tena (Sī)

pabbajitvāpi jīvitakāraṇā chasu agocaresu carati, vesiyāgocaro hoti, vidhava, thullakumārika, paṇḍaka, pānāgāra, bhikkhunigocaro hoti, saṃsaṭṭho viharati rājūhi rājamahāmattehi titthiyehi titthiyasāvakehi ananulomikena gihisaṃsaggena¹, vejjakammaṃ karoti, dūtakammaṃ karoti, paḥiṇakammaṃ karoti, gaṇḍaṃ phāleti, arumakkhaṇaṃ deti, uddhamvirecanaṃ deti, adhovirecanaṃ deti, natthutelaṃ pacati, pivanatelaṃ pacati, veḷudānaṃ, pattadānaṃ, pupphadānaṃ, phaladānaṃ, sinānadānaṃ, dantakaṭṭhadānaṃ, mukhodakadānaṃ, cuṇṇamattikadānaṃ² deti, cāṭukamyāṃ³ karoti, muggasūpiyāṃ, pāribhaṭṭyāṃ, jaṅghapesaniyāṃ karotīti ekavīsatividhāya anesanāya jīvikaṃ kappento anipakavutti nāma hoti, na paññāya ṭhatvā jīvikaṃ kappeti, tato kālakiriyaṃ katvā **Samaṇayakkho** nāma hutvā “tassa saṅghāṭipi ādittā hoti sampajjalitā”ti vuttanayena mahādukkhaṃ anubhoti. Evaṃvidhā ahutvā jīvitahetupi sikkhāpadaṃ anatikkamanto catupārisuddhisīle patitṭhāya yathābalaṃ Buddhavacanaṃ uggaṇhitvā rathavinītaṭṭhapaṭipadaṃ, mahāgosinṅgaṭṭhapaṭipadaṃ, mahāsūñṇataṭṭhapaṭipadaṃ, anaṅgaṇaṭṭhapaṭipadaṃ, dhammadāyādapaṭipadaṃ, nālakapaṭipadaṃ, tuvaṭṭakapaṭipadaṃ, candopamaṭṭhapaṭipadanti imāni ariyapaṭipadāni pūrento catupaccayasantosa, bhāvanārāma-ariyavaṃsaṭṭhapaṭipattiyaṃ kāyasakkhino hutvā anikā nikkhantaṭṭhā viya yūthā viṣaṭṭhasiṃho viya nipaccābandhamahānāvā⁴ viya ca gamanādīsū ekavihārino vipassanaṃ paṭṭhapaṭvā ajja-ajjeva arahattanti pavatta-ussāhā viharantīti attho.

Suppatiṭṭhitacittāti catūsu satipaṭṭhānesu suṭṭhapitacittā hutvā. Sesā satipaṭṭhānakathā heṭṭhā vitthāritāva. Idha pana lokiyalokuttaramissakā satipaṭṭhānā kathitā, ettakena bhikkhusaṃghassa upasantakāraṇaṃ kathitaṃ hoti.

3. **Yāva supaññattā**ti yāva suṭṭhapitā sudesitā. **Mayampi hi bhanteti** iminā esa attano kārakabhāvaṃ dasseti, bhikkhusaṃghaṇca ukkhipati. Ayañhettha adhippāyo, mayampi hi bhante gihi -pa- suppatiṭṭhitacittā viharāma, bhikkhusaṃghassa pana ayameva kasi ca bījaṇca yuganaṅgalaṇca phālapācanaṇca. Tasmā bhikkhusaṃgho sabbakālaṃ satipaṭṭhānaparāyaṇo,

1. Abhi 2. 255 piṭṭhe.

3. Pātukamyāṃ (Syā)

2. Cuṇṇadānaṃ mattikadānaṃ (Sī)

4. Nippaccābandhamahānāvā (Sī)

mayam pana kālena kālam okāsam labhitvā etam manasikāram karoma,
 mayampi kārakā, na sabbaso vissaṭṭhakammaṭṭhānāyevāti. **Manussagahaneti**
 manussānam ajjhāsayaḡahanena ḡahanatā, ajjhāsayaṣṣāpi nesam
 kilesaḡahanena ḡahanatā veditabbā. **Kasaṭasāṭṭheyyesupi** eseḡa nayo. Tattha
 aparisuddhaṭṭhena **kasaṭatā**, kerāṭiyaṭṭhena **sāṭṭheyyatā** veditabbā. **Sattānam**
hitāhitam jānātīti evam ḡahanakasaṭakerāṭiyānam manussānam
 hitāhitapaṭipadam yāḡa suṭṭhu Bhagavā jānāti. **Yadidam pasavoti** ettha
 sabbāpi catuppadaḡāti pasavoti adhippetā. **Pahomī**ti sakkomi. **Yāvatakena**
antarenāti yattakena khaṇena. **Campam ḡatāḡatam karissatī**ti assamaṇḡalato
 yāḡa Campānagaradvārā ḡamanaṇḡa āḡamanaṇḡa karissati. **Sāṭṭheyyānī**ti
 saṭṭattāni. **Kūṭeyyānī**ti kūṭattāni. **Vaṇḡeyyānī**ti vaṇḡattāni. **Jimḡeyyānī**ti
 jimḡattāni. **Pātukarissatī**ti pakāṣessati dassessati. Na hi sakkā tena tāni
 ettakena antarena dassetuṁ.

Tattha yassa kismiṇḡideḡa ṭhāne ṭhātukāmassa sato yam ṭhānam
 manussānam sappaṭibhayaṁ, purato ḡantvā vaṇḡetvā ṭhassāmīti na hoti,
 tasmim ṭhātukāmaṭṭhāneyeḡa nikhātattambho viya cattāro pāde niccale
 katvā tiṭṭhati, ayam **saṭṭho** nāma. Yassa pana kismiṇḡideḡa ṭhāne
 avacchinditvā khandhagatam pātetukāmassa sato yam ṭhānam manussānam
 sappaṭibhayaṁ, purato ḡantvā vaṇḡetvā pāṭessāmīti na hoti, tattheḡa
 avacchinditvā pāṭeti, ayam **kūṭo** nāma. Yassa kismiṇḡideḡa ṭhāne magḡā
 ukkamma nivattitvā paṭimaggam ārohitukāmassa sato yam ṭhānam
 manussānam sappaṭibhayaṁ, purato ḡantvā vaṇḡetvā evam karissāmīti na
 hoti, tattheḡa magḡā ukkamma nivattitvā paṭimaggam ārohati, ayam **vaṇḡo**
 nāma. Yassa pana kālena vāmato kālena dakkhiṇato kālena ujumagḡeneḡa
 ḡantukāmassa sato yam ṭhānam manussānam sappaṭibhayaṁ, purato ḡantvā
 vaṇḡetvā evam karissāmīti na hoti, tattheḡa kālena vāmato kālena
 dakkhiṇato kālena ujumaggam ḡacchati, tathā laṇḡam vā passāvam vā
 vissajjetukāmassa sato idam ṭhānam susammaṭṭham ākiṇṇamanussam
 ramaṇīyam, imasmim ṭhāne eḡarūpaṁ kātuṁ na yuttam, purato ḡantvā
 paṭicchannaṭṭhāne kāriṣṣāmīti na hoti, tattheḡa karoti, ayam **jimḡo** nāma. Iti
 imam catubbidhampi kiriyaṁ sandhāyetaṁ vuttam. Sabbāni tāni

sāṭheyyāni kūṭeyyāni vaṇkeyyāni jimheyyāni pātukarissatīti evaṃ karontāpi te saṭhādayo tāni sāṭheyyādīni pātukaronti nāma.

Evaṃ pasūnaṃ uttānabhāvaṃ dassetvā idāni manussānaṃ gahanabhāvaṃ dassento **amhākaṃ pana bhanteti**-ādimāha. Tattha **dāsāti** antojātakā vā dhanakkītā vā karamarānītā vā sayāṃ vā dāsabyaṃ upagatā. **Pessāti** pesanakārakā. **Kammakarāti** bhattavetanabhatā. **Aññathāva kāyenāti** aññenevākārena kāyena samudācaranti, aññenevākārena vācāya, aññena ca nesaṃ ākārena cittaṃ ṭhitaṃ hotīti dasseti. Tattha ye sammukhā sāmike disvā paccuggamaṇaṃ karonti, hatthato bhaṇḍakaṃ gaṇhanti, imaṃ vissajjetvā imaṃ gaṇhantā sesānipi āsanapaññāpanatālavanṭabījanapādadhovanādīni sabbāni kiccāni karonti, parammukhakāle pana telampi uttarantaṃ na olokenti, satagghanakepi saḥassagghanakepi kamme parihāyante nivattitvā oloketumpi na icchanti, ime aññathā kāyena samudācaranti nāma. Ye pana sammukhā “amhākaṃ sāmī amhākaṃ ayyo”ti-ādīni vatvā pasaṃsanti, parammukhā avattabbaṃ nāma natthi, yaṃ icchanti, taṃ vadanti, ime aññathā vācāya samudācaranti nāma.

4. **Cattārome pessapuggalāti** ayampi pāṭi-ekko anusandhi. Ayañhi pesso “yāvañcidaṃ bhante Bhagavā evaṃ manussagahane evaṃmanussakasaṭe evaṃ manussasāṭheyye vattamāne sattānaṃ hitāhitaṃ jānāti”ti āha. Purime ca tayo puggalā ahitapaṭipadaṃ paṭipannā, upari catuttho hitapaṭipadaṃ, evamaham sattānaṃ hitāhitaṃ jānāmīti dassetuṃ imaṃ desanaṃ ārabhi. Heṭṭhā Kandarakassa kathāya saddhiṃ yojetumpi vaṭṭati. Tena vuttaṃ “yāvañcidaṃ bhotā Gotamena sammā bhikkhusaṃgho paṭipādito”ti. Athassa Bhagavā “purime tayo puggale pahāya upari catutthapuggalassa hitapaṭipattiyamīeva paṭipādemī”ti dassentopi imaṃ desanaṃ ārabhi. **Santoti** idaṃ saṃvijjamānāti padasseva vevacanaṃ. “Santā honti samitā vūpasanta”ti¹ ettha hi niruddhā santāti vuttā. “Santā ete viharā ariyassa vinaye vuccanti”ti ettha² nibbutā. “Santo have sabbhi pavedayanti”ti ettha³ paṇḍitā. Idha pana vijjamānā upalabbhamānāti attho.

1. Abhi 2. 262 piṭṭhe.

2. Ma 1. 50 piṭṭhe.

3. Khu 6. 136 piṭṭhe.

Attantapādīsu attānaṃ tapati dukkhāpetīti **attantapo**. Attano paritāpanānuyogaṃ **attaparitāpanānuyogaṃ**. Paraṃ tapati dukkhāpetīti **parantapo**. Paresaṃ paritāpanānuyogaṃ **paraparitāpanānuyogaṃ**. **Diṭṭheva dhammeti** imasmiṃyeva attabhāve. **Nicchātōti** chātāṃ vuccati taṇhā, sā assa natthīti nicchātō. Sabbakilesānaṃ nibbutattā **nibbuto**. Anto tāpanakilesānaṃ abhāvā sītalo jātoti **sītibhūto**. Jhānamaggaphalanibbānasukhāni paṭisaṃvedetīti **sukhapaṭisaṃvedī**. **Brahmabhūtena attanāti** seṭṭhabhūtena attanā. **Cittāṃ ārādhetīti** cittāṃ sampādeti, paripūreti gaṇhāti pasādetīti attho.

5. **Dukkhapaṭikkūlanti** dukkhassa paṭikkūlaṃ, paccanīkasaṇṭhitam dukkhaṃ apatthayamānanti attho.

6. **Paṇḍitoti** idha catūhi kāraṇehi paṇḍitoti na vattabbo, satipaṭṭhānesu pana kammaṃ karotīti paṇḍitoti vattum vaṭṭati. **Mahāpaṇṇōti** idampi mahante atthe pariggaṇhātīti-ādinā mahāpaṇṇalakkhaṇena na vattabbaṃ, satipaṭṭhānapariggāhikāya pana paṇṇāya samannāgatattā mahāpaṇṇōti vattum vaṭṭati. **Mahatā atthena saṃyutto agamissāti** mahatā atthena saṃyutto hutvā gato bhaveyya, sotāpattiphalaṃ pāpuṇeyyāti attho. Kim pana yesaṃ maggaphalānaṃ upanissayo atthi, Buddhānaṃ sammukhībhāve ṭhitepi tesaṃ antarāyo hotīti. Āma hoti, na pana Buddhē paṭicca, atha kho kiriya-parihāniyā vā pāpamittatāya vā hoti. Tattha¹ kiriya-parihāniyā hoti nāma—sace hi Dhammasenāpati Dhanañjānissa brahmaṇassa āsayam ṇatvā dhammaṃ adesayissā, so brāhmaṇo sotāpanno abhavissā, evaṃ tāva kiriya-parihāniyā hoti. Pāpamittatāya hoti nāma—sace hi Ajātasattu Devadattassa vacanaṃ gahetvā pitughātakammaṃ nākarissā, Sāmaññaphalasuttakathitadivaseva sotāpanno abhavissā, tassa vacanaṃ gahetvā pitughātakammasa katattā pana na hoti, evaṃ pāpamittatāya hoti. Imassāpi upāsakassa kiriya-parihāni jātā, apariniṭṭhitāya desanāya uṭṭahitvā pakkanto. **Apica bhikkhave ettāvatāpi pesso Hatthārohaputto mahatā atthena saṃyuttoti** katarena mahantena atthena?

1. Tattha kathaṃ (Ka)

dvīhi ānisamsehi. So kira upāsako saṃghe ca pasādaṃ paṭilabhi, satipaṭṭhānapariggahaṇatthāya cassa abhinavo nayo udapādi. Tena vuttaṃ “mahatā atthena saṃyutto”ti. Kandarako pana saṃghe pasādameva paṭilabhi. **Etassa Bhagavā kāloti** etassa dhammakkhānassa, catunnaṃ vā puggalānaṃ vibhajanassa kālo.

8. **Orabbhikā**dīsu urabbhā vuccanti eḷakā, urabbhe hanatīti **orabbhiko**. **Sūkarikā**dīsupi eseva nayo. **Luddoti** dāruṇo kakkhaḷo. **Macchaghātakoti** macchabandhakevaṭṭo. **Bandhanāgārikoti** bandhanāgāragopako. **Kururakammantāti** dāruṇakammantā.

9. **Muddhāvasittoti**¹ khattiyābhisekena muddhani abhisitto. **Puratthimena nagarassāti** nagarato puratthimadisāya. **Santhāgāranti**² yaññasālaṃ. **Kharājinaṃ nivāsetvāti** sakhuraṃ ajinacammaṃ nivāsetvā. **Sappitelenāti** sappinā ca telena ca. Ṭhapetvā hi sappiṃ avaseso yo koci sneho telanti vuccati. **Kaṇḍūvamānoti** nakhānaṃ chinnatā kaṇḍūvitabbakāle tena kaṇḍūvamāno. **Anantarāhitāyāti** asanthatāya. **Sarūpavacchāyāti** sadisavacchāya. Sace gāvī setā hoti, vacchopi setakova. Sace gāvī kabarā vā rattā vā, vacchopi tādiso vāti evaṃ sarūpavacchāya. **So evamāhāti** so rājā evaṃ vadeti. **Vacchatarāti** taruṇavacchakabhāvaṃ atikkantā balavavacchā. **Vacchatarīsupi** eseva nayo. **Barihissatthāyāti** parikkhepakaraṇatthāya ceva yaññabhūmiyaṃ attharaṇatthāya ca. Sesāṃ heṭṭhā tattha tattha vitthāritattā uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Kandarakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Aṭṭhakanāgarasuttavaṇṇanā

17. **Evaṃ me sutanti** Aṭṭhakanāgarasuttaṃ. Tattha **Beluvagāmaketi**³ Vesāliyā dakkhiṇapasse avidūre Beluvagāmakō nāma atthi, taṃ gocaragāmaṃ katvāti attho. **Dasamoti** so hi jātigottavasena

1. Muddhābhissittoti (Sī)

2. Sandhāgāranti (Ṭikā)

3. Veluvagāmaketi (Syā, Kaṃ, Ka)

ceva sārappattakulagaṇanāya ca dasame tḥāne gaṇīyati, tenassa Dasamotveva nāmaṃ jātaṃ. **Aṭṭhakanāgaroti** Aṭṭhakanagaravāsī. **Kukkuṭārāmoti** Kukkuṭaseṭṭhinā kārīto ārāmo.

18. **Tena Bhagavatā -pa- akkhātoti** ettha ayaṃ saṅkhepattho, yo so Bhagavā samatimsa pāramiyo pūretvā sabbakilese bhañjitvā anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho, tena Bhagavatā tesam tesam sattānam āsayānusayaṃ **jānatā**, hatthatale tḥapita-āmalakaṃ viya sabbaṃ ñeyyadhammaṃ **passatā**. Apica pubbenivāsādīhi jānatā, dibbena cakkhunā passatā, tīhi vijjāhi chahi vā pana abhiññāhi jānatā, sabbattha appaṭihatena samantacakkhunā passatā, sabbadhammajānanasamatthāya paññāya jānatā, sabbasattānam cakkhuvisayātītāni tirokuṭṭādigatānipi rūpāni ativisuddhena maṃsacakkhunā passatā, attahitasādhikāya samādhipadaṭṭhānāya paṭivedhapaññāya jānatā, parahitasādhikāya karuṇāpadaṭṭhānāya desanāpaññāya passatā, arīnam hatattā paccayādīnaṃ arahattā **Arahatā**, sammā sāmāna saccānam buddhattā **Sammāsambuddhena**. Antarāyikadhamme vā jānatā, niyyānikadhamme passatā, kilesārīnam hatattā Arahatā, sāmāna sabbadhammānam buddhattā Sammāsambuddhenāti evaṃ catuvesārajjavasena catūhi kāraṇehi thomitena atthi nu kho eko dhammo akkhātoti.

19. **Abhisāṅkhatanti** kataṃ uppāditam. **Abhisāṅcetayitanti** cetayitam pakappitam. **So tatha tḥitoti** so tasmīṃ samathavipassanādhhamme tḥito. **Dhammarāgena dhammanandiyāti** padadvayehi samathavipassanāsu chandarāgo vutto. Samathavipassanāsu hi sabbena sabbaṃ chandarāgaṃ pariyādiyitum sakkonto arahā hoti, asakkonto anāgāmī hoti. So samathavipassanāsu chandarāgassa appahīnattā catutthajjhānacetanāya **Suddhāvāse** nibbattati, ayaṃ ācariyānam samānakathā.

Vitaṇḍavādī panāha “teneva dhammarāgenāti vacanato akusalena **Suddhāvāse** nibbattati”ti. So “suttaṃ āharā”ti vattabbo, addhā aññaṃ apassanto idameva āharissati, tato vattabbo “kiṃ panidam suttaṃ neyyattham nītatthan”ti, addhā nītatthanti vakkhati. Tato vattabbo—evaṃ sante

anāgāmiphalatthikena samathavipassanāsu chandarāgo kattabbo bhavissati, chandarāge uppādite anāgāmiphalaṃ paṭividdhaṃ bhavissati “mā suttaṃ me laddhaṃ”ti yaṃ vā taṃ vā dīpehi. Pañhaṃ kathentena hi ācariyassa santike uggahetvā attharasaṃ paṭivijjhivā kathetuṃ vaṭṭati, akusalena hi sagge, kusalaena vā apāye paṭisandhi nāma natthi. Vuttañhetuṃ Bhagavatā—

“Na bhikkhave lobhajena kammaṃ dosajena kammaṃ mohajena kammaṃ devā paññāyanti, manussā paññāyanti, yā vā panaññāpi kāci sugatiyo, atha kho bhikkhave lobhajena kammaṃ dosajena kammaṃ mohajena kammaṃ nirayo paññāyati, tiracchānayoṇi paññāyati, pettivisayo paññāyati, yā vā panaññāpi kāci duggatiyo”ti¹—

Evam paññāpetabbo. Sace sañjānāti sañjānātu, no ce sañjānāti, “gaccha pātova vihāraṃ pavisitvā yāguṃ pivāhi”ti uyyojetabbo.

Yathā ca pana imasmiṃ sutte, evaṃ Mahāmālukyovādepi mahāsatipaṭṭhānēpi Kāyagatāsatisuttepi samathavipassanā kathitā. Tattha imasmiṃ sutte samathavasena gacchatopi vipassanāvasena gacchatopi samathadhurameva dhuraṃ, Mahāmālukyovāde vipassanāva dhuraṃ, mahāsatipaṭṭhānaṃ pana vipassanuttaraṃ nāma kathitaṃ, Kāyagatāsatisuttaṃ samathuttaranti.

Ayaṃ kho gahapati -pa- ekadhammo akkhātoti ekadhammaṃ pucchitena ayampi ekadhammoti evaṃ pucchāvasena kathitattā ekādasapi dhammā ekadhammo nāma jāto. Mahāsakuludāyisuttasmiñhi ekūnavīsati² pabbāni paṭipadāvasena ekadhammo nāma jātāni, idha ekādasapucchāvasena ekadhammoti āgatāni. Amatuppattiyatthena vā sabbānipi ekadhammoti vattuṃ vaṭṭati.

21. Nidhimukhaṃ gavesantoti nidhiṃ pariyesanto. **Sakidevāti** ekapayogena. Kathaṃ pana ekapayogeneva ekādasannaṃ nidhinaṃ adhigamo hotīti. Idhekacco araññe nidhiṃ gavesamāno carati, tamenam aññataro atthacarako disvā “kiṃ bho carasī”ti pucchati. So “jīvitavuttiṃ

1. Am 2. 297 piṭṭhe.

2. Ekūnavīsati pucchā (Syā)

pariyesāmi”ti āha. Itaro “tena hi samma āgaccha, etaṃ pāsānaṃ pavattehi”ti āha. So taṃ pavattetvā uparūpariṭhapitā vā kucchiyā kucchiṃ āhacca ṭhitā vā ekādasā kumbhiyo passeyya, evaṃ ekapayogena ekādasannaṃ nidhīnaṃ adhigamo hoti.

Ācariyadhanaṃ pariyesissantiti aññatitthiyā hi yassa santike sippaṃ uggaṇhanti, tassa sippuggahaṇato pure vā pacchā vā antarantare vā gehato nīharitvā dhanāṃ denti. Yesaṃ gehe natthi, te ñātisabhāgato pariyesanti, tathā alabhamānā bhikkhampi caritvā dentiyeva. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Kimāṅgaṃ panāhanti bāhirakā tāva aniyyānikepi sāsane sippamattadāyakaṃ dhanāṃ pariyesanti, ahaṃ pana evaṃvidhe niyyānikasāsane ekādasavidhaṃ amatuppattiṭṭipadaṃ desentassa ācariyassa pūjaṃ kiṃ na karissāmi, karissāmiyevāti vadati.

Paccekadussayugena acchādesīti ekamekassa bhikkhuno ekekaṃ dussayugamadāsīti attho. Samudācāra vacanaṃ panettha evarūpaṃ hoti, tasmā acchādesīti vuttaṃ. **Pañcasatavihāraṃ**ti pañcasatagghaṇikaṃ paṇṇasālaṃ kāresīti attho. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Aṭṭhakanāgarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Sekhasuttavaṇṇanā

22. **Evaṃ me sutanti** Sekhasuttaṃ. Tattha **navāṃ santhāgāraṃ**ti adhunā kāritaṃ santhāgāraṃ, ekā mahāsālāti attho. Uyyogakālādīsu hi rājāno tattha ṭhatvā “ettakā purato gacchantu, ettakā pacchā, ettakā ubhohi passehi, ettakā hatthīsu abhiruhantu, ettakā assesu, ettakā rathesu tiṭṭhantū”ti evaṃ santhaṃ karonti mariyādaṃ bandhanti, tasmā taṃ ṭhānaṃ **santhāgāraṃ**ti vuccati. Uyyogaṭṭhānato ca āgantvā yāva gehesu allagomayaparibhaṇḍādīni karonti, tāva dve tīṇi divasāni te rājāno tattha santhambhantīti santhāgāraṃ. Tesāṃ rājūnaṃ saha atthānusāsanaṃ agāraṃti santhāgāraṃ. Gaṇarājāno hi

te, tasmā uppannakiccam ekassa vasena na chijjati, sabbesaṃ chando laddhum vaṭṭati, tasmā sabbe tattha sannipatitvā anusāsanti. Tena vuttam “saha atthānusāsanaṃ agārantipi santhāgāraṃ”ti. Yasmā panete tattha sannipatitvā “imasmiṃ kāle kasitum vaṭṭati, imasmiṃ kāle vapitum”ti evamādinā nayena gharāvāsakiccāni sammantayanti, tasmā chiddāvachiddaṃ gharāvāsaṃ tattha santharantītipi santhāgāraṃ.

Acirakāritaṃ hotīti kaṭṭhakamma, silākamma cittakammādivasena susajjitaṃ devavimānaṃ viya adhunā niṭṭhāpitaṃ. **Samaṇena vāti** ettha yasmā gharavattthupariggahakāleyeva devatā attano vasanaṭṭhānaṃ gaṇhanti, tasmā “devena vā”ti avatvā “samaṇena vā brāhmaṇena vā kenaci vā manussabhūtenā”ti vuttaṃ.

Yena Bhagavā tenupasaṅkamimsūti santhāgāraṃ niṭṭhitanti sutvā “gacchāma, naṃ passissāmā”ti gantvā dvārakoṭṭhakato paṭṭhāya sabbaṃ oloketvā “idaṃ santhāgāraṃ devavimānasadisāṃ ativiya manoramaṃ sassirikaṃ kena paṭṭhamaṃ paribhuttaṃ amhākaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya assā”ti cintetvā “amhākaṃ nātiseṭṭhassa paṭṭhamaṃ diyyamānepi Satthunova anucchavikaṃ, dakkhiṇeyyavasena diyyamānepi Satthunova anucchavikaṃ, tasmā paṭṭhamaṃ Satthāraṃ paribhuñjāpessāma, bhikkhusaṃghassa āgamaṃ karissāma, bhikkhusaṃghe āgate Tepiṭakaṃ Buddhavacanaṃ āgatameva bhavissati, Satthāraṃ tiyāmarattiṃ amhākaṃ dhammakathaṃ kathāpessāma, iti tīhi ratanehi paribhuttaṃ mayaṃ pacchā paribhuñjissāma, evaṃ no dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati”ti sanniṭṭhānaṃ katvā upasaṅkamimsu.

Yena santhāgāraṃ tenupasaṅkamimsūti taṃ divasaṃ kira santhāgāraṃ kiñcāpi rājakulānaṃ dassanattāya devavimānaṃ viya susajjitaṃ hoti supaṭi jaggitam, Buddhārahaṃ pana katvā appaṇṇattaṃ. Buddhā hi nāma araṇṇajjhāsaya araṇṇārāmā antogāme vaseyyum vā no vā, tasmā Bhagavato manaṃ jānitvāva paṇṇāpessāmāti cintetvā te¹ Bhagavantaṃ upasaṅkamimsu. Idāni pana manaṃ labhitvā paṇṇāpetukāmā yena santhāgāraṃ tenupasaṅkamimsu.

Sabbasantharim santhāgāraṃ santharitvāti yathā sabbameva santhataṃ hoti, evaṃ taṃ santharāpetvā. Sabbapaṭṭhamaṃ tāva “gomayaṃ nāma sabbamaṅgalesu

1. Tena (Sī, Syā)

vaṭṭati”ti sudhāparikkammakatampi bhūmiṃ allagomayena opuñchāpetvā parisukkkhabhāvaṃ ñatvā yathā akkantaṭṭhāne padaṃ na paññāyati¹, evaṃ catujjātiyagandhehi limpāpetvā² upari nānāvaṇṇe kaṭasārake santharitvā tesāṃ upari mahāpiṭṭhikakojavake ādiṃ katvā hatthatharaka-assattharakasīhattharaka byagghattharaka candattharaka³sūriyattharakacittattharakādīhi nānāvaṇṇehi attharaṇehi santharitabbakayuttamāṃ sabbokāsaṃ santharāpesuṃ. Tena vuttamā “sabbasanthariṃ santhāgāraṃ santharitvā”ti.

Āsanāni paññāpetvāti majjhaṭṭhāne tāva maṅgalatthambhaṃ nissāya mahārahaṃ Buddhasanaṃ paññāpetvā tattha yaṃ yaṃ mudukañca manoramañca paccattharaṇaṃ, taṃ taṃ paccattharitvā Bhagavato lohitakaṃ manuññadassanaṃ upadhānaṃ upadahitvā upari suvaṇṇarajatatārakavicittam vitānaṃ bandhitvā gandhadāmapupphadāmapatta dāmādihi paccattharaṇehi alaṅkaritvā samantā dvādasahatthāṭṭhāne⁴ pupphajālaṃ karitvā tiṃsahatthamattamāṃ ṭhānaṃ paṭasaṇḍiṃ parikkhipāpetvā pacchimabhittim nissāya bhikkhusaṃghassa pallaṅkapīṭha aṇṇasāyapīṭha muṇḍapīṭhāni paññāpetvā upari setapaccattharaṇehi paccattharāpetvā pācīnabhittim nissāya attano attano mahāpiṭṭhikakojavake paññāpetvā haṃsalomādiṭṭhāni upadhānāni ṭhapāpesuṃ “evaṃ akilamamānā sabbarattim dhammaṃ suṇissāmā”ti. Idam sandhāya vuttamā “āsanāni paññāpetvā”ti.

Udakamaṇḍikanti mahākucchikaṃ udakacāṭim. **Upaṭṭhapetvā**ti evaṃ Bhagavā ca bhikkhusaṃgho ca yathāruciṃ hatthe vā dhovissanti pāde vā, mukhaṃ vā vikkhālessanti tesu tesu ṭhānesu maṇivaṇṇassa udakassa pūrāpetvā vāsathāya nānāpupphāni ceva udakavāsacuṇṇāni ca pakkhipitvā kadalipaṇṇehi pidahitvā patiṭṭhāpesuṃ. Idam sandhāya vuttamā “upaṭṭhapetvā”ti.

Telappadīpaṃ āropetvāti rajatasuvaṇṇādīmayadaṇḍāsu dīpikāsu yonakarūpakirātārūpakādīnaṃ⁵ hatthe ṭhapitasuvaṇṇarajatādīmayakapallakādīsu ca telappadīpaṃ jalayitvāti attho. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamimsūti** ettha pana te Sakyaarājāno na kevalaṃ santhāgārameva, atha kho yojanāvaṭṭe Kapilavatthusmiṃ nagaravīthiyopi sammajjāpetvā

1. Paññāyati (Sī)

2. Limpitvā (Sī)

3. Kañcanattharaka (Sī)

4. ...ṭṭhānaṃ (Sī)

5. ...khacitarūpakādīnaṃ (Sī), ...kinnararūpakādīnaṃ (Syā)

dhaje ussāpetvā gehadvāresu puṇṇaghaṭe ca kadaliyo ca ṭhapāpetvā sakalanagaram dīpa mālādīhi vippakiṇṇatārakam viya katvā “khīrapāyake dārake khīram pāyetha, dahare kumāre lahum lahum bhojetvā sayāpetha, uccāsaddam mā karittha, ajja ekarattim Satthā antogāme vasissati, Buddhā nāma appasaddakāmā hontī”ti bherim carāpetvā sayam daṇḍadīpikā ādāya yena Bhagavā tenupasaṅkamimsu.

Atha kho Bhagavā nivāsetvā pattacīvaramādāya saddhim bhikkhusaṅghena yena navam santhāgāram tenupasaṅkamīti “yassa dāni bhante Bhagavā kālam maññatī”ti evam kira kāle ārocite Bhagavā lākhārasena tintarattakoviḷārapupphavaṇṇam rattadupaṭṭam kattariyā padumam kantanto viya saṁvidhāya timaṇḍalam paṭicchādentō nivāsetvā suvaṇṇapāmaṅgena padumakalāpam parikkhipanto viya vijjullatāsassirikam kāyabandhanam bandhitvā rattakambalena gajakumbham pariyaonaddhanto viya ratanasatubbedhe suvaṇṇagghike pavāḷajālam khīpamāno viya suvaṇṇacetiye rattakambalakaṇcukam paṭimuṇcanto viya gacchantam puṇṇacandam rattavaṇṇavalāhakena paṭicchādayamāno viya kaṇcanapabbatamatthake supakkalākhārasam parisīcanto viya Cittakūṭapabbatamatthakam vijjullatāya parikkhipanto viya ca sacakkavālasineruyugandharām mahāpathaviṁ cāletvā gahitam nigrodhapallavasamānavavaṇṇam rattavarapaṁsukūlam pārupitvā Gandhakuṭṭidvārato nikkhami kaṇcanaguḥato siho viya udayapabbatakūṭato puṇṇacando viya ca. Nikkhamitvā pana Gandhakuṭṭipamukhe aṭṭhāsi.

Athassa kāyato meghamukhehi vijjukalāpā viya rasmiyo nikkhamitvā suvaṇṇarasadhārāparisekamañjaripatta¹ pupphaphalaviṭape viya āramarukkhe karimsu. Tāvadeva ca attano attano pattacīvaramādāya mahābhikkhusaṅgho Bhagavantam parivāresi. Te pana parivāretvā ṭhitā bhikkhū evarūpā ahesum appicchā santuṭṭhā pavivittā asamsatṭhā āraddhavīriyā vattāro vacanakkhamā codakā pāpagarahī silasampannā samādhisampannā paññā, vimutti, vimuttiñāṇadassanasampannāti. Tehi parivārito Bhagavā ratta kambalaparikkhitto viya suvaṇṇakkhandho rattapadumasaṇḍamajjhagatā viya suvaṇṇanāvā pavāḷavedikāparikkhitto viya suvaṇṇapāsādo virocittha. Sāriputtamoggallānādayo mahātherāpi nam meghavaṇṇam

1. ...piṇcharapatta (Sī, Syā)

paṃsukūlaṃ pārupitvā maṇivammavammikā viya mahānāgā parivārayiṃsu
vantarāgā bhinnakilesā vijaṭṭhitaṭṭhā chinnabandhanā kule vā gaṇe vā alaggā.

Iti Bhagavā sayam vītarāgo vītarāgehi, vītadoso vītadosehi, vītamoho
vītamohēhi, nittanḥo nittanḥēhi, nikkilesa nikkilesēhi, sayam Buddho
bahussutabuddhēhi parivārīto, pattaparivārītaṃ viya kesaraṃ,
kesaraparivārītaṃ viya kaṇṇikā, aṭṭhanāgasahassaparivārīto viya Chaddanto
nāgarājā, navutihaṃsasahassaparivārīto viya Dhataratṭho haṃsarājā,
senaṅgaparivārīto viya cakkavatti, marugaṇaparivārīto viya Sakko devarājā,
brahmagaṇaparivārīto viya Hāritamahābrahmā, tārāgaṇaparivārīto viya
puṇṇacando, asamena Buddha vesena aparimāṇena Buddhavilāsena
Kapilavatthugamanamaggaṃ¹ paṭipajji.

Athassa puratthimakāyato suvaṇṇavaṇṇā rasmī utṭhahitvā
asītihaṭṭhaṭṭhānaṃ aggahesi, pacchimakāyato, dakkhiṇahatthato,
vāmahatthato suvaṇṇavaṇṇā rasmī utṭhahitvā asītihaṭṭhaṭṭhānaṃ aggahesi.
Upari kesantato paṭṭhāya sabbakesāvattehi moragīvavaṇṇā rasmī utṭhahitvā
gaganatale asītihaṭṭhaṭṭhānaṃ aggahesi. Heṭṭhā pādātalehi pavāḷavaṇṇā
rasmī utṭhahitvā ghanapathaviyaṃ asītihaṭṭhaṭṭhānaṃ aggahesi. Evaṃ
samantā asītihaṭṭhamattaṃ ṭhānaṃ chabbaṇṇā Buddharasmiyo vijjotamānā
vipphandamānā kaṇcanadaṇḍadīpikāhi niccharitvā ākāsaṃ pakkhandajālā
viya cātuddīpikamahāmeghato nikkhantavijjullatā viya vidhāvīṃsu.
Sabbadisābhāgā suvaṇṇacampakapupphehi vikiriyaṃānā viya, suvaṇṇaghaṭṭā
nikkhantasuvaṇṇarasadhārāhi siṅcamānā viya,
pasāritasuvaṇṇapaṭaparikkhattā viya,
verambhavātasamuṭṭhitakīṃsukakaṇikārapupphacuṇṇasamokiṇṇā viya
vippakirīṃsu.

Bhagavatopi asīti-
anubyañjanabyāmapabhādvattīṃsavaralakkhaṇasamujjalam sarīraṃ
samuggatatārakaṃ viya gaganatalaṃ, vikasitamiva padumavanaṃ,
sabbapāliphullo viya yojanasatiko pāricchattako, paṭipāṭiyā ṭhapitānaṃ
dvattīṃsacandānaṃ dvattīṃsasūriyānaṃ dvattīṃsacakkavattīnaṃ
dvattīṃsadevarājānaṃ

1. Kapilavatthugāmināṃ maggaṃ (Sī)

dvattiṃsamahābrahmānaṃ siriyā sirim abhibhavamānaṃ viya virocittha,
yathā taṃ dasahi pāramīhi dasahi upapāramīhi dasahi paramatthapāramīhi
supūritāhi samatiṃsapāramitāhi alaṅkataṃ. Kappasatasahasādhikāni cattāri
asaṅkhyeyyāni dinnadānaṃ rakkhitasīlaṃ katakalyāṇakammaṃ ekasmiṃ
attabhāve osarivā vipākaṃ dātuṃ tṭhānaṃ alabhamānaṃ sambādhapattaṃ
viya ahosi. Nāvāsahassabhaṇḍaṃ ekanāvaṃ āropanakālo viya,
sakaṭasahassabhaṇḍaṃ ekasakaṭaṃ āropanakālo viya, pañcavīsatiyā nadīnaṃ
oghasa sambhijja mukhadvāre ekato rāsibhūtakālo viya ca ahosi.

Imāya Buddhasiriyā obhāsamānassāpi ca Bhagavato purato anekāni
daṇḍadīpikasahassāni ukkhipiṃsu. Tathā pacchato vāmapasse
dakkhiṇapasse.

Jātikusumacampakavanamallikarattuppalanīluppalamakulasinduvārapupphān
i ceva nīlapītādivaṇṇasugandhagandhacūṇṇāni ca

cātuddīpikameghavissatṭhodakavutṭhiyo viya vippakiriṃsu.

Pañcaṅgikatūriyanigghosā ceva Buddhadhammasaṃghaguṇappaṭisaṃyuttā
thutighosā ca sabbadisā pūrayiṃsu.

Devamanussanāgasupaṇṇagandhabbayakkhādīnaṃ akkhīni amatapānaṃ viya
labhiṃsu. Imasmiṃ pana tṭhāne tathvā **padasahassena** gamanavaṇṇaṃ
vattuṃ vaṭṭati. Tatridaṃ mukhamattaṃ—

“Evaṃ sabbaṅgasampanno, kampayanto vasundharaṃ.
Aheṭṭhayanto pāṇāni, yāti Lokavināyako.

Dakkhiṇaṃ paṭhamaṃ pādaṃ, uddharanto Narāsabho.
Gacchanto sirisampanno, sobhate Dvipaduttamo.

Gacchato Buddhasetṭhassa, heṭṭhā pādatalaṃ mudu.
Samaṃ samphusate bhūmiṃ, rajasā nupalippati.

Ninnaṭṭhānaṃ unnamati, gacchante Lokanāyake.
Unnatañca samaṃ hoti, pathavī ca acetanā.

Pāsāṇā sakkharā ceva, kathalā khāṇukaṇṭakā.
Sabbe maggā vivajjanti, gacchante Lokanāyake.

Nātidūre uddharati, naccāsanne ca nikkhipaṃ¹.

Aghaṭṭayanto niyyāti, ubho jāṇū ca gopphake.

Nātisīghaṃ pakkamati, sampannacaraṇo Muni.

Na cātisaṇikaṃ² yāti, gacchamāno samāhito.

Uddhaṃ adho ca tiriyaṃ, disaṇca vidisaṃ tathā.

Na pekkhamāno so yāti, yugamattamhi³ pekkhati.

Nāgavikkantacāro so, gamane sobhate Jino.

Cāruṃ gacchati lokaggo, hāsayinganto sadevake.

Uḷurājāva⁴ sobhanto, catucārīva kesarī.

Tosayinganto bahū satte, puram seṭṭham upāgamī⁵ti.

Vaṇṇakālo nāma kiresa, evaṃvidhesu kālesu Buddhassa sarīravaṇṇe vā guṇavaṇṇe vā dhammakathikassa thāmoyeva pamāṇaṃ. Cuṇṇiyapadehi vā gāthābandhena vā yattakaṃ sakkoti, tattakaṃ vattabbaṃ. Dukkathitanti na vattabbaṃ. Appamāṇavaṇṇā hi Buddhā, tesaṃ Buddhāpi anavasesato vaṇṇaṃ vattum asamattā, pageva itarā pajāti. Iminā sirivilāsena alaṅkatappaṭiyattaṃ Sakyarājapuram pavisitvā Bhagavā pasannacittena janena gandhadhūmavāsacuṇṇādīhi pūjayamāno santhāgāraṃ pāvīsi. Tena vuttaṃ “atha kho Bhagavā nivāsetvā pattacīvaramādāya saddhim bhikkhusaṃghena yena navam santhāgāraṃ tenupasaṅkamī”ti.

Bhagavantamyeva purakkhatvāti Bhagavantaṃ purato katvā. Tattha Bhagavā bhikkhūnañceva upāsakānañca majjhe nisinno gandhodakena nhāpetvā dukūlacumbaṭakena vodakaṃ katvā jātihiṅgulakena majjitvā rattakambalapaliveṭṭhite pīṭhe ṭhapitarattasuvaṇṇaghanapaṭimā viya ativirocittha. Ayaṃ panettha porāṇānaṃ vaṇṇabhaṇanamaggo—

“Gantvāna maṇḍalamālaṃ, nāgavikkantacaraṇo.

Obhāsayanto lokaggo, nisīdi varamāsane.

1. Nikkhipi (Ka)

3. Yugamattam hi (Sī, Syā)

2. Cāpi saṇikaṃ (Syā, Ka)

4. Usabharājāva (Sī, Syā)

Tasmiṃ nisinno naradammasārathi,
 Devātidevo satapuññalakkhaṇo.
 Buddhāsane majjhagato virocati,
 Suvaṇṇanekkhaṃ viya Paṇḍukambale.

Nekkhaṃ jambonadasseva, nikkhattaṃ Paṇḍukambale.
 Virocati vītamalo, maṇiverocano yathā.

Mahāsālova samphullo, Nerurājāvalaṅkato.
 Suvaṇṇayūpasaṅkāso, padumo kokanado yathā.

Jalanto dīparukkhova, pabbatagge yathā sikhī.
 Devānaṃ pāricchattova, sabbaphullo virocathā”ti.

Kāpilavatthave Sakye bahudeva rattiṃ dhammiyā kathāyāti ettha dhammī kathā nāma santhāgāra-anumodanappaṭisaṃyuttā pakiṇṇakakathā veditabbā. Tadā hi Bhagavā ākāsaṅgaṃ otārento viya pathavojaṃ ākaḍḍhanto viya mahājambūṃ khandhe¹ gahetvā cāleno viya yojanikaṃ madhubhaṇḍaṃ cakkayantena piḷetvā madhupānaṃ pāyamāno viya Kāpilavatthavānaṃ Sakyānaṃ hitasukhāvahaṃ pakiṇṇakakathaṃ kathesi. “Āvāsadānaṃ nāmetaṃ mahārāja mahantaṃ, tumhākaṃ āvāso mayā paribhutto bhikkhusaṃghena paribhutto, mayā ca bhikkhusaṃghena ca paribhutto pana dhammaratanena paribhutto yevāti tīhi ratanehi paribhutto nāma hoti. Āvāsadānaṃsmiṃhi dinne sabbadānaṃ dinnameva hoti. Bhūmaṭṭhakapaṇṇasālāya vā sākhamāṇḍapassa vāpi ānisaṃso nāma paricchinditum na sakkā”ti nānāyavicittaṃ bahuṃ dhammakathaṃ kathetvā—

“Sītaṃ uṇhaṃ paṭihanti, tato vālamigāni ca.
 Sarīsape ca makase, sisire cāpi vuṭṭhiyo.

Tato vātātapo ghorō, sañjāto paṭihaññati.
 Leṇatthañca sukhatthañca, jhāyituñca vipassitum.

Vihāradānaṃ saṃghassa, aggaṃ Buddhena vaṇṇitaṃ.
 Tasmā hi paṇḍito poso, sampassaṃ atthamattano.

Vihāre kāraye ramme, vāsayettha bahussute.
 Tesam annañca pānāñca, vatthasenāsanāni ca.
 Dadeyya ujubhūtesu, vippasannena cetasā.
 Te tassa dhammam desenti, sabbadukkhāpanūdanam.
 Yam so dhammam idhaññāya, parinibbāti anāsavo”ti¹—

Evam ayampi āvāse ānisaṃso, ayampi ānisaṃsoti bahudevarattim
 atirekataram diyaḍḍhayāmaṃ āvāsānisaṃsakatham kathesi. Tattha imā
 gāthāva saṅgaham āruḷhā, pakīṇṇakadhammadesanā pana saṅgaham na
 ārohati. **Sandassesīti**² ādini vuttatthāneva.

Āyasmantaṃ Ānandaṃ āmantesīti dhammakatham kathāpetukāmo
 jānāpesi. Atha kasmā Sāriputtamahāmoggallānamahākassapādīsū
 asītimahātheresu vijjamānesu Bhagavā Ānandattherassa bhāramakāsīti.
 Parisajjhāsayavasena. Āyasmā hi Ānando bahussutānaṃ aggo, pahosi
 parimaṇḍalehi padabyañjanehi Madhuradhammakatham kathetunti
 Sākiyamaṇḍale pākaṭo paññāto. Tassa Sakyaarājūhi vihāraṃ gantvāpi
 Dhammakathā sutapubbā, orodhā pana nesaṃ na yathāruciya vihāraṃ
 gantum labhanti, tesam etadahosi “aho vata Bhagavā appamāyeva
 dhammakatham kathetvā amhākaṃ nātiseṭṭhassa Ānandassa bhāraṃ
 kareyyā”ti. Tesam ajjhāsayavasena Bhagavā tasseva bhāramakāsi.

Sekho paṭipadoti paṭipannako sekhasamaṇo. So tuyhaṃ paṭibhātu
 upaṭṭhātu, tassa paṭipadam desehīti paṭipadāya puggalaṃ niyamevā dasseti.
 Kasmā pana Bhagavā imaṃ paṭipadam niyamesi? Bahūhi kāraṇehi. Ime tāva
 Sakyā maṅgalasālāya maṅgalaṃ paccāsīanti vaḍḍhim icchanti, ayañca
 sekhapāṭipadā mayhaṃ sāsane maṅgalapaṭipadā vaḍḍhamānakapaṭipadātipi
 imaṃ paṭipadam niyamesi. Tassaṃ ca parisati sekhāva bahū nisinnā, te
 attanā paṭividdhaṭṭhāne kathīyamāne akilamantāva sallakkhessantītipi imaṃ
 paṭipadam niyamesi. Āyasmā ca Ānando sekhapāṭisambhidāpattova, so
 attanā paṭividdhe paccakkhaṭṭhāne kathento akilamanto viññāpetum
 sakkhissatītipi imaṃ paṭipadam niyamesi. Sekhapāṭipadāya ca tissopi sikkhā

1. Vi 4. 291 piṭṭhe.

2. Sandassetvāti (Pāḷiyam)

osaṭā, tattha adhisīlasikkhāya kathitāya sakalaṃ Vinayapiṭakaṃ kathitameva hoti, adhicitasikkhāya kathitāya sakalaṃ Suttantapiṭakaṃ kathitaṃ hoti, adhipaññāsikkhāya kathitāya sakalaṃ Abhidhammapiṭakaṃ kathitaṃ hoti, Ānando ca bahussuto Tipiṭakadharo, so pahoti tīhi piṭakehi tisso sikkhā kathetum, evaṃ kathite Sakyānaṃ maṅgalameva vaḍḍhiyeva bhavissatīti imam paṭipadam niyamesi.

Piṭṭhi me āgilāyatīti kasmā āgilāyati? Bhagavato hi chabbassāni padhānaṃ padahantassa mahantaṃ kāyadukkhāṃ ahosi, athassa aparabhāge mahallakakāle piṭṭhivāto uppajji. Akāraṇaṃ vā etaṃ, pahoti hi Bhagavā uppannaṃ vedanaṃ vikkhambhetvā ekampi dvepi sattāhe ekapallaṅkena nisīditum. Santhāgārasālaṃ pana catūhi iriyāpathehi paribhuñjitukāmo ahosi, tattha¹ pādadhovanaṭṭhānato yāva dhammāsanaṃ agamāsi, ettake ṭhāne gamanaṃ nipphannaṃ. Dhammāsanaṃ patto thokaṃ ṭhatvā nisīdi, ettake ṭhānaṃ. Diyaḍḍhayāmaṃ dhammāsane nisīdi, ettake ṭhāne nisajjā nipphannā. Idāni dakkhiṇena passena thokaṃ nipanne sayanaṃ nipphajjissatīti evaṃ catūhi iriyāpathehi paribhuñjitukāmo ahosi. Upādinnaṃ kasarīraṇa nāma “no āgilāyatī”ti na vattabbaṃ, tasmā ciraṃ nisajjāya sañjātaṃ appakampi āgilāyanaṃ gahetvā evamāha.

Sanḅhāṭim paññāpetvāti santhāgārassa kira ekapasse te rājāno paṭasāṇim parikkhipāpetvā kappiyamañcakaṃ paññāpetvā kappiyapaccattharaṇena attharivā upari suvaṇṇatāraṃ kagandhamālādāmapaṭimaṇḍitaṃ vitānaṃ bandhitvā gandhatelappadīpaṃ āropayimṃsu “appeva nāma Satthā dhammāsanaṃ vuṭṭhāya thokaṃ vissamanto idha nipajjeyya, evaṃ no imam santhāgāraṃ Bhagavatā catūhi iriyāpathehi paribhuttaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissatī”ti. Satthāpi tadeva sandhāya tattha saṅghāṭim paññāpetvā nipajji. **Uṭṭhānasaññaṃ manasi karitvā**ti ettakaṃ kālāṃ atikkamitvā vuṭṭhahissāmīti vuṭṭhānasaññaṃ citte ṭhāpetvā.

23. **Mahānāmaṃ sakkaṃ āmantesīti** so kira tasmim kāle tassam parisati jeṭṭhako pāmokkho, tasmim saṅghahite sesaparisā

1. Hattha (Syā, Ka)

saṅgahitāva hotūti thero tameva āmantesi. **Sīlasampannoti** sīlena sampanno, sampannasīlo paripuṇṇasīloti attho. **Saddhammehīti** sundaradhammehi, sataṃ vā sappurisānaṃ dhammehi.

24. **Kathaṇca Mahānāmāti** iminā ettakena ṭhānena sekhaṇṇapadāya mātikaṃ ṭhapetvā paṭipāṭiyā vitthāretukāmo evamāha. Tattha **sīlasampannoti**-ādīni “sampannasīlā bhikkhave viharathā”ti Ākaṅkheyyasuttādīsu vuttanayeneva veditabbāni.

25. **Kāyaduccaritenāti**-ādīsu upayogatthe karaṇavacanaṃ, hiriyaṭabbāni kāyaduccaritādīni hiriyaṭi jigucchati attho. Ottappaniddese hetvatthe karaṇavacanaṃ, kāyaduccaritādīhi ottappassa hetubhūtehi ottappati bhāyatīti attho. **Āraddhavīriyoti** paggaḥitavīriyo anosakkitaṃ mānaso. **Pahānāyāti** pahānatthāya. **Upasampadāyāti** paṭilābhatthāya. **Thāmaṇvāti** vīriyathāmena samannāgato. **Daḥaparakkamoti** thiraparakkamo. **Anikkhittadhuro kusalesu dhammesūti** kusalesu dhammesu anoropitadhuro anosakkitaṃ vīriyo. **Paramenāti** uttamaṇa. **Satinapakkenāti** satiyā ca nipakabhāvena ca. Kasmā pana satibhājanīye paññā āgatāti. Satiyā balavabhāvadīpanatthaṃ. Paññāvippayuttā hi sati dubbalā hoti, sampayuttā balavatīti.

Cirakatampīti attanā vā parena vā kāyena cirakataṃ citiyaṅgaṇavattādi asīti mahāvatta paṭipattipūraṇaṃ. **Cirabhāsītampīti** attanā vā parena vā vācāya cirabhāsitaṃ sakkaccaṃ uddisana-uddisāpanadhammosāraṇadhammadesanā-upanisinnakathā-anumodaniyādivasena pavattitaṃ vacīkammaṃ. **Sarītā anussarītāti** tasmiṃ kāyena cirakate “kāyo nāma kāyaviññatti, cirabhāsīte vācā nāma vacīviññatti. Tadubhayampi rūpaṃ, taṃsamuṭṭhāpikā cittacetasiḥ arūpaṃ. Iti ime rūpārūpadhammā evaṃ uppajjitvā evaṃ niruddhā”ti sarati ceva anussarati ca, satisambojjhaṅgaṃ samuṭṭhāpetīti attho. Bojjhaṅgasamuṭṭhāpikā hi sati idha adhippetā. Tāya satiyā esa sakimpī saraṇena sarītā, punappunaṃ saraṇena anussarītāti veditabbā.

Udayatthagāminiyāti pañcannam khandhānam udayavayagāminiyā udayaṇca vayaṇca paṭivijjhitum samatthāya. **Ariyāyāti** vikkhambhanavasena ca samucchedavasena ca kilesehi ārakā t̥hitāya parisuddhāya. **Paññāya samannāgatoti** vipassanāpaññāya ceva maggapaññāya ca samaṅgībhūto. **Nibbedhikāyāti** sāyeva nibbijjhanato nibbedhikāti vuccati, tāya samannāgatoti attho. Tattha maggapaññāya samucchedavasena anibbidhappubbam apadālitapubbam lobhakkhandham dosakkhandham mohakkhandham nibbijjhati padāletīti nibbedhikā. Vipassanāpaññāya tadaṅgasena nibbedhikāya maggapaññāya paṭilābhasamvattanato cāti vipassanā “nibbedhikā”ti vattum vaṭṭati. **Sammā dukkhakkhayagāminiyāti** idhāpi maggapaññā “sammā hetunā nayena vaṭṭadukkham khepayamānā gacchatīti sammā dukkhakkhayagāminī nāma. Vipassanā tadaṅgasena vaṭṭadukkhaṇca kilesadukkhaṇca khepayamānā gacchatīti dukkhakkhayagāminī. Dukkakkhayagāminiyā vā maggapaññāya paṭilābhasamvattanato esā dukkhakkhayagāminīti veditabbā.

26. **Ābhicetasikānanti** abhicittam seṭṭhacittam sitānam nissitānam. **Diṭṭhadhammasukhavihārānanti** appitappitakkhaṇe sukhapaṭilābhahetūnam. **Nikāmalābhīti** icchiticchitakkhaṇe samāpajjitā. **Akicchālābhīti** nidukkhalābhī. **Akasiralābhīti** vipulalābhī. Paguṇabhāvena eko icchiticchitakkhaṇe samāpajjitum sakkoti, samādhīpāripanthikadhamme¹ pana akilamanto vikkhambhetum na sakkoti, so attano anicchāya khippameva vuṭṭhāti, yathāparicchedavasena samāpattim t̥hapetum na sakkoti, ayaṁ kicchālābhī kasiralābhī nāma. Eko icchiticchitakkhaṇe ca samāpajjitum sakkoti, samādhīpāripanthikadhamme ca akilamanto vikkhambheti, so yathāparicchedavaseneva vuṭṭhātum sakkoti, ayaṁ akicchālābhī akasiralābhī nāma.

27. **Ayaṁ vuccati Mahānāma ariyasāvako sekho pāṭipadoti** Mahānāma ariyasāvako sekho pāṭipado vipassanāgabbhāya vaḍḍhamānakapaṭipadāya samannāgatoti vuccatīti dasseti. **Apuccaṇḍatāyāti** apūti-aṇḍatāya. **Bhabbo abhinibbhidāyāti** vipassanādiñāṇappabhedāya bhabbo. **Sambodhāyāti** ariyamaggāya. **Anuttarassa yogakkhemassāti**

1. Samādhīpāribandhikadhamme (Syā, Ka)

arahattaṃ anuttaro yogakkhemo nāma, tadadhigamāya bhaddoti dasseti. Yā paṇāyameṭṭha atthadīpanatthaṃ upamā āhaṭṭhā, sā Cetokhilaṣutṭhe vuttanayeneva vedittabbā. Kevalaṇhi tattha “tassā kukkuṭiyā aṇḍesu tividhakiriyakaraṇaṃ viya hi imassa bhikkhuno ussolhipannarasehi aṇḍehi samannāgatabhāvo”ti yaṃ evaṃ opammasaṃsandanaṃ āgataṃ, taṃ idha evaṃ sīlasampanno hotīti-ādivacanato “tassā kukkuṭiyā aṇḍesu tividhakiriyakaraṇaṃ viya imassa bhikkhuno sīlasampannatādīhi pannarasehi dhammehi samaṅgībhāvo”ti evaṃ yojetvā vedittabbaṃ. Sesaṃ sabbattha vuttasadisameva.

28. Imameva anuttaraṃ upekkhāsatiṭṭhāpārisuddhanti imaṃ paṭhamādijjhānehi asadisāṃ uttamaṃ catutthajjhānikaṃ upekkhāsatiṭṭhāpārisuddhiṃ. **Paṭhamābhiniṭṭhāpā**ti paṭhamo ñāṇabhedo. Dutiyādīsopi eseṇa nayo. Kukkuṭacchāpako pana ekavāraṃ mātukucchito ekavāraṃ aṇḍakosatoti dve vāre jāyati. Ariyasāvako tīhi vijjāhi tayo vāre jāyati. Pubbenivāsacchādaṃ taṃ vinodetvā pubbenivāsāñāṇena paṭhamaṃ jāyati, sattānaṃ cutipatisandhicchādaṃ taṃ vinodetvā dībhacakkhuñāṇena dutiyaṃ jāyati, catusaccapaṭicchādaṃ taṃ vinodetvā āsavakkhayañāṇena tatiyaṃ jāyati.

29. Idampissa hoti caraṇasminti idampi sīlaṃ assa bhikkhuno¹ caraṇaṃ nāma hotīti attho. **Caraṇaṃ** nāma bahu anekavidhaṃ, sīlādayo pannarasadhammā, tattha idampi ekaṃ caraṇantipi attho. Padattho pana carati tena agatapubbaṃ disaṃ gacchatīti caraṇaṃ. Esa nayo sabbattha.

Idampissa hoti vijjāyāti idaṃ pubbenivāsāñāṇaṃ tassa vijjā nāma hotīti attho. **Vijjā** nāma bahu anekavidhā, vipassanañāṇādīni aṭṭha ñāṇāni, tattha idampi ñāṇaṃ ekā vijjāntipi attho. Padattho pana vinivijjhittvā etāya jānātīti vijjā. Esa nayo sabbattha. **Vijjā sampanno itipīti** tīhi vijjāhi vijjāsampanno itipi. **Caraṇasampanno itipīti** pañcadasahi dhammehi caraṇasampanno itipi. Tadubhayena pana vijjācaraṇasampanno itipīti.

1. Sīlavantassa bhikkhuno (Sī, Syā)

30. **Sanaṅkumārenā**ti porāṇakakumārena, cirakālato paṭṭhāya kumāroti saññātena. So kira manussapathe Pañcacūḷakakumārakakāle jhānaṃ nibbattetvā aparihīnajjhāno brahmaloke nibbatti, tassa so attabhāvo piyo ahosi manāpo, tasmā tādiseneva attabhāvena carati, tena naṃ **Sanaṅkumāro**ti sañjānanti. **Janetasmiṃ**ti janitasmiṃ, pajāyāti attho. **Ye gottapaṭisārino**ti ye janetasmiṃ gottam paṭisaranti “aham Gotamo, aham Kassapo”ti, tesu loke gottapaṭisārīsu khattiyo seṭṭho. **Anumatā Bhagavatā**ti mama pañhabyākaraṇena saddhiṃ saṃsanditvā desitāti Ambaṭṭhasutte Buddhena Bhagavatā “ahampi Ambaṭṭha evaṃ vadāmi—

‘Khattiyo seṭṭho janetasmiṃ, ye gottapaṭisārino.

Vijjācaraṇasampanno, so seṭṭho devamānuse’ti”¹—

Evaṃ bhāsantena anuññatā² anumoditā. **Sādhū sādhū Ānandā**ti Bhagavā kira ādito paṭṭhāya niddam anokkamantova imam suttaṃ sutvā Ānandena sekhaṇṇapadāya kūṭam gahitanti ñatvā uttāhāya pallaṅkam ābhujitvā nisinno sādhuṅkāraṃ adāsi, ettāvata ca pana idam suttaṃ Jinabhāsitaṃ nāma jātam. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Sekhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Potaliyasuttavaṇṇanā

31. **Evaṃ me sutanti** Potaliyasuttaṃ. Tattha **Āṅguttarāpesū**ti Āṅgāyeva so janapado, mahiyā panassa uttarena yā āpo, tāsam³ avidūratā uttarāpotipi vuccati. Kataramahiyā uttarena yā⁴ āpoti, mahāmahiyā. Tatthāyaṃ āvibhāvakathā—ayaṃ kira Jambudīpo dasasahassayojanaparimāṇo. Tattha ca catusahassayojanappamāṇo padeso udakena ajjhotthaṇo samuddoti saṅkham

1. Dī 2. 93 piṭṭhe.

2. Anumatā (Ka)

3. Tassa (Syā)

4. So (Syā)

gato. Tisahassayojanappamāṇe manussā vasanti. Tisahassayojanappamāṇe Himavā paṭiṭṭhito ubbedhena pañcayojanasatiko caturāsītikūṭasahassapaṭimaṇḍito samantato sandamānapañcasatanadīvicitto, yattha āyāmaṇṇāreṇa ceva gambhīratāya ca paṇṇāsapaṇṇāsajjanā diyaḍḍhajojanasataparimaṇḍalā Anotattadaho Kaṇṇamuṇḍadaho Rathakāradaho Chaddantadaho Kuṇḍaladaho Mandākinīdaho¹ Sīhapapātadahoti satta mahāsarā paṭiṭṭhitā. Tesu Anotattadaho Sudassanakūṭam Citrakūṭam Kāḷakūṭam Gandhamādanakūṭam Kelāsakūṭanti imehi pañcahi² pabbatehi parikkhitto.

Tattha Sudassanakūṭam sovaṇṇamayaṃ dviyojanasatubbedham antovaṇkam kāmamukhasaṇṭhānam tameva saram paṭicchādetvā ṭhitam. Citrakūṭam sabbaratanamayaṃ. Kāḷakūṭam añjanamayaṃ. Gandhamādanakūṭam sānumayaṃ abbhantare muggavaṇṇam, mūlagandho sārāgandho pheggugandho tacagandho papaṭikagandho rasagandho pattagandho pupphagandho phalagandho gandhagandhoti imehi dasahi gandhehi ussannaṃ nānappakāra-osadhasaṇṇam, kāḷapakkha-uposathadivase ādittamiva aṇḍāraṃ jalantaṃ tiṭṭhati. Kelāsakūṭam rajatamayaṃ. Sabbāni Sudassanena samānubbedhasaṇṭhānāni, tameva saram paṭicchādetvā ṭhitāni. Tāni sabbāni devānubhāvena nāgānubhāvena ca vassanti³, nadiyo ca tesu sandanti. Tam sabbampi udakaṃ Anotattameva pavasati. Candimasūriyā dakkhiṇena vā uttarena vā gacchantā pabbatantarena tattha obhāsaṃ karonti, ujum gacchantā na karonti, tenevassa Anotattanti saṅkhā udapādi.

Tattha manoharasilātalāni nimmacchakacchapāni phalikasadisanimmaludakāni nhānatitthāni supaṭiyattāni honti, yesu Buddhapaccekaḥbuddhakhīṇāsavā ca iddhimanto ca isayo nhāyanti, devayakkhādayo uyyānakīḷakam kīḷanti.

Tassa catūsu passesu sīhamukham hatthimukham assamukham usabhamukhanti cattāri mukhāni honti, yehi catasso nadiyo sandanti. Sīhamukhena nikkhantanadīre sīhā bahutarā honti. Hatthimukhādīhi hatthi-assa-usabhā. Puratthimadisato nikkhantanadī Anotattam tikkhattum padakkhiṇam katvā itarā tisso nadiyo

1. Mandākinī (Sī), haṃsapapātadaho mandākinī (Syā), haṃsapapātadaho (Ka)

2. Pañcahi kūṭehi (Sī)

3. Ṭhassanti (Ka), vasanti (Syā)

anupagamma pācīnahimavanteneva amanussapatham gantvā mahāsamuddam pavisati. Pacchimadisato ca uttaradisato ca nikkhantanadiyopi tatheva padakkhiṇam katvā pacchimahimavanteneva uttarahimavanteneva ca amanussapatham gantvā mahāsamuddam pavisanti. Dakkhiṇadisato nikkhantanadī pana tam tikkhattum padakkhiṇam katvā dakkhiṇena ujukam pāsānapiṭṭheneva saṭṭhiyojanāni gantvā pabbataṃ paharitvā vuṭṭhāya parikkhepena tigāvutappamāṇā udakadhārā ca hutvā ākāseṇa saṭṭhiyojanāni gantvā Tiyaḅgaḷe nāma pāsāṇe patitā¹, pāsāṇo udakadhārāvegena bhinno. Tattha paññāsayaḷanappamāṇā Tiyaḅgaḷā nāma pokkharāṇī jātā, pokkharāṇiyā kūlam bhinditvā pāsāṇam pavisitvā saṭṭhiyojanāni gatā. Tato ghanapathaviṃ bhinditvā umaṅgena saṭṭhiyojanāni gantvā Viñjham² nāma tiracchānapabbataṃ paharitvā hatthatale pañcaṅḷulisadisā pañcadhārā hutvā pavattanti. Sā tikkhattum Anotattam padakkhiṇam katvā gataṭṭhāne Āvaṭṭagaṅgāti vuccati. Ujukam pāsānapiṭṭhena saṭṭhiyojanāni gataṭṭhāne Kaṇhagaṅgāti³ ākāseṇa saṭṭhiyojanāni gataṭṭhāne Ākāsaḅgaṅgāti, Tiyaḅgaḷapāsāṇe paññāsayaḷanokāse ṭhitā Tiyaḅgaḷapokkharāṇīti, kūlam bhinditvā pāsāṇam pavisitvā saṭṭhiyojanāni gataṭṭhāne Baḷalagaṅgāti, umaṅgena saṭṭhiyojanāni gataṭṭhāne Umaṅgaḅgaṅgāti vuccati. Viñjham nāma tiracchānapabbataṃ paharitvā pañcadhārā hutvā pavattaṭṭhāne pana Gaṅgā Yamunā Aciravatī Sarabhū Mahīti pañcadhā saṅkham gatā. Evametā pañca mahānadiyo Himavantato pabhavanti. Tāsu yā ayaṃ pañcamī Mahī nāma, sā idha Mahāmahīti adhippetā. Tassā uttareṇa yā āpo, tāsaṃ avidūratā so janapado Āḅguttarāpoti veditabbo. Tasmaṃ Āḅguttarāpesu janapade.

Āpaṇam nāmāti tasmaṃ kira nigame vīsati Āpaṇamukhasahassāni vibhattāni ahesum. Iti so Āpaṇānaṃ ussannattā Āpaṇantveva saṅkham gato. Tassa ca nigamassa avidūre nadītīre ghanacchāyo ramaṇīyo bhūmibhāḅo mahāvanasaṇḅo, tasmaṃ Bhagavā viharati. Tenevettha vasanaṭṭhānaṃ na niyāmitanti⁴ veditabbaṃ. **Yenaññataraḷo vanasaṇḅo**

1. Patitvā (Sī)

2. Vijjham (Syā, Ka)

3. Kaṇḅagaṅgāti (Syā, Ka)

4. Vasanaṭṭhānaṃ niyāmitanti (Syā, Ka)

tenupasaṅkamīti bhikkhusaṅghaṃ vasaṇaṭṭhānaṃ pesetvā ekakova upasaṅkami Potaliyaṃ gahapatiṃ sandhāya. **Potaliyopi kho gahapatīti** Potaliyoti evaṃnāmakō gahapati. **Sampannanivāsanapāvuraṇoti**¹ paripuṇṇanivāsanapāvuraṇo, ekaṃ dīghadasaṃ sātakaṃ nivattho ekaṃ pārutoti attho. **Chattupāhanāhīti**² chattaṃ gahetvā upāhanā āruyhati attho. **Āsanānīti** pallaṅkapīṭhapalālapīṭhakādīni. Antamaso sākhaḥhaṅgampi hi āsananteva vuccati. **Gahapativādenāti** gahapatīti iminā vacanena. **Samudācaratīti** voharati.

Bhagavantam etadavocāti tatiyaṃ gahapatīti vacanaṃ adhivāsetum asakkonto Bhagavantam etaṃ “tayidaṃ bho Gotama”ti-ādivacanaṃ avoca. Tattha **nacchannanti** na anucchavikaṃ. **Nappatirūpanti** na sāruppaṃ. **Ākāraṇīti** ādīni sabbāneva kāraṇavevacanāni. Dīghadasavatthadhāraṇa kesamassunakhaṭṭhapanādīni hi sabbāneva gihibyañjanāni tassa gihibhāvaṃ pākataṃ karontīti **ākārā**, gihisaṇṭhānena saṇṭhitattā **liṅgā**, gihibhāvassa sañjānananimittatāya **nimittāti** vuttā. **Yathā taṃ gahapatissāti** yathā gahapatissa ākāraliṅgananimittā bhaveyyum, tatheva tuyhaṃ. Tena tāhaṃ evaṃ samudācarāmīti dasseti. Atha so yena kāraṇena gahapativādaṃ nādhivāseti, taṃ pakāsento “tathā hi pana me”ti-ādimāha.

Niyyātanti niyyātitaṃ. **Anovādī anupavādīti** “tātā kasatha vapatha, vaṇippathaṃ payojethā”ti-ādinā hi nayena ovadanto ovādī nāma hoti. “Tumhe na kasatha na vapatha, na vaṇippathaṃ payojetha, kathaṃ jīvissatha, puttadāraṃ vā bharissatha”ti-ādinā nayena pana upavadanto upavādī nāma hoti. Ahaṃ pana ubhayampi taṃ na karomi. Tenāhaṃ tattha anovādī anupavādīti dasseti. **Ghāsacchādanaparamo viharāmīti** ghāsamattañceva acchādanamattañca paramaṃ katvā viharāmi, tato paraṃ natthi, na ca patthemīti dīpeti.

32. **Giddhilobho pahātabboti** gedhabhūto lobho pahātabbo. **Anindārosanti** anindābhūtaṃ aghaṭṭanaṃ. **Nindārosoti** nindāghaṭṭanā. **Vohārasamucchedāyāti** ettha **vohāro**ti byavahāravohāropi paṇṇattipi vacanampi cetanāpi. Tattha—

1. ...pāpuraṇoti (Sī), ...pārupanoti (Syā)

2. Chattupāhanoti (Ka)

“Yo hi koci manussesu, vohāraṃ upajīvati.

Evaṃ Vāseṭṭha jānāhi, vāṇijo so na brāhmaṇo”¹.

Ayaṃ byavahāravohāro nāma. “Saṅkhā samaññā paññatti vohāro”²ti
ayaṃ paṇṇattivohāro nāma. “Tathā tathā voharati aparāmasan”³ti ayaṃ
vacanavohāro nāma. “Aṭṭha ariyavohārā aṭṭha anariyavohārā”⁴ti ayaṃ
cetanāvohāro nāma, ayamidhādhippeto. Yasmā vā pabbajitakālato paṭṭhāya
gihīti cetanā natthi, samaṇoti cetanā hoti. Gihīti vacanaṃ natthi, samaṇoti
vacanaṃ hoti. Gihīti paṇṇatti natthi, samaṇoti paṇṇatti hoti. Gihīti
byavahāro natthi, samaṇoti vā pabbajitoti vā byavahāro hoti. Tasmā
sabbepete labbhanti.

33. **Yesaṃ kho ahaṃ saṃyojanānaṃ hetu pāṇātipātīti** ettha
pāṇātipātova saṃyojanaṃ. Pāṇātipātasseeva hi hetu pāṇātipātapaccayā
pāṇātipātī nāma hoti. Pāṇātipātānaṃ⁵ pana bahutāya “yesaṃ kho ahan”⁶ti
vuttaṃ. **Tesaṃ saṃyojanānaṃ** tesaṃ ahaṃ pāṇātipātabandhanānaṃ.
Pahānāya samucchedāya paṭipannoti iminā apāṇātipātasāṅkhātena
kāyikasīlasaṃvarena pahānatthāya samucchedanatthāya paṭipanno. **Attāpi**
maṃ upavadeyyāti kunthakipillikampi nāma jīvitā avoropanakasāsane
pabbajitvā pāṇāti pātamattatopi oramituṃ na sakkomi, kiṃ mayhaṃ
pabbajjāyāti evaṃ attāpi maṃ upavadeyya. **Anuviccāpi maṃ viññū**
garaheyyunti evarūpe nāma sāsane pabbajitvā pāṇātipātamattatopi oramituṃ
na sakkoti, kiṃ etassa pabbajjāyāti evaṃ anuvicca tulayitvā pariyogāhetvā
aññepi viññū paṇḍitā garaheyyuṃ. **Etadeva kho pana saṃyojanaṃ etaṃ**
nīvaraṇanti dasasu saṃyojanesu pañcasu ca nīvaraṇesu apariyāpannampi
“aṭṭha nīvaraṇā”⁶ti desanāvasenetāṃ vuttaṃ. Vaṭṭabandhanatṭhena hi
hitapaṭicchādanatṭhena⁶ ca saṃyojanantipi nīvaraṇantipi vuttaṃ. **Āsavāti**
pāṇātipātakāraṇā eko avijjāsavo uppajjati. **Vighātapariḷāhāti** vighātā ca
pariḷāhā ca.

1. Ma 2. 409 piṭṭhe.

2. Abhi 1. 256 piṭṭhe.

3. Ma 3. 278 piṭṭhe

4. Am 3. 127 piṭṭhe.

5. Pāṇānaṃ (Ka)

6. Taṃ paṭicchādanatṭhena (Ka)

Tattha vighātaggahaṇena kilesadukkhaṇca vipākadukkhaṇca gahitaṃ, pariāhaggahaṇe napa kilesapariāho ca vipākapariāho ca gahito. Iminā upāyena sabbattha attho vedītabbo.

34-40. Ayaṃ pana viśeso—**tesāhaṃ saṃyojanānaṃ pahānāyāti** imasmiṃ pade iminā dinnādānaśākhātena kāyikaśīlaśāmvarena, saccavācāśākhātena vācasikaśīlaśāmvarena, apisuṇāvācāśākhātena vācasikaśīlaśāmvarena, agiddhiloḥhasāśākhātena mānaśikaśīlaśāmvarena, anindārośaśākhātena kāyikaśīlaśāmvarena, akodhupāyāśāśākhātena mānaśikaśīlaśāmvarena, anati mānaśākhātena mānaśikaśīlaśāmvarena pahānatthāya samucchedanatthāya paṭipannoti evaṃ sabbavāresu yojanā kātābbā.

Attāpi maṃ upavadeyya anuviccāpi maṃ viññū garaheyyunti imesu pana padesu tiṇasālākampi nāma upādāya adinnaṃ aggahaṇasāsane pabbajitvā adinnādānamattatopi viramituṃ na sakkomi, kiṃ mayhaṃ pabbajjāyāti evaṃ attāpi maṃ upavadeyya. Evarūpe nāma sāsane pabbajitvā adinnādānamattatopi oramituṃ na sakkoti, kiṃ imassa pabbajjāyāti evaṃ anuviccāpi maṃ viññū garaheyyuṃ. Hasāpekkhatāyapi nāma davakamyatāya vā musāvādaṃ akaraṇasāsane pabbajitvā. Sabbākārena piṇḍaṃ akaraṇasāsane nāma pabbajitvā. Appamattakampi giddhiloḥhaṃ akaraṇasāsane nāma pabbajitvāpi. Kakacena aṅgesu okkantiyamānesupi nāma paresaṃ nindārośaṃ¹ akaraṇasāsane pabbajitvā. Chinnakhāṇukaṇṭakādīsipi nāma kodhupāyāsaṃ akaraṇasāsane pabbajitvā. Adhimānamattampi² nāma mānaṃ akaraṇasāsane pabbajitvā atimānamattampi pajahituṃ na sakkomi, kiṃ mayhaṃ pabbajjāyāti evaṃ attāpi maṃ upavadeyya. Evarūpe nāma sāsane pabbajitvā atimānamattampi pajahituṃ na sakkoti, kiṃ imassa pabbajjāyāti evaṃ anuviccāpi maṃ viññū garaheyyunti evaṃ sabbavāresu yojanā kātābbā.

Āsavāti imasmiṃ pana pade adinnādānakāraṇā kāmāsavo diṭṭhāsavo avijjāsavoti tayo āsavā uppajjanti, tathā musāvādakāraṇā piṇḍāvācākāraṇā ca, giddhiloḥhakāraṇā diṭṭhāsavo

1. Nindārośamattam vā (Sī)

2. Atimānamattampi (Ka)

avijjāsavo ca, nindārosakāraṇā avijjāsavova, tathā kodhupāyāsakāraṇā, atimānakāraṇā bhavāsavo avijjāsavo cāti dveva āsavā uppajantīti evaṃ āsavuppatti veditabbā.

Imesu pana aṭṭhasupi vāresu asammohattham puna ayaṃ saṅkhepavinicchayo—purimesu tāva catūsu viramitum na sakkomīti vattabbaṃ, pacchimesu pajahitum na sakkomīti.

Pāṇātipātanindārosakodhupāyāsesu ca eko avijjāsavova hoti, adinnādānamusāvādapisuṇāvācāsu kāmāsavo diṭṭhāsavo avijjāsavo, giddhilobhe diṭṭhāsavo avijjāsavo, atimāne bhavāsavo avijjāsavo, apāṇātipātaṃ dinnādānaṃ kāyikaṃ sīlaṃ, amusā apisuṇaṃ vācasikasīlaṃ, ṭhapetvā anindārosaṃ sesāni tīṇi mānasikasīlāni. Yasmā pana kāyenapi ghaṭṭeti roseti, vācāyapi, tasmā anindāroso dve ṭhānāni yāti, kāyikasīlampi hoti vācasikasīlampi. Ettāvatā kiṃ kathitaṃ? Pātimokkhasaṃvarasīlaṃ. Pātimokkhasaṃvarasīle ṭhitassa ca bhikkhuno paṭisaṅkhāpahānavasena gihivohārasamucchedo kathitoti veditabbo.

Kāmādīnavakathāvaṇṇanā

42. Vitthāradesanāyaṃ **tamenam dakkhoti** padassa **upasumbheyyāti**¹ iminā saddhiṃ sambandho veditabbo. Idaṃ vuttaṃ hoti, tamenam kukkuraṃ upasumbheyya, tassa samīpe khipeyyāti attho. **Aṭṭhikaṅkalanti** uraṭṭhiṃ vā piṭṭhikaṇṭakaṃ vā sīsattṭhiṃ vā. Tañhi nimmaṃsattā kaṅkalanti vuccati. **Sunikkantaṃ nikkantanti**² yathā sunikkantaṃ hoti, evaṃ nikkantaṃ nillikhitaṃ, yadettha³ allīnamānsaṃ atthi, taṃ sabbaṃ nillikhitvā aṭṭhimattameva katanti attho. Tenevāha “nimmaṃsan”ti. Lohitaṃ pana makkhitvā tiṭṭhati, tena vuttaṃ “lohitamakkhitan”ti.

Bahudukkhā bahupāyāsāti diṭṭhadhammikasamparāyikehi dukkhehi bahudukkhā, upāyāsasaṃkilesehi bahupāyāsā. **Yāyaṃ upekkhā nānattā nānattasitāti** yā ayaṃ pañcakāmaguṇārammaṇavasena nānāsabhāvā,

1. Upacchumbheyyāti (Sī), upaccambheyyāti (Syā)

2. Sunikantaṃ nikantanti (Sī)

3. Yaṃ panettha (Syā, Ka)

tāneva ca ārammaṇāni nissitattā “nānattasitā”ti vuccati pañcakāmaguṇūpekkhā, taṃ abhinivajjetvā. **Ekattā ekattasitāti** catutthajjhānupekkhā, sā hi divasampi ekasmiṃ ārammaṇe uppajjanato ekasabhāvā, tadeva ekaṃ ārammaṇaṃ nissitattā ekattasitā nāma. **Yattha sabbaso lokāmisūpādānā aparisesā nirujjhantīti** yattha catutthajjhānupekkhāyaṃ yaṃ upekkhaṃ āgama yaṃ paṭicca sabbena sabbaṃ aparisesā lokāmisasaṅkhātā pañcakāmaguṇāmisā nirujjhanti. **Pañcakāmaguṇāmisāti** ca kāmaguṇārammaṇachandarāgā, gahaṇaṭṭhena teyeva ca upādānātipi vuttā. **Tamevūpekkhaṃ bhāvetīti** taṃ lokāmisūpādānaṃ paṭipakkhabhūtaṃ catutthajjhānupekkhameva vaḍḍheti.

43. **Uḍḍiyeyyāti**¹ uppativā gaccheyya. **Anupatitvāti** anubandhitvā. **Vitaccheyyunti** mukhatuṇḍakena ḍaṃsantā taccheyyuṃ. **Vissajjeyyunti**² maṃsapesiṃ nakhehi kaḍḍhitvā pāteyyuṃ.

47. **Yānaṃ vā poriseyyanti** purisānucchavikaṃ yānaṃ. **Pavaramaṇikuṇḍalanti** nānappakāraṃ uttamamaṇiṇca kuṇḍalaṇca³. **Sāni harantīti** attano bhaṇḍakāni gaṇhanti.

48. **Sampannaphalanti** madhuraphalaṃ. **Upapannaphalanti**⁴ phalūpapannaṃ bahuphalaṃ.

49. **Anuttaranti** uttamaṃ pabhassaraṃ nirupakkilesaṃ.

50. **Ārakā ahaṃ bhanteti** pathavito nabhaṃ viya samuddassa orimatīrato paratīraṃ viya ca⁵ suvidūravidūre ahaṃ. **Anājānīyeti** gihivohārasamucchedanassa kāraṇaṃ ajānanake. **Ājānīyabhojananti** kāraṇaṃ jānantehi bhuñjitabbaṃ bhojanaṃ. **Anājānīyabhojananti** kāraṇaṃ ajānantehi bhuñjitabbaṃ bhojanaṃ. Sesā sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdanīyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Potaliyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Uḍḍiyeyyāti (Sī), uyyayeyya (Syā) 2. Virājeyyunti (Sī, Syā) 3. Kuṇḍale ca (Sī)
4. Uppannaphalanti (Sī, Syā) 5. Oratīrato paratīraṃ viya ca (Sī)

5. Jīvakasuttavaṇṇanā

51. **Evam me sutanti** Jīvakasuttaṃ. Tattha **Jīvakassa Komārabhaccassa ambavaneti** ettha jīvātīti **Jīvako**. Kumārena bhatoti **Komārabhacco**. Yathāha “kiṃ etaṃ bhaṇe kākehi samparikiṇṇanti. Dārako devāti. Jīvati bhaṇeti. Jīvati devāti. Tena hi bhaṇe taṃ dārakaṃ amhākaṃ antepuraṃ netvā dhātīnaṃ detha posetunti. Tassa jīvātīti Jīvakoti nāmaṃ akaṃsu, kumārena posāpitoti Komārabhaccoti nāmaṃ akaṃsū”¹. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārena pana Jīvakavatthu Khandhake āgatameva. Vinicchayakathāpissa Samantapāsādikāya Vinayaṭṭhakathāya vuttā.

Ayaṃ pana Jīvako ekasmiṃ samaye Bhagavato dosābhisannaṃ kāyaṃ virecāvā siveyyakaṃ dussayugaṃ datvā vatthānumodanapariyosāne sotāpattiphale patiṭṭhāya cintesi “mayā divasassa dvattikkhattuṃ Buddhupaṭṭhānaṃ gantabbaṃ, idaṃca Veḷuvanaṃ atidūre², mayhaṃ uyyānaṃ ambavanaṃ āsannataṃ, yaṃnūnāhaṃ ettha Bhagavato vihāraṃ kāreyyaṃ”ti. So tasmīṃ ambavane rattiṭṭhānadivāṭṭhānaleṇakuṭimaṇḍapādīni sampādetvā Bhagavato anucchavikaṃ Gandhakuṭiṃ kāretvā ambavanaṃ aṭṭhārasaḥatthubbedhena tambapaṭṭavaṇṇena pākārena parikkhipāpetvā Buddhappamukhaṃ bhikkhusaṃghaṃ cīvarabhāttena santappetvā dakkhiṇodakaṃ pādetvā vihāraṃ niyyātesi. Taṃ sandhāya vuttaṃ “jīvakassa Komārabhaccassa ambavane”ti.

Ārabhantīti ghātenti. **Uddissakatanti** uddisitvā kataṃ. **Paṭiccakammanti** attānaṃ paṭicca kataṃ. Atha vā **paṭiccakammanti** nimittakammassetāṃ adhivacanaṃ, taṃ paṭicca kammaṃ ettha atthīti maṃsaṃ “paṭiccakammaṃ”ti vuttaṃ hoti. Yo evarūpaṃ maṃsaṃ paribhuñjati, sopi tassa kammaṃsā dāyādo hoti, vadhakassa viya tassāpi pāṇaghātakammaṃ hotīti tesāṃ laddhi. **Dhammassa cānudhammaṃ byākarontīti** Bhagavatā vuttakāraṇassa anukāraṇaṃ kathenti. Ettha ca kāraṇaṃ nāma tikoṭiparisuddhammacchamaṃsaparibhogo, anukāraṇaṃ nāma mahājanassa tathā byākaraṇaṃ. Yasmā pana Bhagavā uddissakataṃ na paribhuñjati, tasmā neva taṃ kāraṇaṃ hoti, na titthiyānaṃ tathā

1. Vi 3. 378 piṭṭhe.

2. Avidūre (Ka)

byākaraṇaṃ anukāraṇaṃ. **Sahadhammiko vādānuvādoti** parehi vuttakāraṇena sakāraṇo hutvā tumhākaṃ vādo vā anuvādo vā viññūhi garahitabbakāraṇaṃ koci appamattakopi kiṃ na¹ āgacchati. Idaṃ vuttaṃ hoti “kiṃ sabbākārenapi tumhākaṃ vāde gārayhaṃ kāraṇaṃ natthi”ti. **Abbhācikkhantī** abhibhavitvā ācikkhanti.

52. **Thānehi**ti kāraṇehi. Diṭṭhādīsu **diṭṭhaṃ** nāma bhikkhūnaṃ atthāya migamacche vadhitvā gayhamānaṃ diṭṭhaṃ. **Sutaṃ** nāma bhikkhūnaṃ atthāya migamacche vadhitvā gahitanti sutaṃ. **Parisaṅkitaṃ** nāma diṭṭhapaṛisaṅkitaṃ sutapaṛisaṅkitaṃ tadubhayavimuttapaṛisaṅkitanti tividhaṃ hoti.

Tatrāyaṃ sabbasaṅgāhakavinicchayo—idha bhikkhū passanti manusse jālavāgurā dihatthe² gāmato vā nikkhamante araṇṇe vā vicarante. Dutiyadivase ca nesaṃ taṃ gāmaṃ piṇḍāya pavittānaṃ samacchamaṃsaṃ piṇḍapātaṃ abhiharanti. Te tena diṭṭhena paṛisaṅkanti “bhikkhūnaṃ nu kho atthāya katan”ti, idaṃ **diṭṭhapaṛisaṅkitaṃ nāma**, etaṃ gahetuṃ na vaṭṭati. Yaṃ evaṃ aparisaṅkitaṃ, taṃ vaṭṭati. Sace pana te manussā “kasmā bhante na gaṇhathā”ti pucchitvā tamatthaṃ sutvā “na yidaṃ bhante bhikkhūnaṃ atthāya kataṃ, amhehi attano atthāya vā rājayuttādīnaṃ atthāya vā katan”ti vadanti, kappati.

Na heva kho bhikkhū passanti, apica suṇanti “manussā kira jālavāgurādihattā gāmato vā nikkhamanti araṇṇe vā vicaranti”ti. Dutiyadivase ca nesaṃ taṃ gāmaṃ piṇḍāya pavittānaṃ samacchamaṃsaṃ piṇḍapātaṃ abhiharanti. Te tena sutena paṛisaṅkanti “bhikkhūnaṃ nu kho atthāya katan”ti, idaṃ **sutapaṛisaṅkitaṃ nāma**, etaṃ gahetuṃ na vaṭṭati. Yaṃ evaṃ aparisaṅkitaṃ, taṃ vaṭṭati. Sace pana te manussā “kasmā bhante na gaṇhathā”ti pucchitvā tamatthaṃ sutvā “na yidaṃ bhante bhikkhūnaṃ atthāya kataṃ, amhehi attano atthāya vā rājayuttādīnaṃ atthāya vā katan”ti vadanti, kappati.

Na heva kho pana passanti na suṇanti, apica tesāṃ gāmaṃ piṇḍāya pavittānaṃ pattaṃ gahetvā samacchamaṃsaṃ piṇḍapātaṃ abhisāṅkharitvā abhiharanti. Te paṛisaṅkanti “bhikkhūnaṃ nu kho atthāya katan”ti, idaṃ **tadubhayavimuttapaṛisaṅkitaṃ nāma**. Etampi gahetuṃ na vaṭṭati. Yaṃ evaṃ aparisaṅkitaṃ, taṃ

1. Kiṃ nu kho (Ka)

2. Jālavākarādihatthe (Sī)

vaṭṭati. Sace pana te manussā “kasmā bhante na gaṇhathā”ti pucchitvā tamattham sutvā “na yidaṃ bhante bhikkhūnaṃ atthāya kataṃ, amhehi attano atthāya vā rājayuttādīnaṃ atthāya vā kataṃ, pavattamaṃsaṃ vā kataṃ, kappiyameva labhitvā bhikkhūnaṃ atthāya sampāditaṃ”ti vadanti, kappati.

Matānaṃ petakiccatthāya maṅgalādīnaṃ vā atthāya katepi eseva nayo. Yaṃ yañhi bhikkhūnaṃyeva atthāya akataṃ, yattha ca nibbematikā honti, taṃ sabbaṃ kappati. Sace pana ekasmiṃ vihāre bhikkhū uddissa kataṃ hoti, te ca attano atthāya katabhāvaṃ na jānanti, aññe jānanti. Ye jānanti, tesam na vaṭṭati, itaresaṃ vaṭṭati. Aññe na jānanti, teyeva jānanti, tesameva na vaṭṭati, aññesaṃ vaṭṭati. Tepi “amhākaṃ atthāya katan”ti jānanti. Aññepi “etesam atthāya katan”ti jānanti, sabbesampi taṃ na vaṭṭati. Sabbe na jānanti, sabbesaṃ vaṭṭati. Pañcasu hi sahadhammikesu yassa kassaci vā atthāya uddissa kataṃ sabbesaṃ na kappati.

Sace pana koci ekaṃ bhikkhuṃ uddissa pāṇaṃ vadhitvā tassa pattaṃ pūretvā deti, so ce attano atthāya katabhāvaṃ jānaṃyeva gahetvā aññassa bhikkhuno deti, so tassa saddhāya paribhuñjati, kassāpatīti. Dvinnampi anāpatti. Yaṃ hi uddissa kataṃ, tassa abhuttatāya anāpatti, itarassa ajānanatāya. Kappiyamaṃsassa hi paṭiggahaṇe āpatti natthi. Uddissakatañca ajānitvā bhuttassa pacchā ñatvā āpattidesanākiccaṃ nāma natthi. Akappiyamaṃsaṃ pana ajānitvā bhuttena pacchā ñatvāpi āpatti desetabbā. Uddissakataṃ hi ñatvā bhuñjatova āpatti, akappiyamaṃsaṃ ajānitvā bhuttassāpi āpattiyeva. Tasmā āpattibhīrukena rūpaṃ sallakkhentaṃpi pucchitvāva maṃsaṃ paṭiggahetabbam, paribhogakāle pucchitvā paribhuñjissāmīti vā gahetvā pucchitvāva paribhuñjitabbam. Kasmā? Duviññeyyattā. Acchamaṃsaṃ hi sūkaramaṃsasadisam hoti, dīpimaṃsādīni ca migamaṃsasadisāni, tasmā pucchitvā gahaṇameva vaṭṭatīti vadanti.

Adiṭṭhanti bhikkhūnaṃ atthāya vadhitvā gayhamānaṃ adiṭṭham. **Asutanti** bhikkhūnaṃ atthāya vadhitvā gahitanti asutaṃ. **Aparisaṅkitanti** diṭṭhaparisaṅkitādivasena aparisaṅkitaṃ. **Paribhoganti vadāmīti** imehi tīhi kāraṇehi parisuddham **tikotiṭṭhaparisuddham** nāma hoti, tassa paribhogo araṇṇe jātasūpeyyasākapaṇibhogasadiṭṭhaṃ hoti, tathārūpaṃ paribhuñjantassa

mettāvihāriṣṣa bhikkhuno doso vā vajjam vā natthi, tasmā taṃ paribhuñjitabbanti vadāmīti attho.

53. Idāni tādisassa paribhoge mettāvihārinopi anavajjataṃ dassetum **idha Jīvaka bhikkhū**ti-ādimāha. Tattha kiñcāpi aniyametvā **bhikkhū**ti vuttaṃ, atha kho attānameva sandhāya etaṃ vuttanti veditabbaṃ. Bhagavatā hi Mahāvacchagottasutte, Caṅkīsutte, imasmim sutteti tīsu ṭhānesu attānaṃyeva sandhāya desanā katā. **Pañītena piṇḍapātenā**ti heṭṭhā Anaṅgaṇasutte yo koci mahaggho piṇḍapāto pañītapīṇḍapātoti adhippeto, idha pana maṃsūpasecanova adhippeto. **Agathitoti** taṇhāya agathito¹. **Amucchitoti** taṇhā mucchanāya amucchito. **Anajjhāpannoti** na adhi-opanno², sabbaṃ ālumpitvā ekappahāreneva gilitukāmo kāko viya³ na hotīti attho. **Ādīnavadassāvī**ti ekarattivāsena udarapaṭalaṃ pavisitvā navahi vaṇamukhehi nikkhamissatīti-ādinā nayena ādīnavaṃ passanto. **Nissaraṇapañño paribhuñjatī**ti idamatthamāhāraparibhogoti paññāya paricchinditvā paribhuñjati. **Attabyābādhāya vā cetetī**ti attadukkhāya vā ceteti. **Sutametanti** sutam mayā evaṃ pubbe, etaṃ mayhaṃ savanamattamevāti dasseti. **Sace kho te Jīvaka idam sandhāya bhāsitaṃ** Jīvaka mahābrahmunā vikkhambhanappahānena byāpādādayo pahīnā, tena so mettāvihārī mayhaṃ samucchedappahānena, sace te idam sandhāya bhāsitaṃ, evaṃ sante tava idam vacanaṃ anujānāmīti attho. So sampatīcchi.

54. Athassa Bhagavā sesabrahmavihāravasenāpi uttari desanaṃ vaḍḍhento “idha Jīvaka bhikkhū”ti-ādimāha. Taṃ uttānatthameva.

55. **Yo kho Jīvaka**ti ayaṃ pāṭi-ekko anusandhi. Imasmim hi ṭhāne Bhagavā dvāraṃ thaketi, sattānuddayaṃ dasseti. Sace hi kassaci evamassa “ekaṃ rasapiṇḍapātaṃ datvā kappasatasahassaṃ saggasampattim paṭilabhanti, yaṃkiñci katvā paraṃ māretvāpi rasapiṇḍapātova dātabbo”ti, taṃ paṭisedhento “yo kho Jīvaka Tathāgataṃ vā”ti-ādimāha.

1. Agadhitoti taṇhāya agadhito (Syā, Ka)

2. Anajjhāpannoti na adhi-āpanno (Syā)

3. Gilitukāmo viya (Si)

Tattha **iminā paṭhamena thānenā**ti iminā āṇattimatteneva tāva paṭhamena kāraṇena. **Galappavedhakenā**ti yottena gale bandhitvā kaḍḍhito galena pavedhentena. **Ārabhiyamānoti** māriyamāno. **Akappiyena āsādeti**ti acchamaṃsaṃ sūkaramaṃsanti, dīpimaṃsaṃ vā migamaṃsanti khādāpetvā “tvaṃ kiṃ samaṇo nāma, akappiyamaṃsaṃ te khāditaṃ”ti ghaṭṭeti. Ye pana dubbhikkhādīsu vā byādhiniggahaṇatthaṃ vā “acchamaṃsaṃ nāma sūkaramaṃsasadiṣaṃ, dīpimaṃsaṃ migamaṃsasadiṣaṃ”ti jānantā “sūkaramaṃsaṃ idaṃ, migamaṃsaṃ idaṃ”ti vatvā hitajjhāsayena khādāpenti, na te sandhāyetaṃ vuttaṃ. Tesāṃ hi bahupuññameva hoti. **Esāhaṃ bhante Bhagavantaṃ saraṇaṃ gacchāmi dhammañca bhikkhusaṃghañcā**ti ayaṃ āgataphalo viññātasāsano diṭṭhasacco ariyasāvako. Imaṃ pana dhammadesanaṃ ogāhanto pasādaṃ uppādetvā dhammakathāya thutiṃ karonto evamāha. Sesāṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Jīvakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Upālisuttavaṇṇanā

56. **Evam me sutanti** Upālisuttaṃ. Tattha **Nālandāyanti** Nālandāti evaṃnāmake nagare taṃ nagaraṃ gocaragāmaṃ katvā. **Pāvārikambavaneti** Dussapāvārikaseṭṭhino ambavane. Taṃ kira tassa uyyānaṃ ahosi, so Bhagavato dhammadesanaṃ sutvā Bhagavati pasanno tasmim uyyāne kuṭileṇamaṇḍapādipaṭimaṇḍitaṃ Bhagavato vihāraṃ katvā niyyādesi, so vihāro Jīvakambavanaṃ viya Pāvārikambavananteva saṅkhaṃ gato. Tasmim Pāvārikambavane viharatīti attho. **Dīghatapassīti** dīghattā¹ evaṃladdhanāmo. **Piṇḍapātaṭikkantoti** piṇḍapātato paṭikkanto. Sāsane viya kiṃ pana bāhirāyatane piṇḍapātoti vohāro atthīti, natthi.

Paññāpetīti dasseti ṭhapeti. **Daṇḍāni paññāpetīti** idaṃ Nigaṇṭhasamayena pucchanto āha. **Kāyadaṇḍaṃ vacīdaṇḍaṃ manodaṇḍanti** ettha purimadaṇḍadvayaṃ te acittakaṃ paññāpenti. Yathā kira vāte vāyante sākha calati,

1. Dīghatapattā (Syā)

udakaṃ calati, na ca tattha cittaṃ atthi, evaṃ kāyadaṇḍopi acittakova hoti. Yathā ca vāte vāyante tālapaṇṇādīni¹ saddaṃ karonti, udakāni saddaṃ karonti, na ca tattha cittaṃ atthi, evaṃ vacīdaṇḍopi acittakova hotīti imaṃ daṇḍadvayaṃ acittakaṃ paññapenti. Cittaṃ pana manodaṇḍanti paññapenti. Athassa Bhagavā vacanaṃ patiṭṭhapetukāmo “kiṃ pana tapassī”ti-ādimāha.

Tattha **Kathāvatthusminti** ettha kathāyeva Kathāvatthu. Kathāyaṃ patiṭṭhapesīti attho. Kasmā pana Bhagavā evamakāsi? Passati hi Bhagavā “ayaṃ imaṃ kathaṃ ādāya gantvā attano satthu Mahānigaṇṭhassa ārocessati, tissaṅca parisati Upāli gahapati nisinno, so imaṃ kathaṃ sutvā mama vādaṃ āropetuṃ āgamissati, tassāhaṃ dhammaṃ desessāmi, so tikkhattuṃ saraṇaṃ gamissati, athassa cattāri saccāni pakāsessāmi, so saccapakāsanāvasāne sotāpattiphale patiṭṭhahissati, paresaṃ saṅgahatthameva hi mayā pāramiyo pūritā”ti. Imamatthaṃ passanto evamakāsi.

57. **Kammāni paññapesīti** idaṃ Nigaṇṭho Buddhasamayena pucchanto āha. **Kāyakammaṃ vacīkammaṃ manokammanti** ettha kāyadvāre ādānagahaṇamuñcana² copanapattā aṭṭhakāmāvacarakusalacetanā dvādasākusalacetanāti vīsaticetanā **kāyakammaṃ** nāma. Kāyadvāre ādānādīni apatvā vacīdvāre vacanabhedaṃ pāpayamānā uppannā tāyeva vīsaticetanā **vacīkammaṃ** nāma. Ubhayadvāre copanaṃ appatvā manodvāre uppannā ekūnatimsakusalākusalacetanā **manokammaṃ** nāma. Apica saṅkhepato tividhaṃ kāyaduccaritaṃ kāyakammaṃ nāma, catubbidhaṃ vacīduccaritaṃ vacīkammaṃ nāma, tividhaṃ manoduccaritaṃ manokammaṃ nāma. Imasmim ca sutte kammaṃ dhuraṃ, anantarasutte “cattārimāni Puṇṇa kammāni mayā sayāṃ abhiññā sacchikatvā paveditāni”ti³ evamāgatepi cetanā dhuraṃ. Yattha katthaci pavattā cetanā “kaṇhaṃ kaṇhavipākaṃ”ti-ādibhedaṃ labhati. Niddesavāre cassa “sabyābajjhaṃ kāyasāṅkhāraṃ abhisāṅkharotī”ti-ādinā nayena sā vuttāva. Kāyadvāre pavattā pana idha kāyakammanti adhippetāṃ,

1. Tālavaṇṭādīni (Sī)

2. ...puñchana (Ka)

3. Ma 2. 52 piṭṭhe.

vacīdvāre pavattā vacīkammaṃ, manodvāre pavattā manokammaṃ. Tena vuttaṃ “imasmiṃ sutte kammaṃ dhuraṃ, anantarasutte cetanā”ti. Kammampi hi Bhagavā kammanti paññāpeti yathā imasmiṃyeva sutte. Cetanampi, yathāha “cetanāhaṃ bhikkhave kammaṃ vadāmi, cetayitvā kammaṃ karotī”ti¹. Kasmā pana cetanā kammanti vuttā? Cetanāmūlakattā kammaṃ.

Ettha ca akusalaṃ patvā kāyakammaṃ vacīkammaṃ mahantanti vadanto na kilamati, kusalaṃ patvā manokammaṃ. Tathā hi mātughātādīni cattāri kammāni kāyeneva upakkamitvā kāyeneva karoti, niraye kappatthikasaṃghabhedakammaṃ vacīdvārena karoti. Evaṃ akusalaṃ patvā kāyakammaṃ vacīkammaṃ mahantanti vadanto na kilamati nāma. Ekā pana jhānacetanā caturāsītikappasahassāni saggasampattiṃ āvahati, ekā maggacetanā sabbākusalaṃ samugghātetvā arahattaṃ gaṇhāpeti. Evaṃ kusalaṃ patvā manokammaṃ mahantanti vadanto na kilamati nāma. Imasmiṃ pana tṭhāne Bhagavā akusalaṃ patvā manokammaṃ mahāsāvajjaṃ vadamāno niyatamicchādiṭṭhiṃ sandhāya vadati. Tenevāha “nāhaṃ bhikkhave aññaṃ ekadhammampi samanupassāmi, yaṃ evaṃ mahāsāvajjaṃ, yathayidaṃ bhikkhave micchādiṭṭhi. Micchādiṭṭhiparamāni bhikkhave mahāsāvajjāni”ti².

Idāni Nigaṇṭhopi Tathāgatena gatamaggaṃ paṭipajjanto kiñci atthanipphattiṃ apassantopi “kiṃ panāvuso Gotamā”ti-ādimāha.

58. **Bālakiniyā**ti Upālissa kira Bālakaloṇakāragāmo nāma atthi, tato āyaṃ gahetvā manussā āgatā, so “etha bhāṇe, amhākaṃ satthhāraṃ Mahānigaṇṭhaṃ passissāmā”ti tāya parisāya parivuto tattha agamāsi. Taṃ sandhāya vuttaṃ “bālakiniyā parisāyā”ti, Bālakagāmaṃvāsiniyāti attho. **Upālīpamukhāyā**ti Upālījetthakāya. Apica **bālakiniyā**ti bālavatiyā bālussannāyātipi attho. **Upālīpamukhāyā**ti Upālīgahapatiyeveva tattha thokaṃ sappañño, so tassā pamukho jetthako. Tenāpi vuttaṃ “Upālīpamukhāyā”ti. **Handā**ti vacasāyatthe³ nipāto. **Chavoti** lāmakko. **Oḷārikassā**ti

1. Am 2. 363 piṭṭhe. 2. Am 1. 35 piṭṭhe. 3. Vacasānatthe (Sī), vacasāyatthe (Ka)

mahantassa. **Upanidhāyā**ti upanikkhipitvā. Idam vuttam hoti, kāyadaṇḍassa santike nikkhipitvā “ayaṃ nu kho mahanto, ayaṃ mahanto”ti evaṃ olokiyamāno chavo manodaṇḍo kim sobhati, kuto sobhissati, na sobhati, upanikkhepamattampi nappahotīti dīpeti. **Sādhū sādhū bhante tapassī**ti Dīghatapassissa sādhuḥkāraṃ dento bhanteti Nāṭaputtamālapati.

60. **Na kho metaṃ bhante ruccatī**ti bhante etaṃ mayhaṃ na ruccati. **Māyāvī**ti māyākāro. **Āvaṭṭanimāyanti** āvaṭṭetvā gahaṇamāyaṃ. **Āvaṭṭetī**ti āvaṭṭetvā parikkhipitvā gaṇhāti. **Gaccha tvaṃ gahapati**ti kasmā Mahānigaṇṭho gahapatiṃ yāvataṭṭhiyaṃ paṇṇāsiyeva? Dīghatapassī pana paṭibāhateva? Mahānigaṇṭhena hi Bhagavatā saddhiṃ ekaṃ nagaraṃ upanissāya viharantenapi na Bhagavā diṭṭhapubbo. Yo hi Satthuvādapaṭiṇṇo hoti, so taṃ paṭiṇṇaṃ appahāya Buddhadassane abhabbo. Tasmā esa Buddhadassanassa aladdhapubbattā Dasabalassa dassanasampattiṇca niyyānikakathābhāvaṇca ajānanto yāvataṭṭhiyaṃ paṇṇāsiyeva. Dīghatapassī pana kālena kālaṃ Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā tiṭṭhatipi nisīdatipi paṇṇāsiyaṃ pucchati, so Tathāgataṃ dassanasampattimpī niyyānikakathābhāvampi jānāti. Athassa etadahosi “ayaṃ gahapati paṇḍito, samaṇassa Gotamassa santike gantvā dassanepi paṇḍeyya, niyyānikakathaṃ sutvāpi paṇḍeyya. Tato na puna amhākaṃ santikaṃ āgaccheyyā”ti. Tasmā yāvataṭṭhiyaṃ paṭibāhateva.

Abhivādetvāti vanditvā. Tathāgataṃ hi disvā pasannāpi appasannāpi yebhuyyena vandantiyeva, appakā na vandanti. Kasmā? Ati-ucce hi kule jāto agāraṃ ajjhāvasantopi vanditabbeyvāti. Ayaṃ pana gahapati pasannattāva vandi, dassaneyeva kira pasanno. **Āgamā nu khvīdhāti** āgamā nu kho idha.

61. **Sādhū sādhū bhante tapassī**ti Dīghatapassissa sādhuḥkāraṃ dento bhanteti Bhagavantaṃ ālapati. **Sacce paṭiṭṭhāyā**ti thusarāsimhi ākoṭitakhāṇuko viya acalanto vacīsacce paṭiṭṭhahitvā. **Siyā noti** bhavēyya amhākaṃ.

62. **Idhā**ti imasmim loke. **Assā**ti bhaveyya. **Sītodakapaṭikkhittoti** Nigaṇṭhā sattasaññāya sītodakam paṭikkhipanti. Tam sandhāyetam vuttam. **Manosattā nāma devā**ti manamhi sattā laggā lagitā. **Manopaṭibaddhoti** yasmā manamhi paṭibaddho hutvā kālam karoti, tasmā manosattesu devesu upapajjatīti dasseti. Tassa hi pittajjarogo¹ bhavissati. Tenassa uṇhodakam pivitum vā hatthapādādīdihovanatthāya vā gattaparisīncanatthāya vā upanetum na vaṭṭati, rogo balavataro hoti. Sītodakam vaṭṭati, rogam vūpasameti. Ayam pana uṇhodakameva paṭisevati, tam alabhamāno odanakañjikam paṭisevati. Cittena pana sītodakam pātukāmo ca paribhuñjitukāmo ca hoti. Tenassa manodaṇḍo tattheva bhijjati. So kāyadaṇḍam vacīdaṇḍam rakkhāmīti sītodakam pātukāmo vā paribhuñjitukāmo vā sītodakameva dethāti vattum na visahati. Tassa evam rakkhitaṇḍam kāyadaṇḍavacīdaṇḍa cutim vā paṭisandhim vā ākaḍḍhitum na sakkonti. Manodaṇḍo pana bhinnopi cutimpi paṭisandhipi ākaḍḍhatiyeva. Iti nam Bhagavā dubbalakāyadaṇḍavacīdaṇḍa chavā lāmakā, manodaṇḍova balavā mahantoti vadāpesi.

Tassapi upāsakassa etadahosi. “Mucchāvasena asaṇṇibhūtānañhi sattāhampi assāsapassāsā nappavattanti, cittasantatipavattimatteneva pana te matāti na vuccanti. Yadā nesam cittam nappavattati, tadā ‘matā ete nīharitvā jhāpethā’ti vattabbatam āpajjanti. Kāyadaṇḍo nirīho abyāpāro, tathā vacīdaṇḍo. Citteneva pana tesam cutipi paṭisandhipi hoti. Itipi manodaṇḍova mahanto. Bhijjitvāpi cutipaṭisandhi-ākaḍḍhanato eseva mahanto. Amhākam pana Mahānigaṇṭhassa kathā aniyyānikā”ti sallakkhesi. Bhagavato pana vicittāni pañhapaṭibhānāni sotukāmo na tāva anujānāti.

Na kho te sandhiyatīti na kho te ghaṭiyati. **Purimena vā pacchimanti** “kāya daṇḍo mahanto”ti iminā purimena vacanena idāni “manodaṇḍo mahanto”ti idam vacanam. **Pacchimena vā purimanti** tena vā pacchimena adum purimavacanam na ghaṭiyati.

1. Cittajarogo (Syā), pittajarogo (Ka)

63. Idāniṣṣa Bhagavā aññānīpi kāraṇāni āharanto “taṃ kiṃ maññasī”ti-
ādimāha. Tattha **cātuyāmasaṃvarasaṃvutoti** na pāṇamatipāteti, na
pāṇamatipātayati, na pāṇamatipātayato samanunño hoti. Na adinnaṃ ādiyati,
na adinnaṃ ādiyāpeti, na adinnaṃ ādiyato samanunño hoti. Na musā
bhaṇati, na musā bhaṇāpeti, na musā bhaṇato samanunño hoti. Na
bhāvitamāsīsati, na bhāvitamāsīsāpeti, na bhāvitamāsīsato samanunño hotīti
iminā catukoṭṭhāsena saṃvarena saṃvuto. Ettha ca **bhāvitanti**
pañcakāmaguṇā.

Sabbavārivāritoti vāritasabba-udako, paṭikkhittasabbasītodakoti attho.
So hi sītodake sattasaññī hoti, tasmā na taṃ valañjēti. Atha vā
sabbavārivāritoti sabbena pāpavāraṇena vāritapāpo. **Sabbavāriyuttoti**
sabbena pāpavāraṇena yutto. **Sabbavāridhu totti** sabbena pāpavāraṇena
dhutapāpo. **Sabbavāriphuṭoti** sabbena pāpavāraṇena phuṭo. **Khuddake pāṇe**
saṅghātaṃ āpādetīti khuddake pāṇe vadhaṃ āpādeti. So kira ekindriyaṃ
pāṇaṃ duvindriyaṃ pāṇanti paññāpeti.
Sukkhadaṇḍakapurāṇapaṇṇasakkharakathalānīpi pāṇoteva paññāpeti. Tattha
khuddakaṃ udakabinduṃ khuddako pāṇo, mahantaṃ mahantoti saññī hoti.
Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Kismiṃ paññāpetīti** kattha katarasmīṃ koṭṭhāse
paññāpeti. **Manodaṇḍasminti** manodaṇḍakoṭṭhāse bhanteti. Ayaṃ pana
upāsako bhaṇantova sayampi sallakkhesi “amhākaṃ Mahānigaṇṭho
‘asañcetanikaṃ kammaṃ appasāvajjaṃ, sañcetanikaṃ mahāsavajjan’ti
paññāpetvā cetanaṃ manodaṇḍoti paññāpeti, aniyyanikā etassa kathā,
Bhagavatova niyyānikā”ti.

64. **Iddhāti** samiddhā. **Phitāti** atisamiddhā sabbapāliphullā viya. **Ākiṇṇa**
manussāti janasaṃkulā. **Pāṇāti** hatthi-assādayo tiracchānagatā ceva
itthipurisadārakādayo manussajātikā ca. **Ekam māṃsakhālanti** ekam
māṃsarāsīm. **Puñjanti** tasseva vevacanaṃ. **Iddhimāti** ānubhāvasampanno.
Cetovasippattoti citte vasībhāvappatto. **Bhasmaṃ karissāmīti** chārikaṃ
karissāmi. **Kiṃ hi sobhati ekā chavā Nālandāti** idampi bhaṇanto so gahapati
“kāyapayogena paññāsampi manussā ekam Nālandaṃ ekam māṃsakhalaṃ
kātuṃ na sakkonti, iddhimā pana

eko ekeneva manopadosena bhasmaṃ kātuṃ samattho. Amhākaṃ Mahānigaṇṭhassa kathā aniyyānikā, Bhagavatova kathā niyyānikā”ti sallakkhesi.

65. **Araññaṃ araṇṇabhūtaṃ** agāmakam araṇṇameva hutvā araṇṇam jātaṃ. **Isīnaṃ manopadosena**ti isīnaṃ atthāya katena manopadosena taṃ manopadosaṃ asahamānāhi devatāhi tāni raṭṭhāni vināsitaṇi. Lokikā pana isayo manam padosetvā vināsayimsūti mañṇanti. Tasmā imasmim lokavāde ṭhatvāva idaṃ vādāropanam katanti veditabbaṃ.

Tattha daṇḍakīraṇṇādīnaṃ evaṃ araṇṇabhūtabhāvo jānitaḥ— Sarabhaṅgabodhisattassa tāva parisāya ativepullataṃ gatāya Kisavaccho nāma tāpaso mahāsattassa antevāsī vivekavāsaṃ patthayamāno gaṇam pahāya Godhāvarītīrato Kaliṅgaratṭhe **Daṇḍakīraṇṇo** Kumbhapuraṃ nāma nagaraṃ upanissāya rājuyyāne vivekamanubrūhayamāno viharati. Tassa senāpati upaṭṭhāko hoti.

Tadā ca ekā gaṇikā rathaṃ abhiruhitvā pañcamātugāmasataparivārā nagaraṃ upasobhayamānā vicarati. Mahājano tameva olokayamāno parivāretvā vicarati, nagaravīthiyo nappahonti. Rājā vātapānaṃ vivaritvā ṭhito taṃ disvā kā esāti pucchi. Tumhākaṃ nagarasobhinī devāti. So ussūyamāno “kiṃ etāya sobhati¹, nagaraṃ sayam sobhissati”ti taṃ ṭhānantaraṃ acchindāpesi.

Sā tato paṭṭhāya kenaci² saddhim santhavaṃ katvā ṭhānantaraṃ pariyesamānā ekadivasaṃ rājuyyānaṃ pavisitvā caṅkamanakoṭṭiyaṃ ālambanaphalakaṃ nissāya pāsāṇaphalake nisinnaṃ tāpasaṃ disvā cintesi “kiliṭṭho vatāyaṃ tāpaso anañjitamaṇḍito, dāṭhikāhi paruḷhāhi mukhaṃ pihitaṃ, massunā uraṃ pihitaṃ, ubho kacchā paruḷhā”ti. Athassā domanassaṃ uppajji³ “ahaṃ ekena kiccena vicarāmi, ayaṅca me kāḷakaṇṇī diṭṭho, udakaṃ āharatha, akkhīni dhovissāmi”ti udakadantakaṭṭhaṃ āharāpetvā dantakaṭṭhaṃ khāditvā tāpasassa sarīre piṇḍaṃ piṇḍaṃ kheḷaṃ pātetvā dantakaṭṭhaṃ jaṭāmatthake khipitvā mukhaṃ vikkhāletvā udakaṃ tāpasassa matthakasmimēva

1. Sobhitāya (Ka)

2. Tena tena (Sī, Syā)

3. Domanassaṃ uppādetvā (Ka)

siñcitvā “yehi me akkhīhi kālakaṇṇī diṭṭho, tāni dhotāni kalipavāhito”ti nikkhantā.

Tamdivasañca rājā satim paṭilabhitvā “bho kuhiṃ nagarasobhini”ti pucchi. Imasmiṃ yeva nagare devāti. Pakatiṭṭhānantaram tassā dethāti ṭhānantaram dāpesi. Sā pubbe sukatakammaṃ nissāya laddham ṭhānantaram tāpasassa sarīre khelaṭātanena laddhanti saññaṃ akāsi.

Tato katipāhassaccayena rājā purohitassa ṭhānantaram gaṇhi. So nagarasobhiniyā santikaṃ gantvā “bhagini kinti katvā ṭhānantaram paṭilabhi”ti pucchi. “Kiṃ brāhmaṇa aññaṃ kātappaṃ atthi, rājuyyāne anañjitakālakaṇṇī kūṭajaṭilo eko atthi, tassa sarīre khelaṃ pātehi, evaṃ ṭhānantaram labhissasi”ti āha. So “evaṃ karissāmi bhagini”ti tattha gantvā tāya kathitasadisameva sabbaṃ katvā nikkhami. Rājāpi tamdivasameva satim paṭilabhitvā “kuhiṃ bho brāhmaṇo”ti pucchi. Imasmiṃ yeva nagare devāti. “Amhehi anupadhāretvā kataṃ, tadevassa ṭhānantaram dethā”ti dāpesi. Sopi puññabalena labhitvā¹ “tāpasassa sarīre khelaṭātanena laddham me”ti saññaṃ akāsi.

Tato katipāhassaccayena rañño paccanto kupito. Rājā paccantaṃ vūpasameśāmiti caturāṅginiyā senāya nikkhami. Purohito gantvā rañño purato ṭhatvā “jayatu mahārājā”ti vatvā “tumhe mahārāja jayatthāya gacchathā”ti pucchi. Āma brāhmaṇāti. Evaṃ sante rājuyyāne anañjitakālakaṇṇī eko kūṭajaṭilo vasati, tassa sarīre khelaṃ pātethāti. Rājā tassa vacanaṃ gahetvā yathā gaṇikāya ca tena ca kataṃ, tatheva sabbaṃ katvā orodhepi āṇāpesi “etassa kūṭajaṭilassa sarīre khelaṃ pātethā”ti. Tato orodhāpi orodhapālakāpi tatheva akaṃsu. Atha rājā uyyānavāre rakkham ṭhapāpetvā “rañña saddhiṃ nikkhamantā sabbe tāpasassa sarīre khelaṃ apātetvā nikkhamitum na labhanti”ti āṇāpesi. Atha sabbo balakāyo ca seniyo ca teneva niyāmena tāpasassa upari khelañca dantakaṭṭhāni ca mukhavikkhālita² udakañca pāpayimsu³, kheḷo ca dantakaṭṭhāni ca sakalasarīraṃ avattharimsu.

1. Labhitaṃ (Ka)

2. Vikkhālana (Sī)

3. Pavāhayimsu (Sī, Syā)

Senāpati sabbapacchā suṇitvā “mayhaṃ kira Satthāraṃ bhavantaṃ puññakkhettaṃ saggasopānaṃ evaṃ ghaṭṭayimsū”ti usumajātahadayo mukhena assasanto vegena rājuyyānaṃ āgantvā tathā byasanapattaṃ isiṃ disvā kacchaṃ bandhitvā dvihi hatthehi dantakaṭṭhāni apaviyūhitvā ukkhipitvā nisīdāpetvā udakaṃ āharāpetvā nhāpetvā sabba-osadhehi ceva catujjātīgandhehi ca sarīraṃ ubbaṭṭetvā sukhumasāṭakena puñchitvā purato añjaliṃ katvā t̥hito evamāha “ayuttaṃ bhante manussehi kataṃ, etesaṃ kiṃ bhavissatī”ti. Devatā senāpati tidhā bhinnā, ekaccā “rājānameva nāsessāmā”ti vadanti, ekaccā “saddhiṃ parisāya rājānaṃ”ti, ekaccā “rañño vijitaṃ sabbaṃ nāsessāmā”ti. Idaṃ vatvā pana tāpaso appamattakampi koparṃ akatvā lokassa santi-upāyameva ācikkhanto āha “aparādho nāma hoti, accayaṃ pana desetum jānantassa pākatikameva hotī”ti.

Senāpati nayaṃ labhitvā rañño santikaṃ gantvā rājānaṃ vanditvā āha “tumhehi mahārāja nirāparādhe mahiddhike tāpase aparajjhantehi bhāriyaṃ kammaṃ kataṃ, devatā kira tidhā bhinnā evaṃ vadantī”ti sabbaṃ ārocetvā “khamāpīte kira mahārāja pākatikaṃ hoti, raṭṭhaṃ mā nāsetha, tāpasam khamāpethā”ti āha. Rājā attani¹ dosaṃ kataṃ disvāpi² evaṃ vadati “na taṃ khamāpessāmi”ti. Senāpati yāvattiyaṃ yācitvā anicchantam āha “ahaṃ mahārāja tāpasassa balaṃ jānāmi, na so abhūtavādī, nāpi kupito, sattānuddayaena pana evamāha, khamāpetha naṃ mahārāja”ti. Na khamāpemīti. Tena hi senāpatiṭṭhānaṃ aññassa detha, ahaṃ tumhākaṃ āṇāpavattiṭṭhāne na vasissāmīti. Tvaṃ yenakāmaṃ gaccha, ahaṃ mayhaṃ senāpatiṃ labhissāmīti. Tato senāpati tāpasassa santikaṃ āgantvā vanditvā “kathaṃ paṭipajjāmi bhante”ti āha. Senāpati ye te vacanaṃ suṇanti, sabbe saparikkhāre sadhane sadvipadacattupade gahetvā sattadivasabbhantare bahi rajjasīmaṃ gaccha, devatā ativiya kupitā dhuraṃ raṭṭhammi araṭṭhaṃ karissantīti³. Senāpati tathā akāsi.

Rājā gatamattōyeva⁴ amittamathanaṃ katvā janapadaṃ vūpasametvā āgamma jayakhandhāvāraṭṭhāne nisīditvā nagaraṃ paṭijaggāpetvā antonagaraṃ pāvisi.

1. Attanā (Syā)

3. Raṭṭhaṃ pīḷaṃ karissantīti (Sī, Syā)

2. Disvā (Sī), adisvā (Ka)

4. Gatamattōyeva (Sī)

Devatā paṭhamameva udakavuṭṭhiṃ pātayimsu. Mahājano attamano ahosi “kūṭajaṭilaṃ aparaddhakālato paṭṭhāya amhākaṃ rañño vaḍḍhiyeva, amitte nimmathesi, āgatadivaseyeva devo vuṭṭho”¹ti. Devatā puna sumanapupphavuṭṭhiṃ pātayimsu, mahājano attamanataro ahosi. Devatā puna māsakavuṭṭhiṃ pātayimsu. Tato kahāpaṇavuṭṭhiṃ, tato kahāpaṇatthaṃ na nikkhameyyunti¹ maññamānā hatthūpagapādūpagādikatabhaṇḍavuṭṭhiṃ pātesuṃ. Mahājano sattabhūmikapāsāde ṭhitopi² otarivā ābharaṇāni piḷandhanto attamano ahosi. “Arahatī vata kūṭajaṭilake kheḷapātanaṃ, tassa upari kheḷapātitaḥkālato paṭṭhāya amhākaṃ rañño vaḍḍhi jātā, amittamathanāṃ kataṃ, āgatadivaseyeva devo vassi, tato sumanavuṭṭhi māsakavuṭṭhi kahāpaṇavuṭṭhi katabhaṇḍavuṭṭhīti catasso vuṭṭhiyo jātā”³ti attamanavācaṃ nicchāretvā rañño katapāpe samanunño jāto.

Tasmim samaye devatā ekatodhāra-ubhatodhārādīni nānappakārāni āvudhāni mahājanassa upari phalake maṃsaṃ koṭṭayamānā viya pātayimsu. Tadanantaraṃ vītaccike vītadhūme kimsukapupphavaṇṇe aṅgāre, tadanantaraṃ kūṭāgārappamāṇe pāsāṇe, tadanantaraṃ antomuṭṭhiyaṃ asaṇṭṭhahanikaṃ³ sukhumavālikaṃ vassāpayamānā asītiḥatthubbedhaṃ thalaṃ akaṃsu. Rañño vijitaṭṭhāne Kisavacchatāpaso senāpati Mātuposakarāmoti tayova manussabhūtā arogā ahesuṃ. Sesānaṃ tasmim kamme asamaṅgībhūtānaṃ tiracchānānaṃ pāṇiyatṭhāne pāṇiyaṃ nāhosi, tiṇatṭhāne tiṇaṃ. Te yena pāṇiyaṃ yena tiṇanti gacchantā appattheyeva sattame divase bahirajjasīmaṃ pāpuṇimsu. Tenāha Sarabhaṅgabodhisatto—

“Kisaṃ hi vacchaṃ avakiriya daṇḍakī,
Ucchinnamūlo sajana saraṭṭho.
Kukkuḷanāme nirayamhi paccati,
Tassa phuliṅgāni patanti kāye”⁴ti.

Evam tāva **Daṇḍakiraññassa** araññabhūtabhāvo veditabbo.

1. Gahanatthaṃ nikkhameyyāti (Ka)

2. Sattabhūmakapāsādapiṭṭhitopi (Sī), sattabhūmikapāsādaṃ piṭṭhitopi (Syā)

3. Asaṇṭṭhahanikaṃ (Sī, Syā)

4. Khu 6. 8 piṭṭhe.

Kaliṅgaraṭṭhe pana¹ Nāḷikiraraññe² rajjam kārāyamāne Himavati pañcasatatāpasā anitthigandhā ajinajaṭavākacīradharā vanamūlaphalabhakkhā hutvā ciraṃ vītināmetvā loṇambilasevanattham manussapatham otarivā anupubbena Kaliṅgaraṭṭhe Nāḷikirarañño nagaram sampattā. Te jaṭajīnavākacīrāni saṇṭhapetvā pabbajitānurūpaṃ upasamasirim dassayamānā nagaram bhikkhāya pavisiṃsu. Manussā anuppanne Buddhupāde tāpasapabbajite disvā pasannā nisajjaṭṭhānam saṃvidhāya hatthato bhikkhābhājanam gahetvā nisīdāpetvā bhikkham sampādetvā adāṃsu. Tāpasā katabhattakiccā anumodanam akaṃsu. Manussā sutvā pasannacittā “kuhiṃ bhadantā gacchantī”ti pucchīṃsu. Yathāphāsukaṭṭhānam āvusoti. Bhante alaṃ aññattha gamanena, rājuyyāne vasatha, mayaṃ bhuttaṭpātarāsā āgantvā dhammakatham sossāmāti. Tāpasā adhivāsetvā uyyānam agamaṃsu. Nāgarā bhuttaṭpātarāsā suddhavatthanivattā “dhammakatham sossāmā”ti saṃghā gaṇā gaṇībhūtā³ uyyānābhimukhā agamaṃsu. Rājā uparipāsāde ṭhito te tathā gacchamāne disvā upaṭṭhākaṃ pucchi “kiṃ ete bhaṇe nāgarā suddhavatthā suddhuttarāsāṅgā hutvā uyyānābhimukhā gacchanti, kiṃ ettha samajjam vā⁴ nāṭakam vā atthī”ti. Natthi deva, ete tāpasānam santike dhammam sotukāmā gacchantīti. Tena hi bhaṇe ahampi gacchissāmi, mayā saddhiṃ gacchantūti. So gantvā tesam ārocesi “rājāpi gantukāmo, rājānam parivāretvāva gacchathā”ti. Nāgarā pakatiyāpi attamanā taṃ sutvā “amhākaṃ rājā assaddho appasanno dussīlo, tāpasā dhammikā, te āgamma rājāpi dhammiko bhavissatī”ti attamanatarā ahesuṃ.

Rājā nikkhamitvā tehi parivārito uyyānam gantvā tāpasehi saddhiṃ paṭisanthāram katvā ekamantaṃ nisīdi. Tāpasā rājānam disvā parikathāya kusalassekassa tāpasassa “rañño dhammam kathehī”ti saññamadaṃsu, so tāpaso parisam oloketvā pañcasu veresu ādīnavam pañcasu ca sīlesu ānisaṃsam kathento—

1. Kira (Ka)

2. Nāḷikīre (Sī)

3. Saṃghasaṃghī gaṇagaṇībhūtā (Syā, Ka)

4. Samajjo vā (Sī)

Pāṇo na hantabbo, adinnaṃ nādātabbam, kāmesumicchācāro na caritabbo, musā na bhāsittabbā, majjaṃ na pātabbam, pāṇātipāto nāma nirayasamvattaniko hoti tiracchānayonisamvattaniko pettivisayasamvattaniko, tathā adinnādānādīni. Pāṇātipāto niraye paccitvā manussalokaṃ āgatassa vipākāvasesena appāyukasamvattaniko hoti, adinnādānaṃ appabhogasamvattanikaṃ, micchācāro bahusapattasamvattaniko, musāvādo abhūtabbhakkhānasamvattaniko, majjapānaṃ ummattakabhāvasamvattanikaṃ”ti—

Pañcasu veresu imaṃ ādīnavaṃ kathesi.

Rājā pakatīyāpi assaddho appasanno dussīlo, dussīlassa ca sīlakathā nāma dukkathā, kaṇṇe sūlappavesanaṃ viya hoti. Tasmā so cintesi “aham ‘ete paggaṇhissāmī’ti āgato, ime pana mayhaṃ āgatakālato paṭṭhāya maṃyeva ghaṭṭentā vijjhantā parisamajjhe kathenti, karissāmi nesaṃ kattabban”ti. So dhammakathāpariyosāne “ācariyā sve mayhaṃ gehe bhikkhaṃ gaṇhathā”ti nimantetvā agamāsi. So dutiyadivase mahante mahante koḷumbe¹ āharāpetvā gūthassa pūrāpetvā kadali pattehi nesaṃ mukhāni bandhāpetvā tattha tattha ṭhapāpesi, puna bahalamadhukatelanāgabalapicchillādīnaṃ kūṭe pūretvā nisseṇimattake ṭhapāpesi, tattheva ca mahāmalle baddhakacce hatthehi muggare gāhāpetvā ṭhapetvā āha “kūṭatāpasā ativiya maṃ viheṭṭhayimsu, tesam pāsādato otaraṇakāle kūṭehi picchillaṃ sopānamattake vissajjetvā sīse muggarehi pothetvā gale gahetvā sopāne khipathā”ti. Sopānapādamūle pana caṇḍe kukkure bandhāpesi.

Tāpasāpi “sve rājagehe bhuñjissāmā”ti aññaṃaññaṃ ovadimsu “mārisā rāja gehaṃ nāma sāsāṅkaṃ sappatibhayaṃ, pabbajitehi nāma chadvārārammaṇe saññatehi bhavitabbaṃ, diṭṭhadiṭṭhe ārammaṇe nimittam na gahetabbaṃ, cakkhudvāre samvaro paccupaṭṭhapetabbo”ti.

1. Kolambe (Sī)

Punadivase bhikkhācāraṇaṃ sallakkhetvā vācācīraṃ nivāsetvā
 ajinacammaṃ ekaṃsagataṃ katvā jaṭakalāpaṃ saṇṭhapetvā
 bhikkhābhājanāṃ gahetvā paṭipāṭiyā rājanivesanaṃ abhiruḷhā. Rājā
 āruḷhabhāvaṃ ñatvā gūthakoḷumbamukhato kadalipattaṃ nīharāpesi.
 Duggandho tāpasānaṃ nāsapuṭaṃ paharitvā matthaluṅgapātanākārapatto
 ahosi. Mahātāpaso rājānaṃ olokesi. Rājā “ettha bhonto yāvadatthaṃ
 bhuñjantu ceva harantu ca, tumhākaṃ etaṃ anucchavikaṃ, hiyyo ahaṃ
 tumhe paggaṇhissāmīti āgato, tumhe pana maṃyeva ghaṭṭentā vijjhantā
 parisamajjhe kathayittha, tumhākaṃ idaṃ anucchavikaṃ, bhuñjathā”ti
 mahātāpasassa uluṅkena gūthaṃ upanāmesī. Mahātāpaso dhī dhīti vadanto
 paṭinivatti. “Ettakeneva gacchissatha tumhe”ti sopāne kūṭchi picchillaṃ
 vissajjāpetvā mallānaṃ saññamadāsi. Mallā muggarehi sīsāni pothetvā
 gīvāya gahetvā sopāne khipiṃsu, ekopi sopāne paṭiṭṭhātuṃ nāsakkhi,
 pavaṭṭamānā sopānapādamūlaṃyeva pāpuṇiṃsu. Sampatte sampatte
 caṇḍakukkurā paṭapaṭāti luṅcamānā khādiṃsu. Yopi nesaṃ uṭṭhahitvā
 palāyati, sopi āvāṇe patati, tatrāpi naṃ kukkurā anubandhitvā khādantiyeva.
 Iti nesaṃ kukkurā aṭṭhisāṅkhalikameva avasesayiṃsu. Evaṃ so rājā
 tapasampanne pañcasate tāpase ekadivaseneva jīvitā voropesi.

Athassa raṭṭhe devatā purimanayeneva puna navavuṭṭhiyo pātesuṃ.
 Tassa rajjaṃ saṭṭhiyojanubbedhena vālikathalena avacchādiyittha. Tenāha
 Sarabhaṅgo bodhisatto—

Yo saññate pabbajite avañcayī¹,
 Dhammaṃ bhaṇante samaṇe adūsake.
 Taṃ nāḷikerāṃ sunakhā parattha,
 Saṅgama khādanti viphandamānanti².

Evaṃ **Kāḷiṅgārañṇassa** araññabhūtabhāvo veditabbo.

Atīte pana Bārāṇasīnagare Diṭṭhamaṅgalikā nāma
 cattālīsakoṭivibhavassa seṭṭhino ekā dhītā ahosi dassanīyā pāsādikā. Sā
 rūpabhogakulasampattisampannatāya bahūnaṃ patthanīyā ahosi. Yo

1. Aheṭhayi (Jātakapāḷiyaṃ)

2. Khu 6. 8 piṭṭhe.

yo panassā vāreyyatthāya pahiṇāti¹, taṃ taṃ disvānassa jātiyaṃ vā hatthapādādisu vā yattha katthaci dosam āropetvā “ko esa dujjāto dussaññhito”ti-ādini vatvā “nīharatha nan”ti nīharāpetvā “evarūpampi nāma addasaṃ, udakaṃ āharatha, akkhīni dhovissāmi”ti akkhīni dhovati. Tassā diṭṭhaṃ diṭṭhaṃ vipakkāraṃ pāpetvā² nīharāpetīti Diṭṭhamaṅgalikātveva saṅkhā udapādi, mūlanāmaṃ antaradhāyi.

Sā ekadivasaṃ Gaṅgāya udakakīlaṃ kīṭissāmīti titthaṃ sajjāpetvā pahūtaṃ khādanīyabhojanīyaṃ sakaṭesu pūrāpetvā bahūni gandhamālādīni ādāya paṭicchannayānaṃ āruya nātigaṇaparivutā gehamhā nikkhami. Tena ca samayena mahāpuriso caṇḍālayoniyam nibbatto bahinagare cammagehe vasati, Mātaṅgotvevassa nāmaṃ ahosi. So soḷasavassuddesiko hutvā kenacideva karaṇīyena antonagaraṃ pavisitukāmo ekaṃ nīlapilotikaṃ nivāsetvā ekaṃ hatthe bandhitvā ekena hatthena pacchim, ekena ghaṇḍam³ gahetvā “ussaratha ayyā, caṇḍālohan”ti jānāpanatthaṃ taṃ vādentō nīcacittam paccupaṭṭhapetvā diṭṭhadiṭṭhe manusse namassamāno nagaraṃ pavisitvā mahāpathaṃ paṭipajji.

Diṭṭhamaṅgalikā ghaṇḍasaddaṃ sutvā sāṇi-antarena oloketi dūratova taṃ āgacchantam disvā “kim etan”ti pucchi. Mātaṅgo ayyeti. “Kim vata bho akusalam akaramha, kassāyaṃ nissando, vināso nu kho me paccupaṭṭhito, maṅgalakiccena nāma gacchamānā caṇḍālam addasan”ti sarīraṃ kampetvā⁴ jigucchamānā khelaṃ pātetvā dhātiyo āha “vegena udakaṃ āharatha, caṇḍālo diṭṭho, akkhīni ceva nāma gahitamukhañca dhovissāmi”ti dhovitvā rathaṃ nivattāpetvā sabbapaṭiyādānaṃ gehaṃ pesetvā pāsādaṃ abhiruhi. Surāsoṇḍādayo ceva tassā upaṭṭhākamanussā ca “kuhim bho Diṭṭhamaṅgalikā, imāyapi velāya nāgacchatī”ti pucchantā taṃ pavattim sutvā “mahantaṃ vata bho surāmaṃsagandhamālādisakkāraṃ caṇḍālam nissāya anubhavitum na labhimha, gaṇhatha caṇḍālan”ti gataṭṭhānaṃ gavesitvā nirāparādhaṃ Mātaṅgapaṇḍitaṃ tajjitvā “are Mātaṅga taṃ nissāya idaṇcīdaṇca sakkāraṃ anubhavitum na labhimhā”ti

1. Pahiṇati (Syā), pahiyyati (Ka)

3. Ghaṇṭam (Sī), ghaṇṭham (Syā)

2. Pātetvā (Sī)

4. Kappetvā (Ka)

kesesu gahetvā bhūmiyaṃ pātetvā jāṇukapparapāsāṇādīhi koṭṭetvā matoti saññāya pāde gahetvā kaḍḍhantā saṅkārakūṭe chaḍḍesum.

Mahāpuriso saññaṃ paṭilabhitvā hatthapāde parāmasitvā “idaṃ dukkhaṃ kaṃ nissāya uppannaṃ”ti cintento “na aññaṃ kañci, Diṭṭhamaṅgalikaṃ nissāya uppannaṃ”ti ñatvā “sacāhaṃ¹ puriso, pādesu naṃ nipātesāmi”ti cintetvā vedhamāno Diṭṭhamaṅgalikāya kuladvāraṃ gantvā “diṭṭhamaṅgalikaṃ labhanto vuṭṭhahissāmi, alabhantassa ettheva maraṇaṃ”ti gehaṅgaṇe nipajji. Tena ca samayena Jambudīpe ayaṃ dhammatā hoti—yassa caṇḍālo kujjhivā gabbhadvāre nipanno marati, ye ca tasmim gabbhe vasanti, sabbe caṇḍalā honti. Gehamajjhamhi mate sabbe gehavāsino, dvāraṃhi mate ubhato anantaragehavāsikā, aṅgaṇaṃhi mate ito satta ito sattāti cuddasagehavāsino sabbe caṇḍalā hontīti. Bodhisatto pana aṅgaṇe nipajji.

Seṭṭhissa ārocesum “Mātaṅgo te sāmi gehaṅgaṇe patito”ti. Gacchatha bhaṇe, kiṃ kāraṇāti vatvā ekamāsakaṃ datvā uṭṭhāpethāti. Te gantvā “imaṃ kira māsakaṃ gahetvā uṭṭhahā”ti vadimsu. So “nāhaṃ māsakatthāya nipanno, Diṭṭhamaṅgalikāya svāhaṃ nipanno”ti āha. Diṭṭhamaṅgalikāya ko dosoti. Kiṃ tassā dosaṃ na passatha, niraparādho ahaṃ tassā manussehi byasanaṃ pāpito, taṃ labhantova vuṭṭhahissāmi, alabhanto na vuṭṭhahissāmīti.

Te gantvā seṭṭhissa ārocesum. Seṭṭhi dhītu dosaṃ ñatvā “gacchatha, ekaṃ kahāpaṇaṃ dethā”ti peseti. So “na icchāmi kahāpaṇaṃ, tameva² icchāmi”ti āha. Taṃ sutvā seṭṭhi ca seṭṭhibhāriyā ca “ekāyeva no piyadhītā, paveṇiyā ghaṭako³ añño dāraṇakopi natthi”ti saṃvegappattā “gacchatha tātā, koci amhākaṃ asahanako etaṃ jīvitāpi voropeyya, etasmim hi mate sabbe mayaṃ natthā homa, ārakkhamassa gaṇhathā”ti parivāretvā ārakkhaṃ saṃvidhāya yāguṃ pesayimsu, bhattaṃ dhanāṃ pesayimsu, evaṃ so sabbaṃ paṭikkhipi. Evaṃ eko divaso gato, dve, tayo, cattāro, pañca divasā gatā.

1. Svāhaṃ (Syā)

2. Kaññameva (Sī, Syā)

3. Paveṇiyā ghaṭanakā (Syā)

Tato sattasattagehavāsikā uṭṭhāya “na sakkoma mayam tumhe nissāya caṇḍalā bhavitum, amhe mā nāsetha, tumhākaṃ dārikaṃ datvā etaṃ uṭṭhāpethā”ti āhaṃsu. Te satampi saḥassampi sataḥassampi paṇiṇiṃsu, so paṭikkhipateva. Evaṃ cha divasā gatā. Sattame divase ubhato cuddasagehavāsikā sannipatitvā “na mayam caṇḍalā bhavitum sakkoma, tumhākaṃ akāmakānampi mayam etassa dārikaṃ dassāmā”ti āhaṃsu.

Mātāpitāro sokasallasamappitā visaññi hutvā sayane nipatiṃsu. Ubhato cuddasagehavāsino pāsādaṃ āruya supupphitakiṃsukasākaṃ ucchindantā¹ viya tassā sabbābharaṇāni omuñcivā nakhehi sīmantam katvā kese bandhitvā nīlasāṭakaṃ nivāsāpetvā hatthe nīlapilotikakhaṇḍam veṭhetvā kaṇṇesu tipupaṭṭake piṇandhāpetvā tālapaṇṇapacchim datvā pāsādato otārāpetvā dvīsu bāhāsu gahetvā “tava sāmikaṃ gahetvā yāhi”ti mahāpurisassa adaṃsu.

Nīluppalampi atibhāroti anukkhittapubbā sukhumāladārikā “uṭṭhāhi sāmi, gacchāmā”ti āha. Bodhisatto nipannakova āha “nāham uṭṭhahāmī”ti. Atha kinti vadāmīti. “Uṭṭhehi ayya Mātāṅgā”ti evaṃ maṃ vadāhīti. Sā tathā avoca. Na tuyham manussā uṭṭhānasamattham maṃ akaṃsu, bāhāya maṃ gahetvā uṭṭhāpehīti. Sā tathā akāsi. Bodhisatto uṭṭhahanto viya parivaṭṭetvā bhūmiyam patitvā “nāsitaṃ bho Diṭṭhamaṅgalikāya paṭhamam manussehi koṭṭāpetvā, idāni sayam koṭṭeti”ti viravittha. Sā kiṃ karomi ayyāti. Dvīhi hatthehi gahetvā uṭṭhāpehīti. Sā tathā uṭṭhāpetvā nisīdāpetvā gacchāma sāmīti. Gacchā nāma araññe honti, mayam manussā, atikoṭṭitomhi tuyham manussehi, na sakkomi padasā gantum, piṭṭhiyā maṃ nehīti. Sā onamitvā piṭṭhim adāsi. Bodhisatto abhiruhi. Kuhiṃ nemi sāmīti. Bahinagaram nehīti. Sā pācīnadvāram gantvā “idha te sāmi vasanaṭṭhānan”ti pucchi. Kataratṭhānam etanti. Pācīnadvāram sāmīti. Pācīnadvāre caṇḍalaputtā vasitum na labhantīti attano vasanaṭṭhānam anācikkhitvāva sabbadvārāni āhiṇḍāpesi. Kasmā?

1. Ocinantā (Sī, Syā)

Bhavaggapattamassā mānaṃ pāteṣṣāmīti. Mahājano ukkuṭṭhimakāsi “thapetvā tumhā disaṃ añño etissā mānaṃ bhedako natthi”ti.

Sā pacchimadvāraṃ patvā “idha te sāmi vasanaṭṭhānaṃ”ti pucchi. Kataratṭhānaṃ etanti. Pacchimadvāraṃ sāmīti. Iminā dvārena nikkhamitvā cammagehaṃ olokenṭi gacchāti. Sā tattha gantvā āha “idaṃ cammagehaṃ tumhākaṃ vasanaṭṭhānaṃ sāmī”ti. Āmāti piṭṭhito otarivā cammagehaṃ pāvisi.

Tattha sattaṭṭhadvase vasanto sabbaññutagavesanadhīro¹ ettakesu divasesu na ca jātisambhedaṃ akāsi. “Mahākulassa dhītā sace maṃ nissāya mahantaṃ yasaṃ na pāpuṇāti, na camhāhaṃ catuvīsatiyā Buddhānaṃ antevāsiko. Etissā pādadhovana-udakena sakalajambudīpe rājūnaṃ abhisekakiccaṃ karissāmī”ti cintetvā puna cintesi “agāramajjhe vasanto na sakkhissāmi, pabbajitvā pana sakkhissāmī”ti. Cintetvā taṃ āmantesi “Diṭṭhamaṅgalike mayaṃ pubbe ekacarā kammaṃ katvāpi akatvāpi sakkā jīvitum, idāni pana dārabharaṇaṃ paṭipannamha, kammaṃ akatvā na sakkā jīvitum, tvaṃ yāvāhaṃ āgacchāmi, tāva mā ukkaṇṭhitthā”ti araṇṇaṃ pavisitvā susānādīsu nantakāni saṅkaḍḍhitvā nivāsanapārūpanaṃ katvā samaṇapabbajjaṃ pabbajitvā ekacaro laddhakāyaviveko kaṣiṇaparikammaṃ katvā aṭṭha samāpattiyo pañca abhiññāyo ca nibbattetvā “idāni sakkā Diṭṭhamaṅgalikāya avassayena mayā² bhavitun”ti Bārāṇasi-abhimukho gantvā cīvaraṃ pārupitvā bhikkhaṃ caramāno Diṭṭhamaṅgalikāya gehābhimukho agamāsi.

Sā taṃ dvāre ṭhitaṃ disvā asaṇṇānantī “aticchatha bhante, caṇḍālānaṃ vasanaṭṭhānaṃ etan”ti āha. Bodhisatto tattheva aṭṭhāsi. Sā punappunaṃ olokenṭi saṇṇānitvā hatthehi uraṃ paharivā viravamānā pādamūle patitvā āha “yadi te sāmi edisaṃ cittaṃ atthi, kasmā maṃ mahatā yasā parihāpetvā anāthaṃ akāsi”ti. Nānappakāraṃ paridevaṃ paridevitvā akkhīni puñchamānā uṭṭhāya bhikkhābhājanaṃ gahetvā antogehe nisidāpetvā bhikkhaṃ adāsi. Mahāpuriso bhattakiccaṃ katvā āha “diṭṭhamaṅgalike mā soci mā paridevi, ahaṃ tuyhaṃ pādadhovana-udakena sakalajambudīpe rājūnaṃ abhisekakiccaṃ kāretum samatto, tvaṃ

1. Sabbaññutaṃ gavesaṃ dhīro (Sī, Syā)

2. Avassayo (Ka)

pana ekaṃ mama vacanaṃ karohi, nagaraṃ pavisitvā ‘na mayhaṃ sāmiko caṇḍālo, mahābrahmā mayhaṃ sāmiko’ti ugghosayamānā sakalanagaraṃ carāhi”ti.

Evaṃ vutte Diṭṭhamaṅgalikā “pakatiyāpi ahaṃ sāmi mukhadoseneva byasanaṃ pattā, na sakkhissāmevaṃ vattun”ti āha. Bodhisatto “kiṃ pana tayā mayhaṃ agāre vasantassa alikavacanaṃ sutapubbaṃ, ahaṃ tadāpi alikaṃ na bhaṇāmi, idāni pabbajito kiṃ vakkhāmi, saccavādī puriso nāmāhan”ti vatvā “ajja pakkhassa aṭṭhamī, tvaṃ ‘ito sattāhassaccayena uposathadivase mayhaṃ sāmiko mahābrahmā candamaṇḍalaṃ bhinditvā mama santikaṃ āgamissati”ti sakalanagare ugghosehi”ti vatvā pakkāmi.

Sā saddahitvā haṭṭhatuṭṭhā sūrā hutvā sāyaṃpātāṃ nagaraṃ pavisitvā tathā ugghosesi. Manussā pāṇinā pāṇiṃ paharantā “passatha, amhākaṃ Diṭṭhamaṅgalikā caṇḍālaputtaṃ mahābrahmānaṃ karoti”ti hasantā keḷiṃ karonti. Sā punadivasepi tatheva sāyaṃpātāṃ pavisitvā “idāni chāhaccayena, pañcāha, catūha, tīha, dvīha, ekāhaccayena mayhaṃ sāmiko mahābrahmā candamaṇḍalaṃ bhinditvā mama santikaṃ āgamissati”ti ugghosesi.

Brāhmaṇā cintayimsu “ayaṃ Diṭṭhamaṅgalikā atisūrā hutvā katheti, kadāci evaṃ siyā, etha mayaṃ Diṭṭhamaṅgalikāya vasanaṭṭhānaṃ paṭijaggāmā”ti cammagehassa bāhirabhāgaṃ samantā tacchāpetvā vālikaṃ okirimsu. Sāpi uposathadivase pātova nagaraṃ pavisitvā “ajja mayhaṃ sāmiko āgamissati”ti ugghosesi. Brāhmaṇā cintayimsu “ayaṃ bho na dūraṃ apadissati, ajja kira mahābrahmā āgamissati, vasanaṭṭhānaṃ samvidahāmā”ti cammagehaṃ sammajjāpetvā haritūpalittaṃ ahatavatthehi parikkhipitvā¹ mahārahaṃ pallaṅkaṃ attharitvā upari celavitānaṃ¹ bandhitvā gandhamālādāmāni osārayimsu. Tesāṃ paṭijaggantānaṃyeva sūriyo atthaṃ gato.

Mahāpuriso cande uggatamatte abhiññāpādakajjhānaṃ samāpajjitvā vuṭṭhāya kāmāvacaracittena parikammaṃ katvā iddhicittena dvādasayojanikaṃ brahmattabhāvaṃ māpetvā vehāsaṃ abbhuggantvā candavimānassa anto

1-1. Haritapattaṃ katvā mahārahaṃ pallaṅkaṃ attharitvā ahatavatthehi parikkhipitvā (Sī)

pavisitvā vanantato abbhussakkamānaṃ¹ candam bhinditvā candavimānaṃ ohāya purato hutvā “mahājano maṃ passatū”ti adhiṭṭhāsi. Mahājano disvā “saccam bho Diṭṭhamaṅgalikāya vacanaṃ, āgacchantaṃ mahābrahmānaṃ pūjessāmā”ti gandhamālaṃ ādāya Diṭṭhamaṅgalikāya gharaṃ parivāretvā aṭṭhāsi. Mahāpuriso matthakamatthakena sattavāre Bārāṇasīṃ anuparigantvā mahājanena diṭṭhabhāvaṃ ñatvā dvādasayojanikaṃ attabhāvaṃ vijahitvā manussappamāṇameva māpetvā mahājanassa passantasseva cammagehaṃ pāvīsi. Mahājano disvā “otiṇṇo no mahābrahmā, sāṇiṃ āharathā”ti nivesanaṃ mahāsāṇiyā parikkhipitvā parivāretvā ṭhito.

Mahāpurisopi sirisayanamajjhe nisīdi. Diṭṭhamaṅgalikā samīpe aṭṭhāsi. Atha naṃ pucchi “utusamayo te Diṭṭhamaṅgalike”ti. Āma ayyāti. Mayā dinnam puttam gaṇhāhīti aṅguṭṭhakena nābhimaṇḍalaṃ phusi. Tassā parāmasaneneva gabbho patitṭhāsi. Mahāpuriso “ettāvata te Diṭṭhamaṅgalike pādadhovana-udakaṃ sakalajambudīpe rājūnaṃ abhisekodakaṃ bhavissati, tvaṃ tiṭṭhā”ti vatvā brahmattabhāvaṃ māpetvā passantasseva mahājanassa nikkhamitvā vehāsaṃ abbhuggantvā caṇḍamaṇḍalameva pavitṭho. Sā tato paṭṭhāya Brahmapajāpati nāma jātā. Pādadhovana-udakaṃ labhanto nāma natthi.

Brāhmaṇā “brahmapajāpatiṃ antonagare vasāpessāmā”ti suvaṇṇasivikāya āropetvā yāva sattamakoṭiyā aparisuddhajātikassa sivikaṃ gahetuṃ na adaṃsu. Soḷasa jātimantabrāhmaṇā gaṇhiṃsu. Sesā gandhapupphādīhi pūjetvā nagaraṃ pavisitvā “na sakkā bho ucchiṭṭhagehe Brahmapajāpatiyā vasituṃ, vatthuṃ gahetvā gehaṃ karissāma, yāva pana taṃ karīyati, tāva maṇḍapeva vasatū”ti maṇḍape vasāpesuṃ. Tato paṭṭhāya cakkhupathe ṭhatvā vanditukāmā kahāpaṇaṃ datvā vandituṃ labhanti, savanūpacāre vanditukāmā sataṃ datvā labhanti, āsanne pakatikathaṃ savanaṭṭhāne vanditukāmā pañcasatāni datvā labhanti, pādapiṭṭhiyaṃ sīsaṃ ṭhāpetvā vanditukāmā sahasaṃ datvā labhanti, pādadhovana-udakaṃ paṭṭhayamānā dasasahasāni datvā labhanti. Bahinagarato antonagare yāva maṇḍapā āgacchantiyā laddhadhanaṃyeva koṭisatamattaṃ ahosi.

1. Abbhussukkamānaṃ (Syā)

Sakalajambudīpo saṅkhubhi, tato¹ sabbarājāno “brahmapajāpatiyā pādadhovanena abhisekaṃ karissāmā”ti satasahassaṃ pesetvā labhiṃsu. Maṇḍape vasantiyā eva gabbhavuṭṭhānaṃ ahosi. Mahāpurisaṃ paṭicca laddhakumāro pāsādiko ahosi lakkhaṇasampanno. Mahābrahmuno putto jātoti sakalajambudīpo ekakolāhalo ahosi. Kumārassa khīramaṇimūlaṃ hotūti tato tato āgatadhanam koṭisahasam² ahosi. Ettāvatā nivesanampi niṭṭhitaṃ. Kumārassa nāmakaraṇam karissāmāti nivesanam sajjetvā kumāram gandhodakena nhāpetvā alaṅkaritvā maṇḍape jātattā **Maṇḍabyotveva** nāmaṃ akaṃsu.

Kumāro sukkena saṃvaḍḍhamāno sippuggahaṇavayapattoti sakalajambudīpe sippajānanakā tassa santike āgantvā sippam sikkhāpenti. Kumāro medhāvī paññavā sutam muttam āvuṇanto viya gaṇhāti, gahitagahitam suvaṇṇaghaṭe pakkhittatelaṃ viya tiṭṭhati. Yāvatā vācuggatā pariyatti atthi, tena anuggahitā nāma nāhosi. Brāhmaṇa tam parivāretvā caranti, sopi brāhmaṇabhatto ahosi. Gehe asītibrahmaṇasahasāni niccabhattam bhuñjanti. Gehampissa sattadvārakoṭṭhakaṃ mahantaṃ ahosi. Gehe maṅgaladivase Jambudīpavāsīhi pesitadhanam koṭisahasamattam³ ahosi.

Bodhisatto āvajjesi “pamatto nu kho kumāro appamatto”ti. Athassa tam pavattim ñatvā “brāhmaṇabhatto jāto, yattha dinnam mahapphalaṃ hoti, tam na jānāti, gacchāmi naṃ damemī”ti cīvaraṃ pārūpitvā bhikkhābhājanam gahetvā “dvārakoṭṭhākā atisambādhā, na sakkā koṭṭhakena pavisitun”ti ākāsenāgantvā asītibrahmaṇasahasānam bhuñjanaṭṭhāne ākāsaṅgaṇe otari. Maṇḍabyakumārōpi suvaṇṇakaṭacchum gāhāpetvā “idha sūpaṃ detha idha odanan”ti parivisāpento bodhisattam disvā daṇḍakena ghaṭṭita-āsiviso viya kupitvā imaṃ gāthamāha—

1. Saṅkhubbhito (Ka)

2. Koṭisatasahasam (Sī)

3. Koṭisatasahasamattam (Syā)

“Kuto nu āgacchasi dummavāsī¹,
 Otallako² paṃsupisācakova.
 Saṅkāracoḷaṃ paṭimuñca kaṇṭhe,
 Ko re tuvaṃ hosi adakkhiṇeyyo”ti³.

Atha naṃ mahāsatto akujjhitvāva ovaḍanto āha—

“Annaṃ tavedaṃ⁴ pakataṃ yasassi,
 Taṃ khajjare bhuñjare piyyare ca.
 Jānāsi maṃ tvaṃ paradattūpajīviṃ,
 Uttiṭṭhapiṇḍaṃ labhataṃ sapāko”ti⁵.

So na yidaṃ tumhādisānaṃ paṭiyattanti dassento āha—

“Annaṃ mamedam⁶ pakataṃ brāhmaṇānaṃ,
 Atthatthitaṃ⁷ saddahato mamedam.
 Apehi etto kimidhatṭhitosi,
 Na mādisā tuyhaṃ dadanti jammā”ti⁸.

Atha bodhisatto “dānaṃ nāma sakuṇassapi nigguṇassapi yassa kassaci
 dātabbaṃ, yathā hi ninnepi thalepi patiṭṭhāpitaṃ bījaṃ pathavīrasaṃ
 āporasañca āgamma sampajjati, evaṃ nipphalaṃ nāma natthi, sukhette
 vapitabījaṃ viya kuṇavante mahapphalaṃ hoti”ti dassetuṃ imaṃ
 gāthamāha—

“Thale ca ninne ca vapanti bījaṃ,
 Anūpakhetṭe phalamāsamānā⁹.
 Etāya saddhāya dadāhi dānaṃ,
 Appeva ārādhaye dakkhiṇeyye”ti.

Atha kumāro kodhābhibhūto “kenimassa muṇḍakassa paveso dinno”ti
 dvārarakkhādayo tajjetvā—

1. Duppavāsī (Ṭikā), rummavāsī (Sī)

3. Khu 5. 309 piṭṭhe.

5. Mamayidaṃ (Syā, Ka)

7. Māsasānā (Sī)

2. Okallako (Ṭikā), ogallako (Syā, Ka)

4. Tavayidaṃ (Syā, Ka)

6. Attatthiyā (Sī, Syā), attatthāya (Pāliyaṃ)

“Khettāni mayhaṃ viditāni loke,
 Yesāhaṃ bijāni patiṭṭhapemi.
 Ye brāhmaṇā jātimaṇṇupapannā,
 Tānīdha khettāni supesalānī”ti—

Gāthaṃ vatvā “imaṃ jammaṃ veṇupadarena pothetvā gīvāyaṃ gahetvā
 sattapi dvārakoṭṭhake atikkamitvā bahi nīharathā”ti āha. Atha naṃ
 mahāpuriso āha—

“Giriṃ nakhena khaṇasi, ayo dantebhi¹ khādasi.
 Jātavedaṃ padahasi, yo isiṃ paribhāsasi”ti².

Evañca pana vatvā “sace myāyaṃ hatthe vā pāde vā gaṇhāpetvā
 dukkhaṃ uppādeyya, bahuṃ apuññaṃ pasaveyyā”ti sattānuddayatāya
 vehāsaṃ abbhuggantvā antaravīthiyaṃ otari. Bhagavā Sabbaññutaṃ patto
 tamatthaṃ pakāsento imaṃ gāthamāha—

“Idaṃ vatvāna Mātāṅgo, isi saccaparakkamo.
 Antalikkhasmiṃ pakkāmi, brāhmaṇānaṃ udikkhatan”ti².

Tāvadeva nagararakkhitadevatānaṃ jeṭṭhakadevarājā Maṇḍabyassa
 gīvaṃ parivattesi. Tassa mukhaṃ parivattetvā pacchāmukhaṃ jātaṃ,
 akkhīni parivattāni, mukhena kheḷaṃ vamaṭi, sarīraṃ thaddhaṃ sūle
 āropitaṃ viya ahosi. Asītisahassā paricārayakkhā asītibrāhmaṇasahassāni
 tatheva akaṃsu. Vegena gantvā Brahmaṇapajāpatiyā ārocayimsu, sā
 taramānarūpā āgantvā taṃ vippakāraṃ disvā gāthamāha—

“Āvedhitaṃ³ piṭṭhito uttamaṅgaṃ,
 Bāhuṃ⁴ pasāreti akammaṇeṇyaṃ.
 Setāni akkhīni yathā matassa,
 Ko me imaṃ puttamakāsi evaṃ”ti.

1. Dantena (Sī)

3. Āvellitaṃ (Pāḷiyaṃ), āveḷhitaṃ (Sī, Syā)

2. Khu 5. 310 piṭṭhe.

4. Bāhaṃ (Sī, Syā)

Athassā ārocesuṃ—

“Idhāgamā samaṇo dummavāsī,
Otallako paṃsupisācakova,
Saṅkāracoḷaṃ paṭimuṇca kaṇṭhe,
So te imaṃ puttamakāsi evaṃ”ti.

Sā sutvāva aññāsi “mayhaṃ Yasadāyako ayyo anukampāya puttassa pamattabhāvaṃ ñatvā āgato bhavissatī”ti. Tato upaṭṭhāke pucchi—

“Katamaṃ disaṃ agamā Bhūripaṇṇo,
Akkhātha me māṇavā etamatthaṃ.
Gantvāna taṃ paṭikaremu accayaṃ,
Appeva naṃ putta labhemu jīvitaṃ”ti.

Te āhaṃsu—

“Vehāyasaṃ agamā Bhūripaṇṇo,
Pathaddhuno pannaraseva cando.
Apicāpi so¹ purimadisāṃ agacchi,
Saccappaṭiṇṇo isi sādhurūpo”ti.

Mahāpurisopi antaravīthiyaṃ otiṇṇaṭṭhānato paṭṭhāya “mayhaṃ padavaḷaṇjaṃ hatthi-assādīnaṃ vasena mā antaradhāyittha, Diṭṭhamaṅgalikāyeva naṃ passatu, mā aññe”ti² adhiṭṭhahitvā piṇḍāya caritvā yāpanamattaṃ missakodanaṃ gahetvā paṭikkamanasālāyaṃ nisinno bhuñjitvā thokaṃ bhuttāvasesaṃ bhikkhābhājaneyeva ṭhapesi. Diṭṭhamaṅgalikāpi pāsādā oruyha antaravīthiṃ paṭipajjamānā padavaḷaṇjaṃ disvā “idaṃ mayhaṃ Yasadāyakassa ayyassa padan”ti padānusārenāgantvā vanditvā āha “tumhākaṃ bhante dāsena katāparādhaṃ mayhaṃ khamatha, na hi tumhe kodhavasikā nāma, detha me puttassa jīvitaṃ”ti. Evaṇca pana vatvā—

1. Athāpi so (Syā, Ka)

2. Aññoti (Sī, Syā)

“Āvedhitam piṭṭhito uttamaṅgam,
 Bāhum pasāreti akammaneyyam.
 Setāni akkhini yathā matassa,
 Ko me imam puttamakāsi evan”ti—

Gātham abhāsi. Mahāpuriso āha “na mayam evarūpaṃ karoma,
 pabbajitam pana himsante disvā pabbajitesu sagāravāhi
 bhūtayakkhadevatāhi kataṃ bhavissatī”ti.

Kevalam bhante tumhākaṃ manopadoso mā hotu, devatāhi kataṃ hotu,
 sukhamāpayā bhante devatā, apicāham bhante katham paṭipajjāmīti. Tena hi
 osadham te kathessāmi, mama bhikkhābhājane bhuttāvasesam bhattamatthi,
 tattha thokaṃ udakaṃ āsiñcitvā thokaṃ gahetvā tava puttassa mukhe
 pakkhipa, avasesam udakacāṭiyam āloḍetvā asītiyā brāhmaṇasahassānam
 mukhe pakkhipātī. Sā evam karissāmīti bhattam gahetvā mahāpurisam
 vanditvā gantvā tathā akāsi.

Mukhe pakkhittamatte jeṭṭhakadevarājā “sāmiṃhi sayam bhesajjam
 karonte amhehi na sakkā kiñci kātun”ti kumāram vissajjesi. Sopi khipitvā
 kiñci dukkham appattapubbo viya pakativanṇo ahosi. Atha nam mātā avoca
 “passa tāta tava kulupakānam hirottapparahitānam vipakāram, samaṇā
 pana na evarūpā honti, samaṇe tāta bhojeyyāsī”ti. Tato sesakam
 udakacāṭiyam āluḍetvā brāhmaṇānam mukhe pakkhipāpesi. Yakkhā
 tāvadeva vissajjetvā palāyimsu. Brāhmaṇā khipitvā khipitvā uṭṭahitvā kim
 amhākaṃ mukhe pakkhittanti pucchimsu. Mātāṅga-isissa ucchiṭṭhabhattanti.
 Te “caṇḍālassa ucchiṭṭhakam khādāpitamhā, abrahmaṇā dānimhā jātā, idāni
 no brāhmaṇā ‘asuddhabrahmaṇā’¹ ime’ti sambhogam² na dassantī”ti tato
 palāyitvā Majjharatṭham³ gantvā Majjharājassa nagare aggāsanikā brāhmaṇā
 nāma mayanti rājagehe bhuñjanti.

Tasmim samaye bodhisatto pāpaniggaham karonto mānājāṭike
 nimmadayanto vicarati. Atheke “jātimantatāpaso nāma mayā

1. Suddā brāhmaṇā (Sī, Syā)

2. Samabhāgam (Syā), samabhāvam (Ka)

3. Mejjharatṭham (Sī, Syā)

sadiso natthī”ti aññesu saññampi na karoti. Bodhisatto taṃ Gaṅgātīre vasamānaṃ disvā “mānaniggahamassa karissāmī”ti tattha agamāsi. Taṃ jātīmantatāpaso pucchi “kimjacco bhavan”ti. Caṇḍālo ahaṃ ācariyāti. Apehi caṇḍāla apehi caṇḍāla, heṭṭhāgaṅgāya vasa, mā uparigaṅgāya udakaṃ ucchiṭṭhamakāsīti.

Bodhisatto “sādhu ācariya, tumhehi vuttaṭṭhāne vasissāmī”ti heṭṭhāgaṅgāya vasanto “Gaṅgāya udakaṃ paṭisotaṃ sandatū”ti adhiṭṭhāsi. Jātīmantatāpaso pātova Gaṅgaṃ oruyha udakaṃ ācamati, jaṭā dhovati. Bodhisatto dantakaṭṭhaṃ khādanto piṇḍaṃ piṇḍaṃ kheḷaṃ udake pāteti. Dantakaṭṭhakucchiṭṭhakampi tattheva pavāheti. Yathā cetāṃ aññattha alaggitvā tāpasasseva jaṭāsu laggati, tathā adhiṭṭhāsi. Kheḷampi dantakaṭṭhampi tāpasassa jaṭāsuyeva patiṭṭhāti.

Tāpaso caṇḍālassidaṃ kammaṃ bhavissatīti vipphaṇṣārī hutvā gantvā pucchi “idaṃ bho caṇḍāla Gaṅgāya udakaṃ tayā paṭisotagāmikatan”ti. Āma ācariya. Tena hi tvaṃ heṭṭhāgaṅgāya mā vasa, uparigaṅgāya vasāsi. Sādhu ācariya, tumhehi vuttaṭṭhāne vasissāmīti tattha vasanto iddhiṃ paṭippassambhesi, udakaṃ yathāgatikameva jātāṃ. Puna tāpaso tadeva byasanaṃ pāpuṇi. So puna gantvā bodhisattaṃ pucchi “bho caṇḍāla tvaṃ idaṃ Gaṅgāya udakaṃ kālena paṭisotagāmimā kālena anusotagāmimā karosī”ti. Āma ācariya. Caṇḍāla tvaṃ sukhavihārīnaṃ pabbajitānaṃ sukhena vasitum na desi, sattame te divase sattadhā muddhā phalatūti. Sādhu ācariya, ahaṃ pana sūriyassa uggantum na dassāmīti.

Atha mahāsatto cintesi “etassa abhisapo etasseva upari patissati, rakkhāmi naṃ”ti sattānuddayatāya punadivase iddhiyā sūriyassa uggantum na adāsi. Iddhimato iddhivisayo nāma acinteyyo, tato paṭṭhāya aruṇuggaṃ na paññāyati, rattindivaparicchedo natthi, kasivaṇṇijjādāni kammāni payojento nāma natthi.

Manussā “yakkhāvaṭṭo nu kho ayaṃ bhūtadevanāgasupaṇṇāvaṭṭo”ti upaddavappattā “kim nu kho kātabban”ti cintetvā “rājakulaṃ nāma mahāpaññaṃ, lokassa hitaṃ cintetum sakkoti, tattha gacchāmā”ti rājakulaṃ

gantvā tamattham ārocesum. Rājā sutvā bhītopi abhītākāram katvā “mā tātā bhāyatha, imaṃ kāraṇaṃ Gaṅgātīravāsī jātīmantatāpasō jānissati, taṃ pucchitvā nikkāṅkhā bhavissāmā”ti katipayehevā atthacarakhehi manussehi saddhim tāpasam upasaṅkamitvā katapaṭisanthāro tamattham pucchi. Tāpasō āha “āma mahārāja, eko caṇḍālo atthi, so imaṃ Gaṅgāya udakaṃ kālena anusotagāmiṃ kālena patisotagāmiṃ karoti, mayā tadattham kiñci kathitaṃ atthi, taṃ pucchatha, so jānissatī”ti.

Rājā Mātāṅga-isissa santikaṃ gantvā “tumhe bhante aruṇassa uggantum na dethā”ti pucchi. Āma mahārājāti. Kiṃ kāraṇā bhanteti.

Jātīmantatāpasakāraṇā mahārāja, jātīmantatāpasena āgantvā maṃ vanditvā khamāpitakāle dassāmi mahārājāti. Rājā gantvā “etha ācariya tāpasam khamāpethā”ti āha. Nāhaṃ mahārāja caṇḍālaṃ vandāmīti. Mā ācariya evaṃ karotha, janapadassa mukhaṃ passathāti. So puna paṭikkhipiyeva. Rājā bodhisattaṃ upasaṅkamitvā “ācariyo khamāpetum na icchatī”ti āha. Akhamāpite ahaṃ sūriyaṃ na muñcāmīti. Rājā “ayaṃ khamāpetum na icchatī, ayaṃ akhamāpite sūriyaṃ na muñcati, kiṃ amhākaṃ tena tāpasena, lokaṃ olokessāmā”ti “gacchatha bho tāpasasantikaṃ, taṃ hatthesu ca pādesu ca gahetvā Mātāṅga-isissa pādamūle nipajjāpetvā khamāpetha etassa janapadānuddayataṃ paṭicca”ti āha. Te rājapurisā gantvā taṃtathā katvā ānetvā Mātāṅga-isissa pādamūle nipajjāpetvā khamāpesum.

Ahaṃ nāma khamitabbaṃ khamāmi, apica kho pana etassa kathā etasseva upari patissati. Mayā sūriye vissajjite sūriyarasmi etassa matthake patissati, athassa sattadhā muddhā phalissati. Tañca kho panesa byasanaṃ mā pāpuṇātu, etha tumhe etaṃ galappamāṇe udake otāretvā mahantaṃ mattikāpiṇḍamassa sīse ṭhapetha. Athāhaṃ sūriyaṃ vissajjissāmi. Sūriyarasmi mattikāpiṇḍe patitvā taṃ sattadhā bhindissati. Athesa mattikā piṇḍaṃ chaḍḍetvā nimujjitvā aññena titthena uttaratu, iti naṃ vadatha, evamassa sotthi bhavissatīti. Te manussā “evaṃ karissāmā”ti tathā kāresum. Tassāpi tatheva sotthi jātā. So tato paṭṭhāya

“jāti nāma akāraṇaṃ, pabbajitānaṃ abbhantare guṇova kāraṇaṃ”ti jātigottamānaṃ pahāya nimmado ahosi.

Iti jātimantatāpase damite mahājano bodhisattassa thāmaṃ aññāsi, mahākolāhalaṃ jātaṃ. Rājā attano nagaraṃ gamanattāya bodhisattaṃ yāci. Mahāsatto paṭiññaṃ datvā tāni ca asītibrahmaṇasahassāni damessāmi, paṭiññaṃca mocessāmīti Majjharājassa nagaraṃ agamāsi. Brāhmaṇā bodhisattaṃ disvāva “ayaṃ so bho mahācoro āgato, idāneva sabbe ete mayhaṃ ucchiṭṭhakaṃ khāditvā abrahmaṇā jātāti amhe pākaṭe karissati, evaṃ no idhāpi āvāso na bhavissati, paṭikacceva māressamā”ti rājānaṃ puna upasaṅkamitvā āhaṃsu—“tumhe mahārāja etaṃ caṇḍālapabbajitaṃ mā sādhurūpoti maññittha, esa garukamantaṃ jānāti, pathaviṃ gahetvā ākāsaṃ karoti, ākāsaṃ pathaviṃ, dūraṃ gahetvā santikaṃ karoti, santikaṃ dūraṃ, Gaṅgaṃ nivattetvā uddhamgāminiṃ karoti, icchanto pathaviṃ ukkhipitvā pātetuṃ maññe sakkoti. Parassa vā cittaṃ nāma sabbakālaṃ na sattā gahetuṃ, ayaṃ idha patiṭṭhaṃ labhanto tumhākaṃ rajjampi nāseyya, jīvitantarāyampi vaṃsupacchedampi kareyya, amhākaṃ vacanaṃ karotha mahārāja, ajjeva imaṃ māretuṃ vaṭṭati”ti.

Rājāno nāma parapattiyā honti, iti so bahūnaṃ kathāvasena niṭṭhaṃ gato. Bodhisatto pana nagare piṇḍāya caritvā udakaphāsukaṭṭhāne missakodanaṃ bhuñjitvā rājuyyānaṃ gantvā nirāparādhatāya nirāsaṅko maṅgalasilāpaṭṭe nisīdi. Atīte cattālīsa, anāgate cattālīsāti asītikappe anussarituṃ samatthañāṇassa anāvajjanatāya muhuttamattake kāle sati nappahoti, rājā aññaṃ ajānāpetvā¹ sayameva gantvā nirāvajjanatāya pamādena nisinnaṃ mahāpurisaṃ asinā paharitvā dve bhāge akāsi. Imassa rañño vijite aṭṭhamaṃ lohakūṭavassaṃ,² navamaṃ kalalavassaṃ vassi. Iti imassāpi raṭṭhe nava vuṭṭhiyo patitā. So ca rājā sapaṇiso mahāniraye nibbatto. Tenāha Saṃkiccapaṇḍito—

1. Anānāpetvā (Sī)

2. Lohākiṇṇavassaṃ (Sī)

Upahacca manam majjho, Mātaṅgasmim yasassine.
Sapārisajjo ucchinno, Majjhāraṇṇam tadā ahūti¹.

Evam Majjhāraṇṇassa araṇṇabhūtabhāvo veditabbo. Mātaṅgassa pana isino vasena tadeva **Mātaṅgāraṇṇanti** vuttam.

66. **Pañhapaṭibhānānī**ti pañhabyākaraṇāni. **Paccanīkam kattabbanti**² paccanīkam kātabbam. **Amaññissanti** vilomabhāgam³ gaṇhanto viya ahosinti attho.

67. **Anuviccekāraṇti** anuvicāretvā cintetvā tulayitvā kātabbam karohīti vuttam hoti. **Sādhu hotīti** sundaro hoti. Tumhādisasmiñhi mam disvā mam saraṇam gacchante Nigaṇṭham disvā Nigaṇṭham saraṇam gacchante “kim ayaṁ Upāli diṭṭhadiṭṭhameva saraṇam gacchatī”ti garahā uppajjissati, tasmā anuviccekāro tumhādisānam sādhuṭi dasseti. **Paṭākam parihareyyunti** te kira evarūpaṁ sāvakaṁ labhitvā “asuko nāma rājā vā rājamahāmatto vā seṭṭhi vā amhākaṁ saraṇam gato sāvako jāto”ti paṭākaṁ ukkhipitvā nagare ghosentā āhiṇḍanti. Kasmā? Evam no mahantabhāvo āvi bhavissatīti ca, sace tassa “kimaham etesaṁ saraṇam gato”ti vipaṭisāro uppajjeyya, tampi so “etesaṁ⁴ me saraṇagatabhāvaṁ bahū jānanti, dukkham idāni paṭinivattitun”ti vinodetvā na paṭikkamissatīti ca. Tenāha “paṭākaṁ parihareyyun”ti.

68. **Opānabhūtaṇti** paṭiyatta-udapāno viya ṭhitam. **Kulaṇti** tava nivesanam. **Dātabbam maññeyyāsīti** pubbe dasapi vīsati paṭṭhipi jane āgate disvā natthīti avatvā deti. Idāni mam saraṇam gatakāraṇamatteneva mā imesaṁ deyyadhammam upacchindittha, sampattānam hi dātabbamevāti ovadati. **Sutametaṁ bhanteti** kuto sutam? Nigaṇṭhānam santikā, te kira kulagharesu evam pakāsenti “mayam ‘yassa kassaci sampattassa dātabban’ti vadāma, samaṇo pana Gotamo ‘mayameva dānam dātabbam -pa- na aññesaṁ sāvakānam dinnam mahapphalan’ti vadatī”ti. Tam sandhāya ayaṁ gahapati “sutametan”ti āha.

1. Khu 6. 61 piṭṭhe.

3. Vilomagāham (Syā), lāmakaggāham (Ka)

2. Paccanīkātabbanti (Sī, Syā)

4. Ete sabbe (Syā, Ka)

69. **Anupubbim kathanti** dānānantaram sīlam, sīlānantaram saggaṃ, saggānantaram magganti evaṃ anupaṭipāṭikatham. Tattha **dānakathanti** idaṃ dānaṃ nāma sukhānaṃ nidānaṃ, sampattīnaṃ mulaṃ, bhogaṇaṃ patiṭṭhā, visamagatassa tāṇaṃ leṇaṃ gati parāyaṇaṃ, idhalokaparalokesu dānasadiso avassayo patiṭṭhā ārammaṇaṃ tāṇaṃ leṇaṃ gati parāyaṇaṃ natthi. Idañhi avassayaṭṭhena ratanamayasīhāsanasadisaṃ, patiṭṭhānaṭṭhena mahāpathavisadisāṃ, ālambanaṭṭhena ālambanarajjusadisāṃ. Idañhi dukkhanittharaṇaṭṭhena nāvā, samassāsanaṭṭhena saṅgāmasūro, bhayaparittāṇaṭṭhena susaṅkhatanagaraṃ, maccheramalādīhi anupalittaṭṭhena padumaṃ, tesāṃ niddahanatṭhena¹ aggi, durāsadaṭṭhena āsiviso. Asantāsanaṭṭhena sīho, balavantaṭṭhena hatthī, abhimaṅgalasammataṭṭhena setavasabho, khemantabhūmisampāpanaṭṭhena valāhako assarājā. Dānaṃ nāmetaṃ mayhaṃ² gatamaggo, mayheveso vaṃso, mayā dasa pāramiyo purentena Velāmamahāyaṇṇo, Mahāgovindamahāyaṇṇo Mahāsudassanamahāyaṇṇo, Vessantaramahāyaṇṇoti anekamahāyaṇṇā pavattitā, sasabhūtena jalite aggikkhandhe attānaṃ niyyādentena sampattayācakānaṃ cittaṃ gahitaṃ. Dānaṃ hi loke sakkasampattiṃ deti, mārasampattiṃ deti, brahmasampattiṃ deti, cakkavattisampattiṃ deti, sāvakaṇāpāramīṇāṇaṃ, paccekabodhiṇāṇaṃ, abhisambodhiṇāṇaṃ detīti evamādiṃ dānaguṇapaṭisaṃyuttaṃ katham.

Yasmā pana dānaṃ dadanto sīlaṃ samādātuṃ sakkoti, tasmā tadanantaram sīlakatham kathesi. **Sīlakathanti** sīlaṃ nāmetaṃ avassayo patiṭṭhā ārammaṇaṃ tāṇaṃ leṇaṃ gati parāyaṇaṃ, sīlaṃ nāmetaṃ mama vaṃso, ahaṃ Saṅkhaṇāpālanāgarājakāle, Bhūridattanāgarājakāle, Campeyyanāgarājakāle, Sīlavanāgarājakāle, Mātuposakahatthirājakāle, Chaddantahatthirājakāleti anantesu attabhāvesu sīlaṃ paripūresim. Idhalokaparalokasampattīnaṃ hi sīlasadiso avassayo, sīlasadisā patiṭṭhā, ārammaṇaṃ tāṇaṃ leṇaṃ gati parāyaṇaṃ natthi, sīlālaṅkārasadiso alaṅkāro natthi, sīlapupphasadisāṃ pupphaṃ natthi, sīlagandhasadiso gandho natthi. Sīlālaṅkārena hi alaṅkataṃ sīlakuṣumapiḷandhanaṃ

1. Niddahanatthena (Sī, Syā, Ka)

2. Mayā (Sī, Syā)

sīlagandhānulittam̐ sadevakopi loko olovento tittim̐ na gacchatīti evamādim̐ sīlaguṇapaṭisaṃyuttam̐ katham̐.

Idam̐ pana sīlam̐ nissāya ayam̐ saggo labbhatīti dassetum̐ sīlānantaram̐ saggakatham̐ kathesi. **Saggakathanti** ayam̐ saggo nāma ittho kanto manāpo, niccamettha kīḷā, niccam̐ sampattiyo labbhanti, Cātumahārājikā devā navutivassasatasahassāni dibbasukham̐ dibbasampattim̐ anubhavanti, Tāvatisā tisso ca vassakoṭṭiyo saṭṭhi ca vassasatasahassānīti evamādim̐ saggaguṇapaṭisaṃyuttam̐ katham̐. Saggasampattim̐ kathayantānam̐ hi Buddhānam̐ mukham̐ nappahoti. Vuttampi cetam̐ “anekapariyāyena kho aham̐ bhikkhave saggakatham̐ katheyyan”ti-ādī¹.

Evam̐ saggakathāya palobhetvā puna hatthim̐ alaṅkaritvā tassa soṇḍam̐ chindanto viya “ayampi saggo anicco addhuvo, na ettha chandarāgo kātabbo”ti dassanattham̐ “appassādā kāmā vuttā mayā bahudukkhā bahupāyāsā, ādīnavo ettha bhiyyo”ti² ādīnā nayena kāmānam̐ ādīnavam̐ okāram̐ saṃkilesam̐ kathesi. Tattha ādīnavoti doso. **Okāro**ti avakāro lāmakabhāvo. **Saṃkilesoti** tehi sattānam̐ saṃsāre saṃkilissanam̐. Yathāha “kilissanti vata bho sattā”ti³.

Evam̐ kāmādinavena tajjitvā nekkhamme ānisaṃsam̐ pakāsesi. **Kallacittanti** arogacittam̐. **Sāmuḁkkaṃsika**ti sāmam̐ ukkaṃsika attanāyeva gahetvā uddharitvā gahitā, sayambhūṇāṇena diṭṭhā, asādhāraṇā aññhesanti attho. Kā panesāti, ariyasaccadesanā. Tenevāha “dukkham̐ samudayam̐ nirodham̐ maggan”ti.

Virajam̐ vītamalanti rāgarajādīnam̐ abhāvā virajam̐, rāgamalādīnam̐ vigatattā vītamalam̐. **Dhammacakkhanti** upari Brahmāyusutte tiṇṇam̐ maggānam̐, Cūḷarāhulovāde āsavakkhayassetam̐ nāmam̐. Idha pana sotāpattimaggo adhippeto. Tassa uppatti-ākāradassanattham̐ “yam̐kiñci samudayadhammam̐, sabbam̐ tam̐ nirodhadhamman”ti āha. Tañhi nirodham̐ ārammaṇam̐ katvā kiccavasena evam̐ sabbasaṅkhataṃ paṭivijjhantam̐ uppajjati.

1. Ma 3. 210 piṭṭhe, atthato samānam̐.

2. Vi 2. 176; Ma 1. 184 piṭṭhesu.

3. Ma 2. 305 piṭṭhe.

Diṭṭho ariyasaccadhammo etenāti **diṭṭhadhammo**. Esa nayo sesapadesupi. Tiṇṇā vicikicchā anenāti **tiṇṇavicikicchho**. Vigatā kathamkathā assāti **vigatakathamkatho**. **Vesārajappattoti** vesārajjaṃ patto, kattha? Satthusāsane. Nāssa paro paccayo, na parassa saddhāya ettha vattatīti **aparappaccayo**.

70. Cittena sampaṭicchamāno **abhinanditvā**, vācāya pasaṃsamāno **anumoditvā**. **Āvarāmīti** thakemi pidahāmi. **Anāvaṇanti** na āvaritaṃ vivaṇaṃ ugghāṭitaṃ.

71. **Assosi kho Dīghatapassīti** so kira tassa gatakālato paṭṭhāya “paṇḍito gahapati, samaṇo ca Gotamo dassanasampanno niyyānikakatho, dassanepi tassa pasīdissati, dhammakathāyapi pasīdissati, pasīditvā saraṇaṃ gamissati, gato nu kho saraṇaṃ gahapati¹ na tāva gato”ti ohitasotova hutvā vicarati. Tasmā paṭhamānyeva assosi.

72. **Tena hi sammāti** balavasokena abhibhūto “ettheva tiṭṭhā”ti vacanaṃ sutvāpi atthaṃ asallakkhento dovārikena saddhiṃ sallapatiyeva.

Majjhimāya dvārasālāyāti yassa gharassa satta dvārakoṭṭhakā, tassa sabba-abbhantarato vā² sabbabāhirato vā paṭṭhāya catutthadvārakoṭṭhako, yassa pañca, tassa tatiyo, yassa tayo, tassa dutiyo dvārakoṭṭhako **majjhimadvārasālā** nāma. Ekadvārakoṭṭhakassa pana gharassa majjhaṭṭhāne maṅgalatthambhaṃ nissāya majjhimadvārasālā. Tassa pana gehassa satta dvārakoṭṭhakā, pañcātipi vuttaṃ.

73. **Agganti-ādīni** sabbāni aññamaññavevacanāni. **Yaṃ sudanti** ettha yanti yaṃ Nāṭaputtaṃ. **Sudanti** nipātamattaṃ. **Pariggahetvāti** teneva uttarāsaṅgena udare parikkhipanto gahetvā. **Nisīdāpetīti** saṇikaṃ ācariya saṇikaṃ ācariyāti mahantaṃ telaghaṭaṃ ṭhapento viya nisīdāpeti. **Dattosīti** kiṃ jaḷosi jātoti attho. **Paṭimukkoti** sīse

1. Gamissati (Sī, Syā)

2. Sabba-abbhantarimato vā (Sī, Syā)

parikkhipitvā gahito. **Aṇḍahārakoti**-ādiṃ duṭṭhullavacanampi samānaṃ upaṭṭhākassa aññathābhāvena uppannabalavasokatāya idaṃ nāma bhaṇāmīti asallakkhetvāva bhaṇāti.

74. **Bhaddikā bhante āvaṭṭanīti** Nigaṇṭho māyameva sandhāya vadati, upāsako attanā paṭividdhaṃ sotāpattimaggaṃ. **Tena hīti** nipātamattametaṃ, bhante upamaṃ te karissāmicceva attho. Kāraṇavacanāṃ vā, yena kāraṇena tumhākaṃ sāsanaṃ aniyyānikaṃ, mama satthu niyyānikaṃ, tena kāraṇena upamaṃ te karissāmīti vuttaṃ hoti.

75. **Upavijaññāti** vijāyanakālaṃ upagatā. **Makkaṭacchāpakanti** makkaṭapotaṃ. **Kiṇitvā ānehīti** mūlaṃ datvāva āhara. Āpaṇesu hi saviññāṇakampi aviññāṇakampi makkaṭādikīlanabhaṇḍakaṃ vikkiṇanti. Taṃ sandhāyetaṃ āha. **Rajitanti** bahalabahalaṃ pītāvalepanaraṅgajātaṃ gahetvā rajitvā dinnam imaṃ icchāmīti attho. **Ākoṭitapaccākoṭitanti** ākoṭitañceva parivattetvā punappunaṃ ākoṭitañca. **Ubhatobhāgavimaṭṭhanti** maṇipāsāṇena¹ ubhosu passesu suṭṭhu vimaṭṭhaṃ ghaṭṭetvā kuppādita cchaviṃ.

Raṅgakkhamo hi khoti saviññāṇakampi aviññāṇakampi raṅgaṃ pivati. Tasmā evamāha. **No ākoṭṭanakkhamoti** saviññāṇakassa tāva ākoṭṭanaphalake ṭhapetvā kucchiyaṃ ākoṭitassa kucchi bhijjati, karīsaṃ nikkhamati. Sīse ākoṭitassa sīsaṃ bhijjati, matthaluṅgaṃ nikkhamati. Aviññāṇako khaṇḍakhaṇḍitaṃ gacchati. Tasmā evamāha. **No vimajjanakkhamoti** saviññāṇako maṇipāsāṇena vimaddiyamāno nillomataṃ nicchavitañca āpajjati, aviññāṇakopi cuṇṇakabhāvaṃ āpajjati. Tasmā evamāha. **Raṅgakkhamo hi kho bālānanti** bālānaṃ mandabuddhīnaṃ² raṅgakkhamo, rāgamattaṃ janeti, piyo hoti. Paṇḍitānaṃ pana Nigaṇṭhavādo vā añño vā bhāratarāmasītāharaṇa³ niratthakakathāmaggo appiyova hoti. **No anuyogakkhamo, no vimajjanakkhamoti** anuyogaṃ vā vīmaṃsaṃ vā na khamati, thuse koṭṭetvā taṇḍulapariyesanaṃ viya kadaliyaṃ sārāgavesanaṃ viya ca rittako tucchakova hoti. **Raṅgakkhamo ceva**

1. Veṇumaṇipāsāṇena (Ka)

2. Dubbuddhīnaṃ (Sī, Syā)

3. Bhāratarāmāyanādi (Sī, Syā)

paṇḍitānanti catusaccakathā hi paṇḍitānaṃ piyā hoti, vassasatampi suṇanto tittim na gacchati. Tasmā evamāha. Buddhavacanaṃ pana yathā yathāpi ogāhissati¹ mahāsamuddo viya gambhīrameva hotīti “anuyogakkhamo ca vimajjanakkhamo cā”ti āha. **Suṇohi yassāhaṃ sāvako**ti tassa guṇe suṇāhīti Bhagavato vaṇṇe vattuṃ āraddho.

76. **Dhīrassāti** dhīraṃ² vuccati paṇḍiccaṃ, yā paññā pajānanā -pa-sammādiṭṭhi, tena samannāgatassa dhātu-āyatanapaṭiccasamuppādaṭṭhānāṭṭhānakusalassa paṇḍitassāhaṃ sāvako, so mayhaṃ satthāti evaṃ sabbapadesu sambandho veditabbo.

Pabhinnakhīlassāti bhinnapañcacetokhilassa. Sabbaputhujjane vijiniṃsu vijinanti vijinissanti vāti vijayā. Ke te, maccumārakilesamāradevaputtamārāti. Te vijitā vijayā etenāti vijitavijayo. Bhagavā, tassa **vijitavijayassa**. **Anīghassāti** kilesadukkhenapi vipākadukkhenapi niddukkhaṃ. **Susamacittassāti** Devadattadhanapālaka-aṅgulimālarāhulaththerādīsipi devamanussesu suṭṭhu samacittassa. **Vuddhasīlassāti** vaḍḍhitācārassa. **Sādhupaññassāti** sundarapaññassa. **Vesamantarassāti** rāgādivisaṃ³ taritvā vitaritvā ṭhitassa. **Vimalassāti** vigatarāgādimalassa.

Tusitassāti tuṭṭhacittassa. **Vantalokāmisassāti** vantakāmaguṇassa. **Muditassāti** muditāvihāravasena muditassa, punaruttameva vā etaṃ. Pasādasasena hi ekampi guṇaṃ punappunaṃ vadatiyeva. **Katasamañassāti** katasāmaññassa, samaṇadhammassa matthakaṃ pattassāti attho. **Manujassāti** lokavohāravasena ekassa sattassa. **Narassāti** punaruttaṃ. Aññathā vuccamāne ekekagāthāya dasa guṇā nappahonti.

Venayikassāti sattānaṃ vināyakassa. **Ruciradhammassāti** sucidhammassa. **Pabhāsakassāti** obhāsakassa. **Vīrassāti** vīriyasampannassa. **Nisabhassāti** usabhavasabhanisabhesu sabbattha appaṭisamaṭṭhena nisabhassa. **Gambhīrassāti** gambhīraguṇassa, guṇehi vā gambhīrassa. **Monapattassāti** ñānapattassa. **Vedassāti** vedo vuccati ñānaṃ, tena samannāgatassa. **Dhammaṭṭhassāti** dhamme ṭhitassa. **Saṃvutattassāti** pihitattassa.

1. Ogāhīyati (Sī, Syā)

2. Dhī (Ka)

3. Vesantarassāti rāgādivisaṃ (Ṭikāyaṃ)

Nāgassāti catūhi kāraṇehi nāgassa. **Pantassenassāti** pantasenāsanassa. **Paṭimantakassāti**¹ paṭimantanapaññāya samannāgatassa. **Monassāti** monaṃ vuccati ñāṇaṃ, tena samannāgatassa, dhutakilesassa vā. **Dantassāti** nibbisevanassa.

Isisattamassāti Vipassi-ādayo cha isayo upādāya sattamassa. **Brahmapattassāti** seṭṭhapattassa. **Nhātakassāti** nhātakilesassa. **Padakassāti** akkharādīni samodhānetvā gāthāpadakaraṇakusalassa. **Viditavedassāti** viditāñāṇassa. **Purindadassāti** sabbapaṭhamam dhammadānadāyakassa. **Sakkassāti** samatthassa. **Pattipattassāti** ye pattabbā guṇā, te pattassa. **Veyyākaraṇassāti** vitthāretvā atthadīpakassa. Bhagavatā hi abyākataṃ nāma tantipadaṃ natthi, sabbesaṃyeva attho kathito.

Vipassissāti vipassanakassa. **Anabhinatassāti** anatassa. **No apanatassāti** aduṭṭhassa².

Ananugatantarassāti kilese ananugatacittassa. **Asitassāti** abaddhassa.

Bhūripaññassāti bhūri vuccati pathavī, tāya pathavīsamāya paññāya vipulāya mahantāya vitthātāya samannāgatassāti attho. **Mahāpaññassāti** mahāpaññāya samannāgatassa.

Anupalittassāti taṇhādīṭṭhikileseschi alittassa. **Āhuneyyassāti** āhutiṃ paṭiggahetuṃ yuttassa. **Yakkhassāti** ānubhāvadassanaṭṭhena ādissamānakaṭṭhena vā Bhagavā yakkho nāma. Tenāha “yakkhassā”ti. **Mahatoti** mahantassa. **Tassa sāvako hamasmīti** tassa evaṃvividhaguṇassa Satthussa ahaṃ sāvakoti. Upāsakassa sotāpattimaggeneva paṭisambhidā āgatā. Iti paṭisambhidāvisaye ṭhatvā padasatena Dasabalassa kilesappahānavaṇṇaṃ kathento “kassa taṃ gahapati sāvakaṃ dhāremā”ti pañhassa atthaṃ vissajjesi.

1. Paṭimantassāti (Ka)

2. Anuṭṭhassa (Ka)

77. **Kadā saññūḥā**ti kadā sampiṇḍitā. Evaṃ kirassa ahosi “ayaṃ idāneva samaṇassa Gotamassa santikaṃ gantvā āgato, kadānena ete vaṇṇā sampiṇḍitā”ti. Tasmā evamāha. **Vicittam mālaṃ gantheyyā**ti sayampi dakkhatāya pupphānampi nānāvaṇṇatāya ekatovaṇṇikādibhedam vicitramālaṃ gantheyya. **Evameva kho bhanteti** ettha nānāpupphānaṃ mahāpuppharāsi viya nānāvidhānaṃ vaṇṇānaṃ Bhagavato Sinerumatto vaṇṇarāsi daṭṭhabbo. Chekamālākāro viya Upāli gahapati. Mālākārassa vicitramālāganthanam viya gahapatino Tathāgatassa vicitravaṇṇaganthanam.

Uḥam lohitaṃ mukhato uggacchīti tassa hi Bhagavato sakkāraṃ asahamānassa etadahosi “anattiko dāni ayaṃ gahapati amhehi, sve paṭṭhāya paṇṇāsa saṭṭhi jane gahetvā etassa gharaṃ pavisitvā bhuñjitum na labhissāmi, bhinnā me bhattakumbhī”ti. Athassa upaṭṭhākavipariṇāmena balavasoko uppajji. Ime hi sattā attano attanova cintayanti. Tassa tasmim soke uppanne abbhantaraṃ uḥam ahosi, lohitaṃ vilīyittha, taṃ mahāvātena samuddharitaṃ kuṭe pakkhittarajanaṃ viya pattamattaṃ mukhato uggacchi. Nidhānagatalohitaṃ vamtivā pana appakā sattā jīvitum sakkonti. Nigaṇṭho tattheva jāṇunā patito, atha naṃ pāṭaṅkiyā bahinagaraṃ nīharitvā mañcakasivikāya gahetvā pāpaṃ agamaṃsu, so na cirasseva Pāvāyaṃ kālamakāsi. Imasmim pana sutte ugghāṭitaññūpuggalassa vasena dhammadesanā pariniṭṭhitāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Upālisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Kukkuravatikasuttavaṇṇanā

78. **Evaṃ me sutanti** Kukkuravatikasuttaṃ. Tattha **Kolīyesūti** evaṃnāmake janapade. So hi ekopi Kolanagare patiṭṭhitānaṃ Kolīyānaṃ rājakumārānaṃ nivāsaṭṭhānattā evaṃ vuccati. Tasmim Kolīyesu janapade. **Haliddavasanti** tassa kira nigamassa māpitakāle

pītakavatthanivatthā manussā nakkhattaṃ kīlīmsu. Te nakkhattakīlāvasāne nigamassa nāmaṃ āropentā Haliddavasānanti nāmaṃ akaṃsu. Taṃ gocaragāmaṃ katvā viharatīti attho. Vihāro panettha kiñcāpi na niyāmito, tathāpi Buddhānaṃ anucchavike senāsaneyeva vihāsīti veditabbo.

Govatikoti samādinnaḡovato, sīse siṅgāni ṭhapetvā naṅguṭṭhaṃ bandhitvā gāvīhi saddhiṃ tiṇāni khādanto viya carati. **Aceloti** naggo niccelo¹. **Seniyoti** tassa nāmaṃ.

Kukkuravatikoti samādinnaḡukkuravato, sabbaṃ sunakhakiriyaṃ karoti. Ubhopena sahaṃsukīlīkā sahāyakā. **Kukkurova palikuḡjitvāti**² sunakho nāma sāmikassa santike nisīdanto dvīhi pādehi bhūmiyaṃ vilekhitvā kukkurakūjitaṃ kūjanto nisīdati, ayampi “kukkurakiriyaṃ karissāmī”ti Bhagavatā saddhiṃ sammoditvā dvīhi hatthehi bhūmiyaṃ vilekhitvā sīsaṃ vidhunanto bhū bhūti katvā hatthapāde samīṇjitvā sunakho viya nisīdi. **Chamānikkhittanti** bhūmiyaṃ ṭhapitaṃ. **Samattaṃ samādinnaṃ** paripuṇṇaṃ katvā gahitaṃ. **Kā gatīti** kā nipphatti. **Ko abhisamparāyoti** abhisamparāyaṃhi kattha nibbatti. **Alanti** tassa appiyaṃ³ bhavissatīti yāvatiyaṃ paṭibāhati. **Kukkuravatanti** kukkuravatasamādanāṃ.

79. **Bhāvetīti** vadḡdheti. **Paripuṇṇanti** anūnaṃ. **Abbokiṇṇanti** nirantaraṃ. **Kukkurasīlanti** kukkurācāraṃ. **Kukkuracittanti** “ajja paṭṭhāya kukkurehi kātabbaṃ karissāmī”ti evaṃ uppannacittaṃ. **Kukkurākappanti** kukkurānaṃ gamanākāro atthi, tiṭṭhanākāro atthi, nisīdanākāro atthi, sayanākāro atthi, uccārapassāvakaṇākāro atthi, añṇe kukkure disvā dante vivaritvā gamanākāro atthi, ayaṃ kukkurākappo nāma, taṃ bhāvetīti attho. **Imināhaṃ sīlenāti**–ādīsu ahaṃ iminā ācārena vā vatasamādanena vā dukkaratapacaraṇena vā methunaviratibrahmacariyena vāti attho. **Devoti** Sakkasuyāmādīsu⁴ añṇataro. **Devañṇataroti** tesāṃ dutiyatatiyaṭṭhānādīsu añṇataradevo. **Micchādīṭṭhīti** adevalokagāmimaggameva devalokagāmimaggoti gahetvā uppannatāya sā

1. Nicoḡo (Ka)

3. Asaddhiyaṃ (Ka)

2. Palikuḡḡitvāti (Syā), palikuṇṭhitvāti (Ṭikā)

4. Sakkasuyāmādīnaṃ (Sī, Syā)

assa micchādiṭṭhi nāma hoti. **Aññatarāṃ gatim vadāmī**ti tassa hi nirayato vā tiracchānayonito vā aññā gati natthi, tasmā evamāha. **Sampajjamānanti** diṭṭhiyā asammissaṃ hutvā nipajjamānaṃ.

Nāhaṃ bhante etaṃ rodāmi, yaṃ maṃ Bhagavā evamāhāti yaṃ maṃ bhante Bhagavā evamāha, ahaṃ etaṃ Bhagavato byākaraṇaṃ na rodāmi na paridevāmi, na anutthunāmīti attho. Evaṃ sakammakavasenettha attho veditabbo, na assumuñcanamattena.

“Mataṃ vā amma rodanti, yo vā jīvaṃ na dissati.

Jīvaṃ amma passanti, kasmā maṃ amma rodasi”¹—

Ayañcetha payogo. **Apica me idaṃ bhanteti** apica kho me idaṃ bhante kukkuravataṃ dīgharattaṃ samādinnaṃ, tasmim sampajjantepi vuddhi natthi, vipajjantepi. Iti “ettakaṃ kālāṃ mayā katakammaṃ moghaṃ jātaṃ”²ti attano vipattiṃ paccavekkhamāno rodāmi bhanteti.

80. **Govatanti**-ādīni kukkuravatādīsu vuttanayeneva veditabbāni.

Gavākappanti² go-ākappaṃ. Sesāṃ kukkurākappe vuttasadisameva. Yathā pana tattha aññe kukkure disvā dante vivaritvā gamanākāro, evamidha aññe gāvo disvā kaṇṇe ukkhipitvā gamanākāro veditabbo. Sesāṃ tādīsimeva.

81. **Cattārimāni Puṇṇa kammānī**ti kasmā imaṃ desanaṃ ārabhi? Ayaṃ hi desanā ekaccakammakiriyavasena āgatā, imasmim ca kammacatukke kathite imesaṃ kiriyā pākaṭā bhavissatīti imaṃ desanaṃ ārabhi. Apica imaṃ kammacatukkameva desiyamānaṃ ime sañjānissanti, tato eko saraṇaṃ gamissati, eko pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇissatīti ayameva etesaṃ sappāyāti ñatvāpi imaṃ desanaṃ ārabhi.

Tattha **kaṇhanti** kāḷakaṃ dasa-akusalakammapathakammaṃ.

Kaṇhavipākanti apāye nibbattanato kāḷakavipākaṃ. **Sukkanti** paṇḍaraṃ dasakusalakammapathakammaṃ. **Sukkavipākanti** sagge nibbattanato paṇḍaravipākaṃ. **Kaṇhasukkanti** vomissakakammaṃ. **Kaṇhasukkavipākanti** sukhadukkhavipākaṃ. Missakakammaṃ hi

1. Saṃ 1. 221 piṭṭhe.

2. Gvākappanti (Ka)

katvā akusalena tiracchānayaniyaṃ maṅgalaḥṭṭhiṭṭhānādīsu upaṇṇo kusalena pavatte sukhāṃ vediyati. Kusaleṇa rājakulepi nibbatto akusalena pavatte dukkhāṃ vediyati. **Akaṇhaṃ asukkanti** kammakkhayakaraṃ catumaggacetaṇākammaṃ adhippetāṃ. Tañhi yadi kaṇhaṃ bhaveyya, kaṇhavipākāṃ dadeyya. Yadi sukkaṃ bhaveyya, sukkavipākāṃ dadeyya. Ubhayavipākassa paṇa adānato akaṇhāsukkaṇṇavipākattā “akaṇhaṃ asukkan”ti vuttaṃ. Ayaṃ tāva uddese attho.

Niddese paṇa **sabyābajjhanti** sadukkhāṃ. Kāyaśaṅkhārādīsu kāyadvāre gahaṇādivasena copanappattā dvādasa akusalacetaṇā **sabyābajjhakāyaśaṅkhāro** nāma. Vacīdvāre hanusaṅcopanavasena vacībhedaṇṇavattikā tāyeva dvādasa **vacīśaṅkhāro** nāma. Ubhayacopaṇaṃ appattā raho cintayantassa maṇodvāre pavattā **maṇosaṅkhāro** nāma. Iti tīsupi dvāresu kāyaduṇṇarītādibhedā akusalacetaṇāva śaṅkhārāti veditaḥṭṭā. Imasmiṃ hi sutte cetaṇā dhuraṃ, Upālisutte kammaṃ. **Abhiśaṅkharitvāti** śaṅkaḍḍhitvā, piṇḍaṃ katvāti attho. **Sabyābajjhaṃ lokanti** sadukkhāṃ lokaṃ upapajjati. **Sabyābajjhā phassā phusaṇṇtīti** sadukkhā vipākaphassā phusaṇṇti. **Ekantaḍḍukkhaṇṇti** niraṇṇaraḍḍukkhaṃ. **Bhūtāti** hetvatthe nissakkaṇṇaṇaṃ, bhūtaḥṭṭakammaṇṇo bhūtaṇṇa śattaṇṇa uppaṇṇti hoti. Iḍaṃ vuttaṃ hoti—
yathābhūtaṃ kammaṃ śattā karaṇṇti, tathābhūteṇa kammaṇa kammaśaḥṭṭagavaśeṇa teśaṃ upapaṇṇti hoti. Tenevāha “yaṃ karaṇṇti teṇa upapaṇṇati”ti. Ettha ca **tenāti** kammaṇa viya vuttā, upapaṇṇti ca nāma vipākeṇa hoti. Yaśmā paṇa vipākassa kammaṃ hetu, taśmā teṇa mūlaḥṭṭetubhūteṇa kammaṇa nibbattaṇṇtīti ayaṇṇettha attho. **Phassā phusaṇṇtīti** yeṇa kammaṇṇavipākeṇa nibbatto, taṃkammaṇṇavipākaphassā phusaṇṇti. **Kammaḍāyādāti** kammaḍāyajjā¹ kammameva neśaṃ ḍāyajjaṃ śaṇṇtakanti² vaḍāmi.

Abyābajjhanti niddukkhāṃ. Imasmiṃ vāre kāyadvāre pavattā aṭṭha kāmāvaṇṇarakusalacetaṇā **kāyaśaṅkhāro** nāma. Tāyeva vacīdvāre pavattā **vacīśaṅkhāro** nāma. Maṇodvāre pavattā tāyeva aṭṭha, tiśso ca ḥeṭṭhiṇaṇṇaṇṇacetaṇā **abyābajjhaṇṇaṇṇosaṅkhāro** nāma. Jhāṇacetaṇā tāva hotu, kāmāvaṇṇaraṇṇaṇṇi abyābajjhaṇṇaṇṇosaṅkhāro nāma jātāti.

1. Kammaḍāyajjaṃ (Ka)

2. Ḍāyajjaḥṭṭaḥṭṭakanti (Sī)

Kasiṇasajjanakāle ca kasiṇāsevanakāle ca labbhanti. Kāmāvacaracetanā paṭhamajjhānacetanāya ghaṭitā, catutthajjhānacetanā tatiyajjhānacetanāya ghaṭitā. Iti tīsupi dvāresu kāyasucaritādibhedā kusalacetanāva saṅkhārāti veditabbā. Tatiyavāro ubhayamissakavasena veditabbo.

Seyyathāpi manussāti-ādīsu manussānaṃ tāva kālena sukhaṃ kālena dukkhaṃ pākaṭameva, devesu pana bhummadevatānaṃ, vinipātikesu vemānikapetanāṃ kālena sukhaṃ kālena dukkhaṃ hotīti veditabbaṃ. Hatthi-ādīsu tiracchānesupi labbhatiyeva.

Tatrāti tesu tīsu kammesu. Tassa pahānāya yā cetanāti tassa pahānatthāya maggacetanā. Kammaṃ patvāva maggacetanāya añño paṇḍarataro dhammo nāma natthi. Idaṃ pana kammacatukkaṃ patvā dvādasa akusalacetanā kaṇhā nāma, tebhūmakakusalacetanā sukkā nāma, maggacetanā akaṇhā asukkāti āgatā.

82. **Labheyeyāhaṃ bhanteti** idaṃ so “ciraṃ vata me aniyyānikapakkhe yojetvā attā kilamito¹, ‘sukkhanaḍḍitīre nhāyissāmī’²ti samparivattentena viya thuse koṭṭentena viya ca na koci attho nipphādito, handāhaṃ attānaṃ yoge yojemī”³ti cintetvā āha. Atha Bhagavā yonena² Khandhake titthiyaparivāso paññatto, yaṃ aññatitthiyapubbo sāmaṇerabhūmiyaṃ ṭhito “ahaṃ bhante itthannāmo aññatitthiyapubbo imasmim dhammavinaye ākaṅkhāmi upasampadaṃ, svāhaṃ bhante saṃghaṃ cattāro māse parivāsaṃ yācāmī”³ti-ādinā³ nayena samādiyitvā parivasati, taṃ sandhāya “yo kho seniya aññatitthiyapubbo”³ti-ādimāha.

Tattha **pabbajjanti** vacanasiliṭṭhatāvaseneva vuttaṃ. Aparivasitvāyeva hi pabbajjaṃ labhati. Upasampadatthikena pana nātikālena gāmappavesanādīni aṭṭha vattāni pūrentena parivasitabbaṃ. **Āraddhacittāti** aṭṭhavattapūraṇena tuṭṭhacittā. Ayamettha saṅkhepo. Vitthāro panesa titthiyaparivāso Samantapāsādikāya Vinayaṭṭhakathāya Pabbajjakhandhakavaṇṇanāyaṃ⁴ vuttanayeneva

1. Attakilamatho (Syā, Ka)

3. Vi 3. 98 piṭṭhe.

2. Yo so (Sī, Syā)

4. Vi-Ṭṭha 3. 272 piṭṭhe.

veditabbo. **Apica metthāti** apica me ettha. **Puggalavemattatā viditāti** puggalanānattaṃ viditaṃ. Ayaṃ puggalo parivāsāraho, ayaṃ na parivāsārahoti idaṃ mayhaṃ pākaṭanti dasseti.

Tato Seniyo cintesi “aho acchariyaṃ Buddhasāsanaṃ, yattha evaṃ ghaṃsitvā koṭṭetvā yuttameva gaṇhanti, ayuttaṃ chaḍḍenti”ti. Tato suṭṭhutarāṃ pabbajjāya sañjātussāho **sace bhanteti**-ādimāha. Atha Bhagavā tassa tibbacchandataṃ viditvā na Seniyo parivāsaṃ arahatīti aññatarāṃ bhikkhuṃ āmantesi “gaccha tvaṃ bhikkhu Seniyaṃ nhāpetvā pabbājetvā ānehi”ti. So tathā katvā taṃ pabbājetvā Bhagavato santikaṃ ānaya. Bhagavā gaṇe nisīditvā upasampādesi. Tena vuttaṃ “alattha kho acelo Seniyo Bhagavato santike pabbajjaṃ alattha upasampadan”ti.

Acirūpasampannoti upasampanno hutvā nacirameva. **Vūpakatṭhoti** vatthukāmakilesakāmehi kāyena ca cittaṇa ca vūpakatṭho. **Appamattoti** kammaṭṭhāne satim avijahanto. **Ātāpīti** kāyikacetasikasaṅkhātena vīriyātāpena ātāpī. **Pahitattoti** kāye ca jīvite ca anapekkhatāya pesitatto vissaṭṭha-attabhāvo. **Yassatthāyāti** yassa atthāya. **Kulaputtāti** ācārakulaputtā. **Sammadevāti** hetunāva kāraṇeneva. **Tadanuttaranti** taṃ anuttaraṃ. **Brahmacariyapariyosānanti** maggabrahmacariyapariyosānabhūtaṃ arahattaphalaṃ. Tassa hi atthāya kulaputtā pabbajanti. **Diṭṭheva dhammeti** imasmiṃyeva attabhāve. **Sayaṃ abhiññā sacchikatvāti** attanāyeva paññāya paccakkhaṃ katvā, aparappaccayaṃ ñatvāti attho. **Upasampajja vihāsīti** pāpuṇitvā sampādetvā vihāsi. Evaṃ viharantova **khīṇā jāti -pa- abbhāññāsi**.

Evamassa paccavekkhaṇabhūmiṃ dassetvā arahattanikūṭeneva desanaṃ niṭṭhāpetum “aññataro kho paṇāyasmā Seniyo arahataṃ aho”ti vuttaṃ. Tattha **aññataroti** eko. **Arahatanti** arahantānaṃ, Bhagavato sāvakanānaṃ arahantānaṃ abbhantaro aho”ti ayamettha adhippāyo. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Kukkuravatikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Abhayarājakumārasuttavaṇṇanā

83. **Evam me sutanti** Abhayasuttaṃ. Tattha **Abhayoti** tassa nāmaṃ. **Rājakumāro**ti Bimbisārassa orasaputto. **Vādaṃ āropehī**ti dosaṃ āropehi. **Nerayikoti** niraye nibbattako. **Kappaṭṭhoti** kappaṭṭhitiko. **Atekicchoti** Buddhasahassenāpi tikicchitum na sakkā. **Uggilitunti** dve ante mocetvā kathetum asakkonto uggilitum bahi nīharitum na sakkhiti. **Ogilitunti** pucchāya dosaṃ datvā taṃ hāretum asakkonto ogilitum anto pavesetum na sakkhiti.

Evam bhanteti Nigaṇṭho kira cintesi “samaṇo Gotamo mayhaṃ sāvake bhinditvā gaṇhāti, handāhaṃ ekaṃ pañhaṃ abhisāṅkharomi, yaṃ puṭṭho samaṇo Gotamo ukkuṭiko hutvā nisinnō uṭṭhātum na sakkhissatī”ti. So Abhayassa gehā nīhaṭabhatto siniddhabhojanaṃ bhuñjanto bahū pañhe abhisāṅkharitvā “ettha samaṇo Gotamo imaṃ nāma dosaṃ dassessatī¹, ettha imaṃ nāmā”ti sabbe pahāya cātumāsamatthake imaṃ pañhaṃ addasa. Athassa etadahosi “imassa pañhassa pucchāya vā vissajjane vā na sakkā doso dātum, ovaṭṭikasāro ayaṃ, ko nu kho imaṃ gahetvā samaṇassa Gotamassa vādaṃ āropessatī”ti. Tato “abhayo rājakumāro paṇḍito, so sakkhissatīti taṃ uggaṇhāpemi”ti niṭṭhaṃ gantvā uggaṇhāpesi. So vādajjhāsayatāya tassa vacanaṃ sampaṭicchanto “evam bhante”ti āha.

84. **Akālo kho ajjāti** ayaṃ pañho catūhi māsehi abhisāṅkhato, tattha idaṃ gahetvā idaṃ vissajjiyamāne divasabhāgo nappahossatīti maññanto evaṃ cintesi. **So dānīti**² sve dāni. **Attacattutthoti** kasmā bahūhi saddhim na nimantesi? Evam kirassa ahosi “bahūsu nisinnesu thokaṃ datvā vadantassa aññaṃ suttaṃ aññaṃ kāraṇaṃ aññaṃ tathārūpaṃ vatthum āharitvā dassessatī¹, evaṃ sante kalaho vā kolāhalameva vā bhavissati. Athāpi ekakaṃyeva nimantessāmi, evampi me garahā uppajjissati ‘yāvamaccharī vāyaṃ Abhayo, Bhagavantaṃ divase divase bhikkhūnaṃ satenapi sahassenapi saddhim carantaṃ disvāpi

1. Dasseti (Si, Syā)

2. Sve dānāhanti (Pāḷiyam)

ekakaṃyeva nimantesi'ti". "Evaṃ pana doso na bhavissati'ti aparehi tīhi saddhiṃ attacattutthaṃ nimantesi.

85. **Na khvettha rājakumāra ekamsenāti** na kho rājakumāra ettha pañhe ekamsena vissajjanaṃ hoti. Evarūpañhi vācaṃ Tathāgato bhāseyyāpi na bhāseyyāpi. Bhāsita paccayena atthaṃ passanto bhāseyya, apassanto na bhāseyyāti attho. Iti Bhagavā Mahānigaṇṭhena catūhi māsehi abhisankhataṃ pañhaṃ asanipātena pabbatakūṭaṃ viya ekavacaneneva saṃcuññesi. **Anassuṃ Nigaṇṭhāti natthā Nigaṇṭhā.**

86. **Ānke nisinno hotīti** ūrūsu nisinno hoti. Lesavādino hi vādaṃ paṭṭhapentā kiñcideva phalaṃ vā pupphaṃ vā potthakaṃ vā gahetvā nisīdanti. Te attano jaye sati paraṃ ajjhottharanti, parassa jaye sati phalaṃ khādantā viya pupphaṃ ghāyantā viya potthakaṃ vācentā viya vikkhepaṃ dassenti. Ayaṃ pana cintesi "sammāsambuddho esa oṣaṭasaṅgāmo paravādamaddano¹. Sace me jayo bhavissati, iccetaṃ kusalaṃ. No ce bhavissati, dāraṃ vijjhivā rodāpessāmi. Tato passatha bho ayaṃ dāraṃ rodati, utthahatha tāva, pacchāpi jānissāmā"ti tasmā dāraṃ gahetvā nisīdi. Bhagavā pana rājakumārato saḥassaguṇenapi sataḥassaguṇenapi vādīvarataro, "imamevassa dāraṃ upamaṃ katvā vādaṃ bhindissāmī"ti cintetvā "taṃ kiṃ maññasi rājakumārā"ti-ādimāha.

Tattha **mukhe āhareyyāti** mukhe ṭhapeyya. **Āhareyyassāhanti** apaneyyaṃ assa ahaṃ. **Ādikenevāti** paṭhamapayogeneva. **Abhūtanti** abhūtattthaṃ. **Atacchanti** na tacchaṃ. **Anatthasamhitanti** na atthasamhitam na vaḍḍhinissitam. **Appiyā amanāpāti** neva piyā na manāpā. Iminā nayeneva sabbattha attho daṭṭhabbo.

Tattha appiyapakke **paṭhamavācā** acoraṃyeva coroti, adāsaṃyeva dāsoti, aduppayuttaṃyeva duppayuttoti pavattā. Na taṃ Tathāgato bhāsati. **Dutiyavācā** coraṃyeva coro ayanti-ādivasena pavattā.

1. Paravādamathano (Sī, Ka)

Tampi Tathāgato na bhāsati. **Tatīyavācā** “idāni akatapūññatāya duggato dubbanno appesakkho, idha thatvāpi puna puññaṃ na karosi, dutiyacittavāre kathaṃ catūhi apāyehi muccissatī”ti evaṃ mahājanassa atthapurekkhārena dhammapurekkhārena anusāsanīpurekkhārena ca vattabbavācā. **Tatra kālaññū Tathāgatoti** tasmiṃ tatīyabyākaraṇe tassā vācāya byākaraṇatthāya Tathāgato kālaññū hoti, mahājanassa ādānakālaṃ gahaṇakālaṃ jānitvāva byākarotīti attho.

Piyapakkhe paṭhamavācā aṭṭhāniyakathā nāma. Sā evaṃ vedītabbā—ekam kira gāmaṃvāsīmahallakam nagaram āgantvā pānāgāre pivantaṃ vañcetukāmā sambahulā dhuttā pītaṭṭhāne thatvā¹ tena saddhiṃ suram pivanta “imassa nivāsanaṃpāvuraṇampi hatthe bhaṇḍakampi sabbaṃ gaṇhissāmā”ti cintetvā katikam akaṃsu “ekekaṃ attapaccakkhakathaṃ kathema, yo ‘abhūtaṃ’ti kathesi, kathitaṃ vā na saddahati, taṃ dāsaṃ katvā gaṇhissāmā”ti. Tampi mahallakam pucchimsu “tumhākaṃpi tāta ruccatī”ti. Evaṃ hotu tātāti.

Eko dhutto āha—mayham bho mātu mayi kucchigate kapiṭṭhaphaladohalo ahosi. Sā aññaṃ kapiṭṭhahārakam alabbhamānā maṃyeva pesesi. Aham gantvā rukkham abhiruhitum asakkonto attanāva attānam pāde gahetvā muggaram viya rukkhassa upari khipim, atha sākhatō sākham vicaranto phalāni gahetvā otaritum asakkonto gharam gantvā nisseṇim āharitvā oruyha mātu santikam gantvā phalāni mātuyā adāsim, tāni pana mahantāni honti cāṭippamaṇāni. Tato me mātara ekāsane nisinnāya samasatṭhiphalāni khādītāni. Mayā ekucchaṅgena ānītapahalesu sesakāni kulasantake gāme khuddakamahallakānam ahesum. Amhākam gharam soḷasahattham, sesaparikkhārabhaṇḍakam apanetvā kapiṭṭhaphaleheva yāva chadanam pūritam. Tato atirekāni gahetvā gehadvāre rāsim akaṃsu. So asīti hatthubbedho pabbato viya ahosi. Kim īdisam bho sakkā saddahitunti.

1. Pītiṭṭhāne thatvā (Sī)

Gāmikamahallako tuṇhī nisīditvā sabbesaṃ kathāpariyosāne pucchito āha “evaṃ bhavissati tātā, mahantaṃ raṭṭhaṃ, raṭṭhamahantatāya sakkā saddahitun”ti. Yathā ca tena, evaṃ sesehipi tathārūpāsu nikkāraṇakathāsu kathitāsu āha “mayhampi tātā suṇātha, na tumhākaṃyeva kulāni, amhākampi kulaṃ mahākulaṃ, amhākaṃ pana avasesakhettehi kappāsakhettaṃ mahantataraṃ. Tassa anekakarīsasatassa kappāsakhettassa majjhe eko kappāsarukkho mahā asītihatthubbedho ahosi. Tassa pañca sākhā, tāsu avasesasākhā phalaṃ na gaṇhimsu, pācīnasākhāya ekameva mahācāṭimattaṃ phalaṃ ahosi. Tassa cha amsiyo¹, chasu amsīsu² cha kappāsapiṇḍiyo pupphitā. Ahaṃ massuṃ kāretvā nhātavilitto khettaṃ gantvā tā kappāsapiṇḍiyo pupphitā disvā ṭhitakova hatthaṃ pasāretvā gaṇhiṃ. Tā kappāsapiṇḍiyo thāmasampannā cha dāsā ahesuṃ. Te sabbe maṃ ekakaṃ ohāya palātā. Ettake addhāne te na passāmi, ajja diṭṭhā, tumhe te cha janā. Tvaṃ Nando nāma, tvaṃ Puṇṇo nāma, tvaṃ Vaḍḍhamāno nāma, tvaṃ Citto³ nāma, tvaṃ Maṅgalo nāma, tvaṃ Poṭṭhiyo⁴ nāmāti vatvā uṭṭhāya nisinnakeyeva cūḷāsu gahetvā aṭṭhāsi. Te “na mayaṃ dāsā”tipi vattuṃ nāsakkhimsu. Atha ne kaḍḍhanto vinicchayaṃ netvā lakkhaṇaṃ āropetvā yāvajīvaṃ dāse katvā paribhuñji. Evarūpiṃ kathaṃ Tathāgato na bhāsati.

Dutiyavācā āmisahetucāṭukamyatādivasena nānappakārā paresaṃ thomanavācā ceva, corakathaṃ rājakathanti-ādinayappavattā tiracchānakathā ca. Tampi Tathāgato na bhāsati. **Tatiyavācā** ariyasaccasannissitakathā, yaṃ vassasatampi suṇantā paṇḍitā neva tittim gacchanti. Iti Tathāgato neva sabbampi appiyavācaṃ bhāsati na piyavācaṃ. Tatiyaṃ tatiyameva pana bhāsitaḥḥakālaṃ anatikkamitvā bhāsati. Tattha tatiyaṃ appiyavācaṃ sandhāya heṭṭhā daharakumāra-upamā āgatāti veditabbaṃ.

87. **Udāhu ṭhānasovetanti** udāhu ṭhānuppattikaññāṇena taṅkhaṇaṃyeva taṃ Tathāgataṃ upaṭṭhātīti pucchati. **Saññātoti** ñāto paññāto pākaṭo.

Dhammadhātūti dhammasabhāvo. Sabbaññutaññāṇassettaṃ

1. Rāsiyo (Ka)

3. Chatto (Sī, Syā)

2. Rāsīsu (Ka)

4. Setṭhiyo (Sī, Syā)

adhivacanam. Tam Bhagavatā suppaṭividdham, hatthagatam Bhagavato. Tasmā so yaṃ yaṃ icchati, tam tam sabbam ṭhānaso paṭibhātī. Sesam sabbattha uttānameva. Ayaṃ pana dhammadesanā neyyapuggalavasena pariniṭṭhitā.

Papañcasūdanīyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Abhayarājakumārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Bahuvedanīyasuttavaṇṇanā

88. **Evaṃ me sutanti** Bahuvedanīyasuttam. Tattha **Pañcakaṅgo thapatīti** Pañcakaṅgoti tassa nāmam.

Vāsipharasunikhādanadaṇḍamuggarakālasuttanālisaṅkhātehi vā aṅgehi samannāgatattā so Pañcakaṅgoti paññāto. **Thapatīti** vaḍḍhakiṇṇaṭṭhako. **Udāyīti** Paṇḍita-udāyitthero.

89. **Pariyāyanti** kāraṇam. **Dvepānandāti** dvepi Ānanda. **Pariyāyenāti** kāraṇena. Ettha ca kāyikacetasikavasena **dve** veditabbā. Sukhādivasena **tisso**, indriyavasena sukhindriyādikā **pañca**, dvāravasena cakkhusamphassajādikā **cha**, upavicāravasena “cakkhunā rūpaṃ disvā somanassaṭṭhāniyaṃ rūpaṃ upavicarati”ti-ādikā **aṭṭhārassa**, cha gehassitāni somanassāni, cha nekkhammasitāni somanassāni, cha gehassitāni domanassāni, cha nekkhammasitāni domanassāni, cha gehassitā upekkhā, cha nekkhammasitāti evaṃ **chattimsa**, tā atīte chattimsa, anāgate chattimsa, paccuppanne chattimsāti evaṃ **aṭṭhavedanāsataṃ** veditabbam.

90. **Pañca kho ime Ānanda kāmagaṇāti** ayaṃ pāṭa-ekko anusandhi. Na kevalampi dve ādiṃ katvā vedanā Bhagavatā paññattā, pariyāyena ekāpi vedanā kathitā. Tam dassento Pañcakaṅgassa thapatino vādam upatthambhetum imaṃ desanaṃ ārabhi.

Abhikkantataranti sundarataram. **Pañītataram** atappakataram¹. Ettha ca catutthajjhānato paṭṭhāya adukkhamasukhā vedanā, sāpi santatṭhena paṇītatṭhena ca sukhanti vuttā. Cha gehassitāni sukhanti vuttāni. Nirodho

1. Anukappataram (Syā)

avedayasukhavasena sukhaṃ nāma jāto. Pañcakāmaguṇavasena hi aṭṭhasamāpattivasena ca uppannaṃ vedayasukhaṃ nāma. Nirodho avedayasukhaṃ nāma. Iti vedayasukhaṃ vā hotu avedayasukhaṃ vā, taṃ niddukkhabhāvasaṅkhātena sukhaṭṭhena ekantasukhameva jātaṃ.

91. **Yattha yatthāti** yasmim̐ yasmim̐ ṭhāne. **Sukhaṃ upalabbhatīti** vedayasukhaṃ vā avedayasukhaṃ vā upalabbhati. **Taṃ taṃ Tathāgato sukhasmim̐ paññāpetīti** taṃ sabbaṃ Tathāgato niddukkhabhāvaṃ sukhasmim̐yeva paññāpetīti. Idha Bhagavā nirodhasamāpattiṃ sīsāṃ katvā neyyapuggalavasena arahattanikūṭeneva desanaṃ niṭṭhāpesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Bahuvedanīyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Apaṇṇakasuttavaṇṇanā

92. **Evam̐ me sutanti** Apaṇṇakasuttaṃ. Tattha **cārikanti** aturitacārikaṃ.

93. **Atthi pana vo gahapatayoti** kasmā āha? So kira gāmo aṭavidvāre nivīṭṭho. Nānāvidhā samaṇabrāhmaṇā divasaṃ maggaṃ gantvā sāyaṃ taṃ gāmaṃ vāsathāya upenti, tesaṃ te manussā mañcapīṭhāni pattharivā pāde dhovivā pāde makkhetvā kappiyapānakāni datvā punadivase nimantetvā dānaṃ denti. Te pasannacittā tehi saddhiṃ sammantayamānā evaṃ vadanti “atthi pana vo gahapatayo kiñci dassanaṃ gahitaṃ”ti. Natthi bhanteti. “Gahapatayo vinā dassanena loko na niyyāti, ekaṃ dassanaṃ ruccitvā khamāpetvā gahetuṃ vaṭṭati, ‘sassato loko’ti dassanaṃ gaṇhathā”ti vatvā pakkantā. Aparadivase aññe āgatā. Tepi tatheva pucchimsu. Te tesaṃ “āma bhante, purimesu divasesu tumhādisā samaṇabrāhmaṇā āgantvā ‘sassato loko’ti amhe idaṃ dassanaṃ gāhāpetvā gatā”ti ārocesuṃ. “Te bālā kiṃ jānanti, ‘ucchiṇṇati ayaṃ loko’ti ucchedadassanaṃ gaṇhathā”ti evaṃ tepi ucchedadassanaṃ gaṇhāpetvā pakkantā. Etenupāyena aññe ekaccasassataṃ, aññe

antānantam, aññe amarāvikkhepanti evaṃ dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo uggaṇhāpesuṃ. Te pana ekadiṭṭhiyampi patiṭṭhātum nāsakkhimsu. Sabbapacchā Bhagavā agamāsi. So tesam hitatthāya pucchanto “atthi pana vo gahapatayo”ti-ādimāha. Tattha **ākāravatīti** kāraṇavatī sahetukā. **Apaṇṇakoti** aviraddho advejjhagāmī ekaṃsagāhiko.

94. **Natthi dinnanti**-ādi dasavattukā micchādiṭṭhi heṭṭhā Sāleyyakasutte vitthāritā. Tathā tabbipaccanīkabhūtā sammādiṭṭhi.

95. **Nekkhamme ānisaṃsanti** yo nesaṃ akusalato nikkhantabhāve ānisaṃso, yo ca vodānapakkho visuddhipakkho, taṃ na passantīti attho. **Asaddhammasaññattīti** abhūtaḍḍhammasaññāpanā. **Attānukkamsetīti** ṭhapetvā maṃ ko añño attano dassanaṃ pare gaṇhāpetum sakkotīti attānaṃ ukkhipati. **Param vambhetīti** ettakesu janesu ekopi attano dassanaṃ pare gaṇhāpetum na sakkotīti evaṃ paraṃ heṭṭhā khipati. **Pubbeva kho panāti** pubbe micchāḍḍassanaṃ gaṇhantasseva susīlyaṃ pahīnaṃ hoti, dussīlabhāvo paccupaṭṭhito. **Evamassimeti** evaṃ assa ime micchādiṭṭhi-ādayo satta. Aparāparaṃ uppajjanavasena pana teyeva micchādiṭṭhipaccayā aneke pāpakā akusalā dhammā uppajjanti nāma.

Tatrāti tāsū tesam samaṇabrāhmaṇānaṃ laddhīsu. **Kaliggahoti** parājayaggāho. **Dussamatto samādinnoti** duggahito dupparāmaṭṭho. **Ekamsaṃ pharitvā tiṭṭhatīti** ekantaṃ ekakoṭṭhāsaṃ sakavādameva pharitvā adhimuccitvā tiṭṭhati, “sace kho natthi paro loko”ti evaṃ santeyeva sotthibhāvāvaho hoti. **Riñcatīti** vajjeti.

96. **Saddhammasaññattīti** bhūtaḍḍhammasaññāpanā.

Kaṭaggahoti jayaggāho. **Susamatto samādinnoti** suggahito suparāmaṭṭho. **Ubhayaṃsaṃ pharitvā tiṭṭhatīti** ubhayantaṃ ubhayakoṭṭhāsaṃ sakavādaṃ paravādañca pharitvā adhimuccitvā tiṭṭhati “sace kho atthi paro loko”ti evaṃ santepi “sace kho natthi paro loko”ti evaṃ santepi sotthibhāvāvaho hoti. Paratopi ekaṃsa-ubhayaṃsesu imināva nayena attho veditabbo.

97. **Karototi** sahatthā karontassa. **Kārayatoti** āṇattiyā kārentassa. **Chindatoti** paresaṃ hatthādīni chindantassa. **Pacatoti** daṇḍena pīlentassa vā tajjentassa vā. **Socayatoti** parassa bhaṇḍaharaṇādīhi sokaṃ sayam karontassapi parehi kārentassapi. **Kilamatoti** āhārūpacchedabandhanāgārappavesanādīhi sayam kilamantassāpi parehi kilamāpentassāpi. **Phandato phandāpayatoti** paraṃ phandantaṃ phandanakāle sayampi phandato parampi phandāpayato. **Pāṇamatipātayatoti** pāṇaṃ hanantassapi hanāpentassapi. Evaṃ sabbattha karaṇakārāpanavaseneva attho veditabbo.

Sandhinti gharasandhim. **Nillopanti** mahāvilopaṃ. **Ekāgārikanti** ekameva gharaṃ parivāretvā vilumpanaṃ. **Paripanthe tiṭṭhatoti** āgatāgatānaṃ acchindanatthaṃ magge tiṭṭhato. **Karoto na karīyati pāpanti** yaṃkiñci pāpaṃ karomīti saññāya karotopi pāpaṃ na karīyati, natthi pāpaṃ. Sattā pana karomāti evaṃsaññino hontīti attho. **Khurapariyantenaṃ** khuraneminā, khuradhārasadisapariyantena vā. **Ekam māṃsakhalaṃ** ekam māṃsarāsīm. **Puñjanti** tasveva vevacanaṃ. **Tatonidānanti** ekamaṃsakhalakaraṇanidānaṃ. Dakkhiṇatīre manussā kakkhālā dāruṇā, te sandhāya **hanantoti**-ādi vuttaṃ. Uttaratīre saddhā honti pasannā Buddhamāmakā dhammamāmakā saṃghamāmakā, te sandhāya **dadantoti**-ādi vuttaṃ.

Tattha **yajantoti** mahāyāgaṃ karonto. **Damenāti** indriyadadena uposathakammena¹. **Saṃnyamenāti** sīlasaṃnyamena. **Saccavajjenāti** saccavacanena. **Āgamoti** āgamaṇaṃ, pavattīti attho. Sabbathāpi pāpapuññānaṃ kiriyaṃveva paṭikkhipanti. Sukkapakkhopi vuttanayeneva veditabbo. Sesamettha purimavāre vuttasadisameva.

100. **Natthi hetu natthi paccayoti** ettha paccayo hetuvevacanaṃ. Ubhayenāpi vijjamānakameva kāyaduccaritādisaṃkilesapaccayaṃ kāyasucaritādivisuddhipaccayaṃ paṭikkhipanti. **Natthi balaṃ, natthi vīriyaṃ, natthi purisathāmo, natthi purisaparakkamoti** sattānaṃ saṃkilesitum vā visujjhitum

1. Uposathakammena vā (Di-Ṭṭha 1. 145 piṭṭhe)

vā balaṃ vīriyaṃ vā purisena kātabbo nāma purisathāmo vā purisaparakkamo vā natthi.

Sabbe sattāti oṭṭhagoṇagadrabhādayo anavasese nidassenti. **Sabbe pāṇā**ti ekindriyo pāṇo dvindriyo pāṇoti-ādivasena vadanti. **Sabbe bhūtā**ti aṇḍakosavatthikosesu bhūte¹ sandhāya vadanti. **Sabbe jīvā**ti sāliyavagodhumādayo sandhāya vadanti. Tesu hete viruhanabhāvena jīvasaññino. **Avasā abalā avīriyā**ti tesaṃ attano vaso vā balaṃ vā vīriyaṃ vā natthi. **Niyatisaṅgati**bhāvaparīṇatāti ettha **niyatī**ti niyatatā. **Saṅgatī**ti channaṃ abhijātinaṃ tattha tattha gamanaṃ. **Bhāvoti** sabhāvoyeva. Evaṃ niyatiyā ca saṅgatiyā ca bhāvena ca parīṇatā nānappakārataṃ pattā. Yena hi yathā bhavitabbaṃ, so tatheva bhavati. Yena no bhavitabbaṃ, so na bhavatīti dassenti. **Chasvevābhijātīsū**ti chasu eva abhijātisu ṭhatvā sukhañca dukkhañca paṭisaṃvedenti, aññā sukhadukkhabhūmi natthīti dassenti.

Tattha cha abhijātiyo nāma kaṇhābhijāti nīlābhijāti lohitaḥbhijāti haliddābhijāti sukkābhijāti paramasukkābhijātīti. Tattha sākuṇiko sūkariko luddo macchaghātakako cora coraghātakako, ye vā panaññepi keci kurūrakammantā, ayaṃ kaṇhābhijāti nāma. Bhikkhū nīlābhijātīti vadanti. Te kira catūsu paccayesu kaṇṭake pakkhipitvā khādanti. “Bhikkhū ca kaṇṭakavuttino”ti ayaṃ hi nesaṃ Pāḷiyeva. Atha vā kaṇṭakavuttikā eva nāma eke pabbajitāti vadanti. “Samaṇakaṇṭakavuttikā”tipi hi nesaṃ Pāḷi. Lohitaḥbhijāti nāma Nigaṇṭhā ekasāṭakāti vadanti. Ime kira purimehi dvīhi paṇḍaratarā. Gihī acelakasāvakaḥ haliddābhijātīti vadanti. Iti attano paccayadāyake Nigaṇṭhehipi jeṭṭhakatare karonti. Nando, Vaccho, Saṃkicco, ayaṃ sukkābhijātīti vadanti. Te kira purimehi catūhi paṇḍaratarā. Ājīvake pana paramasukkābhijātīti vadanti. Te kira sabbehi paṇḍaratarā.

1. Bhūte sambhūte (Sī)

Tattha sabbe sattā paṭhamam sakuṇikādayova honti, tato visujjhamānā Sakyasamaṇā honti, tato visujjhamānā Nigaṇṭhā, tato ājīvakasāvaka, tato Nandādayo, tato Ājīvakāti ayametesam laddhi. Sukkapakkho vuttapaccanīkena veditabbo. Sesamidhāpi purimavāre vuttasadisameva.

Imāsu pana tīsu diṭṭhīsu natthikadiṭṭhi vipākam paṭibāhati, akiriyadiṭṭhi kammam paṭibāhati, ahetukadiṭṭhi ubhayampi paṭibāhati. Tattha kammam paṭibāhantenāpi vipāko paṭibāhito hoti, vipākam paṭibāhantenāpi kammam paṭibāhitam. Iti sabbepe atthato ubhayapaṭibāhakā natthikavādā ceva ahetukavādā ca akiriyavādā ca honti. Ye pana tesam laddhim gahetvā rattitṭhāne divātṭhāne nisinnā sajjhāyanti vīmaṃsanti, tesam “natthi dinnam natthi yiṭṭham, karoto na kariyati pāpam, natthi hetu natthi paccayo”ti tasmim ārammaṇe micchāsati santiṭṭhati, cittam ekaggam hoti, javanāni javanti, paṭhamajavane satekicchā honti, tathā dutiyādīsu. Sattame Buddhānampi atekicchā anivattino Ariṭṭhakaṇṭakasadisā.

Tattha koci ekam dassanam okkamati, koci dve, koci tīpi, ekasmim okkantepi dvīsu tīsu okkantesupi niyatamicchādiṭṭhikova hoti, patto saggamaggāvaraṇaṇceva mokkhamaggāvaraṇaṇca, abhabbo tassa attabhāvassa anantaram saggampi gantum, pageva mokkham. Vaṭṭakhāṇu nāmesa satto pathavīgopako. Kim panesa ekasmimyeva attabhāve niyato hoti. Udāhu aññasmimpīti. Ekasmimñeva niyato, āsevanavasena pana bhavantarepi tam tam diṭṭhim rocetiyeva. Evarūpassa hi yebhuyyena bhavato vuṭṭhānam nāma natthi.

Tasmā akalyāṇajanam, āsīvisamivoragam.

Ārakā parivajjeyya, bhūtikāmo vicakkhaṇoti.

103. **Natthi sabbaso āruppāti** arūpabrahmaloko nāma sabbākārena natthi. **Manomayāti** jhānacittamayā. **Saññāmayāti** arūpajjhānasaññāya saññāmayā. **Rūpānamyeva nibbidāya virāgāya nirodhāya paṭipanno hotīti** ayaṃ lābhī vā hoti takkī vā. Lābhī nāma rūpāvacarajjhānalābhī. Tassa rūpāvacare kaṅkhā natthi, arūpāvacaraloke

atthi. So “aham āruppā atthīti vadantānampi natthīti vadantānampi suṇāmi, atthi natthīti pana na jānāmi. Catutthajjhānam padaṭṭhānam katvā arūpāvacarajjhānam nibbattessāmi. Sace āruppā atthi, tattha nibbattissāmi, sace natthi, rūpāvacarabrahmaloke nibbattissāmi. Evaṃ me apaṇṇako dhammo apaṇṇakova aviraddhova bhavissāti”ti tathā paṭipajjati. Takkī pana appaṭiladdhajjhāno, tassāpi rūpajjhāne kaṅkhā natthi, arūpaloke pana atthi. So “aham āruppā atthīti vadantānampi natthīti vadantānampi suṇāmi, atthi natthīti pana na jānāmi. Kasiṇaparikammaṃ katvā catutthajjhānam nibbattetvā taṃ padaṭṭhānam katvā arūpāvacarajjhānam nibbattessāmi. Sace āruppā atthi, tattha nibbattissāmi. Sace natthi, rūpāvacarabrahmaloke nibbattissāmi. Evaṃ me apaṇṇako dhammo apaṇṇakova aviraddhova bhavissāti”ti tathā paṭipajjati.

104. **Bhavanīrodhoti** nibbānam. **Sārāgāya**¹ **santiketi** rāgavasena vaṭṭe rajjanassa santike. **Samyogāyāti** taṇhāvasena saṃyojanatthāya. **Abhinandanāyāti** taṇhādiṭṭhivasena abhinandanāya. **Paṭipanno hotīti** ayampi lābhī vā hoti takkī vā. Lābhī nāma aṭṭhasamāpattilābhī. Tassa āruppe kaṅkhā natthi, nibbāne atthi. So “aham nirodho atthītipi natthītipi suṇāmi, sayam na jānāmi. Samāpattiṃ pādakaṃ katvā vipassanaṃ vadḍhessāmi. Sace nirodho bhavissati, arahattaṃ patvā parinibbāyissāmi. No ce bhavissati, āruppe nibbattissāmī”ti evaṃ paṭipajjati. Takkī pana ekasamāpattiyāpi na lābhī, āruppe panassa kaṅkhā natthi, bhavanīrodhe atthi. So “aham nirodho atthītipi natthītipi suṇāmi, sayam na jānāmi, kasiṇaparikammaṃ katvā aṭṭhasamāpattiyo nibbattetvā samāpattipadaṭṭhānam vipassanaṃ vadḍhessāmi. Sace nirodho bhavissati, arahattaṃ patvā parinibbāyissāmi. No ce bhavissati, āruppe nibbattissāmī”ti evaṃ paṭipajjati. Etthāha “atthi dinnanti-ādīni tāva apaṇṇakāni bhavantu, natthi dinnanti-ādīni pana kathaṃ apaṇṇakāni”ti. Gahaṇavasena. Tāni hi apaṇṇakāni apaṇṇakanti evaṃ gahitattā apaṇṇakāni nāma jātāni.

1. Sarāgāya (Sī, Syā)

105. **Cattārometi** ayaṃ pāṭi-ekko anusandhi. Natthikavādo, ahetukavādo, akiriya vādo, āruppā natthi nirodho natthīti evaṃvādino ca dveti ime pañca puggalā heṭṭhā tayo puggalāva honti. Atthikavādādayo pañca eko catutthapuggalova hoti. Etamatthaṃ dassetuṃ Bhagavā imaṃ desanaṃ ārabhi. Tattha sabbaṃ atthato uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Apaṇṇakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Bhikkhuvagga

1. Ambalaṭṭhikarāhulovādasuttavaṇṇanā

107. **Evaṃ me sutanti** Ambalaṭṭhikarāhulovādasuttaṃ. Tattha **Ambalaṭṭhikāyaṃ viharatīti** Veḷuvanavihārassa paccante padhānagharasaṅkhepe vivekakāmānaṃ vasanattāya kate Ambalaṭṭhikāti evaṃnāmake pāsāde pavivekaṃ brūhayanto piharati. Kaṇṭako nāma jātakālato paṭṭhāya tikhiṇova hoti, evameva ayampi āyasmā sattavassikasāmaṇerakāleyeva pavivekaṃ brūhayamāno tattha vihasi. **Paṭisallānā vuṭṭhitoti** phalasamāpattito vuṭṭhāya. **Āsananti** pakatipaṇṇattamevettha āsanaṃ atthi, taṃ papphoṭetvā ṭhapesi. **Udakādhāneti** udakabhājane. “Udakaṭṭhāne”tipi pāṭho.

Āyasmantaṃ Rāhulaṃ āmantesīti ovādadānatthaṃ āmantesi. Bhagavatā hi Rāhulatttherassa sambahulā dhammadesanā katā. Sāmaṇerapaṇhaṃ therasseva vuttaṃ. Tathā Rāhulasamyuttaṃ Mahārāhulovādasuttaṃ Cūḷarāhulovādasuttaṃ idaṃ Ambalaṭṭhikarāhulovādasuttanti.

Ayaṃhi āyasmā sattavassikakāle Bhagavantaṃ cīvarakaṇṇe gahetvā “dāyajjaṃ me samaṇa dehi”ti dāyajjaṃ yācamāno Bhagavatā Dhammasenāpatīsārīputtattherassa niyyādetvā pabbājito. Atha Bhagavā daharakumārā nāma yuttāyuttaṃ kathaṃ kathenti, ovādamassa demīti Rāhulakumāraṃ āmantetvā¹ “sāmaṇerena nāma Rāhula tiracchānakathaṃ kathetuṃ na vaṭṭati, tvaṃ kathayamāno evarūpaṃ kathaṃ katheyyāsi”ti sabbabuddhehi avijahitaṃ dasapucchaṃ pañcapaṇṇāsavissajjanaṃ “eko paṇho eko uddeso ekaṃ veyyākaraṇaṃ dve paṇhā -pa- dasa paṇhā dasa uddesā dasa veyyākaraṇāti. Ekaṃ nāma kiṃ, sabbe sattā āhāraṭṭhitikā -pa-. Dasa nāma kiṃ, dasahaṅgehi samannāgato arahāti vuccatī”ti² imaṃ sāmaṇerapaṇhaṃ kathesi. Puna cintesi “daharakumārā nāma piyamusāvādā honti, adiṭṭhameva diṭṭhaṃ amhehi, diṭṭhameva na diṭṭhaṃ amhehīti vadanti. Ovādamassa demī”ti akkhīhi oloketvāpi sukhasañjānanatthaṃ paṭhamameva catasso

1. Āmantesi (Sī, Syā)

2. Khu 1. 3 piṭṭhe.

udakādhānūpamāyo, tato dve hatthi-upamāyo ekaṃ ādāsūpamañca dassetvā imaṃ suttaṃ kathesi. Catūsu pana paccayesu taṇhāvivaṭṭanaṃ pañcasu kāmagaṇesu chandarāgappahānaṃ kalyāṇamittupanissayassa mahantabhāvañca dassetvā **Rāhulasuttaṃ**¹ kathesi. Āgatāgataṭṭhāne bhavesu chandarāgo na kattabboti dassetuṃ **Rāhulasamyuttaṃ**² kathesi. Ahaṃ sobhāmi, mama vaṇṇāyatanam pasannanti attabhāvaṃ nissāya gehassitachandarāgo na kattabboti **Mahārāhulovādasuttaṃ** kathesi.

Tattha Rāhulasuttaṃ imasmim nāma kāle vuttanti na vattabbaṃ. Tañhi abhiṇhovādavasena vuttaṃ. Rāhulasamyuttaṃ sattavassikakālato paṭṭhāya yāva avassikabhikkhu kālā vuttaṃ. Mahārāhulovādasuttaṃ aṭṭhārasa³ vassasāmaṇerakāle vuttaṃ. Cūḷarāhulovādasuttaṃ avassikabhikkhukāle⁴ vuttaṃ. Kumārakapañhañca idañca Ambalaṭṭhikarāhulovādasuttaṃ sattavassikasāmaṇerakāle vuttaṃ. Tesu Rāhulasuttaṃ abhiṇhovādatthaṃ, Rāhulasamyuttaṃ, therassa vipassanāgabbhagahaṇatthaṃ, Mahārāhulovādaṃ gehassitachandarāgavinodanatthaṃ, Cūḷarāhulovādaṃ therassa pañcadasavimuttiparipācanīyadhammaparipākakāle arahattagāhāpanatthaṃ vuttaṃ. Idañca pana sandhāya Rāhulathero bhikkhusaṃghamajjhe Tathāgataṃ guṇaṃ kathento idamāha—

“Kikīva bījaṃ rakkheyya, cāmarī vālamuttamaṃ.

Nipako silasampanno, mamaṃ rakkhi⁵ Tathāgato”ti⁶.

Sāmaṇerapañhaṃ ayuttavacanapahānatthaṃ, idaṃ Ambalaṭṭhikarāhulovādasuttaṃ sampajānamusāvādassa akaraṇatthaṃ vuttaṃ.

Tattha **passasi noti passasi nu. Parittanti thokaṃ. Sāmaññanti samaṇadhammo. Nikkujjitvāti** adhomukhaṃ katvā. **Ukkujjitvāti** uttānaṃ katvā.

108. **Seyyathāpi Rāhula rañño nāgoti** ayaṃ upamā sampajānamusāvāde saṃvararahitassa opammadassanatthaṃ vuttā. Tattha **isādantoti**

1. Khu 1. 328 piṭṭhe.

3. Sattarasāṭṭhārasa (Ka)

5. Dakkhi (Ka)

2. Saṃ 1. 439 piṭṭhādīsu.

4. Aḍḍhavassikabhikkhukāle (Syā)

6. Khu 3. 67 piṭṭhe, atthato samānaṃ.

rathīsāsadisadanto. **Urulhavāti** abhivaḍḍhito ārohasampanno. **Abhijātoti** sujāto jātisampanno. **Saṅgāmāvacaroti** saṅgāmaṃ otiṇṇapubbo. **Kammaṃ karotīti** āgatāgate pavatṭento ghāteti. Puratthimakāyādīsu pana puratthimakāyena tāva paṭisenāya phalakakoṭṭhakamuṇḍapākārādayo pātetī. Tathā pacchimakāyena. Sīsena kammaṃ nāma niyametvā etaṃ padesaṃ maddissāmīti nivattitvā oloketi, ettakena satampi sahasampi dvedhā bhijjati. Kaṇṇehi kammaṃ nāma āgatāgate sare kaṇṇehi paharitvā¹ pātanaṃ. Dantehi kammaṃ nāma paṭihatthi-assahatthāroha-assārohapadādīnaṃ vijjhanāṃ. Naṅguṭṭhena kammaṃ nāma naṅguṭṭhe baddhāya dīghāsilaṭṭhiyā vā ayamusalena vā chedanabhedanaṃ. **Rakkhateva soṇḍanti** soṇḍaṃ pana mukhe pakkhipitvā rakkhati.

Tatthāti tasmīṃ tassa hatthino karaṇe. **Apariccattanti** anissaṭṭhaṃ, paresaṃ jayaṃ amhākaṇca parājayaṃ passīti maññati. **Soṇḍāyapi kammaṃ karotīti** ayamuggaraṃ vā khadīramusalaṃ vā gahetvā samantā aṭṭhārasaṭṭhaṭṭhānaṃ maddati. **Pariccattanti** viassaṭṭhaṃ, idāni hatthiyodhādīsu na kutoci bhāyati, amhākaṃ jayaṃ paresaṃ parājayaṃ passīti maññati. **Nāhaṃ tassa kiñci pāpanti** tassa dukkaṭādi-āpattivītikkame vā mātughātakādikammesu vā kiñci pāpaṃ akattabbaṃ nāma natthi. **Tasmātiha teti** yasmā sampajānamusāvādino akattabbaṃ pāpaṃ nāma natthi, tasmā tayā hasāyapi davakamyatāyapi musā na bhaṇissāmīti sikkhitabbaṃ. **Paccavekkhaṇatthoti** olokanattho, yaṃ mukhe vajjaṃ hoti, tassa dassanatthoti vuttaṃ hoti. **Paccavekkhitvā paccavekkhitvāti** oloketvā oloketvā.

109. **Sasakkaṃ na karaṇīyanti** ekaṃseneva na kātabbaṃ. **Paṭisaṃhareyyāsīti** nivatteyyāsi mā kareyyāsi. **Anupadajjeyyāsīti** anupadeyyāsi upatthambheyyāsi punappunaṃ kareyyāsi. **Ahorattānusikkhīti** rattiṇca divaṇca sikkhamāno.

111. **Aṭṭiyitabbanti** aṭṭena pīlītena bhavitabbaṃ. **Harāyitabbanti** lajjitabbaṃ. **Jigucchitabbanti** gūthaṃ disvā viya jigucchā uppādetabbā. Manokammassa pana adesaṇāvattthukattā idha desetabbanti na vuttaṃ. Kittake pana ṭhāne

1. Pariharitvā (Ka)

kāyakammavacīkammāni sodhetabbāni, kittake manokammanti.
 Kāyakammavacīkammāni tāva ekasmiṃ purebhatteyeva sodhetabbāni.
 Bhattakiccaṃ katvā divāṭṭhāne nisinnena hi paccavekkhitabbaṃ
 “aruṇuggamanato paṭṭhāya yāva imasmiṃ ṭhāne nisajjā atthi nu kho me
 imasmiṃ antare paresaṃ appiyaṃ kāyakammaṃ vā vacīkammaṃ vā”ti.
 Sace atthīti jānāti, desanāyuttaṃ desetabbaṃ, āvikaraṇayuttaṃ āvikātabbaṃ.
 Sace natthi, teneva pītipāmojjena vihātabbaṃ. Manokammaṃ pana etasmiṃ
 piṇḍapātapariyesanaṭṭhāne sodhetabbaṃ. Kathaṃ? “Atthi nu kho me ajja
 piṇḍapātapariyesanaṭṭhāne rūpādīsu chando vā rāgo vā paṭighaṃ vā”ti. Sace
 atthi, “puna na evaṃ karissāmī”ti citteneva adhiṭṭhātabbaṃ. Sace natthi,
 teneva pītipāmojjena vihātabbaṃ.

112. **Samaṇā vā brāhmaṇā vāti** Buddhā vā Paccekabuddhā vā
 Tathāgatasāvakā vā. **Tasmāti**hāti yasmā atītepi evaṃ parisodhesuṃ,
 anāgatepi parisodhessanti, etarahipi parisodhenti, tasmā tumhehipi tesam
 anusikkhantehi evaṃ sikkhitabbanti attho. Sesam sabbattha uttānameva.
 Imaṃ pana desanaṃ Bhagavā yāva Bhavaggā ussitassarātana rāsino
 yojaniyamaṇikkhandhena kūṭam gaṇhanto viya neyyapuggalavasena
 pariniṭṭhā pesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Ambalaṭṭhikarāhulovādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Mahārāhulovādasuttavaṇṇanā

113. **Evaṃ me sutanti** Mahārāhulovādasuttaṃ. Tattha **piṭṭhito piṭṭhito**
anubandhīti dassanaṃ avijahitvā gamaṇaṃ abbotchinnam katvā pacchato
 pacchato iriyāpathānubandhanena anubandhi. Tadā hi Bhagavā pade padaṃ
 nikkhipanto vilāsitaḥ gamanena purato purato gacchati, Rāhulattothero
 Dasabalassa padānupadiko hutvā pacchato pacchato.

Tattha Bhagavā supupphitasālavanamajjhagato subhūmi-otaraṇatthāya
 nikkhantamattavaravāraṇo viya virocittha, Rāhulabhaddo ca varavāraṇassa

pacchato nikkhantagajapotako viya. Bhagavā sāyanhasamaye maṇiguhato nikkhamitvā gocaraṃ paṭipanno kesarasīho viya, Rāhulabhaddo ca sīhamigarājānaṃ anubandhanto nikkhantasīhapotako viya. Bhagavā maṇipabbatasassirikavanasaṇḍato dāṭhabalo mahābyaggho viya, Rāhulabhaddo ca byaggharājānaṃ anubandhabyagghapotako viya. Bhagavā simbalidāyato nikkhantasupaṇṇarājā viya, Rāhulabhaddo ca supaṇṇarājassa pacchato nikkhantasupaṇṇapotako viya. Bhagavā Cittakūṭapabbatato gaganatalaṃ pakkhandasuvaṇṇahaṃsarājā viya, Rāhulabhaddo ca haṃsādhipatiṃ anupakkhandahaṃsapotako viya. Bhagavā mahāsaraṃ ajjhogālā suvaṇṇamahānāvā viya, Rāhulabhaddo ca suvaṇṇanāvāṃ pacchā anubandhanāvāpotako viya. Bhagavā cakkaratanānubhāvena gaganatale sampayātacakkavattirājā viya, Rāhulabhaddo ca rājānaṃ anusampayātapariṇāyakaratanāṃ viya. Bhagavā vigatavalāhakaṃ nabhaṃ paṭipannatārakarājā viya, Rāhulabhaddo ca tārakādhipatino anumaggapaṭipannā parisuddha-osadhitārakā viya.

Bhagavāpi Mahāsammatapaveṇiyaṃ Okkākarājavaṃse jāto, Rāhulabhaddopi. Bhagavāpi saṅkhe pakkhittakhīrasadiso superisuddhajātikhattiyakule jāto, Rāhulabhaddopi. Bhagavāpi rajjaṃ pahāya pabbajito, Rāhulabhaddopi. Bhagavatopi sarīraṃ dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitaṃ devanagaresu samussitaratanatorāṇaṃ viya sabbapāliphullo pāricchattako viya ca atimanoharaṇaṃ, Rāhulabhaddassāpi. Iti dvepi abhinīhārasampannā, dvepi rājapabbajitā, dvepi khattiyasukhumālā, dvepi suvaṇṇavaṇṇā, dvepi lakkhaṇasampannā ekamaggaṃ paṭipannā paṭipāṭiyā gacchantānaṃ dvinnāṃ candamaṇḍalānaṃ dvinnāṃ sūriyamaṇḍalānaṃ dvinnāṃ Sakkasuyāmasantusitasunimmitavasavattimahābrahmādīnaṃ siriyā sirim abhibhavamānā viya virocīṃsu.

Tatrāyasmā Rāhulo Bhagavato piṭṭhito piṭṭhito gacchantova pādatalato yāva upari kesantā Tathāgataṃ ālokesi. So Bhagavato Buddhavesavilāsaṃ disvā “sobhati Bhagavā dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇavicittasarīro byāmapabbhāparikkhittatāya vipakīṇasuvaṇṇacuṇṇamajjhagato viya, vijjulatāparikkhitto kanakapabbato viya, yantasuttasamā kaḍḍhitaratanavicittaṃ suvaṇṇa-agghikaṃ viya, rattapaṃsukūlacīvarapaṭicchannopi rattakambalaparikkhittakanakapabbato viya, pavāḷalatāpaṭimaṇḍitaṃ suvaṇṇa-agghikaṃ

viya, cīnapiṭṭhacūṇṇapūjitaṃ suvaṇṇacetiyaṃ viya, lākhārasānulitto kanakayūpo¹ viya, rattavalāhakantarato taṅkhaṇabbhuggatapūṇṇacando viya, aho samatimsapāramitānubhāvasajjitassa attabhāvassa sirīsampattī”ti cintesi. Tato attānampi oloketvā “ahampi sobhāmi. Sace Bhagavā catūsu mahādīpesu cakkavattirajjaṃ akarissā, mayhaṃ pariṇāyakaṭṭhānantaraṃ adassā. Evaṃ sante ativiya jambudīpatalaṃ asobhissā”ti attabhāvaṃ nissāya gehassitaṃ chandarāgaṃ uppādesi.

Bhagavāpi purato gacchantova cintesi “paripūṇṇacchavimaṃsalohito dāni Rāhulassa attabhāvo. Rajanīyesu rūpārammaṇādīsu hi cittassa pakkhandanakālo jāto, kiṃ bahulatāya nu kho Rāhulo vītināmetī”ti. Atha sahāvajjaneneva pasanna-udake macchaṃ viya, parisuddhe ādāsamaṇḍale mukhanimittaṃ viya ca tassa taṃ cittuppādaṃ addasa. Disvāva “ayaṃ Rāhulo mayhaṃ atrajo hutvā mama pacchato āgacchanto ‘ahaṃ sobhāmi, mayhaṃ vaṇṇāyatanāṃ pasanna’ti attabhāvaṃ nissāya gehassitachandarāgaṃ uppādeti, atitthe pakkhando uppathaṃ paṭipanno agocare carati, disāṃmūḷha-addhiko viya agantabbaṃ disaṃ gacchati. Ayaṃ kho panassa kilesa abbhantare vaḍḍhanto attatthampi yathābhūtaṃ passituṃ na dassati, paratthampi, ubhayatthampi. Tato nirayepi paṭisandhiṃ gaṇhāpessati, tiracchānāyoniyampi, pettivisayepi, asurakāyepi, sambādhepi mātukucchisminti anamatagge saṃsāraṇṇe paripātessati. Ayaṃ hi—

Anatthajanano lobho, lobho cittappakopano.

Bhayamantarato jātāṃ, taṃ jano nāvabujjhati.

Luddho atthaṃ na jānāti, luddho dhammaṃ na passati.

Andhatamaṃ tadā hoti, yaṃ lobho sahate naraṃ².

Yathā kho pana anekaratanapūrā mahānāvā bhinnaphalakantarena udakaṃ ādiyamānā muhuttampi na ajjhupekkhitabbā hoti, vegenassā vivaraṃ pidahituṃ vaṭṭati, evamevaṃ ayampi na ajjhupekkhitabbo. Yāvassa ayaṃ kilesa abbhantare sīlaratanādīni na vināseti, tāvadeva naṃ niggaṇhissāmī”ti ajjhāsayaṃ akāsi. Evarūpesu pana ṭhānesu Buddhānaṃ

1. Kanakarūpo (Ka)

2. Khu 1. 25 piṭṭhe.

nāgavilokanam nāma hoti. Tasmā yantena parivattitasuvaṇṇapaṭimā viya sakalakāyeneva parivattetvā ṭhito Rāhulabhaddam āmantesi. Tam sandhāya “atha kho Bhagavā apaloketvā”ti-ādi vuttam.

Tattha **yamkiñci rūpanti**-ādini sabbākārena Visuddhimagge Khandhaniddese vitthāritāni. **Netam mamāti**-ādini mahāhatthipadopame vuttāni. **Rūpameva nu kho Bhagavāti** kasmā pucchati? Tassa kira “sabbaṃ rūpaṃ netam mama, nesohamasmi na meso attā”ti sutvā “Bhagavā sabbaṃ rūpaṃ vipassanāpaññāya evaṃ daṭṭhabbanti vadati, vedanādīsu nu kho katham paṭipajjitabban”ti nayo udapādi. Tasmā tasmim naye ṭhito pucchati. Nayakusalo hesa āyasmā Rāhulo, idam na kattabbanti vutte idampi na kattabbam idampi na kattabbamevāti nayasatenapi nayasahassenapi paṭivijjhati. Idam kattabbanti vuttepi eseva nayo.

Sikkhākāmo hi ayam āyasmā, pātova Gandhakuṭipariveṇe patthamattam¹ vālikam okirati “ajja Sammāsambuddhassa santikā mayham upajjhāyassa santikā ettakam ovādam ettakam paribhāsam labhāmī”ti. Sammāsambuddhopi nam etadagge ṭhapento “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānam bhikkhūnam sikkhākāmānam yadidaṃ Rāhulo”ti² sikkhāyameva aggaṃ katvā ṭhapesi. Sopi āyasmā bhikkhusaṃghamajjhe tameva³ sīhanādam nadi—

“Sabbametaṃ abhiññāya, Dhammarājā pitā mama.
Sammukhā bhikkhusaṃghassa, etadagge ṭhapesi maṃ.
Sikkhākāmānaṃ aggo, Dhammarājena thomito.
Saddhāpabbajitānaṃ, sahāyo pavaro mama.
Dhammarājā pitā mayham, dhammārakkho ca pettiyo.
Sāriputto upajjhāyo, sabbaṃ me Jinasāsanam”ti.

Athassa Bhagavā yasmā na kevalam rūpameva, vedanādayopi evaṃ daṭṭhabbā, tasmā **rūpampi Rāhulāti**-ādimāha. **Ko najjāti** ko nu ajja. Therassa kira etadahosi “Sammāsambuddho mayham attabhāvanissitam chandarāgaṃ ñatvā ‘samaṇena nāma evarūpo vitakko na vitakkitabbo’ti neva pariyāyena katham kathesi, gaccha bhikkhu Rāhulam

1. Pattamattam (Syā, Ka)

2. Am 1. 24 piṭṭhe.

3. Evameva (Syā, Ka)

vadehi ‘mā puna evarūpaṃ vitakkaṃ vitakkesī’ti na dūtaṃ pesesi. Maṃ sammukhe ṭhatvāyeva pana sabhaṇḍakaṃ coraṃ cūlāya gaṇhanto viya sammukhā Sugatovādaṃ adāsi. Sugatovādo ca nāma asaṅkheyyehipi kappehi dullabho. Evarūpassa Buddhassa sammukhā ovādaṃ labhivā ko nu viññū paṇḍitajātiko ajja gāmaṃ piṇḍāya pavisissatī’ti. Athesa āyasmā āhāraḱiccam pahāya yasmiṃ nisinnaṭṭhāne ṭhitena ovādo laddho, tatova paṭinivattetvā aññatarasmiṃ rukkhamaṇḍe nisīdi. Bhagavāpi taṃ āyasmantaṃ nivattamaṇaṃ disvāpi na evamaḥa “mā nivatta tāva Rāhula, bhikkhācāraḱālo te”ti. Kasmā? Evaṃ kirassa ahosi “ajja tāva kāyagatāsati-amatabhojanaṃ bhuñjatu”ti.

Addasā kho āyasmā Sāriputtoti Bhagavati gate pacchā gacchanto addasa. Etassa kirāyasmato ekakassa viharato aññaṃ vattaṃ, Bhagavatā saddhiṃ viharato aññaṃ. Yadā hi dve aggasāvaka ekākino vasanti, tadā pātova senāsanaṃ sammajjitvā sarīrapaṭijagganaṃ katvā samāpattim appetvā sannisinnā attano cittaruciya bhikkhācāraṃ gacchanti. Bhagavatā saddhiṃ viharantā pana therā evaṃ na karonti. Tadā hi Bhagavā bhikkhusaṃghaparivāro paṭhamaṃ bhikkhācāraṃ gacchati. Tasmiṃ gate thero attano senāsanaṃ nikkhamitvā “bahūnaṃ vasanaṭṭhāne nāma sabbeva pāsāḍikaṃ kātuṃ sakkonti vā, na vā sakkonti”ti tattha tattha gantvā asammaṭṭhaṃ ṭhānaṃ sammajjati. Sace kacavaro achaddito hoti, taṃ chaddeti. Pānīyaṭṭhapetabbaṭṭhānaṃhi pānīyakūṭe asati pānīyaghaṭaṃ ṭhapeti. Gilānānaṃ santikaṃ gantvā “āvuso tumhākaṃ kiṃ āharāmi, kiṃ vo icchitabban”ti pucchati. Avassikadahaṛānaṃ santikaṃ gantvā “abhiraṃatha āvuso mā ukkaṇṭhittha, paṭipattisāraḱaṃ Buddhasāsananaṃ”ti ovadati. Evaṃ katvā sabbapacchā bhikkhācāraṃ gacchati. Yathā hi cakkavatti kuhiṇci gantukāmo senāya parivārīto paṭhamaṃ nikkhamati, pariṇāyakaṛatanaṃ senaṅgāni saṃvidhāya pacchā nikkhamati, evaṃ saddhammacakkavatti Bhagavā bhikkhusaṃghaparivāro paṭhamaṃ nikkhamati, tassa Bhagavato pariṇāyakaṛatanabhūto Dhammasenaṇapati imaṃ kiccaṃ katvā sabbapacchā nikkhamati. So evaṃ nikkhanto tasmiṃ divase aññatarasmiṃ rukkhamaṇḍe nisinnaṃ Rāhulabhaddaṃ addasa. Tena vuttaṃ “pacchā gacchanto addasā”ti.

Atha kasmā ānāpānassatiyaṃ niyojesi? Nisajjānucchavikattā. Thero kira “etassa Bhagavatā rūpakammaṭṭhānaṃ kathitaṃ”ti anāvajjitvāya yenākārena ayaṃ acalo anobaddho¹ hutvā nisinno, idamassa etissā nisajjāya kammaṭṭhānaṃ anucchavikanti cintetvā evamāha. Tattha ānāpānassatinti assāsapassāse pariggahetvā tattha catukkapañcakajjhānaṃ nibbattetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ gaṇhāhīti dasseti.

Mahapphalā hotīti kīvamahapphalā² hoti? Idha bhikkhu ānāpānassatiṃ anuyutto ekāsane nisinnova sabbāsava khepetvā arahattaṃ pāpuṇāti, tathā asakkonto maraṇakāle samasīsī hoti, tathā asakkonto devaloke nibbattitvā dhammakathikadevaputtassa dhammaṃ sutvā arahattaṃ pāpuṇāti, tato viraddho anuppanne Buddhuppāde paccekabodhiṃ sacchikaroti, taṃ asacchikaronto Buddhānaṃ sammukhībhāve Bāhiyattherādayo viya khippābhiñño hoti, evaṃ mahapphalā. **Mahānisamsāti** tasseva vevacanaṃ. Vuttampi cetāṃ—

“Ānāpānassatī yassa, paripuṇṇā subhāvitā.

Anupubbaṃ paricitā, yathā Buddhena desitā.

Somaṃ lokaṃ pabhāseti, abbhā muttova candimā”ti³.

Imaṃ mahapphalataṃ sampassamāno thero saddhivihārikaṃ tattha niyojeti.

Iti Bhagavā rūpakammaṭṭhānaṃ, thero ānāpānassatinti ubhopi kammaṭṭhānaṃ ācikkhitvā gatā, Rāhulabhaddo vihāreyeva ohīno. Bhagavā tassa ohīnabhāvaṃ jānantopi neva attanā khādanīyaṃ bhojanīyaṃ gahetvā agamāsi, na Ānandattherassa hatthe pesesi, na Pasenadimahārāja-anāthapiṇḍikādīnaṃ saññaṃ adāsi. Saññāmatṭakam hi labhitvā te kājabhattaṃ abhihareyyuṃ. Yathā ca Bhagavā, evaṃ Sāriputtattheropi na kiñci akāsi. Rāhulatthero nirāhāro chinnabhatto ahosi. Tassa panāyasmato “Bhagavā maṃ vihāre ohīnaṃ jānantopi attanā laddhapiṇḍapātaṃ nāpi sayam gahetvā āgato, na aññassa hatthe

1. Acalāsanabandho (Sī, Syā)

2. Kimmahapphalā (Syā)

3. Khu 2. 30; Khu 9. 170 piṭṭhesu.

pahiṇi, na manussānaṃ saññaṃ adāsi, upajjhāyopi me ohīnabhāvaṃ jānanto tattheva na kiñci akāsi”ti cittampi na uppannaṃ, kuto tappaccayā omānaṃ vā atimānaṃ vā janessati. Bhagavatā pana ācikkhitakammaṭṭhānameva purebhattampi pacchābhattampi “itipi rūpaṃ aniccaṃ, itipi dukkhaṃ, itipi asutaṃ, itipi anattā”ti aggaṃ abhimatthento viya nirantaraṃ manasikatvā sāyanhasamaye cintesi “ahaṃ upajjhāyena ānāpānassatiṃ bhāvehīti vutto, tassa vacanaṃ karissāmi. Ācariyupajjhāyānañhi vacanaṃ akaronto dubbaco nāma hoti. ‘Dubbaco Rāhulo, upajjhāyassapi vacanaṃ na karotī’ti ca garahuppattito kakkhaḷatarā¹ pīḷa nāma natthī”ti bhāvanāvidhānaṃ pucchitukāmo Bhagavato santikaṃ agamāsi. Taṃ dassetuṃ **atha kho āyasmā Rāhuloti**-ādi vuttaṃ.

114. Tattha **paṭisallānā**ti ekībhāvato. **Yamkiñci Rāhulā**ti kasmā Bhagavā ānāpānassatiṃ puṭṭho rūpakammaṭṭhānaṃ kathetīti. Rūpe chandarāgappahānatthaṃ. Evaṃ kirassa ahosi “Rāhulassa attabhāvaṃ nissāya chandarāgo uppanno, heṭṭhā cassa saṅkhepena rūpakammaṭṭhānaṃ kathitaṃ. Idānissāpi dvicattālīsāya ākārehi attabhāvaṃ virājetvā² visaṅkharitvā taṃnissitaṃ chandarāgaṃ anuppattidhammataṃ āpādessāmi”ti. Atha ākāsadhātuṃ kasmā vitthāresīti. Upādārūpadassanatthaṃ. Heṭṭhā hi cattāri mahābhūtāneva kathitāni, na upādārūpaṃ. Tasmā iminā mukhena taṃ dassetuṃ ākāsadhātuṃ vitthāresi. Apica ajjhattikena ākāseṇa paricchinnarūpampi pākataṃ hoti.

Ākāseṇa paricchinnaṃ, rūpaṃ yāti vibhūtaṃ³.

Tassevaṃ āvibhāvatthaṃ, taṃ pakāsesi nāyako.

Ettha pana purimāsu tāva catūsu dhātūsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ mahāhatthipadopame vuttameva.

118. Ākāsadhātuyaṃ **ākāsagatanti** ākāsabhāvaṃ gataṃ. **Upādinnanti** ādinnaṃ gahitaṃ parāmaṭṭhaṃ, sarīraṭṭhakanti attho. **Kaṇṇacchiddanti** maṃsalohitādīhi asamphuṭṭhakaṇṇavivaraṃ. Nāsacchiddādīsupi eśeva nayo.

1. Kakkhaḷakarā (Sī)

2. Vijahitvā (Sī), vibhajitvā (Syā)

3. Yāva vibhūsitā (Ka)

Yena cāti yena chiddena. **Ajjhoharatīti** anto paveseti, jivhābandhanato hi yāva udarapaṭalā manussānaṃ vidatthacaturaṅgulaṃ chiddaṭṭhānaṃ hoti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Yattha cāti** yasmiṃ okāse. **Santiṭṭhatīti** patiṭṭhāti. Manussānañhi mahantaṃ paṭaparissāvanamattañca¹ udarapaṭalaṃ nāma hoti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Adhobhāgaṃ nikkhamatīti** yena heṭṭhā nikkhamati. Dvattiṃsahatthamattaṃ ekavīsatiyā ṭhānesu vaṅkaṃ antaṃ nāma² hoti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Yaṃ vā panaññāmpīti** iminā sukhumasukhumaṃ cammamaṃsādi-antaragatañceva lomakūpabhāvena ca ṭhitaṃ ākāsaṃ dasseti. Sesametthāpi pathavīdhātu-ādīsu vuttanayeneva veditabbaṃ.

119. Idānissa tādibhāvalakkhaṇaṃ ācikkhanto **pathavīsamanti**-ādimāha. Itṭhāniṭṭhesu hi arajjanto adussanto tādī nāma hoti. **Manāpāmanāpāti** ettha aṭṭha lobhasahagatacittasampayuttā manāpā nāma, dve domanassacittasampayuttā amanāpā nāma. **Cittaṃ na pariyādāya ṭhassantīti** ete phassā uppajjitvā tava cittaṃ antomuṭṭhigataṃ karonto viya pariyādāya gahetvā ṭhāturaṃ na sakkhissanti “ahaṃ sobhāmi, mayhaṃ vaṇṇāyatanāṃ pasannan”ti puna attabhāvaṃ nissāya chandarāgo nuppajjissati. **Gūthagatanti**-ādīsu gūthameva gūthagataṃ. Evaṃ sabbattha.

Na kattrhaci patiṭṭhitoti pathavīpabbatarukkhādīsu ekasmimpi na patiṭṭhito, yadi hi pathaviyaṃ patiṭṭhito bhaveyya, pathaviyā bhijjamānāya saheva bhijjeyya, pabbate patamāne saheva pateyya, rukkhe chijjamāne saheva chijjeyya.

120. **Mettaṃ Rāhulāti** kasmā ārabhi? Tādibhāvassa kāraṇadassanatthaṃ. Heṭṭhā hi tādibhāvalakkhaṇaṃ dassitaṃ, na ca sakkā ahaṃ tādī homīti akāraṇā bhavituṃ, napi “ahaṃ uccākulappasuto bahussuto lābhī, maṃ rājarājamahāmattādayo bhajanti, ahaṃ tādī homī”ti imehi kāraṇehi koci tādī nāma hoti, mettādibhāvanāya pana hotīti tādibhāvassa kāraṇadassanatthaṃ imaṃ desanaṃ ārabhi.

1. Mahantaṃ parissāvanamattaṃ (Sī)

2. Ekaṃ antaṃ nāma (Syā), ṭhitaṃ antaṃ nāma (Ka)

Tattha **bhāvayatoti** upacāraṃ vā appanaṃ vā pāpentassa. **Yo byāpādoti** yo satte kopo, so pahīyissati. **Vihesāti** pāṇi-ādīhi sattānaṃ vihiṃsanaṃ. **Aratīti** pantasenāsanesu ceva adhikusaladhammesu ca ukkaṇṭhitatā¹. **Paṭighoti** yattha katthaci sattesu saṅkhāresu ca paṭihaññanakilesa. **Asubhanti** uddhumātakādīsu upacārappanaṃ. Uddhumātakādīsu asubhabhāvanā ca nāmesā vitthārato Visuddhimagge kathitāva. **Rāgoti** pañcakāmaguṇikarāgo. **Aniccasaññanti** aniccānupassanāya saha-jātasaññaṃ². Vipassanā eva vā esā asaññāpi saññāsīsena saññāti vuttā. **Asmimānoti** rūpādīsu asmīti māno.

121. Idāni therena pucchitaṃ pañhaṃ vitthārento **ānāpānassatinti-**ādīmāha. Tattha idaṃ kammaṭṭhānaṃ kammaṭṭhānabhāvanā ca Pāli-attho ca saddhiṃ ānisaṃsakathāya sabbo sabbākārena Visuddhimagge Anussatiniddese vitthāritoyeva. Imaṃ desanaṃ Bhagavā neyyapuggalavaseneva pariniṭṭhāpesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahārāhulovādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Cūḷamālukyasuttavaṇṇanā

122. **Evam me sutanti** Mālukyasuttaṃ³. Tattha **Mālukyaputtassāti** evaṃnāmakassa therassa. **Ṭhapitāni paṭikkhittānīti** diṭṭhigatāni nāma na byākātabbānīti evaṃ ṭhapitāni ceva paṭikkhittāni ca. **Tathāgatoti** satto. **Tam me na ruccatīti** taṃ abyākaraṇaṃ mayhaṃ na ruccati. **Sikkhaṃ paccakkhāyāti** sikkhaṃ paṭikkhipitvā.

125. **Ko santo kaṃ paccācikkhasīti** yācako vā hi yācitakaṃ paccācikkheyya, yācitako vā yācakaṃ. Tvaṃ neva yācako na yācitako, so dāni tvaṃ ko santo kaṃ paccācikkhasīti attho.

1. Ukkaṇṭhitā (Sī, Ka) 2. Sahajātasañña (Syā, Ka) 3. Mālukyasuttaṃ (Sī, Syā)

126. **Viddho assāti** parasenāya ʃhitenā viddho bhaveyya.
Gāḷhapalepanenāti¹ bahalalepanena. **Bhisakkanti** vejjaṃ. **Sallakattanti**
 sallakantanāṃ sallakantiyasuttavācakaṃ². **Akkassāti** akkavāke gahetvā
 jijaṃ karonti. Tena vuttaṃ “akkassā”ti. **Sanḥassāti**³ veṇuvilīvassa.
 Maruvākhīrapaṇṇānampi vākehiyeva karonti. Tena vuttaṃ **yadi vā**
maruvāya yadi vā khīrapaṇṇinoti. **Gacchanti** pabbatagacchanadīgacchādīsu
 jātāṃ. **Ropimanti** ropetvā vaḍḍhitaṃ saravanato saraṃ gahetvā kataṃ.
Sithilahanunoti evaṃnāmakassa pakkhino. **Bheravassāti** kāḷasīhassa.
Semhārassāti makkaṭassa. **Evaṃ noti** etāya diṭṭhiyā sati na hotīti attho.

127. **Attheva jāti**ti etāya diṭṭhiyā sati brahmacariyavāsova natthi, jāti
 pana atthiyeva. Tathā jarāmarañādinīti dasseti. **Yesāhanti** yesaṃ ahaṃ.
Nighātanti upaghātaṃ vināsaṃ. Mama sāvakā hi etesu nibbinṇā⁴ idheva
 nibbānaṃ pāpuṇantīti adhippāyo.

128. **Tasmāti**hāti yasmā abyākatametāṃ, catusaccameva mayā
 byākataṃ, tasmāti attho. **Na hetāṃ Mālukyaputta atthasaṃhitanti** etaṃ
 diṭṭhigataṃ vā etaṃ byākaraṇaṃ vā kāraṇanissitaṃ na hoti. **Na**
ādibrahmacariyakanti brahmacariyassa ādimattampi
 pubbabhāgasīlamattampi na hoti. **Na nibbidāyāti**-ādīsu vaṭṭe
 nibbindanatthāya vā⁵ virajjhanatthāya vā vaṭṭanīrodhāya vā
 rāgādivūpasamanatthāya vā abhiññeyye dhamme abhijānanatthāya vā
 catumaggasaṅkhātasambodhatthāya vā asaṅkhatanibbānasacchikiriyatthāya
 vā na hoti. **Etaṃ hīti** etaṃ catusaccabyākaraṇaṃ. **Ādibrahmacariyakanti**
 brahmacariyassa ādibhūtaṃ pubbapadaṭṭhānaṃ. Sesāṃ
 vuttapaṭipakkhanayena veditabbaṃ. Imampi desanaṃ Bhagavā
 neyyapuggalavasena niṭṭhāpesīti.

Papañcasūdanīyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūḷamālukyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Gāḷhalepanenāti (Syā)

3. Sanḥassāti (Sī, Syā)

5. Nibbidatthāya vā (Ka)

2. Sallakantiyasuttapāṭhakaṃ (Sī, Syā)

4. Nibbindanto (Ka), nibbiṇṇā (Sī)

4. Mahāmālukyāsuttavaṇṇanā

129. **Evam me sutanti** Mahāmālukyāsuttam. Tattha **orambhāgiyānīti** hetṭhā koṭṭhāsikāni kāmabhavā nibbattisaṁvattanikāni. **Samyojanānīti** bandhanāni. **Kassa kho nāmāti** kassa devassa vā manussassa vā desitāni dhāresi, kiṁ tvameveko assosi, na añño kocīti. **Anusetūti** appahīnatāya anuseti. Anusayamāno samyojanam nāma hoti.

Ettha ca Bhagavatā samyojanam pucchitam, therenapi samyojanameva byākataṁ. Evam santepi tassa vāde Bhagavatā doso āropito. So kasmāti ce. Therassa tathāladdhikattā. Ayam hi tassa laddhi “samudācārakkhaṇeyeva kilesehi samyutto nāma hoti, itarasmim khaṇe asamyutto”ti. Tenassa Bhagavatā doso āropito. Athāyasmā Ānando cintesi “Bhagavatā bhikkhusaṁghassa dhammam desessāmīti attano dhammatāyeva ayam dhammadesanā āradadhā, sā iminā apaṇḍitena bhikkhunā visaṁvādītā. Handāham Bhagavantam yācitvā bhikkhūnam dhammam desessāmī”ti¹. So evamakāsi. Tam dassetum “evam vutte āyasmā Ānando”ti-ādi vuttam.

Tattha **sakkāyadiṭṭhipariyuṭṭhitenāti** sakkāyadiṭṭhiyā gahitena abhibhūtena. **Sakkāyadiṭṭhiparetenāti** sakkāyadiṭṭhiyā anugatena. **Nissaraṇanti** diṭṭhinissaraṇam nāma nibbānam, tam yathābhūtam nappajānāti. **Appaṭivinitāti** avinoditā anīhaṭā. **Orambhāgiyam samyojananti** hetṭhābhāgiyasamyojanam nāma hoti. Sesapadesupi eveda nayo. Sukkapakkho uttānatthoyeva. “Sānusayā pahīyatī”ti vacanato panettha ekacce “aññam samyojanam añño anusayo”ti vadanti. Yathā hi “sabyañjanam bhattan”ti vutte bhattato aññam byañjanam hoti, evam “sānusayā”ti vacanato pariyuṭṭhānasakkāyadiṭṭhito aññena anusayena bhavitabbanti tesam laddhi. Te “sasīsam pārūpitvā”ti-ādīhi paṭikkhipitabbā. Na hi sīsato añño puriso atthi. Athāpi siyā “yadi tadeva samyojanam so anusayo, evam sante Bhagavatā

1. Desāpemiṭi (Syā)

therassa taruṇūpamo upārambho du-āropito hotī”ti. Na du-āropito, kasmā? Evaṃladdhikattāti vitthāritametaṃ. Tasmā soyeva kilesa bandhanaṭṭhena saṃyojanam, appahīnaṭṭhena anusayoti imamattham sandhāya Bhagavatā “sānusayā pahīyati”ti evaṃ vuttanti veditabbaṃ.

132. **Tacaṃ chetvāti**-ādīsu idaṃ opammasaṃsandanaṃ—tacacchedo viya hi samāpatti daṭṭhabbā, pheggucchedo viya vipassanā, sāracchedo viya maggo. Paṭipadā pana lokiya lokuttaramissakāva vaṭṭati. **Evamete daṭṭhabbāti** evarūpā puggalā evaṃ daṭṭhabbā.

133. **Upadhivivekāti** upadhivivekena. Iminā pañcakāmaguṇaviveko kathito. **Akusalānaṃ dhammānaṃ pahānāti** iminā nīvaraṇappahānaṃ kathitaṃ. **Kāyaduṭṭhu llānaṃ paṭippassaddhiyāti** iminā kāyālasīyapaṭippassaddhi kathitā. **Viviceva kāmehīti** upadhivivekena kāmehi vinā hutvā. **Vivicca akusalehīti** akusalānaṃ dhammānaṃ pahānena kāyaduṭṭhullānaṃ paṭippassaddhiyā ca akusalehi vinā hutvā. **Yadeva tattha hotīti** yaṃ tattha antosamāpattikkhaṇe¹ samāpattisamuṭṭhitaṇṇa rūpādidhammajātaṃ hoti. **Te dhammeti** te rūpagatanti-ādinā nayena vutte rūpādayo dhamme. **Aniccatoti** na niccato. **Dukkhatoti** na sukhato. **Rogatoti**-ādīsu ābādhaṭṭhena rogato, antodosatṭhena **gaṇḍato**, anupavidhaṭṭhena dukkhajanaṇaṭṭhena ca **sallato**, dukkhaṭṭhena **aghato**, rogaṭṭhena **ābādhato**, asakaṭṭhena **parato**, palujjanaṭṭhena **palokato**, nissattaṭṭhena **suññato**, na attatṭhena **anattato**. Tattha aniccato, palokatoti dvīhi padehi aniccalakkhaṇaṃ kathitaṃ, dukkhatoti-ādīhi chahi dukkhalakkhaṇaṃ, parato suññato anattatoti tīhi anattalakkhaṇaṃ.

So tehi dhammehīti so tehi evaṃ tilakkhaṇaṃ āropetvā diṭṭhehi antosamāpattiyā pañcakkhandhadhammehi. **Cittaṃ paṭivāpetīti**² cittaṃ paṭisaṃharati moceti apaneti. **Upasaṃharatīti** vipassanācittaṃ tāva

1. Antosamāpattiyāṃ samāpattikkhaṇe ceva (Sī, Syā)

2. Paṭipādetīti (Syā), paṭiṭṭhāpetīti (Ka)

savanavasena thutivasena pariyattivasena paññattivasena ca etaṃ santaṃ nibbānanti evaṃ asaṅkhatāya amatāya dhātuyā upasaṃharati. Maggacittaṃ nibbānaṃ ārammaṇakaraṇavaseneva etaṃ santaṃ etaṃ paṇṭanti na evaṃ vadati, iminā pana ākārena taṃ paṭivijjhanto tattha cittaṃ upasaṃharatīti attho. **So tattha ʈhitoti** tāya tilakkhaṇārammaṇāya vipassanāya ʈhito. **Āsavānaṃ khayaṃ pāpuṇāti** anukkamena cattāro magge bhāvetvā pāpuṇāti. **Teneva dhammarāgenāti** samathavipassanādhamme chandarāgena. Samathavipassanāsu hi sabbaso chandarāgaṃ pariyādātuṃ sakkonto arahattaṃ pāpuṇāti, asakkonto anāgāmī hoti.

Yadeva tattha hoti vedanāgatanti idha pana rūpaṃ na gahitaṃ. Kasmā? Samatikkantattā. Ayaṃ hi heṭṭhā rūpāvacarajjhānaṃ samāpajjitvā rūpaṃ atikkamitvā arūpāvacarasamāpattiṃ samāpannoti samathavasenaṇapinena rūpaṃ atikkantaṃ, heṭṭhā rūpaṃ sammadeva sammāsivā taṃ atikkamma idāni arūpaṃ sammāsatiṭi vipassanāvasenaṇapinena rūpaṃ atikkantaṃ. Arūpe pana sabbasopi rūpaṃ natthīti taṃ sandhāyapi idha rūpaṃ na gahitaṃ.

Atha kiñcarahīti kiṃ pucchāmīti pucchati? Samathavasena gacchato cittekaggaṭā dhuraṃ hoti, so cetovimutto nāma. Vipassanāvasena gacchato paññā dhuraṃ hoti, so paññāvimutto nāmāti ettha therassa kaṅkhā natthi. Ayaṃ sabhāvadhammoyeva¹, samathavaseneva pana gacchantesu eko cetovimutto nāma hoti, eko paññāvimutto. Vipassanāvasena gacchantesupi eko paññāvimutto nāma hoti, eko cetovimuttoti ettha kiṃ kāraṇanti pucchati.

Indriyavemattataṃ vadāmīti indriyanānattataṃ vadāmi. Idaṃ vuttaṃ hoti, na tvaṃ Ānanda dasa pāramiyo pūretvā sabbaññutaṃ² paṭivijjhi, tena te etaṃ apākaṭaṃ. Ahaṃ pana paṭivijjhiṃ, tena me etaṃ pākaṭaṃ. Ettha hi indriyanānattatā kāraṇaṃ. Samathavaseneva hi gacchantesu ekassa bhikkhuno cittekaggaṭā dhuraṃ hoti, so cetovimutto nāma hoti. Ekassa paññā dhuraṃ hoti, so paññāvimutto nāma hoti. Vipassanāvaseneva ca gacchantesu ekassa paññā dhuraṃ hoti, so

1. Sarasadhammoyeva (Sī), purisadhammoyeva (Syā)

2. Sabbantaṃ (Sī)

paññāvimutto nāma hoti. Ekassa cittekaggatā dhuraṃ hoti, so cetovimutto nāma hoti. Dve aggasāvakā samathavipassanādhurena arahattaṃ pattā. Tesu Dhammasenāpati paññāvimutto jāto, Mahāmoggallānatthero cetovimutto. Iti indriyavemattaṃ ettha kāraṇanti veditabbaṃ. Sesāṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahāmālukyāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Bhaddālisuttavaṇṇanā

134. **Evam me sutanti** Bhaddālisuttaṃ. Tattha **ekāsanabhojananti** ekasmiṃ purebhatte asanabhojanaṃ, bhuñjitabbabhattanti attho. **Appābādhatanti**-ādīni kakacopame vitthāritāni. **Na ussahāmīti** na sakkomi. **Siyā kukkucçaṃ siyā vippaṭisāroti** evaṃ bhuñjanto yāvajīvaṃ brahmacariyaṃ caritum sakkhissāmi nu kho, na nu khoti iti me vippaṭisārakukkucçaṃ bhaveyyāti attho. **Ekadesaṃ bhuñjivāti** porāṇakattherā kira patte bhattaṃ pakkipitvā sappimhi dinne sappinā uṇḥameva¹ thokaṃ bhuñjivā hatthe dhovivā avasesaṃ bahi nīharivā chāyūdakaphāsuke ṭhāne nisīditvā bhuñjanti. Etaṃ sandhāya Satthā āha. Bhaddāli pana cintesi “sace sakiṃ pattaṃ pūretvā dinnāṃ bhattaṃ bhuñjivā puna pattaṃ dhovivā odanassa pūretvā laddhaṃ bahi nīharivā chāyūdakaphāsuke ṭhāne bhuñjeyya, iti evaṃ vaṭṭeyya, itarathā ko sakkotī”ti. Tasmā **evampi kho ahaṃ bhante na ussahāmīti** āha. Ayaṃ kira atīte anantarāya jātiyā kākayoniyaṃ nibbatti. Kākā ca nāma mahāchātakā honti. Tasmā Chātakatthero nāma ahosi. Tassa pana viravantasseva Bhagavā taṃ madditvā ajjhottharivā “yo pana bhikkhu vikāle khādanīyaṃ vā bhojanīyaṃ vā khādeyya vā bhuñjeyya vā pācittiyaṃ”ti² sikkhāpadaṃ paññāpesi. Tena vuttaṃ **atha kho āyasmā Bhaddāli -pa- anussāhaṃ pavedesīti**.

1. Uṇḥuṇḥameva (Sī)

2. Vi 2. 115 piṭṭhe.

Yathā tanti yathā aññopi sikkhāya na paripūrakārī ekavihārepi vasanto Satthu sammukhībhāvaṃ na dadeyya, tatheva na adāsīti attho. Neva Bhagavato upaṭṭhānaṃ agamāsi, na dhammadesanaṭṭhānaṃ na vitakkamālakam, na ekaṃ bhikkhācāramaggaṃ paṭipajji. Yasmiṃ kule Bhagavā nisīdati, tassa dvārepi na aṭṭhāsi. Sacassa vasanaṭṭhānaṃ Bhagavā gacchati, so puretameva ñatvā aññattha gacchati. Saddhāpabbajito kiresa kulaputto parisuddhasīlo. Tenassa na añño vitakko ahosi, “mayā nāma udarakāraṇā Bhagavato sikkhāpadapaññāpanaṃ paṭibāhitaṃ, ananucchavikaṃ me katan”ti ayameva vitakko ahosi. Tasmā ekavihāre vasantopi lajjāya Satthu sammukhībhāvaṃ nādāsi.

135. **Cīvarakammaṃ karontīti** manussā Bhagavato cīvarasāṭakaṃ adamsu, taṃ gahetvā cīvaraṃ karonti. **Etaṃ dosakanti** etaṃ okāsaṃ etaṃ aparādham, Satthu sikkhāpadaṃ paññapentassa paṭibāhitakāraṇaṃ sādhuṃ manasikarohīti attho. **Dukkarataranti** vassaṃ hi vasitvā disāpakkante bhikkhū kuhiṃ vasitthāti pucchanti, tehi Jetavane vasimhāti vutte “āvuso Bhagavā imasmiṃ antovasse kataraṃ jātaṃ kathesi, kataraṃ suttantaṃ, kataraṃ sikkhāpadaṃ paññapesī”ti pucchitāro honti. Tato “vikālabhojanasikkhāpadaṃ paññapesi, Bhaddāli nāma naṃ eko thero paṭibāhī”ti vakkhanti. Taṃ sutvā bhikkhū “Bhagavatopi nāma sikkhāpadaṃ paññapentassa paṭibāhitaṃ¹ ayuttaṃ akāraṇaṃ”ti vadanti. Evaṃ te ayaṃ doso mahājanantare pākaṭo hutvā duppaṭikārataṃ āpajjissatīti maññamānā evamāhaṃsu. Apica aññepi bhikkhū pavāretvā Satthu santikaṃ āgamissanti. Atha tvaṃ “ethāvuso² mama Satthāraṃ khamāpentassa sahāyā hothā”ti saṃghaṃ sannipātesasi. Tattha āgantukā pucchissanti “āvuso kiṃ imināpi bhikkhunā katan”ti. Tato etamatthaṃ sutvā “bhāriyaṃ kataṃ bhikkhunā, Dasabalaṃ nāma paṭibāhissatīti ayuttametān”ti vakkhanti. Evampi te ayaṃ aparādho mahājanantare pākaṭo hutvā duppaṭikārataṃ āpajjissatīti maññamānāpi evamāhaṃsu. Atha vā Bhagavā pavāretvā cārikaṃ pakkamissati, atha tvaṃ gatagataṭṭhāne Bhagavato khamāpanatthāya saṃghaṃ sannipātesasi. Tatra

1. Paṭibāhittha (Sī), paṭibāhitum (Syā)

2. Evaṃ āvuso (Ka)

disāvāsino bhikkhū pucchissanti “āvuso kiṃ iminā bhikkhunā katan”ti -pa-
duppaṭikārataṃ āpajjissatīti maññamānāpi evamāhaṃsu.

Etadavocāti appatirūpaṃ mayā kataṃ, Bhagavā pana mahantepi aguṇe
alaggitvā mayhaṃ accayaṃ paṭiggaṇhissatīti maññamāno etaṃ “accayo
maṃ bhante”ti-ādivacanaṃ avoca. Tattha **accayoti** aparādho. **Maṃ**
accagamāti maṃ atikkamma abhibhavitvā pavatto. **Paṭiggaṇhātūti** khamatu.
Āyatim saṃvarāyāti anāgate saṃvaraṇatthāya, puna evarūpassa aparādhassa
dosassa khalitassa akaraṇatthāya. **Tagghāti** ekaṃsena. **Samayopi kho te**
Bhaddālīti Bhaddālī tayā paṭivijjhitabbayuttakaṃ ekaṃ kāraṇaṃ atthi, tampi
te na paṭividdhaṃ na sallakkhitanti dasseti.

136. **Ubhatobhāgavimuttoti**-ādīsu dhammānusārī, saddhānusārīti dve
ekacittakkhaṇikā maggasaṃgipuggalā. Ete pana sattapi ariyapuggale
Bhagavatāpi evaṃ āṇāpetuṃ na yuttaṃ, Bhagavatā āṇatte tesampi evaṃ
kātuṃ na yuttaṃ. Aṭṭhānaparikappavasena pana ariyapuggalānaṃ
suvacabhāvadassanattamaṃ Bhaddālittherassa ca
dubbacabhāvadassanattametamaṃ vuttaṃ.

Api nu tvaṃ tasmim samaye ubhatobhāgavimuttoti desanaṃ kasmā
ārabhi? Bhaddālissa niggaṇattham. Ayaṃ hettha adhippāyo—Bhaddālī
ime satta ariyapuggalā loke dakkhiṇeyyā mama sāsane sāmīno, mayi
sikkhāpadaṃ paññapente paṭibāhitabbayutte kāraṇe sati etesaṃ paṭibāhituṃ
yuttaṃ. Tvaṃ pana mama sāsanaṭo bāhirako, mayi sikkhāpadaṃ paññapente
tuyhaṃ paṭibāhituṃ na yuttanti.

Ritto tucchoti anto ariyaguṇānaṃ abhāvena rittako tucchako,
issaravacane kiñci na hoti. **Yathādhammaṃ paṭikarosīti** yathā dhammo
ṭhito, tatheva karosi, khamāpesīti vuttaṃ hoti. **Taṃ te mayaṃ**
paṭiggaṇhāmāti taṃ tava aparādhaṃ mayaṃ khamāma. **Vuḍḍhi hesā**
Bhaddālī ariyassa vinayeti esā Bhaddālī ariyassa vinaye Buddhassa
Bhagavato sāsane vuḍḍhi nāma. Katamā? Accayaṃ accayato disvā
yathādhammaṃ paṭikarivā āyatim saṃvarāpajjanā. Desanaṃ pana
puggalādhiṭṭhānaṃ karonto “yo accayaṃ accayato disvā yathādhammaṃ
paṭikaroti, āyatim saṃvaraṃ āpajjati”ti āha.

137. **Satthāpi upavadatīti** “asukavihāravāsī asukassa therassa saddhivihāriko asukassa antevāsiko itthannāmo nāma bhikkhu lokuttaradhammaṃ nibbattetuṃ araṇṇaṃ pavittṭho”ti sutvā “kiṃ tassa araṇṇavāsena, yo mayhaṃ pana sāsane sikkhāya aparipūrakārī”ti evaṃ upavadati. Sesapadesupi eseva nayo, apicettha devatā na kevalaṃ upavadanti, bheravārammaṇaṃ dassetvā palāyanākāraṃpi karonti. **Attanāpi attānanti** sīlaṃ āvajjantassa saṃkiliṭṭhaṭṭhānaṃ pākaṭaṃ hoti, cittaṃ vidhāvati, na kammaṭṭhānaṃ allīyati. So “kiṃ mādisassa araṇṇavāsena”ti vipphaṇṇasārī utṭhāya pakkamati. **Attāpi attānaṃ upavaditoti** attanāpi attā upavadito, ayameva vā pāṭho. Sukkapakkho vutta paccanīkanayena veditabbo. **So vivicceva kāmehi**ti-ādi evaṃ sacchikarotīti dassa natthaṃ vuttaṃ.

140. **Pasayha pasayha**¹ **kāraṇaṃ karontīti** appamattakepi dose niggahetvā punappunaṃ kārenti. **No tathāti** mahantepe aparādhe yathā itaraṃ, evaṃ pasayha na kārenti. So kira “āvuso Bhaddāli mā cintayittha, evarūpaṃ nāma hoti, ehi Satthāraṃ khamāpehi”ti bhikkhusaṃghatopi, kañci bhikkhuṃ pesetvā attano santikaṃ pakkosāpetvā “Bhaddāli mā cintayittha, evarūpaṃ nāma hoti”ti evaṃ Satthusantikāpi anuggahaṃ paccāsīsati. Tato “bhikkhusaṃghenaṃ na samassāsito, Satthārāpi”ti cintetvā evamāha.

Atha Bhagavā bhikkhusaṃghopi Satthāpi ovaditabbayuttameva ovadati, na itaranti dassetuṃ **idha Bhaddāli ekaccoti**-ādimāha. Tattha **aññenāññanti**-ādīni Anumānasutte vitthāritāni. **Na sammā vattatīti** sammā vattampi na vattati. **Na lomaṃ pātetīti** anulomavatte na vattati, vilomameva gaṇhāti. **Na netthāraṃ vattatīti** nitthāraṇakavattamhi na vattati, āpattivuttānātthaṃ turitaturito chandaajāto na hoti. **Tatrāti** tasmiṃ tassa dubbacakaraṇe. **Abhiñhāpattikoti** nirantarāpattiko. **Āpattibahuloti** sāpattikakālovassa bahu, suddho nirāpattikakālo appoti attho. **Na khippameva vūpasammatīti** khippaṃ na vūpasammati, dīghasuttaṃ hoti.

1. Pavayha pavayha (Sī, Syā)

Vinayadharā pādadhovanakāle āgataṃ “gacchāvuso vattavelā”ti vadanti. Puna kālāṃ maññitvā āgataṃ “gacchāvuso tuyhaṃ viharavelā, gacchāvuso sāmaṇerādīnaṃ uddesa dānavelā, amhākaṃ nhānavelā, therūpaṭṭhānavelā, mukhadhovanavelā”ti-ādīni vatvā divasabhāgepi rattibhāgepi āgataṃ uyyojentīyeva. “Kāya velāya bhante okāso bhavissatī”ti vuttepi “gacchāvuso, tvaṃ imameva ṭhānaṃ jānāsi, asuko nāma vinayadharatthero sinehapānaṃ pivati, asuko virecanaṃ kāreti, kasmā turitosī”ti-ādīni vatvā dīghasuttameva karonti.

141. **Khippameva vūpasammatī**ti lahuṃ vūpasammati, na dīghasuttaṃ hoti. Ussukkāpannā bhikkhū “āvuso ayaṃ subbaco bhikkhu, janapadavāsino nāma gāmantasenāsane vasanaṭṭhānanisajjanādīni na phāsukāni honti, bhikkhācāropi dukkho hoti, sīghamassa adhikaraṇaṃ vūpasamemā”ti sannipatitvā āpattito vuṭṭhāpetvā suddhante¹ patitṭhāpentī.

142. **Adhiccāpattikoti** kadāci kadāci āpattiṃ āpajjati. So kiñcāpi lajjī hoti pakatatto, dubbacattā panassa bhikkhū tatheva paṭipajjanti.

144. **Saddhāmattakena vahati pemamattakenāti** ācariyupajjhāyesu appamattikāya gehassitasaddhāya appamattakena gehassitapemena yāpeti. Paṭisandhiggahaṇasadisā hi ayaṃ pabbajjā nāma, navapabbajito pabbajjāya guṇaṃ ajānanto ācariyupajjhāyesu pemamattena yāpeti, tasmā evarūpā saṅgaṇhitabbā. Appamattakampi hi saṅgahaṃ labhitvā pabbajjāya ṭhitā abhiññāpattā mahāsamaṇā bhavissanti. Ettakena kathāmaggena “ovaditabbayuttakaṃ ovadanti, na itaran”ti imameva Bhagavatā dassitaṃ.

145. **Aññāya saṇṭhahimsūti** arahatte patitṭhahimsu. **Sattesu hāyamānesūhi** paṭipattiyā hāyamānāya sattā hāyanti nāma. **Saddhamme antaradhāyamāneti** paṭipattisaddhamme antaradhāyamāne. Paṭipattisaddhammopi hi paṭipattipūrakesu sattesu asati² antaradhāyati

1. Suddhatte (Sī)

2. Antaradhānesu (Ka)

nāma. **Āsavaṭṭhānīyā**ti āsavā tiṭṭhanti etesūti āsavaṭṭhānīyā. Yesu diṭṭhadhammika samparāyikā parūpavādavipparisāravadhabandhanādayo ceva apāyadukkhavisesabhūtā ca āsavā tiṭṭhantiyeva. Yasmā nesam te kāraṇam hontīti attho. Te āsavaṭṭhānīyā vitikkamadhammā yāva na saṅghe pātubhavanti, na tāva Satthā sāvakānam sikkhāpadaṃ paññāpetīti ayamettha yojanā.

Evam akālam dassetvā puna kalam dassetum **yato ca kho Bhaddālīti-**ādimāha. Tattha **yato**ti yadā, yasmim kāleti vuttam hoti. Sesam vuttānusāreneva veditabban. Ayam vā ettha saṅkhepattho—yasmim kāle āsavaṭṭhānīyā dhammāti saṅkham gatā vitikkamadosā saṅghe pātubhavanti, tadā Satthā sāvakānam sikkhāpadaṃ paññāpeti. Kasmā? Tesamyeva āsavaṭṭhānīyadhammasaṅkhātānam vitikkamadosānam paṭighātāya.

Evam āsavaṭṭhānīyānam dhammānam anuppattiṃ sikkhāpadapaññātiyā akālam, uppattiṃca kālanti vatvā idāni tesam dhammānam anuppattikālaṃca uppattikālaṃca dassetum **na tāva Bhaddālī idhekacceti-**ādimāha. Tattha **mahattanti** mahantabhāvaṃ. Saṅgho hi yāva na theranavamajjhimanam vasena mahattam patto hoti, tāva senāsānāni pahonti, sāsane ekacce āsavaṭṭhānīyā¹ dhammā na uppajjanti. Mahattam patte pana te uppajjanti, atha Satthā sikkhāpadaṃ paññāpeti. Tattha mahattam patte saṅghe paññatta sikkhāpadāni—

“Yo pana bhikkhu anupasampanna uttaridirattatirattam sahasayyam kappeyya pācittiyam². Yā pana bhikkhunī anuvassam vuṭṭhāpeyya pācittiyam³. Yā pana bhikkhunī ekavassam dve vuṭṭhāpeyya pācittiyam”ti⁴. Iminā nayena veditabbāni.

Lābhagganti lābhassa aggaṃ. Saṅgho hi yāva na lābhaggapatto hoti, na tāva lābham paṭicca āsavaṭṭhānīyā dhammā uppajjanti. Patte pana uppajjanti, atha Satthā sikkhāpadaṃ paññāpeti—

1. Senāsane paṭicca āsavaṭṭhānīyā (Si)

3. Vi 2. 449 piṭṭhe.

2. Vi 2. 27 piṭṭhe.

4. Vi 2. 450 piṭṭhe.

“Yo pana bhikkhu acelakassa vā paribbājakassa vā paribbājikāya vā sahatthā khādaniyaṃ vā bhojanīyaṃ vā dadeyya pācittiyaṃ”¹.

Idaṇhi lābhaggapatte saṃghe sikkhāpadaṃ paññattaṃ.

Yasagganti yasassa aggaṃ. Saṃgho hi yāva na yasaggapatto hoti, na tāva yaśaṃ paṭicca āsavaṭṭhānīyā dhammā uppajjanti. Patte pana uppajjanti, atha Satthā sikkhāpadaṃ paññapeti “surāmerayapāne pācittiyaṃ”². Idaṇhi yasaggapatte saṃghe sikkhāpadaṃ paññattaṃ.

Bāhusaccanti bahussutabhāvaṃ. Saṃgho hi yāva na bāhusaccapatto hoti, na tāva āsavaṭṭhānīyā dhammā uppajjanti. Bāhusaccapatte pana yasmā ekaṃ nikāyaṃ dve nikāye pañcapi nikāye uggahetvā ayoniso ummujjamānā puggalā rasena rasaṃ saṃsandetvā uddhammaṃ ubbinayaṃ Satthu sāsanaṃ dīpenti, atha Satthā “yo pana bhikkhu evaṃ vadeyya tathāhaṃ Bhagavatā dhammaṃ desitaṃ ājānāmi”³ -pa-. Samaṇuddesopi ce evaṃ vadeyyā”⁴ādinaṃ nayena sikkhāpadaṃ paññapeti.

Rattaññutaṃ pattoti ettha rattiyo jānantīti rattaññū. Attano pabbajitadivasato paṭṭhāya bahū rattiyo jānanti, cirapabbajitāti vuttaṃ hoti. Rattaññūnaṃ bhāvaṃ rattaññutaṃ. Tatra rattaññutaṃ patte saṃghe upasenaṃ Vaṅgantaputtaṃ ārabba sikkhāpadaṃ paññattanti veditabbaṃ. So hāyasmā ūnadasavasse bhikkhū upasampādente disvā ekavasso saddhivihārikaṃ upasampādesi. Atha Bhagavā sikkhāpadaṃ paññapesi “na bhikkhave ūnadasavassena upasampādetabbo, yo upasampādeyya āpatti dukkaṭassā”⁵. Evaṃ paññatte sikkhāpade puna bhikkhū “dasavassamhā dasavassamhā”⁶ti bālā abyattā upasampādenti. Atha Bhagavā aparampi sikkhāpadaṃ paññapesi “na bhikkhave bālana abyattena upasampādetabbo, yo upasampādeyya, āpatti dukkaṭassa. Anujānāmi bhikkhave byattena bhikkhunā paṭibaleṇa dasavassena vā atirekadasavassena vā upasampādetun”⁷ti⁵. Iti rattaññutaṃ pattakāle dve sikkhāpadāni paññattāni.

1. Vi 2. 123 piṭṭhe.

2. Vi 2. 146 piṭṭhe.

3. Vi 2. 177 piṭṭhe.

4. Vi 2. 183 piṭṭhe.

5. Vi 3. 75 piṭṭhe.

146. **Ājānīyasusūpamaṃ dhammapariyāyaṃ desesinti** taruṇājānīya-upamaṃ katvā dhammaṃ desayim. **Tatrāti** tasmiṃ asaraṇe. **Na kho Bhaddāli eseva hetūti** na esa sikkhāya aparipūrakārībhāvoyeva eko hetu.

147. **Mukhādhāne kāraṇaṃ kāretīti** khalīnabandhādīhi mukhaṭṭhapane sādhukaṃ gīvaṃ paggaṇhāpetuṃ kāraṇaṃ kāreti. **Visūkāyitānīti** ādīhi visevanācāraṃ kathesi. Sabbāneva hetāni aññaṃaññavevacanāni. **Tasmiṃ thāneti** tasmiṃ visevanācāre. **Parinibbāyatīti** nibbisevano hoti, taṃ visevanaṃ jahatīti attho. **Yugādhāneti** yugaṭṭhapane yugassa sādhukaṃ gahaṇatthaṃ.

Anukkameti cattāropi pāde ekappahāreneva ukkhipane ca nikkhipane ca. Parasenāya hi¹ āvāṇe ṭhatvā asim gahetvā āgacchantassa assassa pāde chindanti². Tasmiṃ samaye esa ekappahāreneva cattāropi pāde ukkhipissatīti rajjubandhanavidhānena etaṃ kāraṇaṃ karonti. **Maṇḍaleti** yathā asse nisinnoyeva bhūmiyaṃ patitaṃ āvudhaṃ gahetuṃ sakkoti, evaṃ karaṇatthaṃ maṇḍale kāraṇaṃ kāreti. **Khurakāseti** aggaggakhurehi pathavīkamane³. Rattim okkantakaraṇasmiṃhi yathā padasaddo na suyyati, tadatthaṃ ekasmiṃ thāne saññaṃ datvā aggaggakhurehiyeva gamanaṃ sikkhāpenti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Javeti** sīghavāhane. “Dhāve”tipi pāṭho⁴. Attano parājaye sati palāyanatthaṃ, paraṃ palāyantaṃ anubandhitvā gahaṇatthaṃca etaṃ kāraṇaṃ kāreti. **Davatteti** davattāya⁵, yuddhakālasmiṃ hi hatthīsu vā koṇcanādaṃ karontesu assesu vā hasantesu rathesu vā nighosantesu⁶ yodhesu vā ukkuṭṭhiṃ karo ntesu tassa ravassa abhāyitvā parasenapavesanatthaṃ ayaṃ kāraṇaṃ kariyati⁷.

Rājagūṇeti rañña jānitabbagūṇe. Kūṭakaṇṇarañño kira guḷavaṇṇo nāma asso ahosi. Rājā pācīnadvārena nikkhamitvā Cetiyapabbataṃ

1. Parasenā yahim (Sī)

2. Chindati (Sī)

3. Pathavīkasane (Sī, Syā)

4. Dhāveti sīghajavane, dhavanetipi pāṭho (Sī)

5. Ravattheti ravatthāya (Sī, Syā)

6. Nigghātesu (Sī), nighātesu (Syā)

7. Idam kāraṇaṃ kariyati (Syā)

gamissāmīti Kalambanadītīram¹ sampatto. Asso tīre thatvā udakaṃ otarituṃ na icchatī, rājā assācariyaṃ āmantetvā “aho tayā asso sikkhāpito udakaṃ otarituṃ na icchatī”ti āha. Ācariyo “susikkhāpito deva asso, evamassa hi² cittaṃ ‘sacāhaṃ udakaṃ otarissāmi, vālaṃ temissati, vāle tinte rañño aṅge udakaṃ pāteyyā’ti evaṃ tumhākaṃ sarīre udakapātanabhayena na otarati, vālaṃ gaṇhāpethā”ti āha. Rājā tathā kāresi. Asso vegena otarivā pāraṃ gato. Etadatthaṃ ayaṃ kāraṇā kariyati. **Rājavamseti** assarājavamse. Vamso ceso³ assarājānaṃ, tathārūpena pahārena chinnabhinnasārīrāpi assārohaṃ parasenāya apātetvā bahi nīharantiyeva. Etadatthaṃ kāraṇaṃ kāretīti attho.

Uttame javeti javasampattiyaṃ, yathā uttamajavo hoti, evaṃ kāraṇaṃ kāretīti attho. **Uttame hayeti** uttamahayabhāve, yathā uttamahayo hoti, evaṃ kāraṇaṃ kāretīti attho. Tattha pakatiyā uttamahayova uttamahayakāraṇaṃ arahati, na añño. Uttamahayakāraṇāya eva ca hayo uttamajavaṃ paṭipajjati, na aññoti.

Tatridaṃ vatthu—eko kira rājā ekaṃ sindhavapotakaṃ labhitvā sindhavabhāvaṃ ajānitvāva imaṃ sikkhāpehīti ācariyassa adāsi. Ācariyopi tassa sindhavabhāvaṃ ajānanto taṃ māsakhādakaghoṭakānaṃ kāraṇāsu upaneti. So attano ananucchavikattā kāraṇaṃ na paṭipajjati. So taṃ dametuṃ asakkonto “kūṭasso ayaṃ mahārājā”ti vissajjāpesi.

Athekadivasam eko assācariyapubbako daharo upajjhāyassa bhaṇḍakaṃ gahetvā gacchanto taṃ parikhāpiṭṭhe carantaṃ disvā “anaggho bhante sindhavapotako”ti upajjhāyassa kathesi. Sace rājā jāneyya, maṅgalassaṃ naṃ kareyyāti. Thero āha “micchādīṭṭhiko tāta rājā appeva nāma Buddhasāsane pasīdeyya rañño kathehi”ti. So gantvā “mahārāja anaggho sindhavapotako atthi”ti kathesi. Tayā

1. Kadambanadītīram (Syā), koḷumbanadītīram (Ka)

2. Etassa hi (Sī, Syā)

3. Heso (Sī, Syā)

diṭṭho tātāti. Āma mahārājāti. Kim laddhum vaṭṭatīti. Tumhākaṃ bhuñjanakasuvanṇathāle tumhākaṃ bhuñjanakabhattaṃ tumhākaṃ pivanakaraso tumhākaṃ gandhā tumhākaṃ mālāti. Rājā sabbaṃ dāpesi. Daharo gāhāpetvā agamāsi.

Asso gandhaṃ ghāyitvāva “mayhaṃ guṇajānanaka-ācariyo atthi maññe”ti sīsaṃ ukkhipitvā olokento aṭṭhāsi. Daharo gantvā “bhattaṃ bhuñjā”ti accharaṃ pahari. Asso āgantvā suvanṇathāle bhattaṃ bhuñji, rasaṃ pivi. Atha naṃ gandhehi vilimpitvā rājapiḷandhanaṃ piḷandhitvā “purato purato gacchā”ti accharaṃ pahari. So daharassa purato purato gantvā maṅgalassattāhāne aṭṭhāsi. Daharo “ayaṃ te mahārāja anaggho sindhavapotako, imināva naṃ niyāmena katipāhaṃ paṭijaggāpehi”ti vatvā nikkhami.

Atha katipāhassa accayena āgantvā assassa ānubhāvaṃ passissasi mahārājāti. Sādhu ācariya kuhiṃ ṭhatvā passāmāti. Uyyānaṃ gaccha mahārājāti. Rājā assaṃ gāhāpetvā agamāsi. Daharo accharaṃ paharitvā “etaṃ rukkhāṃ anupariyāhi”ti assassa saññaṃ adāsi. Asso pakkhanditvā rukkhāṃ anuparigantvā āgato. Rājā neva gacchantāṃ na āgacchantāṃ addasa. Diṭṭho te mahārājāti. Na diṭṭho tātāti. Valaṇjakadaṇḍaṃ etaṃ rukkhāṃ nissāya ṭhapethāti vatvā accharaṃ pahari “valaṇjakadaṇḍaṃ gahetvā chi”ti. Asso pakkhanditvā mukhena gahetvā āgato. Diṭṭhaṃ mahārājāti. Diṭṭhaṃ tātāti.

Puna accharaṃ pahari “uyyānassa pākāramatthakena caritvā chi”ti. Asso tathā akāsi. Diṭṭho mahārājāti. Na diṭṭho tātāti. Rattakambalaṃ āharāpetvā assassa pāde bandhāpetvā tatheva saññaṃ adāsi. Asso ullaṅghitvā pākāramatthakena anupariyāyi. Balavatā purisena āviñchana-alāttaggisikhā viya uyyānapākāramatthake paññāyittha. Asso gantvā samīpe ṭhito. Diṭṭhaṃ mahārājāti. Diṭṭhaṃ tātāti. Maṅgalapokkharāṇipākāramatthake anupariyāhīti saññaṃ adāsi.

Puna “pokkharāṇiṃ otaritvā padumapattesu cārikaṃ carāhi”ti saññaṃ adāsi. Pokkharāṇiṃ otaritvā sabbapadumapatte caritvā agamāsi, ekaṃ

pattampi anakkantaṃ vā phālitaṃ vā chinditaṃ vā khaṇḍitaṃ vā nāhosi. Diṭṭhaṃ mahārājāti. Diṭṭhaṃ tātāti. Accharam paharitvā taṃ hatthatalaṃ upanāmesi. Dhātupatthaddho laṅghitvā hatthatale aṭṭhāsi. Diṭṭhaṃ mahārājāti. Diṭṭhaṃ tātāti. Evaṃ uttamahayo eva uttamakāraṇāya uttamajavaṃ paṭipajjati.

Uttame sākhalyeti muduvācāya. Muduvācāya hi “tāta tvaṃ mā cintayi, rañño maṅgalasso bhavissasi, rājabhojanādīni labhissasi”ti uttamahayakāraṇaṃ kāretabbo. Tena vuttaṃ “uttame sākhalye”ti.

Rājabhoggoti rañño upabhogo¹. **Rañño aṅganteva saṅkhaṃ gacchatīti** yattha katthaci gacchantena hatthaṃ viya pādaṃ viya anohāyeva gantabbaṃ hoti. Tasmā aṅganti saṅkhaṃ gacchati, catūsu vā senaṅgesu ekaṃ aṅgaṃ hoti.

Asekhāya sammādiṭṭhiyāti arahattaphalasammādiṭṭhiyā. Sammasaṅkappādayopi taṃsampayuttāva. **Sammāñāṇaṃ** pubbe vuttasammādiṭṭhiyeva. Ṭhapetvā pana aṭṭha phalaṅgāni sesā dhammā **vimuttīti** veditabbā. Sesā sabbattha uttānameva. Ayaṃ pana desanā ugghaṭitaññūpuggalassa vasena arahattanikūṭaṃ gahetvā niṭṭhāpitāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Bhaddālisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Laṭukikopamasuttavaṇṇanā

148. **Evaṃ me sutanti** Laṭukikopamasuttaṃ. Tattha **yena so vanasaṇḍoti** ayampi Mahā-udāyitthero Bhagavatā saddhimyeva piṇḍāya pavisitvā saddhiṃ paṭikkami. Tasmā yena so Bhagavatā upasaṅkamanto² vanasaṇḍo tenupasaṅkamīti veditabbo. **Apahattāti** apahāraḷo. **Upahattāti** upahāraḷo. **Paṭisallānā vuṭṭhitoti** phalasamāpattito vuṭṭhito.

1. Sambhogo (Ka)

2. Upasaṅkamito (?)

149. **Yaṃ Bhagavā**ti yasmim samaye Bhagavā. **Ingā**ti āṇattiyaṃ nipāto. **Aññathattanti** cittassa aññathattaṃ. Tañca kho na Bhagavantam paṭicca, evarūpaṃ pana paṇitabhojanaṃ alabhantā kathaṃ yāpessāmāti evaṃ paṇitabhojanaṃ paṭicca ahoṣīti veditabbaṃ. **Bhūtapubbanti** iminā rattibhojanassa paṇitabhāvaṃ dasseti. **Sūpeyyanti** sūpena upanetabbaṃ macchamaṃsakalīrādi. **Samaggā bhuñjissāmā**ti ekato bhuñjissāma. **Sanḥkhatiyoti** abhisanḥkhārikakhādanīyāni. **Sabbā tā rattinti** sabbā tā sanḥkhatīyo rattim yeva honti, divā pana appā parittā thokikā hontīti. Manussā hi divā yāgukaññiyādīhi yāpetvāpi rattim yathāsatti yathāpaṇītameva bhuñjanti.

Puna **bhūtapubbanti** iminā rattim vikālabhojane ādinavaṃ dasseti. Tattha **andhakāratimisāyanti** bahalandhakāre. **Māṇavehī**ti corehi. **Katakammehī**ti katacorakammehi. Corā kira¹ katakammā yaṃ nesaṃ devataṃ āyācitvā kammaṃ nipphannaṃ, tassa upahāratthāya manusse māretvā galalohitādīni gaṇhanti. Te aññesu manussesu māriyamānesu kolāhalā uppajjissanti, pabbajitaṃ pariyesanto nāma natthīti maññamānā bhikkhū gahetvā mārenti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Akatakammehī**ti aṭavito gāmaṃ āgamanakāle kammanipphannatthaṃ puretaraṃ balikammaṃ kātukāmehi. **Asaddhammena nimantetī**ti “ehi bhikkhu ajjekarattim idheva bhuñjitvā idha vasitvā sampattim anubhavitvā sve gamissasī”ti methunadhammena nimanteti.

Puna **bhūtapubbanti** iminā attanā diṭṭhakāraṇaṃ katheti. **Vijjantarikāyā**ti vijjuvijjotanakkhaṇe. **Vissaramakāsī**ti mahāsaddamakāsī. **Abhummeti** bhū’ti vaḍḍhi, abhū’ti avaḍḍhi, vināso mayhanti attho. **Pisāco vata manti** pisāco maṃ khādituṃ āgato vata. **Ātumārī mātumārī**² ettha ātūti pitā, mātūti mātā. Idaṃ vuttaṃ hoti—yassa pitā vā mātā vā atthi, taṃ mātāpitāro amhākaṃ puttakoti yathā tathā vā uppādetvā yaṃkiñci khādanīyabhojanīyaṃ datvā ekasmiṃ thāne sayāpentī. So evaṃ rattim piṇḍāya na carati. Tuyhaṃ pana mātāpitāro matā maññe, tena evaṃ carasīti.

1. Te kira (Sī, Syā)

2. Ātumātumārīti (Ka)

150. **Evamevā**ti evameva kiñci ānisaṃsaṃ apassantā nikkāraṇeneva evamāhaṃsūti garahanto āha. Tattha **āhaṃsūti** vadanti. **Kiṃ panimassā**ti imassa appamattakassa hetu kiṃ vattabbaṃ nāma, nanu apassantena viya asuṇantena viya bhavitabbanti. **Oramattakassā**ti parittamattakassa.

Adhisallikhatevāyanti ayaṃ samaṇo navaṇītaṃ pisanto viya¹ padumaṇālasuttaṃ kakacena okkantanto viya atisallekhati, ativāyāmaṃ karoti. **Sikkhākāmā**ti Sāriputtamoggallānādayo viya sikkhākāmā, tesu ca appaccayaṃ upaṭṭhapenti. Tesaṃhi evaṃ hoti “sace ete ‘appamattakaṃ etaṃ, haratha Bhagavā’ti vadeyyuṃ, kiṃ Satthā na hareyya. Evaṃ pana avatvā Bhagavantaṃ parivāretvā nisinnā ‘evaṃ Bhagavā, sādhu Bhagavā, paññāpetha Bhagavā’ti atirekatarāṃ ussāhaṃ paṭilabhanti”ti. Tasmā tesu appaccayaṃ upaṭṭhapenti.

Tesanti tesaṃ ekaccānaṃ moghapurisānaṃ. **Tanti** taṃ appamattakaṃ pahā tabbaṃ. **Thūlo kaliṅgaroti** gale baddhaṃ mahākaṭṭhaṃ viya hoti. **Laṭukikā sakunīkā**ti cātakasakunīkā². Sā kira ravasataṃ ravitvā naccasataṃ naccitvā sakim gocaṃ gaṇhāti. Ākāsaṃ bhūmiyaṃ paṭiṭṭhitaṃ pana naṃ disvā vacchapālakādayo kīlanatthaṃ pūtilatāya bandhanti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Āgamaṭṭi**ti upeti. **Taṃhi tassā**ti taṃ pūtilatābandhanaṃ tassā appasarīratāya ceva appathāmatāya ca balavabandhanaṃ nāma, mahantaṃ nāḷikerarajju viya ducchiṃjaṃ hoti. **Tesanti** tesaṃ moghapurisānaṃ saddhā mandatāya ca paññāmandatāya ca balavaṃ bandhanaṃ nāma, dukkaṭavattumattakampi mahantaṃ pārājikavatthu viya duppajahaṃ hoti.

151. Sukkapakkhe **pahātabbassā**ti kiṃ imassa appamattakassa pahātabbassa hetu Bhagavatā vattabbaṃ atthi, yassa no Bhagavā pahānamāha. Nanu evaṃ Bhagavato adhippāyaṃ ñatvāpi pahātabbamevāti attho. **Appossukkā**ti anussukkā. **Pannalomā**ti patitalomā, na tassa pahātabbabbhayaena uddhaggaḷomā. **Paradattavuttā**ti³ parehi dinnavuttino, parato laddhena yāpentāti attho. **Migabhūtena cetasā viharantī**

1. Pivanto viya (Syā)

2. Vātakasakunīkā (Syā), vātasakunīkā (Sī)

3. Paradavuttāti (Sī, Syā)

apaccāsīsanapakkhe ʒhitā hutvā viharanti. Migo hi pahāraṃ labhitvā manussāvāsaṃ gantvā bhesajjaṃ vā vaṇatelaṃ vā labhissāmīti ajjāsayaṃ akatvā pahāraṃ labhitvāva agāmakam araṇṇaṃ pavisitvā pahaṭaṭṭhānaṃ¹ heṭṭhā katvā nipatitvā phāsubhūtakāle uṭṭhāya gacchati. Evaṃ migā apaccāsīsanapakkhe ʒhitā. Idaṃ sandhāya vuttaṃ “migabhūtena cetasā viharanti”ti. **Taṇhi tassāti** taṃ varattabandhanaṃ tassa hatthināgassa mahāsarīratāya ceva mahāthāmatāya ca dubbalabandhanaṃ nāma. Pūtilatā viya suchijjaṃ hoti. **Tesaṃ tanti** tesaṃ tā kulaputtānaṃ saddhāmahantaṭṭhāya ca paṇṇāmahantaṭṭhāya ca mahantaṃ pārājikavatthupi dukkaṭavattumattakaṃ viya suppajahaṃ hoti.

152. **Daliddoti** dāliddiyena² samannāgato. **Assakoti** nissako³. **Anāḷiyoti** anadḍho. **Agārakanti** khuddakagehaṃ. **Oluggavilugganti** yassa gehayaṭṭhiyo⁴ piṭṭhivaṃsato muccitvā maṇḍale laggā, maṇḍalato muccitvā bhūmiyaṃ laggā. **Kākātidāyinti** yattha kiṇcideva bhuñjissāmāti anto nisinnakāle visuṃ dvārakiccaṃ nāma natthi, tato tato kākā pavisitvā parivārenti. Sūrakākā hi palāyanakāle ca yathāsammukhaṭṭhānena nikkhamitvā palāyanti. **Naparamarūpanti** na puñṇavantānaṃ gehaṃ viya uttamarūpaṃ. **Khaṭopikāti**⁵ vilivamaṇcako. **Oluggaviluggāti** oṇatunṇatā. **Dhañṇasamavāpakanti** dhañṇaṇca samavāpakaṇca. Tattha **dhañṇaṃ** nāma kudrūsako. **Samavāpakanti** lābubija kumbhaṇḍabijakādi bijajātaṃ. **Naparamarūpanti** yathā puñṇavantānaṃ gandhasālibijādi parisuddhaṃ bijāṃ, na evarūpaṃ. **Jāyikāti** kapaṇajāyā. **Naparamarūpāti** pacchisīsā lambatthānī mahodaraṃ pisācā viya bībhacchā⁶. **Sāmañṇanti** samaṇabhāvo. **So vatassaṃ, yohanti** so vatāhaṃ puriso nāma assaṃ, yo kesamassuṃ ohāretvā pabbajeyyanti.

So na sakkuṇeyyāti so evaṃ cintetvāpi gehaṃ gantvā “pabbajjā nāma lābhagarukā dukkarā durāsada, sattapi aṭṭhapi gāme piṇḍāya caritvā yathādhoteṇeva pattena āgantabbampi hoti, evaṃ yāpetuṃ

1. Pahāraṭṭhānaṃ (Syā, Ka)

3. Nisako (Ka), niyasako (Syā)

5. Khaṭopikāti (Syā, Ka)

2. Daliddiyena (Sī)

4. Gehasandhiyo (Syā)

6. Vigacchā (Ka)

asakkontassa me puna āgatassa vasanaṭṭhānaṃ icchitabbaṃ,
 tiṇavallidabbasambhārā nāma dussamodhāniyā, kinti karomī”ti vīmaṃsati.
 Athassa taṃ agāraṃ Vejayantapāsādo viya upaṭṭhāti. Athassa khaṭopikaṃ
 oloketvā “mayi gate imaṃ visaṅkharitvā uddhanālātaṃ karissanti, puna
 aṭṭanipādavilīvādīni laddhabbāni honti, kinti karissāmī”ti cinteti. Athassa sā
 sirisayanāṃ viya upaṭṭhāti. Tato dhaññaṃakumbhīṃ oloketvā “mayi gate ayaṃ
 gharaṇī imaṃ dhaññaṃ tena tena saddhiṃ bhuñjissati. Puna āgatena
 jīvitavutti nāma laddhabbā hoti, kinti karissāmī”ti cinteti. Athassa sā
 aḍḍhateḷasāni koṭṭhāgārasatāni viya upaṭṭhāti. Tato mātugāmaṃ oloketvā
 “mayi gate imaṃ hatthigopako vā assagopako vā yo koci palobhessati, puna
 āgatena bhattapācikā nāma laddhabbā hoti, kinti karissāmī”ti cinteti.
 Athassa sā rūpinī devī viya upaṭṭhāti. Idaṃ sandhāya “so na sakkuṇeyyā”ti-
 ādi vuttaṃ.

153. **Nikkhagaṇānanti** suvaṇṇanikkhasatānaṃ. **Cayoti** santānato
 katasannicayo. **Dhaññaagaṇānanti** dhaññasakaṭasatānaṃ.

154. **Cattārome Udāyi puggalāti** idha¹ kiṃ dasseti? Heṭṭhā “te tañceva
 pajahanti, te tañceva nappajahanti”ti pajahanakā ca appajahanakā ca
 rāsivasena dassitā, na paṭiyekkaṃ vibhattā. Idāni yathā nāma
 dabbasambhāratthaṃ gato puriso paṭipāṭiyā rukkhe chinditvā puna nivattitvā
 vaṅkaṅca pahāya² kamme upanetabbayuttakameva gaṇhāti, evameva
 appajahanake chaḍḍetvā abbohārike katvā pajahanakapuggalā cattāro hontīti
 dassetuṃ imaṃ desanaṃ ārabhi.

Upadhipahānāyāti khandhupadhikilesupadhi-
 abhisāṅkhārupadhikāmaguṇūpadhīti imesaṃ upadhīnaṃ pahānāya.
Upadhipaṭisaṃyuttāti upadhi-anudhāvanakā. **Sarasaṅkappāti** ettha saranti
 dhāvantīti sarā. Saṅkappentīti saṅkappā. Padadvayenapi vitakkāyeva vuttā.
Samudācarantīti abhibhavanti ajjhottharitvā vattanti. **Samyuttoti** kilesehi
 saṃyutto. **Indriyavemattatāti**

1. Idaṃ (Ka)

2. Chinditvā pahāya (Sī, Syā)

indriyanānattatā. **Kadāci karahacīti** bahukālaṃ vītivattetvā. **Satisammosāti** satisammosena. **Nipātoti** ayokaṭāhamhi patanaṃ. Ettāvatā “nappajahati, pajahati, khippaṃ pajahatī”ti tayo rāsayo dassitā. Tesu cattāro janā nappajahanti nāma, cattāro pajahanti nāma, cattāro khippaṃ pajahanti nāma.

Tattha puthujjano sotāpanno sakadāgāmī anāgāmīti ime cattāro janā nappajahanti nāma. Puthujjanādayo tāva mā pajahantu, anāgāmī kathaṃ na pajahatīti. Sopi hi yāvadevassa bhavalobho atthi, tāva ahosukhaṃ ahosukhanti abhinandati. Tasmā nappajahati nāma. Eteyeva pana cattāro janā pajahanti nāma. Sotāpannādayo tāva pajahantu, puthujjano kathaṃ pajahatīti. Āraddhavipassako hi satisammosena sahasā kilese uppanne “mādisassa nāma bhikkhuno kilesa uppanno”ti saṃvegaṃ katvā vīriyaṃ paggayha vipassanaṃ vaḍḍhetvā maggena kilese samugghāteti. Iti so pajahati nāma. Teyeva cattāro khippaṃ pajahanti nāma. Tattha imasmim̐ sutte, Mahāhatthipadopame¹, Indriyabhāvanā²ti imesu suttesu kiñcāpi tatiyavāro gahito, pañho pana dutiyavāreneva kathitoti veditabbo.

Upadhi dukkhassa mūlanti ettha pañca khandhā upadhi nāma. Taṃ dukkhassa mūlanti iti viditvā kilesupadhinā nirupadhi hoti, niggahaṇo nittanhoti attho. **Upadhisāṅkhaye vimuttoti** taṇhakkhaye nibbāne ārammaṇato vimutto.

155. Evaṃ cattāro puggale vitthāretvā idāni ye pajahanti, te “ime nāma ettake kilese pajahanti”. Ye nappajahanti, tepi “ime nāma ettake kilese nappajahanti”ti dassetuṃ **pañca kho ime Udāyi kāmagaṇāti** ādimāha. Tattha **milhasukhanti** asucisukhaṃ. **Anariyasukhanti** anariyehi sevitāsukhaṃ. **Bhāyitabbanti** etassa sukhaṃ paṭilābhatopi vipākatopi bhāyitabbaṃ. **Nekhammasukhanti** kāmato nikkhantasukhaṃ. **Pavivekasukhanti** gaṇatopi kilesatopi pavivittāsukhaṃ. **Upasamasukhanti** rāgādivūpasamatthāya sukhaṃ. **Sambodhasukhanti** maggasaṅkhātassa sambodhassa

1. Ma 1. 232 piṭṭhe.

2. Ma 3. 347 piṭṭhe.

nibbattanatthāya sukhaṃ. **Na bhāyitabbanti** etassa sukhassa paṭilābhatopi vipākatopi na bhāyitabbaṃ, bhāvetabbamevetam.

156. **Īñjitasmiṃ vadāmīti** iñjanaṃ calanaṃ phandananti vadāmi. **Kiñca tattha iñjitasminti** kiñca tattha iñjitaṃ. **Idaṃ tattha iñjitasminti** ye ete aniruddhā vitakkavicārā, idaṃ tattha iñjitaṃ. Dutiyatatiyajjhānesupi eseva nayo. **Aniñjitasmiṃ vadāmīti** idaṃ catutthajjhānaṃ aniñjanaṃ acalanaṃ nipphandananti vadāmi.

Analanti vadāmīti akattabba-ālayanti vadāmi, taṇhālayo ettha na uppādetabboti dasseti. Atha vā analaṃ अपariyattaṃ¹, na ettāvatā alametanti sannitṭhānaṃ kātābanti vadāmi. **Nevasaññānāsaññāyatanassāpīti** evarūpāyapi santāya samāpattiyā pahānameva vadāmi. **Aṇuṃ vā thūlaṃ vāti** khuddakaṃ vā mahantaṃ vā appasāvajjaṃ vā mahāsāvajjaṃ vā. Sesam sabbattha uttānameva. Desanā pana neyyapuggalassa vasena arahattanikūṭeneva niṭṭhāpitāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Laṭukikopamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Cātumasuttavaṇṇanā

157. **Evaṃ me sutanti** Cātumasuttaṃ. Tattha **Cātumāyanti** evarinnāmake gāme. **Pañcamattāni bhikkhusatāni**ti adhunā pabbajitānaṃ bhikkhūnaṃ pañca satāni. Therā kira cintesuṃ “ime kulaputtā Dasabalaṃ adisvāva pabbajitā, etesaṃ Bhagavantaṃ dassessāma, Bhagavato santike dhammaṃ sutvā attano attano² yathā-upanissayena paṭiṭṭhahissanti”ti. Tasmā te bhikkhū gahetvā āgatā. **Paṭisammodamānāti**³ “kaccāvuso khamanīyan”ti-ādiṃ paṭisanthārakathaṃ kurumānā. **Senāsanāni paññāpayamānāti** attano attano ācariyupajjhāyānaṃ vasanaṭṭhānāni pucchitvā dvāravātapānāni vivaritvā mañcapīṭhakaṭasārakādīni nīharitvā papphoṭetvā yathāṭṭhāne saṇṭhāpayamānā. **Pattacīvarāni paṭisāmayamānāti** bhante

1. Apariyantaṃ (Sī, Syā) 2. Attano (Sī, Syā) 3. Sammodamānāti (Sī, Syā, Ka)

idaṃ me pattāṃ ṭhapetha, idaṃ cīvaram, idaṃ thālakaṃ, idaṃ udakatumbaṃ, imaṃ kattarayaṭṭhinti evaṃ samaṇaparikkhāre saṅgopayamānā.

Uccāsaddā mahāsaddāti uddhaṃ uggatattā uccaṃ, patthaṭattā mahantaṃ avinibbhogasaddaṃ karontā. **Kevaṭṭā maññe macchavilopeti** kevaṭṭānaṃ macchapacchiṭṭhapitaṭṭhāne mahājano sannipatitvā “idha aññaṃ ekaṃ macchaṃ dehi, ekaṃ macchaphālaṃ dehi, etassa te mahā dinno, mayhaṃ khuddako”ti evaṃ uccāsaddaṃ mahāsaddaṃ karonti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Macchagahaṇatthaṃ jāle pakkhittepi tasmiṃ ṭhāne kevaṭṭā ceva añña ca “paviṭṭho na paviṭṭho, gahito na gahito”ti mahāsaddaṃ karonti. Tampi sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Paṇāmemīti** nīharāmi. **Na vo mama santike vattabbanti** tumhe mādisassa Buddhassa vasanaṭṭhānaṃ āgantvā evaṃ mahāsaddaṃ karotha, attano dhammatāya vasantā kiṃ nāma sārappaṃ karissatha, tumhādisānaṃ mama santike vasanakiccaṃ natthīti dīpeti. Tesu ekabhikkhupi “Bhagavā tumhe mahāsaddamattakena amhe paṇāmethā”ti vā aññaṃ vā kiñci vattuṃ nāsakkhi, sabbe Bhagavato vacanaṃ sampaṭicchanta “evaṃ bhante”ti vatvā nikkhamiṃsu. Evaṃ pana tesāṃ ahosi “mayāṃ Satthāraṃ passissāma, dhammakathaṃ sossāma, Satthu santike vasissāmāti āgatā. Evarūpassa pana garuno Satthu santikaṃ āgantvā mahāsaddaṃ karimhā, amhākameva dosoyaṃ, paṇāmitamhā, na no laddhaṃ Bhagavato santike vatthuṃ, na suvaṇṇavaṇṇasarīraṃ oloketuṃ, na madhurassarena dhammaṃ sotuṃ”ti. Te balavadomanassajātā hutvā pakkamiṃsu.

158. **Tenupasaṅkamīṃsūti** te kira Sakyā āgamanasamayepi te bhikkhū tattheva nisinnā passīṃsu. Atha nesaṃ etadahosi “kiṃ nu kho ete bhikkhū pavisitvā paṇinivattā, jānissāma taṃ kāraṇaṃ”ti cintetvā yena te bhikkhū tenupasaṅkamīṃsu. **Handāti** vavassaggatthe¹ nipāto. **Kahaṃ pana tumheti** tumhe idāneva āgantvā kahaṃ gacchatha, kiṃ tumhākaṃ koci upaddavo, udāhu Dasabalassāti. Tesāṃ pana bhikkhūnaṃ “āvuso² mayāṃ Bhagavantaṃ dassanāya āgatā, diṭṭho no Bhagavā, idāni attano vasanaṭṭhānaṃ gacchāmā”ti kiñcāpi evaṃ vacanaparihāro atthi, evarūpaṃ pana

1. Vacasāyatthe (Syā)

2. Āmāvuso (Sī)

lesakappaṃ akatvā yathābhūtaṃ eva ārocetvā **Bhagavatā kho āvuso bhikkhusaṃgho paṇāmitoti** āhaṃsu. Te pana rājāno sāsane dhuravahā, tasmā cintesum “dvīhi aggasāvakehi saddhiṃ pañcasu bhikkhusatesu gacchantesu Bhagavato pādamūlaṃ vigacchissati, imesaṃ nivattanākāraṃ karissāmā”ti. Evaṃ cintetvā **tena hāyasmantoti**-ādimāhaṃsu. Tesupi bhikkhūsu “mayāṃ mahāsaddamattakena paṇāmitā, na mayāṃ jīvītuṃ asakkontā pabbajitā”ti ekabhikkhupi paṭippharito nāma nāhosi, sabbe pana samakaṃyeva “evamāvuso”ti sampaṭicchimsu.

159. **Abhinandatūti** bhikkhusaṃghassa āgamanam icchanto abhinandatu. **Abhivadatūti** etu bhikkhusaṃghoti evaṃ cittaṃ uppādetto abhivadatu. **Anuggahitoti** āmisānuggahena ca dhammānuggahena ca anuggahito. **Aññathattanti** Dasabalassa dassanaṃ na labhāmāti pasādaññathattaṃ bhaveyya. **Vipariṇāmoti** pasādaññathattena vibbhamantānaṃ vipariṇāmaññathattaṃ bhaveyya. **Bījānaṃ taruṇānanti** taruṇasassānaṃ. **Siyā aññathattanti** udakavāraḥ udakaṃ alabhantānaṃ milātabhāvena aññathattaṃ bhaveyya, sussitvā milātabhāvaṃ āpajjanaṃ vipariṇāmo bhaveyya. Vacchakassa pana khīrapipāsāya sussanaṃ aññathattaṃ nāma, sussitvā kālakiriyā vipariṇāmo nāma.

160. **Pasādito Bhagavāti** thero kira tattha nisinnova dibbacakkhunā brahmānaṃ āgataṃ addasa, dibbāya sotadhātuyā ca āyācanasaddaṃ suṇi, cetopariyañāṇena Bhagavato pasannabhāvaṃ aññāsi. Tasmā “kañci bhikkhuṃ pesetvā pakkosiyamānānaṃ gamanaṃ nāma na phāsukaṃ, yāva Satthā na peseti, tāvadeva gamissāmā”ti maññamāno evamāha.

Appossukkoti aññesu kiccesu anussukko hutvā.

Diṭṭhadhammasukhavihāranti phalasamāpattivihāraṃ anuyutto maññe Bhagavā viharitukāmo, so idāni yathāruciyaṃ viharissatīti evaṃ me ahoṣīti vadati. **Mayampi dānīti** mayāṃ param ovadamānā vihārato nikkadḍhitā, kiṃ amhākaṃ parovādena. Idāni mayampi diṭṭhadhammasukhavihāreneva viharissāmāti dīpeti. Thero imasmiṃ ṭhāne viraddho attano bhārabhāvaṃ na aññāsi. Ayaṃ hi bhikkhusaṃgho dvinnampi mahātherānaṃ bhāro,

tena naṃ paṭisedhento Bhagavā **āgamehī**ti-ādimāha. Mahāmoggallānatthero pana attano bhārabhāvaṃ aññāsi. Tenassa Bhagavā sādhuḥkāraṃ adāsi.

161. **Cattārimāni bhikkhaveti** kasmā arabhi? Imasmiṃ sāsane cattāri bhayāni. Yo tāni abhīto hoti, so imasmiṃ sāsane paṭiṭṭhātum sakkoti. Itaro pana na sakkotīti dassetum imaṃ desanaṃ ārabhi. Tattha **udakorohanteti** udakaṃ orohante puggale. **Kumbhīlabhayanti** saṃsumārabhayaṃ. **Susukābhayanti** caṇḍamacchabhayaṃ.

162. **Kodhupāyāsassetam adhivacananti** yathā hi bāhiraṃ udakaṃ otiṇṇo ūmīsu osīditvā marati, evaṃ imasmiṃ sāsane kodhupāyāse osīditvā vibbhamati. Tasmā kodhupāyāso “ūmibhayan”ti vutto.

163. **Odarikattassetam adhivacananti** yathā hi bāhiraṃ udakaṃ otiṇṇo kumbhīlena khādito marati, evaṃ imasmiṃ sāsane odarikattena khādito vibbhamati. Tasmā odarikattaṃ “kumbhīlabhayan”ti vuttaṃ.

164. **Arakkhiteneva kāyenāti** sīsappacālakādīkaraṇena arakkhitakāyo hutvā. **Arakkhitāya vācāyāti** duṭṭhullabhāsanādivasena arakkhitavāco hutvā. **Anupaṭṭhitāya satiyāti** kāyagatāsatiṃ anupaṭṭhāpetvā. **Asaṃvutehī** apihitehi. **Pañcannetaṃ kāmaguṇānaṃ adhivacananti** yathā hi bāhiraṃ udakaṃ otiṇṇo āvaṭṭe nimujjitvā marati, evaṃ imasmiṃ sāsane pabbajito pañcakāmaguṇāvaṭṭe nimujjitvā vibbhamati. Tasmā pañca kāmaguṇā “āvaṭṭabhayan”ti vuttā.

165. **Anuddhamsetīti** kilameti milāpeti. **Rāgānuddhamsenāti** rāgānuddhamsitena. **Mātugāmassetaṃ adhivacananti** yathā hi bāhiraṃ udakaṃ otiṇṇo caṇḍamacchaṃ āgamma laddhappahāro marati, evaṃ imasmiṃ sāsane mātugāmaṃ āgamma uppannakāmarāgo vibbhamati. Tasmā mātugāmo “susukābhayan”ti vutto.

Imāni pana cattāri bhayāni bhāyitvā yathā udakaṃ anorohantassa udakaṃ nissāya ānisaṃso natthi, udakapipāsāya pipāsito ca¹ hoti rajojallena kiliṭṭhasarīro ca², evamevaṃ imāni cattāri bhayāni bhāyitvā sāsane apabbajantassāpi imaṃ sāsanaṃ nissāya ānisaṃso natthi, taṇhāpipāsāya pipāsito ca hoti kilesarajena saṃkiliṭṭhacitto ca. Yathā pana imāni cattāri bhayāni abhāyitvā udakaṃ orohantassa vuttappakāro ānisaṃso hoti, evaṃ imāni abhāyitvā sāsane pabbajitassāpi vuttappakāro ānisaṃso hoti. Thero panāha “cattāri bhayāni bhāyitvā udakaṃ anotaranto sotaṃ chinditvā paratīraṃ pāpuṇitum na sakkoti, abhāyitvā otaranto sakkoti, evamevaṃ bhāyitvā sāsane apabbajantopi taṇhāsotaṃ chinditvā nibbānapāraṃ daṭṭhum na sakkoti, abhāyitvā pabbajanto pana sakkotī”ti. Sesam sabbattha uttānameva. Ayaṃ pana desanā neyyapuggalassa vasena niṭṭhāpitāti³.

Papañcasūdanīyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cātumasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Naḷakapānasuttavaṇṇanā

166. **Evaṃ me sutanti** Naḷakapānasuttaṃ. Tattha **Naḷakapāneti** evaṃnāmake gāme. Pubbe kira amhākaṃ bodhisatto vānarayoniyaṃ nibbatto, mahākāyo kapiṛājā anekavānarahassaparivuto pabbatapāde vicarati. Paññavā kho pana hoti mahāpuṇṇo⁴. So parisam evaṃ ovadati “imasmim pabbatapāde tātā visaphalāni nāma honti, amanussapariggahitā pokkharāṇiyo nāma honti, tumhe pubbe khāditapubbāneva phalāni khādatha, pītapubbāneva pānīyāni ca pivatha, ettha vo maṃ paṭipucchitabbakiccaṃ natthi, akhāditapubbāni pana phalāni apītapubbāni ca pānīyāni maṃ apucchitvā mā khādittha mā pivitthā”ti.

1. Pipāsito vā (Sī)

3. Niṭṭhitāti (Sī, Syā)

2. Kiliṭṭhasarīro vā (Sī)

4. Mahāpuṇṇo (Sī, Syā)

Te ekadivasam caramānā aññam pabbatapādam gantvā gocaram gahetvā pānīyam oloketā ekam amanussapariggahitam pokkharaniṃ disvā sahasā apivitvā samantā parivāretvā mahāsattassa āgamanam olokayamānā nisīdimsu. Mahāsatto āgantvā “kiṃ tātā pānīyam na pivathā”ti āha. Tumhākam āgamanam olokemāti. Sādhu tātāti samantā padam pariyesamāno otiṇṇapadamyeva addasa, na uttiṇṇapadam, disvā saporissayāti aññāsi. Tāvadeva ca tattha abhinibbatta-amanusso udakam dvedhā katvā uttāsi setamukho nīlakucchi rattahatthapādo mahādāṭhiko vaṅkadāṭho virūpo bībhaccho udakarakkhaso, so evamāha “kasmā pānīyam na pivatha, madhuram udakam pivatha, kiṃ tumhe etassa vacanam suṇāthā”ti. Mahāsatto āha “tvam idha adhivattho amanusso”ti. Āmāhanti. Tvam idha otiṇṇe labhasīti. Āma labhāmi, tumhe pana sabbe khādisāmīti. Na sakkhissasi yakkhāti. Pānīyam pana pivissathāti. Āma pivissāmīti. Evam sante ekopi vo na muccissatīti. Pānīyaṇca pivissāma, na ca te vasam gamissāmīti ekanālam āharāpetvā koṭiyam gahetvā dhami, sabbo¹ ekacchiddo ahosi, tīre nisīditvāva pānīyam pivi, sesavānarānam pāṭiyekke naḷe āharāpetvā dhamitvā adāsi. Sabbe yakkhassa passantasseva pānīyam pivimsu. Vuttampi cetam—

“Disvā padamanuttiṇṇam, disvāno’taritam padam.

Naḷena vārim pissāma², neva mam tvam vadhissasi”ti³.

Tato paṭṭhāya yāva ajjadivasā tasmim thāne naḷa ekacchiddāva honti. Iminā hi saddhim imasmim kappe **cattāri kappatṭhiyapāṭihāriyāni** nāma—cande sasabimbam, Vaṭṭakajātakamhi saccakiriyatṭhāne aggissa gamanupacchedo, Ghaṭikārakumbhakārassa mātāpitūnam vasanaṭṭhāne devassa avassanam, tassā pokkharaniyā tīre naḷānam ekacchiddabhāvoti. Iti sā pokkharanī naḷena pānīyassa pītattā **Naḷakapānā**ti nāmam labhi. Aparabhāge tam pokkharaniṃ nissāya gāmo patiṭṭhāsi, tassāpi **Naḷakapānanteva** nāmam jātam. Tam sandhāya vuttam “Naḷakapāne”ti. **Palāsavaneti** kimsukavane.

1. Pabbo (Ka)

2. Pivissāma (Sī, Syā), pāyāmi (Ka)

3. Khu 5. 5 piṭṭhe.

167. **Taggha mayaṃ bhanteti** ekaṃseneva mayaṃ bhante abhiraṭā. Aññepi ye tumhākaṃ sāsane abhiraṃanti, te amhehi sadisāva hutvā abhiraṃantīti dīpentī.

Neva rājābhiniṭāti—ādīsu eko rañño aparādham katvā palāyati, rājā kuhiṃ bho asukoti. Palāto devāti. Palātaṭṭhānepi me na muccissati, sace pana pabbajeyya, mucceyyāti vadati. Tassa kocideva suhado gantvā taṃ pavattiṃ ārocetvā tvaṃ sace jīvītumicchasi, pabbajāhīti. So pabbajitvā jīvitaṃ rakkhamāno carati. Ayaṃ **rājābhiniṭo** nāma.

Eko pana corānaṃ mūlaṃ chindanto carati. Corā sutvā “purisānaṃ atthikabhāvaṃ na jānāti, jānāpessāma na”ti vadanti. So taṃ pavattiṃ sutvā palāyati. Corā palātoti sutvā “palātaṭṭhānepi no na muccissati, sace pana pabbajeyya, mucceyyā”ti vadanti. So taṃ pavattiṃ sutvā pabbajati. Ayaṃ **corābhiniṭo** nāma.

Eko pana bahuṃ iṇaṃ khāditvā tena iṇena aṭṭo pīlito tamhā gāmā palāyati. Iṇasāmikā sutvā “palātaṭṭhānepi no na muccissati, sace pana pabbajeyya, mucceyyā”ti vadanti. So taṃ pavattiṃ sutvā pabbajati. Ayaṃ **iṇaṭṭo** nāma.

Rājabhayaḍḍinaṃ pana aññatarena bhayena bhīto aṭṭo āturo hutvā nikkhamma pabbajito **bhayaṭṭo** nāma. Dubbhikkhādīsu jīvitaṃ asakkonto pabbajito **ājīvikāpakato** nāma, ājīvikāya pakato abhibhūtoti attho. Imesu pana ekopi imehi kāraṇehi pabbajito nāma natthi, tasmā “neva rājābhiniṭā”ti—ādīmāha.

Vivekanti vivicca vivitto hutvā. Idaṃ vuttaṃ hoti—yaṃ kāmehi ca akusaladhammehi ca vivittena paṭhamadutiyaajjhānasaṅkhātāṃ pītisukhaṃ adhigantabbaṃ, sace taṃ vivicca kāmehi vivicca akusalehi dhammehi pītisukhaṃ nādhigacchati, aññaṃ vā upari dvinnāṃ jhānaṃ catunnaṇṇa maggānaṃ vasena santataṃ sukhāṃ nādhigacchati, tassa ime abhiyjhādayo cittaṃ pariyādāya tiṭṭhantīti. Tattha **aratīti** adhikusalesu dhammesu ukkaṇṭhitatā. **Tandīti** ālasiyabhāvo. Evaṃ yo pabbajitvā pabbajitakiccaṃ kātum na sakkoti, tassa ime satta pāpadhammā

uppajjitvā cittaṃ pariyādiyantīti dassetvā idāni yassa te dhammā cittaṃ pariyādāya tiṭṭhanti, soyeva samaṇakiccampi kātuṃ na sakkotīti puna **vivekaṃ anuruddhā -pa- aññaṃ vā tato santataranti** āha.

Evaṃ kaṇhapakkhaṃ dassetvā idāni teneva nayena sukkapakkhaṃ dassetuṃ puna **vivekanti**-ādimāha. Tassattho vuttanayeneva veditabbo.

168. **Saṅkhāyāti** jānitvā. **Ekanti** ekaccaṃ. **Paṭisevatīti** sevitabbayuttakaṃ sevati. Sesapadesupi eseva nayo. **Upapattīsu byākarotīti** sappāṭisandhike tāva byākarotu, appāṭisandhike kathaṃ byākarotīti. Appāṭisandhikassa puna bhava paṭisandhi natthīti vadanto upapattīsu byākaroti nāma.

Janakuhanatthanti janavimhāpanatthaṃ. **Janalapanatthanti** mahājanassa upalāpanatthaṃ. **Na iti maṃ jano jānātūti** evaṃ maṃ mahājano jānissati, evaṃ me mahājanassa antare kittisaddo uggacchissatīti imināpi kāraṇena na byākarotīti attho. **Uḷāavedāti** mahantatuṭṭhino.

169. **So kho panassa āyasmāti** so parinibbuto āyasmā imassa ṭhitassa āyasmato. **Evaṃsīloti**-ādīsu lokiya lokuttaramissakāva sīlādayo veditabbā. **Evaṃdhammoti** ettha pana samādhipakkhikā dhammā dhammāti adhippetā. **Phāsuvihāro hotīti** tena bhikkhunā pūritapaṭipattiṃ pūrentassa arahattaphalaṃ sacchikatvā phalasamāpattivihārena phāsuvihāro hoti, arahattaṃ pattumasakkontassa paṭipattiṃ pūrayamānassa caratopi phāsuvihāroyeva nāma hoti. Iminā nayena sabbavāresu attho veditabboti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Naḷakapānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Golīyānisuttavaṇṇanā

173. **Evaṃ me sutanti** Golīyānisuttaṃ¹. Tattha **padasamācāroti**² dubbalasamācāro oḷārikācāro, paccayesu sāpekkho Mahā-

1. Gulissānisuttaṃ (Sī), golissānisuttaṃ (Syā)

2. Padarasamācāroti (Sī, Syā)

rakkhitatthero viya. Taṃ kira upaṭṭhākakule nisinnaṃ upaṭṭhāko āha “asukattherassa me bhante cīvaraṃ dinnan”ti. Sādhū te kataṃ taṃyeva takketvā viharantassa cīvaraṃ dentenāti. Tumhākampi bhante dassāmīti. Sādhū karissasi taṃyeva takkentassāti āha. Ayampi evarūpo oḷārikācāro ahosi. **Sappatissenāti** sajettakena, na attānaṃ jettakam katvā viharitabbaṃ. **Serivihārenāti** sacchandavihārena niraṅkusavihārena.

Nānupakhajjāti na anupakhajja na anupavisitvā. Tattha yo dvīsu mahātheresu ubhato nisinnesu te anāpucchitvāva cīvarena vā jāṇunā vā ghaṭṭento nisīdati, ayaṃ anupakhajja nisīdati nāma. Evaṃ akatvā pana attano patta-āsanasantike ṭhatvā nisīdāvusoti vutte nisīditabbaṃ. Sace na vadanti, nisīdāmi bhanteti āpucchitvā nisīditabbaṃ. Āpucchitakālato paṭṭhāya nisīdāti vuttepi avuttepi nisīdituṃ vaṭṭatiyeva. **Na paṭibāhissāmīti** ettha yo attano pattāsaṇaṃ atikkamitvā navakāṇaṃ pāpuṇanaṭṭhāne nisīdati, ayaṃ nave bhikkhū āsanena paṭibāhati nāma. Tasmim hi tathā nisinne navā bhikkhū “amhākaṃ nisīdituṃ na deti”ti ujjhāyantā tiṭṭhanti vā āsaṇaṃ vā pariyesantā āhiṇḍanti. Tasmā attano pattāsaṇeyeva nisīditabbaṃ. Evaṃ na paṭibāhati nāma.

Ābhisamācārikampi dhammanti abhisamācarikaṃ vattapaṭipattimattampi. **Nātikālenāti** na atipāto pavisitabbaṃ, na atidivā paṭikkamitabbaṃ, bhikkhusaṃghena saddhimyeva pavisitabbaṇca nikkhamitabbaṇca. Atipāto pavisitvā atidivā nikkhamantassa hi cetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇavattādīni parihāyanti. Kālasseva mukhaṃ dhovitvā makkaṭakasuttāni chindantena ussāvabindū nipātentena gāmaṃ pavisitvā yāguṃ pariyesitvā yāva bhikkhākālā antogāmeyeva nānappakāraṃ tiracchānakathaṃ kathentena nisīditvā bhattakiccaṃ katvā divā nikkhamma bhikkhūnaṃ pādadhovanavelāya vihāraṃ paccāgantabbaṃ hoti. **Na purebhattaṃ pacchābhattaṃ kulesu cārittaṃ āpajjitabbanti** “yo pana bhikkhu nimantito sabhatto samāno santaṃ bhikkhuṃ anāpucchā purebhattaṃ vā pacchābhattaṃ vā kulesu cārittaṃ āpajjeyya, aññatra samayā pācittiyaṃ”ti¹ imaṃ sikkhāpadaṃ rakkhantena

1. Vi 2. 134 piṭṭhe.

tassa Vibhaṅge vuttaṃ purebhattaṇca pacchābhattaṇca cārittaṃ na āpajjitabbaṃ. **Uddhato hoti capaloti** uddhaccapakatiko ceva hoti, cīvaramaṇḍanapattamaṇḍanasenāsanamaṇḍanā imassa vā pūtikāyassa kelāyanā maṇḍanāti evaṃ vuttena ca taruṇadārakāvacāpalyena¹ samannāgato.

Paññavatā bhavitabbanti cīvarakammādīsu itikattabbesu upāyapaññāya samannāgatena bhavitabbaṃ. **Abhidhamme abhivinayeti** Abhidhammapiṭake ceva Vinayapiṭake ca Pāḷivasena ceva Aṭṭhakathāvasena ca yogo karaṇīyo. Sabbantimena hi paricchadena abhidhamme dukatikamātikāhi saddhiṃ Dhammahadayavibhaṅgaṃ vinā na vaṭṭati. Vinaye pana kammākammavinicchayena saddhiṃ vinicchitāni dve Pātimokkhāni vinā na vaṭṭati.

Āruppāti ettāvatā aṭṭhapi samāpattiyo vuttā honti. Tā pana sabbena sabbaṃ asakkontena sattaṣupī yogo karaṇīyo, chasupī -pa- pañcasupī. Sabbantimena paricchadena ekaṃ kasiṇe parikammakammaṭṭhānaṃ paṇaṇaṃ katvā ādāya vicaritabbaṃ, ettakaṃ vinā na vaṭṭati. **Uttarimanussadhammeti** iminā sabbepi lokuttaradhamme dasseti. Tasmā arahantena hutvā vihātabbaṃ, arahattaṃ anabhisambhuṇantaṃ anāgāmiphale sakadāgāmiphale sotāpattiphale vā patiṭṭhātabbaṃ. Sabbantimena pariyāyena ekaṃ vipassanāmukhaṃ yāva arahattā paṇaṇaṃ katvā ādāya vicaritabbaṃ. Sesaṃ sabbattha uttānameva. Imaṃ pana desanaṃ āyasmā Sāriputto neyyapuggalassa vasena ābhisamācārikavattato paṭṭhāya anupubbena arahattaṃ pāpetvā niṭṭhāpesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Goliyānisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Kīṭāgirisuttavaṇṇanā

174. **Evaṃ me sutanti** Kīṭāgirisuttaṃ. Tattha **Kāsīsūti** evaṃnāmake janapade. **Etha tumhepi bhikkhaveti** etha tumhepi bhikkhave ime pañca

1. Taruṇadārakacāpalyena (Sī, Syā)

ānisaṃse sampassamānā aññatreva rattibhojanā bhuñjatha. Iti Bhagavā rattim vikālabhojanam, divā vikālabhojananti imāni dve bhojanāni ekappahārena ajahāpetvā ekasmiṃ samaye divā vikālabhojanameva jahāpesi, puna kālaṃ atināmetvā rattim vikālabhojanam jahāpento evamāha. Kasmā? Imāni hi dve bhojanāni vattamānāni vaṭṭe āciṇṇāni samāciṇṇāni nadim otiṇṇa-udakaṃ viya anupakkhandāni, nivātesu ca gharesu subhojanāni bhuñjitvā vaḍḍhitā sukhumālā kulaputtā dve bhojanāni ekappahārena pajahantā kilamanti. Tasmā ekappahārena ajahāpetvā Bhaddālisutte divā vikālabhojanam jahāpesi, idha rattim vikālabhojanam. Jahāpento pana na tajjitvā vā niggaṇhitvā vā, tesam pahānapaccayā pana appābādhataṃ sañjānissathāti evaṃ ānisaṃsam dassetvā jahāpesi. **Kīṭāgirīti** tassa nigamassa nāmaṃ.

175. **Assajipunabbasukāti** Assaji ca Punabbasuko ca chasu chabbaggiyesu dve gaṇācariyā. Paṇḍuko Lohitako Mettiyo Bhummajako Assaji Punabbasukoti ime cha janā **chabbaggiyā** nāma. Tesu Paṇḍukalohitakā attano parisam gahetvā Sāvattiyaṃ vasanti, Mettiyabhummajakā Rājagahe, ime dve janā Kīṭāgirisim āvāsikā honti. **Āvāsikāti** nibaddhavāsino, taṃnibandhā akataṃ senāsanam karonti, jiṇṇam paṭisaṅkharonti, kate issarā honti. **Kālikanti** anāgate kāle pattabbari ānisaṃsam.

178. **Mayā cetam bhikkhave**ti idha kim dasseti? Bhikkhave divasassa tayo vāre bhuñjitvā sukhavedanaṃyeva uppādentu na imasmiṃ sāsane kiccakārī nāma hoti, ettakā pana vedanā sevittabbā, ettakā na sevittabbāti etamattam dassetuṃ imam desanam ārabhi. **Evarūpaṃ sukhavedanam pajahathāti** idaṃca gehassitasomanassavasena vuttam, **upasampajja viharathāti** idaṃca nekkhammasitasomanassavasena. Ito paresupi dvīsu vāresu gehassitanekkhamasitānaṃyeva domanassānaṃca upekkhānaṃca vasena attho vedittabbo.

181. Evaṃ sevittabbāsevitabbavedanam dassetvā idāni yesam appamādena kiccaṃ kattabbari, yesaṃca na kattabbari, te dassetuṃ **nāham**

bhikkhave sabbesaṃnyevāti-ādimāha. Tattha **katam tesam appamādenā**ti tesam yaṃ appamādena kattabbaṃ, taṃ katam. **Anulomikānīti** paṭipatti-anulomāni kammaṭṭhānasappāyāni, yattha vasantena sakkā honti maggaphalāni pāpuṇitum. **Indriyāni samannānāyamānā**ti saddhādāni indriyāni samānaṃ kurumānā.

182. **Sattime bhikkhave puggalā**ti idha kiṃ dasseti, yesaṃ appamādena karaṇīyaṃ natthi, te dve honti. Yesaṃ atthi, te pañcāti evaṃ sabbe pi ime satta puggalā hontīti imamatthaṃ dasseti.

Tattha **ubhatobhāgavimuttoti** dvīhi bhāgehi vimutto. Arūpasamāpattiya rūpakāyato vimutto, maggena nāmakāyato. So catunnaṃ arūpasamāpattīnaṃ ekekato vuṭṭhāya saṅkhāre sammāsivā arahattaṃ pattānaṃ catunnaṃ, nirodhā vuṭṭhāya arahattaṃ patta-anāgāmino ca vasena pañcavidho hoti. Pāḷi panettha “katamo ca puggalā ubhatobhāgavimutto, idhekacco puggalo aṭṭha vimokkhe kāyena phusivā viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā hontī”ti¹ evaṃ abhidhamme aṭṭhavimokkhalābhino vasena āgatā.

Paññāvimuttoti paññāya vimutto. So sukkhavipassako, catūhi jhānehi vuṭṭhāya arahattaṃ pattā cattāro cāti imesaṃ vasena pañcavidhova hoti. Pāḷi panettha aṭṭhavimokkhapaṭikkhepavaseneva āgatā. Yathāha “na heva kho aṭṭha vimokkhe kāyena phusivā viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā honti. Ayaṃ vuccati puggalo paññāvimutto”ti¹.

Phuṭṭhantaṃ sacchikarotīti **kāyasakkhī**. Yo jhānaphassaṃ paṭhamam phusati, pacchā nirodham nibbānaṃ sacchikaroti, so sotāpatti-phalaṭṭham ādim katvā yāva arahattamaggaṭṭhā chabbidho hotīti veditabbo. Tenevāha “idhekacco puggalo aṭṭha vimokkhe kāyena phusivā viharati, paññāya cassa disvā ekacce āsavā parikkhīṇā honti. Ayaṃ vuccati puggalo kāyasakkhī”ti¹.

1. Abhi 3. 184 piṭṭhe.

Diṭṭhantaṃ pattoti **diṭṭhippatto**. Tatridaṃ saṅkhepalakkhaṇaṃ—dukkhā saṅkhārā, sukho nirodhoti ñātaṃ hoti diṭṭhaṃ viditaṃ sacchikataṃ phusitaṃ paññāyāti diṭṭhippatto. Vitthārato panesopi kāyasakkhi viya chabbidho hoti. Tenevāha “idhekacco puggalo idaṃ dukkhanti yathābhūtaṃ pajānāti -pa-ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadāti yathābhūtaṃ pajānāti, Tathāgatappaveditā cassa dhammā paññāya vodiṭṭhā honti vocaritā -pa-. Ayaṃ vuccati puggalo diṭṭhippatto”ti¹.

Saddhāvimuttoti saddhāya vimutto. Sopi vuttanayeneva chabbidho hoti. Tenevāha “idhekacco puggalo idaṃ dukkhanti yathābhūtaṃ pajānāti -pa-ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadāti yathābhūtaṃ pajānāti. Tathāgatappaveditā cassa dhammā paññāya vodiṭṭhā honti vocaritā -pa- no ca kho yathā diṭṭhippattassa. Ayaṃ vuccati puggalo saddhāvimutto”ti¹. Etesu hi saddhāvimuttassa pubbabhāgamaggakkhaṇe saddahantassa viya okappentassa viya adhimuccantassa viya ca kilesakkhayaṃ hoti, diṭṭhippattassa pubba bhāgamaggakkhaṇe kilesacchedakañāṇaṃ adandhaṃ tikhiṇaṃ sūraṃ hutvā vahati. Tasmā yathā nāma nātikitikhiṇena asinā kadaliṃ chindantassa chinnaṭṭhānaṃ na maṭṭhaṃ hoti, asi na sīghaṃ vahati, saddo suyyati, balavataro vāyāmo kātabbo hoti, evarūpā saddhāvimuttassa pubbabhāgamaggabhāvanā. Yathā pana nisita-asinā kadaliṃ chindantassa chinnaṭṭhānaṃ maṭṭhaṃ hoti, asi sīghaṃ vahati, saddo na suyyati, balavavāyāmakiccaṃ na hoti, evarūpā paññāvimuttassa pubbabhāgamaggabhāvanā veditabbā.

Dhammaṃ anussarātīti **dhammānusārī**. Dhammoti paññā, paññāpubbaṅgamaṃ maggaṃ bhāvetīti attho. **Saddhānusārīmhi** ca eseṇa nayo. Ubho panete sotāpattimaggaṭṭhāyeva. Vuttampi cetaṃ “yassa puggalassa sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipannassa paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti, paññāvāhiṃ paññāpubbaṅgamaṃ ariyamaggaṃ bhāveti. Ayaṃ vuccati puggalo dhammānusārī”ti². Tathā “yassa puggalassa sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipannassa saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti, saddhāvāhiṃ saddhāpubbaṅgamaṃ ariyamaggaṃ bhāveti. Ayaṃ vuccati puggalo saddhānusārī”ti². Ayamettha saṅkhepo.

1. Abhi 3. 184 piṭṭhe.

2. Abhi 3. 185 piṭṭhe.

Vitthārato panesā ubhatobhāgavimuttādikathā Visuddhimagge paññābhāvanādhikāre vuttā. Tasmā tattha vuttanayeneva veditabbā. Yā panesā etesaṃ vibhāgadassanattamaṃ idha Pāḷi āgatā, tattha yasmā rūpasamāpattiyaṃ vinā arūpasamāpattiyo nāma natthi, tasmā āruppāti vuttepi aṭṭha vimokkhā vuttāva hontīti veditabbā.

Kāyena phusitvāti sahaṇātanāmakāyena phusitvā. **Paññāya cassa disvā**ti paññāya ca etassa ariyasaccadhamme disvā. **Ekacce āsavā**ti paṭhamamaggādīhi pahātabbā ekadesa-āsavā. **Tathāgatappaveditā**ti Tathāgatena paveditā catusaccadhammā. **Paññāya vodiṭṭhā** hontīti imasmiṃ ṭhāne sīlaṃ kathitaṃ, imasmiṃ samādhi, imasmiṃ vipassanā, imasmiṃ maggo, imasmiṃ phalanti evaṃ atthena atthe kāraṇena kāraṇe ciṇṇacaritattā maggapaññāya sudiṭṭhā honti. **Vocaritā**ti vicaritā¹. **Saddhā nivīṭṭhā** hotīti okappanasaddhā paṭiṭṭhitā hoti. **Mattaso nijjhānaṃ khamantīti** mattāya olokanāṃ khamanti. **Saddhāmattanti** saddhāyeva, itaraṃ tasseva vevacanaṃ.

Iti imesu appamādena karaṇīyesu puggalesu tayo paṭividdhamaggaphalā sekhā. Tesu anulomasenāsanāṃ sevamānā kalyāṇamitte bhajamānā indriyāni samannāyayamānā anupubbena arahattaṃ gaṇhanti. Tasmā tesam yathāṭṭhitova Pāḷi-attho. Avasāne pana dve sotāpattimaggasamaṅgino. Tehi tassa maggassa anulomasenāsanāṃ sevitaṃ, kalyāṇamittā bhajitā, indriyāni samannānītāni. Upari pana tiṇṇaṃ maggānaṃ atthāya sevamānā bhajamānā samannāyayamānā anupubbena arahattaṃ pāpuṇissantīti ayamettha Pāḷi-attho.

Vitaṇḍavādī pana imameva Pāḷiṃ gahetvā “lokuttaramaggo na ekacittakkhaṇiko, bahucittakkhaṇiko”ti vadati. So vattabbo “yadi aññena cittaṇa senāsanāṃ paṭisevati, aññena kalyāṇamitte bhajati, aññena indriyāni samannāneti, aññaṃ maggacittanti sandhāya tvaṃ ‘na ekacittakkhaṇiko maggo, bahucittakkhaṇiko’ti vadasi, evaṃ sante senāsanāṃ sevamāno nīlobhāsaṃ pabbataṃ passati, vanaṃ passati,

1. Virocitā (Sī)

miḡapakkhīnaṃ saddaṃ suṇāti, pupphaphalānaṃ¹ gandhaṃ ghāyati, pāṇīyaṃ pivanto rasaṃ sāyati, nisīdanto nipajjanto phassaṃ phusati. Evaṃ te pañcaviññāṇasamaṅgīpi lokuttaradhammasamaṅgīyeva bhavissati. Sace paṇetaṃ sampaṭicchasi, Satthārā saddhiṃ paṭivirujjhasi. Satthārā hi pañcaviññāṇakāyā ekantaṃ abyākatāva vuttā, taṃsamaṅgissa kusalākusalaṃ paṭikkhittaṃ, lokuttaramaggo ca ekantakusalo. Tasmā pajahetaṃ vādan”ti paññāpetabbo. Sace paññattiṃ na upagacchati, “gaccha pātova vihāraṃ pavisitvā yāguṃ pivāhi”ti uyyojetabbo.

183. **Nāhaṃ bhikkhave ādikenevāti** ahaṃ bhikkhave paṭhamameva maṇḍūkassa uppatitvā gamaṇaṃ viya aññārādhanam² arahatte paṭiṭṭhānaṃ na vadāmi. **Anupubbasikkhāti** karaṇatthe paccattavacanāṃ. Parato padadvayepi eśeva nayo. **Saddhājātoti** okappanīyasaddhāya jātasaddho. **Upasaṅkamatīti** garūnaṃ samīpaṃ gacchati. **Payirupāsati**ti santike nisīdati. **Dhāretīti** sādhukaṃ katvā dhāreti. **Chando jāyati**ti kattukamyatākusalacchando jāyati. **Ussahati**ti vīriyaṃ karoti. **Tuleti**ti aniccaṃ dukkhaṃ anattāti tulayati. **Tulayitvā padahati**ti evaṃ tīraṇavipassanāya tulayanto maggapadhānaṃ padahati. **Pahitattoti** pesitacitto³. **Kāyena ceva paramasaccanti** nāmakāyena nibbānasaccaṃ sacchikaroti. **Paññāya cāti** nāmakāyasampayuttāya maggapaññāya paṭivijjhati passati.

Idāni yasmā te Satthu āgamaṇaṃ sutvā paccuggamanamattampi na akaṃsu, tasmā tesāṃ cariyaṃ garahanto **sāpi nāma bhikkhave saddhā nāhosīti**-ādimāha. Tattha **kīvadūrevimeti** kittakaṃ dūre ṭhāne. Yojanasatampi yojanasahassampi apakkantāti vattuṃ vaṭṭati, na pana kiñci āha. **Catuppadaṃ veyyākaraṇanti** catusaccabyākaraṇaṃ sandhāya vuttaṃ.

184. **Yassuddiṭṭhassāti** yassa uddiṭṭhassa. **Yopi so bhikkhave satthāti** bāhirakasatthāraṃ dasseti. **Evarūpīti** evaṃjātikā. **Paṇopaṇaviyāti** paṇaviyā ca opaṇaviyā ca. **Na upeti**ti na hoti. Kayavikkayakāle⁴ viya agghavaḍḍhanahāpanaṃ na hotīti attho. Ayaṃ

1. Pupphaphalāphalānaṃ (Sī)

3. Pesitatto (Sī, Syā)

2. Aññāyārādhanam (Ka)

4. Kayavikkayakālo (Sī, Syā)

goṇo kiṃ agghati, vīsati agghatīti bhaṇanto paṇati nāma. Na vīsati agghati, dasa agghatīti bhaṇanto opaṇati nāma. Idam paṭisedhento āha “paṇopaṇaviyā na upeti”ti. Idāni taṃ paṇopaṇaviyaṃ dassetuṃ **evañca no assa, atha naṃ kareyyāma, na ca no evamassa, na naṃ kareyyāmāti** āha.

Kim pana bhikkhaviti bhikkhave yaṃ Tathāgato sabbaso āmisehi viśamsaṭṭho viharati, evaṃ viśamsaṭṭhassa Satthuno evarūpā paṇopaṇaviyā kiṃ yujjissati. **Pariyogāhiya**¹ vattatoti pariyogāhitvā ukkhipitvā gahetvā vattantassa. **Ayamanudhammoti** ayaṃ sabhāvo. **Jānāti Bhagavā, nāhaṃ jānāmīti** Bhagavā ekāsanabhojane āniśamsaṃ jānāti, ahaṃ na jānāmīti mayi saddhāya divasassa tayo vāre bhojanaṃ pahāya ekāsanabhojanaṃ bhuñjati. **Ruḥhanīyanti** rohanīyaṃ. **Ojavantanti** sinehavantam. **Kāmaṃ taco cāti** iminā caturaṅgavīriyaṃ dasseti. Ettha hi taco ekaṃ aṅgaṃ, nhāru ekaṃ, aṭṭhi ekaṃ, maṃsalohitaṃ ekanti evaṃ caturaṅgasamannāgataṃ vīriyaṃ adhiṭṭhahitvā arahattaṃ appatvā na vuṭṭhahissā mīti evaṃ paṭipajjatīti dasseti. Sesam sabbattha uttānameva. Desanaṃ pana Bhagavā neyyapuggalassa vasena arahattanikūṭena niṭṭhāpesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Kīṭāgirisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Pariyogāya (Sī), pariyogayha (Syā)

3. Paribbājakavagga

1. Tevijjavacchasuttavaṇṇanā

185. **Evam me sutanti** Tevijjavacchasuttam. Tattha **ekapuṇḍarīketi** puṇḍarīko vuccati sotambarukkho, so tasmim ārāme eko puṇḍarīko atthīti ekapuṇḍarīko. **Etadahosīti** tattha pavisitukāmatāya ahosi. **Cirassam kho bhanteti** pakatiyā āgatapubbataṃ upādāya. **Dhammassa cānudhammanti** idha sabbaññutaññāṇaṃ dhammo nāma, mahājanassa byākaraṇaṃ anudhammo nāma. Sesam Jīvakasutte¹ vuttanayameva. **Na me teti** ananuññāya ṭhatvā anuññampi paṭikkhipati. “Sabbaññū sabbadassāvī aparisesam ñāṇadassanaṃ paṭijānāti”ti hi idaṃ anujānitabbaṃ siyā, “carato ca me -pa- paccupaṭṭhitan”ti idaṃ pana nānujānitabbaṃ. Sabbaññutaññāṇena hi āvajjitvā pajānāti. Tasmā ananuññāya ṭhatvā anuññampi paṭikkhipanto evamāha.

186. **Āsavānaṃ khayāti** ettha sakim khīṇānaṃ āsavānaṃ puna khepetabbabhāvā yāvadevāti na vuttam. Pubbenivāsaññāṇena cettha Bhagavā atītajānanaguṇaṃ dasseti, dibbacakkhuññāṇena paccuppannajānanaguṇaṃ, āsavakkhayaññāṇena lokuttaraguṇanti. Iti imāhi tīhi vijjāhi sakalabuddhaguṇe saṃkhipitvā kathesi.

Gihisaṃyojananti ghibandhanaṃ ghiparikkhāresu nikantiṃ. **Natthi kho vacchāti** gihisaṃyojanaṃ appahāya dukkhassantakaro nāma natthi. Yepi hi Santatimahāmatto Uggaseno seṭṭhiputto vītasokadāraṇakoti gihiliṅge ṭhitāva arahattaṃ pattā, tepi maggena sabbasaṅkhāresu nikantiṃ sukkhāpetvā pattā. Taṃ patvā pana na tena liṅgena aṭṭhaṃsu, gihiliṅgaṃ nāmetarā hīnaṃ, uttamaguṇaṃ dhāretuṃ na sakkoti. Tasmā tattha ṭhito arahattaṃ patvā taṃdivasameva pabbajati vā parinibbāti vā. Bhūmadevatā pana tiṭṭhanti. Kasmā? Nīlīyanokāsassa atthitāya. Sesakāmabhava manussesu sotāpannādayo tayo tiṭṭhanti,

kāmāvacaradevesu sotāpannā sakadāgāmino ca, anāgāmikhīṇāsavā panettha na tiṭṭhanti. Kasmā? Tañhi ṭhānaṃ laṭṭajanassa āvāso, natthi tattha tesam pavivekārahaṃ paṭicchannaṭṭhānaṃca. Iti tattha khīṇāsavo parinibbāti, anāgāmī cavitvā Suddhāvāse nibbattati. Kāmāvacaradevato upari pana cattāropi ariyā tiṭṭhanti.

Sopāsi kammavādīti sopi kammavādī ahosi, kiriyaṃpi na paṭibāhittha. Taṃ hi ekanavutikappamatthake attānaṃyeva gahetvā katheti. Tadā kira mahāsatto pāsaṇḍapariggaṇhanatthaṃ pabbajito tassapi pāsaṇḍassa nipphalabhāvaṃ jānitvā vīriyaṃ na hāpesi, kiriyavādī hutvā sagge nibbattati. Tasmā evamāha. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Tevijjavacchasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Aggivacchasuttavaṇṇanā

187. **Evam me sutanti** Aggivacchasuttaṃ. Tattha **na kho ahanti** paṭhamavāre nāhaṃ sassatadiṭṭhikoti vadati, dutiye nāhaṃ ucchedadiṭṭhikoti. Evam antānantikādivasena sabbavāresu paṭikkhepo veditabbo. **Hoti ca na ca hotīti** ayaṃ panettha ekacca sassatavādo. **Neva hoti na na hotīti** ayaṃ amarāvikkhepoti veditabbo.

189. **Sadukkhaṃ**ti kilesadukkhena ceva vipākadukkhena ca sadukkhaṃ. **Savighātanti** tesameva dvinnam vasena sa-upaghātakaṃ. **Sa-upāyāsanti** tesameva vasena sa-upā yāsaṃ. **Sapariḷāhanti** tesameva vasena sapariḷāhaṃ.

Kiñci diṭṭhigatanti kāci ekā diṭṭhipi ruccitvā khamāpetvā gahitā atthīti pucchati. **Apanīti**ti nīhaṃ apaviddhaṃ. **Diṭṭhanti** paññāya diṭṭhaṃ. **Tasmāti** yasmā pañcannaṃ khandhānaṃ udayavayaṃ addasa, tasmā. **Sabbamaññitānanti** sabbesaṃ tiṇṇampi taṇhādiṭṭhimānamaññitānaṃ. **Mathitānanti** tesameva vevacanaṃ. Idāni tāni vibhajitvā dassento **sabba-ahamkāramamaṃkāramānānusayānanti** āha.

Ettha hi ahaṃkāro diṭṭhi, mamaṃkāro taṇhā, mānānusayo māno. **Anupādā vimuttoti** catūhi upādānehi kañci dhammaṃ anupādiyitvā vimutto.

190. **Na upeti**ti na yujjati. Ettha ca “na upapajjati”ti idaṃ anujānitabbaṃ siyā. Yasmā pana evaṃ vutte so paribbājako ucchedaṃ gaṇheyya, upapajjatīti pana sassatameva, upapajjati ca na ca upapajjatīti ekaccasassataṃ, neva upapajjati na na upapajjatīti amarāvikkhepaṃ, tasmā Bhagavā “ayaṃ appatitṭho anālambo hotu, sukhapavesanaṭṭhānaṃ mā labhatū”ti ananuññāya ṭhatvā anuññampi paṭikkhipi. **Alanti** samatthaṃ pariyattaṃ. **Dhammoti** paccayākāradhammo. **Aññatrayogenā**ti¹ aññattha payogena. **Añña trācariyakenā**ti paccayākāraṃ ajānantānaṃ aññesaṃ ācariyānaṃ santike vasantena.

191. **Tena hi vacchā**ti yasmā tvaṃ sammohamāpādinti vadasi, tasmā taṃyevettha paṭipucchissāmi. **Anāhāro nibbutoti** appaccayo nibbuto.

192. **Yena rūpenā**ti yena rūpena sattasaṅkhātāṃ Tathāgataṃ rūpīti paññāpeyya. **Gambhīro**ti guṇagambhīro. **Appameyyoti** pamāṇaṃ gaṇhituṃ na sakkuṇeyyo. **Duppariyogā**lhoti du-ogāho dujjāno. **Seyyathāpi mahāsamuddoti** yathā mahāsamuddo gambhīro appameyyo dujjāno, evameva khīṇāsavopi. Taṃ ārabba upapajjatīti-ādi sabbāṃ na yujjati. Kathaṃ? Yathā parinibbutaṃ aggim ārabba puratthimaṃ disaṃ gatoti-ādi sabbāṃ na yujjati, evaṃ.

Aniccatāti aniccatāya. **Sāre patiṭṭhanti** lokuttaradhammasāre patiṭṭhitaṃ. Sesāṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdanīyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Aggivacchasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Aññatthayogenāti (Sī, Syā)

3. Mahāvacchasuttavaṇṇanā

193. **Evam me sutanti** Mahāvacchasuttaṃ. Tattha **sahakathī**ti saddhiṃ vādo, bahum mayā tumhehi saddhiṃ kathitapubbanti kathaṃ sāreti mettiṃ ghaṭeti. Purimāni hi dve suttāni etasseva kathitāni, Saṃyuttake Abyākatasaṃyuttaṃ¹ nāma etasseva kathitaṃ, “kiṃ nu kho bho Gotama sassato loko idameva saccaṃ moghamaññanti abyākatametā”ti evaṃ ekuttaranikāyepi iminā saddhiṃ kathitaṃ atthiyeva. Tasmā evamāha. Sammāsambuddhopi tassa āgatāgatassa saṅgahaṃ katvā okāsaṃ akāsiyeva. Kasmā? Ayañhi sassatadiṭṭhiko, sassatadiṭṭhikā ca sīghaṃ laddhiṃ na vissajjenti, vasātelamakkhitapilotikā viya cirena sujjhanti. Passati ca Bhagavā “ayaṃ paribbājako kāle gacchante gacchante laddhiṃ vissajjetvā mama santike pabbajitvā cha abhiññāyo sacchikatvā abhiññātasāvako bhavissati”ti. Tasmā tassa āgatāgatassa saṅgahaṃ katvā okāsaṃ akāsiyeva. Idaṃ panassa pacchimagamanam. So hi imasmiṃ sutte taraṇaṃ vā hotu ataraṇaṃ vā², yaṭṭhiṃ otaritvā³ udaye patamāno viya samaṇassa Gotamassa santikaṃ gantvā pabbajissāmīti sannitṭhānaṃ katvā āgato. Tasmā dhammadesanaṃ yācanto **sādhū me bhavaṃ Gotamoti**-ādimāha. Tassa Bhagavā mūlavasena saṃkhittadesanaṃ, kammaṭṭhavasena vitthāradesanaṃ desesi. Mūlavasena cettha atisaṃkhittā desanā, kammaṭṭhavasena saṃkhittā vitthārasadisā. Buddhānaṃ pana nippariyāyena vitthāradesanā nāma natthi. Catuvīsatisamantapaṭṭhānampi hi sattapakaraṇe Abhidhammapiṭake ca sabbaṃ saṃkhittameva. Tasmā mūlavasenāpi kammaṭṭhavasenenāpi saṃkhittameva desesīti veditabbo.

194. Tattha **pāṇātipātā veramaṇī kusalanti**-ādīsu paṭipāṭiyā sattadhammā kāmāvacarā, anabhiijjhādayo tayo catubhūmikāpi vaṭṭanti.

Yato kho vaccha bhikkhunoti kiñcāpi aniyamtvā vuttaṃ, yathā pana Jīvakaṃ sutte ca caṅkīṃ sutte ca, evaṃ imasmiṃ sutte ca attānameva sandhāyetaṃ Bhagavatā vuttanti veditabbaṃ.

1. Saṃ 2. 558 piṭṭhādīsu.

2. Hotu caraṇaṃ vā hotu maraṇaṃ vā (Syā), karaṇaṃ vā hotu akaraṇaṃ vā (Ka)

3. Ottharitvā (Sī)

195. **Atthi panāti** kim pucchāmīti pucchati? Ayaṃ kirassa laddhi “tasmim tasmim sāsane Sathāva arahā hoti, sāvako pana arahattaṃ pattum samattho natthi. Samaṇo ca Gotamo “yato kho Vaccha bhikkhuno”ti ekaṃ bhikkhuṃ kathento viya katheti, atthi nu kho samaṇassa Gotamassa sāvako arahattappatto”ti. Etamatthaṃ pucchissāmīti pucchati. Tattha **tiṭṭhatūti** bhavaṃ tāva Gotamo tiṭṭhatu, bhavañhi loke pākaṇo arahāti attho. Tasmim byākate uttari bhikkhunī-ādīnaṃ vasena pañhaṃ pucchi, Bhagavāpissa byākāsi.

196. **Ārādhakoti** sampādako paripūrako.

197. **Sekhāya vijjāya pattaḃbanti** heṭṭhimaphalattayaṃ pattaḃbaṃ. Taṃ sabbaṃ mayā anuppattanti vadati. Vitaṇḍavādī panāha—“katame dhammā sekkhā. Cattāro maggā apariyāpannā heṭṭhimāni ca tīṇi sāmāññaphalāni”ti¹ vacanato arahattamaggopi anena pattoyeva. Phalaṃ pana apattaṃ, tassa pattiyā uttari yogaṃ kathāpetīti. So evaṃ saññāpetabbo—

“Yo ve kilesāni pahāya pañca,
Paripuṇṇasekho aparihānadhammo².
Cetovasippatto samāhitindriyo,
Sa ve ṭhitattoti naro pavuccatī”ti³.

Anāgāmipuggalo hi ekantaparipuṇṇasekho. Taṃ sandhāya “sekhāya vijjāya pattaḃban”ti āha. Maggassa pana ekacittakkhaṇikattā tattha ṭhitassa pucchā nāma natthi. Iminā suttena maggopi bahucittakkhaṇiko hotūti ce. Etaṃ na Buddhavacanāṃ, vuttagāthāya ca attho virujjhati. Tasmā anāgāmiphale ṭhatvā arahattamaggassa vipassanaṃ kathāpetīti veditabbo. Yasmā panassa na kevalaṃ suddha-arahattasseva upanissayo, channampi abhiññānaṃ upanissayo atthi, tasmā Bhagavā “evamayaṃ samathe kammaṃ katvā pañca abhiññā nibbattessati, vipassanāya kammaṃ katvā arahattaṃ pāpuṇissati. Evaṃ chaḷabhiñño mahāsāvako bhavissatī”ti vipassanāmattaṃ akathetvā samathavipassanā ācikkhi.

1. Abhi 1. 210 piṭṭhe. 2. Appahānadhammo (Sī, Syā, Ka) 3. Am 1. 312 piṭṭhe.

198. **Sati sati-āyataneti** sati satikāraṇe. Kiñcettha kāraṇaṃ? Abhiññā vā abhiññāpādakajjhānaṃ vā avasāne pana arahattaṃ vā kāraṇaṃ arahattassa vipassanā vāti veditabbaṃ.

200. **Pariciṇṇo me Bhagavāti** satta hi sekhā Bhagavantaṃ paricaranti nāma, khīṇāsavena Bhagavā pariciṇṇo hoti. Iti saṅkhepena arahattaṃ byākaronto thero evamāha. Te pana bhikkhū taṃ atthaṃ na jānimsu, ajānantāva tassa vacanaṃ sampañicchitvā Bhagavato ārocesuṃ. **Devatāti** tesaṃ guṇānaṃ lābhī devatā. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahāvaccasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Dīghanakhasuttavaṇṇanā

201. **Evaṃ me sutanti** Dīghanakhasuttaṃ. Tattha **Sūkarakhatāyanti** Sūkarakhatāti evaṃnāmake leṇe. Kassapabuddhakāle kira taṃ leṇaṃ ekasmiṃ Buddhantare pathaviyā vaḍḍhamānāya antobhūmigataṃ jātāṃ. Ath'ekadivasaṃ eko sūkaro tassa chadanapariyantasamīpe paṃsuṃ khaṇi, deve vuṭṭhe paṃsudhoto chadanapariyanto pākaṭo ahosi. Eko vanacarako disvā “pubbe sīlavantehi paribhuttaleṇena bhavitabbaṃ, paṭijaggissāmi nan”ti samantato paṃsuṃ apanetvā leṇaṃ sodhetvā kuṭṭaparikkhepaṃ katvā dvāravātapānaṃ yojetvā supariniṭṭhitasudhākammacittakammarajatapattasadisāya vālukāya santhatapariveṇaṃ¹ leṇaṃ katvā mañcapīṭhaṃ paññāpetvā Bhagavato vasanattāya adāsi. Leṇaṃ gambhīraṃ ahosi otaritvā abhiruhitabbaṃ. Taṃ sandhāy'etaṃ vuttaṃ.

Dīghanakhoti tassa paribbājakassa nāmaṃ. **Upasaṅkamīti** kasmā upasaṅkami? So kira there aḍḍhamāsapabbajite cintesi “mayhaṃ mātulo aññaṃ pāsaṇḍaṃ gantvā na ciraṃ tiṭṭhati, idāni pan'assa samaṇassa Gotamassa santikaṃ gatassa aḍḍhamāso jāto. Pavattimpi'ssa na suṇāmi,

1. Santharitapariveṇaṃ (Sī, Syā)

ojavantam nu kho sāsanam, jānissāmi nan”ti gantukāmo jāto. Tasmā upasaṅkami. **Ekamantam** **ṭhito**ti tasmim kira samaye Thero Bhagavantam bījayaṃāno **ṭhito** hoti, paribbājako mātule hirottappena **ṭhitako**’va pañham pucchi. Tena vuttam “ekamantam **ṭhito**”ti.

Sabbam me nakkhamatīti sabbā me upapattiyo nakkhamanti, paṭisandhiyo na kkkhamantīti adhippāyena vadati. Ettāvat’ānena “ucchedavādo’hamasmī”ti dīpitaṃ hoti. Bhagavā pan’assa adhippāyam muñcitvā akkhare tāva dosam dassento **yāpi kho teti**-ādimāha. Tattha **esāpi te diṭṭhi nakkhamatī**ti esāpi te paṭhamam ruccitvā khamāpetvā gahitadiṭṭhi nakkhamatīti. **Esā ce me bho Gotama diṭṭhi khomeyyā**ti mayham hi sabbam na kkkhamatīti diṭṭhi, tassa mayham yā esā sabbam me nakkhamatīti diṭṭhi, esā me khomeyya. Yam tam “sabbam me na kkkhamatī”ti vuttam, tampissa tādissameva. Yathā sabbagahaṇena gahitāpi ayam diṭṭhi khamati, evamevaṃ tampi¹ khomeyya. Evaṃ attano vāde āropitaṃ dosam nātva tam pariharāmīti saññāya vadati, atthato pan’assa “esā diṭṭhi na me khamatī”ti āpajjati. Yassa pan’esā na khamati na ruccati, tassāyam tāya diṭṭhiyā sabbam me na khamatīti diṭṭhi rucitaṃ. Tena hi diṭṭhi-akkhamena arucitena bhavitabbanti sabbam khamatīti ruccatīti āpajjati. Na pan’esa tam sampañicchatī, kevalam tass’āpi ucchedadiṭṭhiyā ucchedameva gaṇhāti. Ten’āha Bhagavā **ato kho te Aggivessana -pa- aññañca diṭṭhim upādiyantī**ti. Tattha **atoti** pajahanakesu nissakkaṃ, ye pajahanti, tehi ye nappajahantīti vucciyanti², te’va bahutarāti attho. **Bahū hi bahutarāti** ettha hikāro nipātamatam, bahū bahutarāti attho. Parato **tanū hi tanutarāti** padehi es’eva nayo. **Ye evamāhamsūti** ye evam vadanti. **Tañc’eva diṭṭhim nappajahanti, aññañca diṭṭhim upādiyantī**ti mūladassanam na ppajahanti, aparadassanam upādiyanti.

Ettha ca sassatam gahetvā tampi appahāya ucchedam vā ekaccasassatam vā gahetum na sakkā, ucchedampi gahetvā tam appahāya sassatam vā ekaccasassatam vā na sakkā gahetum, ekaccasassatampi gahetvā tam appahāya sassatam vā ucchedam vā na sakkā gahetum. Mūlasassatam pana

1. Evametampi (Sī, Syā)

2. Vuccissanti (Sī), pucchissanti (Syā)

appahāya aññaṃ sassatameva sakkā gahetuṃ. Kathaṃ? Ekasmiñhi samaye “rūpaṃ sassatan”ti gahetvā aparasmim samaye “na suddharūpameva sassataṃ, vedanāpi sassatā, viññāṇampi sassatan”ti gaṇhāti. Ucchedepi ekaccasassatepi es’eva nayo. Yathā ca khandhesu, evaṃ āyatanesupi yojetabbaṃ. Idaṃ sandhāya vuttaṃ “tañc’eva diṭṭhiṃ na ppajahanti, aññañca diṭṭhiṃ upādiyanti”ti.

Dutiyavāre atoti appajahanakesu nissakkaṃ, ye na ppajahanti, tehi, ye pajahantīti vucciyanti, te’va tanutarā appatarāti attho. **Tañc’eva diṭṭhiṃ pajahanti, aññañca diṭṭhiṃ na upādiyanti**ti tañca mūladassanaṃ pajahanti, aññañca dassanaṃ na gaṇhanti. Kathaṃ? Ekasmiñhi samaye “rūpaṃ sassatan”ti gahetvā aparasmim samaye tattha ādīnavaṃ disvā “oḷārikametaṃ mayhaṃ dassanaṃ”ti pajahati. “Na kevalañca rūpaṃ sassatanti dassanameva oḷārikaṃ, vedanāpi sassatā -pa- viññāṇampi sassatanti dassanaṃ oḷārikamevā”ti vissajjeti. Ucchedepi ekaccasassatepi es’eva nayo. Yathā ca khandhesu, evaṃ āyatanesupi yojetabbaṃ. Evaṃ tañca mūladassanaṃ pajahanti, aññañca dassanaṃ na gaṇhanti.

Sant’aggivessanāti kasmā ārabhi? Ayaṃ ucchedaladdhiko attano laddhiṃ nigūhati, tassā pana laddhiyā vaṇṇe vuccamāne attano laddhiṃ pātukarissatīti tisso laddhiyo ekato dassetvā vibhajituṃ imaṃ desanaṃ ārabhi.

Sārāgāya santiketi-ādīsu rāgavasena vaṭṭe rajjanassa āsannā taṇhādiṭṭhisamyojanena vaṭṭasamyojanassa santike. **Abhinandanāyāti** taṇhādiṭṭhivasen’eva gilivā pariyādiyanassa gahaṇassa ca āsannāti attho. **Asārāgāya santiketi**-ādīsu vaṭṭe arajjanassa¹ āsannāti-ādīnā nayena attho veditabbo.

Ettha ca sassatadassanaṃ appasāvajjaṃ dandhavirāgaṃ, ucchedadassanaṃ mahāsāvajjaṃ khippavirāgaṃ. Kathaṃ? Sassatavādī hi idhalokaṃ paralokañca atthīti jānāti, sukatadukkaṭṭhānaṃ phalaṃ atthīti jānāti, kusalaṃ karoti, akusalaṃ karonto bhāyati, vaṭṭaṃ assādeti, abhinandati.

1. Vivaṭṭe rajjanassa (Syā, Ka)

Buddhānaṃ vā Buddhasāvakānaṃ vā sammukhībhūto sīghaṃ laddhiṃ jahitum na sakkoti. Tasmā taṃ sassatadassanaṃ appasāvajjaṃ dandhavirāganti vuccati. Ucchedavādī pana idhalokaparalokaṃ atthīti jānāti¹, sukatadukkaṭānaṃ phalaṃ atthīti jānāti¹, kusalaṃ na karoti, akusalaṃ karonto na bhāyati, vaṭṭaṃ na assādeti, n’ābhinandati, Buddhānaṃ vā Buddhasāvakānaṃ vā sammukhībhāve sīghaṃ dassanaṃ pajahati. Pāramiyo pūretum sakkonto Buddho hutvā, asakkonto abhinīhāraṃ katvā sāvako hutvā parinibbāyati. Tasmā ucchedadassanaṃ mahāsāvajjaṃ khippavirāganti vuccati.

202. So pana paribbājako etamatthaṃ asallakkhetvā “mayhaṃ dassanaṃ samvaṇṇeti pasamsati, addhā me sundaraṃ dassanaṃ”ti sallakkhetvā **ukkamaṃseti me bhavanti**-ādimāha.

Idāni yasmā ayaṃ paribbājako kañjiyeneva tittakālābu, ucchedadassaneneva pūrito, so yathā kañjiyaṃ appahāya na sakkā lābumhi telaphāṇitādīni pakkhipitum, pakkhittānīpi na gaṇhāti, evamevaṃ taṃ laddhiṃ appahāya abhabbo maggaphalānaṃ lābhāya, tasmā laddhiṃ jahāpanatthaṃ **tatr’aggivessanā**ti-ādi āradhmaṃ. **Viggahoti** kalaho. **Evametāsaṃ diṭṭhīnaṃ pahānaṃ hoti**ti evaṃ viggahādi-ādīnavaṃ disvā tāsāṃ diṭṭhīnaṃ pahānaṃ hoti. So hi paribbājako “kiṃ me iminā viggahādīnā”ti taṃ ucchedadassanaṃ pajahati.

205. Athassa Bhagavā vamtakañjiye lābumhi sappiphāṇitādīni pakkhipanto viya hadaye amatosadhaṃ pūressāmīti vipassanaṃ ācikkhanto **ayaṃ kho pana Aggivessana kāyoti**-ādimāha. Tass’attho Vammikasutte vutto. **Aniccatoti**-ādīnīpi heṭṭhā vitthārītān’eva. **Yo kāyasmim kāyachandoti** yā kāyasmim taṇhā. **Snehoti** taṇhāsnehova. **Kāyanvayatāti** kāyānugamanabhāvo, kāyaṃ anugacchanakakilesoti attho.

Evaṃ rūpakammaṭṭhānaṃ dassetvā idāni arūpakammaṭṭhānaṃ dassento **tisso khoti**-ādimāha. Puna tāsāṃ yeva vedanānaṃ asammissabhāvaṃ dassento **yasmim Aggivessana samayeti**-ādimāha. Tatrāyaṃ

1. Na jānāti (Sī, Syā)

saṅkhepattho—Yasmiṃ samaye sukhādīsu ekaṃ vedanaṃ vedayati, tasmīṃ samaye aññā vedanā attano vāraṃ vā okāsaṃ vā olokayamānā nisinnā nāma n’atthi, atha kho anuppannāva honti bhinna-udakapupphulā¹ viya ca antarahitā vā. **Sukhāpi khoti-**ādi tāsāṃ vedanānaṃ cuṇṇavicuṇṇabhāvadassanattamaṃ vuttaṃ.

Na kenaci saṃvadatīti sassataṃ gahetvā “sassatavādī ahan”ti ucchedavādināpi saddhiṃ na saṃvadati, tameva gahetvā “sassatavādī ahan”ti ekaccasassatavādinā saddhiṃ na vivadati. Evaṃ tayopi vādā parivattetvā yojetabbā. **Yañca loke vuttanti** yaṃ loke kathitaṃ voharitaṃ, tena voharati aparāmasanto kiñci dhammaṃ parāmāsaggāhena aggaṇhanto. Vuttampi c’etaṃ—

“Yo hoti bhikkhu araham katāvī,
 Khīṇāsavo antimadehadhārī.
 Aham vadāmītipi so vadeyya,
 Mamma vadantītipi so vadeyya.
 Loke samaññaṃ² kusalo veditvā,
 Vohāramattena so vohareyyā”ti³.

Aparampi vuttaṃ “imā kho Citta lokasamañña lokaniruttiyo lokavohārā lokapaññattiyo, yāhi Tathāgato voharati aparāmasan”ti⁴.

206. **Abhiññāpahānamāhātī** sassatādīsu tesāṃ tesāṃ dhammānaṃ sassataṃ abhiññāya jānitvā sassatassa pahānaṃ āha, ucchedaṃ, ekaccasassataṃ abhiññāya ekaccasassatassa pahānaṃ vadati. Rūpaṃ abhiññāya rūpassa pahānaṃ vadatīti-ādinā nayaṇ’ettha attho veditabbo.

Paṭisañcikkhatoti paccavekkhantassa. **Anupādāya āsavehi cittaṃ vimuccīti** anuppādanīrodhena niruddhehi āsavehi aggahetvā’va cittaṃ vimucci. Ettāvata c’esa parassa vaḍḍhitaṃ bhattaṃ bhuñjitvā khudaṃ vinodento viya

1. Bhinna-udakabubbulā (Sī, Syā)

2. Samañña (Ka)

3. Saṃ 1. 14 piṭṭhe.

4. Dī 1. 186 piṭṭhe.

parassa āradhāya dhammadesanāya ñāṇaṃ pesetvā vipassanaṃ vadḍhetvā arahattañc'eva patto, sāvakapāramiññāṇassa ca matthakaṃ, soḷasa ca paññā paṭivijjhivā t̥hito. Dīghanakho pana sotāpattiphalaṃ patvā saraṇesu paṭiṭṭhito.

Bhagavā pana imaṃ desanaṃ sūriye dharamāne yeva niṭṭhāpetvā Gijjhakūṭā oruyha Veluvanaṃ gantvā sāvakasannipātaṃ akāsi, caturaṅgasamannāgato sannipāto ahosi. Tatr'imāni aṅgāni—
Māghanakkhattena yutto puṇṇama-uposathadivaso, kena ci anāmantitāni hutvā attano yeva dhammatāya sannipatitāni aḍḍhatelasāni bhikkhusatāni, tesu ekopi puthujjano vā sotāpannasakadāgāmi-anāgāmisukkhavipassaka-arahantesu vā aññataro n'atthi, sabbe chaḷabhiññāva, ekopi c'ettha satthakena kese chinditvā pabbajito nāma n'atthi, sabbe chibhikkhuno yevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Dīghanakhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Māgaṇḍiyasuttavaṇṇanā

207. **Evam me sutanti** Māgaṇḍiyasuttaṃ. Tattha **agyāgāreti** aggihomasālāyaṃ¹. **Tiṇasanthāraketi** dve Māgaṇḍiyā mātulo ca bhāgineyyo ca. Tesu mātulo pabbajitvā arahattaṃ patto, bhāgineyyopi sa-upanissayo nacirasseva pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇissati. Athassa Bhagavā upanissayaṃ disvā ramaṇīyaṃ devagabbhasadisāṃ Gandhakuṭiṃ pahāya tattha chārikatiṇakacavarādīhi uklāpe agyāgāre tiṇasanthārakaṃ paññāpetvā parasaṅgahakaraṇatthaṃ katipāhaṃ vasittha. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Tenupasaṅkamīti** na kevalaṃ taṃdivasameva, yasmā pana taṃ agyāgāraṃ gāmūpacāre dāraḥakadārikāhi okiṇṇaṃ avivittaṃ, tasmā Bhagavā niccakālampi divasabhāgaṃ tasmim vanasaṇḍe vītināmetvā sāyaṃ vāsattāya tattha upagacchati.

1. Aggihottasālāyaṃ (Sī, Syā)

Addasā kho -pa- tiṇasanthārakam paññattanti Bhagavā aññesu divasesu tiṇasanthārakam saṅgharivitvā¹ saññānam katvā gacchati, taṁdivasam pana paññapetvāva agamāsi. Kasmā? Tadā hi paccūsasamaye lokam oloketvāva addasa “ajja Māgaṇḍiyo idhāgantvā imam tiṇasanthārakam disvā Bhāradvājena saddhim tiṇasanthārakam ārabba kathāsallāpam karissati, athāham āgantvā dhammam desessāmi, so dhammam sutvā mama santike pabbajitvā arahattam pāpuṇissati. Paresam saṅgahakaraṇatthameva hi mayā pāramiyo pūritā”ti tiṇasanthārakam paññapetvāva agamāsi.

Samaṇaseyyānurūpam maññeti imam tiṇasanthārakam “samaṇassa anucchavikā seyyā”ti maññāmi. Na ca asaṇṇatasamaṇassa nivutthaṭṭhānametaṁ. Tathāhettha hatthena ākaḍḍhitaṭṭhānam vā pādena ākaḍḍhitaṭṭhānam vā sisenā pahaṭṭhānam vā na paññāyati, anākulo anākiṇṇo abhinno chekena cittakārena tūlikāya paricchinditvā paññatto viya. Saññatasamaṇassa vasitaṭṭhānam, kassa bho vasitaṭṭhānanti pucchati. **Bhūnahunoti**² hatavaḍḍhino mariyādakārakassa. Kasmā evamāha? Chasu dvāresu vaḍḍhipaññāpanaladdhikattā. Ayañhi tassa laddhi—cakkhu brūhetabbaṁ vaḍḍhetabbaṁ, adiṭṭhaṁ dakkhitabbaṁ, diṭṭhaṁ samatikkamitabbaṁ. Sotaṁ brūhetabbaṁ vaḍḍhetabbaṁ, asutaṁ sotabbaṁ, sutam samatikkamitabbaṁ. Ghānam brūhetabbaṁ vaḍḍhetabbaṁ, aghāyitaṁ ghāyitabbaṁ, ghāyitaṁ samatikkamitabbaṁ. Jivhā brūhetabbā vaḍḍhetabbā, assāyitaṁ sāyitabbaṁ, sāyitaṁ samatikkamitabbaṁ. Kāyo brūhetabbo vaḍḍhetabbo, aphutthaṁ phusitabbaṁ, phutthaṁ samatikkamitabbaṁ. Mano brūhetabbo vaḍḍhetabbo, aviññātaṁ vijānitabbaṁ, viññātaṁ samatikkamitabbaṁ. Evaṁ so chasu dvāresu vaḍḍhim paññapeti. Bhagavā pana—

“Cakkhunā saṁvaro sādhu, sādhu soteṇa saṁvaro.

Ghāneṇa saṁvaro sādhu, sādhu jivhāya saṁvaro.

Kāyeṇa saṁvaro sādhu, sādhu vācāya saṁvaro.

Manasā saṁvaro sādhu, sādhu sabbattha saṁvaro.

Sabbattha saṁvuto bhikkhu, sabbadukkhā pamuccati”ti³—

1. Saṁharitvā (Sī), saṅkharitvā (Syā)

2. Bhūnahanassāti (Syā)

3. Khu 1. 65 piṭṭhe.

Chasu dvāresu saṁvaram paññapeti. Tasmā so “vaḍḍhihato samaṇo Gotamo mariyādakārako”ti maññamāno “bhūnahuno”ti¹ āha.

Ariye ñāye dhamme kusaleti parisuddhe kāraṇadhamme anavajje. Iminā kim dasseti? Evarūpassa nāma uggatassa paññātassa yasassino upari vācam² bhāsamānena vīmaṁsitvā upadhāretvā mukhe ārakkham ṭhapetvā bhāsitaḥḥo hoti. Tasmā mā sahasā abhāsi, mukhe ārakkham ṭhapehīti dasseti. **Evaṁ hi no sutte ocaratīti** yasmā amhākaṁ sutte evaṁ āgacchati, na mayaṁ mukhāruḥhicchāmatam³ vadāma, sutte ca nāma āgataṁ vadamānā kassa bhāyeyyāma⁴, tasmā sammukhāpi naṁ vadeyyāmāti attho.

Appossukko mama rakghanatthāya anussukko avāvaṇo hutvāti attho.

Vuttova naṁ vadeyyāti mayā vuttova hutvā apucchitova katham samuṭṭhāpetvā ambajambū-ādīni gahetvā viya apūrayamāno mayā kathitaniyāmena bhavaṁ Bhāradvājo vadeyya, vadassūti attho.

208. **Assosi khoti** Satthā ālokaṁ vaḍḍhetvā dibbacakkhunā Māgaṇḍiyaṁ tattha āgataṁ addasa, dvinnam janānam bhāsamānānam dibbasotena saddampi assosi. **Paṭisallānā vuṭṭhitoti** phalasamāpattiyā vuṭṭhito. **Samviggoti** pītisaṁvegena samviggo calito kampito. Tassa kira etadahosi “neva Māgaṇḍiyena samaṇassa Gotamassa ārocitaṁ, na mayā. Amhe muñcitvā añño ettha tatiyopi natthi, suto bhavissati amhākaṁ saddo tikhīṇasotena purisenā”ti. Athassa abbhantare pīti uppajjitvā navaṇavutilomakūpasahassāni uddhaggāni akāsi. Tena vuttam “samviggo lomahaṭṭhajāto”ti. **Atha kho Māgaṇḍiyo paribbājakoti** paribbājakassa pabhinnamukham viya bijaṁ paripākagataṁ ñāṇam, tasmā sannisīditum asakkonto āhiṇḍamāno puna Satthu santikaṁ āgantvā ekamantaṁ nisīdi. Tam dassetum “atha kho Māgaṇḍiyo”ti-ādi vuttam.

209. Satthā “evaṁ kira tvaṁ Māgaṇḍiya maṁ avacā”ti avatvāva **cakkhum kho Māgaṇḍiyāti** paribbājakassa dhammadesanaṁ ārabhi. Tattha

1. Bhūnahanoṭi (Syā)

3. Mukhāruḥhamattaṁ (Sī)

2. Vādam (Ka)

4. Bhāseyyāma (Syā, Ka)

vasanaṭṭhānaṭṭhena rūpaṃ cakkhussa āramoti cakkhu **rūpārāmaṃ**. Rūpe ratanti **rūparataṃ**. Rūpena cakkhu āmoditaṃ pamoditanti **rūpasamuditaṃ**. **Dantanti** nibbisevanaṃ. **Guttanti** gopitaṃ. **Rakkhanti** ṭhapitarakkhaṃ. **Saṃvutanti** pihitaṃ. **Saṃvarāyāti** pidhānatthāya.

210. **Paricāritapubboti** abhiramitaṃpubbo. **Rūpapariḷāhanti** rūpaṃ ārabha uppajjanapariḷāhaṃ. **Imassa pana te Māgaṇḍiya kimassa vacanīyanti** imassa rūpaṃ pariggaṇhitvā arahattappattassa khīṇāsavassa tayā kiṃ vacanaṃ vattabbaṃ assa, vuḍḍhihato mariyādakāraṇakoti idaṃ vattabbaṃ, na vattabbanti pucchati. **Na kiñci bho Gotamāti** bho Gotama kiñci vattabbaṃ natthi. Sesadvāresupi eseṇa nayo.

211. Idāni yasmā tayā pañcakkhandhe pariggahetvā arahattappattassa khīṇāsavassa kiñci vattabbaṃ natthi, ahañca pañcakkhandhe pariggahetvā Sabbaññutaṃ patto, tasmā ahampi te na kiñci vattabboti dassetuṃ **ahaṃ kho panāti**—ādimāha. **Tassa mayhaṃ Māgaṇḍiyāti** gihikāle attano sampattiṃ dassento āha. Tattha **vassikoti**—ādīsu yattha sukhaṃ hoti vassakāle vasituṃ, ayaṃ vassiko. Itaresupi eseṇa nayo. Ayaṃ panettha vacanatto—vassaṃ vāso vassaṃ, vassaṃ arahatīti **vassiko**. Itaresupi eseṇa nayo.

Tattha vassiko pāsādo nāti-ucco hoti nātinīco, dvāravātapānānipissa nātitanūni nātibahūni, bhūmattharaṇapaccattharaṇakhajjabhojjānipettha missakāneva vaṭṭanti. Hemantike thambhāpi bhittiyopi nīcā honti, dvāravātapānāni tanukāni sukhumacchiddāni. Uṇhapavesanattāya bhittiniyūhāni nīharīyanti. Bhūmattharaṇapaccattharaṇanivāsanapārūpanāni panettha uṇhavīriyāni¹ kambalādīni vaṭṭanti. Khajjabhojjaṃ siniddhaṃ kaṭukasannissitañca. Gimhike thambhāpi bhittiyopi uccā honti. Dvāravātapānāni panettha bahūni vipulajālāni bhavanti. Bhūmattharaṇādīni dukūlamayāni vaṭṭanti, khajjabhojjāni madhurarasasītavīriyāni. Vātapānasamīpesu cettha nava cāṭiyo ṭhapetvā udakassa pūretvā nīluppālādīhi sañchādentī. Tesu tesu padasesu

1. Uṇhvirissāni (Syā)

udakayantāni karonti, yeti deve vassante viya udakadhārā nikkhamanti.

Bodhisattassa pana aṭṭhasatasuvaṇṇaghaṭe ca rajataghaṭe ca gandhodakassa pūretvā nīluppagalacchake¹ katvā sayanam parivāretvā ṭhapayimsu. Mahantesu lohakaṭāhesu gandhakalalam pūretvā nīluppalapadumapuṇḍarīkāni ropetvā utuggahaṇatthāya tattha tattha ṭhapesum. Sūriyarasmīhi pupphāni pupphanti. Nānāvidhā bhamaragaṇā pāsādam pavisitvā pupphesu rasam² gaṇhantā vicaranti. Pāsādo atisugandho³ hoti. Yamakabhittiyā antare lohanālim ṭhapetvā navabhūmikapāsādassa⁴ upari ākāsaṅgaṇe ratanamaṇḍapamatthake sukhumacchiddakam jālam baddham⁵ ahosi. Ekasmim ṭhāne sukkhamatim sacammam pasāreti. Bodhisattassa udakakīlanavelāya mahimsacamme pāsāṇaguḷe khipanti, meghathanitasaddo viya hoti. Heṭṭhā yantam parivattenti, udakam abhiruhitvā jālamatthake patati, vassapatanasalilam viya⁶ hoti. Tadā bodhisatto nīlapaṭam nivāseti, nīlapaṭam pārupati, nīlapasādhanam pasādheti. Parivārāpissa cattālīsanāṭakasahassāni nīlavatthābharaṇāneva nīlavilepanāni⁷ hutvā mahāpurisam parivāretvā ratanamaṇḍapam gacchanti. Divasabhāgam udakakīlam kīlanto sīlam utusukham anubhoti.

Pāsādassa catūsu disāsu cattāro sarā honti. Divākāle nānāvaṇṇasakuṇagaṇā pācīnasarato vuṭṭhāya viravamānā pāsādamatthakena pacchimasaram gacchanti. Pacchimasarato vuṭṭhāya pācīnasaram, uttarasarato dakkhiṇasaram, dakkhiṇasarato uttarasaram gacchanti, antaravassasamayo viya hoti. Hemantikapāsādo pana pañcabhūmiko ahosi, vassikapāsādo sattabhūmiko.

Nippurisehīti purisavirahitehi. Na kevalaṇcettha tūriyāneva nippurisāni, sabbaṭṭhānānīpi nippurisāneva. Dovārikāpi itthiyova, nhāpanādiparikammakarāpi itthiyova. Rājā kira “tathārūpaṃ issariyasukhasampattim anubhavamānassa purisam disvā parisāṅkā uppajjati, sā me

1. Nīluppagalavacchite (Sī), nīluppagalacchakam (Syā, Ka)

2. Rajam (Sī)

4. Navabhūmakapāsādassa (Sī)

6. Vassam pattakālo viya (Sī)

3. Atisugandhagandho (Sī, Syā)

5. Jālabandhanam (Sī)

7. Nīlapaṭāni (Ka)

puttassa mā ahoṣī”ti sabbakiccesu itthiyova ṭhapesi. **Tāya ratiyā ramamānoti** idaṃ catutthajjhānikaphalasamāpattiratiṃ sandhāya vuttam.

212. **Gahapati vā gahapatiputto vā**ti ettha yasmā khattiyānaṃ setacchattasmiṃ yeva patthanā hoti, mahā ca nesaṃ papañco, brāhmaṇā mantehi atittā mante gavesantā vicaranti, gahapatino pana muddāgaṇanamattaṃ uggahitakālato paṭṭhāya sampattiṃyeva anubhavanti, tasmā khattiyabrāhmaṇe aggahetvā “gahapati vā gahapatiputto vā”ti āha. **Āvaṭṭeyyā**ti mānusakakāmahetu āvaṭṭo bhaveyyāti attho. **Abhikkantatarā**ti viṣiṭṭhatarā. **Paṇītatarā**ti atappakatarā. Vuttampi cetam—

“Kusaggenudakamādāya¹, samudde udakaṃ mine.
Evaṃ mānusakā kāmā, dibbakāmāna santike”ti².

Samadhigayha tiṭṭhatiti dibbasukhaṃ gaṇhitvā tato viṣiṭṭhatarā hutvā tiṭṭhati.

Opammasaṃsandanaṃ panettha evaṃ veditabbaṃ—gahapatissa pañcahi kāmagu ṇehi samaṅgibhūtakālo viya bodhisattassa tīsu pāsādesu cattālīsasaḥassa-itthimajjhe modanakālo, tassa sucaritaṃ pūretvā sagge nibbattakālo viya bodhisattassa abhinikkhamanaṃ katvā Bodhipallaṅke Sabbaññutaṃ paṭividdhakālo, tassa nandanavane sampattiṃ anubhavanakālo viya Tathāgatassa catutthajjhānikaphalasamāpattiratiyā vītivattanakālo, tassa mānusakānaṃ pañcannaṃ kāmaguṇānaṃ apatthanakālo viya Tathāgatassa catutthajjhānikaphalasamāpattiratiyā vītināmentassa hīnajanasukhassa apatthanakāloti.

213. **Sukhī**ti paṭhamam dukkhito pacchā sukhito assa. **Serī**ti paṭhamam vejjadutiyako pacchā serī ekako bhaveyya. **Sayaṃvasī**ti paṭhamam vejjassa vase vattamāno vejjena nisīdāti vutte nisīdi, nipajjāti vutte nipajji, bhuñjāti vutte bhuñji, pivāti vutte pivi, pacchā sayamvasī jāto. **Yena**

1. Kusagge udakamādāya (Sī), kusagge dakamādāya (Syā, Ka)

2. Khu 6. 133 piṭṭhe.

kāmaṃ gamoti paṭhamam icchiticchitaṭṭhānam gantum nālattha, pacchā roge vūpasante vanadassanagiridassanapabbatadassanādīsupi yenakāmaṃ gamo jāto, yattha yattheva gantum icchati, tattha tattheva gaccheyya.

Etthāpi idam opammasamsandanam—purisassa kuṭṭhikālo¹ viya hi bodhisattassa agāramajjhe vasanakālo, aṅgārakapallam viya ekam kāmavattu, dve kapallāni viya dve vatthūni, sakkassa pana devaraṇṇo adḍhateyyakoṭiyāni aṅgārakapallāni viya adḍhatiyanāṭakakoṭiyo, nakhehi vaṇamukhāni tacchetvā aṅgārakapalle paritāpanam viya vatthupaṭisevanam, bhesajjam āgamma arogakālo viya kāmesu ādīnavam nekkhamme ca ānisamsam disvā nikkhamma Buddhabhūtakāle catutthajjhānikaphalasamāpattiratiyā vītivattanakālo, aññam kuṭṭhipurisaṃ disvā apatthanakālo viya tāya ratiyā vītināmentassa hīnajanaratiyā apatthanakāloti.

214. **Upahatindriyoti** kimirakuṭṭhena² nāma upahatakāyappasādo. **Upahatindriyāti** upahatapaññindriyā. Te yathā so upahatakāyindriyo kuṭṭhī dukkhasamphassasmim yeva aggismim sukhamiti viparītasaññam paccalattha, evam paññindriyassa upahatattā dukkhasamphassesveva kāmesu sukhamiti viparītasaññam paccalatthum.

215. **Asucitarāni cevāti**—ādīsu pakatiyāva tāni asucīni ca duggandhāni ca pūtīni ca, idāni pana asucitarāni ceva duggandhatarāni ca pūtitarāni ca honti. **Kācīti** tassa hi paritāpentassa ca kaṇḍuvantassa ca pāṇakā anto pavisanti, duṭṭhalohitaduṭṭhapubbā paggharanti. Evamassa kāci assādamattā hoti.

Ārogyaparamāti gāthāya ye keci dhanalābhā vā yasalābhā vā puttālābhā vā atthi, ārogyam tesam paramam uttaram, natthi tato uttaritaro lābhoti ārogyaparamā lābhā. Yamkiñci jhānasukham vā maggasukham vā phalasukham vā atthi, nibbānam tattha paramam, natthi tato uttaritaram sukhamti nibbānam paramam sukhāni. **Aṭṭhaṅgiko maggānanti** pubbabhāgamaggānam pubbabhāgagamaneneva amatagāmīnam aṭṭhaṅgiko khemo, natthi tato

1. Kuṭṭhakālo (Sī, Syā)

2. Cirakuṭṭhena (Sī), timirakuṭṭhena (Syā, Ka)

khemataro añño maggo. Atha vā **khemam̐ amatagāminanti** ettha khemantipi amatantipi nibbānasseva nāmaṃ. Yāvataṃ puthusamaṇabrāhmaṇā parappavādā khemagāmino ca amatagāmino cāti laddhivasena gahitā, sabbesaṃ tesaṃ khema-amatagāmīnaṃ maggānaṃ aṭṭhaṅgiko paramo uttamoti ayamettha attho.

216. **Ācariyapācariyānanti** ācariyānañceva ācariyācariyānañca. **Sametīti** ekanāḷiyā mitaṃ viya ekatulāya tulitaṃ viya sadisaṃ hoti ninnānākaraṇaṃ. **Anomajjātīti** pāṇiṃ heṭṭhā otārento majjati, “idaṃ taṃ bho Gotama ārogyaṃ, idaṃ taṃ nibbānaṃ”ti kālena sīsaṃ kālena uraṃ parimajjanto evamāha.

217. **Chekanti** sampannaṃ¹. **Sāhulicīrenāti**² kālakehi eḷakalomehi katathūlacīrena. Saṅkāracoḷakenātīpi vadanti. **Vācam̐ nicchāreyyāti** kālena dasāya kālena ante kālena majjhe parimajjanto nicchāreyya, vadeyyāti attho. **Pubbakehesāti** pubbakehi esā. Vipassīpi hi Bhagavā -pa- Kassapopi Bhagavā catuparisamajjhe nisinno imaṃ gāthaṃ abhāsi, “atthanissitagāthā”ti mahājano uggaṇhi. Satthari parinibbute aparabhāge paribbājakānaṃ antaraṃ pavitṭhā. Te potthakagataṃ katvā padadvayameva rakkhituṃ sakkhimsu. Tenāha **sā etarahi anupubbena puthujjanagāthāti**³.

218. Rogova bhūtoti **rogabhūto**. Sesapadesupi eseva nayo. **Ariyaṃ cakkhūti** parisuddhaṃ vipassanāññānañceva maggaññānañca. **Pahotīti** samattho. **Bhesajjam̐ kareyyāti** uddhamvirecanaṃ adhovirecanaṃ añjanañcāti bhesajjam̐ kareyya.

219. **Na cakkhūni uppādeyyāti** yassa hi antarā pittasemhādipaliveṭṭhena⁴ cakkhupasādo upahato hoti, so chekaṃ vejjam̐ āgamma sappāyabhesajjam̐ sevento cakkhūni uppādeti nāma. Jaccandhassa

1. Chakanti pasannaṃ (Sī, Syā)

2. Bāhulicīvarenāti (Syā)

3. Puthujjanagatāti (Sī)

4. Pittasemhādipalibodhena (Sī)

pana mātukucchiyaṃyeva vinaṭṭhāni, tasmā so na labhati. Tena vuttaṃ “na cakkhūni uppā deyyā”ti.

220. Dutiyavāre **jaccandhoti** jātakālato paṭṭhāya pittādipaliveṭṭhena andho. **Amusminti** tasmim pubbe vutte. **Amittatopi daheyyāti** amitto me ayanti evaṃ amittato ṭhapeyya. Dutiyapadepi eseṇa nayo. **Iminā cittenāti** vaṭṭe anugatacittena. **Tassa me upādānapaccayāti** ekasandhi dvisaṅkhepo paccayākāro kathito, vaṭṭaṃ vibhāvitaṃ.

221. **Dhammānudhammanti** dhammassa anudhammaṃ anucchavikaṃ paṭipadaṃ. **Ime rogā gaṇḍā sallāti** pañcakkhandhe dasseti. **Upādānanirodhāti** vivaṭṭaṃ dassento āha. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdanīyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Māgaṇḍīyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Sandakasuttavaṇṇanā

223. **Evaṃ me sutanti** Sandakasuttaṃ. Tattha **Pilakkhaguhāyanti** tassā guhāya dvāre pilakkharukkho ahosi, tasmā Pilakkhaguhātveva saṅkhaṃ gatā. **Paṭisallānā vuṭṭhitoti** vivekato vuṭṭhito. **Devakatasobbhoti** vassodakeneva¹ tinnaṭṭhāne jāto mahā-udakarahado. **Guhādassanāyāti** ettha **guhāti** paṃsuguhā. Sā unname udakamuttaṭṭhāne ahosi, ekato umaṅgaṃ katvā khāṇuke ca paṃsuṇca nīharitvā anto thambhe ussāpetvā matthake padaracchannagehasaṅkhepena katā, tattha te paribbājakā vasanti. Sā vassāne udakapuṇṇā tiṭṭhati, nidāghe tattha vasanti. Taṃ sandhāya “guhādassanāyā”ti āha. Vihāradassanatthañhi anamataggiyaṃ paccavekkhitvā samuddapabbatadassanatthaṃ vāpi gantuṃ vaṭṭatīti.

1. Udakeneva (Ka)

Unnādinīyāti uccaṃ nadamānāya. Evaṃ nadamānāya cassā uddhaṅgamanavasena ucco, disāsu patthaṭavasena mahāsaddoti uccāsaddamahāsaddo, tāya **uccāsadda mahāsaddāya**. Tesāṃ paribbājakānaṃ pātova uṭṭhāya kattabbaṃ nāma cetiyavattaṃ vā bodhivattaṃ vā ācariyupajjhāyavattaṃ vā yonisomanasikāro vā natthi. Tena te pātova uṭṭhāya bālātape nisinnā, sāyaṃ vā kathāya phāsukattāya sannipatitā “imassa hattho sobhaṇo, imassa pādo”ti evaṃ aññaṃaññaṃ hatthapādādīni vā ārabba itthipurisadāraḍḍikāvaṇṇe vā aññaṃ vā kāmassādabhavassādādivatthuṃ ārabba kathaṃ paṭṭhapetvā anupubbena rājakathādi-anekavidhaṃ tiracchānakathaṃ kathenti. Sā hi aniyyānikattā saggamokkhamaggānaṃ tiracchānabhūtā kathāti **tiracchānakathā**. Tattha rājānaṃ ārabba “Mahāsammato Mandhātā Dhammāsoko evaṃmahānubhāvo”ti-ādinā nayena pavattā kathā **rājakathā**. Esa nayo **corakathādisu**.

Tesu “asuko rājā abhirūpo dassanīyo”ti-ādinā nayena gehassitakathāva tiracchānakathā hoti. “Sopi nāma evaṃ mahānubhāvo khayāṃ gato”ti evaṃ pavattā pana kammaṭṭhānabhāve tiṭṭhati. Coresupi “Mūladevo evaṃmahānubhāvo, meghamālo evaṃmahānubhāvo”ti tesāṃ kammaṃ paṭicca aho sūrāti gehassitakathāva tiracchānakathā. Yuddhepi bhāratayuddhādīsu “asukena asuko evaṃ mārīto evaṃ viddho”ti kāmassādavaseneva kathā tiracchānakathā. “Tepi nāma khayāṃ gatā”ti evaṃ pavattā pana sabbattha kathā kammaṭṭhānameva hoti. Apica annādisu “evaṃ vaṇṇavantaṃ gandhavantaṃ rasavantaṃ phassasampannaṃ khādimha bhuñjima pivimha paribhuñjimbhā”ti kāmassādavasena kathetuṃ na vaṭṭati, sātthakaṃ pana katvā “pubbe evaṃ vaṇṇādisampannaṃ annaṃ pānaṃ vatthaṃ sayanaṃ mālaṃ gandhaṃ sīlavantānaṃ adama, cetiye pūjaṃ akarimbhā”ti kathetuṃ vaṭṭati.

Ñātikathādisupi “amhākaṃ ñātakā sūrā samatthā”ti vā “pubbe mayāṃ evaṃ vicitrehi yānehi carimbhā”ti vā assādasena vattum na vaṭṭati, sātthakaṃ pana katvā “tepi no ñātakā khayāṃ gatā”ti vā “pubbe mayāṃ evarūpā upāhanā saṃghassa adama”ti vā kathetabbā. **Gāmakathāpi** sunivṛṭṭhadunnivṛṭṭhasubhikkhadubbhikkhādivasena vā “asukagāmaṃvāsino sūrā samatthā”ti vā evaṃ assādasena na vaṭṭati, sātthakaṃ pana katvā saddhā

pasannāti vā khayavayaṃ gatāti vā vattum vaṭṭati.

Nigamanagara janapadakathāsupi eśeva nayo. **Itthikathāpi** vaṇṇasaṇṭhānādīni paṭicca assādasena na vaṭṭati, saddhā pasannā khayam gatāti evameva vaṭṭati. **Sūrakathāpi** Nandimitto nāma yodho sūro ahoṣīti assādaseneva na vaṭṭati, saddho pasanno ahosi khayam gatoti evameva vaṭṭati.

Visikhākathāpi asukā visikhā suniviṭṭhā dunniviṭṭhā sūrā samatthāti assādaseneva na vaṭṭati, saddhā pasannā khayam gatā iccevaṃ vaṭṭati.

Kumbhaṭṭhānakathāti kumbhaṭṭhāna-udakatitthakathā vā vuccati kumbhadāsikathā vā. Sāpi “pāsādikā naccitum gāyitum chekā”ti assādasena na vaṭṭati, saddhā pasannāti-ādinā nayeveva vaṭṭati.

Pubbapetakathāti atītañātikathā. Tattha vattamānañātikathāsadiso va vinicchayo.

Nānattakathāti purimapakchimakathāvimuttā avasesā nānāsabhāvā niratthakakathā. **Lokakkhāyikāti** ayam loko kena nimmito, asukena nāma nimmito, kākā setā¹ aṭṭhīnaṃ setattā, bakā rattā lohitaṃ rattattāti evamādikā lokāyataṇḍasallāpakathā.

Samuddakkhāyikā nāma kasmā samuddo sāgaro, Sāgaradevena khaṇitattā sāgaro, khato meti hatthamuddāya niveditattā samuddoti evamādikā niratthakā samuddakkhāyikakathā. Iti bhavo, iti abhavoti yaṃ vā taṃ vā niratthakakāraṇaṃ vatvā pavattitakathā **itibhavābhavakathā**. Ettha ca bhavoti sassataṃ, abhavoti ucchedaṃ. Bhavoti vaḍḍhi, abhavoti hāni. Bhavoti kāmasukhaṃ, abhavoti attakilamatho. Iti imāya chabbidhāya itibhavābhavakathāya saddhiṃ bāttimsatiracchānakathā nāma hoti. Evarūpim² tiracchānakathaṃ kathentiyaṃ nisinno hoti.

Tato Sandako paribbājako te paribbājake oloketvā “ime paribbājakā ativiya aññaṃaññaṃ agāravā appatissā, mayaṃca

1. Kāko seto (Ka)

2. Evarūpaṃ (Syā)

samaṇassa Gotamassa pātubhāvato paṭṭhāya sūriyuggamane khajjopanakūpamā jātā, lābhasakkāropi no parihīno. Sace pana imaṃ ṭhānaṃ samaṇo Gotamo Gotamasāvako vā gihi-upaṭṭhākopi vāssa āgaccheyya, ativiya lajjanīyaṃ bhavissati. Parisadoso kho pana parisajetṭhakasseva upari ārohati”ti ito cito ca vilokento theram addasa. Tena vuttaṃ **addasā kho Sandako paribbājako -pa- tuṇhī ahesunti.**

Tattha **saṇṭhapesīti** sikkhāpesi, vajjamassā paṭicchādesi. Yathā suṭṭhapitā hoti, tathā naṃ ṭhapesi. Yathā nāma parisamajjhaṃ pavisanto puriso vajjapaṭicchādanatthaṃ nivāsanaṃ saṇṭhabeti, pārūpanaṃ saṇṭhabeti, rajokiṇṇaṭṭhānaṃ puñchati, evamassā vaji paṭicchādanatthaṃ “appasaddā bhonto”ti sikkhāpento yathā suṭṭhapitā hoti, tathā naṃ ṭhapesīti attho. **Appasaddakāmāti** appasaddaṃ icchanti, ekakā nisīdanti, ekakā tiṭṭhanti, na gaṇasaṅgaṇikāya yāpenti. **Appasaddavinītāti** appasaddena niravena Buddhena vinītā. **Appasaddassa vaṇṇavādinoti** yaṃ ṭhānaṃ appasaddaṃ nissaddaṃ. Tassa vaṇṇavādino. **Upasaṅkamitabbaṃ maññeyyāti** idhāgantabbaṃ maññeyya.

Kasmā pana sa therassa upasaṅkamaṇaṃ paccāsīsati. Attano vuddhim paṭṭhayamāno. Paribbājaka kira Buddhesu vā Buddhasāvakesu vā attano santikaṃ āgatesu “ajja amhākaṃ santikaṃ samaṇo Gotamo āgato, Sāriputto āgato, na kho panete yassa vā tassa vā santikaṃ gacchanti, passatha amhākaṃ uttamabhāvan”ti attano upaṭṭhākānaṃ santike attānaṃ ukkhipanti ucce ṭhāne ṭhapenti. Bhagavatopi upaṭṭhāke gaṇhituṃ vāyamanti. Te kira Bhagavato upaṭṭhāke disvā evaṃ vadanti “tumhākaṃ Satthā bhavaṃ Gotamopi Gotamassa sāvakaṃ amhākaṃ santikaṃ āgacchanti, mayaṃ aññaṃ samaggā. Tumhe pana amhe akkhīhi passituṃ na icchatha, sāmīcikkammaṃ na karotha, kiṃ vo amhehi aparaddhan”ti. Appekacce manussā “Buddhāpi etesaṃ santikaṃ gacchanti, kiṃ amhākaṃ”ti tato paṭṭhāya te disvā nappamajjanti. **Tuṇhī ahesunti** Sandakaṃ parivāretvā nissaddā nisīdiṃsu.

224. **Svāgataṃ bho** **Ānandassāti** su-āgamaṇaṃ bho **Ānandassa.** Bhavante hi no āgate **Ānando** hoti, gate

sokoti dīpeti. **Cirassaṃ khoti** piyasamudācāravacanametam. Thero pana kālena kālam paribbājakārāmaṃ cārikatthāya gacchatīti purimagamaṇaṃ gahetvā evamāha. Evañca pana vatvā na mānatthaddho hutvā nisīdi, attano pana āsanā vuṭṭhāya taṃ āsanaṃ papphoṭetvā theram āsanena nimantento nisīdatu bhavaṃ **Ānando, idamāsanaṃ paññattanti** āha.

Antarākathā vipakatāti nisinnānaṃ vo ārambhato paṭṭhāya yāva mamāgamaṇaṃ etasmim antare kā nāma kathā vipakatā, mamāgamaṇapaccayā katamā kathā pariyantaṃ na gatāti pucchati.

Atha paribbājako “niratthakakathāva esā nissārā vaṭṭasannissitā, na tumhākaṃ purato vattabbataṃ arahatī”ti dīpento **tiṭṭhatesā bhoti**-ādimāha. **Nesā bhototi** sace bhavaṃ sotukāmo bhavissati, pacchāpesā kathā na dullabhā bhavissati, amhākaṃ paṇimāya attho natthi. Bhoto pana āgamaṇaṃ labhitvā aññadeva sukāraṇaṃ kathaṃ sotukāmamhāti dīpeti. Tato dhammadesanaṃ yācanto **sādhu vata bhavantaṃ** yevāti-ādimāha. Tattha **ācariyaketi** ācariyasamaye. **Anassāsikānī**ti assāsavirahitāni. **Sasakkanti** ekaṃsatthe nipāto, viññū puriso ekaṃseneva na vaseyyāti attho. **Vasanto ca nārādheyyāti** na sampādeyya, na paripūreyyāti vuttaṃ hoti. **Ñāyaṃ dhammaṃ kusalaṃ**ti kāraṇabhūtaṃ anavajjaṭṭhena¹ kusalaṃ dhammaṃ.

225. **Idhāti** imasmim loke. **Natthi dinnanti**-ādini Sāleyyakasutte² vuttāni. **Cātumahābhūtikoti** cātumahābhūtamayo. **Pathavī pathavīkāyanti** ajjhattikā pathavīdhātu bāhirapathavīdhātuṃ. **Anupetīti** anuyāti. **Anupagacchatīti** tasseva vevacanaṃ, anugacchatītipi attho, ubhayenāpi upeti upagacchatīti dasseti. Āpādīsupi eseva nayo. **Indriyānīti** manacchatṭhāni indriyāni ākāsaṃ pakkhandanti. **Āsandipaṇcamāti** nipannamañcena pañcamā, mañco ceva, cattāro mañcapāde gahetvā ṭhitā cattāro purisā cāti attho. **Yāvālāhanāti** yāva susānā. **Padānīti** ayaṃ evaṃ sīlavā ahosi, evaṃ dussīloti-ādinā nayena

1. Ārogya-anavajjaṭṭhena (Sī)

2. Ma 1. 356 piṭṭhe.

pavattāni guṇapadāni. Sarīrameva vā ettha padānīti adhippetam.

Kāpotakānīti kapotakavaṇṇāni, pārāvatapakkhavaṇṇānīti attho.

Bhassantāti bhasmantā, ayameva vā Pāli. **Āhutiyo**ti yaṃ pahēṇakasakkārādibhedam dinnadānam, sabbam tam chārikāvasānameva hoti, na tato param phaladāyakaṃ hutvā gacchatīti attho. **Dattupaññattanti** dattūhi bāla manussehi paññattam. Idam vuttam hoti—bālehi abuddhīhi paññattamidam dānam, na paṇḍitehi. Bālā denti, paṇḍitā gaṇhantīti dasseti. **Atthikavādanti** atthi dinnam dinnaphalanti imam atthikavādameva vadanti, tesam tuccham vacanam musāvilāpo. **Bāle ca paṇḍite cāti** bālā ca paṇḍitā ca.

Akatena me ettha katanti mayham akateneva samaṇakammena ettha etassa samaye kammam katham nāma hoti, avusiteneva brahmacariyena vusitam nāma hoti. **Etthāti** etasmim samaṇadhamme. **Samasamāti** ativiya samā, samena vā guṇena samā. **Sāmaññam pattāti** samānabhāvam pattā.

226. **Karatoti**-ādini Apaṇṇakasutte vuttāni. **Tathā natthi hetūti**-ādini.

228. Catutthabrahmacariyavāse **akaṭāti** akatā. **Akaṭavidhāti** akatavidhānā, evam karohīti kenaci kārāpitā na hontīti attho. **Animmitāti** iddhiyāpi na nimmitā. **Animmātāti** animmāpitā. Keci animmitabbāti padam vadanti, tam neva Pāliyam, na Aṭṭhakathāyam sandissati. **Vañjhāti** vañjhapasuvañcyatālādayo viya aphaḷā, kassaci ajanakāti attho. Etena pathavīkāyādīnam rūpādījanakabhāvam paṭikkhipati. Pabbatakūṭā viya ṭhitāti **kūṭaṭṭhā**. **Īsikaṭṭhāyitṭhitāti** muñje īsikā viya ṭhitā. Tatrāyamadhippāyo—yamidam jāyatīti vuccati, tam muñjato īsikā viya vijjamānameva nikkhamatīti. “Esikaṭṭhāyitṭhitā”tipi pāṭho, sunikhāto esikatthambho niccalo tiṭṭhati, evam ṭhitāti attho. Ubhayenapi tesam vināsābhāvam dīpeti. **Na iñjantīti** esikatthambho viya ṭhitattā na calanti. **Na vipariṇāmentīti** pakatim na jahanti. **Na aññamaññam byābādhentīti** aññamaññam na upahananti. **Nālanti** na samatthā.

Pathavīkāyoti-ādīsu pathavīyeva pathavīkāyo, pathavīsamūho vā. **Tatthā**ti tesu jīvasattamesu¹ kāyesu. **Natthi hantā vā**ti hantum vā ghātetum vā sotum vā sāvetum vā jānitum vā jānāpetum vā samattho nāma natthīti dīpeti. **Sattannaṃ**ti veva **kāyānanti** yathā muggarāsi-ādīsu pahaṭaṃ satthaṃ muggarāsi-ādīnaṃ antarena pavisati, evaṃ sattannaṃ kāyānaṃ antarena chiddena vivarena satthaṃ pavisati. Tattha “ahaṃ imaṃ jīvitā voropemī”ti kevalaṃ saññāmatameva hotīti dasseti. **Yonipamukhasatasahassānī**ti pamukhayonīnaṃ uttamayonīnaṃ cuddasasatasahassāni aññāni ca satṭhisatāni aññāni ca chasatāni. **Pañca ca kammuno satānī**ti pañca kammāsātāni ca², kevalaṃ takkamattakena niratthakaṃ dīṭṭhiṃ dīpeti. **Pañca ca kammāni tīṇi ca kammānī**ti-ādīsupi eseva nayo. Keci panāhu “**pañca kammānī**ti pañcendriyavasena bhaṇati³. **Tīṇī**ti kāyakammādivasena”ti. **Kamme ca aḍḍhakamme cāti** ettha panassa kāyakammaṇca vacīkammaṇca kammanti laddhi, manokammaṃ upaḍḍhakammanti. **Dvaṭṭhipaṭipadāti** dvāsatṭhi paṭipadāti vadati. **Dvaṭṭhantarakappāti** ekasmiṃ kappe catusatṭhi antarakappā nāma honti, ayaṃ pana aññe dve ajānanto evamāha. **Chalābhijātiyo** Apanṇakasutte vitthāritā.

Aṭṭha purisabhūmiyoti mandabhūmi khiḍḍābhūmi vīmaṃsakabhūmi ujugatabhūmi sekkhabhūmi samaṇabhūmi jinabhūmi pannabhūmīti imā aṭṭha purisabhūmiyoti vadati. Tattha jātadivasato paṭṭhāya sattadivase sambādhapṭhānato nikkhantattā sattā mandā honti momūhā. Ayaṃ mandabhūmīti vadati. Ye pana duggatito āgatā honti, te abhiṇhaṃ rodanti ceva viravanti ca. Sugatito āgatā taṃ anussarivā anussarivā hasanti. Ayaṃ khiḍḍābhūmi nāma. Mātāpitūnaṃ hatthaṃ vā pādaṃ vā maṇcaṃ vā pīṭhaṃ vā gahetvā bhūmiyaṃ padanikkhipanaṃ vīmaṃsakabhūmi nāma. Padasāva gantum samatthakālo ujugatabhūmi nāma. Sippānaṃ sikkhanakālo sekkhabhūmi nāma. Gharā nikkhamma pabbajanakālo samaṇabhūmi nāma. Ācariyaṃ sevītvā jānanakālo jinabhūmi nāma. Bhikkhu ca pannako Jino na kiñci āhāti evaṃ alābhiṃ samaṇaṃ pannabhūmīti vadati.

1. Sattasu (Sī)

2. Satāni cāti (Sī, Syā)

3. Gaṇati (Sī)

Ekūnapaññāsa ājīvasateti ekūnapaññāsa ājīvavuttisatāni.
Paribbājakasateti paribbājakapabbajjasatāni. **Nāgāvāsasateti**
 nāgamaṇḍalasatāni. **Vīse indriyasateti** vīsa indriyasatāni. **Timse nirayasateti**
 timsa nirayasatāni. **Rajodhātuyoti** raja-okiraṇaṭṭhānāni.
Hatthapiṭṭhipādapiṭṭhādini sandhāya vadati. **Satta saññīgabbhāti**
 oṭṭhagoṇagadrabha-ajapasumigamahimse sandhāya vadati. **Asaññīgabbhāti**
 sāliyavagodhumamugga kaṅguvarakakudrūsake sandhāya vadati.
Nigaṇṭhigabbhāti Nigaṇṭhimhi jātagabbhā, ucchuveḷunaḷādayo sandhāya
 vadati. **Satta devāti** bahū devā, so pana sattāti vadati. Mānusāpi anantā, so
 sattāti vadati. **Satta pisācāti** pisācā mahantā, sattāti vadati.

Sarāti mahāsarā. Kaṇṇamuṇḍarathakāra-
 anotattasīhapapātaḷīramucalindakuṇāladahe gahetvā vadati. **Pavuṭāti**
 gaṇṭhikā. **Papātāti** mahāpapātā. **Papātasatānīti** khuddakapapātasatāni.
Supināti mahāsupinā. **Supinasatānīti** khuddakasupinasatāni. **Mahākappinoti**¹
 mahākappānaṃ. Ettha ekamhā sarā vassasate vassasate kusaggena ekam
 udakabindum nīharitvā nīharitvā sattakkhattum tamhi sare nirudake kate eko
 mahākappoti vadati. Evarūpānaṃ mahākappānaṃ caturāsītisatasahassāni
 khepetvā bālā ca paṇḍitā ca dukkhassantaṃ karontīti ayamassa laddhi.
 Paṇḍitopi kira antarā sujjhittum na sakkoti, bālopi tato uddhaṃ na gacchati.

Sīlenāti acelakasīlena vā aññena vā yena kenaci. **Vatenāti** tādīsena
 vatena. **Tapenāti** tapokammena. Aparipakkaṃ paripāceti nāma yo “ahaṃ
 paṇḍito”ti antarā visujjhati. Paripakkaṃ phussa phussa byantiṃ karoti nāma
 yo “ahaṃ bālo”ti vuttaparimāṇaṃ kālāṃ atikkamitvā yāti. **Hevaṃ natthīti**
 evaṃ natthi. Tañhi ubhayampi na sakkā kātunti dīpeti. **Doṇamiteti** doṇena
 mitaṃ viya. **Sukhadukkheti** sukhadukkhaṃ. **Pariyantakateti** vuttaparimāṇena
 kālena katapariyanto. **Natthi hāyanavaḍḍhaneti** natthi hāyanavaḍḍhanāni. Na
 saṃsāro paṇḍitassa hāyati, na bālassa vaḍḍhatīti attho. **Ukkamsāvakaṃseti**
 ukkamsāvakaṃsā, hāpanavaḍḍhanānamevetāṃ vevacanaṃ. Idāni tamatthaṃ
 upamāya

1. Mahākappunoti (Si)

sādhento **seyyathāpi nāmāti**-ādimāha. Tattha **suttaḡuḷeti** veṭhetvā katasuttaḡuḷam. **Nibbeṭṭhiyamānameva paletīti** pabbate vā rukkhagge vā ṭhatvā khittam suttapamāṇena nibbeṭṭhiyamānam gacchati, sutte khīṇe tattha tiṭṭhati na gacchati. Evamevaṃ vuttakālato uddham na gacchatīti dasseti.

229. **Kimidanti** kimidaṃ tava aññāṇam, kiṃ Sabbaññu nāma tvanti evaṃ puṭṭho samāno niyativāde pakkhipanto **suññam me agāranti**-ādimāha.

230. **Anussaviko hotīti** anussavanissito hoti. **Anussavasaccoti** savanam saccato gahetvā ṭhito. **Piṭakasampadāyāti** vaggapaṇṇāsakāya piṭakaganthasampattiya.

232. **Mandoti** mandapañño. **Momūhoti** atimūḷho. **Vācāvikkhepaṃ āpajjatīti** vācāya vikkhepaṃ āpajjati. Kīdisaṃ? Amarāvikkhepaṃ, aparīyantavikkhepanti attho. Atha vā amarā nāma macchajāti. Sā ummujjananimujjanādivasena udake sandhāvamānā gahetuṃ na sakkāti¹ evameva ayampi vādo ito cito ca sandhāvati, gāham na upagacchatīti amarāvikkhepoti vuccati. Taṃ amarāvikkhepaṃ.

Evantipi me noti-ādīsu idaṃ kusalanti puṭṭho “evantipi me no”ti vadati, tato kiṃ akusalanti vutte “tathātipi me no”ti vadati, kiṃ ubhayato aññathāti vutte “aññathātipi me no”ti vadati, tato tividhenāpi na hotīti te laddhīti vutte “notipi me no”ti vadati, tato kiṃ no noti te laddhīti vutte “no notipi me no”ti vikkhepaṃāpajjati, ekasmimpi pakkhe na tiṭṭhati. **Nibbijja pakkamatīti** attanopi esa satthā avassayo bhavituṃ na sakkoti, mayhaṃ kiṃ sakkhissatīti nibbinditvā pakkamati. Purimesupi anassāsikesu eseṇa nayo.

234. **Sannidhikārakaṃ kāme paribhuñjīti** yathā pubbe gihibhūto sannidhiṃ katvā vatthukāme paribhuñjati, evaṃ tilataṇḍulasappinavanītādīni sannidhiṃ katvā idāni paribhuñjītuṃ abhabboti attho. Nanu ca khīṇāsavassa

1. Na sakkoti (Syā, Ka)

vasanaṭṭhāne tilataṇḍulādayo paññāyanti. No na paññāyanti, na panesa te attano atthāya ṭhpeti, aphāsukapabbajitādīnaṃ atthāya ṭhpeti. Anāgāmiṣṣa kathanti. Tassāpi pañca kāmagaṇā sabbasova pahīnā, dhammena pana laddhaṃ vicāretvā paribhuñjati.

236. **Puttamatāya puttāti** so kira imaṃ dhammaṃ sutvā ājīvakaṃ matā nāmāti saññī hutvā evamāha. Ayañhettha attho—ājīvakaṃ matā nāma, tesam matā puttamatā hoti, iti ājīvakaṃ puttamatāya puttā nāma honti. **Samane Gotameti** samane Gotame brahmacariyavāso atthi, aññattha natthīti dīpeti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Sandakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Mahāsakuludāyisuttavaṇṇanā

237. **Evam me sutanti** Mahāsakuludāyisuttaṃ. Tattha **morānivāpeti** tasmim ṭhāne morānaṃ abhayaṃ ghoṣetvā bhojanaṃ adamsu¹. Tasmā taṃ ṭhānaṃ **morānivāpeti** saṅkhaṃ gataṃ. **Annabhāroti** ekassa paribbājakassa nāmaṃ. Tathā **varadharoti**. **Aññe cāti** na kevalaṃ ime tayo, aññepi abhiññātā bahū paribbājakā. **Appasaddassa vaṇṇavādīti** idha appasaddavinītoti avatvāva idaṃ vuttaṃ. Kasmā? Na hi Bhagavā aññena vinītoti.

238. **Purimānīti** hiyyodivasam upādāya purimāni nāma honti, tato paraṃ purimatarāni. **Kutūhalasālāyanti** kutūhalasālā nāma paccekasālā natthi, yattha pana nānātitthiyā samaṇabrāhmaṇā nānāvidhaṃ kathaṃ pavattenti, sā bahūnaṃ “ayaṃ kiṃ vadati, ayaṃ kiṃ vadati”ti kutūhaluppatiṭṭhānato “kutūhalasālā”ti vuccati. “Kutūhalasālā”tipi pāṭho. **Lābhāti** ye evarūpe samaṇabrāhmaṇe daṭṭhuṃ pañhaṃ

1. Paṭṭhapesum (Sī)

pucchitum dhammakatham vā nesam sotum labhanti, tesam aṅgamagadhānam ime lābhāti attho.

Saṅghinoti-ādīsu pabbajitasamūhasaṅkhāto saṅgho etesam atthīti **saṅghino**. Sveva gaṇo etesam atthīti **gaṇino**. Ācārasikkhāpanavasena tassa gaṇassa ācariyāti **gaṇācariyā**. **Ñātāti** paññātā pākaṭā. Yathābhuccaguṇehi ceva ayathābhūtaguṇehi ca samuggato yaso etesam atthīti **yasassino**. Pūraṇādīnāhi “appiccho santuṭṭho, appicchatāya vatthampi na nivāseti”ti-ādinā nayena yaso samuggato, Tathāgatassa “itipi so Bhagavā”ti-ādīhi yathābhūtaguṇehi. **Titthakarāti** laddhikarā. **Sādhusammatāti** ime sādhuṃ suṇḍarā sappurisāti evaṃ sammatā. **Bahujanassāti** assutavato ceva andhabālaputhujjanassa vibhāvino ca paṇḍitajanassa. Tattha titthiyā bālaajanassa evaṃ sammatā, Tathāgato paṇḍitajanassa. Iminā nayena **pūraṇo Kassapo saṅghīti**-ādīsu attho vedītabbo. Bhagavā pana yasmā aṭṭhatimsa ārammaṇāni vibhajanto bahūni nibbāna-otaraṇatitthāni akāsi, tasmā “titthakaro”ti vattum vaṭṭati.

Kasmā panete sabbepi tattha osaṭāti. Upaṭṭhākarakkhaṇatthañceva lābhasakkāratthañca. Tesam hi evaṃ hoti “amhākaṃ upaṭṭhākā samaṇaṃ Gotamaṃ saraṇaṃ gaccheyyum, te ca rakkhissāma. Samaṇassa ca Gotamassa upaṭṭhāke sakkāraṃ karonte disvā amhākampi upaṭṭhākā amhākaṃ sakkāraṃ karissanti”ti. Tasmā yattha yattha¹ Bhagavā osarati, tattha tattha² sabbe osaranti.

239. **Vādam āropetvāti** vāde dosam āropetvā. **Apakkantāti** apagatā, keci disam pakkantā, keci gihibhāvaṃ pattā, keci imam sāsanaṃ āgatā. **Sahitam meti** mayham vacanaṃ sahitaṃ siliṭṭham, atthayuttaṃ kāraṇayuttanti attho. **Asahitam teti** tuyham vacanaṃ asahitaṃ. **Adhiciṇṇam te viparāvattanti** yaṃ tuyham dīgharattāciṇṇavasena suppaguṇaṃ, taṃ mayham ekavacaneneva viparāvattaṃ viparivattitvā ṭhitaṃ, na kiñci jātanti attho. **Āropito te vādoti** mayā tava vāde

1. Yattha (Sī, Syā)

2. Tattha (Sī, Syā)

doso āropito. **Cara vādappamokkhāyā**ti dosamocanattamā cara vicara, tattha tattha gantvā sikkhāti attho. **Nibbeṭhehi vā sace pahosī**ti atha sayam pahosi, idāneva nibbeṭhehi. **Dhammakosenā**ti sabhāvakkosena.

240. **Tam no sossāmā**ti tam amhākaṃ desitaṃ dhammaṃ suṇissāma. **Khuddamadhunti** khuddakamakkhikāhi kataṃ daṇḍakamadhuṃ. **Anelakanti** niddosaṃ apagatamacchikaṇḍakaṃ. **Piḷeyyā**ti dadeyya. **Paccāsīsamānarūpoti** pūretvā nu kho no bhojanaṃ dassatīti bhājanahattho paccāsīsamāno paccupaṭṭhito assa. **Sampayojetvā**ti appamattakaṃ vivādaṃ katvā.

241. **Itarītarenā**ti lāmakalāmakena. **Pavivittoti** idaṃ paribbājako kāyavivekamattaṃ sandhāya vadati, Bhagavā pana tīhi vivekehi vivittova.

242. **Kosakāhārāpī**ti dānapatīnaṃ¹ ghare aggabhikkhāṭṭhapanattamā khuddakasarāvā honti², dānapatino aggabhattaṃ vā tattha ṭhapetvā bhuñjanti, pabbajite sampatte tam bhattaṃ tassa denti. Tam sarāvakaṃ kosakoti vuccati. Tasmā ye ca ekeneva bhattakosakena yāpenti, te kosakāhārāti. **Beluvāhārā**ti beluvamattabhattāhārā. **Samatittikanti** oṭṭhavaṭṭiyā heṭṭhimalekhāsamaṃ. **Iminā dhammenā**ti iminā appāhāratādharmena. Ettha pana sabbākāreneva Bhagavā anappāhāroti³ na vattabbo. Padhānabhūmiyaṃ chabbassāni appāhārova ahosi, verañjāyaṃ tayo māse patthodaneneva⁴ yāpesi pālileyyakavanasaṇḍe tayo māse bhisamūlecheva⁵ yāpesi. Idha pana etamattamā dasseti “aham ekasmiṃ kālā appāhāro ahosiṃ, mayham pana sāvaka dhutaṅgasamādānato paṭṭhāya yāvajīvaṃ dhutaṅgaṃ na bhindanti”ti. Tasmā yadi te iminā dhammena sakkareyyuṃ, mayā hi te visesatarā. Añño ceva pana dhammo atthi, yena maṃ te sakkaronṭīti dasseti. Iminā nayena sabbavāresu yojanā veditabbā.

1. Piṇḍadānagahapatīnaṃ (Ka)

2. Khuddakasarāvakaṃ hoti (Syā)

3. Appāhāroti (Sī, Syā)

4. Piṭṭhodakeneva (Sī), patthodakeneva (Syā)

5. Bhisamūlecheva (Ka)

Paṃsukūlikāti samādinnaṃ paṃsukūlikaṅgā. **Lūkhacīvaradharā**ti satthasutta lūkhāni cīvarāni dhārayamānā. **Nantakānī**ti antavirahitāni vatthakhaṇḍāni, yadi hi nesam anto bhavēyya, pilotikāti saṅkham gaccheyyum. **Uccinitvā**¹ phāletvā dubbalatṭhānaṃ pahāya thiraṭṭhānameva gahetvā. **Alābulomasānī**ti alābulomasadisuttāni sukhumānīti dīpeti. Ettāvata ca Satthā cīvarasantosena asantuṭṭhoti na vattabbo. Atimuttakasusānato hissa puṇṇadāsiyā pārupitvā pātitaṣaṇapaṃsukūlaṃ gahaṇadivase udakapariyantam katvā mahāpathavī akampi. Idha pana etamattham dasseti “ayaṃ ekasmiṃ yeva kāle paṃsukūlaṃ gaṇhiṃ, mayham pana sāvakā dhutaṅgasamādānato paṭṭhāya yāvajīvaṃ dhutaṅgaṃ na bhindanti”ti.

Piṇḍapātikāti atirekalābham paṭikkhipitvā samādinnaṃ piṇḍapātikaṅgā. **Sapadānacārinoti** loluppacāram paṭikkhipitvā samādinnaṃ sapadānacārā. **Uñchāsake vate ratā**ti uñchācariyasaṅkhāte bhikkhūnaṃ pakativate ratā, uccanīcagharadvāraṭṭhāyino hutvā kabaramissakam² bhattam saṃharitvā paribhuñjantīti attho. **Antaragharanti** Brahmāyusutte ummārato paṭṭhāya antaragharam, idha indakhīlato paṭṭhāya adhippetam. Ettāvata ca Satthā piṇḍapātasantosena asantuṭṭhoti na vattabbo, appāhāratāya vuttaniyāmeneva pana sabbam vitthāretabbam. Idha pana etamattham dasseti “aham etasmiṃ yeva kāle nimantanam na sādayim, mayham pana sāvakā dhutaṅgasamādānato paṭṭhāya yāvajīvaṃ dhutaṅgaṃ na bhindanti”ti.

Rukkhamūlikāti channaṃ paṭikkhipitvā samādinnaṃ rukkhāmūlikaṅgā. **Abbhokāsikā**ti channaṃ ca rukkhāmūlaṃ ca paṭikkhipitvā samādinnaṃ abbhokāsikaṅgā. **Atṭhamāseti** hemantagimhike māse. Antovasse pana cīvarānuggahattham channaṃ pavisanti. Ettāvata ca Satthā senāsanasantosena asantuṭṭhoti na vattabbo, senāsanasantoso panassa chabbassikamahāpadhānena ca Pālīeyyakavanasanḍena ca dīpetabbo. Idha pana etamattham dasseti “aham ekasmiṃ yeva kāle channaṃ na pāvisim, mayham pana sāvakā dhutaṅgasamādānato paṭṭhāya yāvajīvaṃ dhutaṅgaṃ na bhindanti”ti.

1. Ucchinditvā (Ka)

2. Kacavaramissakam (Si, Syā)

Ārañṇikāti gāmantasenāsanam paṭikkhipitvā samādinna-ārañṇikaṅgā. **Samghamajjhe osarantī**ti abaddhasīmāya kathitam, baddhasīmāyam pana vasantā attano vasanaṭṭhāneyeva uposatham karonti. Ettāvatā ca Satthā no pavivittoti na vattabbo, “icchāmahaṃ bhikkhave aḍḍhamāsaṃ paṭisalliyitun”¹ti evañhissa paviveko paññāyati. Idha pana etamattham dasseti “ahaṃ ekasmiṃyeva”² tathārūpe kāle paṭisalliyim, mayham pana sāvaka dhutaṅgasamādānato paṭṭhāya yāvajīvam dhutaṅgam na bhindanti”³ti. **Mamam sāvakā**ti mam sāvakā.

244. **Sanidānanti** sappaccayam. Kim pana appaccayam nibbānam na desetīti. No na deseti, sahetukam pana tam desanam katvā deseti, no ahetukanti. **Sappāṭihāriyanti** purimassevetam vevacanam, sakāraṇanti attho. **Tam vatāti** ettha **vatāti** nipātamattam.

245. **Anāgataṃ vādapathanti** ajja ṭhapetvā³ sve vā punadivase vā aḍḍhamāse vā māse vā samvacchare vā tassa tassa pañhassa upari āgamanavādapatham. **Na dakkhatī**ti yathā saccako Nigaṇṭho attano niggahaṇattham āgatakāraṇam visesetvā vadanto na addasa, evam na dakkhatīti netam ṭhānam vijjati. **Sahadhammenāti** sakāraṇena. **Antarantarā katham opāteyyunti** mama kathāvāram pacchinditvā antarantare attano katham paveseyyunti attho. **Na kho panāham Udāyī**ti Udāyi aham Ambaṭṭhasonadaṇḍakūṭadantasaccakanigaṇṭhādīhi saddhim mahāvāde vattamānēpi “aho vata me ekasāvakopi upamam vā kāraṇam vā āharitvā dadeyyā”¹ti evam sāvakesu anusāsanim na paccāsīsāmi. **Mamayevāti** evarūpesu ṭhānesu sāvakā mamayeva anusāsanim ovādam paccāsīsanti.

246. **Tesāham cittam ārādhemī**ti tesam aham tassa pañhassa veyyākaraṇena cittam gaṇhāmi sampādemī paripūremī, aññam puṭṭho aññam na byākaromi, amham puṭṭho labujam viya labujam vā puṭṭho amham viya. Ettha ca “adhisīle sambhāventī”²ti vuttaṭṭhāne Buddhasīlam nāma kathitam, “abhikkante

1. Vi 1. 86, 336 piṭṭhesu.

2. Ekekasmiṃyeva (Sī, Syā)

3. Ṭhatvā (Sī, Syā)

ñāṇadassane sambhāventī”ti vuttaṭṭhāne sabbaññutaññāṇaṃ, “adhipaññāya sambhāventī”ti vuttaṭṭhāne ṭhānupattikapaññā, “yena dukkhenā”ti vuttaṭṭhāne saccabyākaraṇapaññā. Tattha sabbaññutaññāṇa saccabyākaraṇapaññāṇa ṭhapetvā avasesā paññā adhipaññāṇaṃ bhajati¹.

247. Idhāni tesaṃ tesaṃ visesādhigamānaṃ paṭipadaṃ ācikkhanto **puna caparaṃ Udāyīti**-ādimāha. Tattha **abhiññāvosānapāramippattāti** abhiññāvosānaśāṅkhātāṇeva abhiññāpāramīśāṅkhātāṇa arahattaṃ pattā.

Sammappadhāneti upāyapadhāne. **Chandaṃ janetīti** kattukamyatākusalacchandaṃ janeti. **Vāyamatīti** vāyāmaṃ karoti. **Vīriyaṃ ārabhatīti** vīriyaṃ pavatteti. **Cittaṃ paggaṇhātīti** cittaṃ ukkhipati. **Padahatīti** upāyapadhānaṃ karoti. **Bhāvanāya pāripūriyāti** vaḍḍhiyā paripūraṇatthaṃ. Apicettha “yā ṭhiti, so asammoso -pa- yaṃ vepullaṃ, sā bhāvanāpāripūri”ti² evaṃ purimaṃ purimassa pacchimaṃ pacchimassa³ atthotipi veditabbaṃ.

Imehi pana sammappadhānehi kiṃ kathitaṃ?
Kassapasamyuttapariyāyena sāvakassa pubbabhāgaṭṭhānaṃ kathitā.
Vuttañhetuṃ tattha—

“Cattārome āvuso sammappadhānā. Katame cattāro, idhāvuso bhikkhu anuppannā me pāpakā akusalā dhammā uppajjamānā anattāya saṃvatteyyunti ātappaṃ karoti. Uppannā me pāpakā akusalā dhammā appahīyamānā anattāya saṃvatteyyunti ātappaṃ karoti. Anuppannā me kusalā dhammā anuppajjamānā anattāya saṃvatteyyunti ātappaṃ karoti. Uppannā me kusalā dhammā nirujjhamānā anattāya saṃvatteyyunti ātappaṃ karoti”⁴ti.

Ettha ca pāpakā akusalāti lobhādayo veditabbā, anuppannā kusalā dhammāti samathavipassanā ceva maggo ca, uppannā kusalā nāma samathavipassanāva. Maggo pana sakiṃ uppajjitvā nirujjhamāno anattāya

1. Bhajanti (Sī)

2. Abhi 2. 219 piṭṭhe.

3. Purimapurimaṃ pacchimassa pacchimassa (Sī), purimaṃ pacchimassa (Sya), purimaṃ pacchimassa pacchimaṃ purimassa (?)

4. Saṃ 1. 401 piṭṭhe.

saṁvattanako nāma natthi. So hi phalassa paccayaṃ datvāva nirujjhati. Purimasmimpi vā samathavipassanāva gahetabbāti vuttaṃ, taṃ pana na yuttaṃ.

Tattha “uppannā samathavipassanā nirujjhamānā anantthāya saṁvattanti”ti atthassa āvibhāvatthaṃ idaṃ vatthu—eko kira khīṇāsavattothero “mahācetiyañca mahābodhiñca vandissāmī”ti samāpattilābhinā bhaṇḍagāhakaśāmaṇerena saddhiṃ janapadato Mahāvihāraṃ āgantvā vihārapariveṇaṃ¹ pāvisi, sāyanhasamaye mahābhikkhusaṃghe cetiyaṃ vandamāne cetiyaṃ vandanatthāya na nikkhami. Kasmā? Khīṇāsavānañhi tīsu ratanesu mahantaṃ gāravaṃ hoti. Tasmā bhikkhusaṃghe vanditvā paṭikkamante manussānaṃ sāyamāsabhuttavelāyaṃ sāmaṇerampi ajānāpetvā “cetiyaṃ vandissāmī”ti ekakova nikkhami. Sāmaṇero “kiṃ nu kho thero avelāya ekakova gacchati, jānissāmī”ti upajjhāyassa padānupadiko nikkhami. Thero anāvajjanena tassa āgamaṇaṃ ajānanto dakkhiṇadvārena cetiyaṅgaṇaṃ āruhi. Sāmaṇeropi anupadaṃyeva āruḷho.

Mahāthero mahācetiyaṃ ulloketvā² Buddhārammaṇaṃ pītiṃ gahetvā sabbaṃ cetaso samannāharitvā haṭṭhapahaṭṭho cetiyaṃ vandati. Sāmaṇero therassa vandanākāraṃ disvā “upajjhāyo me ativiya pasannacitto vandati, kiṃ nu kho pupphāni labhitvā pūjaṃ kareyyā”ti cintesi. Thero vanditvā uṭṭhāya sirasi añjalim ṭhapetvā mahācetiyaṃ ulloketvā ṭhito. Sāmaṇero ukkāsitvā attano āgatabhāvaṃ jānāpesi. Thero parivattetvā olokento “kadā āgatosi”ti pucchi. Tumhākaṃ cetiyaṃ vandanakāle bhante, ativiya pasannā cetiyaṃ vandittha, kiṃ nu kho pupphāni labhitvā pūjeyyāthāti. Āma sāmaṇera imasmiṃ cetiye viya aññatra ettakaṃ dhātūnaṃ nidhānaṃ nāma natthi, evarūpaṃ asadisāṃ mahāthūpaṃ pupphāni labhitvā ko na pūjeyyāti. Tena hi bhante adhivāsetha, āharissāmīti tāvadeva jhānaṃ samāpajjitvā iddhiyā Himavantaṃ gantvā vaṇṇagandhasampannapupphāni parissāvanaṃ pūretvā mahāthere dakkhiṇamukhato pacchimaṃ mukhaṃ asampattheyeva āgantvā pupphaparissāvanaṃ hatthe ṭhapetvā³ “pūjetha bhante”ti āha. Thero “atimandāni no sāmaṇera pupphāni”ti āha. Gacchatha bhante Bhagavato guṇe āvajjitvā pūjethāti.

1. Cīvarapariveṇaṃ (Syā, Ka)

2. Oloketvā (Ka)

3. Gahetvā (Ka)

Thero pacchimamukhanissitena sopāṇena āruyha kucchivedikābhūmiyaṃ pupphapūjaṃ kātuṃ āradhho. Vedikābhūmiyaṃ paripuṇṇāni pupphāni patitvā dutiyabhūmiyaṃ jaṇṇupamāṇena odhinā pūrayimsu¹. Tato otaritvā pādapiṭṭhikapantiṃ pūjesi. Sāpi paripūri. Paripuṇṇabhāvaṃ ñatvā heṭṭhimatale vikiranto agamāsi. Sabbam cetiyaṅgaṇaṃ paripūri. Tasmim paripuṇṇe “sāmaṇera pupphāni na khīyanti”ti āha. Parissā vanaṃ bhante adhomukhaṃ karoṭhāti. Adhomukhaṃ katvā cālesi, tadā pupphāni khīṇāni. Parissāvanaṃ sāmaṇerassa datvā saddhiṃ hatthipākārena cetiyaṃ tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā catūsu ṭhānesu vanditvā pariveṇaṃ gacchanto cintesi “yāva mahiddhiko vatāyaṃ sāmaṇero, sakkhissati nu kho imaṃ iddhānubhāvaṃ rakkhituṃ”ti. Tato “na sakkhissati”ti disvā sāmaṇeraṃ āha “sāmaṇera tvaṃ idāni mahiddhiko, evarūpaṃ pana iddhiṃ nāsetvā pacchimakāle kāṇapesakāriyā hatthena madditakañjiyaṃ pivissasi”ti. Daharakabhāvassa nāmesa dosoyaṃ, so upajjhāyassa kathāya saṃvijjivā “kammaṭṭhānaṃ me bhante ācikkhathā”ti na yāci, amhākaṃ upajjhāyo kiṃ vadatīti taṃ pana asuṇanto viya agamāsi.

Thero mahācetiyaṅga mahābodhiṅga vanditvā sāmaṇeraṃ pattacīvaraṃ gāhāpetvā anupubbena Kuṭṭetissamahāvihāraṃ² agamāsi. Sāmaṇero upajjhāyassa padānupadiko hutvā bhikkhācāraṃ na gacchati, “kataraṃ gāmaṃ pavisatha bhante”ti pucchitvā pana “idāni me upajjhāyo gāmadvāraṃ patto bhavissati”ti ñatvā attano ca upajjhāyassa ca pattacīvaraṃ gahetvā ākāseṇa gantvā therassa pattacīvaraṃ datvā piṇḍāya pavisati. Thero sabbakālaṃ ovadati “sāmaṇera mā evamakāsi, puthujjaniddhi nāma calā anibaddhā, asappāyaṃ rūpādi-ārammaṇaṃ labhitvā appamattakeneva bhijjati, santāya samāpattiyā parihīnāya brahmacariyavāso santhambhituṃ na sakkoti”ti. Sāmaṇero “kiṃ katheti mayhaṃ upajjhāyo”ti sotuṃ na icchati, tatheva karoti. Thero anupubbena cetiyavandanaṃ karonto Kammubinduvihāraṃ³ nāma gato. Tattha vasantepi there sāmaṇero tatheva karoti.

1. Puppharāsī pūrayimsu (Ka)

2. Kuṭṭetissamahāvihāraṃ (Sī)

3. Kupuveṇavīhāraṃ (Sī), kambabindavīhāraṃ (Syā)

Athekadivasam ekā pesakāradhītā abhirūpā paṭhamaveye ṭhitā Kammubindugāmato nikkhamitvā padumassaram oruyha gāyamānā pupphāni bhañjati. Tasmim samaye sāmaṇero padumassaramatthakena gacchati, gacchanto pana silesikāya¹ kāṇamacchikā viya tassā gītasadde bajjhi. Tāvadevassa iddhi antarahitā, chinnaṇapakkhakāko viya ahosi. Santasamāpattibalena pana tattheva udakapiṭṭhe apatitvā simbalitūlam viya patamānam anupubbena padumasaratīre aṭṭhāsi. So vegena gantvā upajjhāyassa pattacīvaram datvā nivatti. Mahāthero “pagevetam mayā diṭṭham, nivāriyamānopi na nivattissati”ti kiñci avatvā piṇḍāya pāvisi.

Sāmaṇero gantvā padumasaratīre aṭṭhāsi tassā paccuttaraṇam āgamayamāno. Sāpi sāmaṇeram ākāsenā gacchantañca puna āgantvā ṭhitañca disvā “addhā esa maṁ nissāya ukkaṇṭhito”ti ñatvā “paṭikkama sāmaṇerā”ti āha. So paṭikkami. Itarā paccuttaritvā sāṭakam nivāsetvā tam upasaṅkamitvā “kim bhante”ti pucchi. So tamattham ārocesi. Sā bahūhi kāraṇehi gharāvāse ādīnavam brahmacariyavāse ānisaṁsañca dassetvā ovadamānāpi tassa ukkaṇṭham vinodetum asakkonti “ayaṁ mama kāraṇa evarūpāya iddhiyā parihīno, na dāni yuttam pariccajjetun”ti idheva tiṭṭhāti vatvā gharam gantvā mātāpitūnam tam pavattim ārocesi. Tepi āgantvā nānappakāram ovadamānā vacanam aggaṇhantaṁ āhaṁsu “tvaṁ amhe uccakulāti² sallakkhesi, mayam pesakārā. Sakkhissasi pesakārakammaṁ kātun”ti. Sāmaṇero āha “upāsaka gihibhūto nāma pesakārakammaṁ vā kareyya naḷakārakammaṁ vā, kim iminā sāṭakamattena lobham karoṭhā”ti. Pesakāro udare baddhasāṭakam datvā gharam netvā dhītaram adāsi.

So pesakārakammaṁ uggaṇhitvā pesakārehi saddhim sālāya kammaṁ karoti. Aññesam itthiyo pātova bhattam sampādetvā āharimsu, tassa bhariyā na tāva āgacchati. So itaresu kammaṁ vissajjetvā bhuñjamānesu tasaram vaṭṭento nisīdi. Sā pacchā agamāsi. Atha nam so

1. Sakkaralasikāya (Abhi-Ṭṭha 2, Sammappadhānavibhaṅgavaṇṇanāyam)

2. Uccakulānīti (Syā), uccakuleti (Ka)

“aticirena āgatāsī”ti tajjesi. Mātugāmo ca nāma api cakkavattirājānaṃ attani paṭibaddhacittaṃ ñatvā dāsaṃ viya sallakkheti. Tasmā sā evamāha “aññesaṃ ghare dārupaṇṇaloṇādāni sannihitāni, bāhirato āharitvā dāyakā pesanakārakāpi¹ atthi, ahaṃ pana ekikāva, tvampi mayhaṃ ghare idaṃ atthi idaṃ natthīti na jānāsi. Sace icchasi, bhuñja, no ce icchasi, mā bhuñjā”ti. So “na kevalañca ussūre bhattaṃ āharasi, vācāyapi maṃ ghaṭṭesi”ti kujjhitvā aññaṃ paharaṇaṃ apassanto tameva tasaradaṇḍakaṃ tasarato luñcitvā khipi. Sā taṃ āgacchantaṃ disvā īsakaṃ parivatti. Tasaradaṇḍakassa ca koṭi nāma tikhiṇā hoti, sā tassā parivattamānāya akkhikoṭiyaṃ pavisitvā aṭṭhāsi. Sā ubhohi hatthehi vegena akkhiṃ aggahehi, bhinnatṭhānato lohitaṃ paggharati. So tasmaṃ kāle upajjhāyassa vacanaṃ anussari “idaṃ sandhāya maṃ upajjhāyo ‘anāgate kāle kāṇapesakāriyā hatthehi madditakañjiyaṃ pivissasi’ti āha, idaṃ therena diṭṭhaṃ bhavissati, aho dīghadassī ayyo”ti mahāsaddena rodituṃ ārabhi. Tameva aññe “alaṃ āvuso mā rodi, akkhi nāma bhinnaṃ na sakkā rodanena paṭipākatikaṃ kātun”ti āhaṃsu. So “nāhaṃ etamatthaṃ rodāmi, apica kho imaṃ sandhāya rodāmī”ti sabbaṃ paṭipāṭiyā katesi. Evaṃ uppannā samathavipassanā nirujjhamānā anattāya saṃvattanti.

Aparampi vatthu—tiṃsamattā bhikkhū Kalyāṇimahācetiyaṃ vanditvā aṭavimaggena mahāmaggaṃ otaramānā antarāmagge jhāmakhetta kammaṃ katvā āgacchantaṃ ekaṃ manussaṃ addasaṃsu. Tassa sarīraṃ masimakkhitaṃ viya ahosi, masimakkhitaṃyeva ekaṃ kāsāvaṃ² kacchaṃ piḷetvā nivatthaṃ, olokiyamāno jhāmakhāṇuko viya khāyati. So divasabhāge kammaṃ katvā upaḍḍhajjhāyamānānaṃ dārūnaṃ kalāpaṃ ukkhipitvā piṭṭhiyaṃ vippakiṇṇehi kesehi kummaggena āgantvā bhikkhūnaṃ sammukhe aṭṭhāsi. Sāmaṇerā disvā aññamaññaṃ olokayamānā “āvuso tuyhaṃ pitā tuyhaṃ mahāpitā tuyhaṃ mātulo”ti hasamānā gantvā “konāmo tvaṃ upāsakā”ti nāmaṃ pucchīṃsu. So nāmaṃ pucchito vippaṭisārī hutvā dārūkalāpaṃ

1. Dāsapesanakārakāpi (Syā), dāsakapesanakāpi (Ka)

2. Sāṭakaṃ (Ka)

chaḍḍetvā vatthaṃ saṃvidhāya nivāsetvā mahāthere vanditvā “tiṭṭhatha tāva bhante”ti āha. Mahātherā aṭṭhaṃsu.

Daharasāmaṇera āgantvā mahātherānaṃ sammukhāpi parihasaṃ karonti. Upāsako āha “bhante tumhe maṃ passitvā parihasatha, ettakeneva matthakaṃ pattamhāti mā sallakkhetha. Ahampi pubbe tumhādisova samaṇo ahoṣiṃ. Tumhākaṃ pana cittekaggaṭāmatlakampi natthi, ahaṃ imasmiṃ sāsane mahiddhiko mahānubhāvo ahoṣiṃ, ākāsaṃ gahetvā pathaviṃ karomi, pathaviṃ ākāsaṃ. Dūraṃ gaṇhitvā santikaṃ karomi, santikaṃ dūraṃ. Cakkavālasatasahassaṃ khaṇena vinivijjhāmi. Hatthe me passatha, idāni makkaṭahatthasadisā, ahaṃ imeheva hatthehi idha nisinnova candimasūriye parāmasiṃ. Imesaṃyeva pādānaṃ candimasūriye pādakathalikaṃ katvā nisīdiṃ. Evarūpā me iddhi pamādena antarahitā, tumhe mā pamajjittha. Pamādena hi evarūpaṃ byasaṇaṃ pāpuṇanti. Appamattā viharantā jātijarāmaṇassa antaṃ karonti. Tasmā tumhe maññeva ārammaṇaṃ karitvā appamattā hotha bhante”ti tajjetvā ovādamadāsi. Te tassa kathentasseva saṃvegaṃ āpajjitvā vipassamānā tiṃsajānā tattheva arahattaṃ pāpuṇiṃsūti. Evampi uppannā samathavipassanā nirujjhamānā anattāya saṃvattantīti veditabbā.

Anuppannānaṃ pāpakānanti cettha “anuppanno vā kāmāsavo na uppajjati”ti-ādīsu vuttanayena attho veditabbo. **Uppannānaṃ pāpakānanti** ettha pana catubbidhaṃ uppannaṃ vattamānuppannaṃ bhutvāvigatuppannaṃ, okāsakatuppannaṃ, bhūmiladdhuppannanti. Tattha ye kilesā vijjamānā uppādādisamaṅgino, idaṃ **vattamānuppannaṃ** nāma. Kamme pana javite ārammaṇasasaṃ anubhavitvā niruddhaviṇṇaṃ bhutvā vigataṃ nāma. Kammaṃ uppajjitvā niruddhaṃ bhavitvā vigataṃ nāma. Tadubhayampi **bhutvāvigatuppannanti** saṅkhaṃ gacchati. Kusalākusalaṃ kammaṃ aññassa kammaṃ vipākaṃ paṭibāhitvā attano vipākassa okāsaṃ karoti, evaṃ kate okāse vipāko uppajjamāno okāsakaraṇato paṭṭhāya uppannoti saṅkhaṃ gacchati. Idaṃ **okāsakatuppannaṃ** nāma. Pañcakkhandhā pana vipassanāya bhūmi nāma. Te atītādibhedā honti. Tesu anusayitakilesā pana atītā vā anāgatā vā paccuppannā vāti na vattabbā. Atītakhandhesu anusayitāpi hi appahīnāva honti, anāgatakhandhesu,

paccuppannakhandhesu anusayitāpi appahīnāva honti. Idam **bhūmiladdhuppannam** nāma. Tenāhu porāṇā “tāsu tāsu bhūmīsu asamugghātikilesā bhūmiladdhuppannāti saṅkham gacchanti”ti.

Aparampi catubbidham uppannam samudācāruppannam, ārammaṇādhigahituppannam, avikkhambhituppannam asamugghātītuppannanti. Tattha sampati vattamānamyeva **samudācāruppannam** nāma. Sakiṃ cakkhūni ummīletvā ārammaṇe nimitte gahite anussaritānussaritakkhaṇe kilesā nuppajjissantīti na vattabbā. Kasmā? Ārammaṇassa adhigahitattā. Yathā kiṃ? Yathā khīrarukkhassa kuṭhāriyā āhatahataṭṭhāne khīram na nikkhamissatīti na vattabham, evaṃ. Idam **ārammaṇādhigahituppannam** nāma. Samāpattiyā avikkhambhitā kilesā pana imasmiṃ nāma ṭhāne nuppajjissantīti na vattabbā. Kasmā? Avikkhambhitattā. Yathā kiṃ? Yathā sace khīrarukkhe kuṭhāriyā āhaneyyurū, imasmiṃ nāma ṭhāne khīram na nikkhameyyāti na vattabham, evaṃ. Idam **avikkhambhituppannam** nāma. Maggena asamugghātikilesā pana bhavagge nibbatta ssāpi uppajjantīti purimanayeneva vitthāretabham. Idam **asamugghātītuppannam** nāma.

Imesu uppannesu vattamānuppannam bhutvāvigatuppannam okāsakatuppannam samudācāruppannanti catubbidham uppannam na maggavajjham, bhūmiladdhuppannam ārammaṇādhigahituppannam avikkhambhituppannam asamugghātītuppannanti catubbidham maggavajjham. Maggo hi uppajjamāno ete kilese pajahati. So ye kilese pajahati, te atītā vā anāgatā vā paccuppannā vāti na vattabbā. Vuttampi cetam—

“Hañci atīte kilese pajahati, tena hi khīṇam khepeti, niruddham nirodheti, vigatam vigameti, atthaṅgataṃ atthaṅgameti. Atītaṃ yaṃ natthi, taṃ pajahati. Hañci anāgate kilese pajahati, tena hi ajātaṃ pajahati, anibbattaṃ, anuppannaṃ, apātubhūtaṃ pajahati. Anāgataṃ yaṃ natthi, taṃ pajahati, hañci paccuppanne kilese pajahati, tena hi ratto rāgaṃ pajahati, duṭṭho dosaṃ, mūḷho mohaṃ, vinibaddho mānaṃ, parāmaṭṭho diṭṭhiṃ, vikkhepagato uddhaccaṃ, anīṭṭhaṅgato vicikicchā, thāmagato anusayaṃ pajahati. Kaṇhasukkadhammā yuganaddhā samameva vattanti. Saṃkilesikā maggabhāvanā hoti -pa-tena hi natthi maggabhāvanā, natthi phalasacchikiriya, natthi kilesappahānaṃ, natthi dhammābhisamayoti.

Atthi maggabhāvanā -pa- atthi dhammābhisamayoti. Yathā katham viya, seyyathāpi taruṇo rukkho ajātaphalo -pa- apātubhūtāyeva na pātubhavanti”ti¹.

Iti Pāḷiyaṃ ajātapphalarukkho āgato, jātapphalarukkheṇa pana dīpetabbari. Yathā hi saphalo taruṇambarukkho, tassa phalāni manussā paribhuñjeyyurū, sesāni pātetvā pacchiyo pūreyyurū. Athaṇṇo puriso taṃ pharasunā chindeyya, tenassa neva atītāni phalāni nāsītāni honti, na anāgatapaccuppannāni nāsītāni. Atītāni hi manussehi paribhuttāni, anāgatāni anibbattāni, na sakkā nāseturū. Yasmiṃ pana samaye so chinno, tadā phalāniyeva natthīti paccuppannāni pi anāsītāni. Sace pana rukkho acchinno, athassa pathavīrasaṇca āporasaṇca āgammayāni phalāni nibbatteyyurū, tāni nāsītāni honti. Tāni hi ajātāneva na jāyanti, anibbattāneva na nibbattanti, apātubhūtāneva na pātubhavanti, evameva maggo nāpi atītādibhede kilese pajahati, nāpi na pajahati. Yesaṃ hi kilesānaṃ maggena khandhesu apariññātesu uppatti siyā, maggena uppajjitvā khandhānaṃ pariññātattā te kilesā ajātāva na jāyanti, anibbattāva na nibbattanti, apātubhūtāva na pātubhavanti, taruṇaputtāya itthiyā puna avijāyanatthaṃ, byādhitānaṃ rogavūpasamanatthaṃ pītabhesajjehi² cāpi ayamatto vibhāvetabbo. Evaṃ maggo ye kilese pajahati, te atītā vā anāgatā vā paccuppannā vāti na vattabbā, na ca maggo kilese na pajahati. Ye pana maggo kilese pajahati, te sandhāya “uppannānaṃ pāpakānaṃ”ti-ādi vuttaṃ.

Na kevalaṇca maggo kileseyeva pajahati, kilesānaṃ pana appahīnatā ye ca uppajjeyyurū upādinna-kakkhandhā, tepi pajahatiyeva. Vuttampi cetāṃ “sotāpattimaggaṇā ṇena abhisankhāraviññāṇassa nirodhena satta bhavē ṭhapetvā anamatagge saṃsāre ye uppajjeyyurū nāmaṇca rūpaṇca, etthehe nirujjhanti”ti³ vitthāro. Iti maggo upādinna-anupādinno vuṭṭhāti. Bhavavasena pana sotāpattimaggo apāyabhavato vuṭṭhāti, sakadāgāmimaggo sugatibhavekadesato, anāgāmimaggo sugatikāmabhavato,

1. Khu 9. 394 Paṭisambhidāmagge.

2. Vitarogabhesajjehi (Ka)

3. Khu 8. 33 Cūḷaniddese.

arahattamaggo rūpārūpabhavato vuṭṭhāti. Sabbabhavehi vuṭṭhātiyevātipi vadanti.

Atha maggakkhaṇe kathaṃ anuppannānaṃ uppādāya bhāvanā hoti, kathaṃ vā uppannānaṃ ṭhitiyāti. Maggappavattiyāyeva. Maggo hi pavattamāno pubbe anuppannapubbattā anuppanno nāma vuccati. Anāgatapubbaṃ hi ṭhānaṃ āgantvā ananubhūtapubbaṃ vā ārammaṇaṃ anubhavitvā vattāro bhavanti “anāgataṭṭhānaṃ āgatamhā, ananubhūtaṃ ārammaṇaṃ anubhavāmā”ti. Yā cassa pavatti, ayameva ṭhiti nāmāti ṭhitiyā bhāvetītipi vattum vaṭṭati.

Iddhipādesu saṅkhepakathā Cetokhilasutte¹ vuttā. Upasamamānaṃ gacchati, kilesūpasamatthaṃ vā gacchatīti **upasamagāmī**. Sambujjhamānā gacchati, maggasambodhatthāya vā gacchatīti **sambodhagāmī**.

Vivekanissitādīni sabbāsavaśaṃvare vuttāni. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato paṇāyaṃ bodhipakkhiyakathā Visuddhimagge vuttā.

248. Vimokkhakathāyaṃ **vimokkheti** kenatṭhena vimokkhā, adhimuccanatṭhena. Ko paṇāyaṃ adhimuccanatṭho nāma? Paccanīkadhammehi ca suṭṭhu muccanatṭho, ārammaṇe ca abhirativasena suṭṭhu muccanatṭho, pitu-aṅke vissatṭhaṅgapaccaṅgassa dāraḥkassa sayanaṃ viya aniggahitabhāvena nirāsaṅkatāya ārammaṇe pavattīti vuttaṃ hoti. Ayaṃ panattho pacchimavimokkhe natthi, purimesu sabbesu atthi. **Rūpī rūpāni passatīti** ettha ajjhataḥkesādīsu nīlakasiṇādivasena uppāditaṃ rūpajjhānaṃ rūpaṃ², tadassa atthīti **rūpī**. **Bahiddhā rūpāni passatīti** bahiddhāpi nīlakasiṇādīni rūpāni jhānacakkhunā passati. Iminā ajjhatabahiddhāvattukesu kaṣiṇesu uppāditaḥjhānassa puggalassa cattāripi rūpāvacaraḥjhānāni dassitāni. **Ajjhattaṃ arūpasaññīti** ajjhattaṃ na rūpasaññī, attano kesādīsu anuppāditarūpāvacaraḥjhānoti attho. Iminā bahiddhā parikkammaṃ katvā bahiddhāva uppāditaḥjhānassa rūpāvacaraḥjhānāni dassitāni.

Subhanteva adhimutto hotīti iminā suvisuddhesu nīlādīsu vaṇṇakaṣiṇesu jhānāni dassitāni. Tattha kiñcāpi anto-appanāyaṃ

1. Ma 1. 147 piṭṭhe.

2. Uppāditaṃ rūpaṃ (Sī)

subhanti ābhogo natthi, yo pana suvisuddham subhakasiṇaṃ ārammaṇaṃ katvā viharati, so yasmā subhanti adhimutto hotīti vattabbataṃ āpajjati, tasmā evaṃ desanā katā. Paṭisambhidāmagge pana “kathaṃ subhanteva adhimutto hotīti vimokkho. Idha bhikkhu mettāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharitvā viharati -pa- mettāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti. Karuṇāsahagatena, muditāsahagatena, upekkhāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharitvā viharati -pa- upekkhāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti. Evaṃ subhanteva adhimutto hotīti vimokkho”¹ ti vuttaṃ.

Sabbaso rūpasaññānanti-ādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ sabbaṃ Visuddhimagge vuttameva. **Ayaṃ aṭṭhamo vimokkhoti** ayaṃ catunnaṃ khandhānaṃ sabbaso viassaṭṭhattā vimuttattā aṭṭhamo uttamo vimokkho nāma.

249. Abhibhāyatanakathāyaṃ **abhibhāyatanānīti** abhibhavanakāraṇāni. Kiṃ abhibhavanti? Paccanīkadhammepi ārammaṇānipi. Tāni hi paṭipakkhabhāvena paccanīkadhamme abhibhavanti, puggalassa ñāṇuttaritāya ārammaṇāni. **Ajjhattaṃ rūpasaññīti**-ādīsu pana ajjhatarūpe parikammavasena ajjhattaṃ rūpasaññī nāma hoti. Ajjhattañca nīlaparikammaṃ karonto kese vā pitte vā akkhitārakāya vā karoti, pītaparikammaṃ karonto mede vā chaviyā vā hatthatalapādātalesu vā akkhīnaṃ pītaṭṭhāne vā karoti, lohītaparikammaṃ karonto maṃse vā lohite vā jivhāya vā akkhīnaṃ rattatṭhāne vā karoti, odātaparikammaṃ karonto aṭṭhimhi vā dante vā nakhe vā akkhīnaṃ setatṭhāne vā karoti. Taṃ pana sunīlaṃ supītaṃ sulohitaṃ su-odātaṃ na hoti, asuvisuddhameva² hoti.

Eko bahiddhā rūpāni passatīti yassettaṃ parikammaṃ ajjhattaṃ uppannaṃ hoti, nimittaṃ pana bahiddhā, so evaṃ ajjhattaṃ parikammassa bahiddhā ca appanāya vasena “ajjhattaṃ rūpasaññī eko bahiddhā rūpāni passatī”³ ti vuccati. **Parittānīti** avadḍhitāni. **Suvaṇṇadubbaṇṇānīti** suvaṇṇāni vā hontu dubbaṇṇāni vā, parittavaseneva idamabhibhā yatanaṃ vuttanti veditabbaṃ.

1. Khu 9. 235 Paṭisambhidāmagge.

2. Avisuddhameva (Sī, Syā)

Tāni abhibhuyyāti yathā nāma sampannagahaṇiko kaṭacchumattaṃ bhattaṃ labhitvā “kiṃ ettha bhuñjitabbaṃ atthī”ti saṅkaḍḍhitvā ekakabaḷameva karoti, evamevaṃ ñāṇuttariko puggalo visadañāṇo “kiṃ ettha parittake ārammaṇe samāpajjitabbaṃ atthi, nāyaṃ mama bhāro”ti tāni rūpāni abhibhavitvā samāpajjati, saha nimittuppādenevettha appanaṃ pāpetīti attho.

Jānāmi passāmīti iminā panassa ābhogo kathito, so ca kho samāpattito vuṭṭhitassa, na antosamāpattiyāṃ. **Evamsaññī hotīti** ābhogasaññāyapi jhānasaññāyapi evamsaññī hoti. Abhibhavasāññā hissa antosamāpattiyāṃ atthi, ābhogasaññā pana samāpattito vuṭṭhitasseva.

Appamāṇānīti vadḍhitappamāṇāni, mahantānīti attho. **Abhibhuyyāti** ettha pana yathā mahagghaso puriso ekaṃ bhattavaḍḍhitakaṃ¹ labhitvā “aññāpi hotu, aññāpi hotu, kimesā mayhaṃ karissatī”ti taṃ na mahantato passati, evameva ñāṇuttaro puggalo visadañāṇo “kiṃ ettha samāpajjitabbaṃ, na yidaṃ appamāṇaṃ, na mayhaṃ cittekaggatākaraṇe bhāro atthī”ti tāni abhibhavitvā samāpajjati, saha nimittuppādenevettha appanaṃ pāpetīti attho.

Ajjhattaṃ arūpasaññīti alābhitāya vā anattikātāya vā ajjhatarūpe parikammasaññāvirahito. **Eko bahiddhā rūpāni passatīti** yassa parikammampi nimittampi bahiddhāva uppannaṃ, so evaṃ bahiddhā parikammassa ceva appanāya ca vasena “ajjhattaṃ arūpasaññī eko bahiddhā rūpāni passatī”ti vuccati. Sesamettha catutthābhibhāyatane vuttanayameva. Imesu pana catūsu parittaṃ vitakkacaritavasena āgataṃ, appamāṇaṃ mohacaritavasena, suvaṇṇaṃ dosacaritavasena, dubbaṇṇaṃ rāgacaritavasena. Etesaṃ hi etāni sappāyāni. Sā ca nesaṃ sappāyatā vitthārato Visuddhimagge Cariyaniddese vuttā.

Pañcama-abhibhāyatanādīsu **nīlānīti** sabbasaṅgāhikavasena vuttaṃ. **Nīlavaṇṇānīti** vaṇṇavasena. **Nīlanidassanānīti** nidassanavasena. Apaññāyamānavivarāni asambhī nnavāṇṇāni ekanīlāneva hutvā dissantīti

1. Bhattavaḍḍhitikaṃ (Sī)

vuttaṃ hoti. **Nīlanibhāsānī**ti idaṃ pana obhāsavasena vuttaṃ, nīlobhāsāni nīlapabhāyuttānīti attho. Etena nesaṃ suvisuddhataṃ dasseti.

Visuddhavaṇṇavaseneva hi imāni cattāri abhibhāyatanāni vuttāni.

Ummāpupphanti¹ etaṃ hi pupphaṃ siniddhaṃ muduraṃ dissamānampi nīlameva hoti. Girikaṇṇikapupphādīni pana dissamānāni setadhātukāni honti. Tasmā idameva gahitaṃ, na tāni. **Bārāṇaseyyakanti** Bārāṇasiyaṃ bhavaṃ. Tattha kira kappāsopi mudu, suttakantikāyopi tantavāyāpi chekā, udakampi suci siniddhaṃ, tasmā vatthaṃ ubhatobhāgavimaṭṭhaṃ hoti, dvīsu passesu maṭṭhaṃ mudu siniddhaṃ khāyati. **Pītānī**ti-ādīsu imināva nayena attho veditabbo. “Nīlakasiṇaṃ uggaṇhanto nīlasmim̐ nimittaṃ gaṇhāti pupphasim̐ vā vatthasim̐ vā vaṇṇadhātuyā vā”ti-ādikaṃ panettha kasiṇakaraṇaṇceva parikammaṇca appanāvidhānaṇca sabbaṃ Visuddhimagge vitthārato vuttameva.

Abhiññāvosānapāramippattāti ito pubbesu satipaṭṭhānādīsu te dhamme bhāvetvā arahattappattāva abhiññāvosānapāramippattā nāma honti, imesu pana aṭṭhasu abhibhāyatanesu ciṇṇavasībhāvāyeve abhiññāvosānapāramippattā nāma.

250. Kasiṇakathāyaṃ sakalaṭṭhena **kasiṇāni**, tadārammaṇānaṃ dhammānaṃ khettaṭṭhena adhiṭṭhānaṭṭhena vā **āyatanāni**. **Uddhanti** upari gaganatalābhimukhaṃ. **Adhoti** heṭṭhā bhūmitalābhimukhaṃ. **Tiriyanti** khettaṃaṇḍalamiva samantā paricchinditvā. Ekacco hi uddhameva kasiṇaṃ vadḍheti, ekacco adho, ekacco samantato. Tena tena kāraṇena evaṃ pasāreti ālokaṃ rūpadassanakāmo. Tena vuttaṃ “pathavīkasiṇameko sañjānāti uddhamadhotiriyā”ti. **Advayanti** disā-anudisāsu advayaṃ. Idaṃ pana ekassa aññabhāvānupagamanatthaṃ vuttaṃ. Yathā hi udakaṃ pavitṭhassa sabbadisāsu udakameva hoti anaññaṃ, evamevaṃ pathavīkasiṇaṃ pathavīkasiṇameva hoti, natthi tassa añño kasiṇasambhedoti. Esa nayo sabbattha. **Appamāṇanti** idaṃ tassa tassa pharaṇa-appamāṇavasena vuttaṃ. Tañhi cetasā pharanto sakalameva pharati, ayamassa ādi, idaṃ majjhanti pamāṇaṃ na gaṇhātīti. **Viññāpakasiṇanti**

1. Ummāpupphanti (Sī, Ka)

cettha kasiṇugghāṭimākāse pavattaṃ viññāṇaṃ. Tattha kasiṇavasena kasiṇugghāṭimākāse, kasiṇugghāṭimākāsavasena tattha pavattaviññāṇe uddhamadhotiriyatā veditabbā. Ayamettha saṅkhepo.

Kammaṭṭhānabhāvanānāyena panetāni pathavīkasiṇādīni vitthārato Visuddhimagge vuttāneva. Idhāpi ciṇṇavasibhāveneva abhiññāvosānapāramippattā hontīti veditabbā. Tathā ito anantaresu catūsu jhānesu. Yaṃ panettha vattabbaṃ, taṃ Mahā-assapurasutte vuttameva.

252. Vipassanāñāṇe pana rūpīti-ādīnaṃ attho vuttoyeva. **Ettha sītaṃ ettha paṭibaddhanti** ettha cātumahābhūtike kāye nissitaṃ paṭibaddhaṃ. **Subhoti** sundaro. **Jātimāti** superisuddha-ākārasamuṭṭhito¹. **Suparikammakatoti** suṭṭhu kataparikammo apanītapāsāṇasakkharo. **Acchoti** tanucchavi. **Vippasannoti** suṭṭhu vippasanno. **Sabbākārasampannoti** dhovanavedhanādīhi sabbehi ākārehi sampanno. **Nīlanti-**ādīhi vaṇṇa sampattim dasseti. Tādisaṃ hi āvutaṃ pākaṭaṃ hoti.

Evameva khoti ettha evaṃ upamāsaṃsandanaṃ veditabbaṃ—maṇi viya hi karajakāyo. Āvutasuttaṃ viya vipassanāñāṇaṃ. Cakkhumā puriso viya vipassanālābhī bhikkhu. Hatthe karitvā paccavekkhato “ayaṃ kho maṇi”ti maṇino āvibhūtakālo viya vipassanāñāṇaṃ abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno cātumahābhūতিকাকāyassa āvibhūtakālo. “Tatridaṃ suttaṃ āvutaṃ”ti suttassa āvibhūtakālo viya vipassanāñāṇaṃ abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno tadārammaṇaṃ phassapañcamakānaṃ vā sabbacittacetāsikānaṃ vā vipassanāñāṇasseva vā āvibhūtakāloti.

Kim panetaṃ ñāṇassa āvibhūtaṃ, puggalassāti. Ñāṇassa, tassa pana āvibhāvattā puggalassa āvibhūtāva honti. Idaṃca vipassanāñāṇaṃ maggassa anantaraṃ, evaṃ santepi yasmā abhiññāvāre āraddhe etassa antarāvāro² natthi, tasmā idheva dassitaṃ. Yasmā ca aniccādivasena akatasammasanassa dibbāya sotadhātuyā bheravasaddaṃ suṇato pubbenivāsānussatiyā bherave khandhe anussarato dibbena cakkhunā

1. Superisuddha-ākārasamuṭṭhito (Sī, Syā, Ka)

2. Anantaravāro (Sī)

bheravarūpaṃ passato bhayasantāso uppajjati, na aniccādivasena
katasammasanassa, tasmā abhiññāpattassa
bhayavinodakahetusampādanatthampi idaṃ idheva dassitaṃ. Idhāpi
arahattavaseneva abhiññāvosānapāramippattatā veditabbā.

253. Manomayiddhiyaṃ ciñṇavasitāya. Tattha **manomayanti** manena
nibbattaṃ. **Sabbaṅgapaccaṅgī**ti sabbehi aṅgehi ca paccaṅgehi ca
samannāgataṃ. **Ahī**ndriyanti saṅghānavasena avikalindriyaṃ. Iddhimatā
nimmitarūpaṃ hi sace iddhimā odāto, tampi odātaṃ. Sace aviddhakaṇṇo,
tampi aviddhakaṇṇanti evaṃ sabbākārehi tena sadisameva hoti. **Muñjamhā**
īsikanti-ādi upamattayampi taṃsadisabhāvadassanatthameva vuttaṃ.
Muñjasadisā eva hi tassa anto īsikā hoti. Kosasadisoyeva asi, vaṭṭāya kosiya
vaṭṭaṃ asimeva pakkhipanti, patthaṭṭāya patthaṭṭaṃ.

Karaṇḍāti idampi ahikañcukassa nāmaṃ, na vilīvakaraṇḍakassa.
Ahikañcuko hi ahinā sadisova hoti. Tattha kiñcāpi “puriso ahim karaṇḍā
uddhareyyā”ti hatthena uddharamāno viya dassito, atha kho cittenevassa
uddharaṇaṃ veditabbaṃ. Ayaṃ hi ahi nāma sajātiyaṃ ṭhito, kaṭṭhantaram
vā rukkhantaram vā nissāya, tacato sarīranikkadḍhanapayogasaṅkhātena
thāmena, sarīraṃ khādamānaṃ viya purāṇatacaṃ jigucchantoti imehi catūhi
kāraṇehi sayameva kañcukaṃ jahāti, na sakkā tato aññena uddharituṃ.
Tasmā cittaena uddharaṇaṃ sandhāya idaṃ vuttanti veditabbaṃ. Iti
muñjādisadisā imassa bhikkhuno sarīraṃ, īsikādisadisā nimmitarūpanti
idamettha opammasaṃsandanaṃ. Nimmānavidhānaṃ panettha parato ca
iddhividhādipaṇca-abhiññākathā sabbākārena Visuddhimagge vitthāritāti
tattha vuttanayeneva veditabbā. Upamāmatameva hi idha adhikaṃ.

Tattha chekakumbhakārādayo viya iddhividhaññalābhī bhikkhu
daṭṭhabbo. Suparikammakatamattikādayo viya iddhividhaññānaṃ daṭṭhabbaṃ.
Icchicchitabhājanavikati-ādikaraṇaṃ viya tassa bhikkhuno vikubbanānaṃ
daṭṭhabbaṃ. Idhāpi ciñṇavasitāvaseneva abhiññāvosānapāramippattatā
veditabbā. Tathā ito parāsu catūsu abhiññāsu.

255. Tattha dibbasotadhātu-upamāyaṃ **saṅkhadhamoti** saṅkhadhamako. **Appakasirenevā**ti niddukkheneva. **Viññāpeyyā**ti jānāpeyya. Tattha evaṃ cātuddisā viññāpente saṅkhadhamake “saṅkhasaddo ayan”ti vavatthāpentānaṃ sattānaṃ tassa saṅkhasaddassa āvibhūtakālo viya yogino dūrasantikabhedānaṃ dibbānañceva mānusakānañca saddānaṃ āvibhūtakālo daṭṭhabbo.

256. Cetopariyañāṇa-upamāyaṃ **daharoti** taruṇo. **Yuvā**ti yobbanena samannāgato. **Maṇḍanakajātikoti** yuvāpi samāno na alasiyo kiliṭṭhavatthasarīro, atha kho maṇḍanakapakatiko, divasassa dve tayo vāre nhāyitvā suddhavatthaparidahana-alankāra karaṇa sīloti attho. **Sakaṇikanti** kāḷatilakavaṅka¹ mukhadūsipīlakādīnaṃ aññatarena sadosaṃ. Tattha yathā tassa mukhanimittāṃ paccavekkhato mukhadoso pākaṭo hoti, evaṃ cetopariyañāṇāya cittaṃ abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno paresaṃ soḷasavidhaṃ cittaṃ pākaṭaṃ hotīti veditabbaṃ. Pubbenivāsa-upamādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ sabbaṃ mahā-assapure vuttameva.

259. **Ayaṃ kho Udāyi pañcama dhammoti** ekūnavīsati pabbāni paṭipadāvasena ekaṃ dhammaṃ katvā pañcama dhammoti vutto. Yathā hi Aṭṭhakanāgarasutte² ekādasa pabbāni pucchāvasena ekadhammo kato, evamidha ekūnavīsati pabbāni paṭipadāvasena eko dhammo katoti veditabbāni. Imesu ca pana ekūnavīsatiyā pabbesu paṭipāṭiyā aṭṭhasu koṭṭhāsesu vipassanāñāṇe ca āsavakkhayañāṇe ca arahattavasena abhiññāvosānapāramippattatā veditabbā, sesesu ciṇṇavasibhāvavasena. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdanīyā majjhimanikāyaṭṭhākathāya

Mahāsakuludāyisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Kāḷatilakavaṅga (Sī)

2. Ma 2. 12 piṭṭhe.

8. Samaṇamuṇḍikasuttavaṇṇanā

260. **Evam me sutanti** Samaṇamuṇḍikasuttaṃ. Tattha **Uggāhamānoti** tassa paribbājakassa nāmaṃ. **Sumanoti** pakatināmaṃ. Kiñci kiñci pana uggahitum uggāhetum samatthatāya Uggāhamānoti naṃ sañjānanti. Samayaṃ pavadanti etthāti **samayappavādakaṃ**. Tasmim kira ṭhāne caṅkītārukkhapokkharasātippabhutayo brāhmaṇā Nigaṇṭhācelakaparibbājakādayo ca pabbajitā sannipatitvā attano attano samayaṃ pavadanti kathenti dīpenti, tasmā so ārāmo samayappavādakoti vuccati. Sveva tindukācīrasaṅkhātāya timbarūsakarukkhapantiyā parikkhittattā **tindukācīraṃ**. Yasmā panettha paṭhamam ekā sālā ahoṣi, pacchā mahāpuññaṃ Poṭṭhapādaparibbājakaṃ nissāya bahū sālā katā, tasmā tameva ekaṃ sālā upādāya laddhanāmasena **ekasālakoti** vuccati. Mallikāya pana Pasenadiraṇṇo deviyā uyyānabhūto so pupphaphalasañchanno ārāmoti katvā **Mallikāya ārāmoti** saṅkham gato. Tasmim samayappavādake tindukācīre ekasālake Mallikāya ārāme. **Paṭivasatīti** vāsaphāsutāya vasati. **Divā divassāti** divasassa divā nāma majjhanhātikkamo, tasmim divasassapi divābhūte atikkantamatte majjhanhike nikkhamīti attho. **Paṭisallīnoti** tato tato rūpādigocarato cittaṃ paṭisaṃharitvā līno¹, jhānaratisevanavasena ekībhāvaṃ gato. **Manobhāvanīyānanti** manavaḍḍhanakānaṃ, ye² āvajjato manasikaroto cittaṃ vinīvaraṇaṃ hoti unnamati vaḍḍhati. **Yāvatāti** yattakā. **Ayaṃ tesam aññataroti** ayaṃ tesam abbhantaro eko sāvako. **Appeva nāmāti** tassa upasaṅkamanam patthayamāno āha. Patthanākāraṇam pana Sandakasutte vuttameva.

261. **Etadavocāti** dandapaṇṇo ayaṃ gahapati, dhammakathāya naṃ saṅgaṇhitvā attano sāvakaṃ karissāmīti maññamāno etaṃ “catūhi kho”ti-ādivacanaṃ avoca. Tattha **paññapemīti** dassemi ṭhapemi. **Sampannakusalanti** paripuṇṇakusalaṃ. **Paramakusalanti** uttamakusalaṃ. **Ayojjhanti** vādayuddhena yujjhitvā cāletum asakkuṇeyyam acalaṃ nikkamam thiraṃ.

1. Sallīno (Syā)

2. Manavaḍḍhanakānaṃyeva (Syā), manavaḍḍhanakānaṃ, ye ca (Ka)

Na karotīti akaraṇamattameva vadati, ettha pana saṁvarappahānaṁ vā paṭisevanappahānaṁ vā na vadati. Sesapadesupī eseva nayo.

Neva abhinandīti titthiyā nāma jānitvāpi ajānitvāpi yaṁ vā taṁ vā vadantīti maññaṁāno nābhinandi. **Na paṭikkosīti** sāsanassa anulomaṁ viya pasannākāraṁ viya vadatīti maññaṁāno na paṭisedheti.

262. **Yathā uggāhamānassāti** yathā tassa vacanaṁ, evaṁ sante uttānaseyyako kumāro ayojjhasamaṇo thirasamaṇo bhavissati, mayaṁ pana evaṁ na vadāmāti dīpeti. **Kāyotipi na hotīti** sakakāyo¹ parakāyotipi visesaññaṁ na hoti. **Aññaṭṭra phanditamattāti** paccattharaṇe valisamphassena vā maṅguladaṭṭhena² vā kāyaphandanamattaṁ nāma hoti. Taṁ ṭhapetvā aññaṁ³ kāyena karaṇakammaṁ nāma natthi. Tampi ca kilesasahagatacitteneva hoti. **Vācātipi na hotīti** micchāvācā sammāvācātipi nānattaṁ na hoti. **Roditamattāti** jighacchāpipāsāparetassa pana roditamattaṁ hoti. Tampi kilesasahagatacitteneva. **Saṅkappoti** micchāsaṅkappo sammāsaṅkappotipi nānattaṁ na hoti. **Vikūjitamattāti**⁴ vikūjitamattaṁ rodanahasitamattaṁ hoti. Daharakumārakānaṁ hi cittaṁ atītārammaṇaṁ pavattati, nirayato āgatā nirayadukkhaṁ saritvā rodanti, devalokato āgatā hasanti, tampi kilesasahagatacitteneva hoti. **Ājīvoti** micchājīvo sammājīvotipi nānattaṁ na hoti. **Aññaṭṭra mātuthaññaṭṭi** thaññaacoradārakā nāma honti, mātari khīraṁ pāyantiyā apivitvā aññavihitakāle piṭṭhipassena āgantvā thaññaṁ pivanti. Ettakaṁ muñcitvā añño micchājīvo natthi. Ayampi kilesasahagatacitteneva hotīti dasseti.

263. Evaṁ paribbājakavādaṁ paṭikkhipitvā idāni sayamaṁ sekkhabhūmiyaṁ mātikaṁ ṭhapento **catūhi kho ahanti**-ādimāha. Tattha **samadhigayha tiṭṭhatīti** visesetvā tiṭṭhati. **Na kāyena pāpakammanti**-ādīsu na kevalaṁ akaraṇamattameva, Bhagavā pana ettha saṁvarappahānapaṭisaṅkhā⁵ paññaṇeti.

1. Sakkāyotipi (Sī)

2. Maṅguṇadaṭṭhena (Syā)

3. Aññaṇa (Syā)

4. Vikūjitamattāti (Sī, Syā)

5. Saṁvarapahānapaṭisaṅkhaṁ (Ka)

Taṃ sandhāyevamāha. **Na ceva sampannakusalanti**-ādi pana khīṇāsavaṃ sandhāya vuttaṃ.

Idāni asekkhabhūmiyaṃ mātikaṃ ṭhapento **dasahi kho ahanti**-ādimāha. Tattha tīṇi padāni nissāya dve paṭhamacatukkā ṭhapitā, ekaṃ padaṃ nissāya dve pacchimacatukkā. Ayaṃ sekkhabhūmiyaṃ mātikā.

264. Idāni taṃ vibhajanto **katame ca thapati akusalasīlā**ti-ādimāha. Tattha **sarāganti** aṭṭhavidhaṃ lobhasahagatacittaṃ. **Sadosanti** paṭighasampayuttacittadvayaṃ. **Samohanti** vicikicchuddhaccasahagatacittadvayampi vaṭṭati, sabbākusalacittāni. Moho sabbākusale uppajjati hi vuttaṃ. **Itosamuṭṭhānā**ti ito sarāgadicittato samuṭṭhānaṃ uppatti etesanti itosamuṭṭhānā.

Kuhinti kataraṃ ṭhānaṃ pāpuṇitvā aparisesā nirujjhanti. **Ettheteti** sotāpattiphale bhummaṃ. Pātimokkhasaṃvarasīlaṃ hi sotāpattiphale paripuṇṇaṃ hoti, taṃ ṭhānaṃ patvā akusalasīlaṃ asesam nirujjhati. Akusalasīlanti ca dussīlassetaṃ adhivacananti veditabbaṃ.

Akusalānaṃ sīlānaṃ nirodhāya paṭipannoti ettha yāva sotāpattimaggā nirodhāya paṭipanno nāma hoti, phalapatte pana te nirodhitā nāma honti.

265. **Vītarāganti**-ādīhi aṭṭhavidhaṃ kāmāvacarakusalacittameva vuttaṃ. Etena hi kusalasīlaṃ samuṭṭhāti.

Sīlavā hotīti sīlasampanno hoti guṇasampanno ca. **No ca sīlamayoti** alamettāvatā, natthi ito kiñci uttari karaṇīyanti evaṃ sīlamayo na hoti. **Yatthassa teti** arahattaphale bhummaṃ. Arahattaphalaṃ hi patvā akusalasīlaṃ asesam nirujjhati.

Nirodhāya paṭipannoti ettha yāva arahattamaggā nirodhāya paṭipanno nāma hoti, phalapatte pana te nirodhitā nāma honti.

266. **Kāmasaññā**dīsu kāmasaññā aṭṭhalobhasahagatacittasahajātā, itarā dve domanassasahagatacittadvayena sahajātā.

Paṭhamam jhānanti anāgāmiphalaṭṭhamajjhānam. **Ettheteti** anāgāmiphale bhummaṃ. Anāgāmiphalaṃ hi patvā akusalasaṅkappā aparisesā nirujjhanti.

Nirodhāya paṭipannoti ettha yāva anāgāmimaggaṃ nirodhāya paṭipanno nāma hoti, phalapatte pana te nirodhitā nāma honti. Nekkhammasaññādayo hi tissopi¹ aṭṭhakāmāvacarakusalasahajātasaññāva.

267. **Ettheteti** arahattaphale bhummaṃ. Dutiyajjhānikaṃ arahattaphalaṃ hi pāpuṇitvā kusalasaṅkappā aparisesā nirujjhanti. **Nirodhāya paṭipannoti** ettha yāva arahattamaggaṃ nirodhāya paṭipanno nāma hoti, phalapatte pana te nirodhitā nāma honti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdanīyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Samaṇamuṇḍikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Cūḷasakuludāyīsuttavaṇṇanā

270. **Evam me sutanti** Cūḷasakuludāyīsuttaṃ. Tattha **yadā pana bhante Bhagavāti** idaṃ paribbājako dhammakathaṃ sotukāmo Bhagavato dhammadesanāya sālayabhāvaṃ dassento āha.

271. **Taṃyevettha paṭibhātūti** sace dhammaṃ sotukāmo, tuyhevettha eko pañho ekaṃ kāraṇaṃ upaṭṭhātu. **Yathā maṃ paṭibhāseyyāti** yena kāraṇena mama dhammadesanā upaṭṭhaheyya, etena hi kāraṇena kathāya samuṭṭhitāya sukhaṃ dhammaṃ desetunti dīpeti. **Tassa mayhaṃ bhanteti** so kira taṃ disvā “sace Bhagavā idha abhavissā, ayametassa bhāsītassa atthoti dīpasahassaṃ viya ujjalāpetvā ajja me pākaṭaṃ akarissā”ti Dasabalaṃyeva anussari. Tasmā **tassa mayhaṃ bhanteti**-ādimāha. Tattha **aho nūnāti** anussaraṇatthe nipāadvayaṃ. Tena tassa Bhagavantaṃ anussarantassa etadahosi “aho nūna Bhagavā aho nūna Sugato”ti. **Yo imesanti** yo imesaṃ dhammānaṃ. **Sukusaloti**

suṭṭhu kusalo nipuṇo cheko. So Bhagavā aho nūna katheyya, so Sugato aho nūna katheyya, tassa hi Bhagavato pubbenivāsañāṇassa anekāni kappakoṭisahassāni ekaṅgaṇāni pākaṭānīti ayamettha adhippāyo.

Tassa vāhaṃ pubbantaṃ ārabbhāti yo hi lābhī hoti, so “pubbe tvaṃ khattiyo ahosi, brāhmaṇo ahosī”ti vutte jānanto sakkaccaṃ sussūsati. Alābhī pana “evaṃ bhavissati evaṃ bhavissatī”ti sīsakampamattameva¹ dasseti. Tasmā evamāha “tassa vāhaṃ pubbantaṃ ārabbhā pañhassa veyyākaraṇena cittaṃ ārādheyyan”ti.

So vā maṃ aparantanti dibbacakkhulābhino hi anāgataṃsañāṇaṃ ijjhati, tasmā evamāha. Itaraṃ pubbe vuttanayameva.

Dhammaṃ te desessāmīti ayaṃ kira atīte desiyamānepi na bujjhissati, anāgate desiyamānepi na bujjhissati. Athassa Bhagavā saṅhasukkhamaṃ paccayākāraṃ desetukāmo evamāha. Kiṃ pana taṃ bujjhissatīti. Etaṃ pageva na bujjhissati, anāgate panassa vāsanāya paccayo bhavissatīti disvā Bhagavā evamāha.

Paṃsupisācakanti asuciṭṭhāne nibbattapisācaṃ. So hi ekaṃ mūlaṃ gahetvā adissamānakāyo hoti. Tatridaṃ vatthu—ekā kira yakkhinī dve dārake thūpārāmadvāre nisīdāpetvā āhārapariyesanattamaṃ nagaraṃ gatā. Dārakā ekaṃ piṇḍapātikattheraṃ disvā āhaṃsu “bhante amhākaṃ mātā anto nagaraṃ pavīṭṭhā, tassā vadeyyātha ‘yaṃ vā taṃ vā laddhakaṃ gahetvā sīghaṃ gaccha, dārakā te jighacchitaṃ² sandhāretuṃ na sakkontī’ti”. Tamahaṃ kathaṃ passissāmīti. Idaṃ bhante gaṇhathāti ekaṃ mūlakhaṇḍaṃ adaṃsu. Therassa anekāni yakkhasahassāni paññāyimsu, so dārakehi dinnasaññāṇena taṃ yakkhiniṃ addasa virūpaṃ bībhaccaṃ kevalaṃ vīthiyaṃ³ gabbhamalaṃ paccāsī samānaṃ. Disvā tamatthaṃ kathesi. Kathaṃ maṃ tvaṃ passasīti vutte mūlakhaṇḍaṃ dassesi, sā acchinditvā gaṇhi. Evaṃ paṃsupisācakā ekaṃ mūlaṃ gahetvā adissamānakāyā honti. Taṃ sandhāyesa

1. So kampamattameva (Sī), so kammamattameva (Syā)

2. Jighacchitāya (Syā), jighacchitā taṃ (Ka)

3. Kevaṭṭavithiyaṃ (Sī)

“paṃsupisācakampi na passāmī”ti āha. **Na pakkhāyatīti** na dissati na upaṭṭhāti.

272. **Dīghāpi kho te esāti** Udāyi esā tava vācā dīghāpi bhavēyya, evaṃ vadantassa¹ vassasatampi vassasahassampi pavatteyya, na ca atthaṃ dīpeyyāti adhippāyo. **Appāṭihīrakatanti** aniyyānikam amūlakam niratthakam sampajjatīti attho.

Idāni taṃ vaṇṇam dassento **seyyathāpi bhanteti** ādimāha. Tattha **Paṇḍukambale nikkhattoti** visabhāgavaṇṇe rattakambale ṭhapito. **Evaṃvaṇṇo attā hotīti** idaṃ so Subhakiṇhadevaloke nibbattakkhandhe sandhāya “amhākam matakāle attā Subhakiṇhadevaloke khandhā viya jotetī”ti vadati.

273. **Ayam imesaṃ ubhinnanti** so kira yasmā maṇissa bahi ābhā na niccharati, khajjopanakassa aṅguladvaṅgulacaturaṅgulamattaṃ niccharati, mahākhajjopanakassa pana khaḷamaṇḍalamattampi niccharatiyeva, tasmā evamāha.

Viddheti ubbiddhe, meghavigamena dūrībhūtetī attho. **Vigatavalāhaketī** apagatameghe. **Deveti** ākāse. **Osadhitārakāti** sukkatārakā. Sā hi yasmā tassā udayato paṭṭhāya tena saññāṇena osadhāni gaṇhantipi pivantipi, tasmā “osadhitārakā”ti vuccati. **Abhido**² **aḍḍharattasamayanti** abhinne aḍḍharattasamaye. Iminā gaganamajjhe ṭhitacandaṃ dasseti. Abhido majjhanhikepi eseva nayo.

Ato khoti ye anubhonti, tehi bahutarā, bahū ceva bahutarā cāti attho. **Ābhā nānubhontīti** obhāsaṃ na vaḷaṇṇanti, attano sarīrobhāseneva ālokaṃ pharitvā viharanti.

274. Idāni yasmā so “ekantasukhaṃ lokaṃ pucchissāmī”ti nisinno, pucchāmūlho pana jāto, tasmā naṃ Bhagavā taṃ puccham sarāpento **kiṃ pana Udāyi atthi ekantasukho lokoti** ādimāha.

1. Vadantassa ca parassa tasmiṃ (Ka)

2. Abhidosaṃ (Ka)

Tattha **ākāravatī**ti kārānavatī. **Aññataraṃ vā pana tapogunanti** acelakapālī¹ sandhāyāha, surāpānaviratīti attho.

275. **Katamā pana sā bhante ākāravatī paṭipadā ekantasukhassā**ti kasmā pucchati? Evaṃ kirassa ahosi “mayāṃ sattānaṃ ekantasukhaṃ vadāma, paṭipadaṃ pana kālena sukhaṃ kālena dukkhaṃ vadāma. Ekantasukhassa kho pana attano paṭipadāyapi ekantasukhāya bhavitabbaṃ. Amhākaṃ kathā aniyyānikā, Satthu kathāva niyyānikā”ti. Idāni Satthāraṃyeva pucchitvā jānissāmīti tasmā pucchati.

Ettha mayāṃ anassāmāti etasmiṃ kārāṇe mayāṃ anassāma. Kasmā pana evamāhaṃsu? Te kira pubbe pañcasu dhammesu paṭiṭṭhāya kasiṇaparikkammaṃ katvā tatiyajjhānaṃ nibbattetvā aparihīnājjhānā kālāṃ katvā Subhakiṇhesu nibbantāntīti jānanti, gacchante gacchante pana kāle kasiṇaparikkammampi na jānīṃsu, tatiyajjhānampi nibbattetuṃ nāsakkhiṃsu. Pañca pubbabhāgadhamme pana “ākāravatī paṭipadā”ti uggahetvā tatiyajjhānaṃ “ekantasukho loko”ti uggaṇhiṃsu. Tasmā evamāhaṃsu. **Uttaritaranti** ito pañcahi dhammehi uttaritarāṃ paṭipadaṃ vā tatiyajjhānato uttaritarāṃ ekantasukhaṃ lokaṃ vā na jānāmāti vuttaṃ hoti. **Appasadde katvā**ti ekappahāreṇeva mahāsaddaṃ kātuṃ āraddhe nissadde katvā.

276. **Sacchikiriyāhetū**ti ettha dve sacchikiriyā paṭilābhasacchikiriyā ca paccakkhasacchikiriyā ca. Tattha tatiyajjhānaṃ nibbattetvā aparihīnājjhānā kālāṃ katvā Subhakiṇhaloke tesāṃ devānaṃ samanāyuvanṇo hutvā nibbattati, ayaṃ paṭilābhasacchikiriyā nāma. Catutthajjhānaṃ nibbattetvā iddhivikubbanena Subhakiṇhalokaṃ gantvā tehi devehi saddhiṃ santiṭṭhati sallapati sākacchaṃ āpajjati, ayaṃ paccakkhasacchikiriyā nāma. Tāsaṃ dvinnampi tatiyajjhānaṃ ākāravatī paṭipadā nāma. Tañhi anuppādetvā neva sakkā Subhakiṇhaloke nibbattituṃ, na catutthajjhānaṃ uppādetuṃ. Iti duvidhampetāṃ sacchikiriyāṃ sandhāya “etassa nūna bhante ekantasukhassa lokassa sacchikiriyāhetū”ti āha.

1. Acelakaladdhī (Sī, Syā)

277. **Udañcanikoti** udakavārako. **Antarāyamakāsīti** yathā pabbajjam na labhati, evaṃ upaddutaṃ akāsi yathā taṃ upanissayavipannaṃ. Ayaṃ kira Kassapabuddhakāle pabbajitvā samaṇadhammaṃ akāsi. Athassa eko sahāyako bhikkhu sāsane anabhirato “āvuso vibbhamissāmī”ti ārocesi. So tassa pattacīvare lobhaṃ uppādetvā gihibhāvāya vaṇṇaṃ abhāsi. Itaro tassa pattacīvaraṃ datvā vibbhami. Tenassa kammunā idāni Bhagavato sammukhā pabbajjāya antarāyo jāto. Bhagavatā panassa purimasuttaṃ atirekabhāṇavāramattaṃ, idaṃ bhāṇavāramattanti ettakāya tantiyā dhammo kathito, ekadesanāyapi maggaphalapaṭivedho na jāto, anāgate panassa paccayo bhavissatīti Bhagavā dhammaṃ deseti. Anāgate paccayabhāvaṃ cassa¹ disvā Bhagavā dharamāno ekaṃ bhikkhumpi mettāvihārīmihi etadagge na ṭhapesi. Passati hi Bhagavā “anāgate ayaṃ mama sāsane pabbajitvā mettāvihārīnaṃ aggo bhavissatī”ti.

So Bhagavati parinibbute Dhammāsokarājakāle Pāṭaliputte nibbattitvā pabbajitvā arahattappatto **Assaguttatthero** nāma hutvā mettāvihārīnaṃ aggo ahosi. Therassa mettānubhāvena tiracchānagatāpi mettacittaṃ paṭilabhiṃsu, therō sakalajambudīpe bhikkhusaṃghassa ovādācariyo hutvā vattanisenāsane² āvasi, tiṃsayojanamattā aṭavī ekaṃ padhānagharaṃ ahosi. Thero ākāse cammakhaṇḍaṃ pattharivā tattha nisinna kammaṭṭhānaṃ kathesi. Gacchante gacchante kāle bhikkhācārampi agantvā vihāre nisinna kammaṭṭhānaṃ kathesi, manussā vihārameva gantvā dānamadaṃsu. Dhammāsokarājā therassa guṇaṃ sutvā daṭṭhukāmo tikkhattuṃ paṇiṇi. Thero bhikkhusaṃghassa ovādaṃ dammīti ekavārampi na gatoti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūḷasakuludāyisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Paccayabhāvaṃ (Sī, Syā)

2. Vattaniyasenāsane (Sī)

10. Vekhanasasuttavaṇṇanā

278. **Evaṃ me sutanti** Vekhanasasuttariṃ. Tattha **vekhanasoti** ayaṃ kira Sakuludāyissa ācariyo, so “sakuludāyī paribbājako paramavaṇṇapaṇhe parājito”ti sutvā “mayā so sādhukaṃ uggahāpito, tenāpi sādhukaṃ uggahitaṃ, kathaṃ nu kho parājito, handāhaṃ sayāṃ gantvā samaṇaṃ Gotamaṃ paramavaṇṇapaṇhaṃ pucchitvā jānissāmi”ti Rājagahato pañcacattālīsajojanaṃ Sāvattimaṃ gantvā yena Bhagavā, tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā pana ʈhitakova Bhagavato santike udānaṃ udānesi. Tattha purimasadisāṃ vuttanayeneva veditabbaṃ.

280. **Pañca kho imeti** kasmā ārabhi? Agāriyopi ekacco kāmagaruko kāmādhimutto hoti, ekacco nekkhammagaruko nekkhammādhimutto hoti. Pabbajitopi ca ekacco kāmagaruko kāmādhimutto hoti, ekacco nekkhammagaruko nekkhammādhimutto hoti. Ayaṃ pana kāmagaruko kāmādhimutto hoti. So imāya kathāya kathiyamānāya attano kāmādhimuttataṃ sallakkhessati, evamassāyaṃ desanā sappāyā bhavissatīti imaṃ desanaṃ ārabhi. **Kāmaggasukhanti** nibbānaṃ adhippetāṃ.

281. **Pāpito bhavissatīti** ajānanabhāvaṃ pāpito bhavissati. **Nāmakāmyeva sampajjatīti** niratthakavacanamattameva sampajjati. **Tiṭṭhatu pubbanto tiṭṭhatu aparantoti** yasmā tuyhaṃ atītakathāya anucchavikaṃ pubbenivāsaññaṃ natthi, anāgatakathāya anucchavikaṃ dibbacakkhuññaṃ natthi, tasmā ubhayampetaṃ tiṭṭhatūti āha. **Suttabandhanehīti** suttamayabandhanehi. Tassa hi ārakkhathāya hatthapādesu ceva gīvāya ca suttakāni bandhanti. Tāni sandhāyetaṃ vuttaṃ. Mahallakakāle panassa tāni sayāṃ vā pūtini hutvā muñcanti, chinditvā vā haranti.

Evameva khoti iminā idaṃ dasseti—daharassa kumārassa suttabandhanānaṃ ajānanakālo viya avijjāya purimāya koṭiyā ajānanaṃ, na hi sakkā avijjāya purimakoṭi nātum, mocanakāle jānanasadisāṃ

pana arahattamaggena avijjābandhanassa pamokkho jātoti jānanaṃ. Sesam
sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Vekhanasasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Tatiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Rājavagga

1. Ghaṭikārasuttavaṇṇanā

282. **Evam me sutanti** Ghaṭikārasuttam. Tattha **sitaṃ pātvākāsīti** mahāmaggena gacchanto aññataram bhūmippadesam oloketvā “atthi nu kho mayā cariyam caramānena imasmim ṭhāne nivutthapubban”¹ti āvajjanto addasa “Kassapabuddhakāle imasmim ṭhāne Vegaliṅgam¹ nāma gāmanigamo ahosi, aham tadā **Jotipālo** nāma māṇavo ahosim, mayham sahāyo Ghaṭikāro nāma kumbhakāro ahosi, tena saddhim mayā idha ekaṃ sukāraṇam kataṃ, taṃ bhikkhusamghassa apākaṭam paṭicchannam, handa nam bhikkhusamghassa pākaṭam karomī”²ti maggā okkamma aññatarasmim padese ṭhitakova sitapātukamman akāsi, aggaggadante dassetvā mandahasitaṃ hasi. Yathā hi lokiyamanussā uram² paharantā “kuham kuhan”³ti³ hasanti, na evam Buddhā, Buddhānam pana hasitaṃ haṭṭhapahaṭṭhākāramattameva hoti.

Hasitañca nāmetam terasahi somanassasahagatacittehi hoti. Tattha lokiyamahājano akusalato catūhi, kāmāvacarakusalato catūhīti aṭṭhahi cittehi hasati, sekkhā akusalato diṭṭhisampayuttāni dve apanetvā chahi cittehi hasanti, khīṇāsavā catūhi sahetukakiriyacittehi ekena ahetukakiriyacittenāti pañcahi cittehi hasanti. Tesupi balavārammaṇe āpāthagate dvīhi nāṇasampayuttacittehi hasanti, dubbalārammaṇe duhetukacittadvayena ca ahetukacittena cāti tīhi cittehi hasanti. Imasmim pana ṭhāne kiriyāhetukamanoviññādhātusomanassasahagatacittam Bhagavato haṭṭhapahaṭṭhākāramattam hasitam uppādesi.

Tam panetaṃ hasitam evam appamattakampi therassa pākaṭam ahosi. Katham? Tathārūpe hi kāle Tathāgatassa catūhi dāṭhāhi catuddīpikamahāmeghamukhato sateratāvijjulatā viya virocamaṇā mahātālakkhandhapamāṇā rasmivaṭṭiyo uṭṭhahitvā tikkhattum sīsavaram padakkhiṇam

1. Vehaliṅgam (Sī), vebhalligam (Syā)

2. Udare (Sī), udaram (Syā)

3. Kaham kahanti (Sī)

katvā dāṭhaggesuyeva antaradhāyanti. Tena saññāṇena āyasmā Ānando Bhagavato pacchato gacchamānopi sitapātubhāvaṃ jānāti.

Bhagavantam etadavocāti “ettha kira Kassapo Bhagavā bhikkhusaṃghaṃ ovadi, catusaccappakāsaṇaṃ akāsi, Bhagavatopi ettha nisīditum ruciṃ uppādessāmi, evamayaṃ bhūmibhāgo dvīhi Buddhehi paribhutto bhavissati, mahājano gandhamālādīhi pūjetvā cetiyatṭhānaṃ katvā paricaranto saggamaggaparāyaṇo bhavissati”ti cintetvā etaṃ “tena hi bhante”ti-ādivacanāṃ avoca.

283. **Muṇḍakena samaṇakenāti** muṇḍaṃ muṇḍoti, samaṇaṃ vā samaṇoti vattum vaṭṭati, ayaṃ pana aparipakkañāṇattā brāhmaṇakule uggahitavohāravaseneva hīlento evamāha. **Sottisināninti**¹ sinānatthāya katasottiṃ. Sotti nāma kuruvindapāsāṇacuṇṇāni lākhāya bandhitvā kataguḷikakalāpakā vuccati, yaṃ sandhāya “tena kho pana samayena chabbaggiyā bhikkhū kuruvindakasuttiyā nahāyanti”ti² vuttaṃ. Taṃ ubhosu antesu gahetvā sarīraṃ ghaṃsanti. **Evaṃ sammāti** yathā etarahipi manussā “cetiyaṇḍanaṇā gacchāma, dhammassavanatthāya gacchāmā”ti vuttā ussāhaṃ na karonti, “naṭasamajjādidassanatthāya gacchāmā”ti vuttā pana ekavacaneneva sampaṭicchanti, tatheva sinhāyitunti vutte ekavacanena sampaṭicchanto evamāha.

284. **Jotipālaṃ māṇavaṃ āmantesīti** ekapasse ariyaparihārena paṭhamataraṃ nhāyitvā paccuttaritvā ṭhito tassa mahantena issariyaparihārena nhāyantassa nhānapariyosānaṃ āgametvā taṃ nivatthanivāsaṇaṃ kese vodake kurumānaṃ āmantesi. **Ayanti** āsannattā dassento āha. **Ovaṭṭikaṃ vinivaṭṭetvāti** nāgabalo bodhisatto “apehi sammā”ti īsakaṃ parivattamānova tena gahitagahaṇaṃ vissajjāpetvāti attho. **Kesesu parāmasitvā etadavocāti** so kira cintesi “ayaṃ Jotipālo paññavā, sakim dassanaṃ labhamāno Tathāgatassa dassanepi pasīdissati, dhammakathāyapi pasīdissati, pasanno ca pasannākāraṃ kātuṃ sakkhissati, mittā nāma etadatthaṃ honti, yaṃkiñci katvā mama sahāyaṃ gahetvā Dasabalassa santikaṃ gamissāmi”ti. Tasmā naṃ kesesu parāmasitvā etadavoca.

1. Sottisinānanti (Syā, Ṭikāyaṃ ca), sottiṃ sināniṃ (St)

2. Vi 4. 240 piṭṭhe.

Ittarajaccoti aññajātiko, mayā saddhim̐ asamānajātiko, lāmakajātikoti attho. **Na vatidanti** idaṃ amhākaṃ gamaṇaṃ na vata orakaṃ bhavissati na khuddakaṃ, mahantaṃ bhavissati. Ayañhi na attano thāmena gaṇhi, Satthu thāmena gaṇhīti gahaṇasminīyeva niṭṭhaṃ agamāsi. **Yāvatādohipīti**¹ ettha dokārahikārapikārā nipātā, yāvatuparimanti² attho. Idaṃ vuttaṃ hoti “vācāya ālapanāṃ ovaṭṭikāya gahaṇaṇca atikkamitvā yāva kesaggahaṇampi tattha gamanatthaṃ payogo kattabbo”ti.

285. **Dhammiyā kathāyāti** idha satipaṭilābhatthāya pubbenivāsapaṭisaṃyuttā dhammī kathā veditabbā. Tassa hi Bhagavā “Jotipāla tvaṃ na lāmakatṭhānaṃ otiṇṇasatto, Mahābodhipallaṅke pana sabbaññutaññāṇaṃ patthetvā otiṇṇosi, tādissassa nāma pamādavihāro na yutto”ti-ādinā nayena satipaṭilābhāya dhammaṃ kathesi. Parasamuddavāsītherā pana vadanti—“Jotipāla yathā ahaṃ dasapāramiyo pūretvā sabbaññutaññāṇaṃ paṭivijjhivā vīsatisahassabhikkhuparivāro loke vicarāmi, evamevaṃ tvampi dasapāramiyo pūretvā sabbaññutaññāṇaṃ paṭivijjhivā samaṇagaṇaparivāro loke vicarissasi. Evarūpena nāma tayā pamādaṃ āpajjituṃ na yuttan”ti yathāssa pabbajjāya cittaṃ namati, evaṃ kāmesu ādīnaṃ nekkhamme ca ānisaṃsaṃ kathesīti.

286. **Alattha kho Ānanda -pa- pabbajjaṃ alattha upasampadanti** pabbajitvā kiṃ akāsi? Yaṃ bodhisattehi kattabbaṃ. Bodhisattā hi Buddhānaṃ sammukhe pabbajanti. Pabbajitvā ca pana ittarasattā viya patitasinṅā na honti, catupārisuddhisīle pana supatiṭṭhāya Tepiṭakaṃ Buddhavacanaṃ uggaṇhitvā terasa dhutaṅgāni samādāya araññaṃ pavisitvā gatapaccāgatavattaṃ pūrayamānā samaṇadhammaṃ karontā vipassanaṃ vadḍhetvā yāva anulomaññaṃ āhacca tiṭṭhanti, maggaphalatthaṃ vāyāmaṃ na karonti. Jotipālopi tattheva akāsi.

287. **Aḍḍhamāsupasampanneti** kuladārakañhi pabbajetvā aḍḍhamāsampi avasitvā gate mātāpitūnaṃ soko na vūpasammati, sopi

1. Yāvetadohipīti (Sī), yāvatadohipīti (Syā)

2. Yāvetaparamanti (Sī), yāvataparamanti (Syā)

pattacīvaraggahaṇaṃ na jānāti, daharabhikkhusāmaṇerehi saddhiṃ vissāso na uppajjati, therehi saddhiṃ sineho na patiṭṭhāti, gatagataṭṭhāne anabhirati uppajjati. Ettakaṃ pana kālaṃ nivāse sati mātāpitaro passitum labhanti. Tena tesāṃ soko tanubhāvaṃ gacchati, pattacīvaraggahaṇaṃ jānāti, sāmaṇeradaharabhikkhūhi saddhiṃ vissāso jāyati, therehi saddhiṃ sineho patiṭṭhāti, gatagataṭṭhāne abhiramati, na ukkaṇṭhati. Tasmā ettakaṃ vasitum vaṭṭatīti adḍhamāsaṃ vasitvā pakkāmi.

Paṇḍu puṭakassa¹ **sālinoti** puṭake² katvā sukkhāpitassa rattasālino. Tassa kira sālino vappakālato paṭṭhāya ayaṃ parihāro—kedārā superikkamakataṃ honti, tattha bijāni patiṭṭhāpetvā gandhodakena siñcimsu, vappakāle vitānaṃ viya upari vatthakilaṇjaṃ bandhitvā paripakkakāle vīhisīsāni chinditvā muṭṭhimatte puṭake katvā yottabaddhe vehāsaṃyeva sukkhāpetvā gandhacūṇṇāni attharivā koṭṭhakesu pūretvā tatiye³ vasse vivarimsu. Evaṃ tivassaṃ parivutthassa sugandharattasālino apagatakāḷake superisuddhe taṇḍule gahetvā khajjakavikatimpi bhattampi paṭiyādiyimsu. Taṃ sandhāya vuttaṃ **paṇītaṃ khādanīyaṃ bhojanīyaṃ -pa- kālaṃ ārocāpesīti**.

288. **Adhivuṭṭho** meti kiṃ sandhāya vadati? Vegaḷiṅgato nikkhamanakāle Ghaṭikāro attano santike vassāvāsaṃ vasanattathāya paṭiññaṃ aggahesi, taṃ sandhāya vadati. **Ahudeva aññathattaṃ ahu domanassanti** temāsaṃ dānaṃ dātuṃ, dhammañca sotuṃ, iminā ca niyāmena vīsati bhikkhusahassāni paṭijaggitum nālatthanti alābhaṃ ārabba cittaññathattaṃ cittadomanassaṃ ahosi, na Tathāgataṃ ārabba. Kasmā? Sotāpannattā. So kira pubbe brāhmaṇabhatto ahosi. Athekasmiṃ samaye paccante kupite vūpasamanatthaṃ gacchanto uracchadaṃ nāma dhītaraṃ āha “amma amhākaṃ deve mā pamajji”ti. Brāhmaṇa taṃ rājadhītaraṃ disvā visaññino ahesuṃ. Ke ime cāti vutte tumhākaṃ bhūmidevāti. Bhūmidevā nāma evarūpā hontīti niṭṭhubhitvā pāsādaṃ abhiruhi. Sā ekadivasaṃ vīthiṃ oloketi ṭhitā Kassapassa Bhagavato aggasāvakaṃ disvā

1. Paṇḍumuṭṭikassa (Sī), paṇḍumudikassa (Syā)

2. Mudike (Syā), muṭake (Sī)

3. Tatiye tatiye (Sī, Syā)

pakkosāpetvā piṇḍapātāraṃ datvā anumodanaṃ suṇamānāyeva sotāpannā hutvā “aññepi bhikkhū atthi”ti pucchitvā “satthā vīsatiyā bhikkhusahassemi saddhim isipatane vasati”ti ca sutvā nimantetvā dānaṃ adāsi.

Rājā paccantaṃ vūpasametvā āgato. Atha naṃ paṭhamatarameva brāhmaṇā āgantvā dhītu avaṇṇaṃ vatvā paribhindiṃsu. Rājā pana dhītu jātakāleyeva varaṃ adāsi. Tassā “satta divasāni rajjaṃ dātabban”ti varaṃ gaṇhiṃsu. Athassā rājā satta divasāni rajjaṃ niyyātesi. Sā Satthāraṃ bhojayamānā rājānaṃ pakkosāpetvā bahisāṇiyaṃ nisīdāpesi. Rājā Satthu anumodanaṃ sutvāva sotāpanno jāto. Sotāpannassa ca nāma Tathāgataṃ ārabha āghāto natthi. Tena vuttaṃ “na Tathāgataṃ ārabbhā”ti.

Yaṃ icchati taṃ haratūti so kira bhājanāni pacitvā kayavikkayaṃ na karoti, evaṃ pana vatvā dārutthāya vā mattikatthāya vā palālatthāya vā araṇṇaṃ gacchati. Mahājanā “ghaṭikārena bhājanāni pakkāni”ti sutvā parisuddhataṇḍulaloṇadadhitelaphaṇitādīni gahetvā āgacchanti. Sace bhājanaṃ mahagghaṃ hoti, mūlaṃ appaṃ, yaṃ vā taṃ vā datvā gaṇhāmāti taṃ na gaṇhanti. Dhammiko vāṇijo mātāpitaro paṭijaggati, Sammāsambuddhaṃ upaṭṭhahati, bahu no akusalaṃ bhavissatīti puna gantvā mūlaṃ āharanti. Sace pana bhājanaṃ appagghaṃ hoti, ābhataṃ mūlaṃ bahu, dhammiko vāṇijo, amhākaṃ puññaṃ bhavissatīti yathābhataṃ gharasāmikā viya sādhuṃ paṭisāmetvā gacchanti. Evaṃguṇo pana kasmā na pabbajati. Rañño vacanapathaṃ pacchindanto andhe jiṇṇe mātāpitaro poseṭīti āha.

289. **Ko nu khoti** kuhiṃ nu kho. **Kumbhiyāti** ukkhalito. **Pariyogāti** sūpabhājanato. **Paribhuñjāti** bhuñja. Kasmā panete evaṃ vadanti? Ghaṭikāro kira bhattaṃ pacitvā sūpaṃ sampādetvā mātāpitaro bhojetvā sayampi bhuñjitvā Bhagavato vadḍhamānakaṃ bhattasūpaṃ paṭṭhapetvā āsanaṃ paññāpetvā ādhāraṃ upaṭṭhapetvā udakaṃ paccupaṭṭhapetvā mātāpitūnaṃ saññaṃ datvā araṇṇaṃ gacchati. Tasmā evaṃ vadanti.

Abhivissatthoti ativissattho. **Pītisukhaṃ na vijahatīti**¹ na nirantaraṃ vijahati, atha kho rattibhāge vā divasabhāge vā gāme vā araṇṇe vā yasmiṃ yasmiṃ khaṇe “sadevake nāma loke aggapuggalo mayhaṃ gehaṃ pavisitvā sahatthena āmisam gahetvā paribhuñjati, lābhā vata me”ti anussarati, tasmim tasmim khaṇe pañcavaṇṇā pīti uppajjati. Taṃ sandhāya evaṃ vuttaṃ.

290. **Kaḷopiyāti** pacchito. Kim pana Bhagavā evamakāsīti. Paccayo dhammiko, bhikkhūnaṃ patte bhattasadiṣo, tasmā evamakāsī. Sikkhāpadapaññattipi ca sāvakanāmyeva hoti, Buddhānaṃ sikkhāpadavelā nāma natthi. Yathā hi raṇṇo uyyāne pupphaphalāni honti, aññesaṃ tāni gaṇhantānaṃ niggahaṃ karonti, rājā yathāruciyaṃ paribhuñjati, evaṃsampadametaṃ. Parasamuddavāsītherā pana “devatā kira paṭiggahetvā adamsū”ti vadanti.

291. **Haratha bhante haratha bhadramukhāti** amhākaṃ putto “kuhiṃ gatosi”ti vutte “dasabalassa santikan”ti vadati, kuhiṃ nu kho gacchati, Satthu vasanaṭṭhānassa ovassakabhāvampi na jānātīti putte aparādhasaṇṇino gahaṇe tuṭṭhacittā evamāhaṃsu.

Temāsaṃ ākāsacchadanam atthāsīti Bhagavā kira catunnaṃ vassikānaṃ māsānaṃ ekaṃ māsam atikkamitvā tiṇaṃ āharāpesi, tasmā evamāha. Ayaṃ panettha padattho—ākāsaṃ chadanamassāti **ākāsacchadanam. Na devotivassīti**² na kevalaṃ nātivassi, yathā panettha pakatiyā ca nibbakosassa³ udakapātaṭṭhānabbhantare ekampi udakabindu nātivassi, evaṃ ghanachadanagebbhantare viya na vātātapāpi ābādhaṃ akaṃsu, pakatiyā utupharaṇameva ahosi. Aparabhāge tasmim nigame chaḍḍitepi taṃ ṭhānaṃ anovassakameva ahosi. Manussā kammaṃ karontā deve vassante tattha sātāke ṭhapetvā kammaṃ karonti. Yāva kappuṭṭhānā taṃ ṭhānaṃ tādiseva bhavissati. Tañca kho pana na Tathāgatassa iddhānubhāvena, tesamīeva pana guṇasampattiyaṃ. Tesaṃhi “Sammāsambuddho kattha na labheyya, amhākaṃ nāma dvinnaṃ andhakānaṃ nivesanaṃ uttiṇaṃ kāresi”ti na tappaccayā domanassaṃ udapādi, “sadevake loke agga puggalo

1. Vijahīti (Sī, Syā)

2. Na cātivassīti (Sī, Syā)

3. Nimbakosassa (Sī, Syā)

amhākaṃ nivesanā tiṇaṃ āharāpetvā Gandhakuṭiṃ chādāpesī”ti pana tesāṃ anappakaṃ balavasomanassaṃ udapādi. Iti tesāmyeva guṇasampattiyaṃ idaṃ pāṭihāriyaṃ jātanti veditabbaṃ.

292. **Taṇḍulavāhasatānī**ti ettha dve sakaṭāni eko vāhoti veditabbo.

Tadupi yañca sūpeyyanti sūpatthāya tadanurūpaṃ telaphāṇitādiṃ.

Vīsatibhikkhusahassassa temāsattāya bhattaṃ bhavissatīti kira saññāya rājā ettakaṃ pesesi. **Alaṃ me rañña hotūti** kasmā paṭikkhipi? Adhigata-appicchatāya. Evaṃ kirassa ahosi “nāhaṃ rañña diṭṭhapubbo, kataṃ nu kho pesesi”ti. Tato cintesi “Satthā Bārāṇasīṃ gato, addhā so rañña vassāvāsaṃ yāciyamāno mayhaṃ paṭiññātabhāvaṃ ārocetvā mama guṇakathaṃ kathesi, guṇakathāya laddhalābho pana naṭena naccitvā laddhaṃ viya gāyakena gāyitvā laddhaṃ viya ca hoti. Kiṃ mayhaṃ iminā, kammaṃ katvā uppannaṃ mātāpitūnampi Sammāsambuddhassapi upaṭṭhānaṃ sakkā kātun”ti. Sesāṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdanīyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Ghaṭikārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Raṭṭhapālasuttavaṇṇanā

293. **Evaṃ me sutanti** Raṭṭhapālasuttaṃ. Tattha **thullakoṭṭhikanti**¹ thullakoṭṭhaṃ paripuṇṇakoṭṭhāgāraṃ. So kira janapado nīccasasso sadā bījabhaṇḍaṃ nikkhamati, khalabhaṇḍaṃ pavisati. Tena tasmīṃ nigame koṭṭhā nīccapūrāva honti. Tasmā so thullakoṭṭhikanteva saṅkhaṃ gato.

294. **Raṭṭhapāloti** kasmā Raṭṭhapālo? Bhinnaṃ raṭṭhaṃ sandhāretuṃ pāletuṃ samatthoti Raṭṭhapālo. Kadā panassetāṃ nāmaṃ uppannanti. Padumuttarasammāsambuddhakāle. Ito hi pubbe satahassakappamatthake vassasatasahassāyukesu manusse Padumuttaro nāma Satthā uppajjitvā

1. Thullakoṭṭhitanti (Sī, Syā)

bhikkhusatasahassaparivāro lokahitāya cārikaṃ cari, yaṃ sandhāya vuttaṃ—

“Nagaraṃ Haṃsavatī nāma¹, Ānando nāma khattiyo.
Sujātā nāma janikā, Padumuttarassa Satthuno”ti².

Padumuttare pana anuppanne eva Haṃsavatīyā dve kuṭumbikā saddhā pasannā³ kapaṇaddhikayācakādīnaṃ dānaṃ paṭṭhapayimsu. Tadā pabbatavāsino pañcasatā tāpasā Haṃsavatīm anupattā. Te dvepi janā tāpasagaṇaṃ majjhe bhinditvā upaṭṭhahimsu. Tāpasā kiñcikālaṃ vasitvā pabbatapādameva gatā. Dve saṃghattherā ohīyimsu. Tadā tesāṃ te yāvajīvaṃ upaṭṭhānaṃ akaṃsu. Tāpasesu bhuñjitvā anumodanaṃ karontesu eko Sakkabhavanassa vaṇṇaṃ kathesi, eko bhūmindharanāgarājabhavanassa.

Kuṭumbikesu eko Sakkabhavanaṃ patthanaṃ katvā Sakko hutvā nibbatto, eko nāgabhave Pālitanāgarājā nāma. Taṃ Sakko attano upaṭṭhānaṃ āgataṃ disvā nāgayoniyaṃ abhiramasīti pucchi. So nābhiramāmīti āha. Tena hi Padumuttarassa Bhagavato dānaṃ datvā imasmim̐ ṭhāne patthanaṃ karohi, ubho sukhaṃ vasissāmāti. Nāgarājā Satthāraṃ nimantetvā bhikkhusatasahassaparivārassa Bhagavato sattāhaṃ mahādānaṃ dadamāno Padumuttarassa Dasabalassa puttaṃ Uparevataṃ nāma sāmaṇeraṃ disvā sattame divase Buddhappamukhassa saṃghassa dibbavatthāni datvā sāmaṇerassa ṭhānantaraṃ patthesi. Bhagavā anāgataṃ oloketvā “anāgate Gotamassa nāma Buddhassa putto Rāhulakumāro bhavissati”ti disvā “samijjhissati te patthanaṃ”ti kathesi. Nāgarājā tamatthaṃ Sakkassa kathesi. Sakko tassa vacanaṃ sutvā tatheva sattāhaṃ dānaṃ datvā bhinnaṃ raṭṭhaṃ sandhāretuṃ pāletuṃ samatthakule nibbattitvā saddhāpabbajitaṃ Raṭṭhapālaṃ nāma kulaputtaṃ disvā “ahampi anāgate lokasmim̐ tumhādisse Buddhhe uppanne bhinnaṃ raṭṭhaṃ sandhāretuṃ pāletuṃ samatthakule nibbattitvā ayaṃ kulaputto viya saddhāpabbajito Raṭṭhapālo nāma bhaveyyaṃ”ti patthanaṃ akāsi. Satthā samijjhanakabhāvaṃ ñatvā imaṃ gāthamāha—

1. Nagare haṃsāvatiyā (Sī, Syā, Ka)

2. Khu 4. 345 Buddhavaṃse.

3. Saddhāsampannā (Sī)

“Sarājīkaṃ cātuvaṇṇaṃ, posetuṃ yaṃ pahossati.
Raṭṭhapālakulaṃ nāma, tattha jāyissate ayaṇ”ti.

Evam Padumuttarasammāsambuddhakāle tassetam nāmaṃ uppannanti veditabbaṃ.

Etadahosīti kiṃ ahosi? **Yathā yathā khoti**-ādi. Tatrāyaṃ saṅkhepakathā—ahaṃ kho yena yena kāraṇena Bhagavatā dhammaṃ desitaṃ ājānāmi, tena tena me upaparikkhato evaṃ hoti “yadetaṃ sikkhattayabrahmacariyaṃ ekadivasampi akhaṇḍaṃ katvā carimakacittaṃ pāpetabbatāya ekantaparipuṇṇaṃ caritabbaṃ, ekadivasampi ca kilesamalena amalīnaṃ katvā carimakacittaṃ pāpetabbatāya ekantaparissuddhaṃ, saṅkhalikhitaṃ vilikhitasāṅkhasadisāṃ dhotasaṅkhasappaṭibhāgaṃ katvā caritabbaṃ, na yidaṃ sukaraṃ agāraṃ ajjhāvasatā agāramajjhe vasantena ekantaparipuṇṇaṃ -pa- carituṃ, yaṃnūnāhaṃ kesaṇca massuṇca ohāretvā kāsāyarasapītātāya kāsāyāni brahmacariyaṃ carantānaṃ anucchavikāni vatthāni acchādetvā agārasmaṃ nikkhamitvā anagāriyaṃ pabba jeyyaṇ”ti.

Acirapakkantesu thullakoṭṭhikesu brāhmaṇagahapatikesu yena Bhagavā tenupasaṅkamīti Raṭṭhapālo anuṭṭhitesu tesu na Bhagavantaṃ pabbajjaṃ yāci. Kasmā? Tatthassa bahū ñātisālohitā mittāmaccā santi, te “tvam mātāpitūnaṃ ekaputtako, na labbhā tayā pabbajitun”ti bāhāyampi gahetvā ākaḍḍheyyuṃ, tato pabbajjāya antarāyo bhavissatīti saheva parisāya uṭṭhahitvā thokaṃ gantvā puna kenaci sarīrakiccalesena nivattitvā Bhagavantaṃ upasaṅkamma pabbajjaṃ yāci. Tena vuttaṃ “atha kho Raṭṭhapālo kulaputto acirapakkantesu thullakoṭṭhikesu -pa- pabbājetu maṃ Bhagavā”ti. Bhagavā pana yasmā Rāhulakumārassa pabbajitato pabhūti mātāpitūhi ananuññātaṃ puttaṃ na pabbājeti, tasmā naṃ pucchi **anuññātosī pana tvaṃ Raṭṭhapāla mātāpitūhi -pa- pabbajjāyāti.**

295. **Ammatātāti** ettha **ammāti** mātaraṃ ālapati, **tātāti** pitaraṃ. **Ekaputtakoti** ekova puttako, añño koci jeṭṭho vā kaniṭṭho vā natthi. Ettha ca ekaputtoti vattabbe anukampāvasena ekaputtakoti vuttaṃ. **Piyoti** pītijanako. **Manāpoti** manavaḍḍhanako.

Sukhedhitoti sukhena edhito, sukhasamvaḍḍhitoti attho. **Sukhaparibhatoti** sukhana paribhato¹, jātakālato pabhuti dhātīhi añkato añkam āharitvā dhāriyamāno assakarathakādīhi bālakīḷanakehi kīḷayamāno sādurasabhojanam bhojayamāno sukhena parihaṭo. **Na tvaṃ tāta Raṭṭhapāla kassaci dukkhassa na jānāsīti** tvaṃ tāta Raṭṭhapāla appamattakampi kalabhāgam dukkhassa na jānāsi na sarasīti attho. **Marañenapi te mayaṃ akāmakā vinā bhavissāmāti** sacepi tava amhesu jīvamānesu maraṇam bhavye, tena te marañenapi mayaṃ akāmakā anicchakā² na attano ruciya vinā bhavissāma, tayā viyogam pāpuṇissāmāti attho. **Kiṃ pana mayaṃ tanti** evaṃ sante kiṃ pana kiṃ nāma taṃ kāraṇam, yena mayaṃ taṃ jīvantam anujānissāma. Atha vā **kiṃ pana mayaṃ tanti** kena pana kāraṇena mayaṃ taṃ jīvantam anujānissāmāti evamettha attho daṭṭhabbo.

296. **Tatthevāti** yattha naṃ ʈhitam mātāpitaro nānujāniṃsu, tattheva ʈhāne. **Anantarahitāyāti** kenaci attharaṇena anattatāya. **Paricārehīti** gandhabbanāṇakādīni paccupaṭṭhapetvā tattha sahāyakehi saddhim yathāsukham indriyāni cārehi sañcārehi, ito cito ca upanehīti vuttam hoti. Atha vā **paricārehīti** gandhabbanāṇakādīni paccupaṭṭhapetvā sahāyakehi saddhim laḷa upalaḷa rama, kīḷassūtipi vuttam hoti. **Kāme paribhuñjantoti** attano puttadārehi saddhim bhoge bhuñjanto. **Puññāni karontoti** Buddhañca dhammañca saṃhañca ārabha dānappadānādīni sugatimaggasaṃsodhakāni kusalakammāni karonto. **Tuṇhī ahoṣīti** kathānuppabandhavicchedanattham nirālāpasallāpo ahoṣi.

Athassa mātāpitaro tikkhattum vatvā paṭivacanampi alabhamānā sahāyake pakko sāpetvā “esa vo sahāyako pabbajitukāmo, nivāretha nan”ti āhaṃsu. Tepi taṃ upasaṅkamitvā tikkhattum avocum, tesampi tuṇhī ahoṣi. Tena vuttam **Atha kho Raṭṭhapālassa kulaputtassa sahāyakā -pa- tuṇhī ahoṣīti**. Athassa sahāyakānam tikkhattum vatvā etadahosi “sace ayaṃ pabbajjam alabhamāno marissati, na koci

1. Sukhaparihaṭoti sukhena parihaṭo (Sī, Syā)

2. Anicchamānakā (Sī), anicchantā (Ka)

guṇo labbhati. Pabbajjitam pana nam mātāpitaropi kālena kālam passissanti, mayampi passissāma. Pabbajjāpi ca nāmesā bhāriyā, divase divase mattikāpattam gahetvā piṇḍāya caritabbam, ekaseyyam ekabhattam brahmacariyam atidukkaram, ayaṇca sukhumālo nāgarikajātiyo¹, so tam caritum asakkonto puna idheva āgamissati, handassa mātāpitaro anujānāpessāmā”ti. Te tathā akaṃsu. Mātāpitaropi nam “pabbajitena ca pana te mātāpitaro uddassetabbā”ti imam katikam katvā anujānimsu. Tena vuttam “atha kho Raṭṭhapālassa kulaputtassa sahāyakā yena Raṭṭhapālassa kulaputtassa mātāpitaro -pa- anuññātosī mātāpitūhi -pa- uddassetabbā”ti. Tattha **uddassetabbā**ti uddham dassetabbā, yathā tam kālena kālam passantī, evam āgantvā attānam dassetabbā.

299. **Balam gahetvā**ti sappāyabhojanāni bhuñjanto ucchādanādīhi ca kāyam pariharanto kāyabalam janetvā mātāpitaro vanditvā assumukham nātīparivaṭṭam pahāya yena Bhagavā tenupasaṅkami -pa- pabbājetu mam bhante Bhagavāti. Bhagavā samīpe ṭhitam aññataram bhikkhum āmantesi “tena hi bhikkhu Raṭṭhapālam pabbājehi ceva upasampādehi cā”ti. Sādhū bhanteti kho so bhikkhu Bhagavato paṭissutvā Raṭṭhapālam kulaputtam jinadattiyam saddhivihārikam laddhā pabbājesi ceva upasampādesi ca. Tena vuttam “alattha kho Raṭṭhapālo kulaputto Bhagavato santike pabbajjam, alattha upasampadan”ti.

Pahitatto viharantoti dvādasa samvaccharāni evam viharanto. Neyyapuggalo hi ayamāyasmā, tasmā puññavā abhinīhārasampannopi samāno “ajja ajjeva arahattan”ti samaṇadhammam karontopi dvādasame vasse arahattam pāpuṇi.

Yena Bhagavā tenupasaṅkamīti mayham mātāpitaro pabbajjam anujānamānā “tayā kālena kālam āgantvā amhākam dassanam dātabban”ti vatvā anujānimsu, dukkarakārikā kho pana mātāpitaro, ahaṇca yenajjhāsayena pabbajito, so me matthakam patto, idāni Bhagavantam āpucchitvā

1. Nāgarakulajātiyo (Sī, Ka)

attānaṃ mātāpitūnaṃ dassessāmīti cintetvā āpucchitukāmo upasaṅkami.

Manasākāsīti “kiṃ nu kho Raṭṭhapāle gate koci upaddavo bhavissatī”ti manasi akāsi. Tato “bhavissatī”ti ñatvā “sakkhissati nu kho Raṭṭhapālo taṃ madditun”ti olokeno tassa arahattasampattiṃ disvā “sakkhissatī”ti aññāsi. Tena vuttaṃ **yathā Bhagavā aññāsi -pa- kālaṃ maññasīti**.

Migacīreti evaṃnāmake uyyāne. Taṃ hi raññā “akāle sampattapabbajitānaṃ dinnameva idaṃ, yathāsukhaṃ paribhuñjantū”ti evaṃ anuññātaṃ meva ahosi, tasmā thero “mama āgatabhāvaṃ mātāpitūnaṃ ārocessāmi, te me pādadhovana-uṇhodakapādamakkhanatelādīni pesissanti”ti cittampi anuppādetvā uyyānameva pāvisi. **Pinḍāya pāvisīti** dutyadivase pāvisi.

Majjhimāyāti sattadvārakoṭṭhakassa gharassa majjhime dvārakoṭṭhake. **Ullikhāpetīti** kappakena kese paharāpeti. **Etadavocāti** “ime samaṇakā amhākaṃ piyaputtakaṃ pabbājetvā corānaṃ hatthe nikkhipitvā viya ekadivasampi na dassāpentī, evaṃ pharusakārakā ete puna imaṃ ṭhānaṃ upasaṅkamitabbaṃ maññanti, ettova nikaḍḍhitabbā ete”ti cintetvā etaṃ “imehi muṇḍakehī”ti-ādivacanaṃ avoca. **Ñātidāsīti** ñātakānaṃ dāsī. **Ābhidosikanti** pārivāsikaṃ ekarattātikkantaṃ pūtibhūtaṃ. Tatthāyaṃ padattho—pūtibhāvadosena abhibhūtoti abhidoso, abhidosova ābhidosiko. Ekarattātikkantasappa nāmasaññā esā yadidaṃ ābhidosikoti, taṃ **ābhidosikaṃ**. **Kummāsanti** yavakummāsaṃ. **Chaḍḍetukāmā hotīti** yasmā antamaso dāsakammakārānaṃ gorūpānampi aparibhogāraho, tasmā naṃ kacavaraṃ viya bahi chaḍḍetukāmā hoti. **Sacetanti** sace etaṃ. **Bhaginīti** ariyavohārena attano dhātīṃ ñātidāsīṃ ālapati. **Chaḍḍanīyadhammanti** chaḍḍetabbasabhāvaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti “bhagini etaṃ sace bahi chaḍḍanīyadhammaṃ nissatṭhapariggahaṃ, idha me patte ākirāhī”ti. Kiṃ pana evaṃ vattum labbhati, viññatti vā payuttavācā vā na hotīti. Na hoti. Kasmā? Nissatṭhapariggahattā. Yañhi chaḍḍanīyadhammaṃ nissatṭha pariggahaṃ, yattha sāmikā anālayā honti, taṃ sabbaṃ “detha

āharatha ākirathā”ti vattum vaṭṭati. Teneva hi ayamāyasmā agga-
ariyavaṃsiko samānopi evamāha.

Hatthānanti bhikkhāgahaṇattham pattaṃ upanāmayato maṇibandhato
pabhuti dvinnampi hatthānam. **Pādānanti** nivāsanantato paṭṭhāya dvinnampi
pādānam. **Sarassāti** sace taṃ bhaginīti vācam nicchārayato sarassa ca.
Nimittam aggahesīti hatthapiṭṭhi-ādīni olokayamānā “puttassa me
Raṭṭhapālassa viya suvaṇṇakacchapapiṭṭhisadisā imā hatthapādapiṭṭhiyo,
haritālavaṭṭiyo viya suvaṭṭitā aṅguliyo, madhuro saro”ti gihikāle
sallakkhitapubbaṃ ākāraṃ aggahesi sañjāni sallakkhesi. Tassa hāyasmato
dvādasavassāni araṇṇāvāsañceva piṇḍiyālopabhojanañca paribhuñjantassa
aṇṇādiso sarīravaṇṇo ahosi, tena naṃ sā ñātidāsī disvāva na sañjāni,
nimittam pana aggahesīti.

300. **Raṭṭhapālassa mātaram etadavocāti** therassa aṅgapaccaṅgāni
saṇṭhāpetvā thaṇṇaṃ pāyetvā saṃvaddhitadhātīpi samānā pabbajitvā
mahākhīṇāsavabhāvappattena sāmiputtana saddhim “tvaṃ nu kho me bhante
putto Raṭṭhapālo”ti-ādivacanam vattum avisahantī vegena gharam pavisitvā
Raṭṭhapālassa mātaram etadavoca. **Yaggheti** ārocanatthe nipāto. **Sace je**
saccanti ettha **jeti** ālapane nipāto. Evaṃ hi tasmim dese¹ dāsijanam ālapanti,
tasmā “tvaṃ hi bhoti dāsi sace saccam bhaṇasī”ti evamettha attho
daṭṭhabbo.

Upasaṅkamīti kasmā upasaṅkami? Mahākule itthiyo bahi nikkhamantā
garaham pāpuṇanti, idaṇca accāyikakiccam, seṭṭhissa naṃ ārocessamīti
cinteti. Tasmā upasaṅkami. **Aṇṇataram kuṭṭamūlanti**² tasmim kira dese
dānapatīnam gharesu sālā honti, āsanāni cettha paṇṇattāni honti,
upaṭṭhāpitaṃ udakakaṇḍiyyam. Tattha pabbajitā piṇḍāya caritvā nisīditvā
bhuñjanti. Sace icchanti, dānapatīnampi santakam gaṇhanti. Tasmā tampi
aṇṇatarassa kulassa īdisāya sālāya aṇṇataram kuṭṭamūlanti veditabbaṃ. Na
hi pabbajitā kapaṇamanussā viya asāruppe ṭhāne nisīditvā bhuñjantīti.

1. Janapade (Syā, Ka)

2. Kuḍḍamūlanti (Sī, Syā)

Atthi nāma tātāti ettha **atthīti** vijjamānatthe, **nāmāti** pucchanatthe maññanatthe vā nipāto. Idam hi vuttam hoti—atthi nu kho tāta Raṭṭhapāla amhākaṃ dhanam, nanu mayam¹ niddhanāti vattabbā, yesam no tvaṃ īdise ṭhāne nisīditvā ābhidosikaṃ kummāsaṃ paribhuñjissasi. Tathā atthi nu kho tāta Raṭṭhapāla amhākaṃ jīvitam, nanu mayam² matāti vattabbā, yesam no tvaṃ īdise ṭhāne nisīditvā ābhidosikaṃ kummāsaṃ paribhuñjissasi. Tathā atthi maññe tāta Raṭṭhapāla tava abbhantare sāsanaṃ nissāya paṭiladdho samaṇaguṇo, yaṃ tvaṃ subhojanarasasaṃvaḍḍhitopi imaṃ jigucchaneyyam ābhidosikaṃ kummāsaṃ amatamiva nibbikāro paribhuñjissasīti. So pana gahapati dukkhābhutunnatāya etamattham paripuṇṇam katvā vattumasakkonto “atthi nāma tāta Raṭṭhapāla ābhidosikaṃ kummāsaṃ paribhuñjissasī”ti ettakameva avaca. Akkharacintakā panettha idam lakkhaṇam vadanti—anokappanāmarisanatthavasenetam atthisadde upapade “paribhuñjissasī”ti anāgatavacanaṃ kataṃ. Tassāyamattho “atthi nāma -pa-paribhuñjissasi, idam paccakkhampi aham na saddahāmi na marisayāmi”ti. Idam ettakaṃ vacanaṃ gahapati therassa pattamukhavatṭhiyaṃ gahetvā ṭhitakova kathesi. Theropi pitari pattamukhavatṭhiyaṃ gahetvā ṭhiteyeva taṃ pūtikummāsaṃ paribhuñji sunakhavantasadisam pūtikukkuṭaṇḍamiva bhinnatṭhāne pūtikaṃ vāyantaṃ. Puthujjanena kira tathārūpaṃ kummāsaṃ paribhuñjitum na sakkā. Thero pana ariyiddhiyaṃ² ṭhatvā dibbojaṃ amatarasaṃ paribhuñjamāno viya paribhuñjitvā dhamakaraṇena udakaṃ gahetvā pattaṇca mukhaṇca hatthapāde ca dhovitvā **kuto no gahapatīti**-ādimāha.

Tattha **kuto noti kuto nu. Neva dānanti** deyyadhammavasena neva dānaṃ alatthamha. **Na paccakkhānanti** “kim tāta Raṭṭhapāla, kacci te khamanīyam, kaccisi appakilamathena āgato, na tāva tāta gehe bhattam sampādiyaṭi”ti evaṃ paṭisanthāravasena paccakkhānampi na alatthamha. Kasmā pana thero evamāha? Pitu anuggahena. Evaṃ kirassa ahosi “yathā esa maṃ vadati, aññepi pabbajite evaṃ vadati maññe. Buddhasāsane ca pattantare padumaṃ viya bhasmāchanno aggi viya pheggupaṭicchanno candanasāro viya suttikāpaṭicchannaṃ muttaratanaṃ viya valāhakapaṭicchanno candimā viya

1. Na mayam (Vi-Ṭṭha 1. 174 piṭṭhe)

2. Ariyasiddhiyaṃ (Sī)

mādisānaṃ paṭicchannaguṇānaṃ bhikkhūnaṃ anto natthi, tesupi na evarūpaṃ vacanaṃ pavattessati, saṃvare ṭhassatī”ti anuggahena evamāha.

Ehi tātāti tāta tuyhaṃ gharaṃ mā hotu, ehi gharaṃ gamissāmāti vadati. **Alanti** thero ukkaṭṭha-ekāsanikatāya paṭikkhipanto evamāha. **Adhivāsesī** thero pana pakatiyā ukkaṭṭhasapadānacāriko svātanāyabhikkhaṃ nāma nādhivāseti, mātu anuggahena pana adhivāsesi. Mātu kirassa theram anussaritvā mahāsoko uppajji, rodaneneva pakkakkhi viya jātā, tasmā thero “sacāhaṃ taṃ apassitvā¹ gamissāmi, hadayampissā phāleyyā”ti anuggahena adhivāsesi. **Kārāpetvāti** ekaṃ hiraññassa, ekaṃ suvaṇṇassati dve puñje kārāpetvā. Kīvamahantā pana puñjā ahesunti. Yathā orato ṭhito puriso pārato ṭhitaṃ majjhimaṇṇappamaṇaṃ purisaṃ na passati, evamamahantā.

301. **Idaṃ te tātāti** kahāpaṇapuñjañca suvaṇṇapuñjañca dassento āha. **Mattikanti** mātito āgataṃ, idaṃ te mātāmahiyaṃ mātu imaṃ gehaṃ āgacchantiyā gandhamālādīnaṃ atthāya dinnam dhananti attho. **Aññaṃ pettikaṃ aññaṃ pitāmahanti** yaṃ pana te pitu ca pitāmahānañca santakaṃ, taṃ aññaṃyeva, nihitañca² payuttañca ativiya bahu. Ettha ca “pitāmahan”ti taddhitalopaṃ katvā vuttanti veditabbaṃ. “Petāmahan”ti vā pāṭho. **Sakkā tāta Raṭṭhapālāti** tāta Raṭṭhapāla na kevalaṃ pabbajitena sakkā puññāni kātuṃ, agāraṃ ajjhāvasantenapi bhoge ca bhuñjituṃ tīsu saraṇesu patiṭṭhāya pañca sikkhāpadāni samādiyitvā uḷārāni dānādīni puññāni ca sakkā kātuṃ. Ehi tvaṃ tāta -pa- puññāni ca karohīti. **Tatonidānanti** dhanahetu dhanapaccayā. Taṃ taṃ dhanam rakkhantassa ca rājādīnaṃ vasena dhanaparikkhayaṃ pāpuṇantassa kassaci uppajjamānasokādayo sandhāya evamāha. Evaṃ vutte seṭṭhi gahapati “ahaṃ imaṃ uppabbājessāmīti ānesim³, so dāni me dhammakathaṃ kātuṃ āraddho, ayaṃ na me vacanaṃ karissatī”ti utṭhāya gantvā assa orodhānaṃ dvāraṃ vivarāpetvā “ayaṃ vo sāmiko, gacchatha yaṃkiñci katvā naṃ gaṇhituṃ vāyamathā”ti uyyojesi. Suvaye⁴ ṭhitā nāṭakitthiyo nikkhamitvā theram

1. Asahitvā (Ka)

3. Ānayaṃ (Sī), ānemi (Ka)

2. Nidahitañca (Ka)

4. Tīsu vayesu (Syā, Ka)

parivārayim̐su, tāsū dve jeṭṭhakitthiyo sandhāya **purāṇadutiyaikāti**-ādi vuttam̐. **Paccekaṃ pādesu gahetvāti** ekekamhi pāde naṃ gahetvā.

Kīdisā nāma tā ayyaputta accharāyoti kasmā evamāhaṃsu? Tadā kira sambahule khattiyakumārepi brāhmaṇakumārepi seṭṭhiputtepi mahāsampattiyo pahāya pabbajante disvā pabbajjāguṇaṃ ajānantā katham̐ samuṭṭhāpenti “kasmā ete pabbajantī”ti. Athaññe vadanti “devaccharādevanāṭakānaṃ kāraṇā”ti. Sā kathā vitthārikā ahosi. Taṃ gahetvā sabbā evamāhaṃsu. Atha thero paṭikkhipanto **na kho mayaṃ bhaginīti**-ādimāha. **Samudācaratīti** voharati vadati. **Tattheva mucchitā papatimsūti** taṃ bhaginivādena samudācarantaṃ disvā “mayaṃ ajja āgamissati, ajja āgamissatī”ti dvādasa vassāni bahi na nikkhantā, etaṃ nissāya no dārakā na laddhā, yesaṃ ānubhāvena jīveyyāma, ito camhā parihīnā aññato ca. Ayaṃ loko nāma attanova cintesi, tasmā tāpi “idāni mayaṃ anāthā jātā”ti attanova cintayamānā “anattiko dāni amhehi ayaṃ, so amhe pajāpatiyo samānā attanā saddhim̐ ekamātukucchiyā sayitadārikā viya maññatī”ti samuppannalavasokā hutvā tasmim̐yeva padese mucchitā papatimsu, patitāti attho.

Mā no viheṭṭhethāti mā amhe dhanam̐ dassetvā mātugāme ca uyyojetvā viheṭṭhayittha, vihesā hesā pabbajitānantī. Kasmā evamāha? Mātāpitūnaṃ anuggahena. So kira seṭṭhi “pabbajitaliṅgaṃ nāma kiliṭṭhaṃ, pabbajjāvesaṃ hāretvā nhāyitvā tayo janā ekato bhuñjissāmā”ti maññamāno therassa bhikkhaṃ na deti. Thero “mādisassa khīṇāsavassa āhārantarāyaṃ katvā ete bahuṃ apuññaṃ pasaveyyūn”ti tesaṃ anuggahena evamāha.

302. **Gāthā abhāsīti** gāthāyo abhāsi. Tattha **passāti** santike ṭhitajanaṃ sandhāya vadati. **Cittanti** cittavicittam̐. **Bimbanti** attabhāvaṃ. **Arukāyanti** navannaṃ vaṇamukhānaṃ vasena vaṇakāyaṃ. **Samussitanti** tīṇi aṭṭhisatāni navahi nhārusatehi bandhitvā navahi maṃsapesisatehi limpivā samantato ussitam̐. **Āturanti** jarāturatāya rogāturatāya kilesāturatāya ca niccāturaṃ. **Bahusaṅkappanti** paresaṃ uppannapatthanāsaṅkappehi

bahusaṅkappaṃ. Itthīnaṃ hi kāye purisānaṃ saṅkappā uppajjanti, tesāṃ kāye itthīnaṃ. Susāne chaḍḍitakaḷavarabhūtaṃ cetāṃ kākakulalādayo patthayantiyevāti bahusaṅkappo nāma hoti. **Yassa natthi dhuvaṃ ṭhitīti** yassa kāyassa māyāmarīciphenaṇḍa¹ udakapupphulādīnaṃ viya ekaṃseneva ṭhiti nāma natthi, bhijjanadhammatāva niyatā.

Tacena onaddhanti allamanussacammēna onaddhaṃ. **Saha vatthebhi sobhatīti** gandhādīhi maṇikuṇḍalehi ca cittakatampi rūpaṃ vatthehi saheva sobhati, vinā vatthehi jegucchaṃ hoti anolokanakkhamāṃ.

Alattakakatāti alattakena rañjitā. **Cuṇṇakamakkhanti** sāsapakakkena mukhapīlakādīni nīharitvā loṇamattikāya duṭṭhalohitaṃ viliyāpetvā tilapiṭṭhena lohitaṃ pasādetvā haliddiyā vaṇṇaṃ sampādetvā cuṇṇakagaṇḍikāya mukhaṃ paharanti, tenesa ativiya virocati. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Aṭṭhāpadakatāti rasodakena makkhitvā nalāṭapariyante āvattanaparivatte katvā aṭṭhāpadakaracaṇāya racitā. **Añjanīti** añjananālikā.

Odahīti ṭhapesi. **Pāsanti** vākarājālaṃ². **Nāsadāti** na ghaṭṭayi. **Nivāpanti** Nivāpasutte vuttanivāpaṭiṇasadisabhojanaṃ. **Kandanteti** viravamāne paridevamāne. Imāya hi gāthāya thero mātāpitaro migaluddake viya katvā dassesi, avasesañātake migaluddakaparisaṃ viya, hiraññasuvaṇṇaṃ vākarājālaṃ viya, attanā bhuttaḥhojanaṃ nivāpaṭiṇaṃ viya, attānaṃ mahāmigaṃ viya katvā dassesi. Yathā hi mahāmigo yāvadatthaṃ nivāpaṭiṇaṃ khādītva pāṇīyaṃ pivitvā gīvaṃ ukkhipitvā disaṃ³ oloketvā “imaṃ nāma ṭhānaṃ gatassa sotthi bhavissati”ti migaluddakānaṃ paridevantānaṃyeva vākaṃ aghaṭṭayamānova uppatitvā araññaṃ pavisitvā ghanacchāyassa chattassa viya gumbassa heṭṭhā mandamandena vātena bījayaṃ māno āgatamaggaṃ oloketvā tiṭṭhati, evameva thero imā gāthā bhāsītva ākāseva gantvā Migacīre paccupaṭṭhāsi.

Kasmā pana thero ākāseva gatoti. Pitā kirassa seṭṭhi sattu dvārakoṭṭhakesu aggaḷaṃ dāpetvā Malle āṇāpesi “sace

1. ...phenaṇḍa (Syā, Ka)

2. Vāguraḷaṃ (Syā)

3. Parisaṃ (Sī, Syā)

nikkhamitvā gacchati, hatthapādesu naṃ gahetvā kāsāyāni haritvā gihivesaṃ gaṇhāpethā”ti. Tasmā thero “ete mādisaṃ mahākhīṇāsavaṃ hatthe vā pāde vā gahetvā apuññaṃ pasaveyyuṃ, taṃ nesaṃ mā ahoṣī”ti cintetvā ākāseṇa agamāsi. Parasamuddavāsitttherānaṃ pana “Ṭhitakova imā gāthā bhāsītva vechāsaṃ abbhuggantvā rañño Korabyassa Migacīre paccupaṭṭhāsī”ti ayaṃ vācanāmaggo yeva.

303. **Migavoti** tassa uyyānapālassa nāmaṃ. **Sodhentoti** uyyānamaggaṃ samaṃ kāretvā anto-uyyāne tacchitabbayuttaṭṭhānāni tacchāpento sammajjitabbayuttāni ṭhānāni sammajjāpento vālukā-okiraṇapupphavikiraṇa punṇaghaṭṭhapana kadalikkhandaṭṭhapanādīni ca karontoti attho. **Yena rājā Korabyo tenupasaṅkamīti** amhākaṃ rājā sadā imassa kulaputtassa vaṇṇaṃ kathesi, passitukāmo etaṃ, āgatabhāvaṃ panassa na jānāti, mahā kho paṇāyaṃ paṇṇākāro, gantvā rañño ārocessāmīti cintetvā yena rājā Korabyo tenupasaṅkami.

Kittayamāno ahoṣīti so kira rājā therāṃ anussaritvā balamajjhepi nāṭakamajjhepi “dukkaraṃ kataṃ kulaputtena tāva mahantaṃ sampattiṃ pahāya pabbajitvā punanivattitvā anapalokentenā”ti guṇaṃ kathesi, taṃ gahetvā ayaṃ evamāha. **Vissajjethāti vatvāti** orodhamahāmattabalakāyādīsu yassa yaṃ anucchavikaṃ, tassa taṃ dāpetvāti attho. **Ussaṭṭhāya ussaṭṭhāyāti** ussitāya ussitāya, mahāmattamahāraṭṭhikādīnaṃ vasena uggatuggatameva¹ parisāṃ gahetvā upasaṅkamīti attho. **Idha bhavaṃ Raṭṭhapālo hatthathare nisīdatūti** hatthatharo tanuko bahalapupphādiguṇaṃ katvā atthato abhilakkhito hoti, tādise anāpucchitvā nisīdituṃ na yuttanti maññaṃ māno evamāha.

304. **Pārijuṇṇānīti** pārijuṇṇabhāvā parikkhayā. **Jiṇṇoti** jarājiṇṇo. **Vuddhoti** vayovuddho. **Mahallakoti** jātimahallako. **Addhagatoti** addhānaṃ atikkanto. **Vayo-anuppattoti** pacchimavayaṃ anuppatto. **Pabbajātīti** dhuravihāraṃ gantvā bhikkhū vanditvā “bhante mayā

1. Uggatabhūtaṃ tameva (Ka)

daharakāle bahuṃ kusalaṃ kataṃ, idāni mahallakomhi, mahallakassa cesā pabbajjā nāma, cetiyaṅgaṇaṃ sammajjitvā appaharitaṃ katvā jīvissāmi, pabbājetha maṃ bhante”ti kāruṇṇaṃ uppādentō yācati, therā anukampāya pabbājenti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Dutiyavārepi eśeva nayo.

Appābādhoti arogo. **Appātaṅkoti** niddukkho. **Samavepākiniyāti** samavipācaniyā¹. **Gahaṇiyāti** kammajatejodhātuyā. Tattha yassa bhuttabhutto āhāro jīrati, yassa vā pana puṭabhattaṃ viya tattheva tiṭṭhati, ubhopete na samavepākiniyā gahaṇiyā samannāgatā. Yassa pana bhuttakāle bhattacchando uppajjateva, ayaṃ samavepākiniyā samannāgato. **Nātisītāya naccuṇhāyāti** teneva kāraṇena nātisītāya naccuṇhāya. **Anupubbenāti** rājāno vā harantīti-ādinā anukkamena. Dutiyavāre rājabhayacorabhayachātakabhayādinā anukkamena.

305. **Dhammuddesā uddiṭṭhāti** dhammaniddesā uddiṭṭhā. **Upaniyyatīti** jarāmaṇasantikāṃ gacchati, āyukkhayena vā tattha niyyati. **Addhuvoti** dhuvaṭṭhānavirahito. **Atāṇoti** tāyitum samatthena virahito. **Anabhissaroti** asaraṇo abhisaritvā abhigantvā assāsetum samatthena virahito. **Assakoti** nissako sakabhaṇḍavirahito. **Sabbaṃ pahāya gamanīyanti** sakabhaṇḍanti sallakkhitaṃ sabbaṃ pahāya lokena gantabbaṃ. **Taṇhādāsoti** taṇhāya dāso.

306. **Hatthisminti** hatthisippe. **Katāvīti** katakaraṇīyo, sikkhitasikkho paṇḍasippoti attho. Esa nayo sabbattha. **Ūrubalīti** ūrubalasampanno. Yassa hi phalakaṇḍa āvudhaṇḍa gahetvā parasenaṃ pavisitvā abhinnaṃ bhindato bhinnaṃ sandhārayato parahatthagataṃ rajjaṃ āharitum ūrubalaṃ atthi, ayaṃ ūrubalī nāma. **Bāhubalīti** bāhubalasampanno. Sesāṃ purimasadisameva. **Alamattoti** samattha-attabhāvo.

Pariyodhāya vattissantīti uppannaṃ uppaddavaṃ odhāya avattharitvā vattissantīti sallakkhetvā gahitā.

1. Samavipākinīyā (Sī, Syā)

Saṁvijjati kho bho Raṭṭhapāla imasmim rājakule pahūtaṁ hiraññasuvannaṁanti idaṁ so rājā upari dhammuddesassa kāraṇaṁ āharanto āha.

Athāparaṁ etadavocāti etaṁ “passāmi loke”ti-ādinā nayena catunnaṁ dhammuddesānaṁ anugītiṁ avoca.

307. Tattha **bhiyyova kāme abhipatthayantīti** ekaṁ labhitvā dve patthayanti, dve labhitvā cattāroti evaṁ uttaruttari vatthukāmakilesakāme patthayantiyeva.

Pasayhāti sapattagaṇaṁ¹ abhibhavitvā. **Sasāgarantanti** saddhim sāgarantena. **Oram samuddassāti** yaṁ samuddassa orato sakaraṭṭhaṁ, tena atittarūpoti attho. **Na hatthīti** na hi atthi.

Aho vatā noti aho vata nu, ayameva vā pāṭho. **Amarāti cāhūti** amaraṁ iti ca āhu. Idaṁ vuttaṁ hoti—yaṁ mataṁ ñātī parivāretvā kandanti, taṁ “aho vata amhākaṁ bhātā mato, putto mato”ti-ādīnapi vadanti.

Phusanti phassanti maraṇaphassaṁ phusanti. **Tatheva phuṭṭhoti** yathā bālo, dhīropi tatheva maraṇaphassena phuṭṭho, aphuṭṭho nāma natthi, ayaṁ pana viseso. **Bālo ca² bālyā vadhitova setīti** bālo bālabhāvena maraṇaphassaṁ āgamma vadhitova seti abhihatova sayati. Akataṁ vata me kalyāṇanti-ādivipphaṭṭisāravasena calati vedhati vipphandati. **Dhīro ca na vedhatīti** dhīro sugatinimittaṁ passanto na vedhati na calati.

Yāya vosānaṁ idhādhigacchatīti yāya paññāya imasmim loke sabbakiccavosānaṁ arahattaṁ adhigacchati, sāva dhanato uttamatarā. **Abyositattāti³** apariyositattā, arahattapattiyā abhāvenāti attho. **Bhavābhavesūti** hīnappaṇītesu bhavesu.

Upeti gabbhañca parañca lokanti tesu pāpaṁ karontesu yo koci satto paramparāya saṁsāraṁ āpajjitvā gabbhañca parañca lokaṁ upeti. **Tassappapaññoti** tassa tādisassa appapaññassa añño appapañño abhisaddahanto.

1. Sampattigaṇaṁ (Syā, Ka)

2. Bālo hi (Sī, Syā)

3. Asositattāti (Sī)

Sakammunā haññatīti attanā katakammavasena “kasāhipi tāletī”ti-ādīhi kamma kāraṇāhi haññati. **Pecca paramhi loketi** ito gantvā paramhi apāyaloke.

Virūparūpenāti vividharūpena, nānāsabhāvenāti attho. **Kāmaguṇesū**ti diṭṭha dhammikasamparāyikesu sabbakāmaguṇesu ādīnavam disvā. **Daharā**ti antamaso kalalamattabhāvam upādāya taruṇā. **Vuḍḍhā**ti vassasatātikkantā. **Apaṇṇakam sāmāññameva seyyoti** aviruddham advajjhagāmim ekantaniyyānikam sāmāññameva “seyyo, uttaritaraṇca paṇītatarāṇcā”ti upadhāretvā pabbajitosmi mahārājāti. Tasmā yaṁ tvaṁ vadasi “kim disvā vā sutvā vā”ti, idaṁ disvā ca sutvā ca pabbajitosmīti maṁ dhārehīti desanam niṭṭhāpesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Raṭṭhapālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Maghadevasuttavaṇṇanā

308. **Evaṁ me sutanti** Maghadevasuttam¹. Tattha **Maghadeva-ambavaneti** pubbe Maghadevo nāma rājā taṁ ambavanam ropesi. Tesu rukkhesu palujjamānesu aparabhāge aññepi rājāno ropesumyeva. Taṁ pana paṭhamavohāravasena² Maghadevambavananteva saṅkham gataṁ. **Sitaṁ pātvākāsī**ti sāyanhasamaye viharacārikam caramāno ramaṇīyam bhūmibhāgam disvā “vasitapubbam nu kho me imasmim okāse”ti āvajjanto “pubbe aham Maghadevo nāma rājā hutvā imaṁ ambavanam ropesim, ettheva pabbajitvā cattāro brahmavihāre bhāvetvā brahmaloke nibbattim. Taṁ kho panetaṁ kāraṇam bhikkhusamghassa apākaṭam, pākaṭam karissāmi”ti aggaggadante dassento sitam pātu akāsi.

Dhammo assa atthīti **dhammiko**. Dhammena rājā jātoti **Dhammarājā**. **Dhamme** ṭhitoti dasakusalakammapathadhamme ṭhito. **Dhammam** caratīti samam

1. Makhādevasuttam (Sī), Maghadevambasuttam (Syā)

2. Purimavohāravasena (Sī)

carati¹. Tatra **brāhmaṇagahapatikesūti** yopi so pubbarājūhi brāhmaṇānaṃ dinnaparihāro, taṃ ahāpetvā pakatiniyāmeneva adāsi, tathā gahapatikānaṃ. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Pakkhassāti** iminā pāṭihārikapakkhopi saṅgahito. Aṭṭhamī-uposathassa hi paccuggamanānuggamanavasena sattamiyañca navamiyañca, cātuddasapannarasānaṃ paccuggamanānuggamanavasena terasiyañca pāṭipade cāti ime divasā **pāṭihārikapakkhāti** veditabbā. Tesupi uposathaṃ upavasi.

309. **Devadūtāti** devoti maccu, tassa dūtāti devadūtā. Sirasmiñhi palitesu pātubhūtesu maccurājassa santike ṭhito viya hoti, tasmā palitāni maccudevassa dūtāti vuccanti. Devā viya dūtātipi devadūtā. Yathā hi alaṅkatapaṭiyattāya devatāya ākāse ṭhatvā “asukadivase marissatī”ti vutte taṃ tatheva hoti, evaṃ sirasmiṃ palitesu pātubhūtesu devatābyākaraṇasadisameva hoti. Tasmā palitāni devasadisā dūtāti vuccanti. Visuddhidevānaṃ dūtātipi **devadūtā**. Sabbabodhisattā hi jīṇṇabyādhitamatapabbajite² disvāva saṃvegamāpajjitvā nikkhamma pabbajanti. Yathāha—

“Jīṇṇaṃ disvā dukhitaṃ byādhitaṃ,
Mataṃ disvā gatamāyusaṅkhayaṃ.
Kāsāyavatthaṃ pabbajitaṃ disvā,
Tasmā ahaṃ pabbajitomi rājā”ti.

Iminā pariyāyena palitāni visuddhidevānaṃ dūtattā devadūtāti vuccanti.

Kappakassa gāmvaram datvāti sataśahassuṭṭhānakaṃ jeṭṭhakagāmaṃ datvā. Kasmā adāsi? Saṃviggamānasattā. Tassa hi añjalismiṃ ṭhapitāni palitāni disvāva saṃvego uppajjati. Aññāni caturāsītivassasahassāni āyu atthi, evaṃ santepi maccurājassa santike ṭhitaṃ viya attānaṃ maññamāno saṃviggo pabbajjaṃ roceṭi. Tena vuttaṃ—

1. Rājadhammaṃ carati (Syā)

2. Byādhimatapabbajite (Sī, Syā)

“Sire disvāna palitaṃ, Maghadevo disampati.
Saṃvegaṃ alabhī dhīro, pabbajjaṃ samarocayī”ti.

Aparampi vuttaṃ—

“Uttamaṅgaruhā mayhaṃ, ime jātā vayoharā.
Pātubhūtā devadūtā, pabbajjāsamayo mamā”ti¹.

Purisayugeti vaṃsasambhave purise. **Kesamassuṃ ohāretvāti** tāpasapabbajjaṃ pabbajantāpi hi paṭhamāṃ kesamassuṃ ohāretvā pabbajanti, tato paṭṭhāya vaḍḍhite kese bandhitvā jaṭakalāpadharā hutvā vicaranti. Bodhisattopi tāpasapabbajjaṃ. Pabbajito pana anesanaṃ ananuyuñjivā rājagehato āhaṭabhikkhāya yāpento brāhṃmavihāraṃ bhāvesi. Tasmā so **mettāsahagatenā**ti-ādi vuttaṃ.

Kumārakīlitaṃ² **kīlīti** añkena añkaṃ parihariyamāno kīlī. Mālākalāpaṃ viya hi naṃ ukkhipitvāva vicariṃsu. **Raṇṇo Maghadevassa putto -pa-pabbajīti** imassa pabbajitadivase pañca maṅgalāni ahesuṃ. Maghadevaraṇṇo matakabhattaṃ, tassa raṇṇo pabbajitamaṅgalaṃ, tassa puttassa chattussāpanamaṅgalaṃ, tassa puttassa uparajjamaṅgalaṃ, tassa puttassa nāmakaraṇamaṅgalanti ekasmiṃyeva samaye pañca maṅgalāni ahesuṃ³, sakalajambudīpatale unnaṅgalamahosi.

311. **Puttapaputtakāti** puttā ca puttaputtā cāti evaṃ pavattā tassa paramparā. **Pacchimako aho**sīti pabbajjāpacchimako aho. Bodhisatto kira brahmaloce nibbatto “pavattati nu kho taṃ mayā manussaloke nihataṃ⁴ kalyāṇavattan”ti āvajjanto addasa “ettakaṃ addhānaṃ pavattati, idāni na pavattissatī”ti. Na kho paṇāhaṃ mayhaṃ paveṇiyā ucchijjituṃ dassāmīti attano vaṃse jātaraṇṇoyeva aggamaheṣiyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gahetvā attano vaṃsassa nemim ghaṭento viya nibbatto, tenevassa nimīti nāmaṃ aho. Iti so pabbajita-

1. Khu 5. 3 Maghadevajātake.

2. Akāṃsu (Sī)

3. Kumārakīlakaṃ (Sī), kumārakīlīkaṃ (Syā)

4. Nihitaṃ (Sī, Syā)

rājūnaṃ sabbapacchimako hutvā pabbajitoti pabbajjāpacchimako ahosi. Guṇehi pana atirekataro. Tassa hi sabbarājūhi atirekatarā dve guṇā ahesuṃ. Catūsu dvāresu satahassanāṃ satahassanāṃ vissajjetvā devasikaṃ dānaṃ adāsi, anuposathikassa ca dassanaṃ nivāresi. Anuposathikesu hi rājānaṃ passissāmāti gatesu dovāriko pucchati “tumhe uposathikā no vā”ti. Ye anuposathikā honti, te nivāreti “anuposathikānaṃ rājā dassanaṃ na deti”ti. “Mayaṃ janapadavāsino kāle bhojanaṃ kuhiṃ labhissāmā”tipi tattha vacanokāso natthi. Catūsu hi dvāresu rājaṅgaṇe ca anekāni bhattachāṇisaṃhassāni paṭiyattāneva honti. Tasmā mahājano icchiticchitaṭṭhāne massuṃ kāretvā nhāyitvā vatthāni parivattetvā yathārucitaṃ bhojanaṃ bhuñjitvā uposathaṅgāni adhiṭṭhāya rañño gehadvāraṃ gacchati. Dovārikena “uposathikā tumhe”ti pucchitapucchitā “āma āmā”ti vadanti. Tena hi āgacchathāti pavesetvā rañño dasseti. Iti imehi dvīhi guṇehi atirekataro ahosi.

312. **Devānaṃ Tāvatisānaṃ** Tāvatisābhavane nibbattadevānaṃ. Te kira devā Videharaṭṭhe Mithilanagaravāsino rañño ovāde ṭhatvā pañca sīlāni rakkhitvā uposathakammaṃ katvā tattha nibbattā rañño guṇakathaṃ kathenti. Te sandhāya vuttaṃ “devānaṃ Tāvatisānaṃ”ti.

Nisinno hotiti pāsādarassa uparigato dānañca sīlañca upaparikkhamāno nisinno hoti. Evaṃ kirassa ahosi “dānaṃ nu kho mahantaṃ udāhu sīlaṃ, yadi dānaṃ mahantaṃ, ajjhottharivā dānameva dassāmi. Atha sīlaṃ, sīlameva pūriṣṣāmī”ti. Tassa idaṃ mahantaṃ idaṃ mahantaṃ”ti nicchituṃ asakkontasseva Sakko gantvā purato pāturahosi. Tena vuttaṃ **atha kho Ānanda -pa- sammukhe pāturahosī**ti. Evaṃ kirassa ahosi “rañño kaṅkhā uppannā, tassa kaṅkhacchedanatthaṃ pañhañca kathessāmi, idhāgamanatthāya paṭiññañca gaṇhissāmī”ti. Tasmā gantvā sammukhe pāturahosi. Rājā adhiṭṭhapubbaṃ rūpaṃ disvā bhūto ahosi lomahaṭṭhajāto. Atha naṃ Sakko “mā bhāyi mahārāja, vissattho pañhaṃ puccha, kaṅkhaṃ te paṭivinodessāmī”ti āha.

Rājā—

“Pucchāmi taṃ mahārāja, sabbabhūtānamissara.

Dānaṃ vā brahmacariyaṃ vā, katamaṃ su mahapphalan”ti¹—

Pañhaṃ pucchi. Sakko “dānaṃ nāma kiṃ, sīlameva guṇavisitṭhatāya mahantaṃ. Ahañhi pubbe mahārāja dasavassasahassāni dasannaṃ jaṭilasahassānaṃ dānaṃ datvā pettivisayato na mutto, sīlavantā pana mayhaṃ dānaṃ bhuñjitvā brahmaloke nibbattā”ti vatvā imā gāthā avoca—

“Hīnena brahmacariyena, khattiye upapajjati.

Majjhimena ca devattaṃ, uttamaṃ visujjhati.

Na hete sulabhā kāyā, yācayogena kenaci.

Ye kāye upapajjanti, anāgārā tapassino”ti¹.

Evam rañño kaṅkhaṃ vinodetvā devalokagamanāya paṭiññāgahaṇatthaṃ **lābhā te mahārājāti**-ādimāha. Tattha **avikampamānoti** abhāyamāno. **Adhivāsesīti** ahaṃ mahājanaṃ kusalaṃ samādapemi², puññavantānaṃ pana vasanaṭṭhānaṃ disvā āgatenā manussapathe sukhaṃ kathetuṃ hotīti adhivāsesi.

313. **Evam bhaddantavāti** evaṃ hotu bhaddakaṃ tava vacananti vatvā. **Yojetvāti** ekasmiṃyeva yuge sahassa-assājānīye yojetvā. Tesaṃ pana pāṭiyekkaṃ yojanakiccaṃ natthi, manaṃ āgamma yuttāyeva honti. So pana dibbaratho diyaḍḍhayaोजना satiko hoti, naddhito paṭṭhāya rathasīsaṃ paññāsayaोजनाāni, akkhabandho paṇṇāsayaोजनाāni, akkhabandhato paṭṭhāya pacchābhāgo paṇṇāsayaोजनाāni, sabbo sattavaṇṇaratanamayo. Devaloko nāma uddhaṃ, manussaloko adho, tasmā heṭṭhāmukhaṃ rathaṃ pesesīti na sallakkhetabbaṃ. Yathā pana pakatimaggaṃ peseti, evameva manussānaṃ sāyamāsabhatte niṭṭhite candena³ saddhiṃ yuganaddhaṃ katvā pesesi, yamakacandā uṭṭhitā viya ahesuṃ. Mahājano disvā “yamakacandā uggatā”ti āha. Āgacchante āgacchante na yamakacandā, ekaṃ vimānaṃ, na vimānaṃ, eko rathoti. Rathopi āgacchanto

1. Khu 6. 185 piṭṭhe.

2. Samādapesiṃ (Ka)

3. Navacandena (Sī)

āgacchanto pakatirathappamāṇova, assāpi pakati-assappamāṇāva ahesum.
 Evaṃ ratham āharitvā rañño pāsādam padakkhiṇaṃ katvā
 pācīnasīhapañjaraṭṭhāne ratham nivattetvā āgatamaggābhimukhaṃ katvā
 sīhapañjare ṭhatvāva ārohanasajjaṃ ṭhapesi.

Abhiruha mahārājāti rājā “dibbayānaṃ me laddhan”ti na tāvadeva
 abhiruhi, nāgarānaṃ pana ovādaṃ adāsi “passatha tātā, yaṃ me Sakkena
 devaraññā dibbaratho pesito, so ca kho na jātigottaṃ vā kulappadesaṃ vā
 paṭicca pesito, mayhaṃ pana sīlācāraguṇe pasīditvā pesito. Sace tumhepi
 sīlaṃ rakkhissatha, tumhākampi pesessati, evaṃ rakkhitum yuttaṃ nāmetaṃ
 sīlaṃ. Nāhaṃ devalokaṃ gantvā cirāyissāmi, appamattā hothā”ti
 mahājanaṃ ovaditvā pañcasu sīlesu paṭiṭṭhāpetvā ratham abhiruhi. Tato
 Mātali saṅgāhako “ahampi mahārājassa mamānucchavikaṃ karissāmi”ti
 ākāsaṃhi dve magge dassetvā **apica mahārājā**ti-ādimāha.

Tattha **katamenā**ti mahārāja imesu maggesu eko nirayaṃ gacchati, eko
 devalokaṃ, tesu taṃ katamena nemi. **Yenā**ti yena maggena gantvā yattha
 pāpakammantā pāpakānaṃ kammānaṃ vipākaṃ paṭisaṃvediyanti, taṃ
 ṭhānaṃ sakkā hoti passitunti attho. Dutiyapadehi eseva nayo. Jātakepi—

“Kena taṃ nemi maggena, rājaseṭṭha disampati.

Yena vā pāpakammantā, puññakammā ca ye narā”ti¹—

Gāthāya ayamevattho. Tenevāha—

“Niraye tāva passāmi, āvāse pāpakammināṃ.

Ṭhānāni luddakammānaṃ, dussīlānañca yā gatī”ti¹.

Ubhayeneva maṃ Mātali nehīti Mātali dvīhi maggehi maṃ nehi, ahaṃ
 nirayaṃ passitukāmo devalokampīti. Paṭhamāṃ katamena nemīti.
 Paṭhamāṃ nirayamaggena nehīti. Tato Mātali attano ānubhāvena rājānaṃ
 pañcadasa mahāniraye dassesi. Vitthārakathā panettha—

1. Khu 6. 187 piṭṭhe.

“Dassesi Mātali rañño, duggaṃ vetaraṇiṃ nadiṃ.
Kuthitaṃ khārasaṃyuttaṃ, tattaṃ aggisikhūpaman”¹—

Jātake vuttanayena veditabbā. Nirayaṃ dassetvā rathaṃ nivattetvā
devalokābhimukhaṃ gantvā Bīraṇīdevadhītāya Soṇadinnadevaputtassa
gaṇadevaputtānañca vimānāni dassento devalokaṃ nesi. Tatrāpi
vitthāarakathā—

“Yadi te sutā Bīraṇī jīvaloke,
Āmāyadāsī ahu brāhmaṇassa.
Sā pattakāle² atithiṃ viditvā,
Mātā’va puttaṃ saki’ mābhinandī.

Samyamā saṃvibhāgā ca, sā vimānasmi modatī”³ti—

Jātake vuttanayeneva veditabbā.

Evam gacchato pana tassa rathanemi vaṭṭiyā Cittakūṭadvāraṇakotṭhakassa
ummāre pahatamatteva devanagare kolāhalaṃ ahosi. Sakkaṃ devarājānaṃ
ekakaṃyeva ohāya devasaṃgho mahāsattaṃ paccuggamanamakāsi, taṃ
devatānaṃ ādaraṃ³ disvā Sakko cittaṃ sandhāretuṃ asakkonto “abhirama
mahārāja devesu devānubhāvenā”⁴ti āha. Evam kirassa ahosi “ayaṃ rājā ajja
āgantvā ekadivaseneva devagaṇaṃ attano abhimukhamakāsi. Sace ekaṃ dve
divase vasissati, na maṃ devā olokessanti”⁵ti. So usūyamāno “mahārāja
tuyhaṃ imasmiṃ devaloke vasituṃ puññaṃ natthi, aññesaṃ puññaṃ
vasāhi”⁶ti iminā adhippāyena evamāha. Bodhisatto “nāsakki jarasakko
manaṃ sandhāretuṃ, paraṃ nissāya laddhaṃ kho pana yācitvā
laddhabhaṇḍakaṃ viya hoti”⁷ti paṭikkhipanto **alam mārisāti**-ādimāha.
Jātakepi vuttaṃ—

“Yathā yācitaṃ yānaṃ, yathā yācitaṃ dhanam.
Evaṃsāpāda’meve’taṃ, yaṃ parato dānapaccayā.
Na cāha’metamicchāmi, yaṃ parato dānapaccayā”⁸ti—

1. Khu 6. 196 piṭṭhe.

3. Āgataṃ (Syā, Ka)

2. Pattakālaṃ (Sī, Syā)

4. Khu 6. 203 piṭṭhe.

Sabbaṃ vattabbaṃ. Bodhisatto pana manussattabhāvena kativāre devalokaṃ gatoti. Cattāro—Mandhāturājakāle Sādhinarājakāle Guttilavīṇāvādakakāle Nimimahārājakāleti. So Mandhātukāle devaloke asaṅkhyeyyaṃ kālāṃ vasi, tasmim̐ hi vasamāneyeva chattiṃsa sakkā cavimsu. Sādhinarājakāle sattāhaṃ vasi, manussagaṇanāya satta vassasatāni honti. Guttilavīṇāvādakakāle ca Nimirājakāle ca muhuttamattaṃ vasi, manussagaṇanāya satta divasāni honti.

314. **Tattheva Mithilaṃ paṭinesīti** paṭinetvā pakatisirigabbheyeva paṭiṭṭhāpesi.

315. **Kaḷārajanakoti** tassa nāmaṃ. Kaḷāradantatāya pana kaḷārajanakoti vutto. **Na so agārasmā anagāriyaṃ pabbajīti** ettakamattameva na akāsi, sesaṃ sabbaṃ pākatikameva ahosi.

316. **Samucchedo hotīti** ettha kalyāṇavattaṃ ko samucchindati, kena samucchinnaṃ, ko pavatteti, kena pavattitaṃ nāma hotīti ayaṃ vibhāgo veditabbo. Tattha sīlavā bhikkhu “na sakkā mayā arahattaṃ laddhun”ti vīriyaṃ akaronto samucchindati. Dussīlena samucchinnaṃ nāma hoti. Satta sekha pavattenti. khīṇāsavena pavattitaṃ nāma hoti. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Maghadevasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Madhurasuttavaṇṇanā

317. **Evaṃ me sutanti** Madhurasuttaṃ. Tattha **Mahākaccānoti** gihikāle Ujjenikaraṇṇo purohitaputto abhirūpo dassanīyo pāsādiko suvaṇṇavaṇṇo ca. **Madhurāyanti** evaṃnāmake nagare. **Gundāvaneti**

kaṇhakagundāvane. **Avanti**puttoti Avantiraṭṭhe rañño dhītāya putto. **Vuddho** ceva arahā cāti daharaṃ arahantampi na tathā sambhāventi yathā mahallakaṃ, thero pana vuddho ceva ahosi arahā ca. **Brāhmaṇa** bho **Kaccānā**ti so kira rājā brāhmaṇaladdhiko, tasmā evamāha. **Brāhmaṇova** **setṭho** vaṇṇoti-ādīsu jātigottādīnaṃ paññāpanaṭṭhāne brāhmaṇāva setṭhāti dasseti. **Hino añño** vaṇṇoti itare tayo vaṇṇā hīnā lāmakāti vadati. **Sukkoti** paṇḍaro. **Kaṇhoti** kālako. **Sujjhantī**ti jātigottādipaññāpanaṭṭhānesu sujjhanti. **Brahmuno** puttāti mahābrahmuno puttā. **Orasā mukhato** jātāti ure vasitvā mukhato nikkhantā, ure katvā saṃvaddhitāti vā orasā. **Brahmajāti** brahmato nibbattā. **Brahmani** mmitāti brahmunā nimmitā. **Brahmadāyādāti** brahmuno dāyādā. **Ghoso**yeva **kho** esoti vohāramattamevetam.

318. **Ijjheyyā**ti samijjheyya, yattakāni dhanādīni pattheyya, tattakehissa manoratho pūreyyāti attho. **Khattiyopissāssāti** khattiyopi assa issariyasampattassa pubbu ṭṭhāyī assa. **Nesaṃ ettha kiñcī**ti na etesaṃ ettha kiñci.

322. **Āsanena** vā **nimanteyyā**māti nisinnāsaṇaṃ papphotetvā idha nisīdāti vadeyyāma. **Abhinimanteyyā**mapi **nanti** abhiharitvā taṃ nimanteyyāma. Tattha duvidho abhihāro vācāya ceva kāyena ca. “Tumhākaṃ icchiticchitakkhaṇe mamaṃ cīvarādīhi vadeyyātha yenattho”ti vadanto hi vācāya abhiharitvā nimanteti nāma. Cīvarādivekallaṃ sallakkhetvā “idaṃ gaṇhathā”ti tāni dento pana kāyena abhiharitvā nimanteti nāma. Tadubhayampi sandhāya “abhinimanteyyāmapi **nan**”ti āha. **Rakkhāvaraṇaguttinti** rakkhāsaṅkhātāñceva āvaraṇasaṅkhātāñca guttiṃ. Yā panesā āvudhahatthe purise ṭhapentena rakkhā, sā dhammikā nāma saṃvihitā na hoti. Yathā pana avelāya kaṭṭhahārikāpaṇṇahārikādayo vihāraṃ na pavisanti, migaluddakādayo vihārasīmāya mige vā macche vā na gaṇhanti, evaṃ saṃvidahantena dhammikā nāma saṃvihitā hoti. Taṃ sandhāyāha “dhammikaṃ”ti.

Evam santeti evaṃ catunnampi vaṇṇānaṃ pabbajitānaṃ pabbajitasakkārena same samāne. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Madhurasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Bodhirājakumārasuttavaṇṇanā

324. **Evam me sutanti** Bodhirājakumārasuttam. Tattha **kokanadoti** kokanadaṃ vuccati padumaṃ. So ca maṅgalapāsādo olokanakapadumaṃ¹ dassetvā kato, tasmā kokanadoti saṅkhaṃ labhi.

325. **Yāva pacchimasopānakaḷevarāti** ettha **pacchimasopānakaḷevaranti** paṭhamam sopānaphalakaṃ vuttam. **Addasā khoti** olokanatthamyeva dvārakoṭṭhake ṭhito addasa. **Bhagavā tuṇhī ahoṣīti** “kissa nu kho atthāya rājakumārena ayaṃ mahāsakkāro kato”ti āvajjanto puttapaṭṭhanāya katabhāvaṃ aññāsi. So hi rājakumāro aputtako, sutañcānena² ahoṣi “Buddhānaṃ kira adhikāraṃ katvā manasā icchitaṃ labhantī”ti. So “sacāhaṃ puttaṃ labhissāmi, Sammāsambuddho mama celappaṭikaṃ³ akkamissati. No ce labhissāmi, na akkamissatī”ti paṭṭhanaṃ katvā santharāpesi. Atha Bhagavā “nibbattissati nu kho etassa putto”ti āvajjetvā “na nibbattissatī”ti addasa.

Pubbe kira so ekasmiṃ dīpe vasamāno samacchandena sakuṇapota⁴ khādī. Sacassa mātugāmo aññova bhavye, puttaṃ labheyya. Ubho hi pana samānacchande hi hutvā pāpakammaṃ kataṃ, tenassa putto na nibbattissatīti aññāsi. Dusse pana akkante “Buddhānaṃ adhikāraṃ katvā paṭṭhitapaṭṭhitaṃ labhantīti loke anussavo. Mayā ca mahā-abhinīhāro kato, na ca puttaṃ labhāmi, tucchaṃ idaṃ vacanan”ti micchāgahaṇaṃ gaṇheyya. Titthiyāpi “natthi samaṇānaṃ akattabbaṃ nāma. Celappaṭikaṃ maddantā āhiṇḍantī”ti

1. Olambakapadumaṃ (Sī)

2. Sutavanto (Sī), puttapaṭṭhanena (Syā)

3. Calapattikaṃ (Sī)

4. Cakorakasakuṇapota (Sī)

ujjhāyeyyūṃ. Etarahi ca akkamantesu bahū bhikkhū paracittaviduno, te bhabbam¹ jānitvā akkamissanti, abhabbam jānitvā na akkamissanti. Anāgate pana upanissayo mando bhavissati, anāgataṃ na jānissanti. Tesu akkamantesu sace patthitaṃ ijjhissati, iccetaṃ kusalaṃ. No ce ijjhissati, “pubbe bhikkhusaṃghassa abhinīhāraṃ katvā icchi ticchitaṃ labhanti, taṃ idāni na labhanti. Teyeva maññe bhikkhū paṭipattipūrakā ahesuṃ, ime paṭipattiṃ pūretuṃ na sakkontī”ti manussā vipphaṇṇasārino bhavissantīti imehi kāraṇehi Bhagavā akkamituṃ anicchanto tuṇhī ahoṣi. Sikkhāpadaṃ paññāpesi “na bhikkhave celappaṭikā akkamitabbā”ti². Maṅgalatthāya paññattaṃ anakkamantesu pana akkamanatthāya anupaññattiṃ ṭhapesi “gihī bhikkhave maṅgalikā, anujānāmi bhikkhave gihīnaṃ maṅgalatthāyā”ti³.

326. **Pacchimaṃ janataṃ Tathāgato anukampaṭī**⁴ idaṃ thero vuttesu kāraṇesu tatiyaṃ kāraṇaṃ sandhāyāha. **Na kho sukhena sukhanti** kasmā āha? Kāmasukhallikānuyogasaññī hutvā Sammāsambuddho na akkami, tasmā ahampi Satthārā samānacchando bhavissāmīti maññamāno evamāha.

327. **So kho ahanti**-ādi “yāva rattiyaṃ pacchime yāme”ti tāva Mahāsaccake⁵ vutta nayena veditabbaṃ. Tato paraṃ yāva Pañcavaggiyānaṃ āsavakkhayaṃ Pāsārāsīsutte⁶ vuttanayena veditabbaṃ.

343. **Aṅkusagayhe**⁷ sippeti aṅkusagahaṇasippe. **Kusalo ahanti** cheko ahaṃ. Kassa paṇāyaṃ santike sippaṃ uggaṇhīti. Pitu santike, piṭāpissa pitu santikeva uggaṇhi. Kosambiyaṃ kira Parantaparājā nāma rajjaṃ kāresi. Rājamahesī garubhārā⁸ ākāsatāle raññā saddhiṃ bālātapaṃ tappamānā rattakambalaṃ pārupitvā nisinnā hoti, eko hatthiliṅgasakuṇo “maṃsapesī”ti maññamāno gahetvā ākāsaṃ pakkhandi. Sā “chaḍḍeyya man”ti bhayena nissaddā ahoṣi, so taṃ pabbatapāde rukkhaviṭape ṭhapesi. Sā paṇissaraṃ karontī mahāsaddamakāsi

1. Bhabbamattaṃ (Sī, Syā)

4. Apaloketīti (Sī, Syā, Ka)

6. Ma 1. 216 piṭṭhe.

2. Vi 4. 267 piṭṭhe.

7. Aṅkusagaṇhe (Syā)

3. Vi 4. 268 piṭṭhe.

5. Ma 1. 299 piṭṭhe.

8. Garugabbhā (Syā)

sakuṇo palāyi, tassā tattheva gabbhavuṭṭhānaṃ ahosi. Tiyaṃarattim deve vassante kambalaṃ pārupitvā nisīdi. Tato ca avidūre tāpaso vasati. So tassā saddena aruṇe uggate rukkhamaṃ āgato jātim pucchitvā nisseṇim bandhitvā otāretvā attano vasanaṭṭhānaṃ netvā yāguṃ pāyesī. Dārakassa megga-utuṇṇa pabbata-utuṇṇa gahetvā jātattā Udenoti¹ nāmaṃ akāsi. Tāpaso phalāphalāni āharitvā dvepi jane posesi.

Sā ekadivasaṃ tāpasassa āgamanavelāya paccuggamaṇaṃ katvā itthikuttaṃ dassetvā tāpasam sīlabhedam āpādesi. Tesam ekato vasantaṇaṃ kāle gacchante Parantaparājā kalam akāsi. Tāpaso rattibhāge nakkhattam oloketvā raṇṇo matabhāvaṃ ṇatvā “tuyham rājā mato, putto te kim idha vasitum icchati, udāhu pettike rajje chattaṃ ussāpetun”ti pucchi. Sā puttassa ādito paṭṭhāya sabbaṃ pavattim ācikkhitvā chattaṃ ussāpetukāmatāṇassa ṇatvā tāpasassa ārocesi. Tāpaso ca hatthiganthasippam jānāti, kutonena laddham? Sakkassa santikā. Pubbe kirassa Sakko upaṭṭhānaṃ āgantvā “kena kilamathā”ti pucchi. So “hatthiparissayo atthi”ti ārocesi. Tassa Sakko hatthiganthāṇeva vīṇakaṇṇa datvā “palāpetukāmatāya sati imam tantim vādetvā imam silokaṃ vadeyyātha, pakkositukāmatāya sati imam silokaṃ vadeyyāthā”ti āha. Tāpaso tam sippam kumārassa adāsi. So ekam vaṭarukkham abhiruhitvā hatthisu āgatesu tantim vādetvā silokaṃ vadati, hatthi bhīta pālāyimsu.

So sippassa ānubhāvaṃ ṇatvā punadivase pakkosanasippam payojesi. Jeṭṭhakahatthi āgantvā khandham upanāmesi. So tassa khandhagato yuddhasamatthe taruṇahatthi uccinitvā kambalaṇṇa muddikaṇṇa gahetvā mātāpitaro vanditvā nikkhanto anupubbena tam tam gāmaṃ pavasitvā “aham raṇṇo putto, sampattim atthikā āgacchantū”ti janasaṅgham katvā nagaram parivāretvā “aham raṇṇo putto, mayham chattaṃ dethā”ti asaddahantaṇaṃ kambalaṇṇa muddikaṇṇa dassetvā chattaṃ ussāpesi. So hatthivittako hutvā “asukatṭhāne sundaro hatthi atthi”ti vutte gantvā gaṇhāti.

1. Utenoti (Ka)

Caṇḍapajjoto “tassa santike sippaṃ gaṇhissāmi”ti kaṭṭhahatthim payojetvā tassa anto yodhe nisīdāpetvā taṃ hatthim gahaṇatthāya āgataṃ gaṇhitvā tassa santike sippaṃ gahaṇatthāya dhītaraṃ uyyojesi. So tāya saddhim saṃvāsaṃ kappetvā taṃ gahetvā attano nagaraṃyeva agamāsi. Tassā kucchiyaṃ uppanno ayaṃ Bodhirājakumāro attano pitu santike sippaṃ uggaṇhi.

344. **Padhāniyaṅgānī**ti padhānaṃ vuccati padahanabhāvo, padhānamassa atthīti padhāniyo. Padhāniyassa bhikkhuno aṅgānīti padhāniyaṅgāni. **Saddhoti** saddhāya sama nnāgato. Sā panesā āgamanasaddhā adhigamasaddhā okappanasaddhā pasādasaddhāti catubbidhā. Tattha sabbaññubodhisattānaṃ saddhā abhinīhārato paṭṭhāya āgatattā **āgamanasaddhā** nāma. Ariyasāvakānaṃ paṭivedhena adhigatattā **adhigamasaddhā** nāma. Buddho dhammo saṃgho vutte acalabhāvena okappanaṃ **okappanasaddhā** nama. Pasāduppatti **pasādasaddhā** nāma, idha pana okappanasaddhā adhippetā. **Bodhinti** catumaggañāṇaṃ. Taṃ suppaṭividdhaṃ Tathāgatenāti saddahati, desanāsīsa meva cetam, iminā pana aṅgena tīsupi ratanesu saddhā adhippetā. Yassa hi Buddhādīsu pasādo balavā, tassa padhānaṃ vīriyaṃ ijjhati.

Appābādhoti arogo. **Appātāṅkoti** niddukkho. **Samavepākiniyāti** samavipācaniyā¹. **Gahaṇiyāti** kammajatejodhātuyā. **Nātisītāya nācūṇhāyāti** atisītagahaṇiko hi sītabhīrū hoti, accūṇhagahaṇiko uṇhabhīrū, tesaṃ padhānaṃ na ijjhati. Majjhimagahaṇikassa ijjhati. Tenāha “majjhimāya padhānakkhamāyā”ti. **Yathābhūtaṃ attānaṃ āvikattāti** yathābhūtaṃ attano agūṇaṃ pakāsetā. **Udayatthagāminiyāti** udayaṇca atthaṇca gantum paricchinditum samatthāya, etena paññāsalaṅkhaṇapariggāhikaṃ udayabbayañāṇaṃ vuttaṃ. **Ariyāyāti** parisuddhāya. **Nibbedhikāyāti** anibbidhapubbe lobhakkhandhādayo nibbijjhitum samatthāya. **Sammādukkhakkhayagāminiyāti** tadaṅgavasena kilesānaṃ pahīnattā yaṃ dukkhaṃ khīyati, tassa dukkhassa khayagāminiyā. Iti sabbehipi imehi padehi vipassanāpaññāva kathitā. Duppaññassa hi padhānaṃ na ijjhati. Imāni ca pañca padhāniyaṅgāni lokiyāneva veditabbāni.

1. Samavipākinīyā (Sī, Syā)

345. **Sāyamanusiṭṭho pāto visesaṃ adhigamissatīti** atthaṅgate sūriye anusiṭṭho aruṇuggamane visesaṃ adhigamissati. **Pātamanusiṭṭho sāyanti** aruṇuggamane anusiṭṭho sūriyatthaṅgamanavelāyaṃ. Ayañca pana desanā neyyapuggalavasena vuttā. Dandhapañño hi neyyapuggalo sattahi divasehi arahattaṃ pāpuṇāti, tikkhapañño ekadivase, sesadivase majjhimapaññāvasena veditabbaṃ. **Aho Buddho aho dhammo aho dhammassa svākkhātātīti** yasmā Buddhadhammānaṃ ulāratāya dhammassa ca svākkhātātāya pāto kammaṭṭhānaṃ kathāpetvā sāyaṃ arahattaṃ pāpuṇāti, tasmā pasamsanto evamāha. **Yatra hi nāmāti** vimhayatthe nipāto.

346. **Kucchimatīti** āpannasattā. **Yo me ayaṃ bhante kucchigatoti** kiṃ panevaṃ saraṇaṃ gahitaṃ hotīti. Na hoti. Acittakasaraṇagamaṇaṃ nāma natthi, ārakkho panassa paccupaṭṭhitova hoti. Atha naṃ yadā mahallakakāle mātāpitaro “tāta kucchigatameva taṃ saraṇaṃ gaṇhāpayimhā”ti sārenti, so ca sallakkhetvā “ahaṃ saraṇaṃ gato upāsako”ti satimṃ uppādeti, tadā saraṇaṃ gahitaṃ nāma hoti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Bodhirājakumārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Aṅgulimālasuttavaṇṇanā

347. **Evam me sutanti** Aṅgulimālasuttaṃ. Tattha **aṅgulīnaṃ mālaṃ dhāretīti** kasmā dhāreti? Ācariyavacanena. Tatrāyaṃ anupubbikathā—

Ayaṃ kira Kosalarañño purohitassa Mantāṇiyā nāma brāhmaṇiyā kucchismim paṭisandhim aggahesi. Brāhmaṇiyā rattibhāge gabbhavuṭṭhānaṃ ahosi. Tassa mātukucchito nikkhamanakāle sakalanagare āvudhāni pajjalimsu, rañño maṅgalasakuntopi¹ sirisayane² ṭhapitā

1. Maṅgalaṃ karonto (Ka)

2. Sakaṭṭhāne (Sī)

asilaṭṭhipi pajjali. Brāhmaṇo nikkhamitvā nakkhattaṃ olokeno
coranakkhattena jātoti rañño santikaṃ gantvā sukhaseyyabhāvaṃ pucchi.

Rājā “kuto me ācariya sukhaseyyā, mayhaṃ maṅgalāvudhaṃ pajjali,
rajassa vā jīvitassa vā antarāyo bhavissati maññe”ti. Mā bhāyi mahārāja,
mayhaṃ ghare kumāro jāto, tassānubhāvena na kevalaṃ tuyhaṃ nivesane,
sakalanagarepi āvudhāni pajjalitānīti. Kiṃ bhavissati ācariyāti. Coro
bhavissati mahārājāti. Kiṃ ekacorako, udāhu rajjadūsako coroti. Ekacorako
devāti. Evaṃ vatvā ca pana rañño manaṃ gaṇhitukāmo āha “māretha naṃ
devā”ti. Ekacorako samāno kiṃ karissati, karīsasahassakhette ekasālisīsaṃ
viya hoti, paṭijaggatha nanti. Tassa nāmaggaṇaṃ gaṇhantā sayane
ṭhapitamaṅgala-asilaṭṭhi, chadane ṭhapitā sarā, kappāsapicumhi ṭhapitaṃ
tālavaṇṭakaraṇasattakanti ete pajjalantā kiñci na himsiṃsu, tasmā
Ahimsakoti nāmaṃ akaṃsu. Taṃ sippuggaṇakāle takkasīlaṃ pesayiṃsu.

So dhammantevāsiko hutvā sippaṃ paṭṭhapesi. Vattasampanno
kiṃkārapaṭissāvī manāpacārī piyavādī ahoṣi. Sesa-antevāsikā bāhirakā
ahesuṃ, te “ahimsakamāṇavakassa āgatakālato paṭṭhāya mayaṃ na
paññāyāma, kathaṃ naṃ bhindeyyāmā”ti nisīditvā mantayantā “sabbehi
atirekapaññattā duppaññoti na sakkā vattum, vattasampannattā dubbattoti na
sakkā vattum, jātisampannattā dujjātoti na sakkā vattum, kinti karissāmā”ti.
Tato ekaṃ kharamantaṃ mantayiṃsu “ācariyassa¹ antaraṃ katvā naṃ
bhindissāmā”ti tayo rāsī hutvā paṭhamaṃ ekacce ācariyaṃ upasaṅkamitvā
vanditvā aṭṭhaṃsu. Kiṃ tātāti. Imasmiṃ gehe ekā kathā suyātīti². Kiṃ
tātāti. Ahimsakamāṇavo tumhākaṃ antare dubbhatīti³ maññāmāti. Ācariyo
santajjetvā “gacchatha vasalā, mā me puttaṃ mayhaṃ antare
paribhindathā”ti niṭṭhubhi. Tato itare, atha itareti tayopi koṭṭhāsā āgantvā
tatheva vatvā “amhākaṃ asaddahantā upaparikkhitvā jānāthā”ti āhaṃsu.

1. Ācariyiniṃ (Sī)

2. Suyāmāti (Syā, Ka)

3. Dubbatīti (Ka)

Ācariyo sinehena vadante disvā “atthi maññe santhavo”ti paribhijjivā cintesi “ghātemi nan”ti. Tato cintesi “sace ghāteṣṣāmi ‘disāpāmokkho ācariyo attano santikaṃ sippuggahaṇatthaṃ āgate māṇavake dosaṃ uppādetvā jīvitaṃ voropeti’ti puna koci sippuggahaṇatthaṃ na āgamissati, evaṃ me lābho parihāyissati, atha naṃ sippassa pariyosānupacāroti vatvā jaṅghasahassaṃ ghātehiṭi vakkhāmi. Avassaṃ ettha eko uṭṭhāya taṃ ghāteṣṣati”ti.

Atha naṃ āha “chi tāta jaṅghasahassaṃ ghātehi, evaṃ te sippassa upacāro kato bhavissati”ti. Mayaṃ Ahimsakakule jātā, na sakkā ācariyāti. Aladdhupacāraṃ sippaṃ phalaṃ na deti tātāti. So pañcāvudhaṃ gahetvā ācariyaṃ vanditvā aṭaviṃ pavittṭho. Aṭaviṃ pavisanaṭṭhānepi aṭavimajjhepi aṭavito nikkhamanaṭṭhānepi ṭhatvā manusse ghātetī¹. Vatthaṃ vā veṭhanaṃ vā na gaṇhāti. Eko dveti gaṇitamattameva karonto gacchati, gaṇanampi na uggaṇhāti. Pakatīyāpi paññavā esa, paṇātipātino pana cittaṃ na patittṭhāti, tasmā anukkamena gaṇanampi na sallakkhesi, ekekaṃ aṅguliṃ chinditvā ṭhapeti. Ṭhapitaṭṭhāne aṅguliyo vinassanti, tato vijjhivā aṅgulīnaṃ mālaṃ katvā dhāresi, teneva cassa Aṅgulimāloti saṅkhā udapādi, so sabbhaṃ araṇṇaṃ nissaṇcāramakāsi, dāru-ādīnaṃ atthāya araṇṇaṃ gantuṃ samattho nāma natthi.

Rattibhāge antogāmampi āgantvā pādena paharivā dvāraṃ ugghātetī. Tato sayiteyeva māretvā eko ekoti gahetvā² gacchati. Gāmo osarivā nigame aṭṭhāsi, nigamo nagare. Manussā tiyojanato paṭṭhāya gharāni pahāya dārake hatthesu gahetvā āgamma Sāvattiṃ parivāretvā khandhāvāraṃ bandhitvā rājaṅgaṇe sannipatitvā “coro te deva vijjite Aṅgulimālo nāmā”ti-ādīni vadantā kandanti. Bhaggavo “mayhaṃ putto bhavissati”ti ñatvā brāhmaṇiṃ āha “bhoti Aṅgulimālo nāma coro uppanno, so na añño, tava putto Ahimsakakumāro. Idāni rājā taṃ gaṇhituṃ nikkhamissati, kiṃ kattabbanti.

1. Ghātesī (Sī)

2. Gaṇetvā (Sī)

Gaccha sāmi, puttāṃ me gahetvā ehīti. Nāhaṃ bhadde ussahāmi, catūsu hi janesu viśśāso nāma natthi, coro me purāṇasahāyoti avissāsanīyo, sākha me purāṇasanthatāti avissāsanīyā, rājā maṃ pūjetīti avissāsanīyo, itthi me vasaṃ gatāti avissāsanīyāti. Mātu hadayaṃ pana mudukaṃ hoti. Tasmā ahaṃ pana gantvā mayhaṃ puttāṃ ānessāmīti nikkhantā.

Taṃdivasaṃ ca Bhagavā paccūsasamaye lokaṃ volokento Aṅgulimālaṃ disvā “mayi gate etassa sotthi bhavissati. Agāmake araṇṇe ṭhito catuppadikaṃ gāthaṃ sutvā mama santike pabbajitvā cha abhiññā sacchikarissati. Sace na gamissāmi, mātari aparajjhivā anuddharaṇīyo bhavissati, karissāmi saṅgahan”ti pubbaṇhasamayaṃ nivāsetvā piṇḍāya pavisitvā katabhattakicco taṃ saṅgaṇhitukāmo viharā nikkhami. Etamatthaṃ dassetuṃ “atha kho Bhagavā”ti-ādi vuttaṃ.

348. **Saṅkaritvā saṅkaritvāti**¹ saṅketāṃ katvā vaggavaggā hutvā. **Haṭṭhatthaṃ gacchantīti** haṭṭhe atthaṃ vināsaṃ gacchanti. Kiṃ pana te Bhagavantaṃ saṅjānitvā evaṃ vadanti asaṅjānitvāti, asaṅjānitvā. Aññātakavesena hi Bhagavā ekakova agamāsi. Coropi tasmiṃ samaye dīgharattaṃ dubbhojanaena ca dukkhaseyyāya ca ukkaṇṭhito hoti. Kittakā paṇānena manussā mārītāti. Ekenūnasahassaṃ. So pana idāni ekaṃ labhitvā saḥassaṃ pūressatīti saññi hutvā yameva paṭhamāṃ passāmi, taṃ ghātetvā gaṇaṇaṃ pūretvā sippassa upacāraṃ katvā kesamassuṃ ohāretvā nhāyitvā vatthāni parivattetvā mātāpitaro passissāmīti aṭavimajjhato aṭavimukhaṃ āgantvā ekamantaṃ ṭhitova Bhagavantaṃ addasa. Etamatthaṃ dassetuṃ “addasā kho”ti-ādi vuttaṃ.

Iddhābhisāṅkhāraṃ abhisāṅkhāsīti² mahāpathaviṃ ummiyo utṭhapento viya saṃharitvā aparabhāge akkamati, orabhāge valiyo nikkhamanti, Aṅgulimālo sarakkhepamattaṃ muñcitvā gacchati. Bhagavā purato mahantaṃ aṅgaṇaṃ dassetvā sayāṃ majjhe hoti, coro ante. So “idāni naṃ pāpuṇitvā gaṇhissāmī”ti sabbathāmena dhāvati. Bhagavā aṅgaṇassa

1. Saṃharitvā saṃharitvāti (Sī), saṅgaritvā saṅgaritvāti (Syā)

2. Saṅkhāsīti (Sī, Syā)

pārimante hoti, coro majjhe. So “ettha naṃ pāpuṇitvā gaṇhissāmī”ti vegena dhāvati. Bhagavā tassa purato mātikaṃ vā thalaṃ vā dasseti, etenupāyena tīṇi yojanāni gaṇetvā agamāsi. Coro kilami, mukhe kheḷo sussi, kacchehi sedā muccimsu. Athassa “acchariyaṃ vata bho”ti etadahosi. **Migampīti** migam kasmā gaṇhāti? Chātasamaye āhāratthaṃ. So kira ekaṃ gumbaṃ ghaṭṭetvā mige uṭṭhāpeti. Tato cittaruciyaṃ migam anubandhanto gaṇhitvā pacitvā khādati. **Puccheyyanti** yena kāraṇenāyaṃ gacchantova ṭhito nāma, ahañca ṭhitova aṭṭhito nāma, yaṃnūnāhaṃ imaṃ samaṇaṃ taṃ kāraṇaṃ puccheyyanti attho.

349. **Nidhāyāti** yo vihiṃsanatthaṃ bhūtesu daṇḍo pavattayitabbo siyā, taṃ nidhāya apanetvā mettāya khantiyā paṭisaṅkhāya avihimsāya sārāṇiyadhammesu ca ṭhito ahanti attho. **Tuvamaṭṭhitosīti** pāṇesu asaṇṇatattā ettakāni pāṇasahassāni ghātentassa tava mettā vā khanti vā paṭisaṅkhā vā avihimsā vā sārāṇiyadhammo vā natthi, tasmā tuvaṃ aṭṭhitosi, idāni iriyāpathena ṭhitopi niraye dhāvissasi, tiracchānayaṇiyaṃ pettivisaye asurakāye vā dhāvissasīti vuttaṃ hoti.

Tato coro “mahā ayaṃ sīhanādo, mahantaṃ gajjitaṃ, na idaṃ aṇṇassa bhavissati, Mahāmāyāya puttassa Siddhatthassa samaṇaraṇṇo etaṃ gajjitaṃ, diṭṭho vatamhi maññe tikhiṇacakkhunā¹ Sammāsambuddhena, saṅgahakaraṇatthaṃ me Bhagavā āgato”ti cintetvā **cirassaṃ vata meti-** ādimāha. Tattha **mahitoti** devamanussādīhi catupaccayapūjāya pūjito. **Paccupādīti**² cirassaṃ kālassa accayena mayhaṃ saṅgahatthāya imaṃ mahāvanaṃ paṭipajji. **Pahāya pāpanti**³ pajahitvā pāpaṃ.

Itvevāti⁴ evaṃ vatvāyeva. **Āvudhanti** pañcāvudhaṃ. **Sobbheti** samantato chinne. **Papātetī** ekato chinne. **Narake**ti phalitaṭṭhāne. Idha pana tīhi pi imehi padeti araṇṇameva vuttaṃ. **Akirīti** khi pi chaḍḍesi.

1. Khīṇāsavabhikkhunā (Ka)

3. Pahassaṃ pāpaṃ (Sī), pajihissaṃ pāpaṃ (Syā)

2. Sacca vādī hi (Ka)

4. Icceva (Syā)

Tamehi bhikkhūti tadā avocāti Bhagavato imaṃ pabbājento¹ kuhiṃ satthakaṃ labhissāmi, kuhiṃ pattacīvaranti pariyesanakiccaṃ natthi, kammaṃ pana olokesi. Athassa pubbe sīlavantānaṃ aṭṭhaparikkhārabhaṇḍakassa dinnabhāvaṃ ñatvā dakkhiṇahatthaṃ pasāretvā “ehi bhikkhu svākkhāto dhammo, cara brahmacariyaṃ sammā dukkhassa antakiriyaṃ”ti āha. So saha vacaneneva iddhimayapattacīvaraṃ paṭilabhi. Tāvadevassa gihiliṅgaṃ antaradhāyi, samaṇaliṅgaṃ pāturahosi.

“Ticīvaraṇca patto ca, vāsi sūci ca bandhanaṃ.

Parissāvanena aṭṭhete, yuttayogassa bhikkhuno”ti—

Evam vuttā aṭṭha parikkhārā sarīrapaṭibaddhāva hutvā nibbattiṃsu. **Eseva tassa ahu bhikkhubhāvoti** esa ehibhikkhubhāvo tassa upasampannabhikkhubhāvo ahosi, na hi ehibhikkhūnaṃ visuṃ upasampadā nāma atthi.

350. **Pacchāsamaṇenāti** bhaṇḍaggāhakena pacchāsamaṇena, teneva attano pattacīvaraṃ gāhāpetvā taṃ pacchāsamaṇaṃ katvā gatoti attho. Mātāpissa aṭṭha-usabhamattena ṭhānena antaritā “tāta Ahimsaka kattha ṭhitosi, kattha nisinnosi, kuhiṃ gatosi, mayā saddhiṃ na kathesi tāta”ti vadantī āhiṇḍitvā apassamānā ettova gatā.

Pañcamattehi assasatehīti sace corassa parājayo bhavissati, anubandhitvā naṃ gaṇhissāmi. Sace mayhaṃ parājayo bhavissati, vegena palāyissāmīti sallahukena balena nikkhami. **Yena ārāmoti** kasmā ārāmaṃ agamāsi? So kira corassa bhāyati, cittaṇa gantukāmo na gacchati, garahābhayena nikkhami. Tenassa etadahosi “Sammāsambuddhaṃ vanditvā nisīdissāmi, so pucchissati ‘kasmā balaṃ gahetvā nikkhantosī’ti. Athāhaṃ ārocessāmi, Bhagavā hi maṃ na kevalaṃ samparāyikeneva atthena saṅgaṇhāti, diṭṭhadhammikenapi saṅgaṇhātiyeva. So sace mayhaṃ jayo bhavissati, adhivāsessati. Sace parājayo bhavissati ‘kiṃ te mahārāja ekaṃ coraṃ ārabha gamanena’ti vakkhati.

1. Pabbājayato (?)

Tato maṃ jano evaṃ sañjānissati ‘rājā coraṃ gahetuṃ nikkhanto, Sammāsambuddhena pana nivattito’ti” garahamokkhaṃ sampassamāno agamāsi.

Kuto panassāti kasmā āha? Api nāma Bhagavā tassa upanissayaṃ oloketvā taṃ ānetvā pabbājeyyāti Bhagavato parigaṇhanatthaṃ āha. **Raññoti** na kevalaṃ raññoyeva bhayaṃ ahosi, avasesopi mahājano bhīto phalakāvudhāni chaḍḍetvā sammukhasammukhaṭṭhāneva palāyitvā nagaraṃ pavisitvā dvāraṃ pidhāya aṭṭālake āruyha olokento aṭṭhāsi. Evañca avoca “Aṅgulimālo ‘rājā mayhaṃ santikaṃ āgacchatī’ti ñatvā paṭhamataraṃ āgantvā Jetavane nisinno, rājā tena gahito, mayaṃ pana palāyitvā muttā”ti. **Natthi te ito bhayanti** ayaṃ hi idāni kunthakipillikaṃ jīvītā na voropeti, natthi te imassa santikā bhayanti attho.

Kathaṃ gottoti kasmā pucchati? Pabbajitaṃ dāruṇakammena uppannānāmaṃ gahetvā voharituṃ na yuttaṃ, mātāpitūnaṃ gottavasena naṃ samudācarissāmīti maññaṃ māno pucchi. **Parikkhārānanti** etesaṃ atthāya ahaṃ ussukkaṃ karissāmīti attho. Kathentoyeva ca udare baddhasāṭakaṃ muñcitvā therassa pādamūle ṭhapesi.

351. **Āraññikoti**-ādīni cattāri dhutaṅgāni Pāliyaṃ āgatāni. Therena pana terasapi samādinnaṃeva ahesuṃ, tasmā alanti āha. **Yaṃ himayaṃ bhanteti** kiṃ sandhāya vadati? “Hatthimpi dhāvantaṃ anubandhitvā gaṇhāmī”ti āgataṭṭhāne rañña pesitahatthādayo so evaṃ aggahesi. Rājāpi “hatthīhiyeva naṃ parikkhipitvā gaṇhatha, asseheva, rathehevā”ti evaṃ anekavāraṃ bahū hatthādayo pesesi. Evaṃ gatesu pana tesu “ahaṃ are Aṅgulimālo”ti tasmim uṭṭhāya saddaṃ karonte ekopi āvudhaṃ parivattetuṃ nāsakkhi, sabbeva koṭṭetvā māresi. Hatthī araññahatthī, assā arañña-assā, rathāpi tattheva bhijjantīti idaṃ sandhāya rājā evaṃ vadati.

Piṇḍāya pāvisīti na idaṃ paṭhamam pāvisi. Itthidassanadivasam sandhāya panetaṃ vuttaṃ. Devasikampi panesa pavisateva, manussā ca naṃ disvā uttasantipi palāyantipi dvārampi thakenti, ekacce Aṅgulimāloti sutvāva palāyitvā araññaṃ vā pavisanti, gharaṃ vā pavisitvā dvāraṃ thakenti.

Palāyitum asakkontā piṭṭhim datvā tiṭṭhanti. Thero uḷuṅgayāgumpi kaṭacchubhikkhampi na labhati, piṇḍapātena kilamati. Bahi alabhanto nagaram sabbasādhāraṇanti nagaram pavisati. Yena dvārena pavisati, tattha Aṅgulimālo āgatoti kūṭasahassānaṃ bhijjanakāraṇaṃ hoti. **Etadahosīti** kāruṇṇappattiyā ahosi. Ekena ūnāmanussasahassaṃ ghātentassa ekadivasampi kāruṇṇaṃ nāhosi, gabbhamūḷhāya itthiyā dassanamatteneva kathaṃ uppannanti. Pabbajjābalena. Pabbajjābalaṃ hi etaṃ.

Tena hīti yasmā te kāruṇṇaṃ uppannaṃ, tasmāti attho. **Ariyāya jātiyāti** Aṅgulimāla etaṃ tvaṃ mā gaṇhi, nesā tava jāti. Gihikālo esa, gihī nāma pāṇampi hananti, adinnādānādīnipi karonti. Idāni pana te ariyā nāma jāti. Tasmā tvaṃ “yato ahaṃ bhagini jāto”ti sace evaṃ vattum kukkucāyasi, tena hi “ariyāya jātiyā”ti evaṃ visesetvā vadāhīti uyyojesi.

Taṃ itthim etadavocāti itthīnaṃ gabbhavuṭṭhānatthānaṃ nāma na sakkā purisena upasaṅkamitum. Thero kiṃ karosīti. Aṅgulimālatthero saccakiriyaṃ katvā sotthikaraṇatthāya āgatoti ārocāpesi. Tato te sāṇiyā parikkhipitvā therassa bahisāṇiyaṃ pīṭhakaṃ paññāpesum. Thero tattha nisīditvā “yato ahaṃ bhagini Sabbaññubuddhassa ariyāya jātiyā jāto”ti saccakiriyaṃ akāsi, saha saccavacaneneva dhamakaraṇato mutta-udakaṃ viya dārako nikkhami. Mātāputtānaṃ sotthi ahosi. Imaṅca pana parittaṃ na kiñci parissayaṃ na maddati, **mahāparittaṃ** nāmetanti vuttaṃ. Therena nisīditvā saccakiriyakataṭṭhāne pīṭhakaṃ akaṃsu. Gabbhamūḷhaṃ tiracchānagatitthimpi ānetvā tattha nisajjāpenti, tāvadeva sukhena gabbhavuṭṭhānaṃ hoti. Yā dubbalā hoti na sakkā ānetum, tassā pīṭhakadhovana-udakaṃ netvā sīse siṅcanti, taṅkhaṇaṃyeva gabbhavuṭṭhānaṃ hoti, aññampi rogaṃ vūpasameti. Yāva kappā tiṭṭhanakapāṭihāriyaṃ kiretaṃ.

Kiṃ pana Bhagavā therāṃ vejjakammaṃ kārāpesīti. Na kārāpesi. Therañhi disvā manussā bhītā palāyanti. Thero bhikkhāhārena kilamati, samaṇadhammaṃ kātuṃ na sakkoti. Tassa anuggahena saccakiriyaṃ kāresi. Evaṃ kirassa ahosi “idāni kira Aṅgulimālatthero

mettacittam paṭilabhitvā saccakiriyāya manussānam sotthibhāvaṃ karotīti manussā theram upasaṅkamitabbam maññissanti, tato bhikkhāhārena akilamanto samaṇadhammam kātuṃ sakkhissatī”ti anuggahena saccakiriyam kāresi. Na hi saccakiriyā vejjakammam hoti. Therassāpi ca “samaṇadhammam karissāmī”ti mūlakammaṭṭhānam gahetvā rattitṭhānadivāṭṭhāne nisinnassa cittaṃ kammaṭṭhānābhimukham na gacchati, aṭaviyam ṭhatvā manussānam ghātitaṭṭhānameva pākaṭam hoti. “Duggatomhi, khuddakaputtomhi, jīvitaṃ me dehi sāmīti maraṇabhītānam vacanākāro ca hatthapādavikāro ca āpātham āgacchati, so vippaṭisārī hutvā tatova uṭṭhāya gacchati, athassa Bhagavā taṃ jātim abbohārikam katvāvāyam¹ vipassanam vadḍhetvā arahattaṃ gaṇhissatīti ariyāya jātiyā saccakiriyam kāresi. **Eko vūpakatṭhoti**-ādi Vatthasutte² vittharitam.

352. **Aññenapi leḍḍu khittoti** kākasunakhasūkarādīnam paṭikkamāpanatthāya samantā sarakkhepamatte ṭhāne³ yena kenaci disābhāgena khitto āgantvā therasseva kāye patati. Kittake ṭhāne evam hoti? Gaṇṭhikam paṭimuñcitvā piṇḍāya caritvā paṭinivattetvā yāva gaṇṭhikapaṭimukkaṭṭhānam āgacchati, tāva hoti. **Bhinnena sīsenāti** mahācammam chinditvā yāva aṭṭhimariyādā bhinnena.

Brāhmaṇāti khīṇāsavabhāvaṃ sandhāya āha. **Yassa kho tvaṃ brāhmaṇa kammaṣṣa vipākenāti** idam sabhāgadiṭṭhadhammavedanīyakammam sandhāya vuttam. Kammam hi kariyamānameva tayo koṭṭhāse pūreti. Sattasu cittesu kusalā vā akusalā vā paṭhamajavanacetanā **diṭṭhadhammavedanīyakammam** nāma hoti. Tam imasmiṃ yeva attabhāve vipākam deti. Tathā asakkontaṃ ahosi kammam, nāhosi kammavipāko, na bhavissati kammavipāko, natthi kammavipākoti imassa tikassa vasena **ahosikammam** nāma hoti. Atthasādhikā sattamajavanacetanā **upapajjavedanīyakammam** nāma. Tam anantare attabhāve vipākam deti. Tathā asakkontaṃ vuttanayeneva tam ahosikammam nāma hoti. Ubhinnamantare pañcājavanacetanā **aparāpariyavedanīyakammam** nāma hoti. Tam anāgate yadā okāsam labhati,

1. Katvā etassa (Ka)

2. Ma 1. 48 piṭṭhe.

3. Parikkhepamatte ṭhāne (Syā)

tadā vipākam deti. Sati saṁsārappavattiyā ahosikammaṁ nāma na hoti. Therassa pana upapajjavedanīyaṁ aparāpariyavedanīyaṁcāti imāni dve kammāni kammakkhayakarena arahattamaggena samugghātītāni, diṭṭhadhammavedanīyaṁ atthi. Taṁ arahattappattassāpi vipākam detiyeva. Taṁ sandhāya Bhagavā “yassa kho tvaṁ”ti-ādimāha. Tasmā **yassa khoti** ettha yādisassa kho tvaṁ brāhaṇa kammassa vipākenāti evaṁ attho veditabbo.

Abbhā muttoti desanāsīsamattametaṁ, abbhā mahikā dhūmo rajo rāhūti imehi pana upakkilesehi mutto candimā idha adhippeto. Yathā hi evaṁ nirupakkilesa candimā lokam pabhāseti, evaṁ pamādakilesavimutto appamatto bhikkhu imam attano khandhāyatanadhātulokam pabhāseti, vihatakilesandhakāram karoti.

Kusalena pidhīyatīti¹ maggakusalena pidhīyati appaṭisandhikam karīyati. **Yuñjati Buddhasāsaneti** Buddhasāsane kāyena vācāya manasā ca yuttappayutto viharati. Imā tisso therassa udānagāthā nāma.

Disā hi meti idam kira thero attano parittāṇākāram karonto āha. Tatha **disā hi meti** mama sapattā. Ye maṁ evaṁ upavadanti “yathā mayam Aṅgulimālena mārītānam ñatakānam vasena dukkham vediyāma, evaṁ Aṅgulimālopi vediyatū”ti, te mayham disā catusaccadhammakatham suṇantūti attho. **Yuñjantūti** kāyavācāmanehi yuttappayuttā viharantu. **Ye dhammamevādapayanti santoti** ye santo sappurisā dhammaṁyeva ādapenti samādapenti gaṇhāpenti, te manujā mayham sapattā bhajantu sevantu payirupāsantūti attho.

Avirodhappasaṁsīnanti² avirodho vuccati mettā, mettāpasamāsakānanti³ attho. **Suṇantu dhammaṁ kālenāti** khaṇe khaṇe khantimettāpaṭisaṅkhāsāraṇīyadhammaṁ suṇantu. **Taṁca anuvidhīyantūti** taṁca dhammaṁ anukarontu pūrentu.

Na hi jātu so mamaṁ himseti yo mayham diso, so maṁ ekaṁseneva na himseyya. **Aññaṁ vā pana kiñci nanti** na kevalam maṁ, aññaṁpi

1. Pithīyatīti (Sī), pithiyyatīti (Syā)

2. Avirodhappasaṁsananti (Syā, Ka)

3. Mettāpasamāsanti (Syā), tappasaṁsapakāraṇanti (Ka, Tīkāyam ca)

pana kañci puggalaṃ mā hiṃsantu mā viheṭhentu. **Pappuyya paramaṃ santinti** paramaṃ santibhūtaṃ nibbānaṃ pāpuṇitvā. **Rakkheyya tasathāvareti tasā** vuccanti sataṇhā, **thāvarā** nittaṇhā. Idaṃ vuttaṃ hoti—yo nibbānaṃ pāpuṇāti, so sabbaṃ tasathāvaraṃ rakkhituṃ samatto hoti. Tasmā mayhampi disā nibbānaṃ pāpuṇantu, evaṃ maṃ ekaṃseneva na hiṃsissantīti. Imā tisso gāthā attano parittaṃ kātuṃ āha.

Idāni attanova paṭipattiṃ dīpento **udakañhi nayanti nettikāti** āha. Tattha **nettikāti** ye mātikaṃ sodhetvā bandhitabbaṭṭhāne bandhitvā udakaṃ nayanti. **Usukārāti** usukārakā. **Namayantīti** telakañjikenā makkhetvā kukkuḷe tāpetvā unnatunnataṭṭhāne namentā ujum karonti. **Tejananti** kaṇḍaṃ. Tañhi issāso tejaṃ karoti, parañca tajjeti, tasmā tejananti vuccati. **Attānaṃ damayantīti** yathā nettikā ujumaggena udakaṃ nayanti, usukārā tejanaṃ, tacchakā ca dāruṃ ujum karonti, evamevaṃ paṇḍitā attānaṃ damenti ujukaṃ karonti nibbisevanaṃ karonti.

Tādināti iṭṭhāniṭṭhādīsu nibbikārena “pañcahākārehi Bhagavā tādī, iṭṭhāniṭṭhe tādī, vantāvīti tādī, cattāvīti tādī, tiṇṇāvīti tādī, tanniddesāti tādī”¹ ti evaṃ tādilakkhaṇappattena Satthārā. **Bhavanettīti** bhavarajju, taṇhāyetaṃ nāmaṃ. Tāya hi goṇā viya gīvāya rajjuyā, sattā hadaye baddhā taṃ taṃ bhavaṃ nīyanti, tasmā bhavanettīti vuccati. **Phuṭṭho kammavipākenāti** maggacetaṇāya phuṭṭho. Yasmā hi maggacetaṇāya kammaṃ paccati vipaccati ḍayhati, parikkhayaṃ gacchati, tasmā sā kammavipākotī vuttā. Tāya hi phuṭṭhattā esa **aṇaṇo** nikkilesa jāto, na dukkhavedanaṇāya aṇaṇo. **Bhuñjāmīti** cettha theyyaparibhogo iṇaparibhogo dāyajjaparibhogo sāmiparibhogoti cattāro paribhogā veditabbā. Tattha dussīlassa paribhogo theyyaparibhogo nāma. So hi cattāro paccaye thenetvā bhuñjati. Vuttampi cetāṃ “theyyāya vo bhikkhave Raṭṭhapiṇḍo bhutto”². Sīlavato pana apaccavekkhaṇaparibhogo iṇaparibhogo nāma. Sattannaṃ sekkhānaṃ paribhogo dāyajjaparibhogo nāma. Khīṇāsavassa paribhogo

1. Khu 7. 88, 365 piṭṭhesu.

2. Vi 1. 115 piṭṭhe.

sāniparibhogō nāma. Idha kilesa-īṇānaṃ abhāvaṃ sandhāya “aṇaṇo”ti vuttaṃ. “Aṇaṇo”ti pāṭho. Sāniparibhogam sandhāya “bhuñjāmi bhojanan”ti vuttaṃ.

Kāmaratisanthavanti duvidhesupi kāmesu taṇhāratisanthavaṃ mā anuyuñjatha mā karittha. **Nayidaṃ dummantitaṃ mamāti** yaṃ mayā Sammāsambuddhaṃ disvā pabbajissāmīti mantitaṃ, taṃ mama mantitaṃ na dummantitaṃ. **Samvibhatesu**¹ **dhammesūti** ahaṃ Satthāti evaṃ loke uppannehi ye dhammā samvibhattā, tesu dhammesu yaṃ seṭṭhaṃ nibbānaṃ, tadeva ahaṃ upagamaṃ upagato sampatto, tasmā mayhaṃ idaṃ āgamaṃ svāgataṃ nāma gatanti. **Tisso vijjāti** pubbenivāsadibbacakkhu-āsavakkhayapaññā. **Kataṃ Buddhassa sāsanaṃ** yaṃ Buddhassa sāsane kattabbakiccaṃ atthi, taṃ sabbaṃ mayā kataṃ. Tīhi vijjāhi navahi ca lokuttaradhammehi desanaṃ matthakaṃ pāpesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Āṅgulimālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Piyajātikasuttavaṇṇanā

353. **Evaṃ me sutanti** Piyajātikasuttaṃ. Tattha **neva kammantā paṭibhantīti** na sabbena sabbaṃ paṭibhanti, pakatiniyāmena pana na paṭibhanti. Dutiyapadehi eseva nayo. Ettha ca **na paṭibhantīti** na ruccati. **Ālāhananti** susānaṃ. **Aññathattanti** vivaṇṇatāya aññathābhāvo. **Indriyāni** nāma manoviññeyyā dhammā, paṭiṭṭhitokāsaṃ pana sandhāya idaṃ vuttaṃ. **Piyajātikāti** piyato jāyanti. **Piyappabhāvikāti** piyato pabhavanti.

355. **Sace taṃ mahārājāti** tassa atthaṃ asallakkhayamānāpi Satthari saddhāya evaṃ vadati. **Cara pireti** apehi amhākaṃ pare, anajjhattikabhūtetī attho. Atha vā **cara pireti** parato gaccha, mā idha tiṭṭhātīpi attho.

1. Savibhatesu (Sī), suvibhatesu (Syā, Ka)

356. **Dvidhā chetvāti** asinā dve koṭṭhāse karonto chinditvā. **Attānaṃ upphālesīti**¹ teneva asinā attano udaraṃ phālesi. Yadi hi tassa sā appiyā bhaveyya, idāni aññaṃ mātugāmaṃ gaṇhissāmīti attānaṃ na ghāteyya. Yasmā panassa sā piyā ahosi, tasmā paralokepi tāya saddhiṃ samaṅgibhāvaṃ² patthayamāno evamakāsi.

357. **Piyā te vajirīti** evaṃ kirassā ahosi “sacāhaṃ ‘bhūtapubbaṃ mahārāja imissāyeva Sāvattiyaṃ aññatarissā itthiyā’ti-ādikathaṃ katheyyaṃ, ‘ko te evaṃ akāsi, apehi natthi etan’ti maṃ paṭisedheyya, vattamāneneva naṃ saññāpessāmi”ti cintetvā evamāha. **Vipariṇāmaññathābhāvāti** ettha maraṇavasena vipariṇāmo, kenaci saddhiṃ palāyitvā gamanavasena aññathābhāvo vedītabbo.

Vāsabhāyāti Vāsabhā nāma rañño ekā devī, taṃ sandhāyāha.

Piyā te ahanti kasmā sabbapacchā āha? Evaṃ kirassā ahosi “ayaṃ rājā mayhaṃ kupito, sacāhaṃ sabbapaṭhamāṃ ‘piyā te ahan’ti puccheyyaṃ, ‘na me tvaṃ piyā, cara pire’ti vadeyya, evaṃ sante kathā paṭiṭṭhānaṃ na labhissatī”ti kathāya paṭiṭṭhānatthaṃ sabbapacchā pucchi. **Kāsikosalesu** chaḍḍitabhāvena vipariṇāmo, paṭirājūnaṃ hatthagamanavasena aññathābhāvo vedītabbo.

Ācamehīti³ ācamanodakaṃ dehi. Ācamitvā hatthapāde dhovitvā mukhaṃ vikkhāletvā Satthāraṃ namassitukāmo evamāha. Sesāṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdanīyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Piyajātikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Bāhitikasuttavaṇṇanā

358. **Evaṃ me sutanti** Bāhitikasuttaṃ⁴. Tattha **Ekaṇḍarīkaṃ nāganti** evaṃnāmaṃ hatthiṃ. Tassa kira phāsukānaṃ upari tālaphalamattaṃ paṇḍaraṭṭhānaṃ

1. Opādesīti (Sī), upphālesīti (Syā)

3. Ācamehīti (Sī)

2. Mayhaṃ samaṅgibhāvaṃ (Syā, Ka)

4. Bāhitiyasuttaṃ (Sī, Syā)

atthi, tenassa Ekaṇḍarīkoti nāmaṃ akaṃsu. **Sirivaḍḍhaṃ mahāmattanti** paccekahatthiṃ abhiruhitvā kathāphāsukatthaṃ saddhiṃ gacchantam evaṃnāmakam mahāmattam. **Āyasmānoti** ettha **noti** pucchāya nipāto. Mahāmatto therassa saṃghāṭipattadhāraṇākāraṃ sallakkhetvā “evaṃ mahārājā”ti āha.

359. **Opārambhoti**¹ upārambham dosam āropanāraho. Kim pucchāmīti rājā pucchati. Sundarivatthusmiṃ uppannamidaṃ suttaṃ, taṃ pucchāmīti pucchati. **Yañhi mayam bhanteti** bhante yaṃ mayam viññūhīti idaṃ padaṃ gahetvā pañhena paripūretum nāsakkhimhā, taṃ kāraṇam āyasmatā evaṃ vadantena paripūritam.

360. **Akusaloti** akoyallasambhūto. **Sāvajjoti** sadoso. **Sabyābajjhoti**² sadukkho. **Dukkhavipākoti** idha nissandavipāko kathito³. **Tassāti** tassa evaṃ attabyābādhādīnam atthāya pavattakāyasamācārassa.

Sabbākusaladhammapahīno kho mahārāja Tathāgato kusaladhammasamannāgatoti ettha sabbesaṃyeva akusalānam dhammānam pahānam vaṇṇetīti. Āma vaṇṇetīti vutte yathā pucchā, tathā attho vutto bhavya. Evaṃ byākaraṇam pana na bhāriyam. Appahīna-akusalopi hi pahānam vaṇṇeyya, Bhagavā pana pahīnākusalatāya yathākārī tathāvādīti dassetum evaṃ byākāsi. Sukkapakkhepi eseva nayo.

362. **Bāhitikāti** bāhitiraṭṭhe uṭṭhitavatthassetam nāmaṃ. **Soḷasasamā āyāmenāti** āyāmena samasoḷasahatthā. **Aṭṭhasamāvitthārenāti** vitthārena sama-aṭṭhahatthā.

363. **Bhagavato pādāsīti** Bhagavato niyyātesi. Datvā ca pana Gandhakuṭiyam vitānam katvā bandhi. Tato paṭṭhāya Gandhakuṭi bhiyyoso

1. Opārabhoti (Ṭikā)

2. Sabyāpajjoti (Ka)

3. Nissandavipāko vipākoti kathito (Syā)

mattāya sobhi. Sesam sabbattha uttānameva. Neyyapuggalassa pana vasena ayam desanā niṭṭhitāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Bāhitikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Dhammacetiyasuttavaṇṇanā

364. **Evam me sutanti** Dhammacetiyasuttam. Tattha **Medāḷupanti**¹ nāmetam tassa, tassa hi nigamassa medavaṇṇā pāsāṇā kirettha ussannā ahesum, tasmā Medāḷupanti saṅkham gataṁ. Senāsanaṁ panettha aniyataṁ², tasmā na taṁ vuttaṁ. **Nagarakanti** evamnamakam Sakyānam nigamaṁ. **Kenacideva karaṇīyenāti** na aññena karaṇīyena, ayam pana Bandhulasenāpatim saddhim dvattiṁsāya puttehi ekadivaseneva gaṇhathāti āṇāpesi, taṁdivasañcassa bhariyāya Mallikāya pañcahi bhikkhusatehi saddhim Bhagavā nimantito, Buddhappamukhe bhikkhusaṁghe gharam āgantvā nisinnamatte “senāpati kālaṅkato”ti sāsanaṁ āharitvā Mallikāya adamsu. Sā paṇṇam gahetvā mukhasāsanaṁ³ pucchi. “Raññā ayye senāpati saddhim dvattiṁsāya puttehi ekappahāreneva gahāpito”ti ārocesum. Mahājanagataṁ⁴ mā karitthāti ovaṭṭikāya paṇṇam katvā bhikkhusaṁgham parivisi. Tasmim samaye ekā sappicāṭi nīharitā, sā ummāre āhacca bhinnā, taṁ apantvā aññaṁ āharāpetvā bhikkhusaṁgham parivisi.

Satthā katabhattakicco kathāsamuṭṭhāpanattham “sappicāṭiyā bhinnapaccayā na cintetabban”ti āha. Tasmim samaye Mallikā paṇṇam nīharitvā Bhagavato purato ṭhapetvā “Bhagavā imam dvattiṁsāya puttehi saddhim senāpatino matasāsanaṁ, aham etampi na cintayāmi, sappicāṭipaccayā kim cinteyyāmi”ti āha. Bhagavā “Mallike mā cintayi, anamatagge saṁsāre nāma vattamānānaṁ hoti etan”ti aniccatādipaṭisaṁyuttaṁ dhammakatham katvā agamāsi. Mallikā dvattiṁsasunīsayo pakkosāpetvā ovādam adāsi. Rājā Mallikaṁ pakkosāpetvā “senāpatino amhākam

1. Medāḷupanti (Sī)

3. Sukhasāsanaṁ (Ka)

2. Adassitam (Ka)

4. Mahājanaṁ katham (Ka)

antare bhinnadoso¹ atthi natthī”ti pucchi. Natthi sāmīti. So tassā vacanena tassa niddosabhāvaṃ ñatvā vippaṭṭisārī balavadomanassaṃ uppādesi, so “evarūpaṃ nāma adosakārakaṃ maṃ sambhāvayitvā āgataṃ sahāyakaṃ vināsesin”ti tato paṭṭhāya pāsāde vā nāṭakesu vā rajjasukhesu vā cittassādaṃ alabhamāno tattha tattha vicarituṃ āraddho. Etadeva kiccaṃ ahosi. Idaṃ sandhāya vuttaṃ “kenacideva karaṇīyenā”ti.

Dīghaṃ kārāyananti dīghakārāyano nāma Bandhulasenāpatissa bhāgiṇeyyo “etassa me mātulo adosakārako nikkāraṇena ghātito”ti raññā senāpatiṭṭhāne ṭhapito. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Mahaccā rājānubhāvenāti** mahatā rājānubhāvena, dharaṇitalaṃ bhindanto viya sāgaraṃ parivattento viya vicittavesasobhena mahatā balakāyenāti attho. **Pāsādikānīti** dassaneneva saha rañjanakānī². **Pasādanīyānīti** tasseva vevacanāṃ. Atha vā **pāsādikānīti** pasādajanakānī³. **Appasaddānīti** nissaddāni. **Appanigghosānīti** avibhāvitatthena nigghosena rahitāni. **Vijanavātānīti** vigatajanavātāni. **Manussarāhasseyyakānīti** manussānaṃ rahassakammānucchavikāni, rahassamantaṃ mantentānaṃ anurūpānīti attho. **Paṭisallānasārūppānīti** nilīyanabhāvassa ekībhāvassa anucchavikāni. **Yattha sudam mayanti** na tena tattha Bhagavā payirupāsitaṃpubbo, tādisesu pana payirupā sitaṃpubbo, tasmā yādisesu sudam mayanti ayamettha attho.

Atthi mahārājāti paṇḍito senāpati “rājā Bhagavantaṃ mamāyati”ti jānāti, so sace maṃ rājā “kahaṃ Bhagavā”ti vadeyya, adandhāyantaṃ ācikkhituṃ yuttanti carapurise payojetvā Bhagavato nivāsanaṭṭhānaṃ ñatvā viharati. Tasmā evamāha. **Ārāmaṃ pāvisīti** bahinigame khandhāvāraṃ bandhāpetvā kārāyanena saddhiṃ pāvisi.

366. **Vihāroti** Gandhakuṭiṃ sandhāyāhaṃsu. **Āḷindanti** pamukhaṃ. **Ukkāsivāti** ukkāsitassaddam katvā. **Aggaḷanti** kavāṭaṃ. **Ākoṭehīti** agganakhena īsakaṃ kuṇḍikacchiddasamīpe koṭehīti vuttaṃ hoti. Dvāraṃ kira ati-upari amanussā, atihetṭhā dīghajātikā koṭenti. Tathā

1. Cittadoso (Sī)

2. Pasādajanakāni (Sī, Syā)

3. Dassanīyāni (Sī, Syā)

akoṭetvā majjhe chiddasamīpe koṭetabbaṃ, idaṃ dvārakoṭṭakavattanti
dīpentā vadanti. **Tatthevā**ti bhikkhūhi vuttaṭṭhāneyeva. **Khaggañca**
uṇhisañcāti desanāmettaṃ,

Vālabījanimuṇhisaṃ, khaggaṃ chattañcupāhanaṃ.

Oruyha rājā yānamhā, ṭhappayitvā paṭicchadanti—

Āgatāni pana pañcapi rājakakudhabhaṇḍāni adāsi. Kasmā pana adāsīti.
Atigaruno Sammasambuddhassa santikaṃ uddhatavesena ganturaṃ na yuttanti
ca, ekakova upasaṅkamitvā attano rucivasena sammodissāmi cāti. Pañcasu
hi rājakakudhabhaṇḍesu nivattitesu tvaṃ nivattāti vattabbaṃ na hoti, sabbe
sayameva nivattanti. Iti imehi dvīhi kāraṇehi adāsi. **Rahāyatī**ti rahassaṃ
karoti nigūhati. Ayaṃ kirassa adhippāyo “pubbepi ayaṃ rājā samaṇena
Gotamena saddhiṃ catukkaṇṇamantaṃ mantetvā mayhaṃ mātulaṃ saddhiṃ
dvattimsāya puttehi gaṇhāpesi, idānipi catukkaṇṇamantaṃ mantetukāmo,
kacci nu kho maṃ gaṇhāpessatī”ti. Evaṃ kopavassenassa etadahosi.

Vivari Bhagavā dvāranti na Bhagavā uṭṭhāya dvāraṃ vivari, vivaratūti
pana hatthaṃ pasāresi. Tato “Bhagavā tumhehi anekesu kappakoṭṭisu dānaṃ
dadamānehi na sahatthā dvāravivaraṇakammaṃ katan”ti sayameva dvāraṃ
vivaṭaṃ. Taṃ pana yasmā Bhagavato manena vivaṭaṃ, tasmā “vivari
Bhagavā dvāran”ti vatturaṃ vaṭṭati. **Vihāraṃ pavisitvā**ti Gandhakuṭṭiṃ
pavisitvā. Tasmiṃ pana pavitṭhamatteyeva kārāyano pañca
rājakakudhabhaṇḍāni gahetvā khandhāvāraṃ gantvā vaṭaṭūbhaṃ¹ āmantesi
“chattaṃ samma ussāpehi”ti. Mayhaṃ pitā kiṃ gatoti. Pitaraṃ mā puccha,
sace tvaṃ na ussāpesi, taṃ gaṇhitvā ahaṃ ussāpemīti. “Ussāpemi sammā”ti
sampaṭicchi. Kārāyano rañño ekaṃ assaṇca asiṇca ekameva ca paricārikaṃ
itthiṃ ṭhappetvā “sace rājā jīvitena atthiko, mā āgacchatū”ti Viṭaṭūbhassa
chattaṃ ussāpetvā taṃ gahetvā Sāvathimeva gato.

1. Viḍḍabhaṃ (Sī, Syā)

367. **Dhammanvayoti** paccakkhañāṇasaṅkhātassa dhammassa anunayo anumānaṃ, anubuddhīti attho. Idāni yenassa dhammanvayena “Sammāsambuddho Bhagavā”ti-ādi hoti, taṃ dassetuṃ **idha panāhaṃ bhanteti**-ādimāha. Tattha **āpāṇakoṭikanti** pāṇoti jīvitam, taṃ mariyādaṃ¹ anto karitvā, maraṇasamayepi carantiyeva, taṃ na vītikkamantīti vuttaṃ hoti. “Apāṇakoṭikan”tipi pāṭho, ājīvitapariyantanti² attho. Yathā ekacce jīvitahetu atikkamantā pāṇakoṭikaṃ³ katvā caranti, na evanti attho. **Ayampikho me bhanteti** Buddhasubuddhatāya dhammasvākkhātātāya saṅghasuppaṭipannatāya ca etaṃ evaṃ hoti, evaṃ hi me bhante ayaṃ Bhagavati dhammanvayo hotīti dīpeti. Eseva nayo sabbattha.

369. **Na viya maññe cakkhuṃ bandhanteti** cakkhuṃ abandhante viya. Apāsādikam hi disvā puna okākanakiccaṃ na hoti, tasmā so cakkhuṃ na bandhati nāma. Pāsādikam disvā punappunaṃ olokanakiccaṃ hoti, tasmā so cakkhuṃ bandhati nāma. Ime ca apāsādikā, tasmā evamāha. **Bandhukarogo noti** kularogo⁴. Amhākaṃ kule jātā evarūpā hontīti vadanti. **Uḷāranti** mahesakkhaṃ. **Pubbenāparanti** pubbato aparaṃ visesaṃ. Tattha kasiṇaparikkammaṃ katvā samāpattiṃ nibbattento uḷāraṃ pubbe⁵ visesaṃ sañjānāti nāma, samāpattiṃ padaṭṭhānaṃ katvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ gaṇhanto uḷāraṃ pubbato aparaṃ visesaṃ sañjānāti nāma.

370. **Ghātetāyaṃ vā ghātetunti** ghātetabbayuttakaṃ ghātetuṃ. **Jāpetāyaṃ vā jāpetunti** dhanena vā jāpetabbayuttakaṃ jāpetuṃ jānituṃ adhanaṃ kātuṃ. **Pabbājetāyaṃ vā pabbājetunti** raṭṭhato vā pabbājetabbayuttakaṃ pabbājetuṃ.

373. **Isidattapurāṇāti**⁶ isidatto ca purāṇo ca. Tesu eko brahmacārī, eko sadārasantuṭṭho. **Mamabhattāti** mama santakaṃ

1. Pāṇakoṭiṃ jīvitamariyādaṃ (Sī, Syā)

2. Āpanakoṭikanti pāṭho, ājīvapariyantanti (Syā)

3. Na pāṇakoṭikaṃ (Sī, Syā)

4. Bandhukaroginoti kularogā (Ka), ... kularogo amhākaṃ (?)

5. Pubbena (Ka)

6. Isidantapurāṇāti (Syā, Ka)

bhattaṃ etesanti mamabhattā. **Mamayānā**ti mama santakaṃ yānaṃ etesanti mamayānā. **Jīvikāya dātāti**¹ jīvitavuttiṃ dātā. **Vīmaṃsamānoti** upaparikkhamāno. Tadā kira rājā niddaṃ anokkantova okkanto viya hutvā nipajji. Atha te thapatayo “katarasmim disābhāge Bhagavā”ti pucchitvā “asukasmim nāmā”ti sutvā mantayimsu “yena Sammāsambuddho, tena sīse kate rājā pādato hoti. Yena rājā, tena sīse kate Satthā pādato hoti, kim karissāmā”ti. Tato nesaṃ etadahosi “rājā kuppamāno yaṃ amhākaṃ deti, taṃ acchindeyya. Na kho pana mayaṃ sakkoma jānamānā Satthāraṃ pādato kātun”ti rājānaṃ pādato katvā nipajjimsu. Taṃ sandhāya ayaṃ rājā evamāha.

374. **Pakkāmī**ti Gandhakuṭito nikkhamitvā kārāyanassa ṭhitaṭṭhānaṃ gato, taṃ tattha adisvā khandhāvāraṭṭhānaṃ gato, atthāpi aññaṃ adisvā taṃ itthim pucchi. Sā sabbaṃ pavattiṃ ācikkhi. Rājā “na idāni mayā ekakena tattha gantabbaṃ, Rājagahaṃ gantvā bhāgineyyena saddhim āgantvā mayhaṃ rajjaṃ gaṇhissāmī”ti Rājagahaṃ gacchanto antarāmagge kaṇājakabhattañceva bhuñji, bahala-udakañca pivi. Tassa sukhumālapakatikassa āhāro na sammā pariṇāmi. So Rājagahaṃ pāpuṇantopi vikāle dvāresu pihitesu pāpuṇi. “Ajja sālāyaṃ sayitvā sve mayhaṃ bhāgineyyaṃ passissāmī”ti bahinagare sālāya nipajji. Tassa rattibhāge uṭṭhānāni pavattimsu, katipayavāre bahi nikkhami. Tato paṭṭhāya padasā gantuṃ asakkonto tassā itthiyā aṅke nipajjitvā alavapaccūse kālamakāsi. Sā tassa matabhāvaṃ ñatvā “dvīsu rajjesu rajjaṃ kāretvā idāni parassa bahinagare anāthasālāya anāthakālakiriyaṃ katvā nipanno mayhaṃ sāmi Kosalarājā”ti-ādīni vadamānā uccāsaddena paridevituṃ ārabhi. Manussā sutvā rañño ārocesuṃ. Rājā āgantvā disvā sañjānitvā āgatakāraṇaṃ ñatvā mahāparihārena ñatvā mahāparihārena sarīrakiccaṃ karitvā “Viṭaṭūbhaṃ gaṇhissāmī”ti bherim carāpetvā balakāyaṃ sanni pātesi. Amaccā pādesu patitvā “sace deva tumhākaṃ mātulo arogo assa, tumhākaṃ gantuṃ yuttaṃ bhaveyya, idāni pana Viṭaṭūbhopi

1. Jīvitaṃ dātāti (Ka)

tumhe nissāya chattam ussāpetum arahatiyevā”ti saññāpetvā nivāretum.

Dhammacetiyanīti dhammassa cittikāravacanāni. Tīsu hi ratanesu yattha katthaci cittikāre kate sabbattha katoyeva hoti, tasmā Bhagavati cittikāre kate dhammopi katova hotīti Bhagavā “dhammacetiyanī”ti āha. **Ādibrahmacariyakānī**ti maggabrahmacariyassa ādibhūtāni, pubbabhāgapaṭipattibhūtānīti attho. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Dhammacetiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Kaṇṇakatthalasuttavaṇṇanā

375. **Evam me sutanti** Kaṇṇakatthalasuttam. Tattha **Uruññāyanti**¹ **Uruññāti** tassa raṭṭhassapi nagarassapi etadeva nāmaṃ, Bhagavā Uruññānagaram upanissāya viharati. **Kaṇṇakatthale migadāyeti** tassa nāgarassa avidūre Kaṇṇakatthalam nāma eko ramaṇīyo bhūmibhāgo atthi, so migānam abhayatthāya dinnattā migadāyoti vuccati, tasmim kaṇṇakatthale migadāye. **Kenacideva karaṇīyenāti** na aññena, anantarasutte vuttakaraṇīyeneva. **Somā ca bhaginī Sakulā ca bhaginī**ti imā dve bhaginiyo rañño pajāpatiyo. **Bhattābhīhāreti** bhattam abhiharaṇaṭṭhāne. Rañño bhuñjanaṭṭhānam hi sabbāpi orodhā kaṭacchu-ādīni gahetvā rājānam upaṭṭhātum gacchanti, tāpi tatheva agamaṃsu.

376. **Kim pana mahārājāti** kasmā evamāha? Rañño garahaparimocanattam. Evam hi parisā cinteyya² “ayaṃ rājā āgacchamānova mātugāmānam sāsanaṃ āroceti, mayaṃ attano dhammatāya Bhagavantam daṭṭhum āgatoti maññāma, ayaṃ pana mātugāmānam sāsanaṃ gahetvā āgato, mātugāmadāso maññe, esa pubbepe imināva kāraṇena āgacchatī”ti. Pucchito pana so attano āgamanakāraṇam kathessati, evamassa ayaṃ garahā na uppajjissatīti garahamocanattam evamāha.

1. Ujuññāyanti (Sī), Udaññāyanti (Syā)

2. Cinteyyum (Ka)

378. **Abbhudāhāsīti** kathesi. **Sakideva sabbam ñassati sabbam dakkhitīti** yo ekāvajjanena ekacittena¹ atītanāgatapaccuppannam sabbam ñassati vā dakkhiti vā, so natthīti attho. Ekena hi cittena atītam sabbam jānissāmīti āvajjitvāpi atītam sabbam jānitum na sakkā, ekadesameva jānāti. Anāgatapaccuppannam pana tena cittena sabbeneva sabbam na jānātīti. Esa nayo itaresu. Evaṃ ekacittavasenāyaṃ pañho kathito. **Heturūpanti** hetusabhāvaṃ kāraṇajātikaṃ. **Saheturūpanti** sakāraṇajātikaṃ. **Samparāyikāhaṃ bhanteti** samparāyaguṇaṃ ahaṃ bhante pucchāmi.

379. **Pañcimānīti** imasmim sutte pañca padhāniyaṅgāni lokuttaramissakāni kathitāni. Kathinaṅgaṇavāsīcūḷasamuddatthero pana “tumhākaṃ bhante kiṃ rucati”ti vutte “mayhaṃ lokuttarānevāti rucati”ti āha. **Padhānavemattatanti** padhānanānattaṃ. Aññādisameva hi puthujjanassa padhānaṃ, aññādisaṃ sotāpannassa, aññādisaṃ sakadāgāmino, aññādisaṃ anāgāmino, aññādisaṃ arahato, aññādisaṃ atītimahāsāvakānaṃ, aññādisaṃ dvinnam aggasāvakānaṃ, aññādisaṃ Paccekabuddhānaṃ, aññādisaṃ Sabbaññubuddhānaṃ. Puthujjanassa padhānaṃ sotāpannassa padhānaṃ na pāpuṇāti -pa- Paccekabuddhassa padhānaṃ Sabbaññubuddhassa padhānaṃ na pāpuṇāti. Imamatthaṃ sandhāya “padhānavemattataṃ vadāmi”ti āha. **Dantakāraṇaṃ gaccheyyunti** yaṃ akūṭakāraṇaṃ, anavacchindanaṃ, dhurassa² acchindananti³ dantesu kāraṇaṃ dissati, taṃ kāraṇaṃ upagaccheyyunti attho. **Dantabhūminti** dantehi gantabbabhūmiṃ. **Assaddhoti**-ādīsu puthujjanasotāpannasakadāgāmi-anāgāmino cattāropi assaddhā nāma. Puthujjano hi sotāpannassa saddhaṃ appattoti assaddho, sotāpanno sakadāgāmissa, sakadāgāmī anāgāmissa, anāgāmī arahato saddhaṃ appattoti assaddho. Ābādho arahatopi uppajjati pañcapi **bahvābādha nāma** honti. Ariyasāvakassa pana saṭho māyāvīti nāmaṃ natthi. Teneva thero “pañca padhāniyaṅgāni lokuttarāni kathitānīti mayhaṃ rucati”ti āha. Assakhaḷuṅkasuttante pana “tayo ca bhikkhave assakhaḷuṅke tayo ca purisakhaḷuṅke desessāmi”ti⁴ ettha ariyasāvakassāpi sambodhināmaṃ

1. Ekacittena ekajavanena (Sī, Syā)

3. Acchaḍḍananti (Sī), aviñchananti (Tikā)

2. Dhurāya (Syā, Ka)

4. Am 1. 291 piṭṭhe.

āgataṃ, tassa vasena lokuttaramissakā kathitāti vuttaṃ. Puthujjano pana sotāpattimaggavīriyaṃ asampatto -pa- anāgāmī arahattamaggavīriyaṃ asampattoti kusītopi assaddho viya cattārova honti, tathā duppañño.

Evam anettha opammasaṃsandanaṃ veditabbaṃ—adantahatthi-ādayo viya hi maggapadhānarahito puggalo. Dantahatthi-ādayo viya maggapadhānavā. Yathā adantā hatthi-ādayo kūṭakāraṃ akatvā avicchinditvā dhuraṃ apātetvā dantagamaṇaṃ vā gantaṃ dantabhūmiṃ vā pattuṃ na sakkonti, evamevaṃ maggapadhānarahito maggapadhānavatā pattabbaṃ pāpuṇituṃ nibbattetabbaṃ guṇaṃ nibbattetuṃ na sakkoti. Yathā pana dantahatthi-ādayo kūṭakāraṃ akatvā avicchinditvā dhuraṃ apātetvā dantagamaṇaṃ vā gantaṃ dantabhūmiṃ vā pattuṃ sakkonti, evamevaṃ maggapadhānavā maggapadhānavatā pattabbaṃ pāpuṇituṃ nibbattetabbaṃ guṇaṃ nibbattetuṃ sakkoti. Idaṃ vuttaṃ hoti “sotāpattimaggapadhānavā sotāpattimaggapadhānavatā pattokāsaṃ pāpuṇituṃ nibbattetabbaṃ guṇaṃ nibbattetuṃ sakkoti -pa-. Arahattamaggapadhānavā arahattamaggapadhānavatā pattokāsaṃ pāpuṇituṃ nibbattetabbaṃ guṇaṃ nibbattetuṃ sakkoti”ti.

380. **Sammappadhānā**ti maggapadhānena sammappadhānā. **Na kiñci nānākaraṇaṃ vadāmi yadidaṃ vimuttiyā vimuttinti** yaṃ ekassa phalavimuttiyā itarassa phalavimuttiṃ ārabha nānākaraṇaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ na kiñci vadāmīti attho. **Acciyā vā accinti** acciyā vā accimhi. Sesapadadvayepi eseva nayo, bhummatthe hi etaṃ upayogavacanaṃ. **Kim pana tvaṃ mahārājā**ti mahārāja kiṃ tvaṃ “santi devā Cātumahārājikā, santi devā Tāvatisā -pa- santi devā Paranimmitavasavattino, santi devā tatuttarin”ti evaṃ devānaṃ atthibhāvaṃ na jānāsi, yena evaṃ vadesīti. Tato atthibhāvaṃ jānāmi, manussalokaṃ pana āgacchanti nāgacchantīti idaṃ pucchanto **yadi vā te bhanteti**-ādimāha. **Sabyābajjhā**ti sadukkhā, samucchadappahānena appahīnacetasikadukkhā. **Āgantāro**ti upapattivasena āgantāro. **Abyābajjhā**ti samucchinnadukkhā. **Anāgantāro**ti upapattivasena anāgantāro.

381. **Pahotūti** sakkoti. Rājā hi puññavantampi lābhasakkārasampannam yathā na koci upasaṅkamati, evaṃ karonto tamhā ṭhānā cāvetum sakkoti. Tam apuññavantampi sakalagāmaṃ piṇḍāya caritvā yāpanamattam alabhantaṃ yathā lābhasakkārasampanno hoti, evaṃ karonto tamhā ṭhānā cāvetum sakkoti. Brahmacariyavantampi itthiṃhi saddhim sampayojetvā sīlavināsaṃ pāpento balakkārena vā uppabbājento tamhā ṭhānā cāvetum sakkoti. Abrahmacariyavantampi sampannakāmaguṇaṃ amaccaṃ bandhanāgāraṃ pavesetvā itthiṇaṃ mukhampi passitum adento tamhā ṭhānā cāveti nāma. Raṭṭhato pana yaṃ icchati, taṃ pabbājeti nāma.

Dassanāyapi nappahontīti kāmāvacare tāva abyābajjhe deve sabyābajjhā devā cakkhuviññāṇadassanāyapi nappahontī. Kasmā? Arahato tattha ṭhānābhāvato. Rūpāvacare pana ekavimānasmim yeva¹ tiṭṭhanti ca nisīdanti cāti cakkhuviññāṇadassanāya pahontī, etehi diṭṭhaṃ pana sallakkhitam paṭividdham lakkhaṇaṃ daṭṭhum sallakkhitum na sakkontīti ñāṇacakkhunā² dassanāya nappahontī, uparideve ca cakkhuviññāṇadassanenāpīti.

382. **Ko nāmo ayaṃ bhanteti** rājā theram jānantopi ajānanto viya pucchati. Kasmā? Paṇḍitukāmatāya. **Ānandarūpoti** Ānandasabhāvo. Brahmapucchāpi vuttanayeneva veditabbā. **Atha kho aññataro purisoti** sā kira kathā Viṭaṭubheneva kathitā, te “tayā kathitā, tayā kathitā”ti kupitā aññamaññaṃ imasmim yeva ṭhāne attano attano balakāyaṃ utṭhāpetvā kalahampi kareyyunti nivāraṇatthaṃ so rājapuriso etadavoca. Sesaṃ sabbattha uttānameva. Ayaṃ pana desanā neyyapuggalassa vasena niṭṭhitāti.

Papañcasūdanīyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Kaṇṇakatthalasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Catutthavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Ekavimānasmim ye (Sī)

2. Viññāṇacakkhunā (Ka)

5. Brāhmaṇavagga

1. Brahmāyusuttavaṇṇanā

383. **Evaṃ me sutanti** Brahmāyusuttaṃ. Tattha **mahatā bhikkhusaṃghena saddhinti mahatā**ti guṇamahattenapi mahatā, saṅkhyāmahattenapi. So hi bhikkhusaṃghe guṇehipi mahā ahosi appicchatādiguṇasamannāgatattā, saṅkhyāyapi mahā pañcasatasāṅkhyattā. Bhikkhūnaṃ saṃghena **bhikkhusaṃghena**, diṭṭhisīlasāmaññasāṃghāsaṅkhātēna samaṇagaṇenāti attho. **Saddhinti** ekato. **Pañcamattehi bhikkhu satehī**ti pañca mattā etesanti pañcamattāni. Mattāti pamāṇaṃ vuccati, tasmā yathā bhojane mattaññūti vutte bhojane mattaṃ jānāti pamāṇaṃ jānātīti attho hoti, evamidhāpi tesāṃ bhikkhusatānaṃ pañcamattā pañcapamāṇanti evamattho daṭṭhabbo. Bhikkhūnaṃ satāni bhikkhusatāni. Tehi **pañcamattehi bhikkhusatehi**.

Vīsavassasatikoti vīsādhikavassasatiko. **Tiṇṇaṃ vedānanti** iruvedaya juvedasā mavedānaṃ. Oṭṭhapahata karaṇavasena pāraṃ gatoti **pāragū**. Saha nighaṇḍunā ca keṭubhena ca **sanighaṇḍukeṭubhānaṃ**, **nighaṇḍūti** nāmanighaṇṭurukkhādīnaṃ¹ vevacanappakāsakaṃ satthaṃ. **Keṭubhanti** kiriyākappavikappo kavīnaṃ upakārāya² satthaṃ. Saha akkharappabhedena **sakkharappabhedānaṃ**. **Akkharappabhedoti** sikkhā ca nirutti ca. **Itihāsapañcamānanti** āthabbaṇavedaṃ catutthaṃ katvā “itiha āsa itiha āsā”ti īdisavacanappaṭisaṃyutto purāṇakathāsāṅkhāto itihāso pañcamo etesanti itihāsapañcamā, tesāṃ **itihāsapañcamānaṃ**. Padañca tadavasesaṇca byākaraṇaṃ adhīyati pavedeti cāti **padako veyyākaraṇo**. **Lokāyataṃ** vuccati vitaṇḍavādasatthaṃ. **Mahāpurisalakkhaṇanti** mahāpurisānaṃ Buddhādīnaṃ lakkhaṇadīpaṇaṃ dvādasasahassaganthappamāṇaṃ satthaṃ, yattha soḷasasahassagāthāparimāṇāya **Buddhamantā** nāma ahesuṃ, yesaṃ vasena “iminā lakkhaṇena samannāgatā Buddhā nāma honti, iminā Paccekabuddhā nāma honti, iminā dve aggasāvaka, asītimahāsāvaka, Buddhamatā, Buddhapitā, aggupatṭhāko, aggupatṭhāyikā, rājā cakkavattī”ti ayaṃ

1. Nighaṇḍurukkhādīnaṃ (Dī-Ṭṭha 1. 220 piṭṭhe)

2. Upakārāvahaṃ (Dī-Ṭṭha 1. 220 piṭṭhe)

viseso ñāyati. **Anavayoti** imesu lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu anūno paripūrakārī, avayo na hotīti vuttaṃ hoti. Avayo nāma yo tāni atthato ca ganthato ca sandhāretuṃ na sakkoti. **Assosi khoti**-ādīsu yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ Sāleyyakasutte¹ vuttameva.

384. **Ayaṃ tātāti** ayaṃ mahallakatāya gantuṃ asakkonto māṇavaṃ āmantetvā evamāha. Apica esa brāhmaṇo cintesi “imasmim loke ‘ahaṃ Buddho ahaṃ Buddho’ti uggatassa nāmaṃ gahetvā bahū janā vicaranti, tasmā na me anussavamatteneva upasaṅkamituṃ yuttaṃ. Ekaccañhi upasaṅkamantassa apakkamanampi garu hoti, anatt hopi uppajjati. Yaṃnūnāhaṃ mama antevāsikaṃ pesetvā ‘Buddho vā no vā’ti jānitvā upasaṅkameyyan’ti, tasmā māṇavaṃ āmantetvā “ayaṃ tātā”ti-ādimāha. **Taṃ bhavantanti** tassa bhavato². **Tathā santamīyevāti** tathā satoyeva. Idaṃ hi itthambhūtākhyānatthe upayogavacanāṃ. **Yathā kathaṃ panāhaṃ bhoti** ettha kathaṃ panāhaṃ bho taṃ bhavantaṃ Gotamaṃ jānissāmi, yathā sakkā so ñātuṃ, tathā me ācikkhāti attho. **Yathāti** vā nipātamattamevetaṃ. **Kathanti** ayaṃ ākārapucchā, kenākārenāhaṃ bhavantaṃ Gotamaṃ jānissāmīti attho.

Evam vutte kira naṃ uppajjhāyo “kiṃ tvaṃ tāta pathaviyaṃ ṭhito pathaviṃ na passāmīti viya candimasūriyānaṃ obhāse ṭhito candimasūriye na passāmīti viya vadasī”ti-ādīni vatvā jānanākāraṃ dassento **āgatāni kho tātāti**-ādimāha. Tattha **mantesūti** vedesu. Tathāgato kira uppajjissatīti paṭikacceva Suddhāvāsā devā vedesu lakkhaṇāni pakkhipitvā “Buddhamantā nāma ete”ti brāhmaṇavesena vede vācenti “tadanusārena mahesakkhā sattā Tathāgataṃ jānissantī”ti. Tena pubbe vedesu mahāpurisalakkhaṇāni āgacchanti. Parinibbute pana Tathāgate anukkamena antaradhāyanti, tena etarahi natthi. **Mahāpurisassāti** paṇidhisamādānañāṇakaruṇādiguṇamahato purisassa. **Dveyeva gatiyoti** dve eva niṭṭhā. Kāmañcāyaṃ gatisaddo “pañca kho

1. Ma 1. 354 piṭṭhe.

2. Bhoto (Syā)

imā Sāriputta gatiyo”ti-ādīsu¹ bhavabhede vattati, “gati migānaṃ pavanan”ti-ādīsu² nivāsattāne, “evaṃ adhimattagatimanto”ti-ādīsu³ paññāya, “gatigatan”ti-ādīsu viṣaṭabhāve⁴, idha pana niṭṭhāyaṃ vattatīti veditabbo. Tattha kiñcāpi yehi samannāgato rājā hoti, na teheva Buddho hoti, jātisāmaññato pana tāniyeva tānīti vuccanti. Tena vuttaṃ “yehi samannāgatassā”ti. **Sace agāraṃ ajjhāvasatīti** yadi agāre vasati, rājā hoti cakkavattī. Catūhi acchariyadhammehi saṅgahavattūhi ca lokam rañjanato **rājā**. Cakkaratanam vatteti, catūhi sampatticakkehi vatteti, tehi ca param vatteti, parahitāya ca iriyāpathacakkānam vatto etasmiṃ atthīti **cakkavattī**. Ettha ca rājāti sāmāññaṃ, cakkavattīti viṣesaṃ. Dhammena caratīti **dhammiko**, ñāyena samena vattatīti attho. Dhammena rajjaṃ labhitvā rājā jātoti **dhammarājā**. Parahitadhammakaraṇena vā **dhammiko**, attahitadhammakaraṇena **dhammarājā**. Caturantāya issaroti **cāturanto**, catusamuddantāya catubbidhadīpabhūsitāya ca pathaviyā issaroti attho. Ajjhattaṃ kopādipaccatthike bahiddhā ca sabbarājāno vijesīti **vijitāvī**. **Janapadatthāvariyaṃ** patto janapade thāvarabhāvaṃ dhuvabhāvaṃ patto, na sakkā kenaci cāletum, janapado vā tamhi thāvariyaṃ patto anussukko⁵ sakammanirato⁶ acalo asampavedhīti janapadatthāvariyaṃ patto. **Seyyathidanti** nipāto, tassa tāni katamānīti attho. **Cakkaratananti**-ādīsu cakkāṇa taṃ ratijananatthena ratanañcāti **cakkaratanam**. Eseva nayo sabbattha.

Imesu pana ratanesu ayaṃ cakkavattirājā cakkaratanena ajitaṃ jināti, hatthi-assaratanehi vijite yathāsukhaṃ anuvicarati, pariṇāyakaratanena vijitamanurakkhati, sesehi upabhogasukhamanubhavati. Paṭhamena cassa ussāhasattiyogo, hatthi-assagahapatiratanehi pabhusattiyogo, pacchimena mantasattiyogo superipunṇo hoti, itthimaṇiratanehi tividhasattiyogaphalaṃ. So itthimaṇiratanehi bhogasukhamanubhavati,

1. Ma 1. 106 piṭṭhe.

3. Ma 1. 117 piṭṭhe.

5. Anuyutto (Dī-Ṭṭha 1. 222 piṭṭhe.)

2. Vi 5. 263 piṭṭhe.

4. Visajjabhāve (Syā), visaddabhāve (Ka)

6. Sakammaniyato (Ka)

sesehi issariyasukhaṃ. Visesato cassa purimāni tīṇi
adosakusalamūlajanitakammānubhāvena sampajjanti, majjhimāni
alobhakusalamūlajanitakammānubhāvena, pacchimamekaṃ
amohakusalamūlajanitakammānubhāvenāti veditabbaṃ. Ayamettha
saṅkhepo, vitthāro pana Bojjhaṅgasamyutte Ratanasuttassa¹ upadesato
gahetabbo. Apica Bālapaṇḍitasuttepi² imesaṃ ratanānaṃ uppattikkamena
saddhiṃ vaṇṇanā āgamiṣṣati.

Parosahassanti atirekasahassaṃ. **Sūrāti** abhīrukaajātikā. **Vīraṅgarūpāti**
devaputtasadisakāyā, evaṃ tāva eke vaṇṇayanti, ayaṃ panettha sabhāvo—
vīrāti uttamasūrā vuccanti. Vīraṇaṃ aṅgaṃ vīraṅgaṃ, vīrakāraṇaṃ vīriyanti
vuttaṃ hoti. Vīraṅgaṃ rūpaṃ etesanti **vīraṅgarūpā**, vīriyamayasarīrā viyāti
vuttaṃ hoti. **Parasenappamaddanāti** sace paṭimukhaṃ tiṭṭheyya parasenā,
taṃ maddituṃ samatthāti adhippāyo. **Dhammenāti** “pāṇo na hantabbo”ti-
ādinā pañcasīladhammena.

Arahaṃ hoti Sammāsambuddho loke vivaṭṭacchadoti ettha
rāgadosamohamānadiṭṭhi-avijjāduccaritachadanehi sattahi paṭicchanne
kilesandhakāraloke taṃ chadanaṃ vivaṭṭetvā samantato sañjātāloko hutvā
ṭhitoti **vivaṭṭacchado**. Tattha paṭhamena padena pūjārahatā, dutiyena tassā
hetu yasmā Sammāsambuddhoti, tatiyena Buddhatahetubhūtā
vivaṭṭacchadatā vuttāti veditabbā. Atha vā vivaṭṭo ca vicchado cāti
vivaṭṭacchado, vaṭṭarahito chadanarahito cāti vuttaṃ hoti. Tena araḥaṃ
vaṭṭābhāvena, Sammāsambuddho chadanābhāvenāti evaṃ
purimapadadvayasseva hetudvayaṃ vuttaṃ hoti. Dutiyavesārajjena cettha
purimasiddhi, paṭhamena dutiyasiddhi, tatiyacatutthehi tatiyasiddhi hoti.
Purimañca dhammacakkhuṃ, dutiyaṃ Buddhacakkhuṃ, tatiyaṃ
samantacakkhuṃ sādhetītipi veditabbaṃ. **Tvaṃ mantānaṃ paṭiggahetāti**
imināssa sūrabhāvaṃ janeti.

385. Sopi tāya ācariyakathāya lakkhaṇesu vigatasammoho ekobhāsajāto
viya Buddhamante sampassamāno **evaṃ bhoti** āha. Tassattho—yathā bho
maṃ tvaṃ vadasi, evaṃ karissāmīti. **Samannesīti** gavesi, ekaṃ dveti vā
gaṇayanto samānayaī. **Addasā**

1. Saṃ 3. 87 piṭṭhe.

2. Ma 3. 210 piṭṭhe.

khoti katham addasa? Buddhānañhi nisinnānaṃ vā nipannānaṃ vā koci lakkhaṇaṃ pariyesitum na sakkoti, ñhitānaṃ pana caṅkamanānaṃ vā sakkoti. Tasmā lakkhaṇapariyesanattamaṃ āgataṃ disvā Buddhā utthāyāsanaṃ tiṭṭhanti vā caṅkamaṃ vā adhiṭṭhahanti. Iti lakkhaṇadassanānurūpe iriyāpathe vattamānassa addasa. **Yebhuyyenāti** pāyena, bahukāni addasa, appāni na addasāti attho. Tato yāni na addasa, tesaṃ dīpanattamaṃ vuttaṃ **ṭhapetvā** dveti. **Kaṅkhatīti** “aho vata passeyyan”ti patthanam uppādeti. **Vicikicchatīti** tato tato tāni vicinanto kicchati na sakkoti datṭhum. **Nādhimuccatīti** tāya vicikicchāya sannitiṭṭhānaṃ na gacchati. **Na sampasīdatīti** tato “paripuṇṇalakkhaṇo ayan”ti Bhagavati pasādaṃ nāpajjati. Kaṅkhāya vā dubbalā vimati vuttā, vicikicchāya majjhimā, anādhimuccanatāya balavatī, asampasādena tehi tihi dhammehi cittassa kālussiyabhāvo. **Kosohiteti** vatthikosena paṭicchanne. **Vatthaguyheti** aṅgaṇāte. Bhagavato hi vāraṇasseva kosohitavatthaguyhaṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ padumagabbhasamānaṃ, taṃ so vatthapaṭicchannattā, antomukhagatāya ca jivhāya pahūtabbhāvaṃ asallakkhento tesu dvīsu lakkhaṇesu kaṅkhī ahosi vicikicchī.

Atha kho Bhagavāti atha Bhagavā cintesi “sacāhaṃ imassa etāni dve lakkhaṇāni na dassessāmi, nikkaṅkho na bhavissati. Etassa kaṅkhāya sati ācariyopissa nikkaṅkho na bhavissati, atha maṃ dassanāya na āgamissati, anāgato dhammaṃ na sossati, dhammaṃ asuṇanto tīṇi sāmāññaphalāni na sacchikarissati. Etasmim̐ pana nikkaṅkhe ācariyopissa nikkaṅkho maṃ upasaṅkamitvā dhammaṃ sutvā tīṇi sāmāññaphalāni sacchikarissati. Etadattham̐yeva ca mayā pāramiyo pūritā. Dassessāmi tāni lakkhaṇāni”ti.

Tathārūpaṃ iddhābhisaṅkhāraṃ akāsi. Kathamrūpaṃ? Kimettha aññena vattabbaṃ, vuttametaṃ Nāgasenatthereneva Milindaraññā puṭṭhena—

Āha ca dukkamaṃ bhante Nāgasena Bhagavatā katanti. Kim mahārājāti. Mahājanena hirikaraṇokāsaṃ Brahmāyubrahmaṇassa ca antevāsi-uttarassa ca Bāvariyaṃ antevāsīnaṃ soḷasa brāhmaṇānaṃ Selassa ca brāhmaṇassa antevāsīnaṃ tisatamaṇavānaṃ dassesi bhanteti. Na mahārāja Bhagavā

guyhaṃ dasseti, chāyaṃ Bhagavā dasseti, iddhiyā abhisaṅkharitvā
 nivāsanānivatthaṃ kāyabandhanabaddhaṃ cīvarapārutaṃ
 chāyārūpakamattaṃ dassesi mahārājāti. Chāyaṃ diṭṭhe sati diṭṭhoyeva
 nanu bhanteti. Tiṭṭhatetaṃ mahārāja, hadayarūpaṃ disvā
 bujjanakasatto bhaveyya, hadayamaṃsaṃ nīharitvā dasseyya
 Sammāsambuddhoti. Kallosi bhante Nāgasenāti.

Ninnāmetvāti nīharitvā. **Anumasī**ti kathinasūciṃ viya katvā anumajji.
 Tathā karaṇena cettha mudubhāvo, kaṇṇasotānumasanena dīghabhāvo,
 nāsikasotānumasanena tanubhāvo, nalāṭacchādanena puthulabhāvo pakāsitoti
 veditabbo. **Ubhopi kaṇṇasotānī**ti-ādīsu cettha Buddhānaṃ kaṇṇasotesu
 malaṃ vā jallikā vā natthi, dhovitvā ṭhapitarajatapanālikā viya honti, tathā
 nāsikasotesu, tānapi hi suparikammakatakañcanapanālikā viya ca
 maṇipanaṭlikā viya ca honti. Tasmā jivhaṃ nīharitvā kathinasūciṃ viya
 katvā mukhapariyante upasaṃharanto dakkhiṇakaṇṇasotaṃ pavesetvā tato
 nīharitvā vāmaṇṇasotaṃ pavesesi, tato nīharitvā dakkhiṇanāsikasotaṃ
 pavesetvā tato nīharitvā vāmanāsikasotaṃ pavesesi, tato nīharitvā
 puthulabhāvaṃ dassento rattavalāhakena aḍḍhacandaṃ viya ca
 suvaṇṇapattaṃ viya ca rattakambalapaṭalena vijjujotasadisāya jivhāya
 kevalakappaṃ nalāṭamaṇḍalaṃ paṭicchādesi.

Yaṃnūnāhanti kasmā cintesi? Ahaṃ hi mahāpurisalakkhaṇāni
 samannesitvā gato “diṭṭhāni te tāta mahāpurisalakkhaṇāni”ti ācariyena
 pucchito “āma ācariyā”ti vattum sakkhissāmi, sace pana maṃ
 “Kiriyaṅkaraṇamassa kīdisaṃ”ti pucchissati, taṃ vattum na sakkhissāmi, na
 jānāmīti vutte pana ācariyo kujjhissati “nanu tvaṃ mayā sabbampetaṃ
 jānanatthāya pesito, kasmā ajānitvā āgatosī”ti, tasmā yaṃnūnāhanti cintetvā
 anubandhi. Bhagavā nhānaṭṭhānaṃ mukhadhovanatṭhānaṃ
 sarīrapaṭijagganaṭṭhānaṃ rājarājamahāmatṭādīnaṃ orodhehi saddhiṃ
 parivāretvā nisinnaṭṭhānanti imāni cattāri ṭhānāni ṭhapetvā sesaṭṭhānesu
 antamaso ekagandhakuṭiyampi okāsaṃ akāsi.

Gacchante gacchante kāle “ayaṃ kira Brahmāyubrāhmaṇassa māṇavo Uttaro nāma ‘Buddho vā no vā’ti Tathāgatassa Buddhabhāvaṃ vīmaṃsanto carati, Buddhavīmaṃsako nāmāyan”ti pākaṭo jāto. Yamhi yamhi ṭhāne Buddhā vasanti, pañca kiccāni katāneva honti, tāni heṭṭhā dassitāneva. Tattha pacchābhattaṃ alaṅkatadhammāsane nisīditvā dantakhacitaṃ cittabījaniṃ gahetvā mahājanassa dhammaṃ desente Bhagavati Uttaropi avidūre nisīdati. Dhammassavanapariyosāne saddhā manussā svātānāya Bhagavantam nimantetvā māṇavampi upasaṅkamtvā evaṃ vadanti “tāta amhehi Bhagavā nimantito, tvampi Bhagavatā saddhiṃ āgantvā ambhakaṃ gehe bhattaṃ gaṇheyyāsi”ti. Punadivase Tathāgato bhikkhusaṃghaparivuto gāmaṃ pavisati, Uttaropi padavāre padavāre pariggaṇhanto padānupadiko anubandhati. Kulagehaṃ pavittakāle dakkhiṇodakaggahaṇaṃ ādiṃ katvā sabbaṃ olokento nisīdati. Bhattakiccāvasāne Tathāgatassa pattaṃ bhūmiyaṃ ṭhapetvā nisinnakāle māṇavakassa pātarāsabhattaṃ sajjenti. So ekamante nisinnā bhuñjitvā puna āgantvā Satthu santike ṭhatvā bhattānumodanaṃ sutvā Bhagavatā saddhiṃ yeva vihāraṃ gacchati.

Tattha Bhagavā bhikkhūnaṃ bhattakiccapariyosānaṃ āgamenta gandhamaṇḍalamāle nisīdati, bhikkhūhi bhattakiccaṃ katvā pattacīvaraṃ paṭisāmetvā āgamma vanditvā kāle ārocite Bhagavā Gandhakuṭiṃ pavisati, māṇavopi Bhagavatā saddhiṃyeva gacchati. Bhagavā parivāretvā āgataṃ bhikkhusaṃghaṃ Gandhakuṭippamukhe ṭhito ovaḍitvā uyyojetvā Gandhakuṭiṃ pavisati, māṇavopi pavisati. Bhagavā khuddakamañce appamattakaṃ kālaṃ nisīdati, māṇavopi avidūre olokento nisīdati. Bhagavā muhuttaṃ nisīditvā sīsokkamaṇaṃ¹ dasseti, “bhoto Gotamassa vihāraṇā bhavissati”ti māṇavo Gandhakuṭidvāraṃ pidahanto nikkhamitvā ekamantaṃ nisīdati. Manussā purebhattaṃ dānaṃ datvā bhuttaṃpātarāsā samādinna-uposathaṅgā suddhuttarāsaṅgā mālāgandhādiḥatthā dhammaṃ suṇissāmāti vihāraṃ āgacchanti, cakkavattino khandhāvāraṭṭhānaṃ viya hoti.

Bhagavā muhuttaṃ sīhaseyyaṃ, kappetvā vuṭṭhāya pubbabhāgena paricchinditvā samāpattiṃ samāpajjati. Samāpattito vuṭṭhāya mahājanassa āgatabhāvaṃ

1. Sīsokampanaṃ (Sī, Syā)

ñatvā Gandhakuṭṭito nikkhamma mahājanaparivuto gandhamaṇḍalamālaṃ gantvā paññattavarabuddhāsanagato parisāya dhammaṃ deseti. Māṇavopi avidūre nisīditvā “kim nu kho samaṇo Gotamo gehassitavasena parisāṃ ussādento vā apasādento vā dhammaṃ deseti, udāhu no”ti akkharakkharaṃ padaṃ padaṃ pariggaṇhāti, Bhagavā tathāvidhaṃ kathaṃ akathetvāva kālaṃ ñatvā desanaṃ niṭṭhāpesi¹. Māṇavo iminā niyāmena pariggaṇhanto satta māse ekato vicarivā Bhagavato kāyadvārādīsu aṇumattampi avakkhalitaṃ na addasa. Anacchariyañcetaṃ, yaṃ Buddhabhūtaṃ manussabhūto māṇavo na passeyya, yassa bodhisattabhūtaṃ chabbassāni padhānabhūmiyaṃ amanussabhūto māro devaputto gehassitavitakkamattampi adisvā Buddhabhūtaṃ ekasaṃvaccharaṃ anubandhitvā kiñci apassanto—

“Satta vassāni Bhagavantaṃ, anubandhiṃ padāpadaṃ².

Otāraṃ³ nādhigacchissaṃ, Sambuddhassa satīmato”ti⁴—

Ādigāthāyo vatvā pakkāmi. Tato māṇavo cintesi “ahaṃ bhavantaṃ Gotamaṃ satta māse anubandhamāno kiñci vajjaṃ na passāmi. Sace panāhaṃ aññepi satta māse satta vā vassāni vassasataṃ vā vassasahassaṃ vā anubandheyyaṃ, nevassa vajjaṃ passeyyaṃ. Ācariyo kho panassa me mahallako, yogakkhemaṃ nāma na sakkā jānitum. Samaṇassa Gotamassa sabhāvaguṇeneva Buddhabhāvaṃ vatvā mayhaṃ ācariyassa ārocessāmi”ti Bhagavantaṃ apucchitvā bhikkhusaṃghaṃ vanditvā nikkhami.

Ācariyassa santikañca pana gantvā “kacci tāta uttara taṃ bhavantaṃ Gotamaṃ tathāsantaṃyeva saddo abbhuggato”ti pucchito “ācariya kiṃ vadesi, cakkavālaṃ atisambādhaṃ, Bhavaggaṃ atinīcaṃ, tassa hi bho Gotamassa ākāsaṃ viya apariyanto guṇagaṇo. Tathāsantaṃyeva bho taṃ bhavantaṃ Gotamaṃ”ti-ādīni vatvā yathādiṭṭhāni dvattiṃsa mahāpurisalakkhaṇāni paṭipāṭiyā ācikkhitvā kiriyasamācāraṃ ācikkhi. Tena vuttaṃ “atha kho Uttaro māṇavo -pa- ediso ca ediso ca bhavaṃ Gotamo tato ca bhiyyo”ti.

1. Ṭhapesi (Sī, Syā)

3. Okāsaṃ (Ka)

2. Padānupadaṃ (Ka)

4. Khu 1. 343 piṭṭhe.

386. Tattha **suppatiṭṭhitapādoti** yathā hi aññesaṃ bhūmiyaṃ pādaṃ ṭhapentānaṃ aggatalaṃ vā paṇhi vā passaṃ vā paṭhamāṃ phusati, vemajjhaṃ vā pana chiddaṃ hoti, ukkhipantānampi aggatalādīsu ekakoṭṭhāsova paṭhamāṃ uṭṭhahati, na evaṃ tassa. Tassa pana suvaṇṇapādukatalaṃ viya ekappahāreṇeva sakalaṃ pādatalaṃ bhūmiṃ phusati, bhūmito uṭṭhahati. Tasmā “suppatiṭṭhitapādo kho pana so bhavaṃ Gotamo”ti vadati.

Tatridaṃ Bhagavato suppatiṭṭhitapādatāya—sacepi hi Bhagavā anekasataporisaṃ narakāṃ akkamissāmīti pādaṃ nīharati, tāvadeva ninnatṭhānaṃ vātapūritaṃ viya kammārabhastā¹ unnamitvā pathavīsamaṃ hoti, unnatṭhānampi anto pavisati. Dūre akkamissāmīti abhinīharantassa Sineruppaṃānopi pabbato Seditavettaṅkuro viya namitvā² pādasamīpaṃ āgacchati. Tathā hissa yamakapāṭihāriyaṃ katvā Yugandharapabbataṃ akkamissāmīti pāde abhinīharato pabbato namitvā pādasamīpaṃ āgato, so taṃ akkamitvā dutiyapādena Tāvatisabhavanaṃ akkami. Na hi cakkalakkhaṇena patiṭṭhātabbaṭṭhānaṃ visamaṃ bhavituṃ sakkoti. Khāṇu vā kaṇḍako vā sakkharakathalā vā uccārapassāvo vā kheḷasiṅghāṇikādīni vā purimatarāva apagacchanti, tattha tattheva ca pathaviṃ pavisanti. Tathāgatassa hi sīlatejēna paññātejēna dhammatejēna dasannaṃ pāramīnaṃ ānubhāvena ayaṃ mahāpathavī samā mudu pupphābhikiṇṇā hoti. Tatra Tathāgato samaṃ pādaṃ nikkhipati, samaṃ uddharati, sabbāvantehi pādālehi bhūmiṃ phusati. (1)

Cakkānīti dvīsu pādesu dve cakkāni. Tesāṃ arā ca nemi ca nābhi ca Pāḷiyaṃ vuttāva. **Sabbākārāparipūrānīti** iminā pana ayaṃ viseso veditabbo—tesāṃ kira cakkānaṃ pādatalassa majjhe nābhi dissati, nābhiparicchinṇā vaṭṭalekhā dissati, nābhimukhaparikkhepapaṭṭo dissati, panāḷimukhaṃ dissati, arā dissanti, aresu vaṭṭalekhā dissanti, nemī dissanti³, nemimaṇikā dissanti. Idaṃ tāva Pāḷi-āgatameva.

Sambahulavāro pana anāgato, so evaṃ daṭṭhabbo—satti siri vaccho nandi sovattiko vaṭaṃsako vaḍḍhamānakaṃ macchayugalaṃ bhaddapīṭhaṃ

1. Vātapūritā viya kammārabhastā (Sī)

2. Onamitvā (Syā)

3. Nemi dissati (Ka)

aṅkusaṃ tomaro pāsādo toraṇaṃ setacchattaṃ khaggo tālavaṇṭaṃ morahatthako vāḷabijaniṃ uṇhisaṃ patto¹ maṇi kusumadāmaṃ nīluppalaṃ rattuppalaṃ setuppalaṃ padumaṃ puṇḍarīkaṃ puṇṇaghaṭo puṇṇapāti samuddo cakkavāḷo Himavā Sineru candimasūriyā nakkhattāni cattāro mahādīpā dve parittadīpasahassāni, antamaso cakkavattirañño parisāṃ upādāya sabbo cakkalakkhaṇasseva parivāro. (2)

Āyatapaṇhīti dīghapaṇhi, paripuṇṇapaṇhīti attho. Yathā hi aññesaṃ aggapādo dīgho hoti, paṇhimatthake jaṅghā patiṭṭhāti, paṇhi tacchettvā ṭhapitā viya hoti, na evaṃ Tathāgatassa. Tathāgatassa pana catūsu koṭṭhāsesu dve koṭṭhāsā aggapādo hoti, tatiye koṭṭhāse jaṅghā patiṭṭhāti, catutthe koṭṭhāse āraggena vaṭṭetvā ṭhapitā viya rattakambale geṇḍukasadisā paṇhi hoti. (3)

Dīghaṅgulīti yathā aññesaṃ kāci aṅguli dīghā hoti, kāci rassā, na evaṃ Tathāgatassa. Tathāgatassa pana makkaṭasseva dīghahatthapādaṅguliyo mūle thūlā anupubbena gantvā agge tanukā niyyāsatelena madditvā vaṭṭitaharitālavaṭṭisadisā honti. Tena vuttaṃ “dīghaṅgulī”ti. (4)

Mudutalunahatthapādoti sappimaṇḍe osādetvā ṭhapitaṃ satavāravihatakkappāsapaṭalaṃ viya mudū, jātamattakumārassa viya ca niccakālaṃ talunā ca hatthapādā assāti mudutalunahatthapādo. (5)

Jālahatthapādoti na cammena paṭibaddha-aṅgulantaro. Ediso hi phaṇahatthako purisadosena upahato pabbajjampi na labhati. Tathāgatassa pana catasso hatthaṅguliyo pañcapi pādaṅguliyo ekappamaṇā honti, tāsāṃ ekappamaṇatāya yavalakkhaṇaṃ aññamaññaṃ paṭivijjhivā tiṭṭhati. Athassa hatthapādā kusaleṇa vadḍhakinā yojitajālavātapānasadisā honti. Tena vuttaṃ “jālahatthapādo”ti. (6)

Uddhaṃ patiṭṭhitagopphakattā ussaṅkhā pādā assāti **ussaṅkhapādo**. Aññesaṃ hi piṭṭhipāde gopphakā honti. Tena tesāṃ pādā āṇibaddhā viya thaddhā² honti, na yathāsukhaṃ parivattanti, gacchantānaṃ pādatalāni na

1. Uṇhisapaṭto (Sī)

2. Baddhā (Syā, Ka)

dissanti. Tathāgatassa pana abhiruhitvā upari gopphakā patitṭhahanti. Tenassa nābhito patṭhāya uparimakāyo nāvāya ṭhapitasuvaṇṇapaṭimā viya niccalo hoti, adhokāyova iñjati. Sukhena pādā parivattanti. Puratopi pacchatopi ubhayapassesupi ṭhatvā passantānaṃ pādatalāni paññāyanti, na hatthīnaṃ viya pacchatoyeva. (7)

Enijaṅghoti eṇimigasadisajaṅgho maṃsussadena paripuṇṇajaṅgho, na ekato baddhapiṇḍikamaṃso, samantato samasaṇṭhitena maṃsena parikkhittāhi suvaṭṭitāhi sāligabbhasadisāhi jaṅghāhi samannāgatoti attho. (8)

Anonamantoti anamanto. Etenassa akhujja-avāmanabhāvo dīpito. Avasesajanā hi khujjā vā honti vāmanā vā, khujjānaṃ uparimakāyo aparipuṇṇo hoti, vāmanānaṃ heṭṭhimakāyo. Te aparipuṇṇakāyattā na sakkonti anonamantā jaṇṇukāni parimajjitum. Tathāgato pana paripuṇṇa-ubhayakāyattā sakkoti. (9)

Usabhavāraṇādīnaṃ viya suvaṇṇapadumakaṇṇikasadiṣe kose ohitaṃ paṭi cchannaṃ vatthaguyhaṃ assāti **kosohitavattthaguyho**. **Vattthaguyhanti** vatthena gūhitabbaṃ aṅgaṭātaṃ vuccati. (10)

Suvaṇṇavaṇṇoti jātihiṅgulakena majjitvā dīpidāṭhāya¹ ghaṃsitvā gerukaparikkammaṃ katvā ṭhapitaḥhanasuvaṇṇarūpakasadisoti attho. Etenassa ghanasiniddhasaṇhasarīrataṃ dassetvā chavivaṇṇadassanattamaṃ **kañcanasannibhattacoti** vuttaṃ, purimassa vā vevacanameva etaṃ. (11)

Rajojallanti rajo vā malaṃ vā. **Na upalimpatīti** na laggaṭi, padumapalāsato udakabindu viya vivaṭṭati. Hatthadhovanapādadhovanādīni pana utuggahaṇatthāya ceva dāyakānaṃ puññaphalatthāya ca Buddhā karonti, vattasīsenāpi ca karontiyeva. Senāsanaṃ pavisantena hi bhikkhunā pāde dhovitvā pavisitabbanti vuttametaṃ². (12)

Uddhaggalomoti āvaṭṭapariyosāne uddhaggāni hutvā mukhasobhaṃ ullokayamānāni viya ṭhitāni lomāni assāti uddhaggalomo. (14)

1. Nisadāya (Ka)

2. Vattametaṃ (Sī)

Brahmujugattoti brahmā viya ujugatto, ujumeva uggatadīghasarīro. Yebhuyyena hi sattā khandhe kaṭiyam jāṇūsūti tīsu ṭhānesu namanti. Te kaṭiyam namantā pacchato namanti, itaresu dvīsu ṭhānesu purato. Dīghasarīrā paneke passavaṅkā honti, eke mukham unnāmetvā nakkhattāni gaṇayantā viya caranti, eke appamaṃsalohitā sūlasadisā honti, pavedhamānā gacchanti. Tathāgato pana ujumeva uggantvā dīghappamāṇo devanagare ussitasuvaṇṇatorañam viya hoti. (15)

Sattussadoti dve hatthapiṭṭhiyo dve pādapiṭṭhiyo dve aṃsakūṭāni khandhoti imesu sattasu ṭhānesu paripuṇṇamaṃsussado assāti sattussado. Aññesaṃ pana hatthapādapiṭṭhisu nhārujālā paññāyanti, aṃsakūṭakhandhesu aṭṭhikoṭiyo, te manussapetā viya khāyanti, na Tathāgato. Tathāgato pana sattasu ṭhānesu paripuṇṇamaṃsussadattā nigūḷhanhārujālehi hatthapiṭṭhādīhi vaṭṭetvā ṭhapitasuvaṇṇavaṇṇālīṅgasadisena khandhena silārūpakam viya cittakammarūpakam viya ca khāyati. (16)

Sīhassa pubbaddham viya kāyo assāti **sīhapubbaddhakāyo**. Sīhassa hi puratthimakāyova paripuṇṇo hoti, pacchimakāyo aparipuṇṇo. Tathāgatassa pana sīhassa pubbaddhakāyova sabbo kāyo paripuṇṇo. Sopi sīhasseva na tattha tattha vinatunnatādivasena¹ dussaññhitavisaññhito, dīghayuttaṭṭhāne pana dīgho, rassakisathūla-anuvaṭṭitayuttaṭṭhānesu tathāvidhova hoti. Vuttam hetam—

Manāpiye ca kho bhikkhave kammavipāke paccupaṭṭhite yehi aṅgehi dīghehi sobhati, tāni aṅgāni dīghāni saṇṭhahanti. Yehi aṅgehi rassehi sobhati, tāni aṅgāni rassāni saṇṭhahanti. Yehi aṅgehi thūlehi sobhati, tāni aṅgāni thūlāni saṇṭhahanti. Yehi aṅgehi kisehi sobhati, tāni aṅgāni kisāni saṇṭhahanti. Yehi aṅgehi vaṭṭehi sobhati, tāni aṅgāni vaṭṭāni saṇṭhahantīti.

1. Vinatuggatādivasena (Sī, Syā)

Iti nānācittena puññacittena cittito dasahi pāramīhi sajjito Tathāgatassa attabhāvo, tassa loke sabbasippino vā iddhimanto vā paṭirūpakampi kātum na sakkonti. (17)

Citantaraṃsoti antaraṃsaṃ vuccati dvinnam koṭṭānamantaram, taṃ citam paripuṇṇamassāti citantaraṃso. Aññesaṃ hi taṃ ṭhānam ninnam hoti, dve piṭṭhikoṭṭā pāṭiyekkaṃ paññāyanti. Tathāgatassa pana kaṭito paṭṭhāya maṃsapaṭalaṃ yāva khandhā uggamma samussitasuvaṇṇaphalakaṃ viya piṭṭhim chādetvā patiṭṭhitam. (18)

Nigrodhaparimaṇḍaloti nigrodho viya parimaṇḍalo. Yathā paṇṇāsahatthatāya vā satahatthatāya vā samakkhandhasākho nigrodho dīghatopi vitthāratopi ekappamāṇova hoti, evaṃ kāyatopi byāmatopi ekappamāṇo. Yathā aññesaṃ kāyo vā dīgho hoti byāmo vā, na evaṃ visamappamāṇoti attho. Teneva “Yāvatakvassa kāyo”ti-ādi vuttam. Tattha yāvatako assāti **yāvatakvassa**. (19)

Samavaṭṭakkhandhoti samavaṭṭitakkhandho. Yathā eke koṇcā viya bakā viya varāhā viya ca dīghagalā vaṅkagalā puthulagalā ca honti, kathanakāle sirājālaṃ paññāyati, mando saro nikkhamati, na evaṃ tassa. Tathāgatassa pana suvaṭṭitasuvaṇṇāliṅgasadiso khandho hoti, kathanakāle sirājālaṃ na paññāyati, meghassa viya gajjato saro mahā hoti. (20)

Rasaggasaggīti ettha rasaṃ gasantīti rasaggasā, rasaharaṇīnametaṃ adhivacanam, tā aggā assāti rasaggasaggī. Tathāgatassa hi satta rasaharaṇisahassāni uddhaggāni hutvā gīvāyameva paṭimukkāni. Tilaphalamattopi āhāro jivhagge ṭhapito sabbaṃ kāyaṃ anupharati, teneva mahāpadhānaṃ padahantassa ekataṇḍulādīhipi kaḷāyayūsapasatenāpi kāyassa yāpanam ahosi. Aññesaṃ pana tathā abhāvā na sakalakāyaṃ oḷā pharati. Tena te batvābādhā honti. Idam lakkhaṇam appābādhatāsankhātassa nissandaphalassa vasena pākātam hoti. (21)

Sīhasseva hanu assāti **sīhahanu**. Tattha sīhassa heṭṭhimahanumeva paripuṇṇaṃ hoti, na uparimaṃ. Tathāgatassa pana sīhassa heṭṭhimaṃ viya dvepi paripuṇṇāni dvāda siyaṃ pakkhassa candasadisāni honti. (22)

Cattālīsadantoti-ādīsu uparimahanuke patiṭṭhitā vīsati, heṭṭhime vīsātīti cattālīsa dantā assāti cattālīsadanto. Aññesaṃ hi paripuṇṇadantānampi dvattimsa dantā honti, Tathāgatassa cattālīsaṃ. (23)

Aññesañca keci dantā uccā keci nīcāti visamā honti, Tathāgatassa pana ayapaṭṭachinnasaṅkhaṭṭalaṃ viya samā. (24)

Aññesaṃ kumbhīlānaṃ viya dantā virālā honti, macchamaṃsādīni khādantānaṃ dantantaraṃ pūراتi. Tathāgatassa pana kanakalatāya samussāpitavajirapanti viya avirālā tulikāya dassitaparicchedā viya dantā honti. (25)

Susukkadāṭhoti aññesañca pūtidantā utṭhahanti, tena kāci dāṭhā kālāpi vivaṇṇāpi honti. Tathāgato susukkadāṭho osadhitārakampi atikkamma virocamaṇāya pabhāya samannāgatadāṭho, tena vuttaṃ “susukkadāṭho”ti. (26)

Pahūtajivhoti aññesaṃ jivhā thūlāpi hoti kisāpi rassāpi thaddhāpi visamāpi, Tathāgatassa pana mudu dīghā puthulā vaṇṇasampannā hoti. So taṃ lakkhaṇaṃ pariyesituṃ āgatānaṃ kaṅkhāvinodanattaraṃ mudukattā taṃ jivhaṃ kathinasūciṃ viya vaṭṭetvā ubho nāsikasotāni parāmasati, dīghattā ubho kaṇṇasotāni parāmasati, puthulattā kesantapariyosānaṃ kevalampi nalāṭaṃ paṭicchādeti. Evaṃ tassā mududīghaputhulabhāvaṃ pakāsento kaṅkhaṃ vinodeti. Evaṃ tilakkhaṇasampannaṃ jivhaṃ sandhāya “pahūtajivho”ti vuttaṃ. (27)

Brahmassaroti aññe chinnassarāpi bhinnassarāpi kākassarāpi honti, Tathāgato pana mahābrahmuno sarasadisena sarena samannāgato. Mahābrahmuno hi pittasemhehi apalibuddhattā saro visuddho hoti. Tathāgatenāpi katakammaṃ vatthuaṃ sodheti, vatthussa suddhattā nābhito paṭṭhāya samuṭṭhahanto saro visuddho aṭṭhaṅgasamannāgatova samuṭṭhāti. Karaviko viya bhaṇatīti **karavikabhāṇī**, mattakaravikarutamañjughosoti attho.

Tatridaṃ karavikarutassa mañjutāya—karavikasakuṇe kira madhurarasaṃ ambapakkaṃ mukhatuṇḍakena paharitvā paggharitaṃ rasaṃ sāyitvā pakkhena tālaṃ datvā vikūjamāne catuppadāṇi mattāni viya laḷitum ārabhanti. Gocarappasutāpi catuppadā mukhagatānīpi tiṇāni chaḍḍetvā taṃ saddaṃ suṇanti, vāḷamigā khuddakamige anubandhamānā ukkhittapādaṃ anukkipitvāva tiṭṭhanti, anubaddhamigāpi maraṇabhayaṃ hitvāpi tiṭṭhanti, ākāse pakkhandapakkhinopi pakkhe pasāretvā tiṭṭhanti, udake macchāpi kaṇṇapaṭalaṃ apphoṭentā¹ taṃ saddaṃ suṇamānāva tiṭṭhanti. Evaṃ mañjurutā karavikā.

Asandhimittāpi Dhammāsokassa devī “atthi nu kho bhante Buddhasaddena sadiso kassaci saddo”ti saṃghaṃ pucchi. Atthi karavikasakuṇassāti. Kuhiṃ bhante sakuṇāti. Himavanteti. Sā rājānaṃ āha “Deva karavikasakuṇaṃ datṭhukāmā”ti. Rājā “imasmim pañjare nisīditvā karaviko āgacchatū”ti suvaṇṇapañjaraṃ vissajjesi. Pañjaro gantvā ekassa karavikassa purato aṭṭhāsi. So “rājānāya āgato pañjaro, na sakkā agantun”ti tattha nisīdi. Pañjaro āgantvā rañño puratova aṭṭhāsi. Karavikaṃ saddaṃ kārāpetum na sakkonti. Atha rājā “kathaṃ bhaṇe ime saddaṃ karontī”ti āha. Nātake disvā devāti. Atha naṃ rājā ādāsehi parikkhipāpesi. So attanova chāyaṃ disvā “nātakā me āgatā”ti maññaṃ māno pakkhena tālaṃ datvā mañjussarena² mañivaṃsaṃ dhamamāno viya viravi. Sakalanagare manussā mattā viya laḷimsu. Asandhimittā cintesi “imassa tāva tiracchānassa evaṃ madhuro saddo, kīdiso nu kho sabbaññutaññāṇasirippattassa Bhagavato ahoṣī”ti pītiṃ uppādetvā taṃ pītiṃ avijahitvā sattaḥ jaṅghasatehi saddhiṃ sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Evaṃ madhuro karavikasaddo. Tato satabhāgena saḥassabhāgena ca madhurataro Tathāgatassa saddo, lokaṃ pana karavikato aññassa madhurasarassa abhāvato “karavikabhāṇī”ti vuttaṃ. (28)

Abhinīlanettoti na sakalanīlanettova, nīlayuttaṭṭhāne panassa umāpupphasadisena ativisuddhena nīlavaṇṇena samannāgatāni akkhīni honti. Pītayuttaṭṭhāne kaṇikārapupphasadisena pītavaṇṇena, lohita-

1. Na appoṭhentā (Syā, Ka)

2. Mandassarena (Ka)

yuttaṭṭhāne bandhujīvakapupphasadisena lohitavaṇṇena, setayuttaṭṭhāne osadhitārakasadisena setavaṇṇena, kālayuttaṭṭhāne addāriṭṭhakasadisena kāḷavaṇṇena samannāgatāni suvaṇṇavimāṇe ugghāṭitamaṇisīhapañjarasadisāni khāyanti. (29)

Gopakhumoti ettha **pakhumanti** sakalaṃ cakkhubhaṇḍaṃ adhippetam. Taṃ kālavacchakassa bahaladhātukaṃ hoti, rattavacchakassa vippasannaṃ, taṃmuhuttajātarattavacchasadisacakkhubhaṇḍoti attho. Aññesaṃ hi akkhibhaṇḍā aparipuṇṇā honti, hatthimūsikakākādīnaṃ akkhisadisehi viniggaṭṭhehi gambhīrehihi akkhīhi samannāgatā honti. Tathāgatassa pana dhovivā majjitvā ṭhapitamaṇigūḷikā viya mudusiniddhanīlasukhumapakhumācitāni akkhīni. (30)

Uṇṇāti uṇṇalomaṃ. **Bhamukantareti** dvinnam bhamukānam vemajjhe nāsikamatthakeyeva jātā¹. Uggantvā pana nalāṭamajjhajātā. **Odātāti** parisuddhā osadhitārakavaṇṇā. **Mudūti** sappimaṇḍe osādetvā ṭhapitasatavāravihatakappāsapaṭalasadisā. **Tūlasannibhāti** simbalitūlalatātūlasamānā, ayamassā odātātāya upamā. Sā panesā koṭiyam gahetvā ākaḍḍhiyamānā upaḍḍhabāhuppamānā hoti, vissatṭhā dakkhiṇāvattavasena āvaṭṭitvā uddhaggā hutvā santiṭṭhati, suvaṇṇaphalakamajjhe ṭhapitarajatapupphūlakā viya suvaṇṇaghaṭato nikkhamamānā khīradhārā viya aruṇappabhārāñjite gaganatale osadhitārakā viya ca atimanoharāya siriyā virocati. (31)

Uṇḥisasīsoti idaṃ paripuṇṇanalāṭatāñceva paripuṇṇasīsatañcāti dve atthavase paṭicca vuttaṃ. Tathāgatassa hi dakkhiṇakaṇṇacūlikato paṭṭhāya maṃsapāṭalam uṭṭhahitvā sakalaṃ nalāṭam chādayamānaṃ pūrayamānaṃ gantvā vāmakaṇṇacūlikāya paṭiṭṭhitaṃ, rañño baddha-uṇḥisapaṭṭo viya virocati. Pacchimabhavikabodhisattānaṃ kira imaṃ lakkhaṇaṃ veditvā rājūnaṃ uṇḥisapaṭṭam akaṃsu, ayaṃ tāva eko attho. Aññe pana janā aparipuṇṇasīsā honti, keci kappasīsā, keci phalasīsā, keci aṭṭhisīsā, keci tumbasīsā, keci pabbhārasīsā. Tathāgatassa pana āraggena vaṭṭetvā ṭhapitaṃ viya suparipuṇṇam udakapupphūlasadisam sīsam hoti. Tattha purimanayena

uṇhīsaveṭṭhitasīso viyāti uṇhīsasīso. Dutīyanayena uṇhīsaṃ viya sabbattha parimaṇḍalasīsoti uṇhīsasīso. (32)

Imāni pana mahāpurisalakkhaṇāni kammaṃ kammaśarikkhataṃ lakkhaṇaṃ lakkhaṇānisaṃsanti ime cattāro koṭṭhāse ekekasmim lakkhaṇe dassetvā kathitāni sukathitāni honti. Tasmā Bhagavatā Lakkhaṇasutte¹ vuttāni imāni kammādīni dassetvā kathetabbāni. Suttavasena vinicchitum asakkontena Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya tasveva suttassa vaṇṇanāya vuttanayena gaṇetabbāni.

Imehi kho bho so bhavaṃ Gotamoti bho ācariya imehi dvattimsamahāpurisalakkhaṇehi so bhavaṃ Gotamo samannāgato devanagare samussitaratanavicittaṃ suvaṇṇatoraṇaṃ viya yojanasatubbedho sabbapāliphullo pāricchattako viya selantaramhi supupphitasālarukkho viya tārāgaṇapaṭimaṇḍitagaganatalamiva ca attano sirivibhavana lokam ālokaṃ kurumāno viya caratīti imamatthampi dīpetvā kiriyācāraṃ ācikkhitum **gacchanto kho panāti**-ādimāha.

387. **Dakkhiṇenāti** Buddhānaṃ² hi ṭhatvā vā nisīditvā vā nipajjitvā vā gamanaṃ abhinīharantānaṃ dakkhiṇapādova purato hoti. Satatapāṭihāriyaṃ kiretaṃ. **Nātidūre pādaṃ uddharatīti** taṃ dakkhiṇapādaṃ na atidūre³ ṭhapessāmīti uddharati. Atidūraṃ hi abhihariyamāne dakkhiṇapādena⁴ vāmapādo ākaḍḍhiyamāno gaccheyya, dakkhiṇapādopi dūraṃ gantum na sakkuṇeyya, āsanneyeva paṭiṭṭhaheyya, evaṃ sati padavicchedo nāma hoti. Dakkhiṇapāde pana pamāṇeneva uddhate vāmapādopi pamāṇeneva uddhariyati. Pamāṇato uddhato paṭiṭṭhahantopi pamāṇeyeva paṭiṭṭhāti. Evamanena⁵ Tathāgatassa dakkhiṇapādakiccaṃ vāmapādena niyamitaṃ, vāmapādakiccaṃ dakkhiṇapādena niyamitanti vedītabbāṃ.

Natisīghanti divā vihārabhattatthāya gacchanto bhikkhu viya na atisīghaṃ gacchati. **Natisaṇikanti** yathā pacchato āgacchanto okāsaṃ na labhati, evaṃ na atisaṇikaṃ gacchati. **Adduvena adduvanti** jaṇṇukena jaṇṇukaṃ,

1. Dī 3. 119 piṭṭhe.

2. Buddhādīnaṃ (Sī)

3. Avidūre (Ka)

4. Dakkhiṇapāde (Syā)

5. Evaṃ gamanena (Ka)

na satthim unnāmetiti gambhīre uduke gacchanto viya na ūrum unnāmeti. **Na onāmeti**ti rukkhasākhāchedanadaṇḍaṇkusapādo viya na pacchato osakkāpeti. **Na sannāmeti**ti obaddhānābaddhaṭṭhānehi¹ pādaṃ koṭṭento viya na thaddhaṃ karoti. **Na vināmeti**ti yantarūpakam kīlāpento viya na ito cito ca cāleti. **Adharakāyovāti** heṭṭhimakāyova iñjati, uparimakāyo nāvāya ṭhapitasuvaṇṇapaṭimā viya niccalo hoti. Dūre ṭhatvā olokeno hi Buddhānaṃ ṭhitabhāvaṃ vā gamanabhāvaṃ vā na jānāti. **Kāyabalenāti** bāhā khipanto sarīrato sedehi muccantehi na kāyabalena gacchati. **Sabbakāyenevāti** gīvaṃ aparivattetvā Rāhulovāde vuttanāgāpalokitavaseneva apaloketi.

Na uddhanti-ādīsu nakkhattāni gaṇento viya na uddhaṃ ulloketi, na ṭṭhaṃ kākaṇikam vā māsakam vā pariyesanto viya na adho oloketi, na hatthi-assādayo passanto viya ito cito ca vīpekkhamāno gacchati. **Yugamattanti** navavidatthimatte cakkhūni ṭhapetvā gacchanto yugamattam pekkhati nāma, Bhagavāpi yuge yutto sudanta-ājānīyo viya ettakam passanto gacchati. **Tato cassa uttarīti** yugamattato param na passatīti na vattabbo. Na hi kuṭṭam vā kavāṭam vā gaccho vā latā vā āvaritum sakkoti, atha khvassa anāvaraṇaṇṇassa anekāni cakkavālasahassāni ekaṇgaṇāneva honti. **Antaragharanti** heṭṭhā Mahāsakuludāyisutte indakhīlato paṭṭhāya antaragharam, idha ghara-ummārato paṭṭhāya veditabbam. **Na kāyanti**-ādi pakati-iriyapatheneva pavisatīti dassanattam vuttam. Daliddamanussānam nīcagharakam pavisantepi hi Tathāgate chadanam vā uggacchati, pathavī vā ogacchati, Bhagavā pana pakatigamaneneva gacchati. **Nātidūreti** atidūre parivattantena hi ekam dve padavāre piṭṭhibhāgena gantvā nisīditabbam hoti. **Nāccāsanneti** accāsanne parivattantena ekam dve padavāre purato gantvā nisīditabbam hoti. Tasmā yasmiṃ padavāre ṭhitena purato vā pacchato vā agantvā nisīditabbam hoti, tattha parivattati.

Pāṇināti kaṭivātābādhiko viya na āsanam hatthehi gahetvā nisīdati. **Pakkhipatīti** yo kiñci kammaṃ katvā kīlanto ṭhitakova patati, yopi orimaṃ aṅgaṃ nissāya nisinno ghaṃsanto yāva pārimaṅgā gacchati,

1. Ovaṭṭaṭṭhāneva hi (Sī), ovaddhaṭṭhānehi (Syā)

pārimaṅgaṃ vā nissāya nisinno tatheva yāva orimaṅgā āgacchati, sabbo so¹ āsane kāyaṃ pakkhipati nāma. Bhagavā pana evaṃ akatvā āsanassa majjhe olambakaṃ dhārento viya tūlapicum ṭhapento viya saṅikaṃ nisīdati.

Hatthakukkucanti pattamukhavatṭiyaṃ udakabinduṭhapanāṃ makkhikabījanīyā paṇṇacchedanaphālanādi hatthena asaṃyatakaraṇaṃ.

Pādakukkucanti pādena bhūmighaṃsanādi asaṃyatakaraṇaṃ.

Na chambhatīti na bhāyati. **Na kampatīti** na osīdati. **Na vedhatīti** na calati. **Na paritassatīti** bhayaparitassanāyapi taṇhāparitassanāyapi na paritassati. Ekacco hi dhammakathādīnaṃ atthāya āgantvā manussesu vanditvā ṭhitesu “sakkhissāmi nu kho tesaṃ cittaṃ gaṇhanto dhammaṃ vā kathetum, pañhaṃ vā pucchito vissajjetum, bhattānumodanaṃ vā kātun”ti bhayaparitassanāya paritassati. Ekacco “manāpā nu kho me yāgu āgacchissati, manāpaṃ antarakhajjakaṃ”ti vā taṇhāparitassanāya paritassati. Tadubhayampi tassa natthīti na paritassati. **Vivekāvatṭoti** viveke nibbāne āvatṭamānaso hutvā. Vivekavattotipi pāṭho, vivekavattayutto hutvāti attho. Vivekavattaṃ nāma katabhattakiccassa bhikkhuno divāvihāre samathavipassanāvasena mūlakammaṭṭhānaṃ gahetvā pallaṅkaṃ ābhujitvā nisīdanaṃ. Evaṃ nisinnassa hi iriyāpatho upasanto hoti.

Na pattaṃ unnāmetīti—ādīsu ekacco pattamukhavatṭiyā udakādānaṃ āharanto viya² pattaṃ unnāmeti, eko pādapiṭṭhiyaṃ ṭhapento viya onāmeti, eko baddhaṃ katvā gaṇhāti, eko ito cito ca phandāpeti, evaṃ akatvā ubho hi hatthehi gahetvā īsakaṃ nāmetvā udakaṃ paṭiggaṇhātīti attho. **Na samparivattakanti** parivattetvā paṭhamameva pattapiṭṭhiṃ na dhovati. **Nātidūreti** yathā nisinnāsanato dūre patati, na evaṃ chaḍḍeti. **Nāccāsanneti** pādamūleyeva na chaḍḍeti. **Vicchaḍḍayamānoti** vikiranto, yathā paṭiggāhako³ temati⁴, na evaṃ chaḍḍeti.

1. So sabbaso (Ka)

2. Udaṃ āhananto viya (Sī), udakādānaṃ āharanto viya (Syā)

3. Paṭiggahetvā gāhako (Syā, Ka)

4. Temeti (Sī), dhovati (Syā)

Nātiṭhokanti yathā ekacco pāpiccho appicchataṃ dassento muṭṭhimattameva gaṇhāti, na evaṃ. **Atibahunti** yāpanamattato atirekaṃ. **Byañjanamattāyāti** byañjanassa mattā nāma odanato catuttho bhāgo. Ekacco hi bhatte manāpe bhattaṃ bahuṃ gaṇhāti, byañjane manāpe byañjanaṃ bahuṃ. Satthā pana tathā na gaṇhāti. **Na ca byañjanenāti** amanāpaṃ hi byañjanaṃ ṭhapetvā bhattameva bhuñjanto, bhattaṃ vā ṭhapetvā byañjanameva khādanto byañjanena ālopaṃ atināmeti nāma. Satthā ekantarikaṃ¹ byañjanaṃ gaṇhāti, bhattampi byañjanampi ekatova niṭṭhanti². **Dvattikkhattunti** Tathāgatassa hi puthujivhāya dantānaṃ upanītabhojanaṃ dvattikkhattuṃ dantehi phuṭṭhamattameva saṇhakaraṇīyapiṭṭhavilepanaṃ viya hoti, tasmā evamāha. **Na mukhe avasiṭṭhāti** pokkharapatte patita-udakabindu viya vinivattitvā paragalameva yāti, tasmā avasiṭṭhā na hoti. **Rasapaṭisaṃvedīti** madhuratittakaṭukādirasaṃ jānāti. Buddhānaṃ hi antamaso pāṇīyepi dibbojā pakkhittāva hoti, tena nesaṃ sabbattheva raso pākaṭo hoti, rasagedho pana natthi.

Aṭṭhaṅgasamannāgatanti “neva davāyā”ti vuttehi aṭṭhahi aṅgehi samannāgataṃ. Visuddhimagge panassa vinicchayo āgatoti Sabbāsavasutte³ vuttametaṃ. **Hatthesu dhotēsūti** Satthā kiṃ karoti? Paṭhamam pattassa gahaṇaṭṭhānaṃ dhovati. Tattha pattam gahetvā sukhumajālahatthaṃ pesetvā dve vāre sañcāreti. Ettāvata pokkharapatte patita-udakaṃ viya vinivattitvā⁴ gacchati. **Na ca anattṭhikoti** yathā ekacco pattam ādhārake ṭhapetvā patte udakaṃ na puñchati, raje patante ajjuhekkhati, na evaṃ karoti. **Na ca ativelānurakkhīti** yathā ekacco pamāṇāṭikkantaṃ ārakkhaṃ ṭhabeti, bhuñjitvā vā patte udakaṃ puñchitvā cīvarabhogantaraṃ pavesetvā pattam udarena akkamitvā gaṇhāti, na evaṃ karoti.

Na ca anumodanassāti yo hi bhuttamattova dārakesu bhattatthāya rodantesu chātajjhattesu⁵ manussesu bhuñjitvā anāgatesveva anumodanaṃ ārabhati, tato sabbakammāni chaḍḍetvā ekacce āgacchanti, ekacce anāgatāva honti, ayaṃ kālaṃ atināmeti. Yopi

1. Na ekantarikaṃ (Ka)

2. Tiṭṭhanti (Sī), patiṭṭhāpeti (Syā)

3. Ma 1. 12 piṭṭhe.

4. Nivattitvā (Sī)

5. Chātamattesu (Syā, Ka)

manussesu āgantvā anumodanattāya vanditvā nisinnesu anumodanaṃ akatvāva “kathaṃ tissa, kathaṃ phussa, kathaṃ sumana, kathaṃ tisse, kathaṃ phusse, kathaṃ sumane kaccittha arogā, sassaṃ sampannan”ti-ādīṃ pāṭiyekkaṃ kathaṃ samuṭṭhāpeti, ayaṃ anumodanassa kālaṃ atināmeti, manussānaṃ pana okāsaṃ ṇatvā āyācitakāle karonto nātināmeti nāma, Satthā tathā karoti.

Na taṃ bhaddanti kiṃ bhaddaṃ nāmetāṃ uttaṇḍulaṃ atikilinnanti-ādīni vatvā na garahati. **Na aññaṃ bhaddanti** svātanāya vā punadivasāya vā bhaddaṃ uppādessāmīti hi anumodanaṃ karonto aññaṃ bhaddaṃ paṭikaṅkhati. Yo vā “yāva mātugāmānaṃ bhaddaṃ paccati¹, tāva anumodanaṃ karissāmi, atha me anumodanāvasāne attano pakkabhaddatopi thokaṃ dassanti”ti anumodanaṃ vaḍḍheti, ayampi paṭikaṅkhati nāma. Satthā na evaṃ karoti. **Na ca muccitukāmoti** ekacco hi paṭisaṃmuñcitvā gacchati, vegena anubandhitabbo hoti. Satthā pana na evaṃ gacchati, parisāya majjhe ṭhitova gacchati. **Accukkaṭṭhanti** yo hi yāva hanukaṭṭhito ukkhipitvā pārūpati, tassa accukkaṭṭhaṃ nāma hoti. Yo yāva gopphakā otāretvā pārūpati, tassa accukkaṭṭhaṃ hoti. Yopi ubhato ukkhipitvā udaraṃ vivaritvā yāti, tassapi accukkaṭṭhaṃ hoti. Yo ekaṃsaṃ katvā thanaṃ vivaritvā yāti, tassapi accukkaṭṭhaṃ. Satthā taṃ sabbaṃ na karoti.

Allinanti yathā aññesaṃ sedena tintaṃ allīyati, na evaṃ Satthu. **Apakaṭṭhanti** khalisāṭako viya kāyato muccitvāpi na tiṭṭhati. **Vātoti** verambhavātopi utṭahitvā cāletuṃ na sakkoti. **Pādamaṇḍanānuyoganti** iṭṭhakāya ghaṃsanādīhi pādasobhānuyogaṃ. **Pakkhāletvāti** pādeneva pādaṃ dhovitvā. **So neva attabyābādhāyāti**-ādīni na pubbenivāsacetopariyaññānaṃ atthitāya vadati, iriyāpathasantataṃ pana disvā anumānena vadati. **Dhammanti** pariyattidhammaṃ. **Na ussādetīti** kiṃ mahārattika kiṃ mahākuṭumbikāti-ādīni vatvā gehassitavasena na ussādeti. **Na apasādetīti** “kiṃ upāsaka kathaṃ te vihāramaggo ñāto, kiṃ bhayena nāgacchasi. Na hi bhikkhū kiñci acchinditvā gaṇhanti, mā

bhāyī”ti vā “kiṃ tuyhaṃ evaṃ macchariya-jīvitam nāmā”ti vā ādini vatvā gehassitape mena na apasādeti.

Vissaṭṭhoti siniddho¹ apalibuddho. **Viññeyyoti** viññāpanīyo pākaṭo, vissaṭṭhattāyeva cesa viññeyyo hoti. **Mañjūti** madhuro. **Savanīyoti** sotasukho, madhurattāyeva cesa savanīyo hoti. **Bindūti** sampiṇḍito. **Avisārīti** avisāṭo, binduttāyeva cesa avisārī hoti. **Gambhīroti** gambhīrasamuṭṭhito. **Ninnādīti** ninnādavā, gambhīrattāyeva cesa ninnādī hoti. **Yathāparisanti** cakkavālapariyantampi ekābaddhāparisaṃ viññāpeti. **Bahiddhāti** aṅgulimattampi² parisato bahiddhā na gacchati. Kasmā? So evarūpo madhurassaro akāraṇā mā nassīti. Iti Bhagavato ghoso parisāya matthakeneva carati.

Avalokayamānāti sirasmiṃ añjaliṃ ṭhapetvā Bhagavantam oloketvā paccosakkitvā dassanavijahanaṭṭhāne vanditvā gacchanti. **Avijahitattāti** yo hi katham sutvā vuṭṭhito aññaṃ diṭṭhasutādikaṃ katham kathento gacchati, esa sabhāvena vijahati nāma. Yo pana sutadhammakathāya vaṇṇaṃ kathentova gacchati, ayaṃ na vijahati nāma, evaṃ avijahantabhāvena pakkamanti. Gacchantanti rajjuvantavasena ratanasatubbedham suvaṇṇagghikaṃ viya gacchantam. **Addasāma ṭhitanti** samussitakañcanapabbatam viya ṭhitam addasāma. **Tato ca bhiyyoti** vitthāretvā guṇe kathetum asakkonto avasese guṇe saṃkhipitvā kalāpaṃ viya suttakabaddham³ viya ca katvā vissajjento evamāha. Ayamettha adhippāyo—mayā kathitagūṇehi akathitāva bahutarā. Mahāpathavimahāsamuddādayo viya hi tassa bhoto anantā appameyyā guṇā ākāsamiva vitthāritāti.

390. **Appaṭisaṃviditoti** aviññāta-āgamano. Pabbajite upasaṅkamantena hi cīvaraparikkammādisamaye vā ekaṃ nivāsetvā sarīrabhañjanasamaye vā upasaṅkamitvā tatova paṭinivattitabbaṃ hoti, paṭisanthāramattampi na jāyati. Puretaraṃ pana okāse kārite divāṭṭhānaṃ sammajjitvā cīvaraṃ pārupitvā bhikkhu vivitte ṭhāne nisīdati, tam āgantvā passantā

1. Asandiṭṭho (Sī), asaṃsaṭṭho (Syā)

2. Aṅgulimattampi aḍḍhaṅgulimattampi (Sī)

3. Muṭakabaddham (Sī)

dassanenapi pasīdanti, paṭisanthāro jāyati, pañhabyākaraṇaṃ vā dhammakathā vā labbhati. Tasmā paṇḍitā okāsaṃ karenti. So ca nesaṃ aññataro, tenassa etadahosi. **Jiṇṇo vuḍḍhoti** attano uggatabhāvaṃ akathetvā kasmā evamāha? Buddhā nāma anuddayasampannā honti, mahallakabhāvaṃ ñatvā sīghaṃ okāsaṃ karissatīti evamāha.

391. **Oraṃiya**¹ **okāsamakāsīti** vegena uṭṭhāya dvidhā bhijjitvā okāsamakāsī.

Ye meti ye mayā. **Nārīsamānasavhayāti** nārīsamānanāmaṃ itthiliṅgaṃ, tena avhātābbāti nārīsamānasavhayā, itthiliṅgena vattābbāti vohārakusalatāya evaṃ vadati. **Pahūtajivhoti** puthulajivho. **Ninnāmayetanti** nīhara etaṃ.

393. **Kevalīti** sakalaguṇasampanno.

394. **Paccabhāsīti** ekappahārena pucchite aṭṭha pañhe byākaronto pati-abhāsi. **Yo vedīti** yo vidati² jānāti, tassa pubbenivāso pākaṭo. **Saggāpāyañca passatīti** dibbacakkhuññaṃ kathitaṃ. **Jātikkhayaṃ pattoti** arahattaṃ patto. **Abhiññā vositoti** taṃ arahattaṃ abhijānitvā vosito vosānappatto. **Munīti** arahattaññaṃ moneyyena samannāgato.

Visuddhanti paṇḍaraṃ. **Muttaṃ rāgehīti** kilesarāgehi muttaṃ. **Pahīnajātimaraṇoti** jātikkhayappattattā pahīnajātiko, jātipahāneneva pahīnamaraṇo. **Brahmacariyassa kevalīti** yaṃ brahmacariyassa kevalī sakalabhāvo, tena samannāgato, sakalacatumaggabrahmacariyavāsoti attho. **Pāragū sabbadhammānanti** sabbesaṃ lokiyalokuttaradhammānaṃ abhiññāya pāraṃ gato, sabbadhamme abhijānitvā ṭhitoti attho. **Pāragūti** vā ettāvata pariññāpāragū pañcannaṃ khandhānaṃ, pahānapāragū sabbakilesānaṃ, bhāvanāpāragū catunnaṃ maggānaṃ, sacchikiriyāpāragū nirodhassa, samāpattipāragū sabbasamāpattīnanti ayamattho vutto. Puna **sabbadhammānanti** iminā abhiññāpāragū vuttoti. **Buddho tādi pavuccatīti** tādiso

1. Atha naṃ (Sī), oramattha (Syā)

2. Vedeti (Syā, Ka)

chahi ākārehi pāraṃ gato sabbākārena catunnaṃ saccānaṃ buddhattā
Buddhoti pavuccatīti.

Kim pana ettāvatā sabbe pañhā vissajjitā hontīti. Āma vissajjitā, cittaṃ
visuddhaṃ jānāti, muttaṃ rāgehi iminā tāva bāhitapāpattā brāhmaṇoti
paṭhamapañho vissajjito hoti. Pāragūti iminā vedehi gatattā vedagūti
dutiyaapañho vissajjito hoti. Pubbenivāsanti-ādīhi imāsaṃ tissannaṃ
vijjānaṃ atthitāya tevijjoti tatiyaapañho vissajjito hoti. Muttaṃ rāgehi
sabbasoti imināva¹ nissaṭattā pāpadhammānaṃ sottiyoṭi catutthapañho
vissajjito hoti. Jātikkhayaṃ pattoti iminā pana arahattasseva vuttattā
pañcamapañho vissajjito hoti. Vositoti ca brahmacariyassa kevalīti ca imehi
chaṭṭhapañho vissajjito hoti. Abhiññā vosito munīti iminā sattamapañho
vissajjito hoti. Pāragū sabbadhammānaṃ, Buddho tādi pavuccatīti iminā
aṭṭhamapañho vissajjito hoti.

395. **Dānakathanti**-ādīni heṭṭhā sutte vitthāritāneva. **Paccapādīti**
paṭipajji. **Dhammassānudhammanti** imasmiṃ sutte dhammo nāma
arahattamaggo, anudhammo nāma heṭṭhimā tayo maggā tīṇi ca
sāmaññaphalāni, tāni paṭipāṭiyā paṭilabhīti attho. **Na ca maṃ**
dhammādhikaraṇaṃ vihesesīti maṃ ca dhammakāraṇā na kilamesi, na
punappunaṃ kathāpesīti vuttaṃ hoti. Sesāṃ sabbattha uttānameva. **Tattha**
parinibbāyīti pana padena desanāya arahatteneva kūṭaṃ gahitanti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Brahmāyusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Selasuttavaṇṇanā

396. **Evam me sutanti** Selasuttaṃ. Tattha **Āṅguttarāpesūti**-ādi
Potaliyasutte vitthāritameva. **Addhateḷasehīti** addhena teḷasehi,

1. Iminā ca (Sī)

dvādasahi satehi paññāsāya ca bhikkhūhi saddhinti vuttaṃ hoti. Te pana sāvakasannipāte sannipatitā bhikkhūyeva sabbe ehibhikkhupabbajjāya pabbajitā khīṇāsavā. **Keṇiyoti** tassa nāmaṃ, **jaṭiloti** tāpaso. So kira brāhmaṇamahāsālo, dhanarakkhaṇatthāya pana tāpasapabbajjāṃ samādāya rañño paṇṇākāraṃ datvā¹ bhūmibhāgaṃ gahetvā tattha assamaṃ kāretvā vasati pañcahi sakaṭasatehi vaṇijjāṃ payojetvā kulasahassassa nissayo hutvā, assamepi cassa eko tālarukkho divase divase ekaṃ sovaṇṇamayāṃ tālaphalaṃ² muñcatīti vadanti. So divā kāsāyāni dhāreti, jaṭā ca bandhati, rattim kāmasampattim anubhavati. **Dhammiyā kathāyāti** pānakānisamsapaṭisaṃyuttāya dhammiyā kathāya. Ayaṃ hi Keṇiyo tucchahattho Bhagavato dassanāya gantuṃ lajjāyamāno³ “vikālabhojanā viratānampi pānakaṃ kappatī”ti cintetvā susaṅkhatabadarapānaṃ⁴ pañcahi kājasatehi gāhāpetvā agamāsi. Evaṃ gatabhāvo cassa “atha kho Keṇiyassa jaṭilassa etadahosi kiṃ nu kho ahaṃ samaṇassa Gotamassa harāpeyyan”ti Bhesajjakkhandhake⁵ Pāli-āruḷhoyeva.

Dutiyampi kho Bhagavāti kasmā punappunaṃ paṭikkhipi? Titthiyānaṃ paṭikkhepapasannatāya, akāraṇametaṃ, natthi Buddhānaṃ paccayahetu evarūpaṃ kohaṇṇaṃ. Ayaṃ pana aḍḍhatelaṣāni bhikkhusatāni disvā ettakānaṃyeva bhikkhaṃ paṭiyādessati, sveva Selo tīhi purisasatehi saddhiṃ pabbajissati. Ayuttaṃ kho pana navake aññato pesetvā imeheva saddhiṃ gantuṃ, ime vā aññato pesetvā navakehi saddhiṃ gantuṃ. Athāpi sabbe gahetvā gamissāmi⁶, bhikkhāhāro nappahossati. Tato bhikkhūso piṇḍāya carantesu manussā ujjhāyissanti “cirassāpi Keṇiyo samaṇaṃ Gotamaṃ nimantetvā yāpanamattaṃ dātuṃ nāsakkhī”ti, sayampi vipaṭṭisārī bhavissati. Paṭikkhepe pana kate “samaṇo Gotamo punappunaṃ ‘tvaṇca brāhmaṇesu abhippasanno’ti brāhmaṇānaṃ nāmaṃ gaṇhātī”ti cintetvā brāhmaṇepi nimantetukāmo bhavissati, tato brāhmaṇe paṭiyekkaṃ

1. Katvā (Sī)

2. Lajjiyamāno (Syā, Ka)

3. Vi 3. 343 piṭṭhe.

4. Sovaṇṇiyaphalaṃ (Sī)

5. Susaṅkhataṃ paramapānaṃ (Ka)

6. Āgamissāmi (Syā, Ka)

nimantessati, te tena nimantitā¹ bhikkhū hutvā bhuñjissanti. Evamassa saddhā anurakkhitā bhavissatīti punappunam paṭikkhipi. **Kiñcāpi kho bhoti** iminā idam dīpeti “bho Gotama kim jātam yadi aham brāhmaṇesu abhippasanno, adhivāsetu bhavam Gotamo, aham brāhmaṇānampi dātum sakkomi tumhākampī”ti.

Kāyaveyyāvaṭikanti kāyaveyyāvaccam. **Maṇḍalamāḷanti** dussamaṇḍapam.

397. **Āvāhoti** kaññāgahaṇam. **Vivāhoti** kaññādānam. **So me nimantitoti** so mayā nimantito. Atha brāhmaṇo paripakkopanissayattā Buddhasaddam sutvāva amatenevābhisitto pasādam āvikaronto **Buddhoti bho Keṇiya vadesīti** āha. Keṇiyo yathābhūtam ācikkhanto **Buddhoti bho Sela vadāmīti** āha. Tato nam punapi daḥhikaraṇattham pucchi, itaropi tatheva ārocesi.

398. Athassa kappasahasshipi² Buddhasaddasseva dullabhabhāvam sampassato. **Etadahosīti** etam “ghosopi kho”ti-ādi ahosi. **Nīlavanarājīti** nīlavanṇarukkhapanti. **Pade padanti** padappamāṇe padam. Accāsanne hi atidūre vā pāde nikkhipamāne saddo uṭṭhāti, tam paṭisedhento evamāha. **Sīhāva ekacarāti** gaṇavāsī sīho sīhapotakādīhi saddhim pamādam āpajjati, ekacaro appamatto hoti. Iti appamādavihāram dassento ekacarasīhena opammam karoti. **Mā me bhontoti** ācāram sikkhāpentoti āha. Ayaṁ hettha adhippāyo—sace tumhe kathāvāram alabhitvā mama kathāya antare katham pavesessatha, “ante vāsike sikkhāpetum nāsakkhī”ti mayham garahā uppajjissati, tasmā okāsam passitvā manteyyāthāti. **No ca kho nam jānāmīti** vipassīpi bodhisatto caturāsītisahassattherapabbajitaparivāro satta māsāni³ bodhisattacārikam cari, Buddhuppādakālo viya ahosi. Amhākampi bodhisatto chabbassāni bodhisattacārikam cari. Evaṁ paripuṇṇasarīra lakkhaṇehi samannāgatāpi Buddhā na honti. Tasmā brāhmaṇo “no ca kho nam jānāmī”ti āha.

1. Tato nimantitā (Sī)

2. Kappasatasahasshipi (Sī)

3. Sattavassāni (Sī), aṭṭhamāsam (Buddhavaṁsa-aṭṭhakathāyam)

399. **Paripuṇṇakāyoti** lakkhaṇehi paripuṇṇatāya ahīnaṅgatāya ca paripuṇṇasarīro. **Surucīti** sundarasarīrappabho. **Sujātoti** ārohapariṇāhasampattiyā saṅghānasampattiyā ca sunibbatto. **Cārudassanoti** sucirampi passantānaṃ atittijanako manoharadassano. **Suvaṇṇavaṇṇoti** suvaṇṇasadisavaṇṇo¹. **Susukkadāṭhoti** suṭṭhu sukkadāṭho. **Mahāpurisalakkhaṇāti** paṭhamam vuttabyañjanāneva vacanantarena nigamento āha.

Idāni tesu lakkhaṇesu attano cittarucitāni gahetvā thomento **pasannanettoti**—ādimāha. Bhagavā hi pañcavaṇṇapasādasampattiyā **pasannanetto**, puṇṇacandasadisamukhatāya **sumukho**, ārohapariṇāhasampattiyā **brahā**², brahmajugattatāya **uju**, jutimantatāya **patāpavā**. Yampi³ cettha pubbe vuttaṃ, taṃ “majjhe samaṇasaṃghassā”ti iminā pariyāyena thomayata⁴ puna vuttaṃ. Ediso hi evaṃ virocati. Uttaragāthāyapi eseva nayo. **Uttamavaṇṇinoti** uttamavaṇṇasampannassa. **Rathesabhoti** uttamasārathi. **Jambusaṇḍassāti** Jambudīpassa. Pākaṭena issariyaṃ thomento āha, cakkavatti pana catunnampi dīpaṇaṃ issaro hoti.

Khattiyāti jātikhattiyā. **Bhogīti** bhogiyā. **Rājānoti** ye keci rajjaṃ kārentā. **Rājābhirājāti** rājūnaṃ pūjanīyo, adhirājā hutvā, cakkavattīti adhippāyo. **Manujindoti** manussādhipati paramissaro hutvā.

Evaṃ vutte Bhagavā “ye te bhavanti Arahanto Sammāsambuddhā, te sakavaṇṇe bhaññamāne attānaṃ pātukarontī”ti imaṃ selassa manorathaṃ pūrento **rājāhamasmīti**—ādimāha. Tatrāyamadhippāyo—yaṃ maṃ tvaṃ sela “rājā arahasi bhavitun”ti yācasi⁵, ettha appossukko hohi, **rājāhamasmi**. Sati ca rājatte yathā añño rājā yojanasataṃ vā anusāsati yojanasahassaṃ vā, cakkavattī hutvāpi catudīpapariyantamattaṃ vā, nāhamevaṃ paricchinnavisayo, ahañhi **dharmarājā anuttaro** Bhavaggaṭo Avīcīpariyantaṃ katvā tiriyaṃ appamāṇalokadhātuyo anusāsāmi.

1. Suvaṇṇavaṇṇasadisō (Sī)

2. Brahmā (Syā, Ka)

3. Yaṃ taṃ (Syā, Ka)

4. Thomayato (Sī), thomayanto (Ka)

5. Vadesi (Ka)

Yāvata hi apadadvipadādibhedā sattā, ahaṃ tesaṃ aggo. Na hi me koci sīlena vā -pa- vimuttiñāṇadassanena vā paṭibhāgo atthi, svāhaṃ evaṃ Dhammarājā anuttaro anuttareneva catusatipaṭṭhānādibhedena **dhammena cakkaraṃ vattemi**. Idaṃ pajahatha, idaṃ upasampajja viharathāti āṇacakkaraṃ, idaṃ kho pana bhikkhave dukkhaṃ ariyasaccanti-ādinā pariyattidhammena dhammacakkameva vā. **Cakkaraṃ appaṭivattiyaṃ** yaṃ cakkaraṃ appaṭivattiyaṃ hoti samaṇena vā -pa- kenaci vā lokasminti.

Evaṃ attānaṃ āvikarontaṃ Bhagavantaṃ disvā pītisomanassajāto selo puna daḥhikaraṇatthaṃ **Sambuddho paṭijānāsīti** gāthādvayamāha. Tattha **ko nu senāpatī**ti rañño bhoto dhammena pavattitassa cakkassa anupavattako senāpati ko nūti pucchi.

Tena ca samayena Bhagavato dakkhiṇapasse āyasmā Sāriputto nisinno hoti suvaṇṇapuñjo viya siriya sobhamāno, taṃ dassento Bhagavā **mayā pavattitanti** gāthamāha. Tattha **anujāto Tathāgatanti** Tathāgataṃ hetum¹ anujāto, Tathāgatena hetunā jātoti attho. Apica avajāto anujāto atijātoti tayo puttā. Tesu avajāto dussīlo, so Tathāgatassa putto nāma na hoti. Atijāto nāma pitarā uttaritaro, tādīsopi Tathāgatassa putto natthi. Tathāgatassa pana eko anujātova putto hoti, taṃ dassento evamāha.

Evaṃ “ko nu senāpatī”ti pañhaṃ byākari tvā yaṃ selo āha “Sambuddho paṭijānāsī”ti, tatra naṃ nikkaṅkhaṃ kātukāmo “nāhaṃ paṭiññāmatte neva paṭijānāmi, apicāhaṃ iminā kāraṇena Buddho”ti ñāpetum **abhiññeyyanti** gāthamāha. Tatra **abhiññeyyanti** vijjā ca vimutti ca. **Bhāvetabbaṃ** maggasaccaṃ. **Pahātabbaṃ** samudayasaccaṃ. Hetuvacanena pana phalasiddhito tesaṃ phalāni nirodhasaccadukkhasaccānipi vuttāneva honti. Evaṃ sacchikātabbaṃ sacchikataṃ pariññātabbaṃ pariññātanti idampettha saṅgahitanti catusaccabhāvanāphalaṅca vimuttiṃ ca dassento “bujjhitabbaṃ bujjhitvā Buddho jātosmī”ti yuttahetunā Buddhabhāvaṃ sādheti.

1. Tathāgatahetu (Sī)

Evam nippariyāyena attānaṃ āvikatvā attani kaṅkhāvitaraṇattham brāhmaṇaṃ aticāriyamāno¹ **vinayassūti** gāthattayamāha. Tattha **sallakattoti** rāgādisallakantano. **Anuttaroti** yathā bāhiravejjena vūpasamitarogo imasmiññevattabhāve kuppati, na evaṃ. Mayā vūpasamitassa pana rogassa bhavantarepi uppatti natthi, tasmā ahaṃ anuttaroti attho. **Brahmabhūtoti** seṭṭhabhūto. **Atituloti** tulaṃ atīto, nirupamoti attho. **Mārasenappamaddanoti** kāmā te paṭhamā senāti evaṃ āgatāya mārasenāya pamaddano. **Sabbāmitteti** khandhakilesābhisaṅkhāramaccudevaputtamārasaṅkhāte sabbapaccatthike. **Vasikatvāti** attano vase vattetvā. **Akutobhayoti** kutoci abhayo.

Evam vutte Selo brāhmaṇo tāvadeva Bhagavati sañjātapasādo pabbajjāpekkho hutvā **imaṃ bhontoti** gāthattayamāha. Tattha **kaṇhābhijātikoti** caṇḍālādīnīcakule jāto. Tato tepi māṇavakā pabbajjāpekkhā hutvā **evañce ruccati bhototi** gāthamāhaṃsu. Atha selo tesu māṇavakesu tuṭṭhacitto te ca dassento pabbajjaṃ yācanto **“brāhmaṇā”**ti gāthamāha.

Tato Bhagavā yasmā Selo atīte Padumuttarassa Bhagavato sāsane tesameva tiṇṇaṃ purisasatānaṃ gaṇaseṭṭho hutvā tehi saddhim pariveṇaṃ kāretvā dānādīni puññāni katvā tena kammena devamanussasampattiṃ anubhavamāno pacchime bhava tesameva ācariyo hutvā nibbatto, tañca tesam kammaṃ vimuttiparipākāya paripakkaṃ ehibhikkhubhāvassa ca upanissayabhūtaṃ, tasmā te sabbeva ehibhikkhupabbajjaṃ pabbājento **svākkhātanti** gāthamāha. Tattha **sandiṭṭhikanti** sayameva daṭṭhabbaṃ paccakkhaṃ. **Akālīkanti** maggānantaraphaluppattiyā na kālantaraṃ pattabbaphalaṃ. **Yattha amoghāti** yasmim maggabrahmacariye appamattassa sikkhattayapūraṇena sikkhato pabbajjā amoghā hoti, saphalāti attho. Evañca vatvā “etha bhikkhavo”ti Bhagavā avoca. Te sabbe pattacīvaradharā hutvā ākāsenāgantvā Vassasatikattherā viya suvinītā Bhagavantaṃ abhivādayiṃsu. Evamimaṃ tesam ehibhikkhubhāvaṃ sandhāya “alattha kho selo”ti-ādi vuttaṃ.

1. Abhittharayamāno (Sī), abhitārayamāno (Syā)

400. **Imāhī**ti imāhi Keṇiyassa cittānukūlāhi gāthāhi. Tattha aggiparicariyaṃ vinā brāhmaṇānaṃ yaññābhāvato “aggihuttamukhā yaññā”ti vuttaṃ. Aggihuttaseṭṭhā aggijuhanappadhānāti attho. Vede sajjhāyantehi paṭhamāṃ sajjhāyitabbato sāvittī “chandaso mukhan”ti vuttā. Manussānaṃ seṭṭhato rājā “mukhan”ti vutto. Nadīnaṃ ādhārato paṭisaraṇato ca sāgaro “mukhan”ti vutto. Candayogavasena “ajja kattikā ajja rohiṇī”ti saññāṇato ālokakaraṇato sammabhāvato ca “nakkhattānaṃ mukhaṃ cando”ti vuttaṃ. Tapantānaṃ aggattā ādicco “tapataṃ mukhan”ti vutto. Dakkhiṇeyyānaṃ pana aggattā visesena tasmim̐ samaye Buddhappamukhaṃ saṃghaṃ sandhāya “puññaṃ ākaṅkhamānānaṃ, saṃgho ve yajataṃ mukhan”ti vuttaṃ. Tena saṃgho puññaṃ āyamukhanti dasseti.

Yaṃ taṃ saraṇanti aññaṃ byākaraṇagāthamāha. Tassattho—pañcahi cakkhūhi cakkhumā Bhagavā yasmā mayaṃ ito aṭṭhame divase taṃ saraṇaṃ āgatamhā¹, tasmā attanā² tava sāsane anuttarena damathena dantāmhā, aho te saraṇassa ānubhāvoti.

Tato paraṃ Bhagavantaṃ dvīhi gāthāhi thometvā tatiyāya vandanāṃ yācanto **bhikkhavo tisatā imeti**-ādimāhāti.

Papañcasūdanīyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Selasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Assalāyanasuttavaṇṇanā

401. **Evaṃ me sutanti** Assalāyanasuttaṃ. Tattha **nānāverajjakānanti** Aṅgamagadhādīhi nānappakārehi verajjehi āgatānaṃ, tesu³ vā raṭṭhesu jātasaṃvaḍḍhānantipi attho. **Kenacidevāti** yaññupāsanādinā aniyamitakiccena. **Cātuvaṇṇinti** catuvaṇṇasādhāraṇaṃ. Mayaṃ pana nhānasuddhiyā bhāvanāsuddhiyāpi brāhmaṇāva sujjhantīti vadāma, ayuttampi samaṇo Gotamo karotīti maññaṃ mānā evaṃ cintayimsu. **Vuttasiroti** vāpitasiro.

1. Āgama (Sī)

2. Sattarattena (Sī)

3. Tesu tesu (Sī)

Dhammavādīti sabhāvavādī. **Duppaṭimantiyā**ti amhādisehi adhammavādīhi dukkheṇa paṭimantitabbā honti. Dhammavādino nāma parājayo na sakkā kātunti dasseti. **Paribbājakanti** pabbajjāvidhānam, tayo vede uggahetvā sabbapacchā pabbajantā yehi mantehi pabbajanti, pabbajitā ca ye mante pariharanti, yaṃ vā ācāraṃ ācaranti, taṃ sabbam bhotā caritaṃ sikkhitaṃ. Tasmā tuyhaṃ parājayo natthi, jayova bhavissatīti maññantā evamāhaṃsu.

402. **Dissanti kho panā**ti-ādi tesam laddhibhindanattam vuttam. Tattha **brāhmaṇiyoti** brāhmaṇānam puttapaṭilābhatthāya āvāhavivāhasena kulā ānītā brāhmaṇiyo dissanti. Tā kho panetā apareṇa samayena **utuniyopi** honti, sañjātapupphāti attho. **Gabbhiniyoti** sañjātagabbhā. **Vijāyamānā**ti puttadhītaro janayamānā. **Pāyamānā**ti dārake thaññaṃ pāyantiyo. **Yonijāva samānā**ti brāhmaṇīnam passāvamaggena jātā samānā. **Evamāhaṃsū**ti evaṃ vadanti. Kathaṃ? **Brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇo -pa- brahmadāyādā**ti. Yadi pana nesaṃ saccavacanāṃ siyā, brāhmaṇīnam kucchi mahābrahmuno uro bhaveyya, brāhmaṇīnam passāvamaggo mahābrahmuno mukhaṃ bhaveyya, ettāvata “mayā mahābrahmuno ure vasitvā mukhato nikkhantā”ti vattum mā labhantūti ayaṃ mukhato jātacchedakavādo vutto.

403. **Ayyo hutvā dāso hoti, dāso hutvā ayyo hotī**ti brāhmaṇo sabhariyo vaṇijjāṃ payojento Yonakaraṭṭhaṃ vā Kambojaraṭṭhaṃ vā gantvā kālaṃ karoti, tassa gehe vayappatte putte asati brāhmaṇī dāsena vā kammakarena vā saddhiṃ saṃvāsaṃ kappeti. Ekasmiṃ dārake jāte so puriso dāsova hoti, tassa jātadārako pana¹ dāyajjasāmiko hoti. Mātito suddho pitito asuddho so vaṇijjāṃ payojento Majjhimaṇṇāsattakathāṃ gantvā brāhmaṇadārikam gahetvā tassā kucchismiṃ puttāṃ paṭilabhati, sopi mātitova suddho hoti pitito asuddho. Evaṃ brāhmaṇasamayasmaññeva jātisambhedo hotīti dassanattametaṃ vuttam. **Kim balaṃ, ko assāsoti** yattha

1. Jātadārakena pana (Ka)

tumhe dāsā hontā sabbeva dāsā hotha, ayyā hontā sabbeva ayyā hotha, ettha vo ko thāmo, ko avassayo, yaṃ brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇoti vadathāti dīpeti.

404. **Khattiyova nu khoti**-ādayo suttacchedakavādā nāma honti.

408. Idāni cātuvaṇṇisuddhiṃ dassento **idha rājāti**-ādimāha.

Sāpānadoniyāti sunakhānaṃ pivanadoniyā. **Aggikaraṇīyanti** sītavinodana andhakāravidhamana bhattapacanādi aggikiccaṃ. **Ettha assalāyanāti** ettha sabbasmiṃ aggikiccaṃ karonte.

409. Idāni yadetaṃ brāhmaṇā cātuvaṇṇisuddhīti vadanti, ettha cātuvaṇṇāti niyamo natthi. Pañcama hi pādasikavaṇṇopi¹ atthīti saṃkhittena tesam vāde dosadassanātthaṃ **idha khattiyakumāro**ti-ādimāha. Tatra **amutra ca panesānanti** amusmiṃca pana purimanaye etesaṃ² māṇavakānaṃ kiñci nānākaraṇaṃ na passāmīti vadati. Nānākaraṇaṃ pana tesampi atthiyeva. Khattiyakumārassa hi brāhmaṇakaññāya uppanno khattiyapādasiko nāma, itaro brāhmaṇapādasiko nāma, ete hīnajātimāṇavakā.

Evam pañcamassa vaṇṇassa atthitāya cātuvaṇṇisuddhīti etesaṃ vāde dosam dassetvā idāni puna cātuvaṇṇisuddhiyaṃ ovadanto **taṃ kiṃ maññasīti**-ādimāha. Tattha **saddheti** matakabhatte. **Thālīpāketi** paṇṇākārabhatte. **Yaññeti** yaññabhatte. **Pāhuneti** āgantukānaṃ katabhatte. **Kim hīti** kiṃ mahapphalaṃ bhavissati, no bhavissatīti dīpeti.

410. **Bhūtapubbanti** assalāyana pubbe mayi jātiyā hīnatare tumhe seṭṭhatarā samānāpi mayā jātivāde pañhaṃ puṭṭhā sampādetum na sakkhittha, idāni tumhe hīnatarā hutvā mayā seṭṭhatarena Buddhānaṃ sake jātivādapañhaṃ puṭṭhā kiṃ sampādessatha, na ettha cintā kātābbāti māṇavaṃ upatthambhento imaṃ desanaṃ ārabhi. Tattha **asitoti** kāḷako.

1. Pārasakavaṇṇopi (Sī, Syā)

2. Etesānaṃ (Sī, Syā, Ka)

Devaloti tassa nāmaṃ, ayameva Bhagavā tena samayena. **Paṭaliyoti**¹ gaṇaṅgaṇupāhanā. **Patthaṇḍileti** paṇṇasālapariveṇe. **Ko nu khoti** kahaṃ nu kho. **Gāmaṇḍalarūpo viyāti** gāmadārakarūpo viya. **So khvāhaṃ bho homīti** so ahaṃ bho asitadevalo homīti vadati. Tadā kira mahāsatto Koṇḍadamako hutvā vicarati. **Abhivādetuṃ upakkamiṃsūti** vandituṃ upakkamaṃ akaṃsu. Tato paṭṭhāya ca vassasatikatāpasopi tadahujātaṃ brāhmaṇakumāraṃ avandanto koṇḍito² hoti.

411. **Janikā mātāti** yāya tumhe janitā³, sā vo janikā mātā. **Janikāmātūti** janikāya mātu. **Yo janakoti** yo janako pitā. “Yo janiko pitāteva” vā pāṭho.

Asitenāti pañcābhiñña asitena Devalena isinā imaṃ gandhabbapaṇhaṃ puṭṭhā na sampāyissanti. **Yesanti** yesaṃ sattannaṃ isinaṃ. **Na Puṇṇo dabbigāhoti** tesaṃ sattannaṃ isinaṃ dabbim gahetvā paṇṇaṃ pacitvā dāyako Puṇṇo nāma eko ahosi, so dabbigahaṇasippaṃ jānāti. Tvaṃ saccariyako tesaṃ Puṇṇopi na hoti, tena nātaṃ dabbigahaṇasippamattampi na jānāsīti. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Ayaṃ pana assalāyano saddho ahosi pasanno, attano antonivesaneyeva cetiyaṃ kāresi. Yāvajjadivasā assalāyanavamse jātā nivesanaṃ kāretvā antonivesane cetiyaṃ karontevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Assalāyanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Ghoṭamukhasuttavaṇṇanā

412. **Evaṃ me sutanti** Ghoṭamukhasuttaṃ. Tattha **Khemiyaṃbavaneti** evaṃnāmake ambavane. **Dhammiko paribbajoti**⁴ dhammikā pabbajjā. **Adassanāti**

1. Aṭaliyoti (Sī), āgaliyo (Syā)

3. Yā sā tumhe janikā (Sī, Syā)

2. Koṭṭhito sukoṭṭhito (Sī)

4. Paribbajoti (Sī)

tumhādisānaṃ vā paṇḍitānaṃ adassanena. **Yo vā panettha dhammoti** yo vā pana ettha dhammo sabhāvo, tasseva vā adassanena. Iminā “amhākaṃ kathā appamāṇaṃ, dhammova pamāṇaṃ”ti dasseti. Tato thero “nava-uposathāgāre¹ viya bahunā kammena idha bhavitabban”ti cintetvā caṅkamā oruyha paṇṇasālaṃ pavisitvā nisīdi. Taṃ dassetuṃ **evaṃ vutteti**-ādi vuttaṃ.

413. **Cattārome brāhmaṇā**ti therassa kira etadahosi “ayaṃ brāhmaṇo ‘dhammikaṃ pabbajjaṃ upagato samaṇo vā brāhmaṇo vā natthi’ti vadati. Imassa cattāro puggale dve ca parisā dassetvā ‘catutthaṃ puggalaṃ katarāya parisāya bahulaṃ passaṃ’ti pucchissāmi, jānamāno ‘anāgāriyaparisāyan’ti vakkhati. Evametam sakamukheneva ‘dhammiko paribbajo atthi’ti vadāpessāmi”ti imaṃ desanaṃ ārabhi.

414. Tattha **sāratattā**ti suṭṭhu rattarattā. **Sānuggahā vācā bhāsita** sakāraṇā vācā bhāsita. Vuttaṃ hetam mayā “amhākaṃ kathā appamāṇaṃ, dhammova pamāṇaṃ”ti.

421. **Kiṃ pana teti** gihi nāma kappiyampi akappiyampi vadeyyāti vivecanatthaṃ pucchi. **Kārāpesi**ti māpesi. Kārāpetvā ca pana kālaṃ katvā sagge nibbatto. Etassa kira jānanasippe mātarampi pitarampi ghātetvā attāva ghātetabboti² āgacchati. Etaṃ sippaṃ jānanto ṭhapetvā etaṃ añño sagge nibbatto nāma natthi, esa pana theram upanissāya puññaṃ katvā tattha nibbattitvā ca pana “kenāhaṃ kammena idha nibbatto”ti āvajjetvā yathābhūtaṃ ñatvā ekadivasam jhāyā bhojanasālāya paṭisaṅkharanattam samghe sannipatite manussavesena āgantvā pucchi “kimatthaṃ bhante samghe sannipatito”ti. Bhojanasālāya paṭisaṅkharanattanti. Kenesā kārītāti. Ghoṭamukhenāti. Idāni so kuhinti. Kālaṅkatoti. Atthi panassa koci ñātakoti. Atthi ekā bhaginīti. Pakkosāpetha nanti. Bhikkhū pakkosāpesuṃ. So tam upasaṅkamitvā “ahaṃ tava bhātā ghoṭamukho nāma imaṃ sālāṃ kāretvā sagge nibbatto, asuke ca asuke ca ṭhāne mayā ṭhapitaṃ

1. Na uposathāgāre (Ka)

2. Jotetabboti (Sī)

dhanam atthi, tam gahetvā imaṇca bhojanasālam kārehi, dārake ca posehī”ti vatvā bhikkhusaṅgham vanditvā vehāsam uppatitvā devalokameva agamāsi. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Ghoṭamukhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Caṅkīsuttavaṇṇanā

422. **Evam me sutanti** Caṅkīsuttam. Tattha **devavane sālavaneti** tasmim kira devatānam balikammaṃ karīyati, tena tam devavanantipi sālavanantipi vuccati. **Opāsādam ajjhāvasatīti** Opāsādanāmake brāhmaṇagāme vasati, abhibhavitvā vā āvasati, tassa sāmī hutvā yāya mariyādāya tattha vasitabbaṃ, tāya mariyādāya vasati. Upasaggavasena panettha bhummatthe upayogavacanam veditabbaṃ, tassa anuppayogattāva sesapadesu. Tattha lakkhaṇam saddasatthato pariyesitabbaṃ. **Sattussadanti** sattehi ussadam ussannaṃ¹, bahujaṇam ākiṇṇamanussaṃ posāvaniyahatthi-assamoramigādi-anekasattasamākiṇṇaṇcāti attho. Yasmā pana so gāmo bahi āvijjhitvā² jātena hatthi-assādīnam ghāsatiṇena ceva gehacchadanatiṇena ca sampanno, tathā dārukaṭṭhehi ceva gehasambhārakaṭṭhehi ca, yasmā cassa abbhantare vaṭṭacaturassādisaṇṭhānā bahū pokkharaniyo, jalajakusumavicittāni ca bahi anekāni taḷākāni vā udakassa niccabharitāneva honti, tasmā **satiṇakaṭṭhodakanti** vuttam.

Saha dhañṇena **sadhañṇam**, pubbaṇṇāparaṇṇādibhedam bahudhañṇasannicayanti attho. Ettāvatā yasmim gāme brāhmaṇo setacchattam ussāpetvā rājalilāya vasati. Tassa samiddhisampatti dīpitā hoti. Rājato laddham bhoggaṃ **rājabhoggaṃ**. Kena dinnanti ce, **rañṇā Pasenadinā Kosalena dinnam**. **Rājadāyanti** rañño dāyabhūtam, dāyajjanti attho. **Brahmadeyyanti** setṭhadeyyam, chattam ussāpetvā rājasankhepena bhuñjitabbanti attho. Atha vā **rājabhogganti** sabbam chejjabhejjaṃ anusāsantena titthapabbatādīsu

1. Sattehi ussannaṃ (Ka)

2. Āvijjitvā (Ṭikā)

suñkam gaṇhantena¹ setacchattaṃ ussāpetvā raññā hutvā bhuñjitabbaṃ. Tattha **raññā Pasenadinā Kosalena dinnam rājadāyanti** ettha raññā dinnattā rājadāyaṃ, dāyakarājadīpanatthaṃ panassa “raññā Pasenadinā Kosalena dinnam”ti idaṃ vuttaṃ. **Brahmadeyyanti** seṭṭhadeyyaṃ, yathā dinnam na puna gahetabbaṃ hoti nissatṭhapariccattaṃ, evaṃ dinnanti attho.

423. Bahū bahū hutvā saṃhatāti² saṃghā³. Ekekissā disāya⁴ saṃgho tesam atthīti **saṃghī**. Pubbe gāmassa anto agaṇā bahi nikkhamitvā gaṇā sampannāti⁵ **gaṇībhūtā**. **Uttarenamukhā**ti uttaradisābhimukhā. **Khattam āmantesī**ti khattā vuccati pucchitapañhabyākaraṇasamattho mahāmatto, taṃ āmantesi. **Āgamentū**ti muhuttaṃ paṭimānentu⁶, acchantūti vuttaṃ hoti.

424. **Nānāverajjakānanti** nānāvidhesu rajjesu aññesu Kāsikosalādīsu jātā vā nivasanti vā, tato vā āgatāti nānāverajjakā, tesam nānāverajjakānaṃ. **Kenacidevā**ti aniyamitena yaññupāsanaḍḍinā kenaci kiccena. Te tassa gamanaṃ sutvā cintesum “ayaṃ Caṅkī uggatabrāhmaṇo, yebhuyyena ca aññe brāhmaṇā samaṇaṃ Gotamaṃ saraṇaṃ gatā, ayameva na gato. Svāyaṃ sace tattha gamissati, addhā samaṇassa Gotamassa āvaṭṭaniyā māyāya āvaṭṭito⁷ saraṇaṃ gamissati. Tato etassāpi gehadvāre brāhmaṇānaṃ asannipāto bhavissati. Handassa gamanantarāyaṃ karomā”ti sammantayitvā tattha agamaṃsu. Taṃ sandhāya “atha kho te brāhmaṇā”ti-ādi vuttaṃ.

Tattha **ubhatoti** dvīhi pakkhehi. **Mātito ca pitito cāti** bhoto mātā brāhmaṇī, mātumātā brāhmaṇī, tassāpi mātā brāhmaṇī. Pitā brāhmaṇo, pitupitā brāhmaṇo, tassapi pitā brāhmaṇoti evaṃ bhavaṃ ubhato sujāto mātito ca pitito ca.

1. Gaṇhantena setacchattaṃ paṭiggaṇhantena (Sī)

3. Saṃgho (Sī)

5. Gaṇā saṃhatāti (Ka), gaṇasampannāti (Syā), gaṇasampattāti (Dī-Ṭṭha 1. 249 piṭṭhe)

6. Adhivāsantu (Ka)

2. Saṃghātāti (Sī, Syā, Ka)

4. Na ekākiyādinā viya (Ka)

7. Āvañcito (Ka)

Saṃsuddhagahaṇikoti saṃsuddhā te matu gahaṇī, saṃsuddhā te mātu kucchīti attho. **Yāva sattamā pitāmahayugāti** ettha pitu pitā pitāmaho, pitāmahassa yugam pitāmahayugam. **Yuganti** āyuppanānam vuccati. Abhilāpamattameva cetam, atthato pana pitāmahova pitāmahayugam. Tato uddham sabbepi pubbapurisā pitāmahaggahaṇeneva gahitā. Evam yāva sattamo puriso, tāva saṃsuddhagahaṇiko. Atha vā akkhitto anupakuṭṭho jātivādenāti dasseti. **Akkhittoti** apanetha etam, kim imināti evam akkhitto anavakkhitto. **Anupakuṭṭhoti** na upakuṭṭho, na akkosam vā nindam vā pattapubbo. Kena kāraṇenāti. Jātivādena, itipi hīnajātiko esoti evarūpena vacanenāti attho. **Imināpaṇgenāti** imināpi kāraṇena.

Aḍḍhoti issaro. **Mahaddhanoti** mahatā dhanena samannāgato. Bhoto hi gehe pathaviyam paṃsuvālikā viya bahu dhanam, samaṇo pana Gotamo adhano bhikkhāya udaram pūretvā yāpetīti dassenti. **Mahābhogoti** pañcakāmaguṇavasena mahā-upabhogo. Evam yam yam guṇam vadanti, tassa tassa paṭipakkhavasena Bhagavato agūṇamyeva dassemi māññamānā vadanti.

Abhirūpoti aññehi manussehi adhikarūpo. **Dassanīyoti** divasampi passantānam atittikaraṇato dassanayoggo, dassaneneva cittapasādañjanato **pāsādiko**. Pokkharatā vuccati sundarabhāvo, vaṇṇassa pokkharatā vaṇṇapokkharatā, tāya **vaṇṇapokkharatāya**, vaṇṇasampattiyāti attho. Porāṇā pana **pokkharanti** sarīram vadanti, vaṇṇam vaṇṇameva. Tesam matena vaṇṇo ca pokkharāṇa vaṇṇapokkharāṇi, tesam bhāvo vaṇṇapokkharatā. Iti **paramāya vaṇṇapokkharatāyāti** uttamaparisuddhena vaṇṇena ceva sarīrasaṇṭhānasampattiyā cāti attho. **Brahmavaṇṇīti** seṭṭhavaṇṇī, parisuddhavaṇṇesupī seṭṭhena suvaṇṇavaṇṇeneva samannāgatoti attho. **Brahmavacchasīti** mahābrahmuno sarīrasadisena sarīrena samannāgato. **Akhuddāvākāso dassanāyāti** bhoto sarīre dassanassa okāso na khuddako mahā. Sabbāneva te aṅgapaccaṅgāni dassanīyāneva, tāni cāpi mahantānevāti dīpeti.

Sīlamassa atthīti **sīlavā**. Vuddhaṃ vaḍḍhitaṃ sīlamassāti **vuddhasīlī**. **Vuddhasīlenā**ti vuddhena vaḍḍhitena sīlena. **Samannāgatoti** yutto, idaṃ vuddhasīlīpadasseva vevacanaṃ. Sabbametaṃ pañcasīlamattameva sandhāya vadanti.

Kalyāṇavācoti-ādīsu kalyāṇā sundarā parimaṇḍalapadabyañjanā vācā assāti kalyāṇavāco. Kalyāṇaṃ madhuraṃ vākkaraṇaṃ assāti **kalyāṇavākkaraṇo**. Vākkaraṇanti udāharaṇaghoso. Guṇaparipuṇṇabhāvena pure bhavāti **porī**. Pure vā bhavattā porī. Nāgarikitthiyā sukhumālattanena sadisātipi porī. Tāya **poriyā**. **Vissatṭhāyāti** apalibuddhāya, sandiṭṭha¹ vilambitādidosaṛahitāya. **Anelagalāyāti** elagalena virahitāya. Ekaccassa hi kathentassa elāṃ galati, lālā vā paggharati, kheḷaphusitāni vā nikkhamanti, tassa vācā elagalā nāma hoti. Tabbiparitāyāti attho. **Atthassa viññāpaniyāti** ādimajjhapariyosānaṃ pākaṭaṃ katvā bhāsitatthassa viññāpanasamatthāya. Sesamettha brāhmaṇavaṇṇe uttānameva.

425. **Evaṃ vutteti** evaṃ tehi brāhmaṇehi vutte Caṅkī “ime brāhmaṇā attano vaṇṇe vuccamāne atussanakasatto nāma natthi, vaṇṇamassa bhaṇitvā nivāressāmāti jāti-ādīhi mama vaṇṇaṃ vadanti, na kho pana me yuttaṃ attano vaṇṇe rajjituṃ². Handāhaṃ etesaṃ vādaṃ bhinditvā samaṇassa Gotamassa mahantabhāvaṃ ñāpetvā etesaṃ tattha gamaṇaṃ karomī”ti cintetvā **tena hi bho mamāpi suṇāthāti**-ādimāha. Tattha yepi “ubhato sujāto”ti-ādayo attano guṇehi sadisā guṇā, tepi “ko cāhaṃ, ke ca samaṇassa Gotamassa jātisampatti-ādayo guṇā”ti attano guṇehi uttaritareyeveva maññamāno, itare pana ekanteneva Bhagavato mahantabhāvadīpanatthaṃ pakāseti. **Mayameva arahāmāti** evaṃ niyamento cettā idaṃ dīpeti—yadi guṇamahantatāya upasaṅkamitabbo nāma hoti, yathā Sineruṃ upanidhāya sāsapo, mahāsamuddaṃ upanimāya gopadakaṃ, sattasu mahāsaṛesu udakaṃ upanidhāya ussāvabindu paritto lāmaḥ, evamevaṃ samaṇassa Gotamassa jātisampatti-ādayo guṇe upanidhāya amhākaṃ

1. Sandiddha (Sī)

2. Rañjituṃ (Sī)

guṇā parittā lāmakā, tasmā mayameva arahāma taṃ bhavantaṃ Gotamaṃ dassanāya upasaṅkamtunti.

Bhūmigataṇca vehāsattāhañcāti ettha rājaṅgaṇe ceva uyyāne ca sudhāmaṭṭhā pokkharāṇiyo sattaratanapūriṃ katvā bhūmiyaṃ ṭhapitaṃ dhanam bhūmigataṃ nāma, pāsādaniyūhādayo pana pūretvā ṭhapitaṃ vehāsattāhaṃ nāma. Evaṃ tāva kulapariyāyena āgataṃ. Tathāgatassa pana jātadivaseyeva saṅkho elo uppalo puṇḍarīkoti cattāro nidhaya upagatā. Tesu saṅkho gāvutiko, elo aḍḍhayaḷjaniko, uppalo tigāvutiko, puṇḍarīko yojanikoti. Tesupi gahitaḷgahitaṭṭhānaṃ pūratiyeva. Iti Bhagavā pahūtaṃ hiraṇṇasuvannaṃ ohāya pabbajitoti veditabbo. **Daharo vā**ti-ādini heṭṭhā vitthāritāneva.

Akhuddāvakasoti ettha Bhagavati aparimāṇoyeva dassanāvakaṣoti veditabbo. Tatridaṃ vatthu—Rājagahe kira aññataro brāhmaṇo “samaṇassa kira Gotamassa pamāṇaṃ gahetuṃ na sakkā”ti sutvā Bhagavato piṇḍāya pavisaṇakāle satṭhihatthaṃ veḷuṃ gahetvā nagaradvārassa bahi ṭhatvā sampatte Bhagavati veḷuṃ gahetvā samīpe aṭṭhāsi, veḷu Bhagavato jāṇumattaṃ pāpuṇi. Punadivase dve veḷū ghaṭetvā samīpe aṭṭhāsi, Bhagavā dvinnaṃ veḷūnaṃ upari dviveḷumattameva¹ paññāyamāno “brāhmaṇa kiṃ karosī”ti āha. Tumhākaṃ pamāṇaṃ gaṇhāmīti. “Brāhmaṇa sacepi tvaṃ sakalacakkavāḷagabbhaṃ pūretvā ṭhitaveḷuṃ ghaṭetvā² āgamissasi, neva me pamāṇaṃ gahetuṃ sakkhissasi. Na hi mayā cattāri asaṅkhyeyyāni kappasatasahassaṃ ca tathā pāramiyo pūritā, yathā me paro pamāṇaṃ gaṇheyya, atulo brāhmaṇa Tathāgato appameyyo”ti vatvā Dhammapade³ gāthamāha. Gāthāpariyosāne caturāsītipāṇasahassāni amataṃ pivimsu.

Aparampi vatthu—Rāhu kira Asurindo cattāri yojanasahassāni aṭṭha ca yojana satāni ucco, bāhantaramassa dvādasayojanasatāni, hatthatalapādatalānaṃ puthulatā tīṇi yojanasatāni, aṅgulipabbāni

1. Veḷumattameva (Sī)

2. Ṭhitaveḷuṃ gahetvā ghaṭetvā (Sī), ṭhitaveḷū ghaṭetvā (Syā)

3. Khu 1. 42 piṭṭhe.

pañṇāsayojanāni, bhamukantaram pañṇāsayojanam, nalātaṃ tiyojanasataṃ, sīsaṃ navayojanasataṃ. So “aham uccosmi, Satthāraṃ onamitvā oloketum na sakkhissāmī”ti na gacchati. So ekadivasam Bhagavato vaṇṇam sutvā “yathā kathaṇca olokessāmī”ti āgato. Bhagavā tassa ajjhāsayaṃ veditvā “catūsu iriyāpathesu katarena dassemi”ti cintetvā “ñhitako nāma nīcopi ucco viya paññāyati, nipannovassa attānaṃ dassessāmī”ti “Ānanda Gandhakuṭipariveṇe mañcakaṃ paññāpehī”ti vatvā tattha sīhaseyyaṃ kappesi. Rāhu āgantvā nipannaṃ Bhagavantaṃ gīvaṃ unnāmetvā nabhamajjhe puṇṇacandaṃ viya ulloketi. Kimidaṃ Asurindāti ca vutte Bhagavā onamitvā oloketum na sakkhissāmīti na gacchinti. Na mayā Asurinda adhomukhena pāramiyo pūritā, uddhaggaṃ me katvā dānaṃ dinnanti. Taṃdivasaṃ Rāhu saraṇaṃ agamāsi. Evaṃ Bhagavā akhuddāvakaṃ dassanāya.

Catupārisuddhisīlena **sīlavā**. Taṃ pana sīlaṃ ariyaṃ uttamaṃ parisuddhaṃ, tenāha **ariyasīlīti**. Tadeva anavajjaṭṭhena kusalaṃ, tenāha **kusalasīlīti**. **Kusaleṇa sīlenāti** idamassa vevacanaṃ. **Bahūnaṃ ācariyapācariyoti** Bhagavato ekekāya dhammadesanāya caturāsītipāṇasahassāni aparimāṇāpi devamanussā maggaphalāmataṃ pivanti. Tasmā bahūnaṃ ācariyo, sāvakavineyyānaṃ pācariyoti.

Khīṇakāmarāgoti ettha kāmaṃ Bhagavato sabbepi kilesā khīṇā, brāhmaṇo pana te na jānāti, attano jānanaṭṭhāneyeva guṇaṃ katheti. **Vigatacāpalloti** “pattamaṇḍanā cīvaramaṇḍanā senāsanamaṇḍanā imassa vā pūṭikāyassa -pa- kelanā paṭikelanā”ti¹ evaṃ vuttacāpalyavirahito.

Apāpapurekkhāroti apāpe navalokuttaradhamme purato katvā vicarati. **Brahmaññāya pajāyāti** Sāriputtamoggallānamahākassapādibhedāya brāhmaṇapajāya. (Aviruddho hi so)² etissāya pajāya purekkhāro. Ayaṃ hi pajā samaṇaṃ Gotamaṃ purato katvā caratīti attho. Apica **apāpapurekkhāroti** na pāpapurekkhāro, na pāpaṃ purato

1. Kelāyanā paṭikelāyanā (Sī, Ka) Abhi 2. 365 piṭṭhe pana passitabbaṃ.

2. Sīhaḷa-potthake Dī-Ṭṭha 1. 255 piṭṭhe ca natthi.

katvā carati, pāpaṃ na icchatīti attho. Kassa? **Brahmaññāya pajāya**, attanā saddhiṃ paṭiviruddhāyapi brāhmaṇapajāya aviruddho hitasukhatthikoyevāti vuttaṃ hoti.

Tiroraṭṭhāti pararaṭṭhato. **Tirojanapadāti** parajanapadato. **Saṃpucchituṃ āgacchantīti** khattiyapaṇḍitādayo ceva brāhmaṇagandhabbādayo ca pañhe abhisāṅkharitvā pucchissāmāti āgacchanti. Tattha keci pucchāya vā dosaṃ vissajjanasampacchane vā asamatthataṃ sallakkhetvā apucchitvāva tuṇhī nisīdanti, keci pucchanti, kesañci Bhagavā pucchāya ussāhaṃ janetvā vissajjeti. Evaṃ sabbesampi tesaṃ vimatiyo tīraṃ patvā mahāsamuddassa ūmiyo viya Bhagavantam patvāva bhijjanti. Sesamettha Tathāgatassa vaṇṇe uttānameva.

Atithī no te hontīti te amhākaṃ āgantukā navakā pāhunakā hontīti attho. **Pariyāpuṇāmīti** jānāmi. **Aparimāṇavaṇṇoti** tathārūpeneva Sabbaññunāpi appameyyavaṇṇo, pageva mādisenāti dasseti. Vuttampi cetam—

“Buddhopi Buddhassa bhaṇeyya vaṇṇam,
Kappampi ce aññamabhāsamāno.
Khīyetha kappo ciradīghamantare,
Vaṇṇo na khīyetha Tathāgatassā”ti.

Imaṃ pana guṇakathaṃ sutvā te brāhmaṇā cintayimso “yathā caṅkī samaṇassa Gotamassa vaṇṇam bhāsati, anomaguṇo so bhavaṃ Gotamo, evaṃ tassa guṇe jānamānena kho pana iminā aticiraṃ adhivāsitaṃ, handa naṃ anuvattāmā”ti anuvattamānā “tena hi bho”ti-ādimāhaṃsu.

426. **Opātetīti** paveseti. **Saṃpurekkharontīti** puttamattanattamattampi samānaṃ purato katvā vicaranti.

427. **Mantapadanti** mantāyeva mantapadaṃ, vedoti attho. **Itihitiha paramparāyāti** evaṃ kira evaṃ kirāti paramparabhāvena āgatanti dīpeti.

Piṭakasampadāyāti pāvakanasaṅkhātasampattiya. Sāvitti-ādīhi chandabandhehi ca vaggabandhehi ca sampādetvā āgatanti dasseti. **Tattha cā**ti tasmim mantapade. **Pavattā**roti pavattayitāro. **Yesanti** yesam santakam. **Mantapadanti** vedasaṅkhātam mantameva¹. **Gītanti** aṭṭhakādīhi dasahi porāṇakabrāhmaṇehi padasampattivasena² sajjhāyitam. **Pavuttanti** aññesam vuttam, vācitantī attho. **Samihitanti** samupabyūḷham³ rāsikataṃ, piṇḍam katvā ṭhapitanti attho. **Tadanugāyantī**ti etarahi brāhmaṇa tam tehi pubbe gītam⁴ anugāyanti anusajjhāyanti vādentī. **Tadanubhāsantī**ti tam anubhāsanti, idam purimasseva vevacanam. **Bhāsitamanubhāsantī**ti tehi bhāsitaṃ sajjhāyitaṃ anusajjhāyanti. **Vācitamanuvācentī**ti tehi aññesam vācitaṃ anuvācentī. **Seyyathidanti** te katameti attho. **Aṭṭhakoti**-ādīni tesam nāmāni, te kira dibbena cakkhunā oloketvā parūpaghātaṃ akatvā Kassapasammāsambuddhassa Bhagavato pāvacanena saha saṃsandetvā mante ganthesuṃ, aparāpare pana brāhmaṇa pāṇātipātādīni pakkhipitvā tayo vede bhinditvā Buddhavacanena saddhim viruddhe akāmsu.

428. **Andhaveṇī**ti andhapaveṇī. Ekena hi cakkhumatā gahitayaṭṭhiyā koṭim eko andho gaṇhāti, tam andham añño, tam aññoti evaṃ paṇṇāsa saṭṭhi andhā paṭipāṭiyā ghaṭitā andhaveṇīti vuccati. **Paramparāsaṃsattā**ti aññamaññaṃ laggā, yaṭṭhiggāhakenapi cakkhumatā virahitāti attho. Eko kira dhutto andhagaṇam disvā “asukasmim nāma gāme khajjabhojjaṃ sulabhan”ti ussāhetvā tehi “tattha no sāmi nehi, idam nāma te demā”ti vutte lañjam gahetvā antarāmagge maggā okkamma mahantaṃ gacchaṃ anuparigantvā purimassa hatthena pacchimassa kacchaṃ gaṇhāpetvā “kiñci kammaṃ atthi, gacchatha tāva tumhe”ti vatvā palāyi. Te divasampi gantvā maggaṃ avindamānā “kahaṃ bho cakkhumā kahaṃ maggo”ti paridevitvā maggaṃ avindamānā tattheva marimsu. Te sandhāya vuttam “paramparāsaṃsattā”ti. **Purimopī**ti purimesu dasasu brāhmaṇesu ekopi. **Majjhimopī**ti majjhe ācariyapācariyesu ekopi. **Pacchimopī**ti idāni brāhmaṇesu ekopi.

1. Mantapadameva (Sī)

2. Sarasampattivasena (Sī, Syā)

3. Samupabbuḷham (Sī)

2. Sarasampattivasena (Sī, Syā)

4. Tehi sabbehi gītam (Sī)

Pañca khoti Pāli-āgatesu dvīsu aññepi evarūpe tayo pakkhipitvā vadati. **Saddhammā** bhūtavipākā vā abhūtavipākā vā. **Nālametthā**ti Bhāradvāja saccam anurakkhissāmīti paṭipannena viññunā “yam mayā gahitaṃ, idameva saccam moghamaññaṃ”ti ettha ekamseneva niṭṭham gantum nālaṃ na yuttanti upari pucchāya maggaṃ vivaritvā ṭhapesi.

430. **Idha Bhāradvāja bhikkhū**ti Jīvakaṣutte¹ viya Mahāvaccasutte² viya ca attānaññeva sandhāya vadati. **Lobhanīyesu dhammesū**ti lobhadhammesu. Sesapadadvayepi eeva nayo.

432. **Saddham nivesetī**ti okappaniyasaddham niveseti. **Upasaṅkamatī**ti upagacchati. **Payirupāsati**ti santike nisīdati. **Sotanti** pasādasotaṃ odahati. **Dhammanti** desanāddhammaṃ suṇāti. **Dhāretī**ti paguṇaṃ katvā dhāreti. **Upaparikkhatī**ti atthato ca kāraṇato ca vīmaṃsati. **Nijjhānaṃ khamantī**ti olokaṇaṃ khamanti, idha sīlaṃ kathitaṃ, idha samādhīti evaṃ upaṭṭhahantīti attho. **Chandoti** kattukamyatāchando. **Ussahatī**ti vāyamaṭi. **Tuletī**ti aniccādivasena tīreti. **Padahatī**ti maggapadhānaṃ padahati. **Kāyena ceva paramasaccanti** sahaajātanāmakāyena ca nibbānaṃ sacchikaroti, paññāya ca kilese nibbijjhivā tadeva vibhūtaṃ pākaṭaṃ karonto passati.

433. **Saccānubodhoti** maggānubodho. **Saccānuppattī**ti phalāsacchikiriyā. **Tesaṃyevā**ti heṭṭhā vuttānaṃ dvādasannaṃ, evaṃ dīghaṃ maggavādaṃ anulometi, tasmā nāyamattho. Ayaṃ panettha attho—**tesaṃyevā**ti tesaṃ maggasampayuttadhammaṇaṃ. **Padhānanti** maggapadhānaṃ. Taṃ hi phalāsacchikiriyasaṅkhātāya saccānuppattiyā bahukāraṃ, magge asati phalābhāvatoti iminā nayena sabbapadesu attho veditabbo. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Caṅkīsutavannaṇā niṭṭhitā.

1. Ma 2. 32 piṭṭhe.

2. Ma 2. 157 piṭṭhe.

6. Esukārīsuttavaṇṇanā

437. **Evam me sutanti** Esukārīsuttaṃ. Tattha **bilaṃ olaggeyyunti** koṭṭhāsaṃ laggāpeyyuṃ, iminā satthadhammaṃ nāma dasseti. Satthavāho kira mahākantārapaṭipanno antarāmagge goṇe mate maṃsaṃ gahetvā sabbesaṃ satthikānaṃ “idaṃ khāditvā ettakaṃ mūlaṃ dātabban”ti koṭṭhāsaṃ olaggeti, goṇamaṃsaṃ nāma khādantāpi atthi akhādantāpi, mūlaṃ dātuṃ sakkontāpi asakkontāpi. Satthavāho yena mūlena goṇo gahito, tassa nikkhamanattamaṃ sabbesaṃ balakkārena koṭṭhāsaṃ datvā mūlaṃ gaṇhāti, ayaṃ satthadhammo. Evamevaṃ brāhmaṇāpi lokassa paṭiññaṃ aggahetvā attanova dhammatāya catasso pāricariyā paññapentīti dassetuṃ **evameva khoti**-ādimāha. **Pāpiyo assāti** pāpaṃ¹ assa. **Seyyo assāti** hitaṃ assa. Atha vā **pāpiyoti** pāpako lāmakko attabhāvo assa. **Seyyoti** seṭṭho uttamo. **Seyyamaṃsoti** seyyo. **Uccākulīnatāti** uccākulīnattena seyyo. **Pāpiyamaṃsoti** pāpiyo. Uccākulīnatā ca dvīsu kulesu vaḍḍheti² khattiyakule brāhmaṇakule ca, ulāraṇṇatā tīsu. Vessopi hi ulāraṇṇo hoti. Ulārabhogatā catūsopi. Suddopi hi antamaso caṇḍālopi ulārabhogo hotiyeva.

440. **Bhikkhācariyanti** koṭṭidhanenapi hi brāhmaṇena bhikkhā caritabbāva, porāṇakabrāhmaṇā asītikoṭṭidhanāpi ekavelaṃ bhikkhaṃ caranti. Kasmā? Duggatakāle carantānaṃ idāni bhikkhaṃ carituṃ āradhāti garahā na bhavissatīti. **Atimaññaṃanoti** yo bhikkhācariyavaṃsaṃ haritvā sattajīvakaṣikkammavaṇijjādīhi jīvikaṃ kappeti, ayaṃ atimaññaṃ nāma. **Gopo vāti** yathā gopako attanā rakkhitaḥḥaṃ bhaṇḍaṃ thenento akiccakārī hoti, evanti attho. Iminā nayena sabbavāresu attho veditabbo. **Asitabyābhaṅginti** tiṇalāyana-asitañceva kājañca. **Anussaratoti** yattha jāto, tasmim porāṇe mātāpettike kulavaṃse anussariyamāneti attho. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Esukārīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Atipāpaṃ (Syā, Ka)

2. Vaṭṭati (Syā, Ka)

7. Dhanañjānisuttavaṇṇanā

445. **Evam me sutanti** Dhanañjānisuttaṃ. Tattha **Dakkhiṇāgirisminti girīti** pabbato, Rājagahaṃ parikkhipitvā ʒhitapabbatassa dakkhiṇadisābhāge janapadassetam nāmaṃ. **Taṇḍulapālidvārāyāti** Rājagahassa kira dvattiṃsamahādvārāni catusaṭṭhikhuddakadvārāni, tesu ekaṃ Taṇḍulapālidvāraṃ nāma, taṃ sandhāyevamāha. **Rājānaṃ nissā yāti** “gaccha manusse apīletvā sassabhāgaṃ gaṇhāhi”ti rañṇā pesito gantvā sabbameva sassaṃ gaṇhāti, “mā no bhante nāsehi”ti ca vutte “rājakule vuttaṃ mandam, aham rañṇā āgamanakāleyeva evam āṇatto, mā kanditthā”ti evam rājānaṃ nissāya brāhmaṇagahapatike vilumpati. Dhaññaṃ yebhuyyena attano gharaṃ pavesetvā appakaṃ rājakule paveseti. Kim brāhmaṇagahapatikānaṃ na pīlaṃ akāsīti ca vutto “āma mahārāja imasmiṃ vāre khettāni mandasassāni ahesuṃ, tasmā apīlentassa me gaṇhato na bahum jātan”ti evam brāhmaṇagahapatike nissāya rājānaṃ vilumpati.

446. **Payo pīyatanti** taruṇakhīraṃ pivatu. **Tāva bhattassāti** yāva khīraṃ pivitvā nisīdissatha, tāvadeva bhattassa kālo bhavissati. Idheva hi no pātaraśabbhattaṃ āharissantīti dasseti. **Mātāpitaroti**—ādīsu mahallakā mātāpitaro mudukāni attharaṇapāvuraṇāni sukhumaṇi vatthāni madhurabhojanaṃ sugandhagandhamālādīni ca pariyesitvā posetabbā. Puttadhītānaṃ nāmakaraṇamaṅgalādīni sabbakiccāni karontena puttadāro posetabbo. Evam hi akariyamāne garahā uppajjatīti iminā nayena attho veditabbo.

447. **Adhammacārīti** pañca dussīlyakammāni vā dasa dussīlyakammāni vā idha adhammo nāma. **Upakaḍḍheyyunti** pañcavidhabandhanādikammakaraṇatthaṃ taṃ taṃ nirayaṃ kaḍḍheyyuṃ.

448-453. **Dhammacārīti** dhammikakasivaṇijjādikammakārī. **Paṭikkamantīti** osaranti¹ pariḥāyanti. **Abhikkamantīti** abhisaranti vaḍḍhanti. **Seyyoti** varataraṃ. **Hīneti** nihīne lāmake. **Kālaṅkato ca Sāriputtāti**

1. Na osaranti (Sī)

idaṃ Bhagavā “tatrassa gantvā desehi”ti adhippāyena theram āha. Theropi taṃkhaṇamyeva gantvā mahābrahmuno dhammam desesi, tato paṭṭhāya cātuppadikaṃ gātham kathentopi catusaccavimuttam nāma na kathesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Dhanañjānisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Vāseṭṭhasuttavaṇṇanā

454. **Evam me sutanti** Vāseṭṭhasuttam. Tattha **Ichchānaṅgalavanasaṇḍeti** Ichchānaṅgalagāmassa avidūre vanasaṇḍe. **Caṅkīti**-ādayo pañcapi janā rañño Pasenadissa Kosalassa purohitā eva. **Aññe ca abhiññātā**ti aññe ca bahū abhiññātā brāhmaṇā. Te kira chaṭṭhe chaṭṭhe māse dvīsu ṭhānesu¹ sannipatanti. Yadā jātim sodhetukāmā honti, tadā Pokkharasātissa santike jātisodhanattham Ukkatṭhāya sannipatanti. Yadā mante sodhetukāmā honti, tadā Ichchānaṅgale sannipatanti. Imasmim kāle mantasodhanattham sannipatiṃsu. **Ayamantarā kathāti** yaṃ attano sahāyakabhāvānurūpam katham kathentā anuvicariṃsu, tassā kathāya antarā ayamaññā kathā udapādi. **Sīlavāti** guṇavā. **Vattasampannoti** ācārasampanno.

455. **Anuññāta paṭiññātā**ti sikkhitā tumheti evam ācariyehi anuññātā, āma ācariya sikkhitamhāti evam sayañca paṭiññātā. **Asmāti** bhavāma. **Aham Pokkharasātissa, tārukkhassāyam māṇavoti** aham Pokkharasātissa jeṭṭhantevāsī aggasisso, ayam Tārukkhassāti dīpeti.

Tevijjānanti tivedānam brāhmaṇānam. **Yadakkhātanti** yaṃ atthato ca byañjanato ca ekaṃ padampi akkhātam. **Tatra kevalinosmaseti** tam sakalam jānanato tattha niṭṭhāgatamhāti attho. Idāni tam kevalibhāvam āvikaronto **padakasmāti**-ādimāha. Tattha **jappe ācariyasādisāti** kathanaṭṭhāne mayam ācariyasadisāyeva.

Kammunāti dasakusalakammapathakammunā. Ayaṃ hi pubbe sattavidhaṃ kāyavacīkammaṃ sandhāya “yato kho bho sīlavā hotī”ti āha, tividhaṃ manokammaṃ sandhāya “vattasampanno”ti. Tena samannāgato hi ācārasampanno hoti. **Cakkhumā**ti pañcahi cakkhūhi cakkhumantabhāvena Bhagavantam ālapati.

Khayātītanti ūnabhāvaṃ atītaṃ, paripuṇṇanti attho. **Peccā**ti upagantvā. **Namassantī**ti namo karonti.

Cakkhum loka samuppannanti avijjandhakāre loka taṃ andhakāraṃ vidhamitvā lokassa diṭṭhadhammikādi-atthadassanena cakkhu hutvā samuppannam.

456. Evaṃ Vāseṭṭhena thometvā yācito Bhagavā dvepi jane saṅgaṇhanto **tesaṃ vo ahaṃ byakkhissanti**-ādimāha. Tattha **byakkhissanti** byākarissāmi. **Anupubbanti** tiṭṭhatu tāva brāhmaṇacintā, tiṇarukkhakīṭapaṭaṅgato paṭṭhāya anupaṭipāṭiyā ācikkhissāmīti attho. **Jātivibhaṅganti** jātivitthāraṃ. **Aññamaññā hi jātiyoti** tesaṃ tesañhi paṇānam jātiyo aññamaññā nānappakārāti attho.

Tiṇarukkheti anupādinna-kajātiṃ katvā pacchā upādinna-kajātiṃ kathessāmi, evaṃ tassa jātibhedo pākaṭo bhavissatīti imaṃ desanaṃ ārabhi. Mahāsīvatto pana “kiṃ bhante anupādinna-kam bījanānatāya nānam, upādinnaṃ kammanānatāyāti evaṃ vattum na vaṭṭatī”ti pucchito āma na vaṭṭatī. Kammañhi yoniyam khipati. Yonisiddhā¹ ime sattā nānāvāṇṇā hontīti. **Tiṇarukkheti** ettha antopheggū bahisārā antamaso tālanāḷikerādayopi tiṇāneva, antosārā pana bahipheggū sabbe rukkhā nāma. **Na cāpi paṭijānareti** mayam tiṇā mayam rukkhāti vā, aham tiṇam aham rukkhoti vā evaṃ na jānanti. **Liṅgam jātimayanti** ajānantānampi ca tesaṃ jātimayameva saṇṭhānaṃ attano mūlabhūtatitiṇādisadisameva hoti. Kiṃ kārāṇā? **Aññamaññā hi jātiyo**. Yasmā aññā tiṇajāti, aññā rukkhajāti. Tiṇesupi aññā tālajāti, aññā nāḷikerajāti, evaṃ vitthāretabbaṃ. Iminā idaṃ dasseti—yam jātivasena

1. Yonipaṭisandhiyā (Ka)

nānā hoti, taṃ attano paṭiññaṃ paresaṃ vā upadesaṃ vināpi aññajātito¹ visesena gayhati. Yadi ca jātiyā brāhmaṇo bhaveyya, sopi² attano paṭiññaṃ paresaṃ vā upadesaṃ vinā khattiyato vessato suddato vā visesena gayheyya³, na ca gayhati. Tasmā na jātiyā brāhmaṇoti. Parato pana “yathā etāsu jātīsū”ti gāthāya etamatthaṃ vacībhedeneva āvikarissati.

Evam anupādinnaṃ jātīm dassetvā upādinnaṃ dassento **tato kīṭeti-** ādimāha. **Yāva kunthakipilliketi** kunthakipillikaṃ pariyantaṃ katvāti attho. Ettha ca ye uppatitvā gacchanti, te paṭaṅgā nāma. **Aññamaññā hi jātiyoti** tesampi nīlarattādivaṇṇavasena jātiyo nānappakārāva honti.

Khuddaketi kāḷakādayo. **Mahallaketi** sasabīlārādayo.

Pādudareti udarapāde, udaraṃyeva nesaṃ pādāti vuttaṃ hoti. **Dīghapiṭṭhiketi** sappānaṃ hi sīsato yāva naṅguṭṭhā piṭṭhiyeva hoti, tena te “dīghapiṭṭhikā”ti vuccanti.

Udaketi oḍake, udakaṃhi jāte.

Pakkhīti sakuṇe. Te hi pattehi yantīti **pattayānā**, vehāsaṃ gacchantīti **vihaṅgamā**.

Evam thalajalākāsagocarānaṃ pāṇānaṃ jātibhedam dassetvā idāni yenādhippāyena taṃ dasseti, taṃ āvikaronto yathā etāsūti gāthamāha. Tassattho saṅkhepena vuttova. Vitthārato panettha yaṃ vattabbaṃ, taṃ sayameva dassento **na kesehīti**-ādimāha. Tatrāyaṃ yojanā—yaṃ vuttaṃ “natthi manussesu liṅgajātimayaṃ puthū”ti, taṃ evaṃ natthīti veditabbaṃ. Seyyathidaṃ? **Na kesehīti**. Na hi “brāhmaṇānaṃ edisā kesā honti, khattiyānaṃ edisā”ti niyamo atthi yathā hatthi-assamigādānanti iminā nayena sabbaṃ yojetabbaṃ.

Liṅgaṃ jātimayaṃ neva, yathā aññāsu jātīsūti idaṃ pana vuttassevatthassa nigamananti veditabbaṃ. Tassāyaṃ yojanā—evaṃ yasmā

1. Aññā jātīti (Syā, Ka)

2. Tampi (Ka)

3. Gaṇheyya (Sī, Syā, Ka)

imehi kesādīhi natthi manussesu liṅgaṃ jātimayaṃ puthu, tasmā veditabbametam “brāhmaṇādibhedesu manussesu liṅgaṃ jātimayaṃ neva, yathā aññāsu jātisū”ti.

457. Idāni evaṃ jātibhede asatipi “brāhmaṇo khattiyo”ti idaṃ nānattam yathā jātam, tam dassetuṃ **paccattanti** gāthamāha. Tattha **vokāranti** nānattam. Ayaṃ panettha saṅkhepattho—yathā hi tiracchānānaṃ yonisiddhameva¹ kesādisaṅṭhānena nānattam, tathā brāhmaṇādīnaṃ attano attano sarīre tam natthi. Evaṃ santepi yadetaṃ “brāhmaṇo khattiyo”ti vokāraṃ, tam vokāraṇca manussesu samaññāya pavuccati, vohāramatteneva pavuccatīti.

Ettāvatā Bhagavā Bhāradvājassa vādaṃ niggaṇhitvā idāni yadi jātiyā brāhmaṇo bhaveyya, ājīvasīlācāravipannopi brāhmaṇo bhaveyya. Yasmā pana porāṇā brāhmaṇā tassa brāhmaṇabhāvaṃ na icchanti, loke ca aññepi paṇḍitamanussā, tasmā Vāsetṭhassa vādaṃ paggaṇhanto **yo hi koci manussesūti** atṭha gāthā āha. Tattha **gorakkhanti** khettarakkhaṃ, kasikkammanti vuttam hoti. **Goti** hi pathaviyā nāmaṃ, tasmā evamāha. **Puthu sippenāti** tantavāyakammādinānāsippena. **Vohāranti** vaṇijjaṃ. **Parapessenāti** paresaṃ veyyāvaccakammena. **Issatthanti** āvudhajīvikaṃ, usum ca sattim cāti vuttam hoti. **Porohiccenāti** purohitakammena.

Evaṃ brāhmaṇasamayena ca lokavohārena ca ājīvasīlācāravipannassa abrahmaṇabhāvaṃ sādhetvā evaṃ sante na jātiyā brāhmaṇo, guṇehi pana brāhmaṇo hoti. Tasmā yattha katthaci kule jāto yo guṇavā, so brāhmaṇo, ayamettha ñāyoti evametam ñāyaṃ atthato āpādetvā idāni naṃ vacībhedenā pakāseto **na cāhaṃ brāhmaṇanti**—ādimāha. Tassattho—ahañhi yvāyaṃ catunnaṃ yonīnaṃ yattha katthaci jāto, tatrāpi visesena yo brāhmaṇassa saṃvaṇṇitāya mātari sambhūto, tam **yonijaṃ mattisambhavaṃ**, yā cāyaṃ ubhato sujātoti—ādinā nayena brāhmaṇehi brāhmaṇassa parisuddha-uppattimaggaṇṇakāṭhā yoni vuttā, saṃsuddhagahaṇikoti

1. Yonīnaṃ seṭṭhameva (Ka)

iminā ca māṭisampatti, tatopi jātasambhūtattā yonijo mattisambhavoti vuccati, taṃ **yonijaṃ mattisambhavaṃ** iminā ca yonijamattisambhavamattena na brāhmaṇaṃ brūmi. Kasmā? Yasmā bho bhoti vacanamattena aññehi sakiñcanehi viṣiṭṭhattā **bhovādi nāma so hoti, sace hoti sakiñcano** sapaḷibodho. Yo paṇāyaṃ yattha katthaci jātopi rāgādikiñcanābhāvena akiñcano, sabbagahaṇapaṭinissaggena anādāno, **akiñcanaṃ anādānaṃ, tamahaṃ brūmi brāhmaṇaṃ**. Kasmā? Yasmā bāhitapāpoti.

458. Kiñcabhiyyo sabbasaṃyojanaṃ chetvāti-ādi sattavīsati gāthā. Tattha **sabbasaṃyojananti** dasavidhasaṃyojanaṃ. **Na paritassatīti** taṇhāparitassanāya na paritassati. **Sanḅgātiganti** rāgasanḅgādayo atikkantaṃ. **Visaṃyuttanti** catūhi yonīhi sabbakilesehi vā visaṃyuttaṃ.

Naddhinti upanāhaṃ. **Varattanti** taṇhaṃ. **Sandānanti** yuttapāsaṃ, diṭṭhipariyuṭṭhānassettaṃ adhivacanaṃ. **Sahanukkamanti** anukkamo vuccati pāse pavesanagaṇṭhi, diṭṭhānusayassettaṃ nāmaṃ. **Ukkhattapalighanti** ettha palighoti avijjā. **Buddhanti** catusaccabuddhaṃ. **Titikkhatīti** khamati.

Khantibalanti adhivāsanakhantibalaṃ. Sā pana sakiṃ uppannā balānīkaṃ nāma na hoti, punappunaṃ uppannā pana hoti. Tassā atthitāya **balānīkaṃ**.

Vatavantanti dhutaṅgavantaṃ. **Silavantanti** guṇavantaṃ. **Anussadanti** rāgādi-ussadavirahitaṃ. “Anussutan”tipi pāṭho, anavassutanti attho. **Dantanti** nibbisevanaṃ.

Na limpatīti na allīyati. **Kāmesūti** kilesakāmaavatthukāmesu.

Dukkhassa pajānāti, idhava khayanti ettha arahattaphalaṃ dukkhakkhayoti adhippettaṃ. **Pajānātīti** adhigamavasena jānāti. **Pannabhāranti** ohitabhāraṃ, khandhakilesabhisaṅkhārakāmaguṇabhāre otāretvā ṭhitaṃ. Visaṃyuttapaḍaṃ vuttatthameva.

Gambhīrapaññanti gambhīresu ārammaṇesu pavattapaññaṃ. **Medhāvinti** pakatipaññāya paññavantaṃ.

Anāgārehi cūbhayanti anāgārehi ca viśamsatṭham ubhayañca, dvīhipi cetehi viśamsatṭhamevāti attho. **Anokasārinti** okam vuccati pañcakāmaguṇālayo, tam anallīyamānanti attho. **Appicchanti** aniccham.

Tasesūti sataṇhesu. **Thāvaresūti** nittaṇhesu.

Attadaṇḍesūti gahitadaṇḍesu. **Nibbutanti** kilesanibbānena nibbutam. **Sādānesūti** sa-upādānesu.

Ohitoti patito¹.

459. **Akakkasanti** niddosam. Sadoso hi rukkhopi sakakkasoti vuccati. **Viññāpaninti** atthaviññāpanikam². **Saccanti** avisaṁvādikam. **Udīrayeti** bhaṇati. **Yāya nābhisajjeti** yāya girāya parassa sajjanam vā lagganam vā na karoti, tādīsam aphaṛusam giram bhāsātīti attho.

Dīghanti suttāruḷhabhaṇḍam. **Rassanti** vippakiṇṇabhaṇḍam. **Aṇunti** khuddakam. **Thūlanti** mahantam. **Subhāsubhanti** sundarāsundaram. Dīghabhaṇḍam hi appagghampi hoti mahagghampi. Rassādīsipi eseṇa nayo. Iti ettāvata na sabbam pariya diṇṇam, “subhāsubhan”ti iminā pana pariya diṇṇam hoti.

Nirāsāsanti nittaṇham.

Ālayāti taṇhālayā. **Aññāyāti** jānitvā. **Amatogadhanti** amatabbhantaram. **Anuppattanti** anupaviṭṭham.

Ubho saṅganti ubhayampetaṁ saṅgam. Puññaṁ hi sagge laggāpeti, apuññaṁ apāye, tasmā ubhayampetaṁ saṅganti āha. **Upaccagāti** atīto.

Anāvilanti āvilakaraṇakilesavirahitam. **Nandībhavaparikkhīṇanti** parikkhīṇanandim parikkhīṇabhavam.

“Yo iman”ti gāthāya avijjāyeva viśamvādakaṭṭhena **palipatho**, mahāviduggatāya **duggam**, saṁsaraṇaṭṭhena **saṁsāro**, mohanaṭṭhena **mohoti** vutto. **Tiṇṇoti** caturoghatiṇṇo. **Pāraṅgatoti** nibbānam gato. **Jhāyīti** ārammaṇalakkaṇūpanijjhānavasena jhāyī. **Anejoti** nittaṇho.

1. Pahito (Ka), pātito (Syā)

2. Atthaviññāpanikam apisaṇam (Sī, Syā)

Anupādāya nibbutoti kiñci gahaṇaṃ aggahetvā sabbakilesanibbānena nibbuto.

Kāmeti duvidhepi kāme. **Anāgāroti** anāgāro hutvā. **Paribbajeti** paribbajati. **Kāmabhavaparikkhīnanti** khīṇakāmaṃ khīṇabhavaṃ.

Mānusakaṃ yoganti mānusakaṃ pañcakāmaguṇayogaṃ. **Dibbaṃ yoganti** dibbaṃ pañcakāmaguṇayogaṃ. **Sabbayogavisaṃyuttanti** sabbakilesayogavisaṃyuttaṃ.

Ratinti pañcakāmaguṇaratiṃ. **Aratinti** kusalabhāvanāya ukkaṇṭhitaṃ. **Vīranti** vīriyavantaṃ.

Sugatanti sundaraṃ ṭhānaṃ gataṃ, sundarāya vā paṭipattiyā gataṃ.

Gatinti nibbattiṃ. **Pureti** atīte. **Pacchāti** anāgate. **Majjheti** paccuppanne. **Kiñcananti** kiñcanakārako kilesa.

Mahesinti mahante guṇe pariyesanaṭṭhena mahesiṃ. **Vijitāvinanti** vijitavijayaṃ.

460. Evaṃ Bhagavā guṇato khīṇāsavaṃmyeva brāhmaṇaṃ dassetvā ye jātito brāhmaṇoti abhinivesaṃ karonti, te idaṃ ajānantā, sāva nesaṃ diṭṭhi duddiṭṭhīti dassento **samaññā hesāti** gāthadvayamāha. Tassattho—yadidaṃ brāhmaṇo khattiyo Bhāradvājo Vāseṭṭhoti nāmagottaṃ pakappitaṃ kataṃ abhisankhataṃ, samaññā hesā lokasmiṃ, vohāramattanti attho. Kasmā? Yasmā **sammuccā samudāgataṃ** samaññāya āgataṃ. Etañhi tattha tattha jātakāleyevassa nātisālohitehi pakappitaṃ kataṃ. No ce naṃ evaṃ pakappeyyuṃ, na koci kiñci disvā ayaṃ brāhmaṇoti vā Bhāradvājoti vā jāneyya. Evaṃ pakappitaṃ petaṃ **dīgharattānusayitaṃ**, **diṭṭhigatamaajānataṃ**, taṃ pakappitaṃ nāmagottaṃ “nāmagottamattametaṃ, vohāratthaṃ pakappitaṃ”ti ajānantānaṃ sattānaṃ hadaye dīgharattaṃ diṭṭhigatamanusayitaṃ. Tassa anusayitattā taṃ nāmagottaṃ **ajānantā no pabrunti**, “jātiyā hoti brāhmaṇo”ti ajānantāva evaṃ vadantīti vuttaṃ hoti.

Evam “ye ‘jātito brāhmaṇo’ti abhinivesaṃ karonti, te idaṃ vohāramattaṃ ajānantā, sāva nesaṃ diṭṭhi duddiṭṭhi”ti dassetvā idāni nippariyāyameva jātivādaṃ paṭikkhipanto kammavādañca paṭiṭṭhapento **na jaccāti**-ādimāha. Tattha “kammunā”ti upaḍḍhagāthāya vitthāraṇatthaṃ **kassako kammunāti**-ādi vuttaṃ. Tattha **kammunāti** paccuppanna kasikammādinibbattakacetanākammunā.

Paṭiccasamuppādadassāti iminā paccayena evaṃ hotīti evaṃ paṭiccasamuppādadassāvino. **Kammavipākakovidāti** sammānāvamaṇārahakule kammavasena uppatti hoti, aññāpi hīnapaṇītatā hīnapaṇīte kamme vipaccamāne hotīti evaṃ kammavipākakusalā.

Kammunā vattatīti gāthāya pana lokoti vā pajāti vā sattoti vā ekoyevattho, vacanamattabhedo. Purimapadena cettha “atthi brahmā mahābrahmā seṭṭho sajītā”ti¹ diṭṭhiyā paṭisedho veditabbo. Kammunā hi tāsu tāsu gatīsu vattati loko, tassa ko sajītāti. Dutiyapadena “evaṃ kammunā nibbattopi ca pavattepi atītapaccuppannabhedenā kammunā vattati, sukhadukkhāni paccanubhonto hīnapaṇītādibhedañca āpajjanto pavattatī”ti dasseti. Tatiyena tamevatthaṃ nigameti “evaṃ sabbathāpi kammanibandhanā sattā kammeneva baddhā hutvā pavattanti, na aññathā”ti. Catutthena tamatthaṃ upamāya vibhāveti. Yathā hi rathassa yāyato āṇi nibandhanaṃ hoti, na tāya anibaddho yāti, evaṃ lokassa nibbattato ca pavattato ca kammaṃ nibandhanaṃ, na tena anibaddho nibbattati na pavattati.

Idāni yasmā evaṃ kammanibandhano loko, tasmā seṭṭhena kammunā seṭṭhabhāvaṃ dassento **tapenāti** gāthādvayamāha. Tattha **tapenāti** dhutaṅgatapena. **Brahmacariyenāti** methunaviratiyā. **Samyamenāti** sīlena. **Damenāti** indriyadamenā. **Etenāti** etena seṭṭhena parisuddhena brahmabhūtena kammunā brāhmaṇo hoti. Kasmā? Yasmā **etaṃ brāhmaṇamuttamaṃ**, yasmā etaṃ kammaṃ uttamo brāhmaṇaguṇoti vuttaṃ hoti. “Brahmānaṃ”tipi pāṭho. Ayaṃ panettha vacanattho—brahmaṃ ānetīti² brahmānaṃ, brāhmaṇabhāvaṃ āvahatīti vuttaṃ hoti.

1. Sañjitāti (Sī)

2. Anatīti (Sī)

Dutiyagāthāya **santoti** santakilesa. **Brahmā Sakkoti** brahmā ca Sakko ca, yo evarūpo, so na kevalaṃ brāhmaṇo, atha kho brahmā ca Sakko ca so vijānataṃ paṇḍitānaṃ, evaṃ Vāseṭṭha jānāhīti vuttaṃ hoti. Sesāṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Vāseṭṭhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Subhasuttavaṇṇanā

462. **Evaṃ me sutanti** Subhasuttaṃ. Tattha **Todeyyaputtoti** Tudigāmaṃvāsino Todeyyabrāhmaṇassa putto. **Ārādhako hotīti** sampādako hoti paripūrako. **Ñāyaṃ dhammanti** kāraṇadhammaṃ. **Kusalanti** anavajjaṃ.

463. **Micchāpaṭipattinti** aniyyānikaṃ akusalapaṭipadaṃ. **Sammāpaṭipattinti** niyyānikaṃ kusalaapaṭipadaṃ.

Mahaṭṭhanti-ādīsu mahantehi veyyāvaccakarehi vā upakaraṇehi vā bahūhi attho etthāti **mahaṭṭhaṃ**. Mahantāni nāmaggaḥamaṅgalādīni kiccāni etthāti **mahākiccaṃ**. Idaṃ ajja kattabbaṃ, idaṃ sveti evaṃ mahantāni adhikārasaṅkhātāni adhikaraṇāni etthāti **mahādhipikaraṇaṃ**. Bahūnaṃ kamme yuttappayuttatāvasena pīlāsaṅkhāto mahāsamārambho etthāti **mahāsamārambhaṃ**. **Gharāvāsakammaṭṭhānanti** gharāvāsakammaṃ. Evaṃ sabbavāresu attho veditabbo. Kasikamme cettha naṅgalakoṭiṃ ādiṃ katvā upakaraṇānaṃ pariyesanavasena mahaṭṭhatā, vaṇijjāya yathāṭṭhitāmyeva bhaṇḍaṃ gahetvā parivattanavasena appaṭṭhatā veditabbā. **Vipajjamānanti** avuṭṭhi-ativuṭṭhi-ādīhi kasikammaṃ, maṇisuvaṇṇādīsu acchekatādīhi ca vaṇijjakammaṃ appaphalaṃ hoti, mūlacchedampi pāpuṇāti. Vipariyāyena sampajjamānaṃ mahapphalaṃ cūlantevāsikassa viya.

464. **Evameva khoti** yathā kasikammaṭṭhānaṃ vipajjamānaṃ appaphalaṃ hoti, evaṃ gharāvāsakammaṭṭhānampi. Akatakalāyaṇo hi kālāṃ katvā

niraye nibbattati. Mahādattasenāpati nāma kireko brāhmaṇabhatto ahosi, tassa maraṇasamaye nirayo upaṭṭhāsi. So brāhmaṇehi “kiṃ passaṃ”ti vutto lohitagharanti āha. Brahmalo ko bho esoti. Brahmalo ko nāma bho kahanti. Uparīti. Mayhaṃ heṭṭhā upaṭṭhātīti. Kiñcāpi heṭṭhā upaṭṭhātī, tathāpi uparīti kālāṃ katvā niraye nibbatto. “Iminā amhākaṃ yaññe doso dinno”ti sahaṃsaṃ gahetvā nīharitum ādāṃsu. Sampajjamānaṃ pana mahapphalaṃ hoti. Katakalyāṇo hi kālāṃ katvā sagge nibbattati. Sakalāya guttilavimānakathāya dīpetabbaṃ. Yathā pana taṃ vaṇijjakammaṭṭhānaṃ vipajjamānaṃ appaphalaṃ hoti, evaṃ sīlesu aparipūrakārino anesaṇāya yuttassa pabbajjakammaṭṭhānampi. Evarūpo hi neva jhānādisukhaṃ na saggamokkhaṃ labhati. Sampajjamānaṃ pana mahapphalaṃ hoti. Sīlāni hi pūretvā vipassanaṃ vadḍhento arahattampi pāpuṇāti.

Brāhmaṇā bho Gotamāti idha kiṃ pucchāmīti pucchati? Brāhmaṇā vadanti “pabbajito ime pañca dhamme pūretum samattho nāma natthi, gahaṭṭhova pūreti”ti. Samaṇo pana Gotamo “gihissa vā ahaṃ māṇava pabbajitassa vā”ti punappunaṃ vadati, neva pabbajitaṃ muñcati, mayhameva pucchāṃ maññe na sallakkhetīti cāgasīseṇa pañca dhamme pucchāmīti pucchati. **Sace te agarū**ti sace tuyhaṃ yathā brāhmaṇā paññapenti, tathā idha bhāsītum bhāriyaṃ na hoti, yaḍi na koci aphāsukabhāvo hoti, bhāsassūti attho. **Na kho me bho**ti kiṃ sandhāyāha? Paṇḍitapaṭirūpakānaṃ hi santike kathetum dukkhaṃ hoti, te pade pade akkhare akkhare dosameva vadanti. Ekantapaṇḍitā pana kathaṃ sutvā sukathitaṃ paṃsaṃsanti, dukkathite Pāḷipada-atthabyañjanesu yaṃ yaṃ virujjhati, taṃ taṃ ujum katvā denti. Bhagavatā ca sadiso ekantapaṇḍito nāma natthi, tenāha “na kho me bho Gotama garu, yatthassu bhavanto vā nisinno bhavantarūpo vā”ti. **Saccanti** vacīsaccaṃ. **Tapanti** tapacariyaṃ. **Brahmacariyanti** methunaviratiṃ. **Ajjhananti** mantagahaṇaṃ. **Cāganti-**āmisapariccāgaṃ.

466. **Pāpito bhavissatī**ti ajānaṇabhāvaṃ pāpito bhavissati. **Etadavocā**ti Bhagavatā andhaveṇūpamāya niggahito taṃ paccāharitum asakkonto yathā nāma dubbalasunakho migaṃ uṭṭhapetvā sāmikassa

abhimukhaṃ katvā sayam apasakkati, evamevaṃ ācariyaṃ apadisanto etaṃ “brāhmaṇo”ti-ādivacanam avoca. Tattha **Pokkharasāṭṭi** idaṃ tassa nāmaṃ, “Pokkharasāyī”tipi¹ vuccati. Tassa kira kāyo setapokkharasadiso devanagare ussāpitarajatataraṇaṃ viya sobhati, sīsaṃ panassa kāḷavaṇṇa-indanīlamayaṃ viya, massupī candamaṇḍale kāḷamegharāji viya khāyati, akkhīni nīluppalasadisāni, nāsā rajatapanāḷikā viya suvaṭṭitā suparisuddhā, hatthapādatalāni ceva mukhañca katalākhārasaparikkammaṃ viya sobhati. Ativiya sobhaggappatto brāhmaṇassa attabhāvo. Arājake ṭhāne rājānaṃ kātuṃ yuttamimaṃ brāhmaṇaṃ², evamesa³ sassiriko, iti naṃ pokkharasadisattā “Pokkharasāṭṭi”ti sañjānanti, pokkhare pana so nibbatto, na mātukucchiyanti iti naṃ pokkhare sayitattā “Pokkharasāyī”tipi sañjānanti. **Opamaññoti** upamaññagotto. **Subhagavanikoti** ukkaṭṭhāya subhagavanassa issaro. **Hassakāmyevāti** hasitabbakaññeva. **Nāmakāmyevāti** lāmakāmyeva. Tadeva taṃ atthābhāvena **rittakam**. Rittakattā ca⁴ **tucchakam**. Idāni naṃ Bhagavā sācariyakam niggaṇhituṃ **kiṃ pana māṇavāti**-ādimāha.

467. Tattha **katamā nesaṃ seyyoti** katamā vācā tesam seyyo, pāsamsataroti attho⁵. **Sammuccāti** sammutiya lokavohārena. **Mantāti** tulayitvā pariggaṇhitvā. **Paṭisañkhāyāti** jānitvā. **Atthasamhitanti** kāraṇanissitaṃ. **Evaṃ santeti** lokavohāraṃ amuñcivā tulayitvā jānitvā kāraṇanissitaṃ katvā kathitāya seyyabhāve sati. **Āvutoti** āvarito. **Nivutoti** nivārito. **Ophuṭoti** onaddho. **Pariyonaddhoti** paliveṭhito.

468. **Gadhitoti**-ādīni vuttatthāneva. **Sace taṃ bho Gotama ṭhānanti** sace etaṃ kāraṇamatthi. **Svāssāti** dhūmachārikādīnaṃ abhāvena so assa aggi accimā ca vaṇṇimā ca pabhassaro cāti. **Tathūpamāhaṃ māṇavāti** tappaṭibhāgaṃ ahaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—yatheva hi tiṇakaṭṭhupādānaṃ paṭicca jalamāno aggi dhūmachārikaṅgārānaṃ atthitāya sadoso

1. Pokkharasāḍṭītipi (Sī)

2. Yutto brāhmaṇo (Ka)

3. Evameva (Sī, Syā, Ka)

4. Rittakattāva (Sī)

5. Seyyamsā varatarāti attho (Sī)

hoti, evamevaṃ pañca kāmagaṇe paṭicca uppannā pīti jātijarābyādhimaraṇasokādīnaṃ atthitāya sadosā. Yathā pana pariccattatiṇakattupādāno dhūmādīnaṃ abhāvena parisuddho, evamevaṃ lokuttarajjhānadvayasampayuttā pīti jāti-ādīnaṃ abhāvena parisuddhāti attho.

469. Idāni ye te brāhmaṇehi cāgasīsena pañca dhammā paññattā, tepi yasmā pañceva hutvā na niccalā tiṭṭhanti, anukampājātikena saddhim cha āpajjanti. Tasmā taṃ dosaṃ dassetuṃ **ye te māṇavāti**-ādimāha. Tattha **anukampājātikanti** anukampāsabhāvaṃ.

Kattha bahulaṃ samanupassasīti idaṃ Bhagavā yasmā “esa ime pañca dhamme pabbajito paripūretuṃ samattho nāma natthi, gahaṭṭho paripūreti”ti āha, tasmā “pabbajitova ime pūreti, gahaṭṭho pūretuṃ samattho nāma natthi”ti teneva mukhena bhaṇāpetuṃ pucchati.

Na satataṃ samitaṃ saccavāḍīti-ādīsu gahaṭṭho aññasmiṃ asati vaḷaṇjanakamusāvādampi karotiyeva, pabbajitā asinā sīse chijjantepi dve kathā na kathenti. Gahaṭṭho ca antotemāsamattampi sikkhāpadānaṃ rakkhituṃ na sakkoti, pabbajito niccaveva tapassī sīlavā tapanissitako hoti. Gahaṭṭho māsassa aṭṭhādivasamattampi uposathakammaṃ kātuṃ na sakkoti, pabbajitā yāvajīvaṃ brahmacārino honti. Gahaṭṭho Ratanasuttamaṅgalasuttamattampi potthake likhitvā ṭhapeti, pabbajitā niccaṃ sajjhāyanti. Gahaṭṭho salākabhattampi akhaṇḍaṃ katvā dātuṃ na sakkoti, pabbajitā aññasmiṃ asati kākasunakhādīnampi piṇḍaṃ denti, bhaṇḍaggāhakadahaṇḍassapi patte pakkhipantevāti evamattho daṭṭhabbo. **Cittassāhaṃ eteti** ahaṃ ete pañca dhamme mettacittassa parivāre vadāmīti attho.

470. **Jātavaddhoti** jāto ca vaḍḍhito ca. Yo hi kevalaṃ tattha jātova hoti, aññattha vaḍḍhito, tassa samantā gāmaṃaggā¹ na sabbaso paccakkhā honti, tasmā jātavaddhoti āha. Jātavaddhopi hi yo ciraṃ nikkhanto, tassa na sabbaso paccakkhā honti, tasmā **tāvadeva avasaṇṇanti** āha, taṃkhaṇameva nikkhantanti attho. **Dandhāyitattanti**

1. Samantagāme maggā (Ka)

“ayaṃ nu kho maggo ayaṃ na nu kho”ti kaṅkhāvasena cirāyitattaṃ. **Vitthāyitattanti** yathā sukhumaṃ atthajātaṃ sahasā pucchitassa kassaci sarīraṃ thaddhabhāvaṃ gaṇhāti, evaṃ thaddhabhāvagahaṇaṃ. **Natvevāti** iminā sabbaññutaññāṇassa appaṭihatabhāvaṃ dasseti. Tassa hi purisassa māravaṭṭanādīnaṃ vasena siyā ñāṇassa paṭighāto, tena so dandhāyeyya vā vitthāyeyya vā, sabbaññutaññāṇaṃ pana appaṭihataṃ, na sakkā tassa kenaci antarāyo kātunti dīpeti.

Seyyathāpi māṇava balavā saṅkhadhamoti ettha **balavāti** balasampanno. **Saṅkhadhamoti** saṅkhadhamako. **Appakasirenāti** akicchena adukkheṇa. Dubbalo hi saṅkhadhamako saṅkhaṃ dhamantopi na sakkoti catasso disā sareṇa viññāpetuṃ, nāssa saṅkhasaddo sabbaso phari. Balavato pana vipphāriko¹ hoti, tasmā balavāti āha. **Mettāya cetovimuttiyāti** ettha **mettāyāti** vutte upacāropi appanāpi vaṭṭati, **cetovimuttiyāti** vutte pana appanāva vaṭṭati. **Yaṃ pamāṇakataṃ kammanti** pamāṇakataṃ kammaṃ nāma kāmāvacaraṃ vuccati, appamāṇakataṃ kammaṃ nāma rūpārūpāvacaraṃ. Tesupi idha brahmavihāraḥkammaññeva adhippetāṃ. Tañhi pamāṇaṃ atikkamitvā odhisaka-anodhisaka² disāpharaṇavasena vaḍḍhetvā katattā appamāṇakatanti vuccati. **Na taṃ tatrāvasissati, na taṃ tatrāvatitṭhati**ti taṃ kāmāvacarakammaṃ tasmim rūpārūpāvacarakamme na ohīyati na tiṭṭhati. Kiṃ vuttaṃ hoti—kāmāvacarakammaṃ tassa rūpārūpāvacarakammassa antarā laggituṃ vā ṭhātuṃ vā rūpārūpāvacarakammaṃ pharitvā pariyādiyitvā attano okāsaṃ gahetvā patiṭṭhātuṃ vā na sakkoti, atha kho rūpārūpāvacarakammameva kāmāvacaraṃ mahogho viya paritta-udakaṃ pharitvā pariyādiyitvā attano okāsaṃ gahetvā tiṭṭhati, tassa vipākaṃ paṭibāhitvā sayameva brahmasahabyataṃ upanēti. Sesāṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Subhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Vitthāriko (Sī)

2. Odissaka-anodissaka (Sī, Syā)

10. Saṅgāravasuttavaṇṇanā

473. **Evam me sutanti** Saṅgāravasuttam. Tattha **Cañcalikappeti**¹ evamnamake gāme. **Abhippasannā**ti aveccappasādavasena pasannā. Sā kira sotāpannā ariyasāvikā Bhāradvājagottassa brāhmaṇassa bhariyā. So brāhmaṇo pubbe kālena kālam brāhmaṇe nimantetvā tesam sakkāram karoti. Imam pana brāhmaṇim gharam ānetvā abhirūpāya mahākulāya brāhmaṇiyā cittam kopetum asakkonto brāhmaṇānam sakkāram katum nāsakkihi. Atha nam brāhmaṇa diṭṭhadiṭṭhātthāne “nayidāni tvaṃ brāhmaṇaladdhiko, ekāhampi² brāhmaṇānam sakkāram na karosī”ti nippīlenti. So gharam āgantvā brāhmaṇiyā tamattham ārocetvā “sace bhoti ekadivasam mukham rakkhitum sakkuṇeyyāsi, brāhmaṇānam ekadivasam bhikkham dadeyyan”ti āha. Tuyham deyyadhammam ruccanakatthāne dehi, kim mayham etthāti. So brāhmaṇe nimantetvā appodakam pāyāsam pacāpetvā gharaṇca sujjhāpetvā āsanāni paññāpetvā brāhmaṇe nisīdāpesi. Brāhmaṇī mahāsātakam nivāsetvā kaṭacchum gahetvā parivisanti dussakaṇṇake³ pakkhalitvā “brāhmaṇe parivisāmi”ti saññampi akatvā āsevanavasena sahasā Satthārameva anussaritvā udānam udānesi.

Brāhmaṇa udānam sutvā “ubhatopakkhiko esa samaṇassa Gotamassa sahāyo, nāssa deyyadhammam gaṇhissāmā”ti kupitā bhojanāni chaḍḍetvā nikkhamimsu. Brāhmaṇo “nanu paṭhamānyeva tam avacam ‘ajjekadivasam mukham rakkheyyāsi’ti, ettakam te khīraṇca taṇḍulādini ca nāsītāni”ti ativiya kopavasam upagato “evameva panāyam vasalī yasmiṃ vā tasmiṃ vā tassa muṇḍakassa samaṇassa vaṇṇam bhāsati, idāni tyāham vasalī tassa Satthuno vadam āropessāmi”ti āha. Atha nam brāhmaṇī “gaccha tvaṃ brāhmaṇa gantvā vijānissasi”ti vatvā “na khvāham tam brāhmaṇa passāmi sadevake loke -pa- vadam āropeyyā”ti-ādimāha. So Satthāram upasaṅkamitvā—

1. Maṇḍalakappeti (Sī), paccalakappeti (Syā)

2. Ettakam kalampi (Ka), ekampi (Syā)

3. Dasakaṇṇake (Sī)

“Kiṃsu chetvā sukhaṃ seti, kiṃsu chetvā na socati.
Kissassu ekadhammassa, vadhaṃ rocesi Gotamā”ti¹—

Pañhaṃ pucchi. Satthā āha—

“Kodhaṃ chetvā sukhaṃ seti, kodhaṃ chetvā na socati.
Kodhassa visamūlassa, madhuraggassa brāhmaṇa.
Vadhaṃ ariyā pasamsanti, taṃ hi chetvā na socati”ti²—

Pañhaṃ kathesi. So pabbajitvā arahattaṃ patto. Tasseva kaniṭṭhabhātā Akkosakabhāradvājo nāma “bhātā me pabbajito”ti sutvā Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā akkositvā Bhagavatā vinīto pabbajitvā arahattaṃ patto. Aparo tassa kaniṭṭho Sundarikabhāradvājo nāma, sopi Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchitvā vissajjanaṃ sutvā pabbajitvā arahattaṃ patto. Aparo tassa kaniṭṭho Piṅgalabhāradvājo nāma, so pañhaṃ pucchitvā pañhabyākaraṇapariyosāne pabbajitvā arahattaṃ patto. **Saṅgāravo māṇavoti** ayaṃ tesaṃ sabbakaniṭṭho tasmiṃ divase brāhmaṇehi saddhiṃ ekabhattagge nisinno. **Avabhūtāvāti**³ avaḍḍhibhūtā avamaṅgalabhūtāyeva. **Parabhūtāvāti** vināsaṃ pattāyeva. **Vijjamānānanti** vijjamānesu. **Sīlapaññānanti** sīlaṇca ñāṇaṇca na jānāsi.

474. **Diṭṭhadhammābhiññāvosānapāramippattāti** diṭṭhadhamme abhiññāte imasmiññeva attabhāve abhijānitvā vositavosānā hutvā pāramīsaṅkhātāṃ sabbadhammānaṃ pārabhūtaṃ nibbānaṃ pattā mayanti vatvā ādibrahmacariyaṃ paṭijānantīti attho. **Ādibrahmacariyanti** brahmacariyassa ādibhūtā uppādakā janakāti evaṃ paṭijānantīti vuttaṃ hoti. **Takkīti** takkagāhī. **Vīmaṃsīti** vīmaṃsako, paññācāraṃ carāpetvā evaṃvādī. **Tesāhamasmīti** tesaṃ Sammāsambuddhānaṃ ahamasmi aññataro.

485. **Aṭṭhitavatanti** aṭṭhitatapaṃ, assa padhānapadena saddhiṃ sambandho, tathā sappurisapadassa. Idañhi vuttaṃ hoti—bhoto Gotamassa aṭṭhitapadhānavataṃ ahoṣi, sappurisapadhānavataṃ ahoṣīti. **Atthi**

1. Saṃ 1. 162 piṭṭhe.

2. Saṃ 1. 163 piṭṭhe.

3. Avabhūtā cāti (Sī, Syā)

devāti¹ puṭṭho samānoti idam māṇavo “Sammāsambuddho ajānantova pakāsesī”ti saññāya āha. **Evam santeti** tumhākaṃ ajānanabhāve sante. **Tucchaṃ musā hotīti** tumhākaṃ kathā aphalā nipphalā hoti. Evam māṇavo Bhagavantam musāvādena niggaṇhāti nāma. **Viññunā purisenāti** paṇḍitena manussena. Tvaṃ pana aviññutāya mayā byākatampi na jānāsīti dīpeti. **Uccena sammatanti** uccena saddena sammataṃ pākaṭam lokasmiṃ. **Adhidevāti** susudārakāpi hi devā nāma honti, deviyo nāma honti devā pana adhidevā nāma², loka devo devīti laddhanāmehi manussehi adhikāti attho. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Saṅgāravasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Majjhimaṇṇāsattakathā niṭṭhitā.

1. Adhidevāti (Ka)

2. Atidevā nāma (Sī, Syā)

Majjhimaṇṇāsattḥakathāya

Saṁvaṇṇitapadānaṁ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Akakkasaṁ	299	Aggaṁ	66
Akkharappabhedo	249	Accayo	106
Akkhitto	285	Acciyā vā accim	247
Akaṭavidhā	159	Accukkaṭṭhaṁ	269
Akaṭā	159	Acchariyaṁ bho	2
Akaṇhaṁ asukkaṁ	73	Acirakāritaṁ hoti	12
Akatakammehi	115	Acirapakkantesu -pa-	
Akatena me ettha kataṁ	159	tenupasaṅkami	201
Akappiyena āsādeti	36	Acirūpasampanno	75
Akasiralābhī	22	Acelo	71
Akālikaṁ	277	Accho	180
Akālo kho ajja	76	Ajjhattaṁ arūpasaññī	176
Akicchālābhī	22	Añjanaṁ	209
Akiri	230	Ajjhenaṁ	303
Akutobhayo	277	Ajjhoharati	98
Aṅkusagayhe sippe	223	Aññatra phanditamattā	184
Aṅke nisinno hoti	77	Aññatra mātuthaññā	184
Akhuddāvakāso dassanāya	285	Aññatra yogena	138
Akhuddāvakāso	287	Aññatrācariyakena	138
Agathito	35	Aññataro	75
Aggaḷaṁ	241	Aññataraṁ kuṭṭamūlaṁ	205
Agārakaṁ	117	Aññataraṁ gatiṁ vadāmi	72
Agyāgāre	146	Aññataraṁ vā pana	
Aggikaraṇīyaṁ	280	tapoguṇaṁ	189
Aṅguttarāpesu	24	Aññathattaṁ	115, 122, 237
Aṅgulīnaṁ mālaṁ dhāreti	226	Aññathāva kāyena	6
		Aññāya	299

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[A]

Aññāya saṇṭhahimsu	108
Aññenapi leḍḍu khitto	234
Aññaṃ pettikaṃ aññaṃ pitāmahaṃ	207
Aññaṃ vā pana kiñci naṃ	235
Attīyitabbaṃ	90
Attṭhakanāgaro	9
Attṭhako	290
Attṭhaṅgasamannāgataṃ	268
Attṭhaṅgiko maggānaṃ	152
Attṭhapurisabhūmiyo	160
Attṭhavedanāsataṃ	80
Attṭhāpadakatā	209
Attṭhārasa	80
Attṭhikaṅkalaṃ	30
Adḍhateḷaschi	272
Adḍhamāsupasampanne	195
Adḍho	285
Aṇaṇo	236
Aṇḍahārako	67
Aṇuṃ	299
Aṇuṃ vā thūlaṃ vā	120
Attacattuttho	76
Atacchaṃ	77
Attantapo	7
Attadaṇḍesu	299
Attanāpi attānaṃ	107
Atthasaṃhitaṃ	304
Atthassa viññāpaniyā	286
Attaparitāpanānuyogaṃ	7
Attabyābādḥāya vā ceteti	35

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[A]

Atāṇo	211
Attānukkaṃseti	82
Attāpi attānaṃ upavadito	107
Attāpi maṃ upavadeyya	28
Attānaṃ damayanti	236
Attānaṃ upphālesi	238
Atthikavādaṃ	159
Atthi nāma tāta	206
Atthi pana vo gahapatayo	81
Atthi mahārāja	241
Atitulo	277
Atithī no te honti	289
Atibahuṃ	268
Atimaññaṃāno	292
Ativelānurakkhi	268
Atekiccho	76
Attheva jāti	100
Ato	142
Ato kho	188
Atha kho aññataro puriso	248
Atha kho Bhagavā	253
Atha kho Bhagavā -pa- tenupasaṅkami	14
Atha kho Māgaṇḍiyo paribbājako	148
Atha kho -pa- tuṇhī ahosi	202
Addhagato	210
Adassanā	281

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Addasā kho	222, 252	Analanti vadāmi	120
Addasā kho āyasmā		Anavayo	250
Sāriputto	95	Anassāsikāni	158
Advayaṃ	179	Anassuṃ nigaṇṭhā	77
Adiṭṭhaṃ	34	Anāgataṃ vādapathaṃ	167
Adduvena adduvaṃ	265	Anāgantāro	247
Adhammacārī	293	Anāgāro	300
Adharakāyo vā	266	Anāgārehi cūbhayaṃ	299
Adhigamasaddhā	225	Anājānīyabhojanaṃ	31
Adhiccāpattiko	108	Anājānīye	31
Adhivāsesi	207, 217	Anāvaṭaṃ	66
Adhivuṭṭho me	196	Anāvilaṃ	299
Adhisallikhatevāyaṃ	116	Anāhāro nibbuta	138
Adho	179	Anāḷhiyo	117
Adhobhāgaṃ nikkhamati	98	Anikkhattadhuro kusalesu	
Annabhāro	163	dhammesu	21
Ananugatanantarassa	69	Aniccatā	138
Anajjhopanno	35	Aniccato	102, 144
Anatthasaṃhitāṃ	77	Aniccasaññaṃ	99
Anantarāhitāya	8, 202	Aniñjitasmiṃ vadāmi	120
Antaraghaṃ	166	Anindārosaṃ	27
Antarākathā vipakathā	158	Animmatā	159
Antarāyakamāsi	190	Animmitā	159
Antarantarā kathaṃ		Anukampājātikaṃ	305
opāteyyuṃ	167	Anujāto Tathāgataṃ	276
Andhakāratimisāya	115	Anuggahito	122
Andhaveṇī	290	Anuññātapaṭiññātā	294
Anabhinatassa	69	Anuññātosi pana -pa-	
Anabhissaro	211	pabbajjāya	201
Anariyasukhaṃ	119	Anuttarassa yogakkhemassa	22

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Anuttaro	277	Anejo	299
Anuttaraṃ	31	Anelakaṃ	165
Anuddhamseti	123	Anelagatāya	286
Anupakkuṭṭho	285	Anokasāriṃ	299
Anupagacchati	158	Anovādī anupavādī	27
Anupaṭṭhitāya satiyā	123	Anomajjati	153
Anupatitvā	31	Anonamanto	259
Anuppattaṃ	299	Apakaṭṭhaṃ	269
Anupadajjeyyāsi	90	Appakasirena	306
Anuppannānaṃ pāpakānaṃ	173	Appakasireneva	182
Anupalittassa	69	Appaṭivinitā	101
Anupādāya āsavehi cittaṃ		Appaṭisaṃvidito	270
vimucci	145	Apaṇṇako	82
Anupādā vimutto	138	Appanigghosāni	241
Anupubbasikkhā	134	Apanītaṃ	137
Anupeti	158	Appamatto	75
Anupubbena	211	Appamāṇāni	178
Anupubbaṃ	295	Appameyyo	138
Anupubbiṃ kathaṃ	64	Aparappaccayo	66
Anumatā Bhagavatā	24	Aparāpariyavedaniya-	
Anumasi	254	kammaṃ	234
Anumoditvā	66	Apariccattaṃ	90
Anumodanassa	268	Aparimāṇavaṇṇo	289
Anulomikāni	131	Aparisaṅkitaṃ	34
Anuviccekāraṃ	63	Appasaddakāmā	157
Anuviccāpi maṃ viññū		Appasaddassa vaṇṇavādino	157
garaheyyuṃ	28	Appasaddavinītā	157
Anussadaṃ	298	Appasaddāni	241
Anussarato	292	Appasadde katvā	189
Anussavasacco	162	Apahattā	114
Anussaviko hoti	162	Appāṭihīrakataṃ	188

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Appātaṅko	211
Appābādho	211
Appābādhaṁ	104
Appicchaṁ	299
Appiyā amanāpā	77
Apāpapurekkhāro	288
Apica mettha	75
Apica bhikkhave -pa- saṁyutto	7
Api nu tvaṁ tasmiṁ samaye ubhatobhāgavimutto	106
Apica me idaṁ bhante	72
Apuccaṇḍatāya	22
Appeva nāma	183
Appossukkā	116
Appossukko	112
Abbhācikkhanti	33
Abbhā mutto	235
Abyābajjhamanosāṅkhāro	73
Abyābajjhā	247
Abyābajjhaṁ	73
Abyositattā	212
Abbhutaṁ	2
Abbhudāhāsi	246
Abbokiṇṇaṁ	71
Abbhokāsikā	166
Abhayo	76
Abhikkantatarā	151
Abhikkantataraṁ	80
Abhikkamanti	293

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Abhijāto	90
Abhiññāvosāna- pāramippattā	168
Abhiññā vosito	271
Abhiññāpahānamāha	145
Abhiṇhāpattiko	107
Abhido aḍḍharattasamayaṁ	188
Abhidhamme abhivinaye	129
Abhinanditvā	66
Abhinandanāya	86, 143
Abhinandatu	122
Abhinīlanetto	263
Abhibhāyatanāni	177
Abhibhuyya	178
Abhiruha	218
Abhirūpo	285
Abhivadatu	122
Abhivādetvā	1
Abhivissattho	198
Abhisāṅkhataṁ	9
Abhisāṅkharitvā	73
Abhisāñcetaṇṇaṁ	9
Abhumme	115
Abhūtaṁ	77
Amaññissaṁ	63
Ammatāta	201
Amatogadhaṁ	299
Ambalaṭṭhikāyaṁ viharati	88
Amarāti cāhu	212
Amhākaṁ pana bhante	6

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Amittatopi daheyya	154
Amucchito	35
Amusmiṃ	154
Ayaṃ aṭṭhamo vimokkho	177
Ayaṃ imesaṃ ubhinnam	188
Ayaṃ kho Upāli pañcamo dhammo	182
Ayaṃ kho gahapati -pa- akkhāto	10
Ayaṃ kho pana aggivessana kāyo	144
Ayamantarākathā	294
Ayaṃ tāta	250
Ayaṃ tesam aññatarā	183
Ayamanudhammo	135
Ayampi kho me bhante	243
Ayojjaṃ	183
Arakkhitāya vācāya	123
Arakkhiteneva kāyena	123
Araññaṃ araññabhūtaṃ	42
Arati	99
Aratim	300
Arahata	9
Arahanto khīṇāsavā	3
Arahataṃ	75
Araham hoti -pa- vivaṭṭacchaddo	252
Ariyasīlī	288
Ariyāya	22, 225
Ariyāya jātiyā	233
Ariye ñāye dhamme kusale	148

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Ariyaṃ cakkhum	153
Arukāyaṃ	208
Alattakakatā	209
Alattha kho Ānanda -pa- alattha upasampadam	195
Alamatto	211
Alābulomasāni	166
Allīnaṃ	269
Alaṃ	138
Alaṃ me raññaova hotu	199
Avantiputto	221
Avalokayamānā	270
Avasā abalā avīriyā	84
Avikampamāno	217
Avikkhambhituppannam	174
Avijahitattā	270
Avirodhappasaṃsīnaṃ	235
Avisārī	270
Assako	117, 211
Assajipunabbasukā	130
Asaññīgabbhā	161
Asaddhammasaññatti	82
Asmā	294
Asaddhammena nimanteti	115
Asamugghātītuppannam	174
Assaddho	246
Assalāyanā	280
Asahitaṃ te	164
Asārāgāya santike	143
Asitabyābhaṅgi	292

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[A]

Asito	280
Asitena	281
Asitassa	69
Asutaṃ	34
Asubhaṃ	99
Asekhāya sammādiṭṭhiyā	114
Assosi kho	148
Assosi kho dīghatapassī	66
Asaṃvutehi	123
Ahīnindriyaṃ	181
Ahudeva aññathattaṃ ahu domanassaṃ	196
Aho nūna	186
Ahorattānusikkhi	90
Aho vatā no	212

[Ā]

Ākāravatī	82, 189
Ākāra	27
Ākāśagataṃ	97
Ākāśacchadanaṃ. Na devoti- vassi	198
Ākiṇṇamanussā	41
Ākoṭitapaccākoṭita	67
Ākoṭehi	241
Āgantāro	247
Āgamentu	284
Āgameti	116
Āgamo	83
Ācariyake	158

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ā]

Ācariyadhanaṃ pariyesissanti	11
Ācariyapācariyānaṃ	153
Ājānīyabhojanaṃ	31
Ājānīyasusūpamaṃ dhamma- pariyāyaṃ desesi	111
Ājīvikāpakato	126
Ājīvo	184
Ātāpī	75
Ātu	115
Āturaṃ	208
Ādikeneva	77
Ādibrahmacariyakaṃ	100
Ādibrahmacariyakāni	245
Ādibrahmacariyaṃ	308
Ādīnavo	65
Ādīnavadassāvī	35
Ānandarūpo	248
Ānāpānassati	96, 99
Āpāṇakoṭikaṃ	243
Āpaṇaṃ nāma	26
Ābhā nānubhonti	188
Ābhicetasikānaṃ	22
Ābhidosikaṃ	204
Ābhisamācārikampi dhammaṃ	128
Āyatanāni	179
Āyatapaṇhi	258
Āyasmantaṃ Ānandaṃ āmantesi	19
Āyasmantaṃ Rāhulaṃ āmantesi	88
Ārakā ahaṃ bhante	31
Ārogyaparamā	152

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]	
Āraññikā	167
Āraññiko	232
Āraddhacittā	74
Āraddhavīriyo	21
Ārammaṇādhigahituppannaṃ	174
Ārabhanti	32
Ārabhiyamāno	36
Ārādhako	140
Ārāmaṃ pāvisi	241
Āruppā	129
Āropito te vādo	164
Ālayā	299
Āvaṭṭeyya	151
Āvaṭṭanimāyaṃ	39
Āvāsikā	130
Āvāho	274
Āvuto	304
Āvudhaṃ	230
Āsandipaṇcamā	158
Āsanāni	27
Āsanāni paññāpetvā	13
Āsanaṃ	88
Āsavaṭṭhānīyā	109
Āsavā	28
Āsavānaṃ khayā	136
Āsavānaṃ khayāṃ pāpuṇāti	103
Āhutiyo	159
Āhuneyyassa	69
Āhareyyassāhaṃ	77
Āhaṃsu	116

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]	
Ālāhanaṃ	237
Ālindaṃ	241
[I]	
Īṇha	115
Icchānaṅgalavanasanḍe	294
Ijjheyya	221
Īñjitasmiṃ vadāmi	120
Īṇaṭṭo	126
Īttarajacco	195
Ītthikathā	156
Ītarītarena	165
Ītibhavābhavakathā	156
Ītihāsaṇcamānaṃ	249
Ītīhitīhaparamparāya	289
Ītveva	230
Īto samuṭṭhānā	185
Īddhā	41
Īddhimā	41
Īdampissa hoti vijjāya	23
Īdampissa hoti caraṇasmiṃ	23
Īndriyavemattatā	118
Īndriyavemattataṃ vadāmi	103
Īndriyāni	158
Īndriyāni samannānayaṃ mānā	131
Īdaṃ te tāta	207
Īdha	158
Īddhābhisaṅkhāraṃ	
abhisāṅkhāsi	229
Īmassa pana te Māgaṇḍiya	
kimassa vacanīyaṃ	149

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[I]

Iminā cittaṇa	154
Imināpaṅgena	285
Iminā paṭhamena ṭhāṇena	36
Imināhaṃ sīlena	71
Ime rogā gaṇḍā sallā	154
Imaṃyeva anuttaraṃ upekkhā-	
satipārisuddhiṃ	23
Issatthaṃ	297
Isidattapurāṇā	243
Isisattamaṣa	69
Isīnaṃ maṇopadosena	42

[Ī]

Īsādanto	98
Īsikaṭṭhāyitṭhitā	159

[U]

Ukkāsitvā	241
Ukkhattapaḷighaṃ	298
Ukkujjitvā	89
Ukkaṃsāvakaṃse	161
Ukkaṃseti me bhavaṃ	144
Uggāhamāno	183
Uggilituṃ	76
Uccākulīnatā	292
Uccāsaddamaḥāsaddāya	155
Uccāsaddā maḥāsaddā	121
Uccinitvā	166
Uñchāsake vate ratā	166
Uju	275

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[U]

Uṭṭhāṇasaññaṃ maṇasikaritvā	20
Uddīyeyya	31
Uṇṇā	264
Uṇhīsasīso	264
Uṇhaṃ lohitaṃ mukhato	
uggacchi	70
Uttamaṇaṇṇino	275
Uttame sākhalyc	114
Uttaritarāṃ	189
Uttareṇamukhā	284
Uttarimaṇussadhamme	129
Utuniyopi	279
Udakamaṇikaṃ	13
Udakādhāṇe	88
Udakorohante	123
Uddhaggaḷomo	259
Udañcaṇiko	190
Uddassetabbā	203
Uddhato hoti capalo	129
Uddhaṃ	179
Udayatthagāṇiniyā	22, 225
Udāyi	80
Udāhu ṭhāṇasovetaṃ	79
Uddissakataṃ	32
Udīraye	299
Unnādiniyā	155
Upakaḍḍheyyuṃ	293
Upaccagā	299
Upaṭṭhapetvā	13
Upadhipaṭisaṃyuttā	118

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]	
Upadhidukkhassa mūlam	119
Upadhipahānāya	118
Upadhisāṅkhaṇḍa vimutto	119
Uppannānaṃ pāpakānaṃ	173
Upanidhāya	39
Upapajjavedanīyakammaṃ	234
Upapattīsu byākaroti	127
Upapannaphalaṃ	31
Upaparikkhati	291
Upasampajja vihāsi	75
Upasampadāya	21
Upasamasukhaṃ	119
Upavijaññā	67
Upasaṅkamati	291
Upasaṅkami	141
Upasaṅkamitabbhaṃ	
maññeyya	157
Upasampajja viharatha	130
Upasumbheyya	30
Upahattā	114
Upahatindriyo	152
Upādānanirodhā	154
Upādinnam	97
Upālīpamukhāya	38
Ubhato	284
Ubhatobhāgavimaṭṭham	67
Ubhatobhāgavimutto	106, 131
Ubhayaṃsaṃ pharitvā tiṭṭhati	82
Ubhosaṅgaṃ	299
Umāpupphaṃ	179
Uruññā	245

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]	
Urulḥavā	90
Ullikhāpeti	204
Ussaṅkhapādo	258
Ussaṭṭhāya ussaṭṭhāya	210
Usamagāmi	176
Ussahati	291
Uḷāavedā	127
Uḷāraṃ	243
[Ū]	
Ūrubalī	211
[E]	
Ekacce āsavā	133
Ekantadukkhaṃ	73
Ekattā ekattasitā	31
Ekadesaṃ bhuñjitvā	104
Ekaṇḍarīke	136
Ekaṇḍarīkaṃ nāgaṃ	238
Ekaṇḍakko	201
Ekamantaṃ ṭhito	142
Ekamantaṃ nisīdi	1
Ekasālako	183
Ekāgārikaṃ	83
Ekāsanabhojanaṃ	104
Ekūnapaññāsa ājīvasate	161
Eko bahiddhā rūpāni	
passati	177-8
Ekam	127
Ekam māṃsakhalaṃ	41, 83

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[E]

Ekamsaṁ pharitvā tiṭṭhati	82
Eṇijaṅgho	259
Etadavoca	183
Etadahosi	136, 201, 274
Etadeva kho pana saṁyojanaṁ	
etaṁ nīvaraṇaṁ	28
Etaparamaṁyeva	2
Etassa Bhagavā kālo	8
Etena	301
Etaṁ dosakaṁ	105
Ettha	159
Ettha mayaṁ anassāma	189
Etthete	185-6
Etha tumhepi bhikkhave	129
Evaṅca no -pa- kareyyāma	135
Evampi kho ahaṁ bhante	
na ussahāmi	104
Evamassime	82
Evamāhaṁsu	279
Evametāsaṁ diṭṭhīnaṁ	
pahānaṁ hoti	144
Evametaṁ Kandaraka	3
Evameva	116
Evameva kho	191
Evameva kho bhante	70
Evarūpī	134
Evarūpaṁ sukhavedanaṁ	
pajahatha	130
Evaṁ bhante	76
Evaṁ bhaddantavā	217
Evamvaṇṇo attā hoti	188

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[E]

Evamsaññīhoti	178
Evaṁ samma	194
Evaṁ hi no sutte ocarati	148
Esā ce -pa- kameyya	142
Esāhaṁ bhante Bhagavantaṁ	
saraṇaṁ gacchāmi dhammaṅca	
bhikkhusaṁghaṅca	36
Eseva tassa ahu	
bhikkhubhāvo	231
Ehi tāta	207

[O]

Okappanasaddhā	225
Okāro	65
Okāsakatuppannaṁ	173
Ogilitum	76
Ojavantaṁ	135
Odarikattassetāṁ	
adhivacanaṁ	123
Odahi	209
Odātā	264
Opamañño	304
Opātetī	289
Opānabhūtaṁ	63
Opārambho	239
Opāsādaṁ ajjhāvasati	283
Ophuṭo	304
Orabbhikā	8
Orambhāgiyāni	101
Orambhāgiyaṁ saṁyojanaṁ	101
Oramattakassa	116
Oramiya okāsamakāsi	271

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[O]		[Ka]	
Orasā mukhato jātā	221	Kadā saññūḷhā	70
Oraṃ samuddassa	212	Kandante	209
Oluggaviluggā	117	Kandarako ca paribbājako	1
Ovaṭṭikam vinivaṭṭetvā	194	Kadāci karahaci	119
Osadhitārakā	188	Kappaṭṭho	76
Ohito	299	Kammakarā	6
Oḷārikassa	38	Kammadāyādā	73
[Ka]		Kammavipākakovidā	301
Kaṅkhati	253	Kammāni paññāpesi	37
Kaṅcanasannibhattaco	259	Kammunā	295
Kaṭaggaho	82	Kamme ca aḍḍhakamme ca	160
Kaṇḍūvamāno	8	Kammaṃ karoti	90
Kaṇṇakatthale migadāye	245	Karaṇḍā	181
Kaṇṇacchiddam	97	Karavikabhāṇī	262
Kaṇḥavipākam	72	Karoto	83
Kaṇhasukkavipākam	72	Karoto na karīyati pāpaṃ	83
Kaṇhasukkam	72	Kallacittam	65
Kaṇhābhijātiko	277	Kalyāṇavākkaraṇo	286
Kaṇham	72	Kaliggaho	82
Katakammehi	115	Kasaṭatā	5
Katamā -pa- ekantasukhassa	189	Kasiṇāni	179
Katamena	218	Kaham pana tumhe	121
Katasamaṇassa	68	Kaḷārajanako	220
Katāvī	211	Kaḷopiyā	198
Katam tesam appamādena	131	Kākātīdāyim	117
Katam Buddhassa sāsanam	237	Kā gati	71
Kathaṅca mahānāma	21	Kāpilavatthave -pa- kathāya	18
Katham	250	Kāpotakāni	159
Katham gotto	232	Kāmaggasukham	191
		Kāmaguṇesu	213

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kāmabhavaparikkhīṇaṃ	300
Kāmaratisanthavaṃ	237
Kāme	300
Kāme paribhuñjanto	202
Kāmesu	298
Kāmaṃ taco ca	135
Kāyakammaṃ vacīkammaṃ	
manokammaṃ	37
Kāyadaṇḍaṃ vacīdaṇḍaṃ	
manodaṇḍaṃ	36
Kāyaduṭṭhullānaṃ	
paṭippassaddhiyā	102
Kāyabalena	266
Kāyanvayatā	144
Kāyaveyyāvaṭikaṃ	274
Kāyasaṅkhāro	73
Kāyasakkhī	131
Kāyena ceva paramasaccaṃ	291
Kāyena phusitvā	133
Kāyotipi	184
Kārayato	83
Kārāpetvā	207
Kārāpesi	282
Kālaṅkato ca Sāriputta	293
Kālikaṃ	130
Kāsīsu	129
Kiṅca tattha iñjitasmiṃ	120
Kiṅcanaṃ	300
Kiṅci diṭṭhigataṃ	137
Kiṇitvā ānehi	67
Kimaṅgaṃ panāhaṃ	11
Kimidaṃ	162
Kilamato	83

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kim̐ pana tvaṃ mahārāja	247
Kim̐ pana bhikkhave	135
Kim̐ pana mayaṃ taṃ	202
Kim̐ pana mahārāja	245
Kim̐ panimassa	116
Kim̐ hi	280
Kismiṃ paññapeti	41
Kīṭāgīri	130
Kīdisā nāma tā ayyaputta	
accharāyo	208
Kīvadūrevime	134
Kukkuṭārāmo	9
Kukkuracittaṃ	71
Kukkuravataṃ	71
Kukkurasīlaṃ	71
Kukkurākappaṃ	71
Kukkurova palikujjitvā	71
Kucchimati	226
Kutūhalasālāyaṃ	163
Kuto no gahapati	206
Kuto panassa	232
Kumbhaṭṭhānakathā	156
Kumbhiyā	197
Kumbhīlabhayaṃ	123
Kumārakīlitaṃ	215
Kummāsāṃ	204
Kurārakammantā	8
Kulaputtā	75
Kulaṃ	63
Kusalasīsī	288

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kusalena pidhīyati	235
Kusalena sīlena	288
Kusalaṃ	302
Kuhiṃ	185
Kūṭaṭṭhā	159
Kūṭeyyāni	5
Keṭubhaṃ	249
Keṇiyo	273
Kenacideva karaṇīyena	245
Kenacideva	284
Kevaṭṭā mañṇe macchavilope	121
Kevali	271
Kesamassuṃ ohāretvā	215
Kesesu parāmasitvā	
etadavoca	194
Ko abhisamparāyo	71
Kokanado	222
Konajjā	94
Ko nāmo ayaṃ bhante	248
Ko nu kho	281
Kolīyesu	70
Kosakāhārāpi	165
Ko santo kaṃ paccācikkhasi	99
Kosohitavatthaguyho	259

[Kha]

Khaggaṇca uṇhīsaṇca	242
Khaṭṭopikā	117
Khattiyā	275
Khattiyo pissāssa	221

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Kha]

Khantibalaṃ	298
Khattaṃ āmantesi	284
Kharājinaṃ nivāsetvā	8
Khippameva vūpasammati	108
Khīṇakāmarāgo	288
Khīṇā jāti -pa- abbhaññāsi	75
Khuddake pāṇe saṅghātaṃ	
āpādeti	41
Khurapariyantena	83
Khuddamadhuṃ	165
Khemiyambavane	281
Khemaṃ amatagāmināṃ	153

[Ga]

Gaggarāya pokkharāṇiyā tīre	1
Gacchantāṃ	270
Gaṇācariyā	164
Gaṇino	164
Gaṇībhūtā	284
Gatim	300
Gadhito	304
Gabbhiniyo	279
Gambhīrapaññaṃ	298
Gambhīrassa	68
Gambhīro	270
Galappavedhakena	36
Gavākappaṃ	72
Gahaṇiyā	211, 225
Gahapati vā	
gahapatiputto vā	151

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ga]

Gahapativādena	27
Gahituppannaṁ	174
Gāthā abhāsi	208
Gāmakathā	155
Gāmaṇḍalarūpo viya	281
Gāḷhapalepanena	100
Giddhilobho pahātabbo	27
Giri	293
Gihisaṁyojanaṁ	136
Gītaṁ	290
Guttaṁ	149
Gundāvane	220
Guhā	154
Go	297
Gopakhumo	264
Gopo vā	292
Gorakkhaṁ	297
Govatiko	71
Govataṁ	72

[Gha]

Gharāvāsakammaṭṭhānaṁ	302
Ghātetāyaṁ vā ghātetuṁ	243
Ghāsacchādanaparamo	27

[Ca]

Cakkavattī	251
Cakkaratanaṁ	251
Cakkāni	257
Caṅkī	294
Cakkhumā	295

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ca]

Cakkhum kho Māgaṇḍiya	148
Cakkhum loke samuppannaṁ	295
Cattāri kappatṭhiyapāṭi-	
hāriyāni	125
Cattārimāni puṇṇa kammāni	72
Cattārimāni bhikkhave	123
Cattārome	87
Cattārome Udāyi puggalā	118
Cattārome pessa puggalā	6
Cattārome brāhmaṇa	282
Cattālisa danto	262
Catuppadaṁ veyyākaraṇaṁ	134
Campāyaṁ	1
Campaṁ gatāgataṁ	5
Cayo	118
Caraṇasampanno itipi	23
Cara pire	237
Cara vādappamokkhāya	165
Cāgaṁ	303
Cātumahābhūtika	158
Cātumāyaṁ	120
Cāturanto	251
Cātuvaṇṇim	278
Cārudassano	275
Citantaraṁso	261
Cittassāhaṁ ete	305
Cittaṁ	208
Cittaṁ ārādheti	7
Cittaṁ na pariyādāya ṭhassanti	98
Cittaṁ paṭivāpeti	102

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]		[Ja]	
Cirakatampi	21	Jappe ācariyasādisā	294
Cirabhāsitaṃpi	21	Jambusaṇḍassa	275
Cirassaṃ kho	158	Jātavaddho	305
Cirassaṃ kho bhante	136	Jātikkhayaṃ	271
Cirassaṃ vata me	230	Jātimā	180
Cuṇṇakamakkhitaṃ	209	Jātivibhaṅga	295
Cetovasippatto	41	Jānatā	9
Corābhinīto	126	Jānāti Bhagavā, nāhaṃ	
		jānāmi	135
[Cha]		Jānāmi passāmi	178
Cha	80	Jāpetāyaṃ vā jāpetuṃ	243
Chaddanīyadhammaṃ	204	Jāyikā	117
Chaddetukāmā	204	Jālahatthapādo	258
Chattiṃsa	80	Jigucchitabbaṃ	90
Chattupāhanāhi	27	Jiṇṇo	210
Chando	291	Jiṇṇo vuḍḍho	271
Chabbaggiyā	130	Jimheyāni	5
Chamānikkhittaṃ	71	Jīvakassa Komārabhaccassa	
Chasvevābhijātīsu	84	ambavane	32
Chindato	83	Jīvikāya dātā	244
Chekaṃ	153	Jotipālo	193
		Jotipālaṃ māṇavaṃ	
[Ja]		āmantesi	194
Jaccandho	154		
Jaṭilo	273	[Jha]	
Janakuhanatthaṃ	127	Jhāyī	299
Janapadatthāvariappatto	251		
Janalapanatthaṃ	127	[Ña]	
Janikā mātā	281	Ñātā	164
Janikā mātu	281	Ñātikathā	155
Janetasmiṃ	24	Ñātidāsī	204

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ña]

Ñāyaṃ dhammaṃ 302
Ñāyaṃ dhammaṃ kusalaṃ 158

[Tha]

Thapitāni paṭikkhittāni 99
Thānehi 33

[Ta]

Takkī 308
Taggha mayaṃ bhante 126
Taṇca anuvīdhīyantu 235
Tacena onaddhaṃ 209
Taṇceva diṭṭhiṃ pajahanti 143
Taṇceva diṭṭhiṃ nappajahanti 142
Taṇhi tassa 116
Taṇḍulapālīdvārāya 293
Taṇḍulavāhasatāni 199
Taṇhādāso 211
Tatra 74
Tatra kālaṇṇū Tathāgato 78
Tatraggīvaṣṣana 144
Tatīyavācā 78
Tato cassa uttari 266
Tato nidānaṃ 83
Tattha 90
Tathāgatappaveditā 133
Tathārūpaṃ iddhaḃhi-
saṅkhāraṃ akāsi 253
Tathā santaṃyeva 250
Tattheva 202
Tattheva phuṭṭho 212

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ta]

Tattheva mucchitā papatimsu 208
Tadanugāyanti 290
Tadanuttaraṃ 75
Tadanubhāsanti 290
Tadupiyaṇca sūpeyyaṃ 199
Tadubhayavimuttaparisaṅkitaṃ 33
Tanu hi tanutarā 142
Tapena 161
Tapaṃ 303
Tasmā 137
Tasmiṃ thāne 111
Tasmātiha te 90
Tamevūpekkhaṃ bhāveti 31
Tassappapaṇṇo 212
Tassa pahānāya yā
cetanā 74
Tassa mayhaṃ bhante 186
Tassa mayhaṃ Māgaṇḍiya 149
Tassa me upādānapaccayā 154
Tassa vāhaṃ pubbantaṃ
ārabbha 187
Tassa sāvakohamasmi 69
Tasesu 299
Tādinā 236
Tāni abhibhuyya 178
Tāya ratiyā ramamāno 151
Tāva bhātassa 293
Tiṭṭhatu 140
Tiṭṭhatu pubbanto tiṭṭhatu
aparanto 191
Tiṇṇavicikiccho 66

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]		[Ta]	
Tiṇarukkhe	295	Tenupasaṅkami	146
Tiṇasanthārake	146	Tenupasaṅkamimsu	121
Tiṇṇaṃ vedānaṃ	249	Teneva dhammarāgena	103
Tiṇṇo	299	Temāsaṃ ākāsaṇṇadanaṃ	
Titthakarā	164	atṭhāsi	198
Tindukācīraṃ	183	Telappadīpaṃ āropetvā	13
Tiracchānakathā	155	Tevijjānaṃ	294
Tiriyāṃ	179	Tesāhamasmi	308
Tirojanapadā	289	Tesāhaṃ cittaṃ ārādhemi	167
Tiroraṭṭhā	289	Tesāhaṃ saṃyojanānaṃ	28
Tisso	80	Tesaṃ	116
Tisso kho	144	Tesaṃ taṃ	117
Tisso vijjā	237	Tesaṃyeva	291
Timse nirayasate	161	Todeyyaputto	302
Tīṇi	160	Taṃ itthiṃ etadavoca	233
Tucchakaṃ	304	Taṃ te mayaṃ paṭiggaṇhāma	106
Tucchaṃ musā	309	Taṃ taṃ Tathāgato sukhasmim	
Tuṇhī ahesuṃ	157	paññāpeti	81
Tuṇhī ahosi	202	Taṃ no sossāma	165
Tuṇhībhūtaṃ tuṇhībhūtaṃ	2	Taṃ bhavantaṃ	250
Tulayitvā padahati	134	Taṃ me na ruccati	99
Tuleti	291	Taṃ yevettha paṭibhātu	186
Tuvamaṭṭhitosi	230	Tvaṃ mantānaṃ paṭiggahetā	252
Tusitassa	68	[Tha]	
Tūlasannibhā	264	Thapati	80
Tejanaṃ	236	Thāmaṇvā	21
Tena	73	Thālīpāke	280
Tena Bhagavatā -pa- akkhāto	9	Thāvaresu	299
Tena hi vaccha	138	Thullakoṭṭhikaṃ	199
Tena hi samma	66		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Tha]	
Thūlo kaliṅgaro	116
Thūlaṃ	299
[Da]	
Dakkhiṇāgirismiṃ	293
Dakkhiṇena	265
Daṇḍakīraṇṇo	42
Dvaṭṭhantarakappā	160
Dvaṭṭhipaṭipadā	160
Dantakāraṇaṃ gaccheyyūṃ	246
Dantabhūmiṃ	246
Dantaṃ	149
Dvattikkhattuṃ	268
Dattupaṇṇattaṃ	159
Dattosi	66
Dandhāyitattaṃ	305
Damena	83, 301
Davatte	111
Dassanāyapi nappahonti	248
Dassanīyo	285
Dasamo	8
Daharā	213
Daharo	182
Daḷhaparakkamo	21
Dātabbaṃ mañṇeyyāsi	63
Dānakathaṃ	64
Dāsā	6
Diṭṭhadhammavedanīya-	
kammaṃ	234
Diṭṭhadhammasukhavihārānaṃ	22
Diṭṭhadhammasukhavihāraṃ	122

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]	
Diṭṭhadhammo	66
Diṭṭhaparisaṅkitaṃ	33
Diṭṭhaṃ	33, 137
Diṭṭhippatto	132
Diṭṭheva dhamme	75
Dvidhā chetvā	238
Dibbaṃ yogaṃ	300
Divā divassa	183
Disā hi me	235
Dīghaṅguli	258
Dīghatapassī	36
Dīghanakho	141
Dīghāpi kho te esā	188
Dīghaṃ	299
Dīghaṃ kārāyaṇaṃ	241
Dukkhato	102
Dukkhapaṭikkūlaṃ	7
Dukkhavipāko	239
Duggaṃ	299
Dussamatto samādinno	82
Dutiyavācā	77
Duppaṭimantiya	279
Duppariyogāḷho	138
Dvedhāvīpākā	291
Dvepānanda	80
Dveyeva gatiyo	250
Devakatasobbho	154
Devaññātaro	71
Devadūtā	214
Devalo	281

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]	
Nagarakaṃ	240
Na ca anattiko	268
Na cakkhūni uppādeyya	153
Nacchannaṃ	27
Na ca byañjanaṇa	268
Na cāpi paṭijānare	295
Na chambhati	267
Natthi kho vacchā	136
Natthi balaṃ -pa- natthi purisa-	
parakkamo	83
Natthi sabbaso āruppā	85
Natthi hantā vā	160
Natthi hāyanaṇaḍḍhane	161
Natthi hetu natthi paccayo	83
Na tvaṃ tātā -pa- jānāsi	202
Nantakāni	166
Nandībhavaparikkhīṇaṃ	299
Na nettāraṃ vattati	107
Naddhi	298
Na pakkhāyati	188
Na paccakkhānaṃ	206
Na paṭikkosi	184
Na paṭibhāti	237
Nappatirūpaṃ	27
Naparamarūpā	117
Naparamarūpaṃ	117
Na paritassati	267, 298
Na puṇṇo dabbigāho	281
Na purebhattaṃ -pa-	
āpajjitabbaṃ	128
Na bhāyitabbaṃ	120

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]	
Namayanti	236
Namassanti	295
Na mukhe avasiṭṭhā	268
Na me te	136
Nayidaṃ dummantitaṃ mama	237
Narake	230
Narassa	68
Na lomaṃ pāteti	107
Na vatidaṃ	195
Na vināmeti	266
Na vipariṇāmenti	159
Na viya maññe cakkhuṃ	
bandhante	243
Na vedhati	267
Na vo mama santike	
vattabbaṃ	121
Navāṃ santhāgāraṃ	11
Na satthiṃ unnāmeti	266
Na sannāmeti	266
Na samparivattakaṃ	267
Na sampasīdati	253
Na sammā vattati	107
Na hatthi	212
Na hi jātu so mamaṃ himse	235
Na hetarā Mālukiyaṭṭha	
atthasaṃhitāṃ	100
Naḷakapānanteva	125
Naḷakapānā	125
Naḷakapāne	124
Nāgassa	69
Nāgāvāsasate	161
Nāccāsanne	266

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Na]	
Nāṭithokaṃ	268	Nighaṇḍu	249
Nāṭidūre	266	Nicchāto	7
Nāṭidūre pādaṃ uddharati	265	Nijjhānaṃ khamanti	291
Nāṭisaṇṇikaṃ	265	Nindāmayetaṃ	271
Nāṭisīghaṃ	265	Ninnādi	270
Nāṭisītāya naccuṇhāya	211, 225	Ninnāmetvā	254
Nādhimuccati	253	Nidhimukhaṃ gavesanto	10
Nānattakathā	156	Nindāroso	27
Nānāverajjakānaṃ	278	Nipakā	3
Nānupakhajjā	128	Nipakavuttino	3
Nāmaṇṇe	304	Nippurisehi	150
Nāmaṇṇe sampajjati	191	Nibbuto	7
Nārīsamānasavhayā	271	Nibbutaṃ	299
Nālamettha	291	Nibbedhikāya	22, 225
Nālaṃ	159	Nimittā	27
Nāsadā	209	Nimittaṃ aggahesi	205
Nāhaṃ tassa kiñci pāpaṃ	90	Niyati	84
Nāhaṃ bhante etaṃ	72	Niyyātaṃ	27
Nāhaṃ bhikkhave ādikeneva	134	Nirāsāsaṃ	299
Nāhaṃ bhikkhave		Nillopaṃ	83
sabbesaṃyeva	131	Nivāpaṃ	209
Nāḷandāya	36	Nivuto	304
Nāḷikiraraṇṇe	46	Nisabhassa	68
Nhātakassa	69	Nissaraṇapaṇṇo paribhuṇjati	35
Nikāmalābhī	22	Nissaraṇaṃ	101
Nikkujjitvā	89	Nisinno hoti	216
Nikkhaṇānaṃ	118	Nisīdāpeti	66
Nigaṇṭhigabbhā	161	Nīlanidassanāni	178
Nigamanagarajanapadakathā	156	Nīlanibhāsāni	179
Nigrodhapaṇṇaḍalo	261	Nīlavaṇṇāni	178

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Na]

Nīlavanarāji	274
Nīlāni	178
Nīlaṁ	180
Nekkhammasukhaṁ	119
Nekkhamme ānisaṁsaṁ	82
Nettikā	236
Nerayiko	76
Neva abhinandi	184
Neva kammantā paṭibhanti	237
Neva dānaṁ	206
Nevasaññānāsaññāya- tanassāpi	120
Neva hoti na na hoti	137
Nesā bhoto	158
No anuyogakkhamo	67
No apanatassa	69
No ākoṭṭanakkhamo	67
No ca kho naṁ jānāmi	274
No ca sīlamayo	185
No vimajjanakkhamo	67

[Pa]

Pakkāmi	244
Pakkhāletvā	269
Pakkhipati	266
Pakhumāṁ	264
Paccanīkaṁ kattabbaṁ	63
Paccapādi	272
Paccābhāsi	271
Paccavekkhaṇattho	90

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Paccavekkhitvā paccavekkhitvā	90
Paccāsīsamānarūpo	165
Paccekadussayugena acchādesi	11
Paccekaṁ pādesu gahetvā	208
Pacchā	300
Pacchāsamaṇena	231
Pacchimena vā purimaṁ	40
Pacchimopi	290
Pañca	80
Pañcakaṅgo thapati	80
Pañca kammāni	160
Pañcakāmaguṇāmisā	31
Pañca kho ime	191
Pañca kho ime Ānanda kāmaguṇā	80
Pañca ca kammuno satānī	160
Pañcannetaṁ kāmaguṇānaṁ adhivacanaṁ	123
Pañcamattāni bhikkhusatāni	120
Pañcamatthehi assasatehi	231
Pañcamatthehi bhikkhusatehi	249
Pañcasatavihāraṁ	11
Pañcimāni	246
Paññapeti	36
Paññapemi	183
Paññavatā bhavitabbaṁ	129
Paññāya vo diṭṭhā honti	133
Paññāvimutto	131
Paññāya cassa disvā	133
Paññāya samannāgato	22

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pañhapaṭibhānāni	63
Paṭaliyo	281
Paṭākam parihareyyum	63
Paṭigho	99
Paṭiccakamman	32
Paṭiccasamuppādadassā	301
Paṭipanno hoti	86
Paṭipādito	2
Paṭimantakassa	69
Paṭimukko	66
Paṭisaṅkhāya	304
Paṭisaṅcikkhato	145
Paṭisammodamānā	120
Paṭisallānasārūppāni	241
Paṭisallānā vuṭṭhito	88, 114, 148
Paṭisallīno	183
Paṭivasati	183
Paṭisevati	127
Paṭisaṃhareyyāsi	90
Paṭhamavācā	77
Paṭhamābhiniḃbhidā	23
Paṭhamam jhānam	186
Paṇḍito	7
Paṇḍukambale nikkhitto	188
Paṇḍupuṭakassa sālino	196
Paṇāmemi	121
Paṇītatarā	151
Paṇītatarām	80
Paṇītena piṇḍapātena	35

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Paṇītam khādanīyam -pa-	
kālam ārocāpesi	196
Paṇopaṇaviyā	134
Pattacīvarāni paṭisāmayamāno	120
Pattipattassa	69
Patthaṇḍila	281
Patāpavā	275
Pathavī pathavīkāyam	158
Padakassa	69
Padako veyyākaraṇo	249
Padasamācāro	127
Padahati	291
Padāni	158
Padhānavemattatam	246
Padhāniyaṅgāni	225
Padhānam	291
Pantasenassa	69
Pannabhāram	298
Pannalomā	116
Papātasatāni	161
Pappuyya paramam santi	236
Papāte	230
Pabbajati	210
Pabbajjam	74
Pabbājetāyam vā pabbājetum	243
Pabhāsakassa	68
Pabhinnakhīlassa	68
Payirupāsati	134, 291
Paye pīyatam	293
Paradattavuttā	116

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Parantapo	7	Pariyogāhiya vattato	135
Paraparitāpanānuyogaṃ		Pariyodhāya vattissanti	211
diṭṭheva dhamme	7	Pariyonaddho	304
Parapessena	297	Parisaṅkitam	33
Paramakusalaṃ	183	Parosahassaṃ	252
Paramāya vaṇṇapokkharatāya	285	Paraṃ vambheti	82
Paramena	21	Palāsavane	125
Parabhūtāva	308	Palipatho	299
Paramparāsaṃsattā	290	Pavattāro	290
Parasenappamaddanā	252	Pavaramaṇikuṇḍalaṃ	31
Pariggahetvā	66	Pavivekasukhaṃ	119
Pariccattam	90	Pavuṭā	161
Paricāritapubbo	149	Pasayha pasayha kāraṇaṃ	
Paricārehi	202	karonti	107
Pariciṇṇo me Bhagavā	141	Pasayhā	212
Parittāni	177	Passa	208
Parittam	89	Passatā	9
Parinibbāyati	111	Passasi no	89
Paripantho tiṭṭhato	83	Pasādanīyāni	241
Paripuṇṇakāyo	275	Pasādasaddhā	225
Paripuṇṇaṃ	71	Pasannanetto	275
Paribbājakasate	161	Pasādito Bhagavā	122
Paribbājakaṃ	279	Pahātabbassa	116
Paribbaje	300	Pahātabbaṃ	276
Paribhuñja	197	Pahānāya	21
Pariyantakate	161	Pahānāya samucchedāya	
Pariyāpuṇāmi	289	paṭipanno	28
Pariyāyena	80	Pahāya pāpaṃ	230
Pariyāyaṃ	80	Pahitatto	75, 134
Pariyogā	197	Pahūtajivho	271

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pahīnajātīmaraṇo	271	Piṇḍapātapaṭikkanto	36
Pahoti	153, 248	Piṇḍāya pāvisi	204, 232
Pahomi	5	Piyappabhāvikā	237
Pāṭihārikapakkhā	214	Piyā te ahaṃ	238
Pāṇamatipātayato	83	Piyo	201
Pāṇātipātā veramaṇī		Pilakkhaguhāyaṃ	154
kusalaṃ	139	Pisāco vata maṃ	115
Pāṇā	41	Pītisukhaṃ na vijahati	198
Pāṇinā	266	Puggalavemattatā	75
Pātamanusiṭṭho sāyaṃ	226	Puñjaṃ	83
Pātukarissati	5	Puññāni karonto	202
Pādakukkuccaṃ	267	Puttapaputtakā	215
Pādamaṇḍanānuyogam	269	Puttamatāya puttā	163
Pādānaṃ	205	Puthusippena	297
Pāpito	191	Pubbakehesā	153
Pāpiyo assa	292	Pubbapetakathā	156
Pāpiyaṃso	292	Pubbenāparaṃ	243
Pāyamānā	279	Pubbeva kho pana	82
Pāragū	249, 271	Puratthimena nagarassa	8
Pāragūsabbadhammānaṃ	271	Purāṇadutiyaikā	208
Pāraṅgato	299	Purindadassa	69
Pārijuññāni	210	Purimena vā pacchimaṃ	40
Pāvārikambavane	36	Purimopi	290
Pāsādikāni	241	Purisayuge	215
Pāsādiko	285	Pure	300
Pāsam	209	Peccā	295
Piṭakasampadāya	162	Pessa	6
Piṭṭhito piṭṭhito anubandhi	91	Pokkharasāti	304
Piṭṭhi me āgilāyati	20	Pokkharaṃ	285

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Potaliyopi kho gahapati	27
Poriyā	286
Porī	286
Porohiccena	297
Paṃsukūlikā	166
Paṃsupisācakaṃ	187

[Pha]

Phandato phandāpayato	83
Phassā phusanti	73
Phāsuvihāro hoti	127
Phitā	41
Phuṭṭho kammavipākena	236
Phusanti phassaṃ	212

[Ba]

Bandhanāgāriko	8
Bandhukarogo no	243
Barihisatthāya	8
Balavā	306
Balānīkaṃ	298
Balaṃ gahetvā	203
Bahvābādhā nāma	246
Bahiddhā	270
Bahudukkhā bahupāyāsā	30
Bahusaṅkappaṃ	208
Bahūnaṃ ācariyapācariyo	288
Bahūhi bahutarā	142
Bārāṇaseyyakaṃ	179

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba]

Bālakiniyā	38
Bāle ca paṇḍite ca	159
Bindu	270
Bimbaṃ	208
Bilaṃ olaggeyyuṃ	292
Bījānaṃ taruṇānaṃ	122
Buddhamantā	249
Buddho tādī pavuccati	271
Buddhaṃ	298
Beluvagāmake	8
Byakkhissaṃ	295
Byañjanamattāya	268
Brahmacariyapariyosānaṃ	75
Brahmacariyassa kevalī	271
Brahmacariyena	301
Brahmacariyaṃ	303
Brahmajā	221
Brahmadāyādā	221
Brahmanimmitā	221
Brahmapattassa	69
Brahmabhūto	277
Brahmabhūtena attanā	7
Brahmassaro	262
Brahmā Sakko	302
Brahmujugatto	260
Brahmuno puttā	221
Brahmadeyyaṃ	283
Brahmaññāya pajāya	288
Brahmavacchasi	285
Brahmavaṇṇī	285

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba]

Brahā	275
Brāhmaṇagahapatikesu	214
Brāhmaṇa bho Kaccāna	221
Brāhmaṇiyo	279

[Bha]

Bhagavantam etadavoca	27
Bhagavantamyeve purakkhatvā	17
Bhaginī	204
Bhattābhihāre	245
Bhaddikā bhante āvaṭṭanī	67
Bhabbo abhinibbhidāya	22
Bhamukantare	264
Bhayaṭṭo	126
Bhavanirodho	86
Bhavābhavesu	212
Bhassantā	159
Bhāyitabbaṃ	119
Bhāvanāya pāripūriyā	168
Bhāvayato	99
Bhāvetabbaṃ	276
Bhāveti	71
Bhāvo	84
Bhāsitaṃmanubhāsanti	290
Bhikkhācariyaṃ	292
Bhikkhusaṃghena	249
Bhinnena sīsena	234
Bhisakkaṃ	100
Bhutāvigatuppannanti	173
Bhūtapubbaṃ	115, 280

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Bha]

Bhūtā	73
Bhūnahuno	147
Bhūmigatañca vehāsaṭṭhañca	287
Bhūmiladdhuppannaṃ	174
Bhūripaññassa	69
Bhesajjaṃ kareyya	153
Bhogī	275

[Ma]

Makkaṭacchāpakaṃ	67
Maghadeva-ambavane	213
Macchaghātako	8
Majjhimāya	204
Majjhimāya dvārasālāya	66
Majjhimopi	290
Majjhe	300
Maṇḍanakajātiko	182
Maṇḍabyo	55
Maṇḍalamālaṃ	274
Mattaso nijjhānaṃ khamanti	133
Mattikaṃ	207
Mathitānaṃ	137
Madhurāya	220
Mantapadaṃ	289
Mantā	304
Mantesu	250
Mando	162
Manasākāsi	204
Manāpo	201
Manujassa	68

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Manujindo	275
Manussagahaṇe	5
Manussarāhasseyyakāni	241
Manopaṭibaddho	40
Manodaṇḍasmiṃ	41
Manobhāvanīyānaṃ	183
Manomayā	85
Manomayaṃ	181
Manosaṅkhāro	73
Manosattā nāma devā	40
Mama bhattā	243
Mama yānā	244
Mayampi dāni	122
Mayampi hi bhante	4
Mayā cetaṃ bhikkhave	130
Maraṇenapi te -pa- bhavissāma	202
Mallikāya āraṃso	183
Mahaccā rājānubhāvena	241
Mahaṭṭhaṃ	302
Mahatā	249
Mahatā atthēna	7
Mahatā bhikkhusaṃghena saddhiṃ	1
Mahato	69
Mahaddhano	285
Mahapphalā hoti	96
Mahallako	210
Mahākappino	161
Mahākiccaṃ	302
Mahādhikaraṇaṃ	302

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Mahānāmaṃ sakkaṃ āmantesi	20
Mahānisaṃsā	96
Mahāpaṇṇassa	69
Mahāpaṇṇo	7
Mahāpurisalakkhaṇaṃ	249
Mahāpurisassa	250
Mahābhogo	285
Mahāsamārambhaṃ	302
Mahito	230
Mahesiṃ	300
Māṇavehi	115
Mātaṅgāraṇṇaṃ	63
Mātito ca pitito ca	284
Mātu	115
Mātugāmassetaṃ adhivacanaṃ	123
Mānusakaṃ yogaṃ	300
Mā no viheṭṭhetha	208
Mā me bhonto	274
Māyāvī	39
Mārasenappamaddano	277
Migacīre	204
Migabhūtena cetasā viharanti	116
Migavo	210
Micchādiṭṭhi	71
Micchāpaṭipatti	302
Miḥhasukhaṃ	119
Mukhādhāne kāraṇaṃ kāreti	111
Mukhe āhareyya	77
Muñjamaḥā īsikaṃ	181
Muṇḍakena samaṇakena	194

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Muttaṃ rāgehi	271
Muditassa	68
Muddhāvasitto	8
Mudu	264
Mudutalunahatthapādo	258
Muni	271
Medhāviṃ	298
Monapattassa	68
Monassa	69
Momūho	162
Moranivāpo	163
Moho	299

[Ya]

Yakkhassa	69
Yagghe	205
Yaṅca loke vuttaṃ	145
Yajanto	83
Yaññe	280
Yañhi mayaṃ bhante	239
Yato	109
Yatra hi nāma	226
Yathā	250
Yathā uggāhamānassa	184
Yathā taṃ	105
Yathā taṃ gahapatissa	27
Yathādhammaṃ paṭikarosi	106
Yathāparisaṃ	270
Yathā Bhagavā aññāsi -pa- kālaṃ maññasi	204

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ya]

Yathā maṃ paṭibhāseyya	186
Yathā yathā kho	201
Yattha amoghā	277
Yattha yattha	81
Yattha sabbaso -pa- nirujjhanti	31
Yatthassa te	185
Yattha sudamā mayaṃ	241
Yadakkhātāṃ	294
Yadā pana bhante Bhagavā	186
Yadidaṃ pasavo	5
Yadeva tattha hoti vedanāgataṃ	103
Yasmiṃ aggivessana samaye	144
Yassa kho tvaṃ brāhmaṇa kammassa vipākena	234
Yassatthāya	75
Yassa natthi dhuvaṃ ṭhiti	209
Yassassino	164
Yassuddiṭṭhassa	134
Yānaṃ vā poriseyyaṃ	31
Yāpi kho te	142
Yāya nābhisajje	299
Yāyaṃ upekkhā nānattā nānattasitā	30
Yāvatakena antarena	5
Yāvatakvassa	261
Yāvata	183
Yāvatādohipi	195
Yāvañcidaṃ	2
Yāva supaññattā	4

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ya]

Yāvāḷahanā	158
Yugaṁ	285
Yugamattarā	266
Yugādhāne	111
Yuñjati Buddhasāsane	235
Yuvā	182
Ye evamāhaṁsu	142
Ye gottapaṭisārino	24
Ye dhammamevādapayanti	235
Yena ārāmo	231
Yena kāmaṅgamo	151
Yenaññataro vanasaṇḍo	
tenupasaṅkami	26
Yena Bhagavā	12
Yena rūpena	138
Yena rājā Korabyo	
tenupasaṅkami	210
Yena santhāgāraṁ	12
Yena so vanasaṇḍo	114
Yebhuyyena	253
Yesam	281
Yesam kho ahaṁ	28
Yo imesaṁ	186
Yo kāyasmiṁ	
kāyachando	144
Yo kho Jīvaka	35
Yo janako	281
Yonijāva samānā	279
Yojetvā	217
Yonipamukhasatasahassāni	160

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ya]

Yopi so bhikkhave satthā	134
Yo byāpādo	99
Yo me ayaṁ bhante	
kucchigato	226
Yo vedi	271
Yaṁ icchati taṁ haratu	197
Yaṁnūnāhaṁ	254
Yaṁ Bhagavā	115
Yaṁ sudaṁ	66
Yaṁ hi mayaṁ bhante	232

[Ra]

Rakkhateva soṇḍaṁ	90
Rakkhāvaraṇaguttiṁ	221
Rakkhitaṁ	149
Raṅgakkhamo ceva paṇḍitānaṁ	67
Raṅgakkhamo hi kho	67
Rajojallaṁ	259
Rajodhātuyo	161
Rajitaṁ	67
Rañño aṅganteva saṅkhaṁ	
gacchati	114
Raṭṭhapālassa mātaraṁ	
etadavoca	205
Raṭṭhapālo	199
Ratiṁ	300
Rathesabho	275
Rasaggasaggī	261
Rasapaṭisaṁvedī	268
Rassaṁ	299
Rāgānuddhamseti	123

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra]		[La]	
Rāgo	99	Liṅgaṃ jātimayaṃ	295
Rājakathā	155	Luddho	8
Rājakumāro	76	Lūkhacīvaradharā	166
Rājabhoggo	114	Lokakkhāyikā	156
Rājabhoggaṃ	283	Lokāyataṃ	249
Rājā	251	Lobhanīyesu dhammesu	291
Rājāno	275	[Va]	
Rājānaṃ nissāya	293	Vañkeyyāni	5
Rājābhiniṭo	126	Vacīsaṅkhāro	73
Rājābhirājā	275	Vacchatarā	8
Riñcati	82	Vacchatarī	8
Rittakaṃ	304	Vañjhā	159
Ritto tuccho	106	Vaṇṇapokkharatāya	285
Rukkhamūlikā	166	Vatavantaṃ	298
Ruciradhammassa	68	Vattasampanno	294
Ruḷhanīyaṃ	135	Vatena	161
Rūpapaṇiḷāhaṃ	149	Vatthaguyhe	253
Rūpameva nu kho Bhagavā	94	Vatthaguyhaṃ	259
Rūparataṃ	149	Vantalokāmisassa	68
Rūpārāmaṃ	149	Vayo anuppatto	210
Rūpānaṃyeva nibbidāya		Varattaṃ	298
virāgāya nirodhāya		Varadharo	163
paṭipanno hoti	85	Vasanto ca nārādheyya	158
Rūpī	176	Vasīkatvā	277
Rogato	102	Vassiko	149
Rogabhūto	153	Vācātipi na hoti	184
Roditamattā	184	Vācāvikkhepaṃ āpajjati	162
[La]		Vācitamanuvācenti	290
Laṭukikā sakuṇikā	116	Vācaṃ nicchāreyya	153
Labheyyāhaṃ bhante	74		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vādaṁ āropehi	76	Vipassissa	69
Vikūjjitamattā	184	Vimalassa	68
Vigatakathamkatho.		Vimutti	114
Vesārajapatto	66	Virajaṁ vītamalaṁ	65
Vigatacāpallo	288	Virūparūpena	213
Vigatavalāhake	188	Vivaṭṭacchado	252
Vigatuppannaṁ	173	Vivari Bhagavā dvāraṁ	242
Viggaho	144	Vivāho	274
Vighātapariḷhā	28	Vivicca akulehi	102
Vicikicchati	253	Viviceva kāmehi	102
Vicittaṁ mālaṁ gantheyya	70	Vivekavaṭṭo	267
Vicchaḍḍayamāno	267	Vivekaṁ	126
Vijanavātāni	241	Vissajjethāti vatvā	210
Vijjantarikāya	115	Vissajjeyyūṁ	31
Vijāyamānā	279	Vissaṭṭhāya	286
Vijjāsampanno itipi	23	Vissaṭṭho	270
Vijitavijayassa	68	Vissaramakāsi	115
Vijitāvināṁ	300	Visākhākathā	156
Vijitāvī	251	Visuddhaṁ	271
Viññāṇakasiṇaṁ	179	Visaṁyuttaṁ	298
Viññāpaniṁ	299	Vihāro	241
Viññāpeyya	182	Vihāraṁ pavisitvā	242
Viññeyyo	270	Vihesā	99
Vitaccheyyūṁ	31	Vīmaṁsamāno	244
Viditavedassa	69	Vīraṅgarūpā	252
Viddhe	188	Vīrassa	68
Viddho assa	100	Vīrā	252
Vipajjamānaṁ	302	Vīriyaṁ ārabhati	168
Vipariṇāmo	122	Vīraṁ	300
Vippasanno	180	Vīsavassasatiko	249

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Sa]	
Vīse indriyasate	161	Sakideva	10
Vuḍḍhā	213	Saṅkaritvā saṅkaritvā	229
Vuḍḍhihesā Bhaddālī		Sakkharappabhedānaṃ	249
ariyassa vinaye	106	Saṅkhatiyo	115
Vuḍḍho	210	Saṅkhadhamo	182
Vuttasiro	278	Saṅkhāya	127
Vuttova naṃ vadeyya	148	Saggakathaṃ	65
Vuddhasīlassa	68	Saggāpāyaṇca	271
Vuddhasīlī	286	Saṅgātigam	298
Vuddhasīlena	286	Saṅgāmāvacaro	90
Vūpakaṭṭho	75	Saṅghāṭim paññāpetvā	20
Vekhanaso	191	Saṅghino	164
Vedassa	68	Saṅghī	284
Venayikassa	68	Saccavajjena	83
Veyyākaraṇassa	69	Saccānubodho	291
Vesamantarassa	68	Saccānuppatti	291
Vokāraṃ	297	Sace agāraṃ ajjhāvasati	251
Vocaritā	133	Sace kho te Jivaka idaṃ	
Vohārasamucchedāya	27	sandhāya bhāsitaṃ	35
Vohāraṃ	297	Sace je saccam	205
Vohāro	27	Sace taṃ	204
		Saccam	299
[Sa]		Sacce patiṭṭhāya	39
Sa-upāyāsaṃ	137	Saññāto	79
Sakaṇikaṃ	182	Saññāmayā	85
Saṅkappo	184	Saṇṭhapesi	157
Sakammunā haññati	213	Saṇhassa	100
Sakkassa	69	Satta devā	161
Sakkā tāta Raṭṭhapāla	207	Satta pisācā	161
Sakkāyadiṭṭhipariyuṭṭhitena	101	Satta saññīgabbhā	161

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sattannamṭveva kāyānaṁ	160	Santhāgāraṁ	8
Sattānaṁ hitāhitaṁ	5	Sadukkhaṁ	137
Satiṇakaṭṭhodakaṁ	283	Sadosaṁ	185
Satinepakkena	21	Sandānaṁ	298
Satisammosā	119	Sandiṭṭhikaṁ	277
Sati sati-āyatane	141	Sandhiṁ	83
Sattime bhikkhave puggalā	131	Sanaṅkumārena	24
Sattussado	260	Sanighaṇḍukeṭubhānaṁ	249
Sattussadaṁ	283	Sanidānaṁ	167
Sattesu hāyamānesu	108	Sannidhikāraṁ kāme	
Sadhaññaṁ	283	paribhuñjituṁ	162
Saddhammasaññatti	82	Sapadānacārino	166
Saddhamme antaradhāyamāne	108	Sapariḷāhaṁ	137
Saddhammehi	21	Sappatissena	128
Saddhājāto	134	Sappāṭihāriyaṁ	167
Saddhāmattakena vahati		Sappitelena	8
pemamattakena	108	Sampajjamānaṁ	72
Saddhāvimutto	132	Sampannakusalaṁ	183
Saddhāniviṭṭhā	133	Sampannanivāraṇapāvuraṇo	27
Saddhānusārimhi	132	Sampannaphalaṁ	31
Saddhāmattaṁ	133	Sampayojetvā	165
Saddhe	280	Samparāyikāhaṁ bhante	246
Saddho	225	Sammappadhānā	247
Saddhaṁ niveseti	291	Sambodhagāmī	176
Santaggivessana	143	Sambodhasukhaṁ	119
Santatavuttino	3	Sambodhāya	22
Santatasīlā	3	Sabba-ahaṁkāramamaṁkāra-	
Santiṭṭhati	98	mānānusayānaṁ	137
Santi hi Kandaraka	3	Sabbakāyeneva	266
Santo	302	Sabbaṅgapaccaṅgiṁ	181

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sabbamaññitānaṃ	137
Sabbayogavisaṃyuttaṃ	300
Sabbavāridhuto	41
Sabbavāriphuṭo	41
Sabbavāriyutto	41
Sabbavārivārito	41
Sabbasantharim santhāgāraṃ	
santharivā	12
Sabbasaṃyojanaṃ	298
Sabbākārasampanno	180
Sabbā tā rattim	115
Sabbāmitte	277
Sabbe jīvā	84
Sabbe pāṇā	84
Sabbe bhūtā	84
Sabbe sattā	84
Sabbaṃ me nakkhamati	142
Sabbaṃ pahāya gamanīyaṃ	211
Sabyābajjhakāyasaṅkhāro	73
Sabyābajjhā phassā phussanti	73
Sabyābajjho	239
Sabyābajjhaṃ	73
Sabyābajjhaṃ lokaṃ	73
Samaggā bhuñjissāma	115
Samaṇaseyyānurūpaṃ maññe	147
Samaṇā vā brāhmaṇā vā	91
Samaṇayakkho	4
Samaṇe Gotame	163
Samaṇena vā	12
Samatittikaṃ	165

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Samattaṃ samādinnaṃ	71
Samadhigayha tiṭṭhati	184
Samannāgato	286
Samannesi	252
Samayappavādaṃ	183
Samayopi kho te Bhaddāli	106
Samavaṭṭakkhandho	261
Samavāpakaṃ	117
Samavepākiniyā	225
Samasamā	159
Sammadeva	75
Sammāññaṇaṃ	114
Sammā dukkhakkhaya-	
gāminiyā	225
Sammāpaṭipattiṃ	302
Sammāsambuddhena	9
Samihitaṃ	290
Sammuccā	304
Samudācarati	208
Samudācaranti	118
Samudācārappannaṃ	174
Samuddakkhāyikā	156
Samussitaṃ	208
Sameti	153
Samohaṃ	185
Sayaṃ abhiññā sacchikatvā	75
Sayaṃvasī	151
Sarasaṅkappā	118
Sarassa	205
Sarāgaṃ	185
Saritā anussaritā	21

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sarūpavacchāya	8
Sallakatto	277
Savanīyo	270
Savighātaṁ	137
Sasakkaṁ	158
Sasakkaṁ na karaṇīyaṁ	90
Sasāgarantaṁ	212
Sahakathī	139
Sahanukkamaṁ	298
Sahadhammiko vādānuvādo	33
Sahavatthebhi sobhati	209
Sahitaṁ me	164
Saheturūpaṁ	246
Sāṭheyyatā	5
Sāṭheyyāni	5
Sādānesu	299
Sādhupañña	68
Sādhu me bhavaṁ Gotamo	139
Sādhusammata	164
Sādhu sādhu Ānanda	24
Sādhu hoti	63
Sānuggahā	282
Sāni haranti	31
Sā pana doṇiyā	280
Sāpi nāma bhikkhave	
saddhā nāhosi	134
Sāmaññaṁ	117
Sāmaññaṁ pattā	159
Sāmukkamsikā	65

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sāyamanusiṭṭho pāto	
visesaṁ adhigamissati	226
Sārattarattā	282
Sārāgāya santike	86
Sāre patitṭhitaṁ	138
Sāhulicirena	153
Svāgataṁ bhoto	
Ānandassa	157
Sikkhākāmā	116
Sikkhaṁ paccakkhāya	99
Sitaṁ pātvākāsi	193
Sithilahanuno	100
Siyā aññathattaṁ	122
Siyā no	39
Siyā kukkucçaṁ	
siyāvippaṭṭisāro	104
Sirivaḍḍhaṁ mahāmattaṁ	239
Sīlakathaṁ	64
Sītibhūto	7
Sītodakapaṭikkhitto	40
Sīlavā	286
Sīlavā hoti	185
Sīlasampanno	21
Sīlena	161
Sīhapubbaddhakāyo	260
Sīhahanu	262
Sīhāva ekacarā	274
Sukkavipākāṁ	72
Sukko	221
Sukkaṁ	72

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sukhadukkhe	161	Suvaṇṇavaṇṇo	259
Sukhapaṭisaṃvedī	7	Susamacittassa	68
Sukhaparibhato	202	Susamatto samādinno	82
Sukhī	151	Susukkadāṭho	275
Sukhedhito	202	Susukābhayaṃ	123
Sukhaṃ upalabbhati	81	Sūkarakhatāyaṃ	141
Sugataṃ	300	Sūpeyyaṃ	115
Sujāto	275	Sūrakathā	156
Suṇohi yassāhaṃ		Sūrā	252
sāvako	68	Sekhāya vijjāya pattabbaṃ	140
Suṇantu dhammaṃ kālena	235	Sekho pāṭipado	19
Sutaparisaṅkitaṃ	33	Seho	144
Sutametaṃ	35	Senāsanāni paññāpaya-	
Sutametaṃ bhante	63	mānā	120
Sutaṃ	33	Seniyo	71
Suttaḷe	162	Semhārassa	100
Suttabandhanehi	191	Seyyathāpi manussā	74
Suparikammakato	180	Seyyathāpi Rāhula rañño	
Suppatiṭṭhitacittā	4	nāgo	89
Suppatiṭṭhitapādo	257	Seyyathāpi mahāsamuddo	138
Supinasatāni	161	Seyyathidaṃ	251
Subhagavaniko	304	Seyyo	292
Subhāsubhaṃ	299	Seyyaṃso	292
Subho	180	Serivihārena	128
Subhanteva adhimutto		Serī	151
hoti	176	So kho panassa āyasmā	127
Sumano	183	Socayato	83
Sumukho	275	Soṇḍāyapi kammaṃ karoti	90
Suruci	275	So tattha ṭhito	103
Suvaṇṇadubbaṇṇāni	177	So tehi dhammehi	102

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sotaṃ	291
So tattha ṭhito	103
Sottisināṇiṃ	194
So dāni	76
Sodhento	210
So na sakkuṇeyya	117
Sopāsi kammavādī	137
Sobbhe	230
Somā ca bhaginī sakulā	
ca bhaginī	245
So vatassaṃ	117
So vā maṃ aparantaṃ	187
So vivicceva kāmehi	107
Samkilesa	65
Samghāṭiṃ paññāpetvā	20
Sam-pucchituṃ āgacchanti	289
Sam-purekkharonti	289
Samyamena	83
Samyogāya	86
Samyojanāni	101
Samyutto	118
Samvarāya	149

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Samvutaṃ	149
Samviggo	148
Samvibhassetu dhammesu	237
Samvutattassa	68
Samsāro	299
Samsuddhagahaṇiko	285
[Ha]	
Hatthakukkuccaṃ	267
Hatthānaṃ	205
Hatthatthaṃ gacchanti	229
Hatthārohaputto	1
Hatthismiṃ	211
Hatthesu dhotesu	268
Handa	121
Haratha bhante haratha	
bhadramukhā	198
Harāyitabbaṃ	90
Haliddavasanaṃ	70
Hassakaṃyeva	304
Hīne	293
Heturūpaṃ	246
Hoti ca na ca hoti	137

Majjhimaṇṇāsattakathāya

Nānāpāṭhā

Paṭhamo Mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapottthakaṃ, Syā = Syāmapottthakaṃ,
Kaṃ = Kambojapottthakaṃ, I = Iṅgalisapottthakaṃ, Ka = kesuci
Marammapottthakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapottthakesu
dissamānapāṭho.

Majjhimaṇṇāsattakathāya

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[A]

Agathitoti taṇhāya agathito = Agadhitoti taṇhāya agadhito (Syā, Ka)	35
Aggihomasālāyaṃ = Aggihottasālāyaṃ (Sī, Syā)	146
Aṅgulimattampi = Aṅgulimattampi aḍḍhaṅgulimattampi (Sī)	270
Acelakapāḷiṃ = Acelakaladdhiṃ (Sī, Syā)	189
Acalo anobaddho = Acalāsanabandho (Sī, Syā)	96
Acchindananti = Acchaḍḍhananti (Sī), Aviñchananti (Ṭikā)	246
Ajānāpetvā = Anāṇāpetvā (Sī)	62
Aññajātiko = Aññā jātīti (Syā, Ka)	296
Aññatrayogenāti = Aññatthayogenāti (Sī, Syā)	138
Aññārādhanam = Aññāyārādhanam (Ka)	134
Aññe”ti = Aññoti (Sī, Syā)	58
Aññam = Aññena (Syā)	184
Aṭṭhārasa = Sattarasāṭṭhārasa (Ka)	89
Atappakataram = Anukappataram (Syā)	80
Attatthitam = Attatthiyā (Sī, Syā), Attatthāya (Pāḷiyam)	56
Attani = Attanā (Syā)	44
Attano attano = Attano (Sī, Syā)	120
Atthaviññāpanikam = Atthaviññāpanikam apisuṇam (Sī, Syā)	299
Attā kilamito = Attakilamatho (Syā, Ka)	74

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Atidūre = Avidūre (Ka)	265
Aticāriyamāno = Abhittharayamāno (Sī), Abhitārayamāno (Syā)	277
Atisugandho = Atisugandhagandho (Sī, Syā)	150
Atthidevāti = Adhidevāti (Ka)	309
Aduṭṭhassa = Anuṭṭhassa (Ka)	69
Adaṃsu = Paṭṭhapesuṃ (Sī)	163
Adhidevā nāma = Atidevā nāma (Sī, Syā)	309
Adhimānamattampi = Atimānamattampi (Ka)	29
Anajjhopannoti na adhi-opanno = Anajjhāpannoti na adhi-āpanno (Syā)	35
Anappāhāroti = Appāhāroti (Sī, Syā)	165
Anavajjaṭṭhena = Ārogya-anavajjaṭṭhena (Sī)	158
Aniyataṃ = Adassitaṃ (Ka)	240
Anuññātā = Anumatā (Ka)	24
Anicchakā = Anicchamānakā (Sī), Anicchantā (Ka)	202
Anussukko = Anuyutto (Dī-Ṭṭha 1. 222 piṭṭhe.)	251
Antarāvāro = Anantaravāro (Sī)	180
Antosamāpattikkhaṇeyeva = Antosamāpattiyaṃ samāpattikkhaṇe ceva (Sī, Syā)	102
Apariyattaṃ = Apariyantaṃ (Sī, Syā)	120
Aparihānadhammo = Appahānadhammo (Sī, Syā, Ka)	140
Apassitvā = Asahitvā (Ka)	207
Apicāpi so = Athāpi so (Syā, Ka)	58
Appiyaṃ = Asaddhiyaṃ (Ka)	71
Apphoṭentā = Na appoṭhentā (Syā, Ka)	263
Abbhussakkamānaṃ = Abbhussukkamānaṃ (Syā)	54
Abyositattāti = Asositattāti (Sī)	212
Abhido = Abhidosāṃ (Ka)	188

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Abhisāṅkhāsīti = Saṅkhāsīti (Sī, Syā)	229
Ayaṃ kāraṇā kariyati = Idaṃ kāraṇaṃ kariyati (Syā)	111
Araṭṭhaṃ karissantīti = Raṭṭhaṃ pīlaṃ karissantīti (Sī, Syā)	44
Ariyiddhiyaṃ = Ariyasiddhiyaṃ (Sī)	206
Avañcayi = Aheṭṭhayi (Jātakapāliyaṃ)	48
Avabhūtā vāti = Avabhūtā cāti (Sī, Syā)	308
Avassayena mayā = Avassayo (Ka)	52
Avassikabhikkhukāle = Aḍḍhavassikabhikkhukāle (Syā)	89
Avirodhappasaṃsīnanti = Avirodhappasaṃsananti (Syā, Ka)	235
Asaṇṭhahanikaṃ = Asaṇṭhahanakaṃ (Sī, Syā)	45
Asati = Antaradhānesu (Ka)	108
Assa bhikkhuno = Sīlavantassa bhikkhuno (Sī, Syā)	23
Assātipāpaṃ = Atipāpaṃ (Syā, Ka)	292
Asuddhabrāhmaṇā = Suddā brāhmaṇā (Sī, Syā)	59
Asuvisuddhameva = Avisuddhameva (Sī, Syā)	177
Ahesuṃ = Akaṃsu (Sī)	215
Aṃsiyo = Rāsiyo (Ka)	79
Aṃsīsu = Rāsīsu (Ka)	79

[Ā]

Āgatamhā = Āgamma (Sī)	278
Ācariyassa = Ācariyiniṃ (Sī)	227
Ājīvitapariyantanti = “Āpanakoṭikan”tipi pāṭho, ājīvapariyantanti (Syā)	243
Ātumārī mātumārīti = Ātu mātumārīti (Ka)	115
Ādaraṃ = Āgataṃ (Syā, Ka)	219
Ādānagahaṇamuñcana = ...puñchana (Ka)	37
Ānetīti = Anaṭīti (Sī)	301
Ānesiṃ = Ānayaṃ (Sī), Ānemi (Ka)	207
Āmantetvā = Āmantesi (Sī, Syā)	88

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ā]

Āvaṭṭito = Āvañcito (Ka)	284
Āvijjhitvā = Āvijjivā (Ṭikā)	283
Āvuso = Āmāvuso (Sī)	121
Āvedhitam = Āvellitam (Pāḷiyam), Āveṭhitam (Sī, Syā)	57

[I]

Ittevāti = Icceva (Syā)	230
Idha = Idam (Ka)	118
Imināva = Iminā ca (Sī)	272
Imehi pañcahi = Pañcahi kūṭeti (Sī)	25
Isidattapurāṇāti = Isidantapurāṇāti (Syā, Ka)	243

[U]

Ukkaṇṭhitatā = Ukkaṇṭhitā (Sī, Ka)	99
Uggatuggatameva = Uggatabhūtam tameva (Ka)	210
Uccakulāti = Uccakulānīti (Syā), Uccakuleti (Ka)	171
Uccinitvāti = Ucchinditvāti (Ka)	166
Ucchindantā = Ocinantā (Sī, Syā)	51
Uddīyeyyāti = Udḍeyyāti (Sī), Uyyayeyya (Syā)	31
Uṇhameva = Uṇhuṇhameva (Sī)	104
Uṇhavīriyāni = Uṇhvirissāni (Syā)	149
Uṇhīsam patto = Uṇhīsapatto (Sī)	258
Udakadānam āharanto viya = Udaram āhananto viya (Sī), Udakādānam āharanto viya (Syā)	267
Udenoti = Utenoti (Ka)	224
Upakārāya = Upakārāvaham (Dī-Ṭṭha 1. 220 piṭṭhe.)	249
Upapannaphalanti = Uppannaphalanti (Sī, Syā)	31
Upabhogo = Sambhogo (Ka)	114
Upasaṅkamanto = Upasaṅkamito (?)	114
Upasumbheyyāti = Upacchumbheyyāti (Sī), Upaccambheyyāti (Syā)	30

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[U]

Uppāditam rūpajjhānam rūpam = Uppāditam rūpam (Sī)	176
Upphālesīti = Opādesīti (Sī), Uppālesīti (Syā)	238
Uposathakammena = Uposathakammena va (Dī-Ṭṭha 1. 145 piṭṭhe.)	83
Umāpupphanti = Ummāpupphanti (Sī, Ka)	179
Uram = Udare (Sī), Udaram (Syā)	193
Ulloketvā = Oloketvā (Ka)	169
Uḷurājāva = Usabharājāva (Sī, Syā)	17

[E]

Ekavimānasmimyeva = Ekavimānasmim ye (Sī)	248
Ekasmimyeva = Ekekasimimyeva (Sī, Syā)	167
Ekāvajjanena ekacittena = Ekacittena ekajavanena (Sī, Syā)	246
Ekāhampi = Ettakam kālampi (Ka), Ekampi (Syā)	307
Ekūnavīsati = Ekūnavīsati pucchā (Syā)	10
Ekekissā disāya = Na ekikāyādinna viya (Ka)	284
Etesam = Ete sabbe (Syā, Ka)	63
Ethāvuso = Evam āvuso (Ka)	105
Evamanena = Evam gamanena (Ka)	265
Evamevam tampi = Evametampi (Sī, Syā)	142
Evamassa hi = Etassa hi (Sī, Syā)	112
Evamesa = Evameva (Sī, Syā, Ka)	304
Evarūpim = Evarūpam (Syā)	156

[O]

Ogāhissati = Ogāhīyati (Sī, Syā)	68
Otaritvā = Ottharitvā (Sī)	139
Otallako = Okallako (Ṭikā), Ogallako (Syā, Ka)	56
Otāram = Okāsam (Ka)	256
Odhisaka-anodhisaka = Odissaka-anodissaka (Sī, Syā)	306
Opārambhoti = Opārabbhoti (Ṭikā)	239

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[O]

Obaddhānābaddhaṭṭhānehi = Ovaṭṭaṭṭhāneva hi (Sī),	
Ovaddhaṭṭhānehi (Syā)	266
Oramiya = Atha naṃ (Sī), Oramattha (Syā)	271
Oriṃatīratoparatīraṃ viya ca = Oratīrato pāratīraṃ viya ca (Sī)	31
Olokanakapadumaṃ = Olambakapadumaṃ (Sī)	222
Osaranti = Na osaranti (Sī)	293

[Ka]

Kakkhaḷatarā = Kakkhaḷakarā (Sī)	97
Kaṇhagaṅgāti = Kaṇṇagaṅgāti (Syā, Ka)	26
Katvāvāyaṃ = Katvā etassa (Ka)	234
Kanakayūpo = Kanakarūpo (Ka)	93
Kappasahasshipi = Kappasatasahasshipi (Sī)	274
Kapilavatthugamanamaggaṃ = Kapilavatthugāminam maggaṃ (Sī)	15
Kampetvā = Kappetvā (Ka)	49
Kabaramissakaṃ = Kacavaramissakaṃ (Sī, Syā)	166
Kammadāyajjā = Kammadāyajjam (Ka)	73
Kammasatāni ca = Satāni cāti (Sī, Syā)	160
Kammubinduvihāraṃ = Kupuveṇavivihāraṃ (Sī),	
Kambabinduvihāraṃ (Syā)	170
Kayavikkayakāle = Kayavikkayakālo (Sī, Syā)	134
Kalambanadītīraṃ = Kadambanadītīraṃ (Syā), Koḷumbanadītīraṃ (Ka)	112
Kaliṅgaraṭṭhe pana = ...kira (Ka)	46
Kahāpaṇattham na nikkhameyyanti = Gahanattham nikkhameyyāti (Ka)	45
Kākā setā = Kāko seto (Ka)	156
Kāsāvaṃ = Sāṭakaṃ (Ka)	172
Kāḷatilakavaṅka = Kāḷatilakavaṅga (Sī)	182
Kim na = Kim nu kho (Ka)	33
Kimirakuṭṭhena = Cirakuṭṭhena (Sī), Timirakuṭṭhena (Syā, Ka)	152
Kīvamahapphalā = Kim mahapphalā (Syā)	96

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kuṭṭetissamahāvihāraṃ = Kuṭṭetissamahāvihāraṃ (Sī)	170
Kuṭṭhikālo = Kuṭṭhakālo (Sī, Syā)	152
Kuṇḍalañca = Kuṇḍale ca (Sī)	31
Kumārakīḷitaṃ = Kumārakīḷakaṃ (Sī), Kumārakīḷikaṃ (Syā)	215
Kusaggenudakamādāya = Kusagge udakamādāya (Sī), Kusagge dakamādāya (Syā, Ka)	151
Kuham kuhanti = Kaham kahanti (Sī)	193
Kenaci = Tena tena (Sī, Syā)	42
Kelanā paṭikelanāti = Kelāyanā paṭikelāyanā (Sī, Ka), Abhi 2. 365 piṭṭhe pana passitabbam.	288
Kevalam vīthiyam = Kevaṭṭavithiyam (Sī)	187
Koṭisahassamattam = Koṭisatasahassamattam (Syā)	55
Koṭisahassam = Koṭisatasahassam (Sī)	55
Koṇḍito = Koṭṭhito sukoṭṭhito (Sī)	281
Koḷumbe = Kolambe (Sī)	47

[Kha]

Khandhe = Matthake (Sī)	18
Khuddakasarāvā honti = Khuddakasarāvakaṃ hoti (Syā)	165

[Ga]

Gaṇā sampannāti = Gaṇā samhatāti (Ka), Gaṇasampannāti (Syā), Gaṇasampattāti (Dī-Ṭṭha 1. 249 piṭṭhe)	284
Gaṇhantena = Gaṇhantena setacchattam paṭiggaṇhantena (Sī)	284
Gatamattoyeva = Gatamattveyeva (Sī)	44
Gayheyya = Gaṇheyya (Sī, Syā, Ka)	296
Garaha-acchariyam = Garahaṇacchariyam (Sī)	2
Garubhārā = Garugabbhā (Syā)	223
Gahapati = Gamissati (Sī, Syā)	66
Gahetvā = Gaṇetvā (Sī)	228

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ga]

Gāḷhapalepanenāti = Gāḷhalepanenāti (Syā)	100
Gilitukāmo kāko viya = Gilitukāmo viya (Sī)	35
Gehayaṭṭhiyo = Gehasandhiyo (Syā)	117
Goliyānisuttam = Gulissānisuttam (Sī), Golissānisuttam (Syā)	127

[Gha]

Ghaṇḍam = Ghaṇṭam (Sī), Ghaṇṭham (Syā)	49
Ghāteti = Ghātesi (Sī)	228
Ghātetabboti = Jotetabboti (Sī)	282

[Ca]

Cañcalikappeti = Maṇḍalakappeti (Sī), Paccalakappeti (Syā)	307
Candattharaka = Kañcanattharaka (Sī)	13
Candena = Navacandena (Sī)	217
Cāṭukamyam = Pātukamyam (Syā)	4
Cātakasakuṇikā = Vātasakuṇikā (Sī), Vātakasakuṇikā (Syā)	116
Cātisaṇikam = Cāpi saṇikam	17
Cinteyya = Cinteyyum (Ka)	245
Cuṇṇamattikadānam = Cuṇṇadānam mattikadānam (Sī)	4
Celappaṭikam = Celapattikam (Sī)	222
Ceso = Heso (Sī, Syā)	112
Corā kira = Te kira (Sī, Syā)	115

[Cha]

Chattupāhanāhīti = Chattupāhanoti (Ka)	27
Chātajjhattesu = Chātamattesu (Syā, Ka)	268
Chindanti = Chindati (Sī)	111
Chekanti sampannam = Chakanti pasannam (Sī, Syā)	153

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ja]

Javeti sīghavāhane. “Dhāve”tipi pāṭho = Dhāveti	
sīghajavane, “dhavane”tipi	
pāṭho (Sī)	111
Jāṭadārako pana = Jāṭadārakena pana (Ka)	279
Jānāti = Na jānāti (Sī, Syā)	144
Jālavāgurādihatthe = Jālavākarādihatthe (Sī)	33
Jālaṃ baddhaṃ = Jālabandhanaṃ (Sī)	150
Jighacchitaṃ = Jighacchitāya (Syā), Jighacchitā taṃ (Ka)	187
Jīvasattamesu = ...sattasu (Sī)	160
Jīvikāya dātāti = Jīvitaṃ dātāti (Ka)	244

[Ña]

Ñāṇacakkhunā = Viññāṇacakkhunā (Ka)	248
-------------------------------------	-----

[Tha]

Ṭhapetvā = Ṭhatvā (Sī, Syā)	167
Ṭhapetvā = Gahetvā (Ka)	169
Ṭhānesu = Vādesu (Ka)	294
Ṭhāne = Ṭhānaṃ	13
Ṭhitaveḷuṃ ghaṭetvā = Ṭhitaveḷuṃ gahetvā ghaṭetvā (Sī),	
Ṭhitaveḷū ghaṭetvā (Syā)	287

[Ta]

Tatiye = Tatiye tatiye (Sī, Syā)	196
Tato = Saṃkhubbhito (Ka)	55
Tattha = Hattha (Syā, Ka)	20
Tattha = Tattha kathaṃ (Ka)	7
Tattha tattha = Tattha (Sī, Syā)	164
Tathāgataṃ hetuṃ = Tathāgatahetu (Sī)	276
Tameva = Evameva (Syā, Ka)	94
Tameva = Kaññameva (Sī, Syā)	50

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Tavedaṃ = Tavayidaṃ (Syā, Ka)	56
Taraṇaṃ vā hotu ataraṇaṃ vā = Hotu caraṇaṃ vā hotu maraṇaṃ vā (Syā), Karaṇaṃ vā hotu akaraṇaṃ vā (Ka)	139
Taruṇadāraḱāvacāpalyena = Taruṇadāraḱacāpalyena (Sī, Syā)	129
Tasmā attanā = Sattarattena (Sī)	278
Talapaṇṇādīni = Tālavaṇṭādīni (Sī)	37
Tāsaṃ = Tassa (Syā)	24
Tikhiṇacakkhunā = Khīṇāsavabhikkhunā (Ka)	230
Tissopi = Tepi (Ka)	186
Te = Tena (Sī, Syā)	12
Tena nimantitā = Tato nimantitā	274
Temati = Temeti (Sī), Dhovati (Syā)	267
Tesu = Tesu tesu (Sī)	278
Tehi pubbe gītaṃ = Tehi sabbehi gītaṃ (Sī)	290
Taṃ = Tena (Sī)	3
Taṃ mariyādaṃ = Pāṇakoṭiṃ jīvitamariyādaṃ (Sī, Syā)	243

[Tha]

Thaddhā = Baddhā (Syā, Ka)	258
Thomayatā = Thomayato (Sī), Thomayanto (Ka)	275

[Da]

Dakkhiṇapādena = Dakkhiṇapāde (Syā)	265
Datvā = Katvā (Sī)	273
Dantebhi = Dantena (Sī)	57
Davatteti davattāya = Ravattheti ravatthāya (Sī, Syā)	111
Dassessati = Dasseti (Sī, Syā)	76
Dāyakaḱaḱaḱāpī = Dāsapesanakāraḱāpī (Syā), Dāsakapesanakāpī (Ka)	172
Dānapatīnaṃ = Piṇḍadānagahapatīnaṃ (Ka)	165
Dāyajjaṃ santakanti = Dāyajjabhaṇḍakanti (Sī)	73

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Da]

Dāliddiyena = Daliddiyena (Sī)	117
Dvādasahatthaṭṭhāne = ...ṭṭhānaṃ (Sī)	13
Disaṃ = Parisaṃ (Sī, Syā)	209
Disvāpi = Disvā (Sī), Adisvā (Ka)	44
Dviveḷumattameva = Veḷumattameva (Sī)	287
Dīghattā = Dīghatapattā (Syā)	36
Dīpidāṭhāya = Nisadāya (Ka)	259
Dubbhatīti = Dubbatīti (Ka)	227
Dummavāsī = Duppavāsī (Ṭikā), Rummavāsī (Sī)	56
Dese = Janapade (Syā, Ka)	205
Desessāmī”ti = Desāpemīti (Syā)	101
Domanassaṃ uppajji = Domanassaṃ uppādetvā (Ka)	42

[Dha]

Dhīraṃ = Dhī (Ka)	68
Dhurassa = Dhurāya (Syā, Ka)	246

[Na]

“Nagaraṃ haṃsavatī nāma = Nagare Haṃsavatiyā (Sī, Syā, Ka)	200
Na paññāyati = Paññāyati (Sī)	13
Nayaggāhe pana ṭhatvā = Nayaggāhena pana vatvā (Ka)	3
“Nava-uposathāgāre = Na uposathāgāre (Ka)	282
Navabhūmikapāsādassa = Navabhūmakapāsādassa (Sī)	150
Na sakkāti = Na sakkoti (Syā, Ka)	162
Nāgarikajātiyo = Nāgarakulajātiyo (Sī, Ka)	203
Nāmanighaṇṭurukkhādīnaṃ = Nighaṇḍurukkhādīnaṃ (Dī-Ṭṭha 1. 220 piṭṭhe)	249
Nāḷikirarañṇe = Nāḷikīre (Sī)	46
Nikkhipaṃ = Nikkhipi (Ka)	17
Nighosantesu = Nigghātesu (Sī), Nighātesu (Syā)	111

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Na]

Niccelo = Nicoḷo (Ka)	71
Niṭṭhanti = Tiṭṭhanti (Sī), Patiṭṭhāpeti (Syā)	268
Niṭṭhāpitāti = Niṭṭhitāti (Sī, Syā)	124
Niṭṭhāpesi = Ṭhapesi (Sī, Syā)	256
Nidahanatṭhena = Niddahanatṭhena (Sī, Syā, Ka)	64
Nindārosam = Nindārosamattam vā (Sī)	29
Nipacchābandhamahānāvā = Nippaccābandhamahānāvā (Sī)	4
Nibbakosassa = Nimbakosassa (Sī, Syā)	198
Nibbindanatthāya vā = Nibbidatthāya vā (Ka)	100
Nibbinnā = Nibbindanto (Ka), Nibbinṇā (Sī)	100
Nissako = Nisako (Ka), Niyasako (Syā)	117
Nissandavipāko kathito = Nissandavipāko vipākoti kathito (Syā)	239
Nihitañca = Nidahitañca (Ka)	207
Nihatam = Nihitam (Sī, Syā)	215
Nīlavilepanāni = Nīlapaṭāni (Ka)	150
Nīluppalagacchake = Nīluppalagavacchite (Sī), Nīluppalagacchakam (Syā, Ka)	150
Nemī dissanti = Nemi dissati (Ka)	257

[Pa]

Paccati = Pacati (Sī)	269
Paccanīkam kattabbanti = Paccanīkātabbanti (Sī, Syā)	63
Paccayabhāvaṃ cassa = Paccayabhāvamassa (Sī, Syā)	190
Paccupādīti = Saccavādīhi (Ka)	230
Pañcahi pabbatehi = Pañcahi kūṭhehi (Sī)	25
Paṭaparissāvanamattañca = Parissāvanamattam (Sī)	98
Paṭiggāhako = Paṭiggahetvā gāhako (Syā, Ka)	267
Paṭibāhitam = Paṭibāhittha (Sī), Paṭibāhitum (Syā)	105
Paṭimānentu = Adhivāsentu (Ka)	284

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Paṭaliyoti = Aṭaliyoti (Sī), Āgaliyo (Syā)	281
Paṭisammodamānāti = Sammodamānāti (Sī, Syā, Ka)	120
Paṭhamavohāravasena = Purimavohāravasena (Sī)	213
Paṇḍupuṭakassa = Paṇḍumuṭikassa (Sī), Paṇḍumudikassa (Syā)	196
Patitā = Patitvā (Sī)	26
Patito = Pahito (Ka), Pātito (Syā)	299
Pattakāle = Pattakālaṃ (Sī, Syā)	219
Patthamattaṃ = Pattamattaṃ (Syā, Ka)	94
Patthodaneneva = Piṭṭhodakeneva (Sī), Patthodakeneva (Syā)	165
Pathavīkamane = Pathavīkasane (Sī, Syā)	111
Padasampattivāsena = Sarasampattivāsena (Sī, Syā)	290
Padāpadaṃ = Padānupadaṃ (Ka)	256
Pabbājento = Pabbājayato (?)	231
Paravādamaddano = Paravādamathano (Sī, Ka)	77
Parasenāya hi = Parasenā yahim (Sī)	111
Paveṇiyā ghaṭako = Paveṇiyā ghaṭanakā (Syā)	50
Pasādajanakāni = Dassanīyāni (Sī, Syā)	241
Pahaṭaṭṭhānaṃ = Pahāraṭṭhānaṃ (Syā, Ka)	117
Paharitvā = Pariharitvā (Ka)	90
Pahiṇāti = Pahiṇati (Syā), Pahiyyati (Ka)	49
Pāṇakoṭikaṃ = Na pāṇakoṭikaṃ (Sī, Syā)	243
Pāṇātipātānaṃ = Pāṇānaṃ (Ka)	28
Pādasikavaṇṇopi = Pārasakavaṇṇopi (Sī, Syā)	280
Pāpayiṃsu = Pavāhayiṃsu (Sī, Syā)	43
Pāpetvā = Pātetvā (Sī)	49
Pittajararogo = Cittajarogo (Syā), Pittajarogo (Ka)	40
Pittasemhādīpaliveṭhena = Pittasemhādīpalibodhena (Sī)	153
Pidhīyatīti = Pithīyatīti (Sī), Pithiyyatīti (Syā)	235

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Pisanto viya = Pivanto viya (Syā)	116
Pissāma = Pivissāma (Sī, Syā), Pāyāmi (Ka)	125
Pītabhesajjehi = Vītarogabhesajjehi (Ka)	175
Pītaṭṭhāne ṭhatvā = Pītiṭṭhāne ṭhapetvā (Sī)	78
Putake = Mudike (Syā), Muṭake (Sī)	196
Puthujjanagāthāti = Puthujjanagatāti (Sī)	153
Pupphaphalānaṃ = Pupphaphalāphalānaṃ (Sī)	134
Pubbe = Pubbena (Ka)	243
Purimaṃ purimassa pacchimaṃ	
pacchimassa = Purimapurimaṃ pacchimassa pacchimassa (Sī),	
Purimaṃ pacchimassa (Syā), Purimaṃ	
pacchimassa pacchimaṃ purimassa (?)	168
Pūrayiṃsu = Puppharāsī pūrayiṃsu (Ka)	170
Pesitacitto = Pesitatto (Sī, Syā)	134
Pokkharasāyī”tipi = Pokkharasādītipi (Sī)	304

[Pha]

Phalamāsamānā = Māsasānā (Sī)	56
Phenapiṇḍa = Phenupiṇḍa (Syā, Ka)	209

[Ba]

Bandhukarogo noti kularogo = Bandhukaroginoti kularogā (Ka)	
... kularogo amhākaṃ (?)	243
Bālo ca = Bālo hi (Sī, Syā)	212
Bāhītikasuttaṃ = Bāhītiyasuttaṃ (Sī, Syā)	238
Bāhuṃ = Bāhaṃ (Sī, Syā)	57
Bībhacchā = Vigacchā (Ka)	117
Buddhānaṃ = Buddhādīnaṃ (Sī)	265
Beluvagāmaketi = Veluvagāmaketi (Syā, Kaṃ, Ka)	8
Byādhīmatapabbajīte = Byādhīmatapabbajīte (Sī, Syā)	214
Brahā = Brahmā (Syā, Ka)	275

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Bha]

Bhajati = Bhajanti (Sī)	168
Bhaṇati = Gaṇati (Sī)	160
Bhattavaḍḍhitakam = Bhattavaḍḍhitikam (Sī)	178
Bhabbam = Bhabbamattam (Sī, Syā)	223
Bhāyeyyāma = Bhāseyyāma (Syā, Ka)	148
Bhāratarāmasītāharaṇādi = Bhāratarāmāyanādi (Sī, Syā)	67
Bhinnadoso = Cittadoso (Sī)	241
Bhinna-udakapupphulā = Bhinna-udakabubbulā (Sī, Syā)	145
Bhisamūleheva = Bhisamūleheva (Ka)	165
Bhūte = Bhūte sambhūte (Sī)	84
Bhūnahunoti = Bhūnahanassāti (Syā)	147
Bhūnahuno”ti = Bhūnahanoti (Syā)	148

[Ma]

Maṅgalasakuntopi = Maṅgalaṁ karonto (Ka)	226
Maṅguladaṭṭhena = Maṅguṇadaṭṭhena (Syā)	184
Maghadevasuttam = Makhādevasuttam (Sī)	
Maghadevambasuttam (Syā)	213
Majjharatṭham = Mejjharatṭham (Sī, Syā)	59
Mañjussarena = Mandassarena (Ka)	263
Maṇipāsāṇena = Veṇumaṇipāsāṇena (Ka)	67
Manavaḍḍhanakānam, ye = Manavaḍḍhanakānamyeveva (Syā)	
Manavaḍḍhanakānam, ye ca (Ka)	183
Mantameva = Mantapadameva (Sī)	290
Mandabuddhīnam = Dubbuddhīnam (Sī, Syā)	67
Mandākinidaho = Mandākinī (Sī), Hamsapapātadaho	
mandākinī (Syā), Hamsapātadaho (Ka)	25
Mamedam = Mamayidam (Syā, Ka)	56
Mayham = Mayā (Sī, Syā)	64
Mahājanagatam = Mahājanam katham (Ka)	240

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ma]

Mahāpuñño = Mahāpañño (Sī, Syā)	124
Mahārahaṃ -pa- celavitānaṃ = Haritapattaṃ -pa- parikkhipitvā (Sī)	53
Mālukyāsuttaṃ = Mālun̄kyāsuttaṃ (Sī, Syā)	99
Mukhavikkhālita = Vikkhālana (Sī)	43
Mukhasāsaṇaṃ = Sukhasāsaṇaṃ (Ka)	240
Muddhāvasittoti = Muddhābhisittoti (Sī)	8
Mukhāruḷhicchāmaṭṭaṃ = Mukhāruḷhamattaṃ (Sī)	148
Muñcana = Puñchana (Ka)	37
Mettāpaṣaṃsakānanti = Mettāpaṣaṃsananti (Syā), Tappaṣaṃsapakāraṇti (Ka, Ṭikāyaṃ ca)	235
Medāḷupanti = Medaḷupanti (Sī)	240

[Ya]

Yattha yattha = Yattha (Sī, Syā)	164
Yadettha = Yaṃ panettha (Syā, Ka)	30
Yācasi = Vadesi (Ka)	275
Yāti vibhūtataṃ = Yāva vibhūsitāṃ (Ka)	97
Yāya tumhe janitā = Yā sā tumhe janikā (Sī, Syā)	281
Yāvatādohipīti = Yāvetadohipīti (Sī), Yāvatadohipīti (Syā)	195
Yāvatuparimanti = Yāvetaparamanti (Sī), Yāvataparamanti (Syā)	195
Yā = So (Syā)	24
Yugamattamhi = Yugamattaṃ hi (Sī, Syā)	17
Yuttamimaṃ brāhmaṇaṃ = Yutto brāhmaṇo (Ka)	304
Yonakarūpakirātarūpakādīnaṃ = ...khacitarūpakādīnaṃ (Sī), ...kinnararūpakādīnaṃ (Syā)	13
Yonisiddhameva = Yonīnaṃ seṭṭhameva (Ka)	297
Yonisiddhā = Yonipaṭisandhiyā (Ka)	295
Yonena = Yo so (Sī, Syā)	74

Nānapāṭhā	Piṭṭhaṅka
[Ra]	
Rakkhi = Dakkhi (Ka)	89
Rajjituṃ = Rañjituṃ (Sī)	286
Rañjanakāni = Pasādajanakāni (Sī, Syā)	241
Rasaṃ = Rajaṃ (Sī)	150
Raṭṭhampi araṭṭhaṃ karissantīti = Raṭṭhaṃ piḷaṃ karissantīti (Sī, Syā)	44
Rittakattā ca = Rittakattāva (Sī)	304
[La]	
Lajjāyamāno = Lajjiyamāno (Syā, Ka)	273
Labhitvā = Labhitaṃ (Ka)	43
Limpāpetvā = Limpitvā (Sī)	13
Līno = Sallīno (Syā)	183
Lohakūṭavassaṃ = Lohākīṇṇavassaṃ (Sī)	62
[Va]	
Vaṅkaṃ antaṃ nāma = Ekaṃ antaṃ nāma (Syā), Ṭhitaṃ antaṃ nāma (Ka)	98
Vaṅkaṅca pahāya = Chinditvā pahāya (Sī, Syā)	118
Vacasāyatthe = Vacasānatthe (Sī), Vacasāyatte (Ka)	38
Vaṭṭe arajjanassa = Vivaṭṭe rajjanassa (Syā, Ka)	143
Vaḍḍheti = Vaṭṭati (Syā, Ka)	292
Vaṇṇagandhasampannacampakapupphāni = Vaṇṇagandhasampannaṃ campakapuppha- piḷandhanaṃ (Ka)	1
Vadantassa = Vadantassa ca parassa tasmim (Ka)	188
Vavassaggatthe = Vacasāyatthe (Syā)	121
Vasanaṭṭhānaṃ na niyāmitanti = Vasanaṭṭhānaṃ niyāmitanti (Syā, Ka)	26
Vassanti = Ṭhassanti (Ka), Vassanti (Syā)	25
Vassapatanasallīnaṃ viya = Vassaṃ pattakālo viya (Sī)	150
Vassodakeneva = Udakeneva (Ka)	154
Vākarājālaṃ = Vāguraajālaṃ (Syā)	209
Vācaṃ = Vādaṃ (Ka)	148
Vātapūritaṃ viya kammārabhastāṃ = Vātapūritā viya kammārabhastā (Sī)	257
Vicaritā = Virocitā (Sī)	133

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Va]

Viñchaṃ = Vijjhaṃ (Syā, Ka)	26
Viṭaṭṭubhaṃ = Viḍḍabhaṃ (Sī, Syā)	242
Vattanisenāsane = Vattaniyasenāsane (Sī)	190
Vidati = Vedeti (Syā, Ka)	271
Vinatunnatādivasena = Vinatuggatādivasena (Sī, Syā)	260
Vinivattitvā = Nivaṭṭitvā (Sī)	268
Vipphāriko = Vitthāriko (Sī)	306
Virājetvā = Vijahitvā (Sī), Vibhajitvā (Syā)	97
Vilomabhāgaṃ = Vilomagāhaṃ (Syā), Lāmakaggāhaṃ (Ka)	63
Visaṭabhaṃ = Visajjabhaṃ (Syā), Visaddabhaṃ (Ka)	251
Vissajjeyyunti = Virājeyyunti (Sī, Syā)	31
Vihārapariveṇaṃ = Cīvarapariveṇaṃ (Syā, Ka)	169
Vucciyanti = Vuccissanti (Sī), Pucchissanti (Syā)	142
Vuttametaṃ = Vattametaṃ (Sī)	259
Vegaḷiṅgaṃ = Vehaliṅgaṃ (Sī), Vebhalliṅgaṃ (Syā)	193
Vesamantarassāti rāgādivisaṃ = Vesantarassāti rāgādivisaṃ (Tīkāyaṃ)	68

[Sa]

Sakakāyo = Sakkāyotipi (Sī)	184
Sakammanirato = Sakammaniyato (Ka)	251
Sakkasuyāmādisu = Sakkasuyāmādīnaṃ (Sī, Syā)	71
Sakuṇapotaḥ = Cakorakasakuṇapotaḥ (Sī)	222
Saṅgharitvā = Saṃharitvā (Sī), Saṅkharitvā (Syā)	147
Sacāhaṃ = Svāhaṃ (Syā)	50
Sajitāti = Saṅjitāti (Sī)	301
Sattabhūmikapāsāde ṭhitopi = Sattabhūmakapāsādapiṭṭhitopi (Sī), Sattabhūmikapāsādaṃ piṭṭhitopi (Syā)	45
Sattamāsāni = Sattavassāni (Sī), Aṭṭhamāsāni (Buddhavaṃsa-aṭṭhakathāyaṃ)	274

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Satthā ekantarikaṃ = Na ekantarikaṃ (Ka)	268
Sattehi ussadaṃ ussannaṃ = Sattehi ussannaṃ (Ka)	283
Saddanayo = Tantinayo (Syā, Ka)	2
Saddhā pasannā = Saddhāsampannā (Sī)	200
Santhatapariveṇaṃ = Santharitapariveṇaṃ (Sī, Syā)	141
Santhāgāranti = Sandhāgāranti (Ṭikā)	8
Sandassesīti = Sandassetvāti (Pāliyaṃ)	19
Sandiṭṭha = Sandiddha (Sī)	286
Sannidahituṃ = Sannisīdetuṃ (Sī) Sannisīdituṃ (Syā)	2
Sapattagaṇaṃ = Sampattigaṇaṃ (Syā, Ka)	212
Sabbaññutagavesanadhīro = Sabbaññutaṃ gavesaṃ dhīro (Sī, Syā)	52
Sabbaññutaṃ = Sabbantaṃ (Sī)	103
Sabba-abbhantarato vā = Sabba-abbhantarimato vā (Sī, Syā)	66
Sabbo = Pabbo (Ka)	125
Sabbo so = So sabbaso (Ka)	267
Sabhāvadhammoyeva = Sarasadhammoyeva (Sī)	
Purisadhammoyeva (Syā)	103
Samavipācaniyā = Samavipākiniyā (Sī, Syā)	211, 225
Samādapemi = Samādapesiṃ (Ka)	217
Samādhīpāripanthikadhamme = Samādhīpāribandhikadhamme (Syā, Ka)	22
Samaṅgibhāvaṃ = Mayhaṃ samaṅgibhāvaṃ (Syā, Ka)	238
Samajjaṃ vā = Samajjo vā (Sī)	46
Samaññaṃ = Samañña (Ka)	145
Samantā gāmamaggā = Samantagāme maggā (Ka)	305
Sampannanivāsanapāvuraṇoti = ...pāpuraṇoti (Sī)	
...pārūpanoti (Syā)	27
Samupabyūḷhaṃ = Samupabbuḷhaṃ (Sī)	290
Sambhogaṃ = Samabhāgaṃ (Syā) Samabhāvaṃ (Ka)	59
Sarakkhepamatte ṭhāne = Parikkhepamatte ṭhāne (Syā)	234
Sallakantiyasuttavācakaṃ = Sallakantiyasuttapāṭhakaṃ (Sī, Syā)	100

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sāsane ekacce āsavaṭṭhānīyā = Senāsane paṭicca āsavaṭṭhānīyā (Sī)	109
Sāhulicīrenāti = Bāhulicīvarenāti (Syā)	153
Siniddho = Asandiṭṭho (Sī) Asaṃsaṭṭho (Syā)	270
Sirisayane = Sakatṭhāne (Sī)	226
Silesikāya = Sakkaralasikāya (Abhi-Ṭṭha 2 sammappadhāne Vibhaṅgavaṇṇanāyaṃ)	171
Sīsakampamattameva = So kampamattameva (Sī)	
So kammamattameva (Syā)	187
Sīsokkamanāṃ = Sīsokkampanāṃ (Sī, Syā)	255
Sukhapariḥhatoti sukhena pariḥhato = Sukhapariḥhatoti sukhena pariḥhato (Sī, Syā)	202
Sutañcānena = Sutavanto (Sī), Puttapatthanena (Syā)	222
Suttakabaddhaṃ = Muṭakabaddhaṃ (Sī)	270
Suddhante = Suddhatte (Sī)	108
Sunikkantaṃ nikkantanti = Sunikantaṃ nikantanti (Sī)	30
Suparisuddha-ākaraṣamuṭṭhito = Suparisuddha-ākāra- samuṭṭhito (Sī, Syā, Ka)	180
Suyyātīti = Suyyāmāti (Syā, Ka)	227
Suvaṇṇarasadhārāparisekamañjaripatta = ...piñcharapatta (Sī, Syā)	14
Suvaṇṇasadisavaṇṇo = Suvaṇṇavaṇṇasadiṣo (Sī)	275
Suvaye = Tīsu vāyesu (Syā, Ka)	207
Susaṅkhatābaddhapāṇāṃ = Susaṅkhatāṃ paramapāṇāṃ (Ka)	273
Seyyo, pāsāṃsataroti attho = Seyyāṃsā varatarāti attho (Sī)	304
Sottisināninti = Sottisinānanti (Syā, Ṭṭkāyaṃ ca) Sottim sinānim (Sī)	194
So dānīti = Sve dānāhanti (Pāḷiyaṃ)	76
Sopi = Tampi (Ka)	296
Sobhati = Sobhitāya (Ka)	42

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sovaṇṇamayam tālaphalam = Sovaṇṇiyaphalam (Sī)	273
Samghā gaṇā gaṇībhūtā = Samghasamghī gaṇagaṇībhūtā (Syā, Ka)	46
Samghā = Samgho (Sī)	284
Samvarappahānapaṭisaṅkhā = Samvarapahānapaṭisaṅkham (Ka)	184
Samvibhattesu = Savibhattesu (Sī) Suvibhattesu (Syā, Ka)	237
Samhatāti = Samghātāti (Sī, Syā, Ka)	284

[Ha]

Haritūpalittam ahatavatthehi parikkhipitvā mahāraham pallaṅkam attharivā upari celavitānam = Haritapattam katvā mahāraham pallaṅkam attharivā ahatavatthehi parikkhipitvā (Sī)	53
Hitapaṭicchādanaṭṭhena = Tam paṭicchādanaṭṭhena (Ka)	28

Majjhimaṇṇāsapāliyam dassitāni pāṭhantarāni idha puna na dassitāni.